

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

МИЛИЦА М. ПАВЛОВИЋ

**НАЧИНИ ИСПОЉАВАЊА КРИЗЕ
СРЕДЊИХ ГОДИНА, ОСЕЋАЊЕ
СМИСЛА ЖИВОТА И ОБЛИЦИ
УСКЛАЂИВАЊА ПОРОДИЧНИХ И
ПРОФЕСИОНАЛНИХ УЛОГА У СРБИЈИ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

НИШ, 2014.

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF PHILOSOPHY

MILICA M. PAVLOVIĆ

**MANIFESTATIONS OF MID-LIFE CRISIS,
THE SENSE OF MEANING IN LIFE AND
THE BALANCE BETWEEN
PROFESSIONAL AND FAMILY ROLES IN
SERBIA**

DOCTORAL DISSERTATION

NIŠ, 2014.

Информације о ментору и члановима комисије

Ментор: редовни професор, др Владимир Нешић, Универзитет у Нишу, Филозофски факултет.

Чланови комисије:

1. Ванредни професор, др Љубиша Златановић, Универзитет у Нишу, Филозофски факултет.
2. Ванредни професор, др Миланко Чабаркапа, Универзитет у Београду, Филозофски факултет.

Датум одбране:

НАЧИНИ ИСПОЉАВАЊА КРИЗЕ СРЕДЊИХ ГОДИНА, ОСЕЋАЊЕ СМИСЛА ЖИВОТА И ОБЛИЦИ УСКЛАЂИВАЊА ПОРОДИЧНИХ И ПРОФЕСИОНАЛНИХ УЛОГА У СРБИЈИ

Резиме

Основни циљ планираног истраживања је утврђивање односа између манифестација и степена изражености кризе средњих година и осећања смисла живота, задовољства у обављању одређених породичних и професионалних улога и облика њиховог усклађивања код људи у Србији. Прецизније, испитивана је повезаност *механизма порицања са бекством, механизма порицања са наткомпензацијом, декомпензације и креативног и успешног суочавања са кризом*, као видова спољашњих манифестација кризе средњих година, односно успостављања нове равнотеже између супротности *млад – стар, маскулиност – фемининост, деструкција – креација и приближавање – одвајање*, као дубоких унутрашњих промена карактеристичних за кризу, са достигнутим нивоом *осећања смисла живота, различитим аспектима задовољства у обављању одређених породичних и професионалних улога и појединим облицима њиховог усклађивања* код људи у Србији.

Све испитиване варијабле упоређене су код групе *средовечних људи* и оних *млађих* и *старијих*, како би се откриле евентуалне специфичности карактеристичне за особе средњих година. Поред ове најважније разлике, такође су праћене, мерене и представљене разлике које постоје у наведеним главним варијаблама и у односу на 8 контролних варијабли.

За потребе актуелног истраживања узорак чини 600 испитаника, од тога 200 припадника средњих година (између 40 и 64 година) и по 200 припадника млађе (између 25 и 39 година) и старије (између 65 и 80 година) популације. Прикупљање података, у оквиру докторске дисертације, спроведено је у интервалу од јула до децембра 2012. године. Истраживањем је обухваћено пет великих региона – односно 10 градова Републике Србије (северна Србија: Нови Сад и Београд, средња Србија: Јагодина и Крушевац, јужна Србија: Лесковац и Лебане, источна Србија: Ниш и Књажевац и западна Србија: Нови Пазар и Ужице).

Коришћени су следећи *инструменти*: *Листа основних података о испитанику, Скала кризе средњих година-MCS, Скала кризе средњих година-СКСТГ*, која је посебно креирана за потребе овог истраживања, *Инвентар полних улога, Адаптирана Loyola скала генеративности, Адаптирана скала префериране самоће, Упитник о смислу живота, Модификована скала о квалитету улога, Скала конфликта професионалних и породичних улога, Скала позитивног преливања између посла и породице, Скала подршке која долази са посла и од породице, Модификована скала међузависности пословних и породичних улога, Скала емоција које се јављају због истовременог постојања породичних и професионалних улога* и *Скала стресних животних догађаја* настала на основу модификоване листе животних догађаја Јелене Влајковић.

Од *статистичких поступака*, за обраду података, коришћене су дескриптивне статистичке мере, поступци за утврђивање нормалности расподеле скорова испитаника на свим варијаблама, одговарајући поступци за утврђивање и тестирање метријских карактеристика коришћених инструмената и поступци факторске анализе за утврђивање адекватности унутрашње структуре инструмената, одговарајући коефицијенти корелације за утврђивање повезаности између варијабли и адекватни поступци за тестирање разлика између група испитаника. Подаци су обрађени програмом за статистичку обраду података у друштвеним наукама SPSS верзија 20.

Добијени резултати показују постојање повезаности између одређених спољашњих и унутрашњих манифестација кризе средњих година са достигнутим нивоом осећања смисла живота, појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога и различитим аспектима задовољства при њиховом обављању.

Представљени су и шематски прикази (модел) међуодноса наведених варијабли и то, у односу на цео узорак, и на део узорака који чине само особе средњих година.

Утврђене су и разлике које постоје у наведеним главним варијаблама између група испитаника различитог пола, нивоа образовања, материјалног стања, радног статуса, брачног статуса, са различитим местом боравка и рада у једном од пет великих региона Србије, као и различитим бројем и врстом стресних догађаја, које су током живота искусили.

У односу на дубоке унутрашње промене које су у почетку несвесног или предсвесног карактера, у средњим годинама најпре наступају промене у понашању. *Механизам порицања са наткомпензацијом*, најинтензивнији је у периоду између 25. и 30. године живота, јер обухвата понашања која су својствена овом узрасном добу. *Декомпензација и механизам порицања са бекством* јављају се најинтензивније између 50. и 54. године, што може представљати прву реакцију на кризу и новонастало стање. Потребно је да прође извесно време да би особа адекватно увидела оно што јој се дешава и да би стекла капацитете да се на *креативан и успешан начин суочи са кризом*, што се код највећег броја особа дешава негде између 60. и 64. године. Наведене промене најављују и откривају започињање, постојање и одвијање сложених дубоких и пре свега дуготрајних психолошких процеса померања унутрашње равнотеже, који резултирају значајним помацама у унутрашњој структури особе много касније у животу.

Од *унутрашњих промена*, прва у којој је могуће регистровати значајан напредак у успостављању нове равнотеже и помирењу одређеног пара супротности јесте она везана за *помирење мушке и женске улоге у особи*, односно *маскулиних и фемининих карактеристика личности*, и то већ негде између 40. и 44. године живота. Прихватање своје коначности и процеса старења као неминовног, али нормалног и природног животног процеса, односно *помирење између младости и старости* најинтензивније је између 60. и 64. године живота. Најинтензивнији помак у успостављању нове равнотеже између последња два пара супротности – *помирења добитак-губитак и приближавања-одвајања*, одвија се најкасније у животу особа, у периоду између 75. и 80. године.

Свака животна криза доводи особу у неком тренутку до отварања и разматрања основних егзистенцијалних питања о смислу живота. Генерално гледано *особе средњих година* имају у најмањем степену изражено стабилно *осећање постојања смисла живота*. Оно је чак слабијег интензитета од интензитета овог осећања код младих особа. Најслабијег је интензитета у периоду између 55. и 59. године, односно може се слободно рећи између 50. и 59. године живота. Код старијих особа оно је изграђено скоро у потпуности и са проласком година, оне све мање трагају за проналажењем неких његових нових аспеката. С друге стране, особе средњих година константно су окренуте откривању нових аспеката осећања смисла живота. *Осећање потраге за смислом живота* почиње интензивније да расте негде између 45. и 49. године, затим мало осцилира током наредних 9 година, да би кулминирало у периоду између 60. и 64. године живота, након чега се бележи велики пад у његовом интензитету. Може се закључити да средње године, глобално гледано, представљају период живота у коме су питања смисла живота доминантна. Особе немају јасно доживљену представу да су

пронашле адекватан и задовољавајући смисао свог живота, већ су у сталном настојању да га поново пронађу и открију.

Када се посматрају само особе средњих година запажа се да је *конфликт улога* најизраженији у периоду живота између 40. и 44. године, док *преливање* достиже свој врхунац нешто касније, између 60. и 64. године. *Прожетост улога* и *жртвовање времена* које би се провело са породицом због професионалних обавеза, као облици *међузависности улога*, такође су најинтензивнији између 40. и 44. године. То би могло да значи да особе, по уласку у средње године не успевају да адекватно разлуче и раздвоје породичне од професионалних улога, које су често и у некој врсти сукоба. Тек пред крај овог периода живота долази до позитивне размене искустава, употпуњавања и олакшавања обављања одређених породичних и професионалних обавеза и активности.

Особе средњих година су у односу на млађе и старије, најзадовољније при обављању одређених породичних и професионалних улога, али истовремено при томе осећају и највећи ниво стреса. У односу на временску перспективу, *стрес* достиже свој максимум раније, у периоду живота између 50. и 54. године, док је *задовољство преузетим улогама* на врхунцу између 60. и 64. године. Најмањи интензитет стреса и задовољства улогама забележени су код старијих особа, између 65 и 69 година. Код особа средњих година највећи нивои стреса присутни су између 50. и 54. године живота, одакле почиње нагли пад у вредностима, док задовољство децом осцилира, да би, на прелазу у трећу животну фазу, достигло свој максимум.

Као општи закључак могло би се истаћи да средње године и криза која се јавља на прелазу из прве у другу половину живота заиста представљају важну прекретницу у развоју, која захтева озбиљну реконструкцију дотадашњег система функционисања у свим битним сферама. Друга половина живота јесте тежа, болнија и свакако сложенија од прве. Међутим, уколико је особа мудра и успе да у право време ослушне оно што јој из дубине поручује њена душа, у свој тој сложености, успеће да пронађе ново богатство и развије своје потенцијале. Свака особа мора сама пронаћи свој јединствени животни пут.

Кључне речи: криза средњих година, осећање смисла живота, облици усклађивања породичних и професионалних улога, различити аспекти задовољство при обављању одређених породичних и професионалних улога.

Научна област: Психологија

Ужа научна област: Социјална психологија

UDK: 159.923-053.85

MANIFESTATIONS OF MID-LIFE CRISIS, THE SENSE OF MEANING IN LIFE AND THE BALANCE BETWEEN PROFESSIONAL AND FAMILY ROLES IN SERBIA

Abstract

The main objective of this research was to explore the relationship between characteristic manifestations of mid-life crisis, the attained sense of meaning in life, the satisfaction with professional and family roles, and the way people in Serbia balance all of these. More precisely, it examined the connection between denial by escape, denial by overcompensation, decompensation, and creative and successful coping with the crisis, as different aspects of the external manifestations of midlife crisis, and the establishment of a new balance between the opposites such as young-old, masculine-feminine, destruction-creation and closeness-separation, which are all profound internal changes caused by the crisis, with the attained meaning in life, satisfaction with different aspects of professional and family roles, and the ways people balance them in Serbia.

The values of these variables are compared with those of middle-aged people, as well as younger and older people, in order to identify any specific characteristics that middle-aged population might have. In addition to these main differences, some others were observed, measured and noted down following the comparison to the 8 control variables.

For the purpose of this research, which is part of a doctoral dissertation, a sample of 600 respondents was chosen, 200 of whom were middle-aged (between 40 and 64 years), 200 younger (between 25 and 39 years), and another 200 older (aged 65 to 80 years). Data were collected from July to December of 2012. The study included five major regions, or 10 cities of the Republic of Serbia (Northern Serbia: Novi Sad and Belgrade, Central Serbia: Jagodina and Kruševac, Southern Serbia: Leskovac and Lebane, Eastern Serbia: Niš and Knjaževac and Western Serbia: Novi Pazar and Užice).

The following instruments were used: A list of subjects' basic biodata, Midlife Crisis Scale-MCS, Midlife Crisis Scale-SKSG, which was specially created for the purposes of this study, Bem Sex-Role Inventory, adapted Loyola generativity scale, adapted scale of preferred aloneness, Meaning in Life Questionnaire, the modified Role Quality Scale, Work-Family Conflict Scale, Work-Family Positive Spillover Scale, Measures of Supports from Family and Work, adapted Work-Family Role Interdependence Scale and Scale of stressful life events occurring on the modified list of stressful life events by Jelena Vlajković.

Descriptive statistics was used to process the data, including appropriate correlation coefficients, specific procedures for determining the normality of distribution of all variables in the scores of respondents, specific procedures for identifying and testing psychometric characteristics of the instruments and methods of factor analysis to determine the adequacy of the internal structure of the instrument, correlation coefficients for determining the correlation between variables and various procedures for testing the difference between groups of respondents. The statistical analysis of the data was performed using SPSS version 20 for data analysis in social sciences.

Obtained results show the connection between certain external and internal manifestations of midlife crisis with the attained sense of meaning in life, means of balancing professional and family roles and different aspects of satisfaction with their performance.

The paper offers models (schematic diagram) of the relationships of these variables, in relation to both the whole sample, and the middle-aged portion of the sample.

Furthermore, it can be concluded that differences in these key variables between groups of participants of different gender, level of education, financial status, employment status, marital status, with different places of residence and work in one of the five major

regions of Serbia, as well as different numbers and types of stressful events that were experienced in life.

When it comes to the deep internal changes, which are of unconscious nature, middle-aged people first display a change in behavior. Denial by overcompensation is most intense in the period between 25 and 30 years of age, because it includes behaviors that are typical of this age. Decompensation and denial by escape occur most intensely between the ages of 50 and 54, possibly as the first response to the crisis and the new state. It takes some time for a person to fully realize what has happened to them and to gain the capacity to find a creative and successful way to deal with the crisis, which in the majority of people occurs somewhere between the ages of 60 and 64. These changes are indicative of the existence of deep, and most importantly, long-term psychological processes of shifting the internal balance, which results in significant changes in the internal structure of a person much later in life.

The first internal change in which it is possible to register a significant progress in establishing a new balance and the reconciliation of a pair of opposites, is the one related to the reconciliation of male and female roles in a person, or masculine and feminine personality traits, and it happens somewhere between the ages of 40 and 44. Finally accepting one's own finality and the process of aging as inevitable but normal and natural life process, or the reconciliation between youth and old age, is most intense between 60 and 64 years of age. The most intensive progress in establishing a new balance between the last two pairs of opposites – the gain-loss and closeness-separation reconciliation is the last to take place in one's life, and occurs between the ages of 75 and 80.

Each life crisis causes a person at some point to open and re-examine the basic existential questions about the meaning of life. Generally speaking, middle-aged people have the lowest level of stable feeling towards the existence of meaning in life. It is lower than the intensity of this feeling among young people, and reaches its lowest between the ages of 55 and 59, or according to some more rough estimates, between 50 and 59 years of age. In the elderly the sense of meaning is almost fully formed, and with the passage of time, they increasingly seek to find some of its new aspects. On the other hand, middle-aged people are constantly faced with discovering new aspects of meaning in life. The search for the meaning of life begins to grow more intense somewhere between the ages of 45 and 49, then fluctuates slightly over the next nine years, and culminates in the period between 60 and 64 years of age, after which it has been recorded to decrease in intensity. It can be concluded that, generally speaking, mid-life is the period of life characterised by questioning the meaning of life. People don't have a clear notion that they have found adequate and satisfactory sense in their lives, and they are constantly trying to find or rediscover it.

In the group of middle-aged people, the conflict of roles is most pronounced in the period between the ages of 40 and 44, while the spillover reaches its peak slightly later, between the ages of 60 and 64. The intertwining of roles and the sacrifice of time that could be spent with the family due to professional obligations as a forms of interdependence of work and family roles, are also most intense between the ages of 40 and 44. This could mean that people, upon entering mid-life fail to adequately distinguish and separate family and professional roles, which are often in some kind of conflict. It is only at the end of this period that we see a positive exchange of experiences, which enriches and facilitates the performance of family and professional responsibilities and activities.

Compared to young and old, mid-life people are most content with performing certain family and professional roles, yet at the same time, they feel the highest level of stress, too. The stress seems to reach its peak earlier, in the period of life between the ages of 50 and 54, while the contentment with the role is at its height between the ages of 60 and 64. The lowest level of stress and contentment with roles were observed in the elderly, between 65 and 69 years of age. In mid-life people, the highest levels of stress were noted between 50 and 54

years of age, when a rapid decline in values begins, while at the same time satisfaction with children oscillates, reaching its maximum in the third phase of life.

As a general conclusion it may be pointed out that mid-life and crises occurring at the transition from the first to the second half of life is really an important milestone in the development, which requires a substantial reconstruction of the previous way of functioning in all important aspects of life. The second half of life is more difficult, painful and certainly more complex than the first. However, if the person is wise and manages to listen to the voices from the depths of their soul, they will succeed in finding new resources and developing their potential despite the complexity of circumstances. Each person must find their own unique path in life.

Key words: mid-life crisis, a sense of meaning in life, balancing professional and family roles, aspects of satisfaction with the performance of certain family and professional roles.

Scientific field: Psychology

Narrow scientific field: Social Psychology

UDC: 159.923-053.85

Садржај:

УВОД.....	15
ТЕОРИЈСКИ ДЕО.....	19
КРИЗА СРЕДЊИХ ГОДИНА.....	19
Одређење појма (животна) криза.....	19
Подела животних криза - Акцидентне и развојне кризе.....	21
Историјска перспектива схватања о развоју као целоживотном процесу.....	25
Концепт “криза средњих година”.....	27
Криза средњих година и стресни животни догађаји.....	29
Криза средњих година и разлике у развојним ритмовима између мушкараца и жена.....	30
Пролазак љубавног пара кроз кризу средњих година.....	33
Теорија Елиота Жака.....	35
Теорија Данијела Левинсона.....	37
Теорија Ерика Ериксона и концепт генеративности.....	43
Теорија Џуда Мармора.....	50
Теорија К. Г. Јунга.....	52
Савремена истраживања о кризи средњих година.....	58
ПОЗИТИВНА ПСИХОЛОГИЈА И ОСЕЋАЊЕ СМИСЛА ЖИВОТА.....	61
Позитивна психологија – нови правац у психологији.....	61
Различита одређења смисла живота.....	65
Одређење смисла живота према Виктору Франклу.....	66
Осећање смисла живота из различитих углова (аспеката).....	67
Различити корелати смисла живота.....	67
Осећање смисла живота кроз различите животне кризе.....	68
Осећање смисла живота током акцидентних животних криза.....	69
Осећање смисла живота током развојних животних криза.....	71
ПОЈЕДИНИ ОБЛИЦИ УСКЛАЂИВАЊА ПОРОДИЧНИХ И ПРОФЕСИОНАЛНИХ УЛОГА.....	77
Савремени приступи у проучавању односа између породичних и професионалних улога.....	77
Конфликт породичних и професионалних улога.....	79
Преливање породичних и професионалних улога.....	83
Међузависност и независност породичних и професионалних улога.....	88
Подршка за усклађивање одређених породичних и професионалних улога.....	90
РАЗЛИЧИТИ АСПЕКТИ ЗАДОВОЉСТВА ПРИ ОБАВЉАЊУ ОДРЕЂЕНИХ ПОРОДИЧНИХ И ПРОФЕСИОНАЛНИХ УЛОГА.....	92
Осећање задовољства при обављању појединих породичних и професионалних улога.....	92
Осећање стреса при обављању одређених породичних и професионалних улога.....	103
Промене у породичном и професионалном функционисању – промене у улогама.....	119
МЕТОДОЛОШКИ ДЕО.....	120
ПРЕДМЕТ (ПРОБЛЕМ) ИСТРАЖИВАЊА.....	120
ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА.....	121
ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА.....	122
Основни циљеви.....	122
Специфични циљеви.....	122
ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА.....	125

Основне хипотезе	125
Специфичне хипотезе.....	126
ВАРИЈАБЛЕ ИСТРАЖИВАЊА	129
Основне (главне) варијабле.....	129
Контролне варијабле	132
УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА	134
Графички приказ узорка са основним дескриптивним подацима	135
ПРОЦЕДУРА ИСТРАЖИВАЊА	137
ИНСТРУМЕНТИ ИСТРАЖИВАЊА	138
НАЧИН ОБРАДЕ ПОДАКА	143
РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	144
ОПШТЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА	144
Криза средњих година према Марморовој теорији.....	144
Криза средњих година према Левинсоновој теорији	147
Однос унутрашњих промена и спољашњих манифестација кризе средњих година	152
Осећање смисла живота према теоријским одређењима Мајкла Стејцера и Виктора Франкла.....	155
Теорија преливања породичних и професионалних улога	156
Теорија конфликта породичних и професионалних улога	157
Интегративна теорија породичних и професионалних улога.....	158
Однос између главних облика усклађивања породичних и професионалних улога	160
Однос између различитих аспеката задовољства преузетим улогама	164
Повезаност кризе средњих година са осећањем смисла живота	166
Повезаност кризе средњих година са појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога	171
Повезаност кризе средњих година са различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога.....	196
Повезаност осећања смисла живота са појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога	203
Повезаност осећања смисла живота са појединим аспектима задовољством при обављању одређених породичних и професионалних улога.....	206
Повезаност одређених облика усклађивања породичних и професионалних улога са појединим аспектима задовољства при њиховом обављању	207
ПОСЕБНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА	214
1. Разлике између особа различитих старосних категорија у испољавању кризе средњих година	214
2. Разлике између особа различитих старосних категорија у достигнутом нивоу осећања смисла живота	221
3. Разлике између особа различитих старосних категорија у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога	223
4. Разлике између особа различитих старосних категорија у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога	231
5. Разлике између особа различитог пола у испољавању кризе средњих година.	233
6. Разлике између особа различитог пола у достигнутом нивоу осећања смисла живота.....	235
7. Разлике између особа различитог пола у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога	236

8. Разлике између особа различитог пола у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога.....	238
9. Разлике између особа различитог нивоа образовања у испољавању кризе средњих година	239
10. Разлике између особа различитог нивоа образовања у достигнутом нивоу осећања смисла живота.....	243
11. Разлике између особа различитог нивоа образовања у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога	244
12. Разлике између особа различитог нивоа образовања у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога	248
13. Разлике између особа различитог материјалног статуса у испољавању кризе средњих година	249
14. Разлике између особа различитог материјалног статуса у достигнутом нивоу осећања смисла живота.....	251
15. Разлике између особа различитог материјалног статуса у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога	252
16. Разлике између особа различитог материјалног статуса у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога.....	255
17. Разлике између особа различитог брачног статуса у испољавању кризе средњих година	256
18. Разлике између особа различитог брачног статуса у достигнутом нивоу осећања смисла живота.....	261
19. Разлике између особа различитог брачног статуса у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога	262
20. Разлике између особа различитог брачног статуса у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога	267
21. Разлике између особа различитог радног статуса у испољавању кризе средњих година	268
22. Разлике између особа различитог радног статуса у достигнутом нивоу осећања смисла живота	272
23. Разлике између особа различитог радног статуса у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога	273
24. Разлике између особа различитог радног статуса у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога	276
25. Разлике између особа које су доживеле различит број стресних догађаја у испољавању кризе средњих година.....	277
26. Разлике између особа које су доживеле различит број стресних догађаја у достигнутом нивоу осећања смисла живота	279
27. Разлике између особа које су доживеле различит број стресних догађаја у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога	279
28. Разлике између особа које су доживеле различит број стресних догађаја у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога	281
29. Разлике између особа које су доживеле различиту врсту стресних догађаја у испољавању кризе средњих година.....	282
30. Разлике између особа које су доживеле различиту врсту стресних догађаја у достигнутом нивоу осећања смисла живота	286
31. Разлике између особа које су доживеле различиту врсту стресних догађаја у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога	287

32. Разлике између особа које су доживеле различиту врсту стресних догађаја у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога	290
33. Разлике између особа из различитих региона Србије у испољавању кризе средњих година	291
34. Разлике између особа из различитих региона Србије у достигнутом нивоу осећања смисла живота.....	295
35. Разлике између особа из различитих региона Србије у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога	295
36. Разлике између особа из различитих региона Србије у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога	299
ДИСКУСИЈА РЕЗУЛТАТА.....	300
ЗАКЉУЧАК	348
ЛИТЕРАТУРА	357
ПРИЛОЗИ.....	380
ПРИЛОГ 1 – ПРОВЕРА НОРМАЛНОСТИ РАСПОДЕЛЕ РЕЗУЛТАТА НА ВАРИЈАБЛАМА ИСТРАЖИВАЊА	380
ПРИЛОГ 2 – МЕТРИЈСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КОРИШЋЕНИХ ИНСТРУМЕНАТА.....	390
Метријске карактеристике Скале криза средњих година – MCS	390
Метријске карактеристике Скале криза средњих година – СКСГ	391
Метријске карактеристике Инвентара полних улога – BSRI	396
Метријске карактеристике Адаптиране Loyola скале генеративности – ALGS ...	398
Метријске карактеристике Адаптиране скала префериране самоће – ASP	398
Метријске карактеристике Упитника о смислу живота – MLQ	399
Метријске карактеристике Модификоване скале о квалитету улога – MSK.....	400
Метријске карактеристике Скале конфликта професионалних и породичних улога – SKP	401
Метријске карактеристике Скале позитивног преливања између посла и породице – SPP	401
Метријске карактеристике Скале подршке која долази са посла и од породице – SPD.....	402
Метријске карактеристике Модификоване скале међузависности пословних и породичних улога – MSK.....	403
Метријске карактеристике Скале емоција које се јављају због истовременог постојања породичних и професионалних улога – SEI	403
Метријске карактеристике Адаптиране скале стресних животних догађаја – SNM	404
ПРИЛОГ 3 – ФАКТОРСКА АНАЛИЗА ИНСТРУМЕНАТА КОРИШЋЕНИХ У ИСТРАЖИВАЊУ	404
Факторска анализа Скале криза средњих година – MCS.....	404
Факторска анализа Скале криза средњих година – СКСГ	408
Факторска анализа Инвентара полних улога – BSRI	417
Факторска анализа Адаптиране Loyola скала генеративности – ALGS.....	419
Факторска анализа Адаптиране скале префериране самоће – ASP.....	421
Факторска анализа Упитника о смислу живота – MLQ.....	423
Факторска анализа Модификоване скале о квалитету улога – MSK.....	425
Факторска анализа Скале конфликта професионалних и породичних улога – SKP	428

Факторска анализа Скале позитивног преливања између посла и породице – SPP	431
Факторска анализа Скале подршке која долази са посла и од породице – SPD ...	434
Факторска анализа Модификоване скале међузависности пословних и породичних улога – MSM	436
Факторска анализа Скале емоција које се јављају због истовременог постојања породичних и професионалних улога – SEI	439
Факторска анализа Адаптиране скале стресних животних догађаја – SNM	441
БИОГРАФИЈА АУТОРА	442
ИЗЈАВЕ АУТОРА	Error! Bookmark not defined.
ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ	Error! Bookmark not defined.
ИЗЈАВА О ИСЛОВЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ	Error! Bookmark not defined.
ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ	Error! Bookmark not defined.

УВОД

До скоро се веома мало пажње у психологији посвећивало периоду одраслог доба. Психоаналитички оријентисани теоретичари (Фројд, Клајн, Малер, Смирноф, према Тадић 2004) истицали су круцијални значај првих година човековог живота, детерминистички одређујући сва догађања и интеракције које се у овом најранијем периоду успостављају у примарној дијади, између мајке и детета (Тадић, 2004). *Дете је отац човека*, истицао је више пута Фројд, желећи тиме да нагласи искључиви и незамењиви значај који у човековом животу има најранији развој и догађаји који испуњавају првих пет година живота (Freud, 1962, 1969). Врста и квалитет односа који се у овом најранијем периоду живота успостави између родитеља (најпре мајке, а затим и оца) и детета, одредиће, у многоме, цео каснији живот одрасле особе.

Још један период живота заокупљао је велику пажњу психолога и истраживача сродних научних дисциплина (Harter, 2011; Salmela-Aro, 2011; Sumter, Bokhorst, Steinberg, Westenberg, 2009; Тодоровић, 2005; Уbrandt, 2008). То је период *адолесценције*; период наглих, бурних и великих промена и у физичком и у психичком погледу. У овом периоду живота долази до поновног узбуркавања и распламсавања ранијих конфликта и нерешених развојних питања и задатака која су током периода латенције деловала заборављено, одавно превазиђено и решено. Као основни развојни задатак овог периода намеће се развој и изграђивање целовитог идентитета насупрот конфузији идентитета која је до тада била присутна (Ериксон, 2008; Kroger, Martinussen, Marcia, 2010; Tanti, Stukas, Halloran, Foddy, 2011).

Појава нове научне дисциплине у психологији – *психологије целокупног животног циклуса* (Влајковић, 2005), као и растућа сензибилност науке и научника за потребе, капацитете и могућности одраслих особа, скренула је пажњу научне јавности на дуго занемариван, али и те како, развојно и садржајно богат, период у човековом животу. *Период одраслог доба*, по овој релативно новој научној дисциплини, представља једну од *транзиторних, односно прелазних фаза*, које се у процесу развоја континуирано смењују са *стабилним фазама*. Током прелазних фаза припрема се психолошка промена, односно развојни помак, тако што се постојеће психолошке мање зреле структуре разграђују стварајући нове. Свака развојна фаза има карактеристичне развојне задатке које особа треба да реши како би прешла у наредну фазу развоја. Развојни задаци увек подразумевају промену, реструктурирацију постојеће и

успостављање нове равнотеже између захтева спољашње средине, унутрашњих захтева особе и њених могућности да на постављене захтеве адекватно одговори.

Како развојни задаци који се, током живота, постављају пред особу најчешће нису једноставни, помаци у развоју одигравају се на један од два могућа начина: (1) кроз неравнотежу, несклад, могућу патологију, односно болне промене које су неизбежне, а које се обично називају *кризама* или (2) на мање драматичан начин, уз много већи степен аутономије личности и адаптације на новонастале околности (Влајковић, 2005).

Одрасло доба, обухвата период од завршетка адолесценције, па до позних година. По Ериксону (Ериксон, 2008), то су *6. и 7. фаза формирања психосоцијалног идентитета у животном циклусу*, док Левинсон говори о три кључна прелазна периода током одраслог доба – прелазни период *раног одраслог доба* (између 17. и 22. године), прелазни период *средњег одраслог доба* (између 40. и 45. године), и прелазни период *касног одраслог доба* (између 60. и 65. године), у склопу којих постоје одређени развојни задаци (Levinson, 1978).

Термин *криза* у овом раду употребљава се у сличном смислу у коме га је за развојне кризе користила и Јелена Влајковић у својој књизи *Животне кризе*, као психолошки важна развојна промена, која представља како *потенцијалну опасност*, тако и *шансу* за нови, смисленији, усклађенији, целовитији и комплетнији живот (Влајковић, 2005). Она је неизбежан и саставни део развоја сваке особе, ни на који начин не може се избећи јер представља развојну неминовност (Јасперс, 1978). Некада може протећи сасвим мирно, док други пут може оставити бројне негативне последице.

У овом раду, акценат се ставља на прелазни период средњег одраслог доба, односно на тзв. *кризу средњих година* и карактеристичне начине њеног испољавања код људи у Србији.

Очекује се ће резултати овог истраживања дати одговор на нека веома актуелна питања која се тичу карактеристика људи средњих година у Србији и њихове специфичности у односу на млађе и старије испитанике. Прецизније, очекује се добијање актуелних података о томе на који начин људи различитог пола, нивоа образовања, места становања, брачног, материјалног и радног статуса, са различитим искуством доживљених стресних догађаја, пролазе и испољавају кризу која је карактеристична за средње године, као и по чему се они у том периоду живота разликују од припадника млађе и старије популације; да ли су они у овом периоду живота достигли смисао свог живота, ма шта он за сваког појединачно представљао

или још трагају за њим; да ли су и на који начин ускладили сопствене породичне и професионалне улоге и колико су задовољни у обављању сваке од њих.

Виктор Франкл истиче да кризе идентитета (каква је и криза средњих година) заправо представљају *кризе смисла*. Човек није биће које само реагује (бихејвиористички модел) и абреагује (психодинамички модел), већ и биће које себе трансцендира – увек упућује на нешто даље од себе, на нешто или некога, смисао или особу ван себе. “Тек у служењу неком циљу или у љубави према свом партнеру постаје човек потпуно човек и потпуно он сам.... Човек који није успео да испуни свој смисао или га чак није био способен пронаћи, заокупљен је тако нестрпљиво остварењем свог идентитета.” (Франкл, 2001, стр. 81-82).

Средње године представљају период у животу у коме долази до преиспитивања правога значења смисла живота. Особа се налази на својеврсној раскрсници, у тренутку када је потребно да се суочи са самом собом, ониме што је постигла и ониме чему стреми. Врло често дешава се да услед дубоких психолошких промена и унутрашњих превирања која су карактеристична за средње године, особа почне интензивније да размишља о себи и смислу свог постојања, што не ретко доводи до тога да као циљ и смисао свог даљег живота она предодреди потпуно другачије приоритете и стремљења, него што је имала у младости. Она би требало да по изласку из овог релативно дугог и бурног периода буде у стању да понесе ново значење смисла живота, које је ослобођено младалачких пројекција, идеала и размишљања и да прихвати своју зрелост и искуство као веома важну предност и снагу на основу које ће моћи да достигне редефинисане циљеве и смисао живота, који се у већој или мањој мери разликује од онога који је био карактеристичан за период младости.

У планираном истраживању следиће се Франклова теорија, односно неће се одређивати значење смисла живота за сваког појединачног испитаника, што би представљало највећи одраз индивидуалности појединца, нити груписати слична одређења у исте категорије. Настојаће се да се утврди *достигнут ниво осећања смисла живота*, односно да ли је он у потпуности јасан сваком појединцу или је он још увек у процесу трагања за смислом, што произилази из теоријских одређења, која је у свом раду поставио Мајкл Стејџер са сарадницима.

Када се пручава и уопште говори о *различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога и начинима*, односно

облицима њиховог усклађивања, увек се мора имати на уму важећи друштвено-историјски контекст и актуелна правила културе на подручју на коме се врши истраживање. С тим у вези, потребно је сагледати и узети у обзир све карактеристике савремене породице (однос са децом и међу партнерима, задовољство различитим породичним улогама и др.), радног места и услова рада (актуелног стања запослености и могућности запошљавања мушкараца и жена, висине материјалне надокнаде, задовољства улогом запосленог и др.), као и могућности које стоје на располагању особи за усклађивање улога у овим главним сферама живота.

У нашој земљи приметан је пораст броја незапослених људи, у последње време нарочито оних средњих година, који су формирали своје породице. Званични подаци Националне службе за запошљавање показују да је стопа незапослености у Србији на крају априла 2011. године порасла 15,6 % у односу на 19,2 % забележених на крају октобра претходне године. Како је саопштио Републички завод за статистику, стопа незапослености, која представља учешће незапослених у укупном броју активних становника већа је у просеку за 3 одсто и износи 22 одсто за мушко и 22,5 одсто за женско становништво. Просечна старост незапосленог лица је 39 година, од тога 25% лица на евиденцији је до 30 година, а 35% су лица између 30 и 45 година, а 40% лица је старије од 45 година. Просечна дужина чекања на посао је 3,7 година (<http://poslovi.nsz.gov.rs/page/index/53/story/171>).

И поред свих програма и настојања државе да се стопа незапослености из године у годину све више смањује, званични подаци Националне службе за запошљавање из 2013. године су поражавајући. Стопа незапослености у Србији средином 2013. године износила је 24,1 одсто. На евиденцији највише има неквалификованих лица (32 %), квалификованих радника (26 %), затим особа са четвртим степеном образовања (28 %), петим и шестим степеном (5,5 %), док се, наводно, само 8 % лица са седмим и осмим степеном налази на евиденцији незапослених. Жене су и даље угроженије од мушкараца, тако да се на евиденцији налази 51 % жена у односу на укупан број незапослених (<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Ekonomija/1387738/NSZ%3A+Očekuje+se+smanjenje+stope+nezaposlenosti.html>).

Из свега наведеног, долази се до закључка да је утврђивање актуелног стања ствари и облика усклађивања породичних и професионалних улога и обавеза, веома важан аспект живота сваког појединца и да се стога не сме занемарити. На основу поређења облика и начина усклађивања улога између испитаника три старосне групе,

очекује се да ће се добити специфичности за сваку од њих, а испитаће се такође и односи овог усклађивања са кризом средњих година, осећањем смисла живота и различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога.

На основу свега изнесеног могло би се рећи да основни проблем, односно предмет, актуелног истраживања представља испитивање карактеристичних начина испољавања кризе средњих година, достигнутог нивоа осећања смисла живота, као и различитих аспеката задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога и начина на које људи у Србији настоје да ускладе улоге у овим главним сферама људског функционисања.

ТЕОРИЈСКИ ДЕО

КРИЗА СРЕДЊИХ ГОДИНА

Одређење појма (животна) криза

Реч *криза* води порекло од грчке речи *krisis-krino*, која има веома различита значења. Она може значити одвојити, изабрати, одлучити, судити, мерити, спорити, борити се и др. (Козеек, према Влајковић, 2005). У великом речнику страних речи и израза, наведена су три значења речи криза: расправа, просуђивање, одлука (Клајн, Шипка, 2007).

Оваква разноликост значења може се боље разумети ако се има на уму да се термин криза употребљава за означавање феномена у бројним, како природним, медицинским, правним, економским, тако и хуманистичким наукама, па чак и у уметности.

Уобичајено тумачење грчке речи кризис (*krisis*) у нашем језику и западној култури има најчешће *нежоративно значење*, које обухвата термине као што су пораз, слабост, неспособност ношења и излажења на крај са стресним догађајима.

Употреба речи криза за описивање стратешке међуигре стабилних раздобља и критичних прекретница може стога да доведе до забуне, односно тога да особа помисли „Ја нисам имала кризу“.

Из тог разлога, поједини аутори предлажу да се термин криза замени *прикладнијим терминима* као што су нпр. *прелази* (Sheehy, 1984), *промена* (Јунг 1969;

Стајн, 2005), *транзиција* (Јунг 1969; Стајн, 2005), *шанса за лични раст* (Јунг 1969; Стајн, 2005; Влајковић, 1992, 2001, 2005) и сл., који немају тако негативне конотације и којима се означавају промене и критични прелазни између стабилних стадијума развоја.

Најпознатија дофиниција кризе, која се користи у психологији, психијатрији и сродним наукама, јесте она коју је још 1964. године формулисао Каплан. По њему, криза представља *кратку психичку пометњу која се догађа с времена на време особама чији животни проблеми у датом моменту превазилазе њихове капацитете* (Caplan, 1965, стр. 54).

Живот особе у сваком тренутку манифестује се преко *спољашњег* и *унутрашњег* аспекта, спољашње и унутрашње сфере или система функционисања. Спољашњи систем одређен је социјалним положајем, друштвеним улогама и културним миљеом друштва у коме особа живи. Чини га пол особе, друштвени сталеж, различите породичне, професионалне и друге друштвене улоге, односно начин на који особа функционише и живи у друштву. Унутрашњи систем представља личну рефлексију спољашњег система особе, односно значења, осећања и размишљања која она приписује свом животу у друштву. У унутрашњем систему јавља се импулс, који особу изводи из равнотеже и тера је ка променама и даљим помацама у развоју. Већина особа промене које све јаче надлазе из дубина, покушава да рационализује различитим догађајима – окосницама (Levinson, 1979; Sheehy, 1984).

Процес раста и развоја не може се природно зауставити, изузев у случајевима великих несрећних догађаја и катастрофа, које на неки начин могу привремено или трајно засутавити цео процес развоја. Док особа непрестано одраста или стари, унутар ње, била она тога свесна или не, постоји посебни, сасвим јединствени систем који има свој сат који непрестано куца и наговештава промену. Он буду импулс ка промени у особи, који се манифестује на различите начине, кроз својеглавошћу, незадовољство, повећану напетост и нервозу, или пак тромост и апатију. Међутим, како истиче Шихи, добра вест је да догађаји који захтевају промену пре него што особа осети да је за њу заиста спремна, често имају срећну последицу да упркос свему, особу подигну до следећег ступња развоја. За време сваког таквог периода у коме се припрема промена (надлазећа криза), оно што особа осећа о начину свог живота проћи ће једва приметне промене у четири подручја перцепције: (1) *промене у унутрашњем доживљају себе у односу на друге*, (2) *промене у односу сигурности и опасности које особа осећа*, (3) *промене у перцепцији времена*: да ли особа осећа да има довољно времена, или пак да јој оно неумитно истиче? и (4) *неодређено померење у стомаку, праћено осећајем*

животности или стагнације. Наведени магловити осећаји и доживљавања чине суштину живљења и обликују одлуке и будуће циљеве и кораке особа (Sheehy, 1984).

Развој, и уопште живот и функционисање деце и одраслих, није нимало лак процес. Сваким новим коракком, особа мора да се одрекне одређених начина живљења, добро опробаних стратегија, познатих техника и да крене у непознато, што доводи до појаве страха, губитка осећаја сигурности услед неумитних промена које ће неизбежно преобразити дотадашње осећање идентитета, постојаности и смисла живота.

Јелена Влајковић истиче да *криза није болест већ краткотрајно стање нарушене психичке равнотеже*, које се најбоље може разумети као *стање између здравља и болести*. У овом стању особа је наглашено вулнерабилна. Из кризе она може изаћи на један од два могућа начина; може “пасти у болест” или “скочити у здравље”. Заправо криза представља увек неку прекретницу у животу. Она је истовремено и деструктивна и проспективна. У исто време она представља и ризик и шансу, опасност и потенцијал. Успешан исход кризе увек подразумева помак у индивидуалном развоју и функционисању (Влајковић, 2005, стр. 21).

Криза заправо увек представља промену и прекретницу у животу, која захтева мању или већу реструктурирацију капацитета и одређених структура унутар особе, како би се поново успоставила нарушена равнотежа, проузрокована, било неким спољашњим догађањима и околностима, било унутрашњим променама, које доноси развој.

Подела животних криза - Акцидентне и развојне кризе

Постоје бројне класификације животних криза. Па тако различити аутори праве разлику између криза које долазе из *природне средине* (нпр. пожари, земљотреси, поплаве), *биолошке средине* (нпр. различите врсте обољења и болести, хирушки захвати и сл.) и *социјалне средине* (нпр. конфликти и стресни догађаји који су проузроковани догађањима у ближој и широј социјалној средини). *Индивидуалне кризе* су оне кризе које се дешавају и које доживљавају само појединци, док су *мултиперсоналне кризе* оне у којима је укључено више особа. Затим постоји подела на *интратемпоралне*, које су карактеристичне за тачно одређени период развоја, тада настају и одвијају се искључиво у том временском оквиру, *интертемпоралне*, које се јављају при преласку из једног у други развојни стадијум и *екстратемпоралне кризе*, које нису везане за процес развоја (према Влајковић, 2005).

Једна од главних подела животних криза је она на акцидентне и развојне (Влајковић, 2005).

Акцидентне кризе представљају стања кратке психичке пометње, која су проузрокована одређеним променама и догађајима у спољашњој средини особе, који ремете или прете да поремете њене нормалне активности и доведу до битних промена у њеном прилагођавању и понашању. Неће сви догађаји и промене у спољашњој средини проузроковати кризу. Да би промена у спољашњим околностима довела до кризе она мора да буде *изненадна, неочекивана и довољно јаког интензитета*, који би довео до унутрашње неравнотеже и пореметио уобичајено функционисање особе.

Постоје одређени *елементи* који се лако могу идентификовати у свим *акцидентним животним кризама* и од којих заправо зависи да ли ће се објективна промена спољашњих околности доживети као криза или не. То су: (1) *животни догађај*, (2) *значење животног догађаја* и (3) *његово превладавање* (Jacobson, 1983).

Акцидентне кризе увек су инициране одређеним *животним догађајем*, коме особа приписује одређено значење и за који процењује да тренутно не располаже механизмима за његово превладавање. То значи да иако акцидентне кризе представљају с једне стране резултат неуспешног превладавања, оне истовремено представљају и својеврсан покушај особе да се избори са новонасталим променама, које су у датом тренутку изнад њених капацитета и могућности превладавања.

За означавање објективних промена у спољашњој средини, које могу довести до кризе, Sheehy уместо *животног догађаја* користи термин *догађај – окосница*, који је користио и Левинсон у својој теорији.

Много значајнији од самог животног догађаја – објективних промена у спољашњој средини, заправо су преостала два елемента акцидентних криза – *значење које особа приписује догађају* и *процена сопствених капацитета за његово превладавање*.

Свака особа има своју јединствену историју и пут развоја, који је у већој или мањој мери различит од других особа. У зависности од прошлих искустава, различите особе реаговаће на различите начине на иста догађања у животу. Неће сви животни догађаји имати исто *значење* за све особе. Одређени догађај ће у једном случају две особе проценити веома слично, док ће другом приписати дијаметрално супротна значења. Једна иста особа у различитим животним околностима или периодима живота, веома ће различито значење приписати одређеним животним догађајима.

Постоји, међутим једна група стресних животних догађаја који се могу сматрати *универзално стресогеним* (према Влајковић, 2005) у смислу да без обзира на пол, старост, материјално стање и друге карактеристике ови догађаји битно ремете функционисање већине особа. То су догађаји који означавају *губитак* (смрт блиског члана породице, озбиљна сопствена болест, превремени порођај или мртво рођено дете и сл.), *претњу* (озбиљни неспоразуми са децом, неверство брачног друга), али и *изазов* (рођење детета, добијање стана, запослење).

Процена сопствених капацитета и способности за превладавање одређеног животног догађаја такође представља значајан елемент акцидентних криза, од ког у многоме зависи ток и исход кризе. Уколико особа процењује да има контролу над оним што јој се дешава и да је у стању адекватно да разреши новонасталу промену у спољашњој средини, до кризе уопште неће доћи, или ће се ако до ње ипак дође, она лако разрешити и превладати. Међутим, уколико особа процени да су спољашње промене изван њене контроле и да не може утицати на њих, то ће продубити осећање беспомоћности и самим тим појачати кризу.

Према Лазарусу *механизми превладавања* представљају когнитивне и бихејвиоралне напоре усмерене на савладавање, редукују или толеранцију спољашњих и унутрашњих захтева, који се јављају у стресној интеракцији особе и спољашње средине. Они могу представљати директне акције, које имају за циљ промену ситуације или борбу, или пак различите палиативне механизме, којима је циљ ублажавање насталих промена (Lazarus, Folkman, 1984).

Све оно што се особи дешава – дипломирање, брак, рођење детета, добијање или губитак посла, развод брака, смрт у породици – утиче на њу, у већој или мањој мери. Све ти догађаји и околности представљају конкретна збивања у животу особе, али сам *процес развоја није одређен догађајима-окосницама*, већ је *подстакнут унутрашњим променама*. Импулс који подстиче промену јавиће се у тренутку када је ступањ развоја такав да је потребно направити нови скок, без обзира да ли ће се он манифестовати преко одређеног животног догађаја или ће њим, пак бити само наглашен.

Времена криза, прелома, промена и турбуленције, не само да се могу предвидети са великом тачношћу, већ су она изузетно пожељна јер прате и означавају раст. Ипак, постоји и друга могућност, када особе не прихватају промене, када се оглушују о њих и упорно настоје да задрже раније обрасце функционисања и чврсто тло под ногама, као да се ништа није променило и као да се не мења. Када се особа у

свом животу суочи са неприкладним животним догађајима као што је смрт, отказ или болест, који се не могу избећи, и који могу трајно или бар за једно дуже време, пореметити ток и ритам очекиваног животног циклуса, особа најчешће тражи неки изговор како би оправдала стагнацију и прекид у развоју (Sheehy, 1984).

Развојне кризе подразумевају промене које настају у прелазним (транзиторним) фазама развоја личности као резултат привременог несклада између развојних могућности појединца и захтева његове социјалне средине. Насупрот акцидентним, развојне кризе нису инициране одређеном изненадном и довољно снажном променом у спољашњем окружењу особе већ су подстакнуте нормалним развојем појединца и самим његовим током (Влајковић, 2005).

Осврћући се на концепт кризе у својој књизи Општа психопатологија Карл Јасперс истиче: “У протоку развитка кризом се назива тренутак у коме целина подлегне заокрету из кога човек произилази као преображен, или са новим извором неке одлуке, или са знацима пораза и пропасти. Животна историја временски не корача равномерним ходом, већ своје време рашчлањава квалитативно, гони развој доживљавања до врхунца где мора да се донесе одлука. Једино у борби против развитка човек може чинити безуспешан покушај да се задржава на врхунцу одлучивања без одлуке. У таквом случају уместо њега одлуку ће донети чињенично незадрживо одвијање живота. Криза има своје време. Она се не може предупредити нити заобићи. Као и све у животу, она мора да сазри. Она не мора да се акутно појави као катастрофа, већ може да се одигра у тихом протоку, непримећена, за увек одлучујућа у свом исходу” (Јасперс, 1978, стр. 655).

У књизи *Пријелази – кризе средовјечних људи*, Sheehy износи своје становиште, које је у складу са *Психологијом целокупног животног циклуса*. Оно је слично схватањима Јелене Влајковић, Данијела Левинсона, Ерика Ериксона и др. теоретичара одраслог доба. По овом становишту живот после младости није дугачка равна линија. Личност је у сталној промени, она се стално развија. Сваки период живота, од детињства, преко адолесценције, одраслог доба, до старости има своје сопствене заплете, изненађења и радости откривања нових ствари и сопствених потенцијала. Са великом правилношћу јављају се кризе и тачке преокрета код људи истих година. Промене и скокови не само да су могући, већ се могу успешно и предвидети, јер се јављају у мање-више тачно одређеним интервалима. Како би их успешно превазишла, особа не треба да их пориче, већ да их прихвати, јер у противном учествује у

сопственом непотребном вегетирању. Турбулентни периоди нису везани само за средње године, већ су присутни током целог живота.

Људи су најчешће збуњени тим раздобљима прекида уобичајеног мирног животног тока и настоје да њихов узрок пронађу у разним спољашњим околностима. Међутим, осим унутрашњег немира, узрујаности, промене животне перспективе и сумње у исправност дотадашњих избора, тајанственог незадовољства, које већина особа доживљава, Шихи није успела да међу спољашњим околностима и догађајима које су особе нудиле као могуће узроке овог заједничког унутрашњег стања, пронађе било какву повезаност и доследност.

Она налази сличност у развоју човека и расту и развоју љускара. Истиче да се и човек метафорично налази у сличној ситуацији као јастог, који сваки пут када се унутра прошири и порасте, мора да одбаци тврди спољашњи оклоп, који га је до скоро штитио, а сада почиње да га спутава. На тај начин и људи као и ракови извесно време остају рањиви и изложени, немирни и поново неразвијени, са могућношћу ширења и протезања – откривања себе у разним новим доменима. Одбацивања заштитних спољашњих оклопа, који су постали препрека даљем развоју, могу трајати и по неколико година, након чега особа поново улази у дужи стабилни период, који јој доноси осећање мира, сигурности и нове равнотеже (Sheehy, 1984).

Историјска перспектива схватања о развоју као целоживотном процесу

Поглед на живот, у коме је он схваћен као низ прелаза у којима некадашња задовољства не доводе више до сатисфакције, особа их прераста и она бивају надомештена новим, вишим и, унутрашњим променама и ступњу развоја прикладнијим циљевима, постојао је већ у *другом веку наше ере* у индијским списима о развоју зрелости. Интересантно је то да су она веома блиска савременим погледима на људски развој који се могу наћи у литератури.

У древним *индијским Хинду-списима* описана су *четири различита животна ступња* од којих сваки поседује свој сопствени одјек. У првом ступњу означеном као *ученик*, који обухвате период живота од осме године па до раних двадесетих, особи је једина обавеза да учи и стиче разна знања о животу и свету око себе. Други ступањ започиње женидбом и траје наредних двадесет или тридесет година. То је ступањ *домаћина*, који је обележен задовољењем човекових жеља у свим сферама његовог функционисања – уживању у породичним обавезама, успехом у звању и обављању грађанских дужности и обавеза. Када временом сјај другог ступња избледи, када се

смање ужици полности и осећања, када успех на пословном плану постане устаљена рутина, а особа све више настоји да се ослободи грађанских дужности и обавеза, долази до преласка у трећи ступањ – *повученост*. У овом ступњу унутрашње промене нагонне особу да се повуче од света, постане *ходочасник* и започне право одгајање и доживљавање себе као одрасле особе. То се догађа у периоду живота када особа обично добије првог унука, и тада на неки начин постаје слободна да се посвети правом и истинском образовању себе, откривању правог идентитета, и лаганом размишљању о стварном смислу свог живота. Особе у овом периоду живота, како наводи Шихи интерпретирајући Хинду-списе, већ традиционално постају ходочасници. Уколико желе, жене заједно са мушкарцима одлазе и напуштају све, како би се препустиле шумској осами на путовању које води до самооткривања. Њихова одговорност везана је у овом периоду живота само уз њих. Последњи ступањ развоја, у коме ходочасник постиже свој циљ назван је *sannyasin* – онај који нити мрзи, нити воли. У Хинду-текстовима ступањ развоја *sannyasin* означава особу која живи идентификована са вечним Ја и која не примећује ништа друго (Sheehy, 1984).

Први психолог који је животни развој посматрао кроз ступњеве била је *Елза Френкел-Брунsvик (Else Frenkel-Brunswik)*, која је имала пресудан утицај на касније истраживаче развоја и одраслог доба. Она је своја схватања и способност опажања и повезивања пренала теоретичарима Калифорнијског Универзитета у Берклију. Радећи на проучавању биографија 400 еминентних личности, међу којима су биле и краљица Викторија, Рокфелер, Казанова, Толстој, Гете, Гетеова мајка и многи други, она је испитујући њихове историје и стављајући акценат на спољашње догађаје и субјективна искуства која су их пратила, успела да направи непремостиву спону између психологије и социологије. Установила је да је прелаз из двадесетих у тридесете године живота особа, раздобље кулминације субјективних искустава. Њен закључак био је да *свака особа пролази кроз пет јасно означених фаза*, које су послужиле касније као инспирација *Ерику Ерикsonу* и његовом проучавању развоја особе. Она је такође била ментор *Данијелу Левинsonу* и сходно томе имала велики утицај на његов рад. Његова теорија развоја одраслих и кризе средњих година и данас је једна од најутицајнијих теорија у овом домену (Frenkel-Brunswik, 1942, 1974; Stevens, Gardner, 1982).

Како примећује Шихи, иако је *тридесетих и почетком четрдесетих година* двадесетог века некако истовремено постало *актуелно проучавање развоја одраслих*, у почетној фази зачеци теорија јављали су се независно на Харварду, Берклију, Јејлу,

Чикашком и Калифорнијском Универзитету. Постојала је веома слаба обавештеност и размена идеја међу научницима и истраживачима са ових Универзитета.

У то време па и касније већи део истраживачког рада обављали су мушкарци, проучавајући мушкарце и „лудило мушкараца“, које је описивано као осећај мртвила, неуравнотежености и потиштености, које се могло очекивати па чак и предвидети у животном периоду када мушкарци улазе у средње године.

Једини изузетак у то време, био је психијатар *Роџер Гулд* (Roger Gould), са Универзитета у Лос Анђелесу. У своје прелиминарно истраживање на популацији белаца старости од 16 до 60 година, он је укључио и жене.

Мада резултати овог истраживања нису били поуздани, јер није било подробних интервјуа, његова вредност се огледа у новини погледа и проширивању проблематике развоја укључивањем жена у разматрања и истраживања, које су до тада биле изостављене из научних полемика и проучавања.

У каснијем раду, Гулд је проучавао амбулантне психијатријске пацијенте који су били укључени у групну терапију на UCLA Психијатријској клиници. Поделио их је у седам старосних категорија и са својим сарадницима, током годину дана, посматрао и бележио најизраженије и најупадљивије карактеристике сваке од категорија. Један од најважнијих доприноса те студије, био је упитник којим је испитано 524 особа које нису били пацијенти и чији је задатак био да групишу и сврстају своје исказе у вези односа са родитељима, пријатељима, децом и партнерима, осећањима о себи, свом послу, времену и сексу. Закључак овог истраживања био је да у великом броју случајева субјективно искуство људи говори у прилог томе да је живот много сложенији, тежи и болнији него што то већина особа мисли током двадесетих година живота (Gould, 1972, 1978).

Сарадња са Гулдом помогла је Шихи и утицала на формирање њених идеја о специфичним променама личности и описивање спољашњих манифестација кризе средњих година.

Уследиле су теоријска разматрања и изграђене теорије *Елиота Жака*, *Данијела Левинсона*, *Џуда Мармора* и *Ерика Ериксона*, о којима ће бити речи у даљем тексту.

Концепт “криза средњих година”

Криза средњих година предстваља, по правилу, једну од *неизбежних развојних промена*. Термин је формулисао још 1965. године Елиот Жак. Он сматра да дубина кризе средњих година зависи од конфронтације особе са (сопственом) коначношћу и

смрћу. Раније одбране, претежно хипоманичног карактера, које је особа користила да би негирала смрт и уопште постојање смрти, у овом периоду живота више не помажу. *Анксиозност средњих година*, по овом аутору, представља у ствари *анксиозност у сусрету са смрћу* (Jaques, 1965).

Страх од смрти је толико застрашујућ за собу, па често долази прерушен као неко неодређено нелагодно осећање, анксиозност, страх од различитих ситуација – пада авиона, свађа са партнером или аутоматских мисли које се неконтролисано намећу. Овај удар снажних осећања може бити толико јак да озбиљно пољуља, па чак и разруши дотадашњи начин живота особе и њено поимање себе и других (Jaques, 1965; Sheehy, 1984).

Унутрашња равнотежа особе озбиљно је поремећена овим увидом. Јављају се питања о неухватљивој прошлости и непредвидљивој будућности, што продубљује осећај губитка равнотеже и тла под ногама (Јунг, 1969; Sheehy, 1984, Стајн, 2005). Још као деца, особе су могућност стајања на својим ногама и одржавања равнотеже доживљавале као неку врсту слободе, тријумфа, али и личне одговорности. Губитак заштите и подршке одраслих, био је обрнуто пропорционалан порасту самосталности и слободе. Тако је особа још од малена суочена са противречним осећањима среће због могућности одржавања сопствене равнотеже и истовремене туге због губитка дотадашње подршке родитеља.

Страх се јавља због неизвесности да ли је особа спремна и способна да се одржи на својим ногама без ичије помоћи. Одједанпут, без икакве јасне најаве, јавља се застрашујући осећај да се цео дотадашњи свет младости оставља незадрживо за собом. Особа има доживљај да губи цео свој дотадашњи живот. Све вештине и обрасци функционисања одједном нису довољни за наставак живота. Страх да се губе стари пријатељи, да се губи лични идентитет преплављује особу и она постаје потпуно изгубљена пред нејасном будућношћу (Jaques, 1965; Јунг, 1969; Sheehy, 1984, Стајн, 2005).

Главни задатак средњег периода живота заправо и јесте да се особа ослободи свих спољашњих, замишљених и стварних, *извора сигурности и пронађе ослонац у себи самој.* То је једна врста генералне пробе за преузимање потпуне власти над собом и могућност стајања на сопственим ногама (Sheehy, 1984).

Када особа открије да се не може ослонити ни на кога, нити на било шта изван ње саме, и када ту истину прихвати као своју, отворен јој је пут ка другој половини живота, која не представља потпуни прекид са првом половином, већ својеврсну врсту

интеграције ранијих начина функционисања, модификованих у складу са захтевима будућности (Јунг, 1969; Sheehy, 1984).

Стајн наводи неке од *карактеристичних симптома кризе средњих година*. То су: учестала и трајна стања малаксалости и депресије, осећање неостварених младалачких снова и срушених илузија, разочараност у одређене особе које су раније биле идеализоване или у живот у целини, појава страха од смрти, анксиозности и осећаја да ће време истећи “пре него што је особа заиста почела и да живи”, туга, бол и очајање да се ништа важно није постигло у животу. Полако почињу да се примећују и физички знаци старења, кожа губи еластичност и гипкост, појављују се боре, коса са истањује и седи, почињу да се јављају различити болови у телу, посебно у кичми и зглобовима.

За већину особа, период средњих година представља време када им родитељи умиру или постају зависни од њих. Та инверзија улога родитељ-дете представља тежак ударац на илузију о бесмртности за особу у средњим годинама, која сада треба да се стара о својим остарелим и онемоћалим родитељима. Међутим, често се јавља и супротна тенденција па особа средњих година тежи сепарацији и независности (Стајн, 2005).

Ово је период живота када се преиспитују многе животне одлуке, прошлост се враћа и изнова намеће а са друге стране постаје неухватљива и далека. Визија будућности и будуће улоге је нејасна, тако да се особа налази, могло би се рећи, у неком међупростору или вакууму у коме „плута” тражећи нови идентитета, који ће изградити на рушевинама старог.

Међутим, ма колико да представља потенцијалну опасност, која увек доводи до већег или мањег поремећаја равнотеже у људском функционисању, ипак не треба заборавити да је ”криза (увек и) шанса за промену и раст ... а то се може рећи за средње године више него за било коју другу фазу живота” (Стајн, 2005, стр.6).

Криза средњих година и стресни животни догађаји

Како се особа приближава половини свог живота, средином тридесетих или почетком четрдесетих, све више постаје осетљива на помисао о сопственој пролазности и коначности. Ако се у том периоду догоди још неки стресан догађај или било каква незгода, која озбиљније може да доведе до промене устаљеног тока живота, страх од смрти, који је карактеристичан за кризу средњих година, се интензивира (Jaques, 1965; Sheehy, 1984).

Догађај – *окошница* је термин који је користио *Данијел Левинсон* како би дефинисао *посебну околност* или чак *продужени период у животу особе, који доводи до промене*. Најчешће је тај догађај *спољашњи*, па се може јасно идентификовати. Међутим, понекад се ради о *унутрашњем догађају – промени*, која се не може видети у спољашњим околностима. У овом термину се код Левинсона сусрећу акцидентне и развојне кризе, у смислу да постоји некакав импулс као окидач, било спољашњи, било унутрашњи, након кога ће уследи промене у функционисању особе.

С обзиром на то да ударац тешких животних догађаја – *животних случајева* (рат, смрт, претња сопственом животу), како их *Шихи* назива, погађа особу јаче, када се подудара са прелазним периодом живота, односно развојном кризом, различите особе на веома другачије начине излазе на крај са ситуацијама које им животне околности и развојни стадијум нуде.

Особе које због одређених, најчешће спољашњих, интензивних и непријатних догађаја *скрећу* у неком тренутку *од уобичајеног тока развоја*, бивају на неки начин *обележене* и добијају *мало подршке од друштва* у коме живе. Остали их изопштавају, оговарају, јер изазивају конвенционалну мудрост и представљају претњу осталом делу „јата“. С друге стране, налазе се *чуда од деце*, чијим се успесима сви диве и дају им подстрека у незадрживом путу ка врху. Међутим, *цена је висока*, јер јуришајући ка врху, многе славне особе, попут Дороти Паркер, Мерилин Монро и др., не успевају да изграде дубље и аутентичне емоционалне везе, и неко време успевају да занемаре шупљи осећај празнине, који прати успех. На прелазу у средње доба они се нађу затечени, шокирани, без развијених унутрашњих капацитета, који би им омогућили скок у наредни ступањ развоја. Њихова унутрашња заосталост избија у први план и они бивају поражени животом и развојем (Sheehy, 1984). На крају, особе, код којих развој иде уобичајеним током, и које себи постављају високе, јасно дефинисане али достижне циљеве и остваре их, могу у средњем добу процветати, када им се енергија усмерена на постизање тих циљева ослободи а занемарени потенцијали развију. То им може пружити други живот, како истиче Шихи (Sheehy, 1984).

Криза средњих година и разлике у развојним ритмовима између мушкараца и жена

Што се тиче уласка и пролаза кроз одређене фазе развоја, а самим тим и кроз уобичајене кризе које се јављају на тим прелазима, подаци из литературе упућују на закључак да су *жене напредније од мушкараца*, односно да *брже пролазе кроз предвиђене фазе развоја* (Јунг, 1969; Neugarten 1996; Levinson, 1978; Sheehy, 1984).

Шихи (1984) наглашава да *већ око 35. године жене осете одређену унутрашњу промену* и постају свесне да се налазе на *раскрићу прве и друге половине живота*. У први план све више избија *необходност последње прилике* и стога оне поново систематизују, прегледавају и разматрају оне могућности, прилике и своје потенцијале који су остали занемарени или неразвијени у првој половини живота.

Такође, жене почињу све *интензивније да размисљају о потомству*, поготово уколико се на том плану из неких разлога још увек нису оствариле. Постају свесне *биолошких чињеница о старењу*, оних које су до скоро тако успешно занемаривале, фарбајући косу, користећи разне производе за подмлађивање и негу. Њихова репродуктивна моћ неумитно опада, биологија је ту немилосрдна и све јаче стеже окове око жена, које се налазе пред важним животним изборима.

Чак и оне жене које већ имају потомство и улога мајке им није стране, пред извесност *скоре коначности репродуктивне моћи*, у сад већ предвидљивој биолошкој будућности, преиспитују сопствене жеље, тежње и побуђене сумње у то да ли можда ипак треба родити још једно дете.

Када полако прође тај период неизвесности, нових сумњи, сметености, непријатног осећаја незадрживости времена и сталних стрепњи где и како започети потрагу за новом будућношћу, жене почињу да осећају олакшање од терета неизбежних избора, који су им до тада окупирали све време и црпили енергију.

Тако ослобођене, почињу да осећају радост живљења. Сигурност им полако расте и оне увиђају да се пред њима отвара још прегршт могућности и прилика, у којима ће се кроз разне улоге у разним пољима – сферама остварити.

И код *мушкараца се средином тридесетих година живота јавља потреба последње прилике*, како истиче Шихи. Једина разлика је то што се она односи на другу сферу функционисања; односно мушкарци још *јаче притискају гас каријере*, јер осећају да им је то последња прилика да напредују и да се одвоје од осталих (Sheehy, 1984).

Због интензивног осећања недостатка и константног помањкања времена, они су веома усредсређени на *спољашње аспекте развоја и напредовања у каријери*, при чему занемарују *унутрашњи раст и развој*.

У том свеопштем јуришању ка врху на пословном плану, многи од њих нису свесни цене успеха и дубљих унутрашњих последица које их терају напред. Немају времена да послушкују промене које се дешавају у њима, сва енергија је усмерена на остваривање једног циља – успеха у каријери.

Међутим, *осврт занемарен с 35 година, постаје искушење с 40*. То значи да без обзира колики успех на пословном плану и у каријери постигао, *мушкарац од 40 година почиње да осећа унутрашњи немир*. Сав напор и енергија коју је улагао у постизање успеха у каријери одједном му изгледа потпуно непотребно, сувишно, безразложно. Осећа се отрцаним, исцрпљеним и нецењеним, без обзира колико афирмације добијао споља и колико је заиста успео у спољашњем свету.

Окреће се себи и почиње да брине о свом здрављу. Јавља се опште незадовољство на свим пољима функционисања, а питање које се увек изнова намеће *Да ли је то све?* нагони га да очајнички покушава да *пронађе нови смисао свог живота*.

У том покушају, многи мушкарци настоје да напусте дотадашњи стил живота и да побегну од свега у шта су се разочарали и што им више не пружа сатисфакцију. У овом периоду, како Шихи наводи, многи мушкарци *напуштају своје партнерке, породице и радна места и траже нова која ће их испунити осећањем задовољства*.

Одређени број мушкараца у овом периоду живота *постаје склон самоуништењу*.

Ипак, *код већине мушкараца временом долази до лагане промене приоритета*. Они увиђају да није више најважније исцрпети сву енергију на постизање успеха у каријери. Полако до изражаја долази онај дуго занемариван осећајни део. Већина постаје заинтересована за развијање етичког дела себе и добија жељу да остави неки траг иза себе и нешто што ће користити будућим генерацијама (Sheehy, 1984).

Берниз Њугартен такође истиче да у старењу постоје важне и упечатљиве разлике између мушкараца и жена. Оне се огледају у чињеници да *су након четрдесетих мушкарци све више спремнији за дружење и негу*, док су код жена у *порасту агресивни и егоцентрични импулси уз смањење осећања кривице* (Neugarten 1996).

Карл Јунг наглашава да, како нада да ће особа наћи сигурност у другима која је била карактеристична за младалаштво, у периоду средњих година полако нестаје, унутрашњи сукоб полних улога у особи све више долази до свести. Због тога се многе *архетипске слике мушког и женског*, које је особа несвесно пројектовала на партнера, полако се повлаче (Јунг, 1969).

Јунг говори о *потреби* да се свака особа *суочи са сопственим контрасексуалним аспектом и интегрише га унутар своје личности*, што ће омогућити обogaћивање свих искустава. То је веома тежак и конфузан поступак и задатак који се

намеће особама у средњим годинама. Кад мушкарци у средњим годинама постану мекушици, а жене ратоборне, то је знак и доказ да су те особе тек сада признале целину своје личности и дале дужно поштовање свом целовитом унутрашњем животу, ономе чему су се опирале и што су пропуштале да ураде током прве половине живота (Јунг, по Шихи, 1984, стр.153).

Јунг је, такође, врло јасно истакао да наведене унутрашње промене, које између осталог, условљавају и промену перспективе и начина доживљавања себе, других и света, раније почињу код жена – негде средином тридесетих година, док се код мушкараца могу регистровати око 40. године и то у виду пораста депресивности. Ово представља својеврсан камен кушње, који се у овом развојном путу налази пред мушкарцима на прелазу из једне у другу половину живота (Јунг, 1969).

Левинсон такође, као један од главних развојних задатака мушкараца на прелазу у средње године наводи потребу за прихватањем женственог у себи. Овај развојни задатак обухвата више мањих, који су повезани са проналажењем и успостављањем нове равнотеже између фемининости и маскулиности. Неки од њих су надвладавање мушко-женске поларизације, препознавање женске стране у себи и сагледавање своје партнерке као себи равне (Levinson, 1978, 1996; Levinson, Fooden 1985).

Пролазак љубавног пара кроз кризу средњих година

Веома је редак случај да се сретну двоје људи који би могли ускладити развојне кризе кроз које пролазе. *Временска подударност спољашњих околности и догађаја* скоро никада се неће поклопити. Још је важнија чињеница да свака особа има јединствену унутрашњу структуру са сопственим карактеристикама, као и историју развоја која се мање-више увек разликује од развоја других особа.

У зависности од тога шта је особа искусила током свог живота, као и које је стратегије развила како би се изборила са проблемима и кризама са којима се сусрела, свака особа ће се на другачији начин колебати између периода и времена у ком ће се осећати пуном сигурности, снаге и потенцијала, и времена у ком ће се осећати рањивом, уплашеном и немирном.

Основне развојне етапе, које ће особу довести до пуног развоја сопствених потенцијала исте су за оба пола. Међутим, ретко ће се мушкарци и жене истог узраста наћи у истом развојном стадијуму, борећи се са истим питањима и проблемима развоја. Ритам развоја мушкараца и жена није синхронизован. Периоди

скокова и промена и мирни периоди не јављају се у исто време код оба пола. *Током двадесетих мушкарци стичу самопоуздање, које је повезано с успехом на професионалном плану, док удате жене обично губе супериорно самопоуздање, које је код њих било изражено у адолесцентном периоду. Када мушкарац пређе 30.-у годину и пожели да се скраси, жена постаје немирна. И баш негде око 40.-те када мушкарац има осећај да стоји на рубу провалије, док се његова снага, снови и илузије руше испред њега, његова жена је вероватно испуњена амбицијом да се попне на врх* (Sheehy, 1984, стр 27-28).

Како би успешно превазишли кризу средњих година, мушкарци као и жене, морају да прихвате крупне промене у свом унутрашњем функционисању, што ће се несумњиво одразити и на односе и квалитет интеракција у које ступају са партнером и другим особама. Важно је нагласити да су *развојни задаци углавном прилагођени капацитетима особе и њеним годинама*, па тако оно што је било незамисливо остварити са двадесет, постаје сасвим изводљиво са тридесет, односно четрдесет година, било да се односи на спољашњи или на унутрашњи свет особе. Тако, напуштање маштовитих пројекција везаних за друге, што је било скоро немогуће учинити у ранијим фазама живота, када су битни елементи поимања сопственог идентитета особе били везани за родитеље, вршњаке, partnере, или децу и менторе, постаје временом све лакше. Особа у средњим годинама у стању је да издржи учестале, па и трајне губитке, у својим везама са другим људима. Зрела особа увиђа да везе за које је некада веровала да су неопходне и виталне за одржање њеног бића, заправо то нису. То сазнање је, на неки начин, ослобађа и она почиње да тражи постојаност и јединство унутар сопствене личности (Levinson, 1978, 1996; Sheehy, 1984).

Јунг веома прецизно и јасно објашњава како наведене унутрашње промене и сазнање да је свака особа индивидуа за себе, утичу на пар. Он истиче да се *са осећањем правог јединства и независности од других истовремено јавља и осећај изолације*. Особа схвата да је на неки начин *сама упркос партнеру*, јер осећање *унутрашње слободе* омогућава сазнање да је љубавни однос ни на који начин не спутава. Други пол, односно партнер је над особом изгубио ону мистичну магичну моћ, јер је особа успела да у дубини своје психе истински упозна партнерове важне особине и да их разлучи од својих. Ово сазнање има још једну веома значајну последицу а то је *немогућност особе да се лако заљуби*, као некад у младости, јер се више не може изгубити у оном другом, односно у партнеру. Међутим, зрела љубав подразумева то да

је особа спремна и способна за дубљу љубав и свесну оданост према некој особи, односно партнеру (Јунг, 1969).

Теорија Елиота Жака

Лондонски психоаналитичар Елиот Жак (Jaques) међу првима је истакао да у *средњим годинама стижемо до велике раскрснице живота*.

Прве увиде и потврде тог свог схватања он је стекао посматрајући великане западне уметности, који су средином и при крају тридесетих година свог живота били доследно опседнути кризом у свом стваралачком раду. Неки од уметника које је проучавао и на основу којих је формулисао своју теорију били су и Бетовен, Гете, Ибсен и Волтер.

Он је истакао да *средином и крајем тридесетих година*, свака особа достиже одређени *критични ступањ свог развоја*.

Иако су први субјекти које је посматрао потицали из сасвим специфичне популације, он је наставио да анализира примере из сопствене праксе, проверавајући на тај начин своје теоријске претпоставке.

У чланку који је објавио 1965. године изнео је свој закључак да *критични прелаз у развоју почиње око 35. године за све особе*. Криза средњих година није карактеристична само за стваралачке геније, већ се у одређеном облику манифестује код сваког. То је *процес прелаза* који се одвија *током неколико година* и код различитих особа може *трајати различито време* (Jaques, 1965).

Стваралачка криза коју је Жак описао може се манифестовати преко три различита облика:

- *Стваралачки потенцијал може се појавити и афирмисати по први пут око 35. године живота*. Наводи пример Гогена (Gauguin), који је баш у 35. години напустио жену, каријеру у банци и постао водећи постимпресионистички сликар до своје 41. године.
- *Ствараоци могу креативно сагорети или пак умрети у правом смислу те речи*. *Тридесет седма година живота* била је *трагична за многе уметнике и знамените људе*. Жак је своја запажања верификовао насумичним пописом од укупно 310 сликара, писаца, композитора, песника и вајара. Код ових изузетно даровитих људи стопа смртности у том периоду живота много је виша у односу на људе из редовне популације. *Смртност* показује изненадни *скок између 35. и 39. године*. У овој групи налазе се Моцарт,

Рафаело, Шопен, Рембо, Бодлер и многи други. Након тога, у периоду живота између 40. и 44. године долази до великог пада у односу на нормалну стопу смртности, да би се тек у касним четрдесетим стопа смртности талентованих и изузетних људи из ове категорије ускладила са показатељима смртности на редовној популацији.

- *Међу уметницима који телесно, духовно и стваралачки преживе овај „камен искушења“, само је неколицина оних чије дело није претрпело велике промене.* Баш као што је случај са осталом популацијом, реакције људи из ове групе варирају од очајничких ерупција до благих прелаза.

Жакова анализа *промена у стваралачком процесу* заправо представља својеврсну *метафору кризе средњих година*. Обухвата и односи се на промене у квалитету живота, осећању његовог смисла, задовољству сопственим улогама, унутрашњем доживљају себе и других, манифестном понашању, које су последица дубоких унутрашњих промена у свакој особи и које ће у једном периоду живота сви искусити.

Током кризе средњих година долази најпре, грубо речено, до *демонтаже идентитета*, а затим до његове *обнове*.

Током двадесетих година особа настоји да *изгради сопствени идентитет и развије осећање аутентичности*. Око овог осећања јединствености, *током тридесетих*, она *изграђује животну структуру са јасно одређеним и дефинисаним породичним и професионалним улогама* – добре мајке, оца, партнера, успешног запосленог и сл.

Током наведених развојних фаза и етапа особа живи у *уверењу да ће уколико буде вредно радила оно што је прописано друштвеним нормама, бити вољена, награђена и живети вечно*.

Криза средњих година почиње када особа схвати да је наведено *уверење* заправо *илузија*. Шок који је последица овог страшног сазнања покреће бујицу емоција и мисли, који доводе до карактеристичног понашања, које се може подвести под кризу средњих година.

Суштина је да тај *ранији невини идентитет особе мора да умре*, како би *уступио место развијеном зрелом идентитету*, који уједињује и позитивне и негативне делове особе, како оне нежне, алтруистичне, способне, тако и оне себичне, уплашене и разорне који су до скора били потиснути.

Допуштајући ту привремену дезинтеграцију идентитета и признавајући истовремено постојање негативних делова своје личности и њиховим прихватањем особа заправо отвара могућност изграђивања новог, јединственог и комплетног идентитета.

Како би се *успешно разрешила криза средњих година* неопходно је да се одиграју оба ова процес – *разградња и поновна изградња идентитета*. Ово је веома болан и сложен процес. Сасвим је нормално да особа током њега тугује и жали за оним делом себе и свог идентитета који умире. Такође, неопходно је да се *суочи* са и заузме одређени став према *сопственој смртности*.

Жак сматра да *квалитет туге у средњим годинама* подсећа на *инфантилну депресивну позицију*, коју је описала Меланија Клајн. Управо *туга за изгубљеним илузијама и невиношћу* даје кризи средњих година депресивни квалитет.

Ипак, нови и зрели идентитет и увид у сопствено јединство, индивидуалност и непоновљивост штитиће особу од слепог поштовања правила културе и расипања енергије у потрази за туђим одобравањем и управљањем према туђим правилима.

Она треба да разуме да се *живот управо не завршава, иако има свој крај*. Свако кроз њега *путује сам*. Свако је одговоран само за себе, јер је посебан, јединствен и одвојен од свих других. Нико га не може увек чувати, ни родитељи, ни партнер, ни деца, ни пријатељи, колеге или познаници. Свако у себи има делове који су у неком периоду развоја занемарени, гурнути у други план или дубоко потиснути, далеко од свесног нивоа. Међутим, током развоја неизбежно долазе тренуци када ти делови на један или други начин испливавају до свести. Па чак иако они доводе до губитака и раздвајања од неких важних особа, они се морају прихватити равноправно са свим осталим деловима личности особе, јер је то једини пут и начин да *особа постане зрела индивидуа, која је успела да избалансира позитивне са негативним деловима себе и изгради јединствени идентитет*.

Теорија Данијела Левинсона

Левинсон одређује кризу средњих година као *психолошку транзицију и промену* која се дешава код особа у периоду средњих година. Јавља се *између 35. и 50. године, траје неколико година* и обично је *најинтензивнија око 40. године* (Levinson, 1978).

Своју теорију развојних криза одраслог доба Левинсон је изградио на основу резултата истраживања које је спровео седамдесетих година у САД. Узорак је чинило 40 мушкараца, од 35 до 45 година, различите професије (пословни људи, биолози,

писци, индустријски радници). Уз помоћ комбинације истраживачког и клиничког интервјуа Левинсон је настојао да добије одговор на питање: *Шта значи бити одрастао?* У размаку од 2 до 3 месеца са свих 40 испитаника обављено је 5 до 10 индивидуалних интервјуа. Поред *биографских података*, бележио се и *емоционални тон* који је пратио излагање испитаника (Levinson et al., 1974; Levinson, 1978).

У средишту Левинсоновог интересовања налазила се *индивидуална структура живота*, која је дефинисана као: „скривени облици, или скривени нацрти живота индивидуе у одређеном времену”.

Индивидуални живот је посматран као *структура која се непрекидно развија*, пролазећи кроз *серије – периоде стабилних* и *серије – периоде прелазних (транзиторних) фаза*. Док се у стабилним фазама гради структура живота, у прелазним се она мења.

У периоду одраслог доба постоје *три велика прелазна периода*, односно *три кључна кризна периода*. То су (Levinson et al., 1974; Levinson, 1978; Levinson, Fooden, 1985):

- *Прелазни период раног одраслог доба* (између 17. и 22. године);
- *Прелазни период средњег одраслог доба* (између 40. и 45. године) и
- *Прелазни период касног одраслог доба* (између 60. и 65. године).

Прелазни период раног одраслог доба

За овај животни период карактеристична су *два процеса*, која се одвијају паралелно а то су: (1) *одвајање од примарне породице* и (2) *испитивање сопствених могућности у свету одраслих*.

Пред особом у овом периоду развоја поставља се следећих *пет развојних задатака*, које она може разрешити успешно, мање успешно или пак, неуспешно: (1) *формирање „сна” и одређивање његовог места у структури живота*, (2) *успостављање везе са особом која има улогу „ментора”*, (3) *избор професије*, (4) *успостављање интимних љубавних веза* и (5) *успостављање блиских пријатељских веза*.

Као *два најважнија развојна задатка* у периоду раног одраслог доба, Левинсон препознаје *формирање „сна” и остваривање везе са особом која има улогу „ментора”*.

Левинсон „сан” дефинише као „визију животних могућности која представља основу виталности индивидуе”. Односи се на испуњење неке животне улоге (успешног пословног човека, хероја, уметника, родитеља, професора). Иако постоји још пре

прелазног периода раног одраслог доба, тек у овом периоду он добија одређено важно место у индивидуалној структури живота. За каснију виталност особе и непомућено осећање њеног смисла живота потребно је да се „сан” не изгуби и остане актуелан и важан циљ овог развојног периода. На почетку уласка у свет одраслих улога чувара сна припада ментору а касније брачном партнеру.

По Левинсону успостављање и одржавање односа са особом која има улогу ментора представља веома важан развојни задатак. Ментор представља особу која подржава свог штићеника и олакшава му улазак и адаптацију на свет одраслих. Он не сме бити много старији од свог штићеника, јер би то резултирало опасношћу преласка менторског у родитељски однос. Најважнија улога ментора огледа се у чувању и подржавању штићениковог „сна”, који је веома значајан и не сме се изгубити у овом периоду. Како ментор не би представљао кочницу даљем развоју особе, при крају овог развојног периода, менторски однос треба да прерасте у партнерски однос две равноправне особе (Левинсон, 1978, према Влајковић, 2005).

Прелазни период средњег одраслог доба

Левинсон овај период живота назива и *периодом губитка илузија*, јер особа у овом периоду живота почиње да схвата да су многа њена очекивања од живота била нереална и да се нису остварила. Губитак ових нереланих очекивања и илузија о животу је свакако *болан*, али он је *неминован* и требало би да омогући и доведе до *изграђивања реалистичнијих циљева и вредности у складу са сопственим могућностима, капацитетима и природом* (Levinson, 1978; Levinson, Fooden, 1985).

У овом развојном периоду постаје *доминантан процес индивидуације*, који је започет током ранијих развојних фаза. Како би се индивидуација несметано одвијала потребно је да дође до *преиспитивња, конфронтације и реинтеграције одређених парова супротности* на којима је живот до тада почивао, што уједно предствала и *основни развојни задатак* овог периода. Преиспитивње, конфронтација и реинтеграција ових супротности не одиграва се само на когнитивном плану, већ представља *дубоки унутрашњи доживљај*, који често може довести до промене целог тока живота или његових појединих сегмената.

Левинсон издваја четири пара супротности које су биле изражене током ранијих развојних фаза, а које се у овом периоду преиспитују, што доводи до тога да контрасти међу њима бледе и да се оне на мање или више адекватан начин могу реинтегрисати и дозволити даље одвијање процеса индивидуације. Ти парови супротности су (Левинсон, 1978, према Влајковић, 2005):

- *млад – стар*. У прелазном периоду средњег одраслог доба у човеку почиње да се буди осећање да је ”оно што је у њему младо, а што је представљено кроз његово детињство и младост, заувек нестало и на неки начин умрло у њему. Слика старости и смрти појављује се сада као омча која полако стеже”. Како би адекватно и успешно разрешио ову супротност и на тај начин себи омогућио даљи развој ”човек мора да почне да тугује и прихвати симболичну смрт хероја своје младости у себи”. У исто време он мора да открије ”како може да буде друга врста хероја у контексту своје средовечности”. Ако овај процес тече неометано ”омнипотентни младалачки херој узмиче и на његово место ступа средовечни човек који познаје своја ограничења и своју реалну снагу и ауторитет”.
- *деструкција – креација, односно добитак-губитак*. Настојећи да ублажи контраст и помири у себи наведене супротности особа се на неки начин враћа себи, ”сређује рачуне”, размишља о томе чега је све морала да се одрекне и шта је све жртвовала током ранијих развојних периода. Како би интеграција ових супротности била могућа, особа би требало да добије снажну жељу да ”унесе нешто ново у постојање, да рађа и генерише живот”. Развила би нова интересовања везана за земљу, рађање, и стварање, проширила видике и конструктивно прихватила све неминовне надолазеће промене.
- *маскулиност – фемининост*. У овом периоду лакше се прихватају сличности у полним улогама. Жене су спремније да се реализују и ван оквира стереотипних, друштвено јасно детерминисаних полних улога и понашања везаног за њих, док мушкарци много спремније и лакше откривају своју женску (феминину) страну.
- *приближавање – одвајање*. За овај период живота карактеристично је и то да разлика између тенденције приближавања и одвајања, такође бледи и нестаје. Занимљиво је то што под ”приближавањем” Левинсон подразумева све оне снаге које човека повезују са околином, а то су љубав, узбуђење, али и мржња конфузија и страх. ”Одвајање” дефинише као ”окренутост себи, свету маште и фантазије”. И док су у младости снаге приближавања далеко надмоћније, у средњим годинама долази до успостављања нове равнотеже, па ”човек мора да буде способан да завири у себе и открије шта све његови немири значе и куда га воде”.

Остварења развојних задатака прелазних фаза одраслог доба човека често доводе у ситуацију кризе. Овде је реч о сплету доживљавања и реаговања која се често идентификују као *криза средњих година* (Влајковић, 2005, стр. 83).

Левинсон говори о *драматичним и мање драматичним начинима манифестације кризе средњих година*. Покушаји промене живота из корена, било да се то остварује кроз зависности и адикције различитих врста (претерано узимање дроге, алкохола, хране), или кроз напуштање посла, породице или ранијег стила живота, по њему су драматични начини манифестације кризе средњих година (Levinson et al., 1974; Levinson, 1978; Levinson, Fooden, 1985; Levinson, Levinson, 1996).

Проучавајући и описујући кризу средњих година, Левинсон је уочио један важан *парадокс* који се огледа у чињеница да у тренутку када се особа физички налази у раздобљу највеће снаге, она истовремено постаје свесна и види како ће се све то завршити.

Тај паралишући страх од све извесније коначности, од потпуне неизвесности блиске будућности, од унутрашњих импулса и промена који све јаче извиру из дубина психе особе, свеprisутно незадовољство, апатија, депресивност и друга мучна и тешка осећања која прате истински сусрет са собом – са свим деловима сопствене личности, како позитивним, тако и оним негативним који су дуго били потиснути, сасвим је уобичајена појава, која се јавља на прелазу у средње године.

Многе особе у прво време на све начине некако настоје да *блокирају* тај период најразличитијим *присилним радњама и активностима*, како истиче Левинсон. Свемогући бизнисмени, хиперактивне домаћице или политичари наизглед *немају времена за кризу средњег доба*. Они су презаузети и презапослени да би се могли уистину посветити себи и ослушнути оно што им долази из дубине душе.

Међутим, *криза се мора кад-тад проживети*. Она се може јавити *са закашњењем у неком другом периоду живота*, кроз неки *маскирани облик*, тако да не личи на велико спремање које се одвија унутар личности. Иако то заправо најчешће јесте.

Међутим, дуго *потискивани унутрашњи проблеми*, када једном избију у први план у *неком другом развојном периоду*, најчешће бивају много интензивнији и сложенији. Када се јаве пред особом стоје две могућности: (1) или ће се *суочити са проблемима* који су сада много интензивнији, или (2) ће *наставити да поричу све промене и тако онемогућавају себи даљи развој*.

Левинсон наглашава да је *криза* која се јавља у *средњим годинама потпуно нормална појава својствена свим људима*. Он додаје да уколико човек у средњим годинама не проживи кризу, већ те године проведе без доживљаја било каквих узбуђења и промена, то ће ограничити његов раст.

Многи људи који у четрдесетим не доживе кризу, постају потиштени и губе неопходну виталност за развој и даље напредовање у зрелим годинама.

Како би *успешно превазишли кризу средњих година*, људи треба да *ослушну и прихвате све оне промене* које се већ неко време спремају унутар њих, а у овом периоду живота долазе до свести, излазе на површину.

Левинсон употребљава глаголе *прихватити* и *пустити* да се одређене ствари десе, *да се деси живот*, да се развој одвија упркос страху који се неизбежно јавља, како би описао најбољу стратегију за успешно превазилажење кризе средњих година. Ако особа успе да се препусти току живота, пронаћи ће свој јединствени пут, на коме ће се поново родити аутентично јединствена с новим капацитетом да прихвати себе у целини, и добре и лоше делове своје личности, и капацитетима да воли друге, од којих ни на који начин не зависи.

Прелазни период касног одраслог доба

За разлику од претходно описана два прелазна периода за које је користио објективне емпиријске податке, у опису карактеристика и развојних задатака касног одраслог доба Левинсон се ослањао на своје претпоставке, с обзиром на то да старост испитаника који су чинили његов узорак истраживања није омогућавала увид у развојне проблеме овог периода живота.

Он је претпоставио да *основни генератор кризе* у касном одраслом добу предствља *одлазак у пензију*. Након краткотрајног одушевљења због прекида свакодневних обавеза убрзо се јављају *проблеми адаптације на нов начин живота*. Они се могу манифестовати као проблеми реструктурирања времена, осмишљавања ранијих али и нових активности, затим као проблеми очувања самопоштовања и позитивне слике о себи.

Нарочито јаки *трауматски догађаји* који се јављају у овом периоду, као што су потенцијалне промене у породици (нпр. смрт брачног друга) и све учесталија појава здравствених проблема, такође представљају велике изазове и искушања за особе у овом периоду развоја.

Као *основни развојни задатак* који се намеће особама ове животне доби, Левинсон истиче *проналажење смисла живота упркос свести о старости и смрти* (Levinson, et al., 1974; Levinson, 1978; Levinson, Fooden, 1985; Влајковић, 2005).

Теорија Ерика Ериксона и концепт генеративности

У настојању да опише *процес развоја* и фазе кроз које пролази развој здраве, зреле особе, Ериксон велики *значај придаје развојним кризама*. Он истиче: “Људски развој ћу представити са становишта конфликта, унутрашњих и спољшњих, које витална личност мора да преброди излазећи из сваке кризе са више смисла за добро расуђивање и са увећаном способношћу да чини добро, према својим стандардима и стандардима оних који му нешто значе” (Ериксон, 1968, према Влајковић, 2005).

Развој идентитета, по Ериксону представља окосницу виталног, здравог и зрелог понашања особе и њене личности. Његова суштина најбоље се може објаснити уз помоћ *два развојна принципа*, које је Ериксон позајмио из биологије и ембриологије и применио на људски развој (Ериксон, 2008).

Епигенетички принцип говори о томе да *све што се развија има свој основни план*, као што сваки одређени део има незамењљив утицај у одређеном периоду развоја.

Принцип алтернативности огледа се у томе да *развој сваке способности мора бити увремењен*, јер појава нове способности увек може да угрози способност која се раније јавила. Појавом нове способности претходна може да буде у кризи.

Новонастала *криза се разрешава* на два могућа начина: *добар – адекватан и лош – неадекватан* (Ериксон, 2008).

Развој личности и формирање идентитета представља *процес* који се, по Ериксону, *одвија кроз осам сукцесивних фаза*, које се надовезују једна на другу. Сваку развојну фазу карактеришу одређени *развојни задаци*, а пролазак кроз сваку од њих представља *потенцијалну кризну ситуацију*, која се одликује *повећаном вулнерабилношћу*, али у исто време и *повећаним потенцијалима и могућностима*, које особи стоје на располагању.

У свакој фази особа се суочава са новим изазовима и развојним задацима, које би требало да успешно реши при преласку у нову фазу. Уколико из неког разлога то не успе, они ће се поново јављати и представљати одређену врсту сметње и током наредних фаза. Пролазак особе кроз осам развојних фаза одређен је усклађивањем биолошких и социокултуролошких капацитета и снага особе. У свакој фази долази до

својеврсне *психосоцијалне кризе*, односно сукоба између одређених унутрашњих сила, које особа треба да помири, како би са собом у наредну фазу понела одређену *врлину*. Уколико до тога не дође, она усваја негативни аспект одређеног развојног задатка, односно одређену *ману*, *маладаптацију* или *малигнитет* (како се још може наћи у литератури), која у било ком тренутку може правити проблеме у будућности.

Наведене фазе развоја по Ериксону су (Ериксон, 2008; Влајковић, 2005):

- *Фаза стицања основног поверења* – траје током прве године живота. Психосоцијалну кризу представља *сукоб* између *поверења* и *неповерења*, који има далекосежне ефекте на развој става о томе да ли су особе генерално поуздано или не. Основни развојни задатак ове фазе је *формирање базичног – основног поверења између мајке и детета*, које представља темељ каснијег самоприхватања одрасле особе, љубави према себи и другима као и темељ наде, односно “свеобухватни став јединке према себи самој и свету”. Основна порука коју дете у виду осећања треба да понесе из ове фазе, под утицајем топлог и прихватајућег односа са мајком гласи: “Ја сам *нада* коју имам и коју пружам”. Међутим, често се дешава да, због неадекватног односа са мајком дете излази из ове фазе са поруком “Ја сам *очајање* које носим и које пружам”. *Психосоцијалне врлине* у овој фази су *вера* и *нада*, док су *маладаптације сензорна поремећеност*, коју изазива превише поверења и *повученост*, коју изазива премало поверења.
- *Фаза стицања аутономије* – траје од краја прве до треће године живота. Психосоцијалну кризу буди *сукоб* између *аутономије* с једне стране и *стида* и *сумње* с друге. Дете се сусреће с дилемом да ли му је потребна помоћ других или не. Услед убрзаног развоја дечјег интелектуалног и моторног апарата, могућности кретања, појаве говора, навикавања на чистоћу долази до стварања *предиспозиција* за осећање самосталности, одвојености, независности и аутономије. Развојни задатак ове фазе подразумева баш развој и стицање аутономије, осећања поноса и моћи и дете из ове фазе треба да изађе са поруком: “Ја сам *слободна воља* коју поседујем”. Али, због неадекватног понашања родитеља и њихових строгих захтева, пре свега у ситуацији навикавања на чистоћу, дете може усвојити поруку: “Ја сам *заробљеник* који не може да бира”. *Снага воље* и *одлучност* представљају карактеристичне *психосоцијалне врлине*, док *импулсивност*, услед превише

аутономије, и *компулзивност*, услед превише стида и сумње, представљају типичне *маладаптације* и *малигнитете* ове развојне фазе.

- *Фаза стицања иницијативе* – траје до поласка у школу. *Психосоцијалну кризу* покреће унутрашњи *конфликт* између *иницијативе* и *кривице*, помоћу кога деца настоје да открију колико су морална. У овој фази дете постаје способно да кроз игру и машту утиче и мења стварност. Развојни задатак ове фазе представља *изграђивање иницијативе* која представља претечу тежње ка постигнућу. Порука коју дете треба да понеси из ове фазе гласи: “Ја сам оно што *могу замислити* да ћу бити”. Међутим често излази са поруком: “Ја сам оно што једино *смем* да будем”. Место иницијативе пружају отпор, стид, агресија и страх према свему што је ново, док осећање кривице може да прати свако настојање да се до решења дође на нов, другачији, неконвенционалан начин. Главне *психосоцијалне врлине* ове фазе су *храброст* и *фокусираност ка извршењу циљева*, а *маладаптације* *безобзирност*, услед превише иницијативе и *инхибираност*, услед прејаке кривице.
- *Фаза усвајања одговорности* – наступа с поласком детета у школу. Овај важан догађај мења дотадашњи дечји однос према себи и родитељима, због доласка учитеља, као нових фигура са којима дете треба да се идентификује и нових захтева који се пред њега постављају. Главни сукоб у овој фази који доводи до карактеристичне *психосоцијалне кризе* јесте онај између *марљивости* и *инфериорности*, који детету на крају пружа одговор на питање да ли је добро у ономе што ради. *Компетентност* представља *вртину* коју би дете требало да развије у овој фази, док су *једнострана виртуозност* услед превелике марљивости, или пак *инхибираност* услед прејаке инфериорности карактеристичне *маладаптације* и *малигнитети*. У зависности од начина на који се родитељи и учитељи опходе према детету, оно ће из ове фазе изаћи са једном од две могуће поруке: “Ја сам оно што *научим да остварим*” или “Ја сам оно што ми *говоре да треба да остварим*”
- *Фаза адолесценције* – траје од 12. до 18. године. По Ериксону, представља најбурнији период у животном циклусу особе, у коме оживљавају и преламају се сви проблеми и лоша решења из претходних развојних фаза. Све промене у адолесценцији имају за циљ синтетизовање свега што се догађало у ранијим развојним фазама и, *изграђивање поузданог и стабилног*

осећања идентитета. Порука коју адолесцент може да понесе из ове фазе гласи: “*Ја сам оно што сам*”. Међутим, уколико адолесцент изађе из ове фазе са конфузијом идентитета, са немогућношћу да себе доживи као јединствену и непоновљиву особу, која је способна да сама доноси одлуке и самостално управља својим животом, он са собом носи поруку: “*Ја сам оно што прижељкујем да сам*”. Психосоцијална криза настаје услед настојања младе особе да одговори на питања о животним циљевима, која доводе до превирања између осећања стабилног идентитета и конфузије идентитета. Врлине ове фазе су *верност* и *лојалност*, а потенцијалне *мане* наглашен *фанатизам* и *неприхватање* услед конфузије идентитета.

- *Фаза интимности* – између 18. и 40. године живота. Развојни задатак ове фазе представља *успостављање блискости и интимности са другим особама (супротног пола)*. Уколико се ова фаза успешно превазиђе, формира се “*проширено Ја осећање*” и особа носи поруку: “*Ми смо... оно што волимо*”. Уколико дође до неуспеха у превазилажењу ове развојне фазе, долази до осамљивања, страха од интимности, псеудоинтимности и поруке: “*Ја сам... оно што волим*”. Психосоцијалну кризу изазива унутрашњи сукоб између осећања *блискости* и *изолације*, који у зависности од начина на који се превазиђе доводи до развоја *љубави* као врлине, или пак *промискуитета* услед појачаног осећања блискости, односно *окретања себи* услед прејакe изолације.
- *Фаза стварања-генеративности* – између 40. и 65. године. Основни задатак ове фазе је заснивање сопствене подродице и рађање, чување и подизање деце. Као неадекватно превазилажење ове фазе јавља се осећање усамљености, дубоке ускраћености и незадовољства. Особа настоји да дође до одговора на питање да ли ће икада створити нешто важно и значајно, по чему ће је памтити. *Брига* се јавља као важна психосоцијална *врлина*, док маладаптацију представља *хиперекстензија* услед преразвијене *генеративности* и *плодотворности*, односно *одбацивање својих потенцијала* због појачане *стагнације*. О овоме ће бити нешто више речи у наставку текста, јер генеративност представља веома важан феномен при разматрању средњег периода живота и кризе која је карактеристична за њега.

- *Фаза интеграције* – у последњој развојној фази која по Ериксону траје од 65. године па до краја живота, треба да дође до синтезе свих ранијих животних искустава. Она би се могла назвати и “*фазом мудрости*”, која са собом носи осећање и поруку: “*Ја сам оно што од мене остаје*”. Али, неретко се дешава да из ове фазе особа изађе са болним осећањем и поруком: “*Ја сам оно што је могло од мене да остане*”. Уместо прихватања себе и сопствених избора особа наставља да живи са тешким и непријатним осећањем горчине да је могла више, да су је спољашње околности и људи омели у постизању свог циља и остваривању “сна”, да је цео њен живот промашен и да је требало сасвим другачије да га проживи. Овакво осећање доводи до *накнадних покушаја остваривања сопственог интегритета кроз окренутост себи и трагање за одговорима о смислу живота, кроз појаву и учесталост психосоматских сметњи и проблема, кроз хронично незадовољство собом и другима, кроз приклањање одређеној институцији и повиновање њеним правилима, кроз компулзивни рад, или пак досаду, мрзовољу према свему што је ново, што расте и развија се*. Маладаптивна, лоша решења огледају се и у *депресивним кризама*, које се понекад завршавају суицидом или покушајем суицида, као једином решењу за “излаз” и “спас” од живота који, по мишљењу особе, није био вредан, нити је пак донео нешто лепо, добро, вредно живљења. *Психосоцијалну кризу* у овој фази покреће *сукоб између доживљаја интегритета и безнадежности*, који се разрешава или развојем одређених *врлина*, као што су *разборитост* и *мудрост*, или пак *мана*, које у овом случају представљају *сујету* проузроковану превеликом мудрошћу, односно *дубоки очај, разочараност* и *резигнацију*, услед прејаког осећања безнадежности.

Ериксон је сматрао да *криза средњих година* представља у ствари *поражавајућу стагнацију кроз генеративност*.

Генеративност у средњим годинама

Концепт генеративности представио је педесетих година прошлог века Ериксон, као “бригу за стварање и вођење следеће генерације” (Ериксон, 1984, стр. 240). Он обухвата рађање и бригу о деци, материјалним производима као и идејама које ће

надживети појединца и после њега наставити да играју важну улогу у развоју и одржавању друштва и културе.

Самим тим што друштво и правила културе у којој појединци живе почињу да захтевају од особа у средњим годинама да преузму на себе одговорност и бригу за младе генерације кроз различите социјалне улоге (родитељство, менторство, подучавање), на *генеративност* се може гледати и као на један од *развојних задатака средњег одраслог периода живота*.

По Ериксону, *генеративност* представља *доминантно обележје седме фазе развоја идентитета особе*, односно (*потенцијалну*) *кризу средњих година*.

С обзиром на то да разрешавање било које развојне кризе, по Ериксону, није строго временски ограничено, *генеративност* је, у одређеном облику, *присутна и у осталим фазама развоја*.

Ериксоново схватање генеративности било је веома подстицајно и довело је до проширења овог концепта. Па тако Котре истиче да генеративност представља жељу појединца да улаже себе у облике живота и рада који ће га надживети (Котре, 1984).

Како би на најбољи начин представили суштина генеративности, различити аутори користе различите термине као што су *жеља за симболичком бесмртношћу* и *потреба да се буде потребан, жеља да се буде од користи и да се другима помаже* (Stewart et al., 1988).

Два супротна аспекта генеративности заправо одсликавају две основне тенденције људског постојања: (1) *тенденцију деловања – агенсу*, која се огледа у потреби да се буде моћан, независтан, способан, компетентан и (2) *тенденцију заједништва - солидарности*, која се огледа у потреби и настојању да се остваре присни односи са другим особама (Ћубела Адорић и сар., 2006).

Најпознатији и најобухватнији *модел генеративности* представљен је 1992. године. У овом моделу генеративност се схвата као *сложени психосоцијални конструкт* који укључује седам међусобно повезаних компоненти које су окупљене око индивидуалног и друштвеног циља *ширења добробити и развоја будућих генерација*. Истиче се да *генеративност* представља *компоненту здраве, одрасле личности*, која током одраслог периода наставља да се постепено развија (McAdams, de St. Aubin, 1992).

Генеративно деловање представља једну од компоненти наведеног модела. Она подразумева различите *активности* које су усмерене ка *добробити друштва и млађих генерација*, као и активности које представљају *израз креативних и продуктивних*

настојања појединца. У идеалном случају генеративно деловање представља природну последицу појединчеве снажне преданости генеративним циљевима, али такође може бити директно подстакнуто унутрашњим жељама (за генеративношћу) и социјалним и културалним захтевима који се намећу појединцу (Ћубела Адорић и сар., 2006).

Аутори поменутог модела генеративности издвајају *три основна облика генеративног деловања*. То су: (1) *стварање позитивних продуката*, у најширем смислу речи (особе, ствари, идеје, исходи); (2) *чување, одржавање, обнављање, оплемењивање и неговање онога што се сматра важним и вредним* (брига о деци, очување позитивних традиција, заштита и унапређивање околине) и (3) *даривање и преношење створеног и сачуваног будућим генерацијама* (McAdams, de St. Aubin, 1992; Ћубела Адорић и сар., 2006).

Како је већ речено, на основу разматрања Ериксонове теорије може се закључити да се у *средњим годинама код људи* јавља нешто што би се могло назвати *криза генеративности*, која се огледа у *жељи да се створи и, будућим генерацијама, остави трајан допринос*. Она резултира повећаном способношћу и преданошћу да се брине о идејама, културним добрима, институцијама, вредностима и људима (Erikson, et al., 1986).

Међутим, подељена су схватања о томе да ли се генеративност заиста повећава код људи у средњим годинама. Па тако (према Stewart, 2005), на једној страни имамо истраживаче који истичу да је *генеративност*, односно неке њене мере, *већа у средњим годинама него у периоду ране зрелости* (McAdams, et al., 1993; McAdams, et al., 1998; Ochse i Plug, 1986; Peterson i Stewart, 1990; Ryff, Heincke, 1983, Ryff, Migdal, 1984), док се на другој страни налазе они истраживачи чије су студије дале *двосмислене резултате* (McAdams, et al., 1993; Ryff, Migdal, 1984).

Како би објасниле наведене контрадикторне резултате и налазе студија, Стјуарт и Вандевотерова су истакле да се ту пре свега ради о три различита облика генеративности, која имају сасвим одвојене развојне токове:

- *генеративне жеље*, чији врхунац се достиже у периоду ране зрелости, а након тога опада у средњем и позном добу живота;
- *осећај способности за генеративност*, која расте у периоду од ране зрелости до средњег доба, а након тога може мало и опати и
- *осећај генеративне остварености*, која расте током читавог периода зрелог доба, да би кулминирала у позним годинама.

Ауторке истичу да су за средње доба карактеристични релативно високи нивои сва три облика генеративности, али да је управо *осећај способности за генеративност* онај фактор на основу кога би се средње доба могло разликовати од осталих периода зрелог доба (Stewart, Vandewater, 1998).

На основу Ериксонове теорије (Ериксон, 1982, 2008) и резултата истраживања општег задовољства у средњем добу, које је спровела Вандевотерова са сарадницима (Vandewater, et al., 1997), може се закључити да постоји блиска *веза између способности за генеративност и развоја идентитета особе*.

Наиме, показало се да активности и комбинација улога у раном зрелом добу имају важну улогу у обликовању идентитета, што би значило да се личност особе у средњем добу (што наравно подразумева и генеративност) формира и обликује под утицајем њене активности у периоду ране зрелости.

Такође, Ериксон је истакао да су генеративне жеље изражавају кроз ангажовање и тежње одређене особе (Erikson, 1982, 1984).

Теорија Цуда Мармора

Психоаналитичар Цуд Мармор (Judd Marmor) био је утицајан амерички психијатар и психоаналитичар, који је остао упамћен по својим настојањима да расветли праву природу и уклони негативну конотацију из појма *хомосексуалност*. У својој каријери фокусирао се највише на рад са хомосексуалцима. Своја размишљања и налазе до којих је дошао публиковао је у бројним књигама и научним часописима (Marmor, 1965, 1980, 1995; Marmor, et al., 1970, Nardi, et al., 1994). Био је једна од водећих фигура, која је довела до тога да се 1973. године из ДСМ-2 класификације уклони хомосексуалност као врста менталне болести и поремећаја. Поред проучавања и залагања за права хомосексуалаца, његову пажњу у једном периоду живота привукле су и *животне кризе*, а нарочито *криза која се јавља код људи у средњим годинама*.

Мармор сматра да *криза средњих година* представља *посебан развојни период*, у коме је *осећај издвојености и изолације* средишњи аспект. Овај осећај подразумева *одустајање од младалачких илузија, маштања и надања* и *суочење са сопственом коначношћу и смрћу*.

У свом предавању на 39. годишњем састанку Америчког ортопсихијатријског удружења 1962. године, Мармор је *први пут* навео своја *четири модела борбе са кризом средњих година*: (1) *порицање бегом у фанатичну активност*, (2) *порицање помоћу разних компензација* – као што су сексуалне вратоломије, (3) *затајивање*, које

укључује тескобу, депресију и све јачи бес и (4) *интегрисање на вишем нивоу* с мање нарцисоидним самооправдањем (Marmor, 1962, 1995).

Касније је ове механизме прецизније разрадио, преформулисао и *развио теорију кризе средњих година*, коју је представио у својим радовима (Marmor, 1974, 1975).

Мармор (1974) наводи *четири фактора који доводе до кризе средњих година*. То су: (1) соматски, (2) културални, (3) економски и (4) психолошки фактори.

- *Соматски фактори* односе се на знакове старења, који код особа у средњим годинама постају израженији и видљивији. Ове физичке промене на лицу и телу могу да представљају озбиљну нарцистичку повреду за особе које се налазе у овом периоду живота.
- У *културама* у којима постоји и негује се култ младости, свежине и виталности, озбиљност ове повреде још је израженија, јер се средовечност доживљава као непоправљиви недостатак који за собом аутоматски повлачи и мању вредност.
- Неминовно опадање физичке снаге и моћи проузрокује јављање стерпње пред предстојећим *економским* проблемима.
- Међутим, од свих наведених фактора који доприносе појави кризе средњих година, најозбиљнији су они *психолошке* врсте.

Мармор истиче да је *основно психолошко обележје средовечности свеприсутни губитак*. У овом периоду живота губи се младалачка представа о себи, некадашња страст и интимност у љубавној вези са брачним партнером, деца се осамостаљују и одлазе.

Ипак најболнији губитак за особу у овом периоду представља *губитак наде* да ће живот бити крунисан успехом, срећом, богатством и славом; наде која је била тако јака у периоду младости и која је особе стално подстицала да напредују (Marmor, 1974).

Продубљујући и интензивно разматрајући начине *манифестације кризе средњих година*, Мармор 1974. године наводи дорађене, преформулисане, *коначне верзије четири основна механизма* које је представио још 1962. године, а који леже у основи карактеристичних облика понашања особа у овом животном периоду. То су (Marmor, 1974):

- *Механизам порицања са бекством* – када особа не признаје кризу и покушава да побегне од ње предајући се компулзивном раду, пасионираном

праћењу серија и ТВ програма, интернета и компјутера, скоро компулзивном упражњавању неког хобија;

- *Механизам порицања са наткомпензацијом* – постојање кризе се пориче кроз упуштање у ванбрачне везе, нове љубави и покушаје заснивање нове породице;
- *Декомпензација* – особа је свесна и прихвата постојање кризе и услед тога постаје незаинтересована, апатична, депресивна, често љута и гневна, са бројним соматским сметњама и симптомима који се често називају ”климактеричне тегобе” и
- *Креативно и успешно суочавање са кризом* – особа прихвата промене које долазе с годинама као неминовност, али их сагледава и у једном новом светлу, као шансу за нове облике интеграције, продуктивности и самоостварења.

У једном тренутку свака особа у средњим годинама мора разумети да јој више није двадесет година, да младост полако пролази и да неће бити у могућности да ради све оно што је некада могла. Међутим, многе особе ће и у средњим годинама настојати да се понашају као у младости, а то порицање кризе представља само корак назад или бар стагнацију у личном развоју.

С друге стране, сасвим је нормално да *особа у средњим годинама реши неки од развојних задатака из ранијих фаза развоја*, када је његово одлагање било у служби раста. Могуће је да у то време она није поседовала довољно капацитета како би се суочила са оним спољашњим и унутрашњим догађајима, које јој је налагао развој. Таква врста регресије не утиче негативно на разрешење и успешно превазилажење кризе средњих година, већ напротив представља само *мали застој*, који се *лако може надокнадити касније током живота* (Marmor, 1974, 1995).

Као *основне погодности и услове да се криза средњих година адекватно разреши* и да се даљи развој успешно настави Мармор наводи: *способност за флексибилну адаптацију, добре интерперсоналне односе* (у браку, са родбином, пријатељима), *опште осећање корисности и ширину интересовања за спољашњи свет* (Marmor, 1974, 1975, 1995; Влајковић, 2005).

Теорија К. Г. Јунга

Карл Јунг први је од водећих аналитичких мислилаца који је сагледао *средње доба* као *време максималних могућности за раст и развој личности*. Истакао је да у то

доба, више него икада, особа чезне за *неподељеношћу сопственог Ја*, која је увек постојала, и раније у животу била веома изражена. У животу особа *између 35. и 45. године* спрема се врло *важна промена у људској психи*. У почетку она *није свесна и јасно дефинисана*, већ више представља скуп одређених *индиректних знакова*, који полако долазе до свести особе (Јунг, 1969; Златановић, 2001).

Из јунговске перспективе, *психолошки развој* се посматра као *континуирани процес који се одвија и траје током целог живота*. У својој књизи *Лавиринт у човеку*, К. Г. Јунг истиче да човек свој *психолошки врхунац* постиже у *36. години живота* (Јунг, 1969). С обзиром да се животни век човека, данас знатно продужио, може се претпоставити да се ова психолошка појава максималног развоја потенцијала и могућности јавља нешто касније у животу особе, у периоду између 40. и 50. године.

За средње године карактеристична је *дубока психолошка промена у идентитету особе*, која би требало да се одвија у смеру *од идентитета Ја ка идентитету Јаства*. Уколико се овај преображај одигра на адекватан начин особу у средњим годинама карактерише *”повећање стваралаштва, мудрости и увида у трансцендентне аспекте свести у старости”*. Међутим, у случају да се овај процес не одвија на задовољавајући начин последица која из тога произилази би се најбоље могла описати речима Стајна *”незадовољством испуњена, огорчена друга половина живота, са недостатком унутрашњег смисла”*. Сврха преображаја у свакој фази развоја представља даље отварање потенцијалне индивидуалности особе. *Индивидуација* подразумева *континуирани развој током целог живота*, који се креће *”у луковима и спиралама из почетног стања у коме личност углавном представља потенцијал за пуније и целовитије изражавање унутар породичног и културалног контекста у којем живи*. У својим каснијим фазама, она преузима дубље димензије које превазилазе породичне и културалне нивое и откривају универзално унутар појединачног (Стајн, 2005, стр.6).

Ако се као *задатак и циљ прве половине живота* одреди *развој здравог, културално и социјално прилагођеног Ја*, онда би *током друге половине живота* то требало да буде *проширење и достизање осећаја симболичког средишта свести изван граница Ја*. Преображај средњих година јесте кључно место преласка из првог ка другом. То је *криза за Ја, али и шанса за рођење свести о Јаству* (Стајн, 2005).

До тренутка када наступи криза средњих година просечна особа је углавном добро уклопљена у социјално-историјски контекст времена у коме живи; засновала је породицу и радно је активна, на неки начин, може се рећи уљуљкана је у свакодневицу и потпуно неспремна за велике (психолошке, развојне) промене које следе.

Криза средњих година и свест о њој као доживљај, за већину људи средњих година представља *велику психолошку опасност*, јер постоји могућност да на површину изађе „*сопствено скривено лудило*”. То је период у коме долази до преласка једног психолошког идентитета у други, односно у коме Јаство пролази кроз свој преображај, у коме особе пролазе кроз кључни преокрет у сопственом усаглашавању са животом и светом око себе, који поприма дубоко психолошко и религиозно значење изван интерперсоналних и социјалних димензија. *Период средњих година* јесте *својеврсна криза духа*, у којој се *стари доживљај себе губи, а нови почиње да се рађа* (Јунг, 1969; Стајн, 2005).

Како би што боље објаснио *суштину дубоке психолошке промене* која се у периоду средњих година одиграва у психи човека, Мари Стајн уводи *појам лиминалности*.

Лиминалност води порекло од латинске речи *лимен – праг, улаз* и у психологији се користи за означавање *прага између свесних и несвесних делова ума*. У стању које Стајн одређује као *психолошка лиминалност, доживљај идентитета особе доведен је у питање*, а осећање које постаје доминантно јесте *осећање отуђености, маргиналности и лутања*.

Као природна последица наведеног стања одређена питања религиозности, религиозног мишљења и осећања испливавају на површину. У овом стању особа је изузетно рањива и осетљива, како на спољашње догађаје и промене, тако и на промене које се дешавају у њој самој, као што су промене расположења, нагли пад самопоуздања, подпадање под туђи утицај итд.

Период средњих година представља једну макро фазу – епоху лиминалности, у којој је потребно да дође до *прихватања смртности и сепарације од ранијих херојских идентификација и одбрана*, како би се успешно припремио пут за даљи развој Ја и процес његове индивидуације.

За особе у средњим годинама, карактеристично је то да често постају збуњене и губе ослонац у сигурном социјалном и психолошком свету. Иако искуство лиминалности представља базичну компоненту свих транзиторних животних периода, снажно појављивање овог искуства у средњим годинама даје печат овом раздобљу живота као веома транзиторном.

Стајн истиче да је од стреса и депресије коју људи у овим годинама осећају схватајући да им младост, лепота, атрактивност и физичка снага заувек, неповратно одлазе, много важнија и озбиљнија *дубока унутрашња психолошка промена* која се

дешава и код мушкараца и код жена у средњим годинама. У њима се јавља дубоко и интензивно осећање *трајног губитка, мењају им се расположења, повећава ђудљивост уз нарастајуће осећање животних ограничења*. Чести су *напади панике и анксиозности због приближавања сопствене смрти*, и они настоје да развију *механизме адаптације* који ће им омогућити да превазиђу тако тешко и непријатно стање, па макар то чинили кроз негацију, порицање и различите облике рационализација.

Мада узрок свеприсутног осећања губитка некада може бити очигледан (смрт родитеља, деце, брачног друга; растава или развод, уништена каријера), чешће је он неслестан, дубоко скривен а самим тим недоступан и несазнатљив самој особи.

Базични узрок оваквог стресног стања јесте сепарација од старог идентитета, а пратећа анксиозност представља врсту *сепарационе анксиозности*, како наглашава Стајн. *Неизбежно стање лиминалности* настаје у периоду, када се *стари идентитет губи, а нови још увек није у потпуности изграђен*. Да би особа адекватно прошла развојни пут средњих година и изградила нови идентитет, неопходно је да на прави начин у себи психолошки *обради губитак старог идентитета* и тако *ослободи сопствене капацитете и снаге за изграђивање новог* (Стајн, 2005).

Односно, посматрајући из Јунгове перспективе, можемо рећи да *суштину кризе средњих година*, или блаже речено транзиције средњих година, *представља преокрет и прелазак од одријентисаности Персоном ка оријентисаности Јаством*. Овај процес је од суштинског значаја за особу и њен даљи процес развоја и индивидуације, јер се током њега особа ослобађа спољашњих културалних и социјалних утицаја и постаје аутономна и способна да самостално одлучује и усваја унутрашње и спољашње чињенице (Јунг, 1969).

Као и све остале развојне транзиције и *транзиција у периоду средњих година пролази кроз три фазе: сепарацију, лиминалност и реинтеграцију*. Ове три фазе током средњих година не могу да се суштински диференцирају једна од друге, већ особа пролази кроз њих, мање-више преносећи “остатке” који су били карактеристични за једну у наредну фазу развоја.

Улазак особе у транзицију средњих година може се одвијати на један од два карактеристична начина: *постепено*, кроз низ малих, нарастајућих промена, или *нагло* кроз драматични обрт у неповратни процес немира и промене. Било на који начин да се одвија, *особа губи психолошки континуитет у доживљају себе и других* (Стајн, 2005).

(1) *Сепарација*, представља прелиминарну фазу централног искуства

транзиције, тј. лимиалности. Као прва фаза промене у средњим годинама, сепарација подразумева одвајање од претходног – ранијег – дотадашњег идентитета, или јунгијанским језиком речено одвајање Ја од Персоне, како би уследила фаза лимиалности, која је неопходан пут дубљег откривања душе и долажења до Јаства.

Некада се дешава да се ранији идентитет не остави у потпуности за собом, па особа не остварује потпуну сепарацију од раније слике о себи, већ она, иако прикривена, наставља да делује из несвесног, кочећи особу на свом путу индивидуације и преласка у наредну фазу. Особе у којима ранији идентитет још увек остаје активан, никако не могу да прихвате идеју да старење представља природан процес. Оне настоје да задрже неке обрасце понашања и размишљања који су били примерени и карактеристични за младалачко доба, па тако почињу да имају афере, мењају љубавне партнере, купују најновије марке аутомобила и гардеробе, подвргавају се болним естетским и хирушким интервенцијама, излазе и “проводе се” на начин на који су то радили (или нису радили па имају доживљај да су све то пропустили) када су били млади.

Пролазак кроз болно искуство сепарације и превазилажење губитка кроз *чин сахрањивања старог идентитета*, особа постаје слободна везаности за раније фиксирани доживљај идентитета, што може да се доживи као *симболичка смрт* или као *јављање страха од смрти*. Појава карактеристичног страха од смрти у средњим годинама сведочи о повећаној свесности особе о животним ограничењима и представља *спољашњу рефлексију процеса сепарације*, односно прекидања везе са ранијим идентитетом и идентификацијама (Стајн, 2005).

(2) *Лимиалност*, представља другу фазу промене која се одвија у средњим годинама. Осећај губитка хероја младости у себи – сопствене „херојске одбране”, како истиче Стајн, увлачи психу у лимиалност интензивно обојену осећањима жаљења за изгубљеном прошлосту. Лимиалност се *јавља увек када наступи криза идентитета*, односно када Ја постане неспособно да се у потпуности идентификује са представом о себи, која је изграђена на основу унутрашњих „имага” и социјалних улога које је особа до тада успешно остваривала.

Ова фаза несметамо се може развити једино *када је сепарација потпуна и коначна*, односно када је особа потпуно *свесно оставила свој ранији идентитет* иза себе. Наиме, особа мора на прави начин да обради унутрашњи доживљај губитка и “сахрањивање” ранијег доживљаја себе, који се заснивао на претпоставкама које особа има у односу на друге и који је повезан са различитим представама о себи, као и са

идеалима, надањима и очекивањима, али и са специфично запамћеном прошлошћу и до тада замишљаном будућношћу. Међутим, то за *последицу* има *подизање нивоа свесности о сопственој коначности и смрти*. То може довести до *јављања и развоја депресије, несанице, појачане анксиозности и страха од смрти, као и “прилично опсесивне реevalуације животних циљева и идеала”*. Стајн примећује да су: “средње године стигле када се живот више не посматра из перспективе почетка кроз фантазију континуиране експанзије и раста, већ кроз перспективу краја и смрти кроз фантазију судбине и ограничења” (Стајн, 2005, стр. 36).

Пролазак кроз фазу лиминалности треба да доведе особу до новог облика самосвести, потенцијала и могућности, тачније до свести о ономе што се иначе само нејасно осећа као имплицитна позадина будног живота – као несвесно. У лиминалности особа има шансу да схвати да је Јаство душа, а не само функција Ја... *Основни психолошки задатак особе средњих година и њена највећа шанса за индивидуацију, по Стајну, јесте изграђивање моста – повезаности између Ја-свести и несвесног дела личности. У овом периоду живота оно што је давно потиснуто полако испливава на површину, “враћа се и захтева да се с њим поступа на другачији начин, зато што су семе психолошког обнављања и потенцијалних будућних смерница за живот смештени у њему.”* (Стајн, 2005, стр. 91).

Психолошка транзиција – промена представља универзално људско искуство које је присутно у различитим културама и у различитим старосним групама оба пола. *Кључно искуство психолошке промене* до које долази у *средњим годинама* и које није карактеристично ни за један други транзитorni период у животу јесте “*луцидно увиђање да је смрт лични, судбински завршетак живота*” (стр. 116). Међутим, прихватањем ове чињенице као неизбежне и окретањем особе себи и својим потенцијалима, у тренутку када “умире” стари идентитет, “рађа” се нова особа, са новим средиштем, новом свесношћу и новим животним циљевима и задацима, које треба достићи током даљег живота и развоја. Стање свести током периода лиминалности проткано је двоструким осећајем кључних ограничења и већих сврха и задатака. Управо, *истовремено постојање свесности о границама и свесности о будућим задацима и циљевима* представља саму *суштину психолошког опоравка особе од искуства лиминалности средњих година* (Стајн, 2005).

(3) *Реинтеграција* – трећа фаза транзиције средњих година. Када се особа пробуди у процесу лиминалности и *ослободи стега социјалних норми и правила* и негативних психолошких ефеката устаљених навика, образаца и идентификација,

постаје спремна за сусрет са својим (архетипским) несвесним и за интеграцијом ранијих супротности. Особа након процеса лиминалности, остварује виши ниво свесности и тако улази у последњу фазу транзиције средњих година – фазу реинтеграције, која представља период стабилности и консолидације. Како се транзиција средњих година приближава крају, осећање психолошке стабилности полако се враћа у виду доживљаја обнављања психолошке структуре и јединственог и стабилног осећаја идентитета. Као идеал и неки оптимални исход транзиције средњих година јавља се нови, прерађени, психолошки обухватнији и целовитији осећај личног идентитета.

Стајн истиче потенцијалну опасност која је могућа у овој последњој фази психолошке промене током средњих година. Она се огледа у могућности да лиминалност буде исувише искључена из представе особе о себи, односно из њеног идентитета. То би резултирало развојем крутих ставова и ригидног начина мишљења особе која излази из периода средњих година. Због тога, као један од највећих психолошких задатака особа у пост средовечној фази живота Стајн издваја остајање у контакту са сопственом лиминалношћу, без обзира колико то делује у супротности са замецима новог идентитета (Стајн, 2005).

Савремена истраживања о кризи средњих година

Велики број савремених истраживања везаних за средње године и кризу која је карактеристична за овај период живота, бави се физичким променама и одређеним (психолошким) ефектима које на особе у овом периоду оставља улазак у менопаузу. Испитује се како улазак у менопаузу делује на процес доношења одлука (Murtagh, Herworth, 2003a; Murtagh, Herworth, 2003b); на које начине жене (нпр. у Енглеској) могу да читањем књига, кроз неку врсту самообразовања и самопомоћи, спрече, ублаже или редукују негативне ефекте овог нормалног развојног феномена и на који начин књиге које им стоје на располагању обрађују тематику везану за менопаузу и промене које се одвијају у и на женском телу (Lyons, Griffin, 2003).

У истраживању кризе средњих година које је спроведено телефонским путем на америчкој популацији добијени су веома интересантни подаци. Наиме, преко 90 % Американаца могло је да пружи адекватну сопствену дефиницију кризе средњих година, која се у великој мери поклапала са одређењима овог појма у научној литератури. Међутим, за разлику од научника који кризу средњих година везују за период живота између 36. и 50. година (са највећим интензитетом око 40. године),

људи из редовне популације период јављања ове развојне промене одређују и схватају много еластичније; као период живота који је јавља много пре 40. године и траје дуго након навршених 50. година. Иако је криза средњих година карактеристична и нормална појава и за мушкарце и жене, од 26 % укупног броја испитаника који су препознали и изјавили да пролазе кроз кризу средњих година, већина су биле жене. Само 10 % мушкараца је изјавило да пролази кроз ову врсту кризе (Wethington, 2000).

На популацији факултетски образованих Американки у периоду средњих година, заједничко је *повећање свести о личном идентитету*, као и *самопоуздање у вези са сопственом ефикасношћу*, уз нешто *повећану преокупацију о самом процесу старења*. За жене које су успешно пребродиле кризу било је карактеристично то што су нешто *промениле у периоду раног средњег доба*, што су се осврнуле на оно што су постигле у животу и на основу тога извршиле одређене корекције у животном току. Само мали број жена није успео да адекватно превазиђе ову нормалну развојну промену и запао је у неку врсту паралишуће депресије, док су остале веома успешно разрешиле кризу и изашле из ње (Stewart, 2005).

Кризу која је карактеристична за период *средњих година*, такође *могу појачати* неки реални, јаки и веома *трауматски догађаји* које се могу јавити у породици, као што је нпр. смрт брачног друга, осамостаљивање и одлазак деце (Стајн, 2005). Већина Американаца у истраживању Ветингтонове је изнела став да нису године – процес старења оно што доводи до веома широко одређеног појма криза срећних година, већ да су заправо то животни догађаји – *недаће*, који најчешће погађају особе у овом периоду живота (Wethington, 2000).

Одређени број истраживања био је посвећен испитивању *ефеката развода и смрти брачног друга на опште психичко стање особа у средњим годинама*. Смрт партнера и развод брака представљају неке од највећих трауматских животних догађаја који се *најчешће дешавају у средњим годинама*. Разведена особа, или особа која због смрти остане без свог партнера мора да научи да се носи са губитком и адекватно га преради, мора поново да изгради нови идентитет особе која је сама и да научи да самостално обавља дневне послове и рутине које је некада обављала заједно са партнером (Utz, et al., 2004).

Тако је у једном истраживању добијено да удовци и удовице више од две године након смрти свог партнера имају *повишене нивое депресије*, док развод није имао утицаја на повишење нивоа депресије код оба пола, изузев што је код мушких испитаника имао велики утицај на *узимање алкохола* (Pudrovska, Carr, 2008).

Хуглесова и Вајтова су у свом истраживању добиле податке који иду у прилог томе да *брачни статус има вишеструке ефекте на здравље људи у средњим годинама*. Искуство прекида брака (због развода или смрти) одражава се негативно на здравље и након више година после прекида. Особе које су икада, током свог живота, биле разведене показују лошије резултате од особа које су у браку и нису се никада разводиле на следеће четири димензије здравља у средњим годинама: хронична стања и болести, ограничења покретљивости, депресивни симптоми и самопроцена сопственог здравственог стања. Разведене особе које се нису поново удавале и удовице/и такође показују лошије резултате на све четири димензије здравља од особа које су у браку. Прекиди брака који су се десили раније у прошлости имају снажне негативне ефекте на димензије здравља које се спорије развијају као што су одређена хронична стања и болести и ограничења кретања, док су депресивни симптоми последица садашњег брачног статуса или његовог прекида. Ауторке закључују да су удовице/и и особе које су дуго година разведене склоније хроничним болестима и ограничењима покрета, од оних које су у браку или које су се након прекида брака поново венчале (Hughes, Waite, 2009).

Резултати једног другог истраживања указују такође на предности које брак доноси менталном здрављу, као и на постојање краткотрајних ефеката стреса везаног, како за улазак у брак тако и за окончање брака, на душевно здравље који су веома слични код жена и код мушкараца (Strohschein, et al., 2005).

Међутим, у истраживању Кухове и сарадника, показало се да, иако скорашњи животни догађаји и велики стресови такође имају удела у доживљају психолошког стреса код жена у средњим годинама, много значајније факторе ризика заправо представљају *догађаји из детињства, адолесценције и раног одраслог доба*, који остављају веома *негативне последице у периоду средњих година*. Резултати су показали да су жене за које је у средњим годинама карактеристичан висок ниво дистреса, имале веома различите животне токове, од оних за које овај период живота није тако стресан. Наиме, током адолесценције код њих је била израженија *црта неуротицизма* и оне су биле склоније *антисоцијалном понашању*. Током одраслог доба имале су здравствене проблеме, и физичке и психичке природе. Такође, *развод родитеља* представљао је још један преципитирајући фактор за повишен ниво стреса у средњим годинама, који је био још интензивнији у случају да су и саме жене прошле кроз искуство развода. Цео животни ток заправо оставља последице на каснији живот особе, које се огледају у интерперсоналним проблемима и тешкоћама, лошим социо-економским околностима и

повећаном нивоу психолошког стреса у средњим годинама. Истраживањем се није показало да је појава менопаузе имала било какав негативни утицај на повећање стреса, изузев код жена које су примале хормоналну терапију код којих је постојао мали додатни ризик за повећање стреса (Kuh, et al., 2002).

У лонгитудиналној студији Виндзора и сарадника на популацији особа у средњим годинама, показало се да јак *осећај контроле над ситуацијом* представља једну од главних компоненти *субјективног благостања* и *повећава отпорност на стрес*. Утврђена је повезаност између негативних животних догађаја и веровања особе да поседује слабу контролу над оним што јој се дешава (Windsor, et al., 2008).

ПОЗИТИВНА ПСИХОЛОГИЈА И ОСЕЋАЊЕ СМИСЛА ЖИВОТА

Позитивна психологија – нови правац у психологији

Позитивна психологија представља релативно нови правац или покрет у психологији који привлачи пажњу све већег броја теоретичара, истраживача и практичара. Иако је званично утемељена 1998. године, за кратко време постала је једна од веома значајних и популарних области у академској психолошкој науци.

Настала је на споју емпиријских истраживања и клиничког искуства. Главна подручја интересовања научника из ове области посвећена су занемареним питањима откривања путева освајања људске среће или субјективне добробити, научном истраживању онога што је добро у човеку и његовом искуству и начинима како се оно може унапредити (Златановић, Павловић, 2013).

Позитивна психологија истражује услове и процесе који доприносе оптималном функционисању појединаца, група и институција. Три главне области истраживања су:

- (1) *позитивна субјективна искуства,*
- (2) *позитивне индивидуалне особине и*
- (3) *позитивне институције и заједнице* (Ријавец и Миљковић, 2006).

За кратко време, позитивна психологија се наметнула као добродошла и врло привлачна *примењена дисциплина савремене психологије* која настоји да повеже теорију, истраживање и практичну примену психолошких знања са циљем да допринесе разумевању и изграђивању позитивних особина и искустава која живот чине вредним живљења и тако допринесе стварању баланса у психолошким истраживањима и пракси. Међутим ово настојање да се научно разматрање приближи популарном, крије, и може да представља, велику опасност да ова научна дисциплина склизне у

популарну психологију, и самим тим изгуби на својој академској вредности (Compton, 2005; Glassman, Nadad, 2004; Ријавец и Миљковић, 2006).

Главна поље интересовања и основна питања којима се истраживачи и теоретичари баве у оквиру *позитивне психологије – људска срећа, добробит, осећање смисла живота, задовољство животом, људске вредности* и др. заправо представљају *вечна питања људске егзистенције*. Као таква, она су била предмет интересовања још познатих старогрчких мислилаца – Сократа, Платона, Аристотела, епикурејаца и стоичара.

Током развоја савремене западне психологије, могуће је уочити пар спорадичних покушаја да се наведена питања размотре и проуче, какво је нпр. било *Фројдово* разматрање људске среће, коју је видео само као циљ коме принцип задовољства тежи, односно *Џејмсово* одређење среће као трајног мотива свих људских поступака.

Зачеци интересовања за тематику позитивне психологије, приметни су и у радовима еминентних истраживача и теоретичара психолошке науке: *Карла Густава Јунга* (индивидуација, јаство, оптимистичко виђење људске природе, смисао живота, наглашавање духовне димензије личности, веровање да људи поседују урођени потенцијал за ментално здравље који треба остварити); *Алфреда Адлера* (стваралачко самство, инстинктивно стремљење стваралачком самоостваривању и просоцијалним интеракцијама заснованим са саосећању и сарадњи); *Карен Хорнај* (учење о неуротичним потребама људи, веровање да конфликти нису уграђени у природу људи, њена “оптимистичка” или “хуманистичка” психоанализа); *Мери Јаходе* (систематично теоријско истраживање различитих схватања менталног здравља које је резултирало формулисањем кључних критеријума оптималног менталног здравља) и *Ериха Фрома* (учење о људској слободи и отуђењу, анализа специфично људских потреба које проистичу из услова постојања) (Хол и Линдзи, 1983; Хорнај, 1966; Косовић, 1989; Златановић, 2001, 2002; Златановић, Павловић, 2013).

Међутим, *прво систематско проучавање основних концепата позитивне психологије*, везано је за рад водећих *хуманистичких психолога*, који су укључивањем појмова позитивног менталног здравља (развоја позитивних потенцијала, психолошког израстања, самоактуализације, аутономије, самодоживљаја, самотрансценденције, стваралаштва, хумора, “особе у пуном дејству” (Роџерс), “настајања” (Олпорт), “даљих домета људске природе” (Маслов) и сл.), у великој мери проширили опсег психолошког проучавања, истраживања и практичне примене, и тиме припремили

терен за појаву позитивне психологије на савременој психолошкој сцени (Златановић, Павловић, 2013).

Проучавајући оптимално функционисање људи и њихових проактивних капацитета, истраживачи у оквиру позитивне психологије настојали су да, разрадом у психологији дуго занемариваних теоријских концепата и откривањем одговарајуће методологије којом би се ти конструкти адекватно испитивали и проучавали, прошире предмет интересовања и проучавања академске психологије и на позитивна људска искуства и оптимално функционисање, и на тај начин комплетирају и унапреде знања у науци која се бави испитивањем људске душе (Compton, 2005).

Један од *зачетника* позитивне психологије *Мартин Селицмен* критиковао је *дотадашњу преусмереност психолошке науке* само на болести, недостатке, једном речју *негативне појаве људског живота*. Он не негира значај и важност проучавања ових негативних аспеката живота, али *истиче нужност укључивања и научног проучавања позитивних аспеката људског функционисања*, који су такође присутни, али неоправдано занемаривани. Јер лечење симптома и смањивање патње није довољан услов срећног живота испуњеног смислом. Односно, то што нека особа није несрећна ни у ком случају не значи да је она срећна, испуњена и задовољна. Постоји читава једна лепеза различитих емотивних стања између *не бити несрећан* и *бити истински срећан и испуњен*, која чине недовољно истражен предмет проучавања управо позитивне психологије, и која се више не смеју занемаривати уколико се настоји да психологија, као наука, испита и проучи целину људског функционисања (Селицмен, 2008; Seligman, 2011).

Истраживачи који се баве проблематиком оптималног позитивног људског функционисања истичу да *људи настоје и да се активно крећу у правцу остваривања позитивних искустава*, односно да њихово понашање није мотивисано искључиво избегавањем негативних последица и стања. Оваквим тврдњама увелико се проширила концепција менталног здравља, са пуке одсутности психопатолошке симптоматологије на присутност среће, смисла и задовољства животом (Fredrickson, Branigan, 2005; Diener, et al., 2003).

Важност проучавања концепата позитивне психологије потврђена је резултатима бројних истраживања, који говоре о недвосмисленом *позитивном утицају који позитивна искустава и афекти имају на бројне области здравља и људског функционисања* (Lyubomirsky, et al., 2005).

Позитивна субјективна осећања, позитивне емоције и расположења доводе до широког спектра међусобно повезаних позитивних утицаја. Најпре, ова *позитивна осећања доводе до промена у мишљењу особа*. Резултати експерименталних истраживања показали су да индукција позитивних емоција проширује обим пажње (Fredrickson, Branigan, 2005; Rowe, et al., 2006), доприноси проширењу обима понашања (Fredrickson, Branigan, 2005), повећава интуицију (Volte, et al., 2003) и креативност (Isen, et al., 1987).

Друго, постојање позитивних емоција и позитивног начина размишљања *повољно утиче и на бројне органске системе људи*. Тако, позитивне емоције, за разлику од негативних, убрзавају опоравак од кардио-васкуларних сметњи и обољења (Fredrickson, et al., 2000) и позитивно делују на фронталну асиметрију мозга (Davidson et al., 2003).

Треће, на основу постојања позитивних емоција могуће је са великом вероватноћом *предвидети повољне исходе менталног и телесног здравља*. Различите студије су показале да је на основу учесталости постојања позитивних емоција могуће предвидети: повећану отпорност на стрес (Fredrickson et al., 2003), повећање интензитета среће (Fredrickson, Joiner, 2002), успешнији психолошки раст (Fredrickson et al., 2003), смањење нивоа кортизола и запаљенских реакција и процеса (Stephens, et al., 2005), смањење трајања физичког бола у данима (Gil, et al., 2004), повећану отпорност на вирусе и прехладе (Cohen, et al., 2003), као и смањење шансе за доживљавање можданог удара (Ostir, et al., 2001).

Као четврти позитивни утицај постојања позитивних емоција, размишљања и стања, који у неку руку обухвата све горе наведене, односи се на резултате истраживања који потврђују да позитивне емоције позитивно делују на то колико дуго ће људи живети. Резултати неколико добро контролисаних лонгитудиналних студија показују *јасну везу* која постоји између постојања *позитивних емоција и дуговечности* (Danner, et al., 2001; Levy, et al., 2002; Moskowitz, 2003; Ostir, et al., 2000).

Међутим, у академској и стручној психолошкој литератури, истраживања која се баве болестима и негативним аспектима људског функционисања присутнија су, и у скорије време, готово 17 пута више (Diener, et al., 2003; Тадић, 2008).

Источњачке културе пак, за разлику од западне, имају битно другачију историју разматрања природе људске среће и добробити. У тим културама, филозофска мисао у великој мери ближа је, а често и нераскидиво повезана са религијом и мистицизмом,

које су са своје стране опет повезане са одређеном врстом практичне психологије (Златановић, Павловић, 2013).

Различита одређења смисла живота

Дефиниције смисла живота веома су различите (Steger, et al., 2006) и варирају од *усклађености, кохерентности живота појединца* (Reker, Wong, 1988), преко *достизања и остваривања постављених циљева* (Ryff, Singer, 1998), *одређивања онтолошке значајности живота из сопствене перспективе* (Crumbaugh, Maholick, 1964), до *достизања унутрашњег мира и хармоније, телеолошке перспективе, постизања стања духовности и одсуства конфузије* (Heather, et al., 2006).

Рекер дефинише смисао живота као *осећање реда и разлога за постојање*, које подразумева *јасно осећање личног идентитета и већу социјалну свесност* (Reker, 1997).

Баумајстер (1991) и Јалом (1980) су на основу одговора на питање *Шта мој живот значи, који је његов смисао?* покушали да дефинишу смисао нечијег живота. На основу тога дошли су до сазнања да постоје *веома велике индивидуалне разлике у схватањима тога шта представља смисао нечијег живота и начина на који се он постиже* (Baumeister, 1991; Yalom, 1980).

Због тога што сваки појединац представља особу за себе, понекад више или мање сличну са другима, али у сваком случају јединствену и непоновљиву, *не постоји универзална дефиниција смисла живота* која би важила у свим културама, временима и просторима.

У потрази за смислом свог живота свака особа настоји да пронађе оно што ће додати и уградити у већ постојеће осећање смисла, да боље ослушне себе и дубље и подробније разуме и открије свој смисао или да пак, у новонасталим околностима, пронађе неки нови смисао живота, мање-више различит од претходног (Steger, Fraizier, 2006).

Међутим, поред бројних разлика које постоје у одређењима и дефиницијама смисла живота, *смисао нечијег живота* као феномен и *трајно осећање и доживљај*, неоспорно *постоји* и представља *одраз аутентичности, непоновљивости и јединствености сваког појединца* (Kenyon, 2000).

Одређење смисла живота према Виктору Франклу

Најснажнији, примарни људски мотив за Франкла – творца логотерапије, је *воља за смислом*, која се дефинише као “тражење конкретног смисла личне егзистенције” (Требјешанин, 2001, стр. 8). Смисао живота увек је *јединствен, специфичан за сваку индивидуу* и представља његове највише вредности и идеале. Свака особа га мора одредити и пронаћи сама за себе, он јој се не може наметнути, јер је човек свесно, одговорно и слободно биће, способно да бира и открива оне вредности, идеје и циљеве који ће га привлачити и давати му смисао (Франкл, 2001).

Особа у средњим годинама по изласку из ове фазе развоја треба да понесе ново значење *смисла свог живота*, врло често потпуно различито од оног претходног. Она треба да прежали *симболичну смрт хероја своје младости*, како би адекватно могла да, помиливши дотадашње супротности, у себи пронађе нови смисао свог живота и сврху постојања (Влајковић, 2005).

Свака особа има своју *сопствену мисију и јединствену шансу и прилику* да испуни свој задатак и *пронађе смисао свог живота*. Смисао је могуће наћи на три начина, односно у следеће три области (Бетелхајм, Франкл, 2003):

- *Стварање и рад*, кроз стварање одређеног дела, извршавање задатака, своје мисије;
- *Доживљај неке вредности*, кроз осећање љубави, пружање помоћи, подршке и разумевања другог;
- *Трпљење*, кроз преокретање трпљења, патње и бола у остварење, које се огледа у храбром суочавању са тешком ситуацијом и патњом и проналажењу смисла у таквој ситуацији.

Из овога јасно произилази Франклово становиште да *особа може да пронађе лични смисао* чак и у *немогућим, крајње нехуманим условима и безнадежним ситуацијама*, као на пример у ситуацијама тешких болести, заробљеништву, великим трагедијама и сл. Потребно је да *изгради и очува своју визију будућности, наду у избављење и пронађе смисао у ономе што јој се дешава*, јер у супротном може доћи до пада виталности, отпорности организма и бржег психифизичког пропадања. Како би потврдио своју горе наведену тезу, Франкл се више пута позива на Ничеову мисао: “Онај ко зна *зашто* живети, моћи ће поднети готово свако *како* живети” (Бетелхајм, Франкл, 2003, стр.74).

Осећање смисла живота из различитих углова (аспеката)

Постоје два главна супротстављена гледишта о осећању смисла живота. По једном од њих *тражење смисла живота* представља *показатељ психолошког здравља*, и размишљање и свесна потрага за њим схвата се као *део нормалног живота* (Farghadani, et al., 2010). По другом, потрага за смислом живота, представља *непотребни акт* и одраз је *личне неефикасности појединца*, који *није способан да изгради и доживи трајно осећање смисла живота*, већ мора да активно трага за њим (Baumeister, 1991; Klinger, 1998). Постоји и треће, могло би се рећи, средње гледиште, које укључије обе варијанте (Reker, 2000).

Рађена су многа истраживања која су настојала да разреше наведену проблематику и покажу исправност једног од горе наведена два схватања. До данас, међу научницима и истраживачима, *не постоји јасан консензус* о наведеним појавама, мада нешто већи број емпиријских налаза иде у прилог првом схватању осећања смисла живота. По овом становишту *потрага за смислом живота* представља *пријатан доживљај* и *важан адаптивни психолошки квалитет*, који људи упражњавају када осете да живот почиње да им губи смисао или да су га већ изгубили (Steger, et al., 2008).

Резултати бројних истраживања смисла живота показали су да се на једној страни налазе особе које су отворене за нова искуства, док се насупрот њих налазе оне које су склоне да потискују своје импулсе и преузимају ризике (Steger, et al., 2006; 2008).

Различити корелати смисла живота

Осећање смисла живота, као један од конструката позитивне психологије у последње време доста је истраживан.

Резултати су показали да је ово осећање у вези са бројним конструктима и варијаблама. Тако су добијени подаци указивали да је *осећање смисла живота у вези са осећањем психолошког благостања и социјабилношћу* (Zika, Chamberlain, 1992), *аутономијом* (Steger et al., 2008), *успешним превладавањем и суочавњем са искуством неизлечивих болести, рака и силовања* (Farghadani, et al., 2010).

Да је осећање смисла живота толико важно за сваког појединца и да стога завређује велику пажњу истраживача из бројних области науке, а нарочито оних који се баве психологијом, говоре резултати истраживања који показују да осећање смисла живота представља *посредујућу варијаблу између превеликог стреса и злоупотребе*

психоактивних супстанци, депресије и склоности ка самоповређивању код жена и суицидалном размишљању и понашању код мушкараца (Harlow et al., 1986; Farghadani, et al., 2010).

Ранија истраживања показала су и да је *недостатк осећања смисла живота* повезан са *различитим врстама криминалног понашања*, па чак и *убиствима* (Reker, 1977), као и са *антисоцијалним понашањем* уопште (Shek, et al., 1994).

Осећање смисла живота кроз различите животне кризе

За већину људи *живот се не може замислити без одређених криза*, које се повремено јављају током њега. Његов ток није миран, стабилан, не одвија се увек континуирано у истом правцу. Напротив, врло често долази до таквог сплета околности које изазивају *велике промене* и захтевају употребу већих или мањих капацитета појединца како би се успешно решило новонастало стање.

Некада до ових промена долази под дејством неких спољашњих чиниоца, који нарушавају унутрашњу психолошку равнотежу особе (*акцидентне кризе*), док су други пут промене проузроковане самим процесом развоја и његов су саставни део (*развојне кризе*).

Без обзира на природу и порекло ових промена, њихова главна одлика је то да увек доводе до *нарушавања постојеће и захтевају успостављање нове равнотеже*, како у самом појединцу, тако и између појединца и спољашње средине.

Некада су те промене веома снажне, некада изразито неочекиване и непредвидљиве. *Већи интензитет промене* увек је повезан са *интензивнијом потребом за дубљом реструктурацијом саме личности појединца*, како би се *адаптирала* на нове услове и околности у себи и својој средини.

Ове *унутрашње промене* углавном су *веома болне и тешке* за особу поготово ако је *нарушена равнотежа у већем степену* и потребно је време и огроман труд да се она поново изгради и успостави.

Чињеница је да *различите особе* веома *различито доживљавају и пролазе кроз одређене животне кризе*. За неке, чак и најстрашнији животни догађаји могу изазвати само привремену декомпензацију и дезинтеграцију личности, која након првог шока брзо успоставља контролу над даљим током свог живота и проналази смисао у њему. С друге стране су особе, које и најмање препреке у животу поколебају. Толико их оптерете да особа није у стању да за дуже време успостави равнотежу и настави са животом. У неким крајностима може доћи до развоја одређених психосоматских

поремаћаја, па чак и јављања много озбиљнијих обољења на плану душевног живота и психо-физио-биолошког функционисања.

Да ли ће особа адекватно или неадекватно, успешно или неуспешно превазићи кризу у животу зависи од многих фактора (конституционалних-генетских, психолошких, социјалних и др.) и њиховог међусобног односа и интеракција.

Колико је важно стабилно осећање смисла живота за бројна поља психолошког функционисања и здравља, показују резултати бројних истраживања која су наведена у даљем тексту.

Осећање смисла живота током акцидентних животних криза

Свака особа део је одређене друштвене заједнице. Она живи и ради са другим људима. Једна од главних карактеристика човека је да је он друштвено биће увек упућено на друге. Од свих живих бића, људска јединка је по рођењу најбеспомоћнија. Њен опстанак, а самим тим и опстанак целе цивилизације, незамислив је без присуства других људи.

Ова *егзистенцијална беспомоћност и зависност од других*, током развоја *временом опада* и особа стиче капацитете и овладава одређеним способностима, вештинама и понашањима која јој омогућавају *све већи степен независности у односу на друге*.

Одрасла особа би требало да буде потпуно способна да се стара о себи и да буде у стању да сама задовољи своје потребе. Међутим током целог живота њој су свакако потребни други људи, са којима ступа у бројне и веома разноврсне социјалне односе, и без којих би јој, може се слободно рећи, живот био незамислив.

Развод брака или раздавајање од партнера из других разлога *на дуже време*, представљају неке од честих *акцидентних животних криза*, које се могу десити током живота. На поједине особе искуство раздвајања од партнера, може оставити веома негативне последице на бројним пољима психофизичког функционисања.

Фаргхадани сматра да *за особе које смисао свог живота проналазе у социјалним контактима* и друштвеном одобравању и признавању, *развод брака* и осећање трајног губитка односа са другом особом које га прати, представља веома *трагичан* и *стресан догађај* који утиче на доживља конфузије и губитка смисла живота (Farghadani, et al., 2010).

На супротној страни налазе се *особе са јаким унутрашњим капацитетима*, које *развод доживљавају много мање стресно* и имају добро развијене механизме за

подношење и превазилажење патње, која неоспорно постоји. Оне су способне да, за далеко краће време, успоставе нову равнотежу у себи, пронађу решење за актуелну ситуацију у којој су се нашли, преусмере своје снаге и интересовања ка другим сферама, и очувају старо или изграде ново осећање смисла живота (Farghadani, et al., 2010; Parrott, 2003).

Међу појединим истраживачима постоји и схватање да *осећање конфузије и губитка смисла живота после развода* настаје због *недостатка и губитка разумевања од стране партнера и контроле над сопственим животом* (Chaung, et al., 2003). Како је већ речено у истраживању Виндзора и сарадника на популацији особа у средњим годинама, показало се да јак осећај контроле над ситуацијом представља једну од главних компоненти субјективног благостања и повећава отпорност на стрес. Утврђена је повезаност између негативних животних догађаја и веровања особе да поседује слабу контролу над оним што јој се дешава (Windsor, et al., 2008).

Растројство особе и осећање конфузије и губитка смисла живота, услед различитих трауматских догађаја, може да поремети селф, односно само средиште особе и корен њеног доживљаја себе и других (Denborough, 2005).

Смрт партнера, поред развода брака, представљају још једну од могућих *акцендентних животних криза*, које могу довести до *конфузије осећања смисла живота*.

Разведена особа, или особа која због смрти остане без свог партнера мора да научи да се носи са губитком и адекватно га преради, мора поново да изгради нови идентитет особе која је сама и да научи да самостално обавља дневне послове и рутине које је некада обављала заједно са партнером (Utz, et al., 2004).

Ова негативна животна искуства, која већина особа доживљава у средњем и позном периоду живота, доводе до тога да *особа из корена мора да мења дотадашњи начин живота*. Осећање личног идентитета је пољуљано, смисао живота нејасан, а особа се налази у некој врсти “вакуума”, у коме плута покушавајући да пронађе нови ослонац у себи и изгради осећање смисла живота. (Павловић, 2011).

Да ли ће у томе успети, у таквој ситуацији, зависи од *подришке околине* и *самих капацитета и снага особе* да се у новонасталим, изразито негативним, околностима преоријентише, уздигне изнад целе ситуације, направи крупне промене у сопственом функционисању, изгради и постави себи нове циљеве, и настави да, у присуству других људи, а не отуђена од њих, открива и учвршћује нови смисао свог живота. Само на тај начин, успеће да адаптивно и успешно превазиђе ове тешке животне кризе.

Колико је важно *неотуђити се од људи и наставити са социјалним активностима, након губитка партнера*, показују и резултати следећих истраживања.

Хуглесова и Вајтова су у, већ поменутом истраживању, показале да су удовице/и и особе које су дуго година разведене склоније хроничним болестима и ограничењу кретања, од оних које су у браку или које су се након прекида брака поново венчале (Hughes, Waite, 2009).

Као општи закључак наведених истраживања може се навести да од личних снага, изграђених менахизама одбране и развијених стратегија превладавања, као и унутрашњих капацитета особе, зависи дужина – време опоравка и поновно успостављање устројства личности и изградња стабилног осећања смисла живота након губитка партнера. Међутим, за потпуни оправак и адекватно превазилажење свих, па самим тим и акцидентних животних криза, такође је веома важна социјална подршка и укљученост особе у социјална дешавања и интерперсоналне односе.

Осећање смисла живота током развојних животних криза

Развојне животне кризе су, као што је већ истакнуто, подстакнуте самим процесом развоја. Оне настају у прелазним – транзиторним периодима живота, у којима се заправо припрема помак у развоју, тако што се мање зреле структуре разграђују и на њиховим остацима се формирају нове.

Свака нова развојна фаза у животу носи са собом одређене развојне задатке које особа, како би прешла у наредну фазу развоја, треба да испуни. Они увек подразумевају промену, реструктурирацију постојеће и успостављање нове равнотеже и склада између захтева спољашње и унутрашње средине и могућности особе да на њих адекватно одговори. С обзиром на то да испуњење ових развојних задатака увек захтева промену постојеће структуре и баланса, јасно је да је њихово испуњење и прелазак у наредну фазу развоја, за особу најчешће болан, тежак и неизвесан (Влајковић, 2005).

У животу појединца постоји више прекретница у развоју које се, у зависности од интензитета и исхода промене могу означити кризама. Различити аутори, различито одређују број и време трајања животних криза кроз које током развоја и живота пролази сваки појединац (Ериксон, 2008; Levinson, 1978, Levinson, et al., 1974; Levinson, Fooden, 1985).

Како је смисао живота веома апстрактни појам, може се претпоставити да се због нивоа когнитивног функционисања, права свест о њему не развија пре

адолесценције. Из тог разлога, ће у даљем тексту бити представљена промена осећања смисла живота у три велика кључна периода развоја у којима је могућа појава животних криза а то су период адолесценције, период средњих година и период позних година у животу.

Осећање смисла живота током адолесценције

Адолесценција представља животну кризу и прекретницу у развоју, у којој се дешава прелазак и преображај детета у одраслу и зрелу особу. Да ли ће тај преображај бити потпун и адекватан зависи од бројних фактора, како оних који се налазе у самом појединцу, тако и оних који се налазе у социјалној средини.

Ово је први период у развоју *када млада особа покушава да открије и учврсти доживљај свог идентитета*. То је период када она *испробава* различите улоге и идентитете, *експериментира* са сопственим телом, размишљањима, осећањима. Бројне промене које се одигравају у и на телу, младу особу могу забављати или плашити, али је никако не чине равнодушном, јер са собом носе увек одређену дозу изненађења и новости.

У таквим околностима, када све буја, расте, мења се, млада особа *почиње да размишља о будућности*, да прави велике планове и замишља, машта и емотивно улаже у будућност, од које има одређена очекивања. Од тока претходног развоја у великој мери ће зависити да ли ће јој слика будућности бити суморна, мрачна и песимистична, или ће пак она за њу, представљати светлу тачку у коју полаже велика очекивања.

Баш у овом периоду *особа почиње да размишља о смислу свог живота*. Она га изнова осмишљава, установљава, учвршћује, да би га затим поново рушила и из темала почињала да гради нови. *Изграђивање, рушење и поново формирање осећања смисла живота* су процеси који се стално *изнова смењују и одвијају током целог периода адолесценције*. Изградња *првог стабилног осећања смисла живота* би, код највећег броја особа, требало да се успостави на самом *прелазу из адолесценцију у одрасло доба*. Велики број особа и у зрелим годинама наставља да открива и формира трајно осећање смисла живота. Може се претпоставити да је мало оних који то стабилно осећање формира или пре завршетка адолесценције или пак, не успева да открије и пронађе смисао свог живота ни у позним годинама.

Многи аутори данас одређују границе адолесценције знатно шире и еластичније него што је то раније био случај и она сада обухвата период у животу појединаца између 12, 13 и 25 године живота (Herring, 2002; Lobel, et al., 2004). То се поклапа са

петом фазом развоја психосоцијалног идентитета према теорији Ерика Ериксона и прелазним периодом раног одраслог доба које према Левиновој теорији траје од 17. до 22. године.

Према Ериконовој теорији, до уласка у адолесценцију, која представља 5 фазу у развоју, особа је већ требало да прође кроз *фазу стицања основног поверења*, *фазу стицања аутономије*, *фазу стицања иницијативе* и *фазу усвајања одговорности*. При проласку кроз сваку од њих, она је могла да изгради и понесе са собом у даљи развој једну од следеће две карактеристике: поверење – неповерење, аутономија – стид и сумња, иницијатива – кривица и марљивост – инфериорност. Коју је карактеристику собом понела, позитивну или негативну, зависи од тога да ли је успешно и адекватно савладала развојне задатке на том стадијуму развоја. Из *фазе адолесценције* она ће понети једну од следеће две карактеристике – осећање стабилног идентитета или конфузију идентитета (Ериксон, 2008).

По Левинсону за прелазни период раног одраслог доба карактеристична су два процеса, која се одвијају паралелно а то су: (1) одвајање од примарне породице и (2) испитивање сопствених могућности у свету одраслих. Пред особом у овом периоду развоја поставља се следећих пет развојних задатака, које она може разрешити успешно, мање успешно или пак, неуспешно: (1) формирање "сна" и одређивање његовог места у структури живота, (2) успостављање везе са особом која има улогу "ментора", (3) избор професије, (4) успостављање интимних љубавних веза, (5) успостављање блиских пријатељских веза.

Резултати доле наведених истраживања указују да *стицање радних навика и постављање високих, али не и недостижних, циљева олакшава* процесе *изграђивања и развијања осећања смисла живота* током адолесценције.

Размишљањем о томе шта желе да постигну у свом животу, адолесценти могу увидети да њихов живот добија одређени смисао. Ово сазнање о смислености свог живота може их подстаћи на учење и овладавање одређеним вештинама како би достигли и остварили сопствене циљеве. У том смислу, младе особе настоје да разумеју не само то како су циљеви које су себи поставили инкорпорирани у оно што желе да буду, већ и то на који начин ће им њихова понашања и поступци омогућити да то постигну и да самим тим осете да имају јасну сврху и смисао у животу (Yeager, Bundick, 2009).

Међу научницима влада мишљење да се *млади разликују* у мери у којој имају *јасно постављене животне циљеве*, који олакшавају пут и воде ка изграђивању

стабилног осећања смисла живота. Животни циљ се може дефинисати као стабилна и генерализована намера да се постигне оно што је за појединца значајно и важно у животу (Damon, et al., 2003).

Резултати других истраживања такође су показали да су адолесценти са јасније формулисаним и постављеним циљевима мотивисанији да оставе свој трајни допринос у друштву (Damon, et al., 2003; Damon, 2008a, 2008b).

На основу тога се може истаћи да је *један од главних задатака адолесцената и младих особа* које полако стасавају у зреле индивидуе, да *активно трагају за сврхом и смислом свог живота*, што им олакшава пут сазревања и развоја личног идентитета као зреле, независне, самосталне и самосвесне особе.

Такође велика је улога и родитеља, психолога, педагога, наставника и других особа које раде са младима и особама које су на прагу да постану зрели људи, а која се огледа у подстицању, мотивисању и охрабривању младих особа да постављају себи високе циљеве које могу да достигну, као и да развијају сопствене капацитете и потенцијале који би им омогућили да то адекватно учине.

Осећање смисла живота у средњим годинама

Многе *младе особе*, након адолесценције – периода живота у коме су питања о смислу била изражена, у *каским двадесетим и раним тридесетим годинама*, *ретко размишљају о стварном значењу смисла свог живота*. *Окупиране су улогама*, које осећају да *треба* да раде, јер је то нормално за друштво у ком живе, јер их већина њихових вршњака има и јер су такве друштвене норме за тај период живота.

Само *мали број младих особа* у овом периоду живота, којима овај начин размишљања није стран, осећа да су *откриле смисао живота*, којим могу да буду или не буду задовољне. Оно што је заједничко за њих је мање или више јасно *осећање у уверење да се тај смисао никада неће променити*; да ће нпр. увек остати задовољне мајке и удате жене, или успешни мушкарци, који раде, или бар настоје да стекну неку каријеру и остваре се на пословном плану, док породицу стављају најчешће у други план.

Када особа некако *најпре интуитивно*, а затим и све реалније *осети да се приближава половини свог живота*, односно да један, добро познат и опробан део живота, неповратно остаје иза ње, јавља се *страх* и веома нелагодно осећање *шта даље, како наставити, шта осећати, да ли је све што сам радио/ла вредело, да ли је имало смисла, каквог ће смисла имати мој живот у будућности, да ли је све било узалуд?* Одједанпут се суочава са *непознатим*, а самим тим и *застрашујућим осећањем*

да живот не може да чека, да време неумитно измиче, као песак између прстију. Није припремљена да се суочи са мишљу, која је све више обузима, да ако не пожури са тражењем своје дефиниције сопственог постојања и смисла живота, живот се може претворити у просто понављање, сад већ отрцаних, дужности одржавања. Јаче него икада раније, особу потреса ово осећање. Прожима је целу и чини да се *осећа као да губи тло под ногама* (Sheehy, 1984).

По Ериксону, након завршетка адолесценције особа улази у *фазу интимности*. У овој фази формира једну од следеће две карактеристике: интимност или изолацију. У суштини изграђује сопствене капацитете да буде са другим људима или да живи сама и изолована од других. На њу се надовезује *фаза стварања* или *генеративности* у којој би особа требало да буде спремна да формира сопствену породицу. Уколико развој протиче нормално, особа ће у позне године из ове фазе понети врлину плодотворности. Међутим, неадекватно решавање развојних задатака на овом стадијуму довешће до осећања стагнације, дубоке ускраћености и незадовољства (Ериксон, 2008; Влајковић, 2005).

У периоду *губитка илузија*, односно у *прелазном периоду средњег одраслог доба* (између 40. и 45. године), према Левинсону, услед *суочавања са нереалним очекивањима од живота* долази до великих и дубоких промена и *психолошке реструктурирације унутар особа*, које настоје да поново успоставе нарушену равнотежу и *надограде стари* или *пронађу нов смисао свог живота* (Levinson, 1978, Levinson, et al., 1974; Levinson, Fooden, 1985).

На основу структуралног модела који се односи на жене у средњим годинама *осећање смисла живота* у директној је вези са *самопоштовањем*, а има и индиректни утицај на самопоштовање преко здравственог статуса особе (Park, Lee, 2002).

Под нормалним животним околностима, што подразумева да *нема* јаких спољних удараца у смислу *великих животних трагедија* као нпр. смрти или болести чланова породице, сопствене болести, губитка посла и других тешких животних несрећа, *особа лакше успева да се прилагоди унутрашњим променама, које у средњим годинама избијају у први план*, иако су до тада мање-више успешно *потискиване и занемариване*. Оне полако долазе на видело, откривају се постепено током низа година, што даје особи могућност да се на њих навикне, ослушне добро шта јој оне говоре, и да затим на основу тога *пронађе нови смисао свог живота*.

Међутим, као што је речено, *кризу* која је карактеристична за период средњих година *могу појачати* неки реални, јаки и веома *трауматски догађаји* које се могу

јавити у породици, и често се јављају баш у периоду средњих година, као што је нпр. смрт брачног друга, осамостаљивање и одлазак деце (Стајн, 2005; Wethington, 2000).

Осећање смисла живота у позном периоду живота

Последња фаза у развоју по Ериксону је *фаза интеграције*, у којој се синтетишу сва претходна животна искуства. То је фаза у развоју у којој, могло би се рећи, особа прави неку врсту (поновног) животног биланса, сабира и одузима све своје добитке и губитке. У њој особа развија и усваја једну од следеће две карактеристике – интегритет или безнадежност (Ериксон, 2008).

Јелена Влајковић ову фазу у развоју назива и *фазом мудрости* у којој треба да дође до тога да *особа* када све пресабере и одузме, *остане задовољна својим животним изборима и одлукама*. Међутим, како ауторка истиче, често долази до тога да особа наставља свој живот са осећањем да је могла више, да су је несрећне околности омеле и да је свој живот требало да проживи на други начин. Из оваквог, веома негативног осећања, происходе *накнадни покушаји остваривања личног интегритета* било кроз окренутост себи и *трагање за смислом живота*, било кроз хронично *незадовољство собом и другима, приклањање одређеној институцији* и строго поштовање њених правила, *компулзивни рад, мрзовољу*, па чак и *депресивне кризе* (Влајковић, 2005).

У последњем великом прелазном периоду у животу особе, који се одвија између *60. и 65. године*, особа *након одласка у пензију*, који представља главни окидач за кризу у овом периоду, треба да научи да *изађе на крај са временом* које јој стоји на располагању и да *упркос свести о својој коначности и неизбежној смрти пронађе смисао живота који ће је испуњавати* (Levinson, 1978, Levinson, et al., 1974; Levinson, Fooden, 1985).

Резултати бројних истраживања потврђују чињеницу да старије особе које имају јасно изграђено осећање смисла свог живота имају боље физичко (Krause, 2004) и ментално (Nygren, et al., 2005; Reker, 1997) здравље.

Иако су резултати ових и сличних истраживања од несумњивог значаја за науку, ипак је много тога остало *недоречено* када је у питању *одређење смисла живота у старијој доби*. Досадашња истраживања углавном су се фокусирали на испитивање *директних ефеката осећања смисла живота на здравствено стање* (Mascaro, Rosen, 2005). Углавном су концентрисана на испитивање утицаја смисла живота на конструкте који су у директној вези са здрављем, као што је нпр. депресија. Међутим, осећање смисла живота утиче на здравствено стање особе и на њено субјективно

осећање добробити, на још један, *индиректан начин*, који тек треба истражити. Наиме, јако осећање смисла живота може да представља неку врсту *противотрова* који *неутралише негативне ефекте стреса* на физичко и ментално здравље (Krause, 2007).

ПОЈЕДИНИ ОБЛИЦИ УСКЛАЂИВАЊА ПОРОДИЧНИХ И ПРОФЕСИОНАЛНИХ УЛОГА

Савремени приступи у проучавању односа између породичних и професионалних улога

Само неколико деценија је прошло од када су истраживачи и теоретичари у оквиру индустријске и организационе психологије препознали *значај и важност проучавања односа који постоји између породичних и професионалних улога*. У последње време приметно је константно повећавање интересовања научне јавности за проучавање ове две најважније сфере људског функционисања.

Одавно је у западној култури па и код нас прошлост време када су искључиво мушкарци били запослени ван куће, док су жене обављале само кућне послове и водиле бригу о деци. Наиме, још у време Другог светског рата, почело је *масовно запошљавање жена из средње класе* што је неминовно довело до *бројних промена у традиционалном устројству породице*. Ове промене огледале су се у следећем: жена, која је до тог тренутка све своје време посвећивала одгајању деце и раду по кући одједном “излази” из породице и “улази” у бројне и разноврсне социјалне интеракције. То јој омогућава да *постане финансијски независна од свог партнера* и да *равноправније учествује у расподели моћи у породици*. Међутим, запослење ван куће изискује пуно времена, тако да жени остаје на располагању *мање времена за обављање кућних послова*. То може довести до појаве конфликта породичних и професионалних улога, јер су захтеви за усаглашавањем породичних и професионалних активности сада већи самим тим што *оба партнера треба да усаглашавају и усклађују своје породичне и професионалне обавезе* (Видановић, Тодоровић, Хедрих, 2006).

У истраживањима односа породице и посла постоје три *различита приступа овом феномену* (према Видановић, Тодоровић, Хедрих, 2006):

- *Породица и посао у технолошки развијеним друштвима западне цивилизације*, у коме је фокус на испитивању односа породице и посла преко интеракција активности у породици и на послу, узајамне фацилитације и конфликта породичних и пословних улога, преноса садржаја и психолошких

доживљавања из једне у другу средину, утицаја различитих пословних услова на породичне интеракције и обрнуто, деловања бројних макроекономских фактора на однос између породице и посла.

- *Породица и посао у технолошки неразвијеним друштвима и руралним срединама*, у коме је фокус на испитивању савремених утицаја и развоја технике на углавном традиционална друштва и неразвијене земље, ефектима бројних друштвених активности на људе у овим срединама, анализи деловања различитих фактора на породичну динамику, поделу улога на основу пола и различитим факторима који су одговорни за постојећа одступања и варијације.
- *Хетерогени скуп истраживања односа породице и посла*, у којима се породични односи посматрају као један од корелата онога што у суштини представља тему истраживања, која је најчешће везана за професионално функционисање или доживљавање посла.

Наша култура и друштво у коме живимо све више се може сматрати делом западне цивилизације, у којој се под послом подразумева цела ситуација и активности које особа обавља у организацији која је одвојена од породице (приступ 1).

Главне теме које се разматрају у истраживањима из овог приступа су утицај карактеристика породице на посао и утицај посла и одређених његових аспеката на квалитет породичног живота. У оквиру њега постоји више теорија од којих, свака на свој начин, настоји да објасни однос између породице и посла. Неке од њих су (Видановић, Тодоровић, Хедрих, 2006):

- *Теорија конфликта* – по којој су породична и професионална сфера генерално некомпатибилне, па успех у једној од њих неминовно тражи одрицања и жртве у другој;
- *Теорија преливања* – по којој се оно што се дешава на послу преноси и на породични живот и обрнуто. Смер утицаја, било позитивних, било негативних, углавном је од посла ка породици; и
- *Интегративна теорија* – по којој су породична и професионална сфера у тој мери испреплетане да их је немогуће разматрати посебно.

У почетку се однос између породичних и професионалних улога посматрао искључиво у контексту сукоба, односно конфликта који се може јавити међу њима. Истовремено постојање и обављање породичних и професионалних улога, сматрало се нераздвојним од сукоба. То потврђују и бројне студије које се баве проучавањем

односа који постоји између породичне и професионалне сфере функционисања, у којима се овај однос разматра у терминима конфликта улога. Резултати многих истраживања показују да усклађивање породичних са професионалним улогама може да представља, а често и јесте, велики изазов. Ипак, успешно усклађивање ових улога, такође може да има одговарајуће предности и да води личном и духовном богаћењу појединаца (Allen, 2012).

Конфликт породичних и професионалних улога

Тема која највише заокупља истраживаче који се баве проучавањем односа који постоји између породичних и професионалних улога и облика њиховог усклађивања јесте конфликт улога (Allen, 2012).

Прву теоријску основу овог облика усклађивања улога представља *хипотеза оскудице (scarcity hypothesis)*, која је постављена још шездесетих година. По овој хипотези особе имају сасвим ограничену количину времена, енергије и пажње. То значи да ће се ова ограничена средства брже истрошити, уколико се особа ангажује у више улога, нпр., и у породичним, и у професионалним (Goode, 1960).

Наредна теоријска основа конфликта породичних и професионалних улога, произилази из рада групе истраживача који су се бавили проучавањем *организационог стреса*, односно *стреса који се јавља у пословном окружењу*. Кан (Kahn) је са сарадницима сковао *термин сукоб – конфликт улога*, како би описао ситуацију у којој притисци везани уз једну улогу постају неспојиви са притисцима везаним уз другу (Kahn, et al., 1964).

Конфликт породичних и професионалних улога један је од *најчешћих облика усклађивања улога* у овим главним сферама људског функционисања. Настаје у тренутку када захтеви који потичу из породичне сфере, постану неспојиви са захтевима посла и радног окружења. Односно особа постаје на неки начин разапета између наведене две сфере, јер обављање породичних улога омета и отежава адекватно обављање професионалних улога, или обрнуто, адекватно обављање породичних улога отежано је услед настојања особе да одговори захтевима и задацима своје професије (Greenhaus, Beutell, 1985).

Конфликт заправо настаје у ситуацији када симултани притисци који долазе из домена породичне и професионалне сфере постану некомпатибилни у одређеном делу, што доводи до тога да испуњавање захтева улоге у оквиру једне сфере отежава или

омета испуњавање захтева улоге у оквиру друге сфере функционисања (Greenhouse, Singh, 2003).

Систематско проучавање конфликта који се јавља услед настојања особе да усклади захтеве и обавезе који долазе из породице, са онима који долазе из професионалне сфере, од изузетног је значаја како за организације, тако и за саме појединце, јер он условљава бројне *негативне последице*, које се одражавају *на обе сфере људског функционисања*, али и на *здравље и ментално стање особа*.

Прегледом стручне и научне литературе могу се наћи подаци који говоре о широком спектру утицаја које конфликт породичних и професионалних улога има на *осећање задовољства послом, осећање задовољства животом, осећање брачног задовољства, синдром изгарања (burnout) и психолошки и физички стрес* (Allen, et al., 2000; Amstad, et al., 2011; Greenhaus, et al., 2006).

Као честе *последице у професионалној сфери* наводе се *повећани апсентизам, лошији квалитет рада, смањење учинка и продуктивности, израженија флукуација* и сл. У *породичном окружењу повећава се број свађи* између осталих чланова и особе која не успева адекватно да одговори на њихове потребе и захтеве. У крајњој линији, дуго трајање наведеног стања може да доведе до *раставе или развода брака, проблема у комуникацији и лоших односа између супружника*, као и *између родитеља и деце*. Све то доводи до *пораста незадовољства и интензивирања стреса* код особе, која је растргнута између ових сфера функционисања, што даље може довести до *опadaња психичког и физичког здравља*, па и до *јављања одређених (психосоматских) болести и обољења* (Yang et al., 2000). Честа последица конфликта улога јесте и *злоупотреба алкохола* (Grzywacz, Bass, 2003), као и *проблеми са исхраном и смањеном физичком активношћу* (Allen, Armstrong, 2006).

Конфликт породичних и професионалних улога заправо представља *сложени феномен*, који се састоји из два издвојена дела, односно два супротна смера деловања: *конфликта породица-посао* и *конфликта посао-породица* (Boyar, et al., 2005; Greenhaus, Beutell, 1985; Mesmer-Magnus, Viswesvaran, 2005).

Први смер конфликта – *конфликт породица-посао*, односно *немогућност адекватног професионалног функционисања услед породичних улога и обавеза*, настаје када особа због обавеза које има у кући није у стању да одговори адекватно професионалним захтевима. То се може десити услед бриге и многобројних текућих обавеза везаних за вођење домаћинства, чување мале деце, али и старијих и немоћних чланова породице. Ове обавезе постају још интензивније уколико се ради о болести

неког од чланова породице. Наведени конфликт интензивирају и честе свађе и препирке између чланова породице, нарочито уколико они немају разумевања и не пружају подршку запосленом члану (Cortese, et al., 2010).

Други смер конфликта – *конфликт посао-породица*, односно *ометање адекватног породичног функционисања услед обављања одређених професионалних задатака и обавеза*. Ову врсту конфликта могу интензивирати дуге нередовне смене, прековремено задржавање и остајање на радном месту, преоптерећеност радним задацима, лоши услови рада, лоша радна атмосфера и међуљудски сукоби са колегама и надређенима, изненадна, хитна и ненајављена путовања, доношење и обављање радних задатака код куће, у времену које је предвиђено да се проведе са породицом, помаци у хијерархији организације, нарочито у колико се ради о назадовању у каријери и сл.

Иако је повезаност наведене две подврсте, односно смера, конфликта породичних и професионалних улога велика, и они су често истовремено присутни, *пажња истраживача и теоретичара* више је усмерена ка делу *конфликт посао-породица*, односно негативном утицају који долази из пословне сфере на породично функционисање појединца.

Наведена појава можда се може објаснити чињеницом да је захтеве посла лакше операционализовати, квантификовати и мерити, за разлику од захтева који долазе из породичне сфере и који изискују преузимање веома специфичних професионалних обавеза и улога, које су далеко комплексније, а при том немају јасно дефинисана правила, ни критеријуме успешности.

Смер конфликта између професионалних и породичних улога одређује се у тренутку када особа одлучи на који начин да изађе на крај са притисцима који долазе из наведених сфера функционисања (Greenhaus, Powell 2003).

Такође, резултати истраживања из ове области показали су да је *вероватније да ће професионалне обавезе утицати и реметити успешно породично функционисање*, него што ће породичне обавезе негативно утицати на радне. Изгледа да су породичне улоге мање круте, односно подложније променама и корекцијама за разлику од професионалних, што утиче на то да се конфликт који се одвија од професионалне ка породичној сфери, доживљава интензивније од оног који се одвија од породичне ка професионалној сфери (Bellavia, Frone, 2005). У крајњој линији, када је у питању конфликт посао-породица, дубље, интензивније и далекосежније су последице које се могу јавити код појединца и нарушити ову основну природну јединицу друштвеног

постојања, за разлику од организације која је вештачка творевина (Allen, et al., 2000; Judge, et al., 2006).

Резултати истраживања такође показују да је смер конфликта улога *са професионалне на породичну сферу* повезан са *повећаном емоционалном исцрпљеношћу* која је карактеристична за *синдром изгарања – burnout* (Peeters, et al., 2004), и *израженим умором на послу* (van Hooff, et al., 2005).

Поред тога, овај смер конфликта сматра се претходницом и узроком настанка *професионалног незадовољства, родитељског дистреса и симптома психолошког дистреса код жена*, али не и код мушкараца у периоду од годину дана (Kinnunen, et al., 2004; Kinnunen, et al., 2010).

Одређени аутори, поред већ наведене основне, наводе још једну поделу конфликта на: (1) *конфликте засноване на времену*, који настају у ситуацији када време проведено у обављању једне улоге инхибира завршавање активности везаних за другу улогу, (2) *конфликте засноване на понашању*, који настају у ситуацији када је понашање неопходно за успешно обављање једне улоге неспојиво са обрасцима понашања која су неопходна за извршавање активности у оквиру друге улоге, и (3) *конфликте засноване на притисцима*, који настају у ситуацији када притисци везани за једну улогу отежавају или чак онемогућавају обављање активности везаних за другу (Carlson, et al., 2000).

Концепција идеалног радника често је присутна код многих *послодаваца*. Она почива на искривљеним и нереалним претпоставкама о начинима функционисања породице. Наиме, већина послодаваца очекује да у породицама запослених један или више чланова обавља све породичне обавезе и на тај начин оставља запосленом одрешене руке и пуну слободу да се бави искључиво пословним обавезама и радним задацима (Hochschild, 1997).

Без обзира на чињеницу што на западу у већини породица углавном оба партнера привређују, концепција идеалног радника и даље постоји, одржава се и *продубљује конфликт улога између породичне и професионалне сфере*, намећући запосленим родитељима све веће радне обавезе и задатке (Jones et al., 2006; Ng, et al., 2007).

Наведено стање може се запазити и у нашој средини, мада је код нас наведени конфликт улога додатно појачан *немогућношћу да се дође до посла*, као и сталним *страхом и неизвесношћу везаном за његов губитак*. Такође, углавном је само један

члан породице запослен, што представља додатни извор стреса и појачава конфликт породичних и професионалних улога.

Професионалне обавезе генерално могу да ометају породично функционисање. Али *радохоличарство*, као крајност, може *угрозити однос између партнера*. Робинсон дефинише радохоличарство као индивидуалну карактеристику, која се односи на самонаметнуте захтеве, компулзивно обављање обавеза и радних задатака, неспособност да се регулишу и ускладе радне навике, као и претеривање у раду које доводи до занемаривања свих осталих активности (Robinson, 1997, 1998; Robinson, et al., 2001).

Услед таквог стања однос између партнера се нарушава, јер особа која има изражену карактеристику радохолика, услед преоптерећености послом, не успева да се посвети партнеру и проведе квалитетно време с њим, што је кључно за сваки успешан однос (Schaufeli, et al., 2006; Schaufeli, et al., 2009; Tabassum, Rahman, 2013).

Када *однос трпи због радохоличарства* једног од партнера, код оба партнера се *повећава ниво стреса*, што доводи до *проблема у комуникацији* и тога да се партнери међусобно *мање подржавају*. То са своје стране оставља *интензивне негативне последице на цео породични систем* који је у кризи (Robinson, 2000; Schaufeli, et al., 2008).

Конфликт између породичних и професионалних улога смера од породице ка послу, може се *умањити* увођењем одређене *политике фирме*, односно радне организације, у смислу да се *запосленима омогући да раде од куће*, нарочито у ситуацијама високоразвијене технологије комуникације, да им се *обезбеди могућност самоорганизовања и флексибилно радно време* (Estes, Glass, 1997), док се *конфликт посао-породица* успешно редукује *здравственим осигурањем чланова породице*, *дозвољавањем отварања и коришћења боловања* (трудничког, породилског, родитељског), *пружањем могућности за чување деце* док родитељи раде постојањем вртића, јаслица и обданишта при радним организацијама, *давањем одређене материјалне надокнаде за ангажовање особа ради чувања деце* ван наведених установа и сл. (Cortese, et al., 2010; Greenhaus, Powell, 2006).

Преливање породичних и професионалних улога

Разматрајући преливање између улога, које представља такође, једну од *честих форми усклађивања породичних са професионалним улогама* Грзивац (Grzywacz) наводи да постоје *два основна смера преливања – са посла на породицу и са породице*

на посао, односно, узимајући у обзир квалитет усклађивања улога, *четири основна облика преливања* (Grzywacz, 2000; Grzywacz, Marks, 2000; Kinnunen, et al., 2006):

- *Негативно преливање са посла на породицу,*
- *Позитивно преливање са посла на породицу,*
- *Негативно преливање са породице на посао и*
- *Позитивно преливање са породице на посао.*

Истраживања у контексту *еколошке теорије* довела су до значајних открића, која су учинила да се расветли суштина преливања улога као једне од главних форми усклађивања породичних и професионалних улога. Анализе показују да су *професионални и породични фактори* који подстичу и олакшавају развој појединца, као што су нпр. *ширина размишљања при доношењу одлука и подршка чланова породице* повезане са *смањењем негативних и порастом позитивних облика преливања између посла и породице*. Насупрот томе, *препреке* које се јављају у *породичном и професионалном окружењу* (нпр. притисак на послу, породични неспоразуми), које успоравају и негативно утичу на развој појединца, повезане су са *повећањем негативних и смањењем позитивних облика преливања између посла и породице* (Grzywacz, Marks, 2000).

Резултати наредних истраживања показали су да је независно од негативног преливања које постоји између породице и посла, виши степен *позитивног преливања између посла и породице* повезан са *бољим физичким и менталним здрављем*, док је виши степен позитивног преливања другог смера, односно *преливања између породице и посла* повезан са *смањењем броја хроничних болести и стања, смањењем интензитета негативног осећаја недостатка благостања, бољим менталним здрављем и са интензивирањем позитивног осећаја општег благостања* (Grzywacz, 2000; Grzywacz, Marks, 2000).

Негативно преливање са посла на породицу у најјачој вези је са *ниским осећајем благостања на послу*, које се огледа кроз *осећај константне исцрпљености и умора*, затим *глобално ниским осећањем благостања и повећаним нивоом психолошког дистреса*, док је *негативно преливање са породице на посао* у вези са *ниским осећајем породичног благостања* које се огледа кроз *брачно незадовољство и проблеме*. Насупрот овоме, *позитивно преливање са посла на породицу* у овом истраживању било је повезано са *општим осећајем благостања*, као и *осећајем професионалног благостања*, док *позитивно преливање са породице на посао* није било у вези ни са једним од испитиваних аспеката благостања (Kinnunen, et al., 2006).

Резултати једне друге студије показали су да *радно окружење* у коме се негује *култура пружања подрике породицама запослених смањује негативно преливање између посла и породице у оба смера*, за разлику од других повластица које у исту сврху нуде фирме својим запосленима, као што је нпр. социјално и здравствено осигурање и флексибилно радно време. Такође је утврђено да *захтеви породице и породичне обавезе утичу на повећање нивоа преливања улога у већем степену код жена него код мушкараца*. Коначно *позитивна радна атмосфера* је много важнија од било ког програма или политике фирме којом се настоји да се *негативни облици преливања између породичних и професионалних улога редукују* (Mennino, et al., 2005).

У *последње време* запажа се пораст интересовања све већег броја теоретичара и истраживача за *позитивну међузависност породичних и професионалних улога*, која настаје као резултат *успешног комбиновања улога* у наведене две основне сфере људског функционисања (Allen, 2012).

Ова појава може се објаснити савременим кретањима у оквиру психолошке науке, пре свега покретом *позитивне психологије* (Seligman, et al., 2005) и *програмом организационих стипендирања* (Luthans, 2002).

Теоријску основу за проучавање позитивних облика усклађивања породичних и професионалних улога представља *теорија проширења (expansion theory)*, по којој постојање више различитих улога резултира повећавањем и олакшавањем приступа веома различитим средствима. По овој теорији, енергетске залихе особа лако се могу увећати и проширити, што би значило да обављање и постојање више различитих улога доводи до повећања осећања среће и психолошког благостања (Barnett, Baruch, 1985; Thoits, 1983).

Поред *позитивног преливања – positive spillover* (Hanson, et al., 2006), као често проучавани конструкти којима се изражава *позитивна веза или однос* који постоји *између породичних и професионалних улога*, разматрају се и *пословно-породична фацилитација*, односно олакшавање обављања улога у овим сферама људског функционисања – *work-family facilitation* (Wayne, et al., 2004) и *међусобно обогаћивање радних и породичних улога – work-family enrichment* (Carlson, et al., 2006; Greenhaus, Powell, 2006). Наведени конструкти веома су слични по значењу и тешко је направити јасну дистинкцију међу њима. У свима се запажа заједничка перспектива да поседовање и обављање више различитих улога доводи до бројних погодности за појединца. Као што је то случај са негативним преливањем и конфликтом, који се јавља између породичних и професионалних улога, смер позитивног утицаја може

бити двострук, односно може се кретати од породичне ка пословној сфери и од пословне ка породичној сфери (Allen, 2012).

Позитивно преливање може се дефинисати и као пренос расположења, вештине, понашања и вредности из радне сфере на породичну и/или обрнуто, из породичне на професионалну сферу (Edwards, Rothbard, 2000). Hanson је са сарадницима издвојио следеће три врсте позитивног преливања породичних и професионалних улога: *преливање емоција, инструментално преливање понашања и преливање вредности* (Hanson, et al., 2006).

Фацилитација или олакшавање улога односи се на процену у којој мери ангажовање у једној животној сфери (породичној или професионалној), олакшава и доприноси проширењу и олакшавању функционисања у другој (Wayne, et al., 2007).

Обогаћивање се односи на процену мере у којој искуства везана за једну улогу доприносе побољшању квалитета живота, у смислу позитивних утицаја и повећања учинка у другим улогама кроз трансфер ресурса из једне у другу улогу. Постоји пет основних врста ресурса који се могу преносити из једне у другу улогу, и то су: вештине и погледи на свет – перспективе, психолошки и физички ресурси, друштвено-капитални ресурси, флексибилност и материјални ресурси (Greenhaus, Powell, 2006).

Иако је, као што је речено, веома тешко уочити јасну разлику између наведених облика који постоје у оквиру *позитивног односа породичних и професионалних улога*, одређени аутори су настојали да је још јасније расветле. *Позитивно преливање* јавља се у ситуацији када особа преноси одређене добити из једне у другу сферу, из породичне у професионалну или из професионалне у породичну. То је случај, када се нпр. вештине које су се развиле на послу преносе и примењују у породичном функционисању. Да би дошло до *обогаћивања*, особа поред тога што преноси вештине из једне сфере у другу мора да искуси побољшање учинка или повећања квалитета живота у другој сфери функционисања. До *фацилитација – олакшања* долази у ситуацији када вештине научене на нпр. радном месту доводе до (битног) побољшања функционисања на целом породичном нивоу и обрнуто. На основу овога може се одредити редослед општости наведених појава, односно одређена темпорална димензија по којој *обогаћивање* произилази из позитивног преливања, док *фацилитација* произилази из *обогаћивања*, односно редослед је следећи: *позитивно преливање* → *обогаћивање* → *фацилитација* (Wayne, 2009).

У недавним истраживањима (Masuda, et al., 2012; Allen, 2012) аутори су настојали да истраже разлике и одреде границе између наведених конструката

симултано упоређујући обогаћивање породичних и професионалних улога (Carlson, et al., 2006) и позитивно преливање (Hanson, et al., 2006). Добили су да је однос позитивног преливања и задовољства послом посредован обогаћивањем породичних и професионалних улога, за разлику од односа између обогаћивања улога и задовољства послом, који није посредован позитивним преливањем.

Резултати одређеног броја истраживања показали су да жене чешће од мушкараца изјављују да остварују позитивне облике усклађивања породичних и професионалних улога (Argyee, et al., 2005; Powell, Greenhaus, 2010; van Steenberg, et al., 2007).

Такође, истраживањима је откривено да се на основу одређених породичних варијабли, као што су посвећеност брачним и породичним улогама, успешно могу предвидети позитивни ефекти који се преносе са породичне на пословну сферу (Allis, O'Driscoll, 2008; Graves, et al., 2007), док је на основу одређених професионалних варијабли, као што су радно ангажовање и карактеристике радног места, могуће предвидети позитиван утицај који се преноси са пословне на породичну сферу људског функционисања (Argyee et al., 2005; Grzywacz, Butler, 2005).

Мета-анализе истраживања која се баве ефектима позитивног преливања и других облика позитивног односа који постоји између породичних и професионалних сфера, показале су да је овај облик усклађивања породичних и професионалних улога у позитивној корелацији са задовољством послом, посвећености радној организацији и раду, породичним задовољством, као и физичким и менталним здрављем. Такође, глобално осећање задовољства животом у вези је са позитивним преливањем са професионалне на породичну сферу (McNall, et al., 2010).

Резултати наведених и сличних истраживања генерално показују да позитивни облици усклађивања породичних и професионалних улога (позитивно преливање, обогаћивање и фацилитација) доводе до позитивних ефеката који се одражавају на многе сфере живота појединца, док негативни облици усклађивања улога (конфликт и негативно преливање) доводе до негативних ефеката у бројним сферама људског функционисања.

То даље говори о *неопходности развоја и примене програма и политике запошљавања*, који би довели до тога да се *редукују конфликт и негативно преливање* између професионалне и породичне сфере, уз истовремено промовисање и проналажење адекватних начина, који би *повећали облике позитивног преливања и усклађивања улога* у овим главним сферама људског функционисања (Grzywacz, 2000).

Међузависност и независност породичних и професионалних улога

Једна од *индивидуалних разлика* међу појединцима, која је у научној литератури значајна за проучавање односа породичних и професионалних улога јесте *преференција, односно склоност ка интеграцији насупрот склоности ка сегментацији породичних и професионалних улога*.

Према *теорији граница (boundary theory)* појединци развијају наведене преференције у настојању да ускладе породичне са професионалним улогама (Ashforth, et al., 2000).

Сегментација и интеграција представљају супротне крајеве истог континуума (Kreiner, 2006). Појединци који више нагињу ка *сегментацији* настоје да држе *одвојеним породичну и професионалну сферу функционисања*, док су они ближи *интеграцији* склони да *укину границе и споје породичне са професионалним улогама*.

Поједини аутори сматрају да *поштовање граница између професионалне и породичне сфере олакшава у многоме обављање одређених породичних и професионалних улога* (Ashforth, et al., 2000; Edwards, Rothbard, 1999).

Резултати истраживања која су се бавила проучавањем везе између преференција ка сегментацији односно интеграцији и конфликта породичних и професионалних улога, углавном су показали непостојање везе међу овим конструктима. Прецизније, није откривена статистички значајна повезаност између преференције ка сегментацији/интеграцији и конфликта посао-породица (Kossek, et al., 2006; Kreiner, 2006; Powell, Greenhaus, 2010; Shockley, Allen, 2010), док повезаност између преференције ка сегментацији/интеграцији и конфликта обрнутог смера, који иде од породичне ка професионалној сфери такође није на статистички значајном нивоу, или ако јесте у питању је веома мала вредност корелације и то између преференције ка сегментацији и смера конфликта породица-посао (Kossek, et al., 2006).

У неколико студија је добијено да је *стварна независност породичних и професионалних улога* – односно сегментација повезана са *мање израженим конфликтном посао-породица* (Olson-Buchanan, Boswell, 2006; Powell, Greenhaus, 2010). Овај тип индивидуалних преференција, такође је у вези са *мањим позитивним преливањем које иде са посла на породицу* (Powell, Greenhaus, 2010).

Може се закључити да досадашњи резултати показују да *преференције ка сегментацији/интеграцији* имају генерално *мало везе са конфликтном породичних и професионалних улога*. У сваком случају стварна сегментација породичних и

професионалних улога, може да буде корисна у смислу да доводи до превенције конфликта улога. Међутим, као што је речено, она такође доводи и до инхибиције позитивног преливања међу њима (Allen, 2012).

У неколико студија проучаван је однос између преференције ка сегментацији/интеграцији и коришћења флексибилних радних аранжмана. Добијени су противречни резултати. У једној студији показало се да је склоност – преференција ка интеграцији породичних и професионалних улога повезана са мањим степеном коришћења одређених флексибилних облика рада (Kossek, et al., 2006), док је у другој добијено да је ова иста преференција повезана са чешћим коришћењем флексибилног радног времена и простора (Shockley, Allen, 2010).

На основу свега реченог, чини се да *преференција ка сегментацији/интеграцији* може имати улогу *модератор варијабле* када је у питању *однос породичних и професионалних улога*. Нпр. преференција ка сегментацији/интеграцији може да *ублажи* степен *стресности професионалних улога* у конфликту посао-породица, односно степен стресности породичних улога у конфликту породица-посао, као што они који имају *тенденцију да замагле границе између породичних и професионалних улога* показују *јаче везе између њих при прелазу из једне у другу улогу*.

Ово је у сагласности са резултатима истраживања у коме је добијено да преференција ка сегментацији/интеграцији представља модератор варијаблу између доступности радног места, породичне подршке и ставова према послу (Rothbard, et al., 2005).

Откривено је да *програми и политике фирми* у којима се *запосленима нуди могућност коришћења флексибилног радног времена и простора*, уз развој и коришћење високо технолошких облика комуникације, где физичко присуство није неопходно, већ се рад и комуникација одвијају преко савремених апарата и компјутера, *нису подједнако подстицајне и делотворне за све појединце*.

Подаци једне квалитативне студије показују да док је неким особама било веома тешко да раде од куће, због интерференције улога и сталног ометања од стране осталих чланова породице, други су изјављивали да су били много професионално продуктивнији у ситуацији када нису морали да буду физички присутни на послу (McDonald, et al., 2008).

Поддршка за усклађивање одређених породичних и професионалних улога

Организациона политика и пракса могу се посматрати преко формалних и неформалних аспеката (Allen, 2012). Најчешће разматрани *формални аспекти* су они који подразумевају *флексибилност радног места и времена*, у смислу омогућавања рада на даљину и у временским интервалима у којима је запосленима то најпогодније, као и *бригу о зависним члановима* – најчешће деци и старима, нпр. плаћено одсуство због болести члана породице, постојање различитих сервиса за чување деце док су родитељи на послу и др. (Rau, Nyland, 2002). *Неформални видови* обухватају *подршку супервизора и организациону подршку* (Allen, 2012).

Концепт *социјалне подршке на радном месту* изведен је из шире литературе посвећене социјалној подршци, која се најчешће посматра као глобални конструкт (House, 1981), и може се дефинисати на различите начине (Allen, 2012).

Једна од најранијих, али и најчешће коришћених, дефиниција *социјалне подршке* јесте та да она представља индивидуална уверења особе да је вољена, цењена и да је људима из њеног окружења стало до њеног благостања, што представља неку врсту узајамне обавезе између свих чланова одређене друштвене мреже – групе (Cobb, 1976).

Други су социјалну подршку посматрали као својеврсну перцепцију укључености особе у односе различитог квалитета и снаге, који обезбеђују приступ таквим ресурсима као што су комуникација информација, емоционална емпатија и опипљива помоћ других (Viswesvaran, et al., 1999).

Одређени аутори сматрају да се обе наведене основне идеје удружено срећу у литератури, односно да *социјална подршка* подразумева и *осећај збринутости и цењености*, али у исто време и *директни или индиректни приступ помоћи других људи*. Они наводе да социјална подршка представља *један од кључних професионалних ресурса*, који омогућава да се одређени захтеви посла и поједини облици усклађивања професионалних са породичним улогама доживе као позитивнија искуства (Kossek, et al., 2011).

Социјална подршка на радном месту дефинише се као степен до ког појединци сматрају да је њихова добробит важна и цењена од стране супервизора и шире организације у којој раде (Eisenberger, et al., 2002; Ford, et al., 2007), уз перцепцију да ће добити неопходну помоћ од супервизора и организације како би се одржао адекватни ниво личне добробити и благостања.

Одређени аутори праве разлику између опште и садржајно специфичне социјалне подршке на радном месту. *Опита социјална подршка на радном месту* је степен у ком запослени сматрају да супервизори или послодавци брину о њиховом глобалном благостању на послу обезбеђујући позитивне социјалне интеракције или ресурсе. *Садржајно специфична подршка* подразумева перцепцију бриге, стварања адекватних услова и обезбеђивања средстава како би се ојачао одређени тип и повећала ефикасност професионалне улоге (Kossek, et al., 2011).

Опита подршка супервизора подразумева опште изразе бриге супервизора (емоционална подршка) и опипљиву помоћ (инструментална подршка), у циљу побољшања добробити подређених (House, 1981).

Док је општа подршка усмерена на подизање личне професионалне ефикасности запослених, *професионално-породична подршка супервизора* олакшава усклађивање породичних и професионалних улога. Дефинише се као лична перцепција да је супервизору стало до благостања запосленог на релацији породица-посао, што се манифестује кроз помагање да се разреше конфликти породичних и професионалних улога (Hammer, et al., 2009), или кроз постајање позитивног става, нпр. емпатије према тежњи запосленог да успостави равнотежу између породичне и професионалне сфере функционисања (Thomas, Ganster, 1995).

Према теорији организационе подршке *појединци персонификују своје радне организације*, приписујући им одређене људске карактеристике. Са организацијама које им пружају подршку, запослени настоје да успоставе и развију позитивну социјалну размену (Eisenberger, et al., 2001).

Перцепција организационе подршке односи се на општа уверења запослених у ком степену послодавци цене своје запослене, брину о њиховој добробити и подржавају њихове социјално-емоционалне потребе обезбеђивањем одговарајућих средстава потребних за успешно обављање професионалне улоге (Eisenberger, et al., 1986).

Перцепција организационе подршке може се посматрати и преко одређених специфичних садржаја, као што је нпр. *перцепција подршке породичном функционисању од стране организације*, односно степена у коме се организација види на начин као да пружа подршку успешном породичном функционисању запослених (Allen, 2001).

Професионално-породична подршка организације представља перцепцију да послодавац брине о способностима и могућностима запослених да успешно обављају и

усклађују породичне и професионалне улоге, као и да омогућава стварање позитивног социјалног окружења, обезбеђујући директна и индиректна професионално-породична средства – ресурсе (Kossek, et al., 2011). Као примери могу се навести *позитивна професионално-породична клима* као облик *индиректне подршке*, у којој запослени осећају да не треба да жртвују квалитет породичних улога како би успешно обављали професионалне обавезе и задатке, као и да слободно могу да деле породично-професионалне бриге и проблеме. Пример *директне подршке* јесте *слободан приступ и коришћење различитих програма и политике организације*, које су усмерене на *олакшавање усклађивања породичних и професионалних улога* (Kossek, et al., 2001).

Све чешће се у научној и стручној литератури срећу текстови посвећени разматрању *националних политика на нивоу државе*, које треба да омогуће запосленима да лакше *ускладе породичне са професионалним улогама и обавезама*. Законодавне политике, које уређују однос између породице и посла, веома се разликују у различитим државама (Heumann, et al., 2007; Waldfogel, 2001). Тако да се поједине државе разликују у доступности, квантитету и квалитету одређених законских мера, као што су нпр. плаћено породилско одсуство, прописани услови и плаћање трошкова око усвајања деце, плаћено боловање и одсуство због неге болесног члана породице, здравствено осигурање и мере здравствене заштите, приступачност установа и сервиса за чување деце, постојање програма за рано, али и целоживотно образовање и сл. (Heumann, et al., 2007).

РАЗЛИЧИТИ АСПЕКТИ ЗАДОВОЉСТВА ПРИ ОБАВЉАЊУ ОДРЕЂЕНИХ ПОРОДИЧНИХ И ПРОФЕСИОНАЛНИХ УЛОГА

Осећање задовољства при обављању појединих породичних и професионалних улога

Породично задовољство

Питања у вези с породичним функционисањем, као што су *породично задовољство* и *породични стрес* најчешће обухватају задовољство, односно стрес у погледу два важна породична домена – *односа са партнером* и *са децом*.

Како један део ове дисертације представља испитивање појединих облика усклађивања породичних и професионалних улога, у овом делу ће се разматрати *задовољство бригом о деци* и *брачно задовољство*, као главни фактори који одређују укупни ниво породичног задовољства.

Када се разматра *задовољство бригом о деци* мора се имати на уму, већ споменута чињеница, да у данашње време у западној култури има све више породица у којима су *оба родитеља запослена* и да су због тога су *питања квалитета бриге о деци* веома значајна у домену породичног и професионалног функционисања, односно прецизније осећања задовољства и стреса при обављању појединих породичних и професионалних улога, као и основних облика њиховог усклађивања.

Према званичним подацима из 2002. године у САД било је запослено 55% мајки са веома малом децом и 72% мајки са нешто старијом децом. У 62% породица оба родитеља су била радно ангажована (U.S. Bureau of Labor Statistics, 2007, према: Payne, et al., 2012). Око 2 милиона деце је 2004. године било збринито у неком од обданишта широм САД за време док су им родитељи били на послу. Слична ситуација могла се запазити и у Енглеској у којој је 2005. године 704 хиљада деце било смештено на целодневно чување у вртићима и обдаништима (U.K. Office for National Statistics, 2007, према: Payne, et al., 2012).

Без адекватних услова за бригу о деци, већина родитеља не би била у могућности да ради. Осим тога, чак иако су принуђени да раде, *уколико нису сигурни,* и у потпуности *задовољни бригом о својој деци, родитељи неће бити у стању да се у потпуности усредсреде на своје професионалне улоге и дужности,* што ће се недвосмислено одразити на *квалитет њиховог рада* (Payne, et al., 2012).

Због тога би *послодавци* требало да буду нарочито заинтересовани да својим запосленима *омогуће најбоље услове за бригу о деци* док родитељи обављају своје радне задатке (Goff, et al., 1990; Kossek, 1990; Kossek, Nichol, 1992; Kossek, et al., 2008).

Истраживачи који се баве проучавањем односа између породице и посла препознали су *значај* који за ове две главне сфере људског функционисања има *нега деце* (Вугон, 2005), *чување и брига о деци* (Milkovich, Gomez, 1976) и *задовољство родитеља начином чувања деце* (Buffardi, Erdwins, 1997).

Задовољство бригом о деци повезано је са *конфликтном породичних и професионалних улога* (Buffardi, Erdwins, 1997), *професионалним задовољством* (Goff, et al., 1990) и *благостањем* (Ruben, 2006). Иако још увек нема прецизних емпиријских доказа, одређени истраживачи су дошли на идеју да оно што је најбитније за родитеље нису сами објективни услови и врста неге и чувања деце, већ напротив задовољство родитеља бригом о деци (Kossek, et al., 2001).

На основу *теорије ресурса* (Hobfoll, 1989, 2001) може се претпоставити да је *брига о деци* један од *најважнијих ресурса за запослене родитеље* и да време и напор

уложен у проналажење адекватних услова за бригу и чување деце *утичу на међусобни однос и усклађивање породичних и професионалних улога. Задовољство бригом о деци* обухвата три димензије: *предусретљивост неговатеља* (нпр. васпитачице или дадиље), *комуникацију* и *цену*. На узорку од 316 универзитетских радника, родитеља деце предшколског узраста, добијено је да конфликт улога, смера породица-посао, заснован на времену, представља адекватно објашњење односа између задовољства бригом о деци и апсентизма родитеља узрокованих потребама деце. Поред тога, конфликт улога, смера породица-посао, заснован на притисцима, утиче на ефекте задовољства пажњом и предусретљивошћу неговатеља на породично благостање, као и на ефекте цене услуга чувања деце на благостање. *Задовољство бригом о деци* повезано је са *радним учинком родитеља* јер *смањује конфликте улога смера породица-посао засноване на времену и притисцима* (Paune, et al., 2012).

За запослене родитеље *проналажење адекватне и квалитетне неге и смештаја* (вртић, дадиља) *за дете* за време док су радно ангажовани, може представљати *велики изазов* (Fuqua, Labensohn, 1986; Skinner, 1980). Чак и кад се донесе одлука о избору врсте неге, код родитеља се може јавити *анксиозност* или одређена врста напетости и стреса услед *дилеме да ли је донешена одлука била исправна*.

Настављајући и продубљујући рад везан за *тематику родитељског задовољства бригом о деци*, Буфарди и Ердвинс су развили *скалу за мерење ове врсте задовољства*, која се састоји од 20 ставки и укључује *3 фактора* – димензије: *комуникацију са неговатељем* – особом која брине о деци док су родитељи на послу, *поузданост* и *предусретљивост* неговатеља. *Задовољство комуникацијом са неговатељем* представља родитељску процену добијених информација о томе како је њихово дете провело дан, као и процену самих интеракција дете-неговатељ и родитељ-неговатељ. *Задовољство неговатељевом поузданошћу* односи се на процену родитеља у којој мери је неговатељ у могућности да на регуларној бази пружи услугу чувања деце. *Задовољство неговатељевом предусретљивошћу* представља родитељску процену количине пажње коју њихово дете добија од неговатеља, као и процену укупног броја деце на коју се пажња неговатеља такође расподељује (Buffardi, Erdwins, 1997).

У моделу Бредбарда и Ендзлија, *задовољство бригом о деци* представља *вредносну процену услова и особа или особља којима се дете поверује на чување* (Paune, et al., 2012). Више фактора одређује и утиче на наведену процену родитеља и

њихово задовољство бригом о деци. Неки од њих су: *врста, квалитет и погодност неге* (Bradbard, Endsley, 1986).

Узимајући у обзир *економску перспективу*, у којој су *наглашени трошкови* повезани са радним и породичним захтевима, у новије време одређени аутори су употпунили претходни модел, додајући и *четврти фактор – цену чувања и бриге о деци*. Они су даље развили овај модел, који се у њиховој коначној верзији састоји од четири фактора. Један фактор из модела Бредбарда и Ендзлија није био укључен у нови модел, а то је *пгодност – практичност*. *Задовољство родитеља погодношћу – практичношћу неге* представља процену локације неговатеља у односу на кућу и посао и процену дана и времена у току дана када је чување деце могуће у односу на радно време родитеља. Као и цена, и овај фактор је заправо *економске природе* јер *време је новац, а и превоз кошта* (Drago, Golden, 2006; Poms, et al., 2009).

У ранијим истраживањима истакнут је значај овог фактора при избору установе, односно врсте и облика дечје неге (Bagley, et al., 2001; Folk, Yi, 1994). *Организације које у свом склопу имају обданишта* за децу се показују нарочито *пгодним* (Connolly, et al., 2004). *Близина установе* у којој родитељи за време рада остављају децу *представља важан фактор у укупном нивоу задовољства родитеља бригом о деци*, јер директно утиче на брзину којом би родитељ могао да дође до детета уколико би дошло до неког непредвиђеног хитног случаја или уколико су у питању одређене специјалне околности (нпр. да мајка још увек доји дете), да би се састао са васпитачем или дадиљом или да би једноставно, током паузе, посетио дете (Wolfe, 2007).

Одређени аутори су, узимајући у обзир све претходне налазе, предложили *петофакторски модел родитељског задовољства бригом о деци*, кога чине: *предусретљивост васпитача, комуникација, практичност – пгодност, цена – трошкови, и поузданост* (Payne, et al., 2012).

Брачно задовољство односи се на *општу процену квалитета брака*, која се веома *субјективно дефинише* на основу *односа са супружником и децом* (Knapp, Lott, 2008). *Висок ниво брачног задовољства чува ментално здравље и доприноси учествовању у друштвеним активностима*. Његов позитивни утицај огледа се и у *адекватним односима са децом* (Lee, Chae, 2012). Због свега тога је проучавање брачног задовољства изузетно важно (Park, Park, 2013).

Међу научницима и истраживачима који се баве проучавањем брака и партнерских односа распрострањен је став да *мушкарици и жене на веома различите начине доживљавају брак* (Jackson, et al., 2014). Још је 1972. године Џеси Бернارد

истакла да у брачној заједници заправо постоје два брака – његов и њен, и да је његов бољи од њеног. Наведену тврдњу образложила је резултатима истраживања који се могу наћи у литератури а који говоре у прилог томе да *жене чешиће од мушкараца пријављују фрустрације и незадовољство браком, интензивнија и бројнија негативна осећања, као и учестала размишљања о сепарацији и разводу брака* (Bernard, 1972).

Ова веома утицајна тврдња Бернардове базирана је на *феминистичкој перспективи* по којој *брак представља својеврсни вид репресије над женама*. Обезвређен и подређен положај жена у друштву представља централну тему феминистичке теорије (Ferree, 1990, 2010; Finlay, Clarke, 2003; Osmond, Thorne, 1993). Као неки општи закључак који произилази из наведене феминистичке перспективе, може се навести то да *због неједнаког односа снага у браку у корист мушкараца, код жена је присутан нижи ниво брачног задовољства* (Brezsnyak, Whisman, 2004; Gray-Little, et al., 1996).

Један од централних аргумената Бернардове јесте то да *мушкарци генерално имају веће користи од брака у односу на жене*. Они такође показују *значајно боље здравствено стање од жена*. Потврду наведене тврдње представљају резултати једног истраживања у коме је добијено да мушкарци имају стварно боље здравље и више користи у здравственом погледу од жена, када су у браку (Waite, 1995). У једној опсежној лонгитудиналној студији показано је да се код мушкараца са уласком у први брак повећава за 27.9 % вероватноћа да буду одличног или врло доброг здравља, у односу на повећање исте вероватноће од само 4.8 % код жена. Улазак у други и сваки наредни брак, код мушкараца је био повезан са већим здравственим бенефицијама, него што је то био случај код жена (Williams, Umberson, 2004).

Други њен аргумент односи се на то да *мушкарци имају веће користи од уласка у брак јер углавном жене воде бригу о деци и кућним пословима* (Bernard, 1972). Неправедна подела кућних обавеза и послова везаних за децу и домаћинство била је једна од главних тема истраживања у феминистичкој теорији и пракси (Ferree, 2010; Osmond, Thorne, 1993). Иако резултати појединих истраживања указују на пораст ангажовања мужева у кућним пословима (Sayer, 2005), жене и даље обављају несразмерно више посла око одржавања домаћинства (Baxter, 2000) и бриге о деци (Bianchi, Milkie, 2010). Резултати показују да мужеви успешно одолевају настојањима жена да равноправније поделе кућне послове и обавезе, и да су жене генерално несрећне и незадовољне поделом послова и дужности (Dempsey, 2000). *Недостатак*

равноправне поделе рада између супружника повезан је са нижим нивоима брачног задовољства код жена (Grote, Clarke, 2001; Stevens, et al., 2005).

Осим што воде бригу о деци, *жене такође много више настоје да пруже подршку својим мужевима и обезбеде одговарајућу емоционалну климу у односима у породици (Loscocco, Walzer, 2013).* Истраживачи су дошли до закључка да је полом више условљен емоционални напор, него брига око деце и вођења домаћинства (Erickson, 2005). Жене су генерално свесније емоционалне климе која влада у односима (Croyle, Waltz, 2002) и вероватно ће чешће пратити и надzirати квалитет емоционалних односа у које су укључене (Loscocco, Walzer, 2013). Као последица тога, *појава емоционалне неравнотеже у односима доводи до опадања нивоа задовољства браком код жена (Croyle, Waltz, 2002; Duncombe, Marsden, 1995; Strazdins, Broom, 2004).*

На основу наведених аргумената Бернардове научници и истраживачи при разматрању ове проблематике, најчешће крећу од претпоставке да жене генерално доживљавају мањи степен брачног задовољства од мушкараца (Connides, 2001; Umberson, et al., 2006).

Резултати бројних истраживања потврђују да жене заиста показују нижи степен задовољства браком од мужева (Kamp Dush, et al., 2008; Myers, Booth, 1999; Stevenson, Wolfers, 2009; Whiteman, et al., 2007).

У националним истраживањима анкетног типа у САД, која су спроведена 1980. и 2000. године, а обухватала су одрасле особе у браку, добијено је да жене у просеку наводе ниже нивое квалитета брака у односу на мушкарце (Amato, et al., 2007).

У неким другим студијама, међутим, нису добијене полне разлике у нивоу брачног задовољства (Broman, 2005; Kurdek, 2005). У истраживању у коме су коришћени подаци из Националне студије породица и домаћинства, нису добијене статистички значајне разлике у скоровима на варијабли брачног задовољства између мушкараца и жена. Штавише, када су се анализирали упарени скорови мужева и жена из истог брака, добијено је да се они у великом проценту подудару у процени брачне среће. Од оних парова чији су скорови били различити, 11.0 % чинило је веома задовољне мужеве и незадовољне жене, док је 9.9 % чинило веома задовољне жене и незадовољне мужеве (Gager, Sanchez, 2003).

У једној мета анализи емпиријски је тестирана хипотеза да жене генерално доживљавају ниже нивое брачног задовољства од мушкараца. Резултати су показали постојање мале, али статистички значајне разлике у нивоу брачног задовољства између

мушкараца и жена, у смислу да су жене незнатно мање задовољне браком. Модератор анализом утврђено је да је величина наведене разлике вероватно последица укључивања и парова на терапији у цео испитивани узорак, који је чинило 226 испитаника. Жене које су укључене у одређени вид брачне терапије имају 51 % мање шанси да буду задовољне браком, од својих супруга. Величина ефекта на неклиничком делу узорка показала је да нема статистички значајних разлика између мушкараца и жена из опште популације. Додатна модератор анализа показала је да не постоје полне разлике у нивоу брачног задовољства када се упореде одговори мужева и жена који су у браку једни са другима (Jackson, et al., 2014).

Иако међу резултатима истраживања постоји неслагање у погледу полних разлика у процени квалитета брака и брачног задовољства (Broman, 2005; Umberson, et al., 2006), постоје јасни докази да жене чешће од мушкараца иницирају брачну терапију (Vessey, Howard, 1993), чак у 73.2 % случајева (Doss, et al., 2003). Жене чешће од мушкараца пријављују одређене проблеме у односима, и генерално и међу паровима који су укључени у одређени облик брачне терапије (Miller, et al., 2003). Жене такође чешће покрећу питања развода брака (Montenegro, 2004; Rokach, et al., 2004), независно од тога да ли као главне разлоге наводе своју или партнерову кривицу (Hewitt, et al., 2006).

Прегледом литературе може се закључити да је у последњих неколико деценија дошло до значајног помака у расподели моћи и снага када су у питању брачни односи. Тако је у једној недавној студији америчких бракова добијено значајно смањење патријархалних бракова у периоду од 1980. до 2000. године. Конкретно проценат жена које изјављују да равноправно учествују у доношењу одлука повећао се са 47 % на 64 %. Такође, међу оним женама које су изјавиле да не учествују равномерно са партнером у доношењу важних одлука, већина је изнела тврдњу да је њихова реч последња (Amato, et al., 2007).

Намеће се питање о стварној величини разлике у нивоу брачног задовољства која постоји између мушкараца и жена. У неким истраживањима добијено је да је средњи ниво брачног задовољства код жена статистички значајно нижи него код мушкараца, иако је стварна разлика била заправо веома мала (Amato, et al., 2007; Whiteman, et al., 2007).

Друго релевантно питање које се односи на процену полних разлика у нивоу брачног задовољства јесте питање порекла сакупљених података, односно да ли они потичу од пара или од индивидуалних испитаника. У многим истраживањима само је

један од партнера одговарао на питања о брачном задовољству, тако да су узорак чинили мушкарци и жене који нису у браку једни са другима. Резултати истраживања у којима су одговори мушких и женских испитаника били различити на статистички значајном нивоу добијани су чешће у узорцима у којима мушки и женски испитаници нису били међусобно у браку (Amato, et al., 2007), док су резултати у којима нису добијене статистички значајне разлике у скоровима мушких и женских испитаника, углавном добијени на узорку брачних парова (Gager, Sanchez, 2003). То отвара могућност неиспитаног потенцијалног утицаја избора узорка и начина прикупљања података на добијене резултате.

Претпоставља се да одређене *демографске карактеристике могу да утичу и умање ефекте полних разлика у нивоу брачног задовољства*. Иако није директно проучаван ефекат демографских карактеристика на разлике у брачном задовољству које постоји између мушкараца и жена, постоје налази да се подела моћи, дужности и обавеза око вођења домаћинства разликује с обзиром на *социо-економски статус* (Amato, et al., 2007), *националност* (Davis, Greenstein, 2004; Geist, Cohen, 2011; Warner, et al., 1986) и *расу* (Amato, et al., 2007). Постоје докази да се подела послова и обавеза око деце између партнера мења временом током брака, с доласком на свет деце и њиховим каснијим осамостаљивањем и одласком из родитељске куће, или с пензионисањем родитеља (Miller, Yorgason, 2009).

У складу са феминистичком теоријом (Bernard, 1972) и резултатима емпиријских истраживања (Grote, Clarke, 2001; Stevens, et al., 2005), наведене варијације у моћи и подели послова и улога, које су повезане су са одређеним демографским факторима, могу да утичу на полне разлике у нивоу брачног задовољства.

Професионално задовољство

Од самог почетка развоја организационе и индустријске психологије може се уочити извесна *врста преокупираности научне и академске јавности истраживањем и проучавањем ставова*, као и односа који постоји између ставова и понашања појединаца у радним организацијама (Ajzen, Fishbein, 2005; Dalal, 2012).

У индустријско-организационој психологији *истраживање ставова* традиционално се фокусира на *проучавање професионалног задовољства*, које се генерално дефинише као *однос појединца према свом послу* (Harris, et al., 2008). Представља *когнитивне и афективне реакције запослених према професионалној улози и послу* (Dalal, 2012). Розновски и Хулин наглашавају да када је једном особа

ангажована од стране неке компаније, организације или фирме, задовољство послом постаје *најважнији податак* о њој (Roznowski, Hulin, 1992).

Међу научницима у овој академској дисциплини била је веома *популарна идеја* која је трајала скоро од њеног оснивања, да је *срећан радник – продуктиван радник*, односно да задовољство послом представља важну предходницу и предуслов радног учинка (Zelenski, et al., 2008).

Међутим, *бројна истраживања* која су спроведена у протеклих неколико деценија, показују да је *веза између професионалног задовољства и укупног радног учинка умереног* па чак и *слабог интензитета*.

Тако је у једној метаанализи добијена корелација између наведених варијабли 0,18 (Judge, et al., 2001), у другој метаанализи она је износила 0,2 (LePine, et al., 2002), док је у трећој (Dalal, 2005) корелација између професионалног задовољства и негативног радног понашања, које се посматра као негативни вид укупног радног учинка, она имала највишу вредност од -0,29.

Делом као последица оваквих и сличних резултата, а делом због тога што је *професионално задовољство* толико дуго истраживано, да је *постало нека врста „демоде-а“* (Roznowski, Hulin, 1992, стр. 124) последњих година и деценија, истраживачи су почели да умањују значај истраживања овог феномена.

Професионално задовољство као један од најважнијих ставова појединца према послу се током последњих деценија, може се рећи, помало *излизао* уступивши место другим, сродним ставовима као што су: *посвећеност организацији*, која се дефинише као однос који појединац има према организацији са важним импликацијама које се огледају у томе да ли ће наставити да ради у њој (Meyer, et al., 1993), *ангажованост послом*, која представља степен до ког је појединац когнитивно преокупиран и укључен у садашњи посао (Paullay, et al., 1994) *доживљавање пословне подршке*, која је одређена као уверења и процена запослених у којој мери организације вреднују њихове доприносе и воде рачуна о њиховом благостању (Eisenberger, et al., 1986), *радна центрираност*, која представља степен значаја коју професионална улога и посао имају у животу појединца (Paullay, et al., 1994), и др. сродни појмови који се у последње време интензивно проучавају (Dalal, et al., 2012; Dalal, 2012; Roznowski, Hulin, 1992).

Међутим, као што је то био случај и са професионалним задовољством, резултати истраживања односа повезаности горе наведених *нових ставова* са укупним радним учинком и његовим конструктима, говоре у прилог слабе корелације, која се

креће од 0,06 до 0,28 (Brown, 1996; Dalal, 2005; Meyer, et al., 2002; Rhoades, Eisenberger, 2002).

Недавно је предложен још један нови когнитивно-афективни конструкт – *посвећеност, укљученост или ангажман запосленог (employee engagement)*, који се може дефинисати као нека *врста ентузијазма за радне задатке и професионалне улоге* (Macey, Schneider, 2008), затим као *својеврсни осећај енергије* (Macey, Schneider, 2008), нека *врста посвећености и апсорпције од стране професије* (Schaufeli, et al., 2002), *нарочита мотивација да се ради* (Rothbard, 2001), *добровољни напор* (Towers-Perrin, 2003) и сл.

Поред појединих изузетака (Kahn, 1990, 1992), оригинална идеја и подстицај за увођење овог појма потекла је од практичара, а не академских истраживача. И даље постоји велики ентузијазам међу њима, па се овај конструкт увелико проучава у нарученим истраживањима од стране организација (Vance, 2006; Welch, Welch, 2006, према Dalal, 2012).

Остаје да се види како ће се у академским истраживањима показати овај нови конструкт, односно колика ће бити његова повезаност са укупним радним учинком и осталим професионалним перформансама.

Постојање тако великог броја сродних конструката представља *потенцијалну опасност* и неизбежно повлачи за собом питање њихове *интеркорелираности* и саме *редундантности*, која би се лако могла јавити. Одређени аутори нуде решење које се огледа у томе да се сви ови ставови могу посматрати као јединице које су заједно повезане и здружене у одређене когнитивне структуре, при чему активација једне од њих, изазива активацију свих осталих ставова који су усмерени ка истом објекту – предмету или блиско повезаним предметима мерења (Fabrigar, et al., 2005).

Резултати истраживања о међусобној повезаности наведених ставова показују значајну корелацију (Harrison, et al., 2006; Harter, Schmidt, 2008; Harter, et al., 2002). Такође, подаци из једне мета-анализе говоре у прилог томе да се опсервиране (неприлагођене) корелације између професионалног задовољства, посвећености организацији и ангажованости послом, крећу у интервалу умерене до јаке повезаности, и да се вредност интеркорелације још више повећава када се поједине грешке мерења статистички коригују и уклоне (Brown, 1996; Meyer, et al., 2002).

У сваком случају, *професионално задовољство* представља важно питање у психологији јер *утиче* како *на продуктивност рада појединца*, тако и *на квалитет његовог живота* (Luzzi, Spencer, 2011).

Професионално задовољство често је под утицајем бројних фактора, чији међусобни однос може да буде компликован, што доводи до тога да је и само задовољство послом комплексан и вишеструк феномен. Због тога је могуће у исто време бити задовољан одређеним аспектима посла, а не бити задовољан неким другим.

При испитивању задовољства послом процењују се различити аспекти или димензије. Употреба вишедимензионалних скала може да се користи у идентификацији оних области у којима је професионално задовољство високо, односно ниско, што доприноси откривању и издвајању оних области на које би требало усмерити стратегије и интервенције за побољшање укупног нивоа задовољства послом (Luzzi, Spencer, 2011).

Највећи број истраживања посвећен је *проучавању диспозиционих основа професионалног задовољства*. У овим истраживањима фокус је на проучавању афективних особина или предиспозиција, карактеристичних образаца индивидуалних разлика у емоционалности, који се посматрају у односу на живот у целини (Dalal, 2012).

Према овом становишту, *људи који су генерално несрећни и незадовољни, биће несрећни и незадовољни и у погледу сопствене професионалне улоге и обрнуто*, они који су уопштено задовољни, биће задовољни и својим послом (Dalal, et al., 2012).

Идеја о диспозиционим основама професионалног задовољства присутна је од почетка проучавања овог феномена (Норрск, 1935, према Dalal, et al., 2012), али је добила знатну пажњу и емпиријску подршку у протекле три деценије.

Поткрепљена је налазима истраживања по којима се убедљива стабилност осећања професионалног задовољства током дужег времена не може објаснити искључиво променама у висини материјалне надокнаде, статусу, занимању или послодавцу (Staw, Ross, 1985).

Резултати истраживања такође показују да се ниво професионалног задовољства може успешно предвидети на основу афективних диспозиција измерених неколико деценија раније (Staw, et al., 1986).

У једном истраживању у коме су коришћени и анализирани подаци из мета-анализа, откривено је да је 29 % варијабилности у професионалном задовољству наследно, као и да се од овог укупног процента наследности чак 45 % може приписати утицају црта личности, за разлику од 24 % који се могу приписати одређеним факторима личности из Big Five модела. То би значило да су генетски утицаји на

осећање професионалног задовољства посредовани првенствено одређеним цртама, а не факторима личности (Hies, Judge, 2003).

Без обзира да ли је актуелно и за научнике довољно интригантно, питање професионалног задовољства као издвојеног феномена, или пак неког од новијих сродних појмова (посвећеност организацији, ангажованост послом, доживљавање пословне подршке, радна центрираност) битно је да се континуирано спроводе истраживања ових важних ставова. Њихови резултати допринеће свакако бољем разумевању наведених феномена, а самим тим и проналажењу адекватних начина да се они побољшају и повећају, што ће се позитивно одразити, како на појединца и његову породицу, тако и на организацију у којој је он запослен.

Осећање стреса при обављању одређених породичних и професионалних улога

Породични стрес

Постоје веома различита одређења стреса. Генерално, *стрес обухвата различите емоционалне, психолошке и бихејвиоралне реакције на непријатне догађаје који утичу на благостање особе* (Crnic, Low, 2002).

У складу са *системском теоријом породица* се посматра као *сложен и динамички систем појединаца и интеракција*. Представља организовану целину, чији су елементи међузависни (Minuchin, 1985). На основу ове теорије може се рећи да је *међузависност партнера – очева и мајки* од кључног значаја за проучавање породичног функционисања (Lyons, Sayer, 2005), јер су емоције и искуства једног члана увек повезана са емоцијама и искуствима других чланова (Larson, Almeida, 1999).

У овом делу разматрају се *родитељски стрес*, са посебним акцентом на *стрес родитеља деце са тешкоћама у развоју* и *брачни стрес*, као две најважније подврсте стреса у оквиру породичног функционисања.

Родитељски стрес, као посебна врста породичног стреса, представља *дисфункцију у систему родитељ – дете, са акцентом на функционисање родитеља*. Обухвата *патологију и одређене компоненте личности*, као што су *самопоуздање родитеља, родитељска процена дечје емоционалне доступности и инвестирање у родитељство*. *Стрес у вези са срединским факторима*, као што је *однос са супружником/партнером, перцепција социјалне изолације, здравље и осећања ограничења у родитељској улози*, такође утичу на ниво родитељског стреса (Abidin, 1995).

Чак и *краткотрајне болести и слабости* неког од чланова породице (сопствене, партнера или деце), утичу и мање-више ометају породичну рутину и начин функционисања, што проузрокује *повећање нивоа стреса*. Међутим, овај поремећај равнотеже најчешће је привремен и краткотрајног даха, након чега се обично сви чланови брзо враћају својим уобичајеним породичним и професионалним улогама.

Родитељи деце са сметњама у развоју суочавају се са знатно већим проблемима и тешкоћама повезаним са пружањем неге и адекватном бригом о деци, што доводи до интензивирања нивоа родитељског стреса. У овом делу посебна пажња биће посвећена овом облику хроничног родитељског стреса.

Природа дечје болести, породични капацитети, односно ресурси са којима породица располаже како би што боље функционисала, као и саме *карактеристике детета*, утичу на начин суочавања и прилагођавања родитеља условима у којима живе и раде.

Утврђено је да *ниво родитељског стреса расте од рођења детета до средине његовог детињства*, а да се потом, *током адолесценције смањује*. На основу стресора везаних за само дете, као што су нпр. проблеми у понашању и адаптивно понашање, и породичних капацитета – ресурса, нпр. социјалне подршке и позитивне породичне климе у раном детињству, могуће је предвидети почетни ниво и промене у нивоу родитељског стреса (Woodman, 2014).

Одређени ниво родитељског стреса и дневних проблема сматра се *нормалним*, па чак и *адаптивно функционалним* (Crnic, et al., 2005). Као што је већ истакнуто, родитељи деце са сметњама у развоју у просеку имају и испољавају више нивое стреса од родитеља чија се деца развијају и расту без већих проблема (Neese, et al., 2012).

Због тога што се *штетни ефекти стреса* одражавају на *општи осећај благостања родитеља* али и на *емоционалну, социјалну и понашајну сферу детета*, веома је важно детаљно и исцрпно проучити механизме јављања и ублажавања овог облика породичног стреса, како би се наведена штетна дејства свела на најмању могућу меру.

Највише литературе из ове области посвећено је испитивању *родитељског стреса током раног детињства њихове деце*, тако да се мало зна о нивоу и променама стреса, нарочито код очева, у периоду средњег детињства и адолесценције.

Налази ових студија донекле су противречни. Резултати једне групе студија говоре да је *ниво родитељског стреса деце са сметњама у развоју стабилан током раног детињства* (Hanson, Hanline, 1990), што је у складу са резултатима нивоа

родитељског стреса у породицама са децом која се нормално развијају (Crnic, et al., 2005). Ови налази упућују на високе и тешке захтеве и обавезе који се налазе у почетку пред свим родитељима, без обзира да ли њихово дете показује одређене сметње или не.

У другој групи истраживања добијено је да се ниво стреса и свакодневних проблема повећава код мајки мале деце са сметњама у развоју и да је интензивнији у односу на стрес мајки деце из редовне популације (Gerstein, et al., 2009; Innocenti, et al., 1993).

У неколико лонгитудиналних студија забележен је даљи *порастан нивоа стреса током средњег детињства код родитеља деце са сметњама у развоју*. Повећање нивоа стреса било је нарочито присутно код родитеља деце са Дауновим синдромом, моторним оштећењима и другим развојним проблемима на узрасту од 3 до 10 година (Hauser-Cram, et al., 2001).

Перцепција деце на породицу опада у интервалу од 3 до 9 година и код родитеља деце са сметњама у развоју и код оних без сметњи. Међутим, када се једном појаве проблеми у понашању код деце са сметњама, ниво стреса њихових родитеља почиње да расте, док ниво родитељског стреса деце без развојних сметњи, наставља да опада (Neese, et al., 2012). Резултати ових студија иду у прилог схватању да је *повећање нивоа родитељског стреса у периоду од раног до средњег детињства карактеристично за родитеље деце са развојним сметњама*.

Промене у нивоу стреса током *адолесценције код родитеља деце са сметњама у развоју*, најмање су проучаване. Родитељи деце са развојним сметњама могу током дугог времена детињства да се успешно прилагоде специјалним захтевима пружања неге и бризи везаној за своју децу, тако да током адолесценције доживљавају ниже нивое стреса. Смањење одређених проблема у понашању током адолесценције такође може да доведе до опадања нивоа родитељског стреса (Totsika, Hastings, 2009). *Највиши ниво родитељског стреса регистрован је у групи мајки деце са развојним сметњама у периоду средњег детињства, у односу на групе родитеља предшколског узраста и адолесцената* (Orr, et al., 1993).

Постоји значајна разлика у нивоу стреса између мајки и очеве деце са развојним сметњама, иако су ове две родитељске улоге међусобно повезане и утичу једна на другу (Essex, et al., 1999).

Према *хипотези о друштвеним улогама*, жене ће бити изложеније притисцима и обавезама око пружања неге осталим члановима и одржавања домаћинства (Deater-Deckard, Scarr, 1996). С обзиром на то да је у породицама са децом која имају тешкоће

у развоју углавном присутна *традиционална подела мушко-женских улога* (Roach, et al., 1999), додатне обавезе око неге деце несразмерно се расподељују међу родитељима, у корист очева (Rowbotham, et al., 2011), што може довести до *интензивирања стреса код мајки због додатних напрезања* (Hastings, 2003).

Насупрот овоме, према *хипотези о полној – родној сличности*, између *мушкараца и жена постоје сличности*, а не разлике у *нивоу општег благостања*, али и *стреса* (Hyde, 2005).

Иако је у неким студијама добијено да проблеми који се односе на дете са сметњама у развоју, подједнако утичу на оба родитеља, у неким другим студијама су мајке биле погођене у већем степену него очеви (Essex, et al., 1999; Hastings, 2003).

Резултати истраживања који би дали *предност једној од две наведене хипотезе*, такође су *противречни*. Тако су у једној скорашњој студији добијени виши нивои стреса и депресије код мајки деце са сметњама у развоју (Oelofsen, Richardson, 2006), док су у другој нивои стреса мајки и очева били изједначени (Hastings, et al., 2005).

До данас не постоје прецизни статистички подаци који би дали адекватну слику о разлици и величини утицаја карактеристика деце са развојним сметњама на стрес, између очева и мајки (Woodman, 2014). Несумњиво је да треба спровести нова истраживања са наведеном проблематиком, како би се коначни примат дао једној од две супротстављене хипотезе.

Модел стреса на основу *системске теорије* примењивани су у истраживањима посвећеним проучавању породица са децом, која имају одређене развојне сметње. Према АВСХ моделу, *утицај стресора и проблема на породичну адаптацију током времена* може се објаснити помоћу неколико фактора укључујући *природу стресора, спољашње и унутрашње ресурсе – капацитете породице и значење које се приписује појединим стресорима* (McCubbin, Patterson, 1983).

У нешто новијем моделу стреса у породицама са децом са сметњама у развоју, *родитељски стрес* настаје *укрштањем стреса због дечјих тешкоћа и других животних стресора са личним и породичним ресурсима*, као и *неформалним и формалним видовима подршке* (Perry, 2004).

Заједничко за оба модела је то што се наглашава да *стресори у вези са децом и породични ресурси – капацитети утичу на родитеље и породичну адаптацију током времена*.

Постоји неколико *карактеристика деце са сметњама у развоју* које се сматрају нарочито *стресогеним за родитеље*. У ранијим студијама сматрано је да су то најпре *врста сметње односно инвалидитета* (Minnes, 1988) и *различите когнитивне способности* (Beckman, 1983; Frey, et al., 1989). У скорашњим студијама пажња је померена на *проблеме у понашању деце са сметњама*, који имају важнију улогу на благостање родитеља. Под њима се подразумевају различити *интернализујући симптоми* – као што су *анксиозност, туга, социјално повлачење и разне врсте страхова*, као и *екстернализујући симптоми*, односно *хиперактивност, слаба контрола импулса, непоштовање правила и агресивност* (Achenbach, et al., 1987). Деца са сметњама у развоју су склона да испољавају одређене *проблеме у понашању* који су постојани током дужег времена (Totsika, Hastings, 2009). Резултати одређених студија су показали да заправо проблеми у понашању, а не тежина дечјег обољења и инвалидитета сама по себи, доводе до опадања нивоа благостања (Abbeduto, et al., 2004) и пораста нивоа стреса код родитеља (Hastings, et al., 2005).

Адаптивно понашање детета са развојним сметњама, такође може да утиче на ниво родитељског стреса, мада у мањем степену. Обухвата *скуп вештина комуникације, социјализације и свакодневне животне вештине*, које су повезане са *општом интелигенцијом, и представља потенцијале и ограничења детета у свакодневним ситуацијама*. За разлику од интелигенције, адаптивно понашање је растегљиво и мења се током животног века (Harrison, Woan, 2000). *Нижи нивои адаптивног понашања*, нарочито вештине комуникације, повезане су често са *вишим нивоима родитељског стреса* (Hanson, Hanline, 1990). Интензитет наведене везе опада када су проблеми у понашању статистички контролисани (Baker, et al., 2002).

Без обзира на неоспорно велике проблеме и тешкоће, многи родитељи се успешно прилагоде и адекватно брину и подижу децу са развојним сметњама (Glidden, 2012). Према раније помињаним моделима стреса (McCubbin, Patterson, 1983; Perry, 2004), утицај стресора у вези са дететом са сметњама у развоју на благостање родитеља, може се делом објаснити ресурсима – капацитетима и подршком на индивидуалном и породичном нивоу.

Социјална подршка представља *ресурс* који је доста проучаван на овој популацији, јер представља *потенцијално поље интервенције* (Hauser-Cram, et al., 2012). Социјална подршка је *мултидимензионални конструкт*, који обухвата *физичку и инструменталну помоћ, дељење ресурса и емоционалну и психолошку подршку* (Dunst, et al., 1986).

За родитеље деце са развојним сметњама *социјалне мреже* могу да се састоје од *формалне подршке* (професионални пружаоци услуга) и *неформалне подршке* (пријатељи, комшије, рођаци). Ови извори подршке могу да имају *различит утицај на породичну адаптацију*. Тако је, у једној студији добијено да родитељи опажају позитивне утицаје ране интервенције уколико добијају квалитетну формалну подршку. Неформална подршка се није видела као утицај ране интервенције, али је била повезана са родитељским осећањем поверења и оптимизма (Bailey, et al., 2007). *Доживљавање корисности и адекватности подршке* из различитих извора повезано је са *нижим нивоима родитељског стреса у породицама са децом са сметњама у развоју* (Smith, et al., 1999).

Емоционална клима у породици представља такође, један од *породичних ресурса*, који може на неки начин да заштити родитеље деце са сметњама у развоју, утичући на *смањење нивоа стреса који доживљавају*. Релациони аспект породичног окружења обухвата повезаност, експресивност и ниво сукоба између чланова породице (Moos, Moos, 1986). Квалитет породичних односа утиче на различите аспекте родитељског благостања и развоја детета (Hauser-Cram, et al., 2001), укључујући и родитељски стрес (Warfield, et al., 1999).

Иако још увек не постоји довољно научних доказа и студија које би дале неко коначно виђење актуелне ситуације, у научним круговима се спекулише да *утицај породичних ресурса може бити донекле различит за очеве и мајке деце са развојним сметњама*. Краус (Krauss) је изнео становиште да је *позитивни утицај социјалне подршке био у вези са смањењем нивоа стреса код мајки деце са развојним сметњама*, али не и код очева. Насупрот томе, *ефекти позитивне породичне климе били су очигледнији код редуковања стреса код очева*. Ови налази интерпретирани су различитим карактеристичним реакцијама на кризу између мушкараца и жена. И тако, док су очеви били склони окретању ка унутра, према својој породици, како би ублажили стрес, мајке су се окретале споља, ка широј друштвеној заједници, тражећи неку врсту подршке за своје проблеме (Krauss, 1993).

Према описаним моделима стреса (McCubbin, Patterson, 1983; Perry, 2004) *породични ресурси директно утичу на добробит родитеља*, мада се њихов утицај може одвијати и *посредним путем, ублажавањем интензитета стресора везаних за тешкоће и проблеме детета*. У групи мајки деце са тешкоћама у развоју предшколског узраста, примећен је пад у нивоу стреса и пораст осећања благостања, услед постојања високог нивоа социјалне подршке (Plant, Sanders, 2007). Слични позитивни ефекти

забележени су и услед деловања топле породичне атмосфере (Keller, 1999, према Woodman, 2014).

Истраживање и даље проучавање ових, али и других, *заштитних фактора*, који ублажавају ниво стреса који се јавља код родитеља који одгајају децу са сметњама у развоју, намеће се као важно поље научних акција у будућности, јер се на тај начин кристалише и осигурава терен за адекватне стручне интервенције.

При разматрању *брачног стреса* треба се имати на уму да су савремени теоретичари и истраживачи који се баве проучавањем партнерских односа, у својим разматрањима дорадили и проширили *дуггодишње становиште* по ком су *интерперсонални процеси примарни узрок свих дешавања у оквиру партнерског односа*, остављајући простор за могућност да су *интерперсонални процеси* заправо *реципрочно повезани са стресним догађајима и хроничним стресорима којима је пар изложен*.

Из ранијих разматрања преузето је наглашено истицање *утицаја мањих невоља и проблема* (Burr, Klein, 1994), као и *великих животних догађаја* (McCubbin, Patterson, 1983) у циљу објашњења начина на који се ови спољашњи – контекстуални утицаји *укрштају* са веома специфичним *узајамним процесима у пару* и *индивидуалним разликама партнера*, што доводи до промена у задовољству и стабилности односа (Karney, Bradbury 1995; Bradbury, Karney 2004).

У бројним истраживањима показано је да, поред негативних ефеката на индивидуалном – личном плану (различити негативни симптоми) и организационом нивоу (нпр. смањење организационе посвећености), *конфликт породичних и професионалних улога* доводи и до *многих проблема у породици*, повећањем укупног нивоа породичног стреса, што се затим одражава и на однос између партнера, као и на укупну породичну атмосферу и односе са децом и др. члановима (Allen, et al., 2000; Kinnunen, Mauno, 2008; Kinnunen, et al., 2010).

Да би се направила успешна *дистинкција између ефеката* који потичу из *међусобног односа партнера* и оних са *индивидуалног плана* уведен је појам *скретница, пренос (crossover)*. До скретнице, преноса долази у тренутку када *повишен ниво стреса или психолошке напетости једног од партнера доведе до повећања нивоа стреса код другог партнера или члана породице* (Westman, 2001). Овај процес се такође означава као *емоционална трансмисија* (Jones, Fletcher, 1993) и *зараза* (Bolger, et al., 1989).

Пренос се може одвијати *директно*, у случају да се пренос напетости и емоција одвија непосредно с особе на особу или *индиректно*, када се емоције и емоционална стања једне особе преносе на другу споредним путем, нпр. преко интерперсоналних конфликта (Westman, Etzion, 1995; Westman, 2001, 2006; Kinnunen, et al., 2010).

Резултати истраживања показују да се у ситуацијама у којима оба партнера раде и привређују, често са једног на другог *преносе ефекти синдрома изгарања* (Bakker, et al., 2005; Westman, Etzion, 1995) и *радног ангажмана* (Bakker, et al., 2005). Такође је евидентиран *пренос исцрпљености због посла са жена на мужеве*, као и *задовољства животом*, које се преноси *са мужева на жене* (Demerouti, et al., 2005). Поред тога, примећено је да *незадовољство и напетост у партнерском односу*, лако прелази са једног на другог партнера (Matthews, et al., 2006; Mauno, Kinnunen, 1999).

У једној скоријој метаанализи многобројне литературе о браку, постављен је теоријски оквир који као основни постулат има тврдњу да *до повећања нивоа негативног стреса – дистреса и последичног потенцијалног распадања брачног односа долази због комбинације следећа три фактора*: (1) *трајне вулнерабилности – рањивости* партнера у смислу проблематичних црта личности, нпр. неуротицизма и проблематичне породице порекла, (2) *стресних догађаја*, нпр. великих животних догађаја, стресних околности и животних криза, (3) *лоших адаптивних процеса* у смислу немогућности да се пружи подршка и саосећа са партнером, као и коришћење дефанзивних, непријатељских или битно другачијих и различитих вештина и стратегија решавања проблема. Претпоставља се да *квалитет брака опада* како *акутни животни догађаји све више угрожавају адаптивне процесе*. Очекује се да су наведене флукуације у односу нарочито велике, када је ниво хроничног стреса изузетно висок (Karney, et al., 2005).

У новијем моделу брачног стреса *одвојено се посматра улога* коју има *унутрашњи стрес* (негативни комуникациони обрасци и сукоби у брачној дијади, здравствени проблеми једног од партнера), од улоге *спољашњег стреса* (професионални, финансијски и стрес који потиче из породице порекла, живот у сиромашном крају) *на међусобни однос партнера*. По овом моделу *мањи али хронични стресори, који потичу изван брачног односа и повећавају вероватноћу настајања брачних сукоба и конфликта*, посебно су *патогени за брак* јер несвесно полако и, у највећем броју случајева једва приметно, *нарушавају квалитет односа између партнера* (Bodenmann, 2000, 2005; Bodenmann, et al., 2007).

Утицај хроничног спољашњег стреса на брачни однос и осећај задовољства браком остварује се преко следећа четири процеса: (1) *смањивања времена које партнери проводе заједно*, што резултира редуковањем заједничких искустава, слабљењем осећања заједништва, смањењем самооткривања партнеру и угрожавањем заједничких стратегија превладавања стреса, (2) *опадања квалитета комуникације*, у смислу смањивања позитивних и повећања негативних интеракција и различитих облика повлачења, (3) *повећања ризика за настанак различитих психолошких и физичких проблема* (нпр. поремећаји спавања, сексуалне дисфункције и поремећаји расположења) и (4) *повећавања вероватноће да проблематичне црте личности* (ригидност, анксиозност, агресивност, непријатељство и сл.) дођу до изражаја и *испоље се у односу између партнера* (Bodenmann, 2000, 2005).

Истраживања у којима се проучава квалитет односа и сексуално функционисање партнера скренула су пажњу на интеракцију између стреса и брачног функционисања. Тако, резултати већег броја истраживања откривају *повезаност виших нивоа стреса са осећањем мањег задовољства односом* (Bodenmann, 2000, 2005; Cohan, Bradbury, 1997; Harper, et al., 2000; Story, Bradbury, 2004). Добијено је такође, да је *брачно задовољство јаче повезано са свакодневним проблемима и недаћама него са великим и важним критичним животним дешавањима* (Williams, 1995). Резултати петогодишње лонгитудиналне студије у којима се истиче да су *дневне недаће међу најважнијим предикторима развода брака*, такође потврђују изнесену тврдњу (Bodenmann, Cina 2006).

У скорашњим студијама показано је да одређени облици стреса, као што је нпр. сиромаштво, играју важну улогу у испољавању топлине али и непријатељства у међусобном односу партнера (Cutrona, et al., 2003). Такође, откривено је да *различити облици и врсте стреса* могу међусобно да се *удружују и остваре интеракцију нарушавајући тако партнерски однос и убрзавајући пропадање брака* (Karney, et al., 2005).

Стрес у великој мери *утиче* и на *физичку интимност* међу партнерима. У истраживањима је потврђено да је задовољавајући сексуални однос, који карактерише задовољство квалитетом и учесталошћу сексуалних активности и изостанак сексуалних дисфункција, повезан са интензивнијим љубавним осећањима (Hendrick, Hendrick, 2002), брачном срећом (Brezsnyak, Whisman, 2004) и нижим нивоима брачних конфликта (Metz, Epstein, 2002).

Стрес који се јавља у партнерској дијади у форми брачних тензија и конфликта, повезан је са смањивањем сексуалног задовољства и повећавањем вероватноће за настанак сексуалних дисфункција (Hurlbert, et al., 2000).

У једном ранијем истраживању добијени су на први поглед, веома невероватни резултати. Учесталост жеље за сексуалним односима расла је и код мужева и код жена са порастом свакодневних недаћа и проблема (Morokoff, Gilliland, 1993).

Иако се на основу горе наведених резултата истраживања не може очекивати позитивна повезаност између сексуалне жеље и свакодневних мањих облика стреса, наведени резултат може се протумачити у складу са налазима који говоре у прилог томе да *сексуална активност* често може да послужи као *адекватна стратегија за смањивање свакодневних напетости и тензија у партнерском односу* (McCarthy, 2003).

Акутни стресни животни догађаји који су се одиграли у протеклих шест месеци, за разлику од свакодневних мањих стресора, нису били повезани са сексуалним функционисањем особа. У истом истраживању показано је да су незапослени мушкарци, за разлику од запослених, имали више проблема у сексуалним активностима (Morokoff, Gilliland, 1993).

Резултати још једног истраживања показују да су задовољство односом и сексуална активност партнера у великом степену одређени невољама и проблемима које настају у дијади-пару, а што је најчешће условљено стресом који долази изван партнерског односа. Повезаност спољашњег стреса и начина функционисања партнера интензивнија је за свакодневне проблеме него за критичне животне догађаја. Виши нивои свакодневног стреса доводе до смањења сексуалне активности код браком незадовољних жена, али и до повећања сексуалне активности код незадовољних мушкараца. Може се закључити да *спољашњи догађаји имају велики утицај на партнерски однос* (Bodenmann, et al., 2007).

Професионални стрес

Професионални стрес представља феномен глобалних размера са огромним последицама на запослене, организације и компаније, као и економију. Из економске перспективе процењује се да се трошкови професионалног стреса крећу између 200 и 300 милијарди долара у САД (Atkinson, 2000). Са организационог аспекта трошкови подразумевају губитке продуктивности, различите тужбе у вези професионалног стреса и трошкове здравствене заштите (Sulsky, Smith, 2005). На индивидуалном нивоу професионални стрес доводи до повећања ризика од различитих болести, уз акценат на

чињеницу да крајње последице професионалног стреса могу бити фаталне и довести до смрти (Siegrist, 1998; Newton, Тео, 2014).

Професионални стрес *интензивно се проучава последњих неколико деценија* (Lin, 2003). Највећа пажња истраживача посвећена је *односу* који постоји између *стресора* и *реакција* особа на њих. *Стресори* се односе на *срединске услове* или *ситуације* које *изазивају* емоционалне одговоре као што су: *бес* или *анксиозност* (Spector, 1998). *Реакције на стрес* могу бити *физичке* – повећање крвног притиска, *психолошке* – бес и *бихејвиоралне* – пушење (Jex, Beehr, 1991). Истраживачи се надају да ће адекватним идентификовањем стресора бити у могућности да понуде одређене стратегије којима ће бити могуће спречити или умањити негативне реакције на стрес.

Највећи број студија посвећених проучавању професионалног стреса је квантитативног типа. Иако имају одређене предности, поједини аутори (као нпр. Mazzola, et al., 2011) указују на њихове недостатке. Да би *квантитативна студија* била ваљана неопходно је да њени аутори тачно познају све врсте стресора и реакција на њих, да би их обухватили својим инструментаријумом и да би добили квалитетне податке. Ипак је могуће, а и често се дешава, да одређена врста стресора или реакција на њих буде из неког разлога (случајно) изостављена из истраживања. *Квалитативне студије* стога могу играти веома важну улогу у откривању најважнијих група стресора, реакција на њих и стратегија превладавања (Schonfeld, Mazzola, 2012). Детаљним проучавањем личног искуства запослених особа, резултати квалитативних студија могу да дају неку врсту дубине подацима добијеним из квантитативних студија. У поређењу са квантитативним, квалитативне студије су знатно компликованије и за осмишљавање и за тестирање хипотеза. Ипак, када се пажљиво осмисле, спроведу и упаре са комплементарним методама, онда су резултати добијени овим путем изузетно вредни и значајни (Grebner, et al., 2004). С обзиром на чињеницу да се резултати са квалитативних скала самопроцене веома лако анализирају, у истраживањима професионалног стреса, неоправдано су недовољно примењиване квалитативне методе. Ипак, постоје аутори, који у својим студијама за проучавање професионалног стреса користе првенствено квалитативне методе да би проучавали стресоре, реакције на њих, стратегије превладавања и друге појаве које су везане за стрес који се јавља на раду (Keenan, Newton, 1985; Noblet, Gifford, 2002).

Разлика између квалитативних и квантитативних студија огледа се пре свега у питањима на која се у њима траже одговори. У квалитативним студијама добијају се описи, различите врсте категоризација и извештаји о учесталости одређене врсте

појава – у овом случају везаних за професионални стрес, док се у квантитативним студијама најчешће процењују нивои стреса (који се добијају као скорови на одређеним скалама) и истражују односи и повезаност одређених варијабли са стресорима (Schonfeld, Farrell, 2010).

Истраживањима је добијено такође, да *учесталост* и *ниво стреса* зависи и од *врсте посла* којим се појединци баве (Blase, 1986; Lindsay, et al., 2008; Narayanan, et al., 1999a).

У једној квалитативној студији спроведеној у Великој Британији истраживачи су настојали да од запослених на различитим пословима добију одговор на питање *Шта је по њима професионални стрес?* Највећи број испитаника дао је своју дефиницију професионалног стреса у терминима *стимулус-реакције* (47%), односно *стимулус концепције* (33%), у смислу да су описивали сопствене реакције на стресоре или ситуације, које у њима буде стрес (Kinman, Jones, 2005).

Још један занимљив податак из истраживања огледа се у разлици коју су истраживачи и запослени у продаји придавали ефектима и реакцијама на стресоре. Наиме, *истраживачи* су склони томе да се усредсреде искључиво на *негативне ефекте стресора* и *стресних ситуација*, док су *обични људи* склони томе да у последице професионалног стреса уброје и *позитивне* и *негативне ствари* (Dewe, 1989).

Прегледом резултата неколико квалитативних студија спроведених у Великој Британији добијени су веома интересантни подаци, који говоре у прилог томе да су *људи* у ситуацији у којој им није ограничено да идентификују само облике професионалног стреса, *генерално склони томе да као изворе стреса у животу наводе углавном оне из радног окружења* (Keenan, Newton, 1985; Guthrie, et al., 1999; Jones, Fletcher, 1996). Тако је и у истраживању вишеструких извора стреса чак 75% академаца одговорило да доживљава одређени облик професионалног стреса, док је 45% изјавило да стрес доживљава у породичном окружењу (Abouserie, 1996).

Током једне радне недеље, *запослене особе у просеку доживе 5,2 стресна догађаја повезана са радом*, што би значило мало више од једног стресног догађаја дневно (Elfering, et al. 2005).

Што се тиче конкретне врсте стресних догађаја који су везани за професионалну сферу, подаци показују да су најзаступљенији *интерперсонални конфликти*. Веома чести су и *преоптерећење радним задацима* и *обавезама*, *узалудан труд* и *потрошено време*, разне врсте *организационих ограничења*. Поједине врсте стресора су присутне

код великог броја занимања, док се неке јављају веома ретко или само код одређене врсте занимања (*конфликт улога* и *вишезначност, нејасноћа улоге*). Евалуације и непризнавање су честе врсте стресора код продаваца чија примања увелико зависе од задовољства муштерија, али не и код запослених на другим радним местима. *Недостатак контроле* веома је заступљена врста стресора код свештених лица, која настоје да имају мало аутономије. *Преоптерећеност послом* јавља се, као чест извор стреса, код инжењера, који преферирају изазовне послове (Jackson, Shuler, 1985; Liu, et al., 2007).

У својој мета анализи у којој су истраживали узроке стреса код радника из веома хетерогених група занимања у Великој Британији, Кинман и Џонс (Kinman и Jones) добили су податке који говоре о *вишеструким изворима професионалног стреса*. То су пре свега: *радна преоптерећеност*, која се огледа кроз временски притисак и обим посла, *интерперсонални конфликти*, који обухватају конфликте међу сарадницима, конфликте са надређенима и излажење на крај са нервозним људима који су под стресом, као и разне врсте *организационих ограничења*, у које спада недостатак ресурса, адекватне обуке и технологије. *Несигурност запослења* и *монотони репетитивни послови*, такође су заједнички извори професионалног стреса за велики број запослених различитог профила (Kinman, Jones, 2005).

У једној другој ранијој студији спроведеној на Новом Зеланду истраживачи су дошли до закључка да *интерперсонални конфликти* (33.8 % конфликт са особама унутар али и ван организације), *радна преоптерећеност* (19.6 %) и *недоступност односно недостатак контроле над ресурсима* (12.2 %) представљају веома честе изворе професионалног стреса, за разлику од *конфликта улога* (5.4 %) и *неодређености, односно двосмислености улоге* (3.4 %) који нису били толико често навођени извори стреса међу запосленима различитог профила (O'Driscoll, Cooper, 1996).

У великој америчкој студији о изворима професионалног стреса, на узорку радника запослених у производњи, добијени су слични резултати. Најчешће су пријављивана различита *организациона ограничења* (материјал, опрема, физички услови радног окружења, организациона пракса и политика), *интерперсонални конфликти* и *преоптерећеност послом* (Hugentobler, et al., 1992).

Поред наведених најчешћих стресора, који су заједнички великом броју људи без обзира на посао којим се баве, постоје и они који су *специфични* за једну *врсту занимања*, или за групу сродних занимања. Као специфични извори професионалног

стреса за *професионалне спортисте* наводе се брига и неизвесност о томе какав ће им живот бити после завршетка активне каријере (Paice, et al., 2002). Извори професионалног стреса код *фудбалера* су нпр. различите врсте услова организације, као што је мали удео у доношењу одлука, изузетно висока очекивања везана за учинак играча, тражење нове каријере након завршетка активне спортске, интерперсоналне тензије, захтевна природа посла и проблеми са радним/нерадним окружењем (Noblet, Gifford, 2002). Смртност пацијената представља велики извор стреса за *медицинске сестре*. Поред овог често се срећу и: разне врсте пратећих административних послова, недостатак особља, неспоразуми и сукоби са пацијентима (Kalichman, et al., 2000), као и сукоби са колегама и руководством (Glazer, Gyurak, 2008). Карактеристичне врсте стресора за *наставно особље* су: квалитативна и квантитативна радна преоптерећења, недостатак контроле над временом, ометања и прекидања од стране ученика (Blase, 1986), опширна папирологија, временска ограничења и имплементација нових образовних програма (Moriarty, et al., 2001), конфликти са ђацима и супервизорима (Schonfeld, Santiago, 1994). У прве две наведене студије, као важан извор стреса за наставнике појављује се нека врста временског ограничења у смислу недостатка времена потребног за адекватну припрему за час. Као важни извори стреса код полицајаца срећу се: проблеми са цивилима, претње физичким насиљем, (Kirmeyer, Diamond, 1985), промена позиције или врсте посла, излажење на крај са насиљем и конфликти са шефовима или сарадницима (Dick, 2000).

Крос-културалне студије о изворима професионалног стреса дају веома занимљиве резултате. *Заједнички професионални стресори* запослених у САД, Индији (према: Narayanan, et al., 1999a, 1999b) и Кини (према: Liu, et al., 2007) јесу: *интерперсонални конфликти* и *организациона ограничења*. У поређењу са Американцима, запослени у Кини и Индији као важне изворе стреса наводе и *бригу око евалуације* и *препознавања-признавања рада*. Највећа разлика међу запосленима из ове три земље огледа се у *недостатку контроле* као важном извору стреса. И док Индијци уопште не наводе недостатак контроле као потенцијални извор стреса (већ недостатак структуре), у Кини се он ретко помиње, док за Американце то представља веома важан извор стреса. *Преоптерећеност послом* честа је у САД и Кини, али не и у Индији. Разлике у навођењу најчешћих извора стреса у трима наведеним земљама представљају заправо *разлике на димензији индивидуализам-колективизам између наведеним културама* (Spector, et al., 2001). У Шведској су као важни стресори идентификовани: *преоптерећеност* и *социјални стресори* нпр. превише и

нерационално критички настројене колеге (Grebner, et al., 2004), *организациона ограничења и интерперсонални конфликти* (Elfering, et al., 2005).

У великом броју квантитативних истраживања утврђена је *повезаност између појединих врста стресора и физичког* (Frankenhaeuser, Johansson, 1986; Nixon, et al., 2011) и *психичког напрезања* (Jackson, Schuler, 1985; Kaufmann, Beehr, 1989). У једној квалитативној студији испитаници су одговарали на питање који су, по њиховом мишљењу, *ефекти – исходи професионалних стресора* (Kinman, Jones, 2005). У њиховим одговорима може се видети скоро равномерна заступљеност ефеката стресора у следећа четири домена: *емоционални* (29%), *бихејвиорални* (26%), *физички* (23%) и *когнитивни* (22%).

Најфреквентнији *примарни психолошки одговори на професионалне стресоре* који се срећу у САД и Великој Британији су *бес и нервоза*. У ситуацији када постоји прилика за *секундарну реакцију*, често се јављају *анксиозност и фрустрација* (Keenan, Newton, 1985; Narayanan et al., 1999a). У Кини (Liu, et al., 2007) и Индији (Narayanan et al., 1999b) се знатно ређе јављају бес и нервоза. *Тензија и анксиозност* су као типичне реакције на професионалне стресоре најприсутније у *Кини*, док је једино за запослене у *Индији* карактеристично *прихватање ситуације и мирење са актуелним стањем*.

Резултати показују да су *проблеми са сном и поремећаји спавања* били често присутни код *менаџера* у организацијама у којима је из неког разлога било потребно смањити број запослених (Maki, et al., 2005). *Умор, физичка напетост и честе прехладе* типичне су реакције на стресоре код *запослених на америчким колеџима и код помоћног особља* (Liu, et al., 2008).

Негативни ефекти стресора могу се *ублажити* кроз различите врсте *стратегија превладавања*, које представљају *специјалне психичке и бихејвиоралне напоре* које људи користе како би *савладали, толерисали, елиминисали* или *умањили стресне догађаје и/или њихове последице* (Mazzola, et al., 2011). Највећи број досадашњих истраживања посвећен *стратегијама превладавања*, такође је квантитативног типа (Ganster, et al., 1982; Lazarus, Folkman, 1984). У квалитативним студијама истраживачи су открили, систематизовали и навели неке од најчешћих стратегија превладавања професионалног стреса. Неке од њих су: *разговор са другима, преузимање директних акција, повлачење, различити облици припремних реакција*, као што је прикупљање додатних информација или (поновна) процена проблема (Newton, Keenan, 1985), *фокусирање на породицу, пријатеље и хобије, улагање напора у*

побољшање стручности (Shinn, et al. 1984), *различите технике управљања временом, вежбање и слушање музике* (Reid, et al., 1999).

Избор одређене стратегије превладавања у великој мери зависи од врсте посла којом се појединци баве. Тако, академици, научници и професори најчешће преузимају директне акције или разговарају са својим надређенима, свештеници разговарају са својим пријатељима или колегама, продавци разговарају са члановима својих породица и пријатељима (Narayanan, et al., 1999a).

Када се посматрају крос-културалне разлике, Американци разговарају са својим колегама знатно више него Индијци, који чешће од Американаца разговарају са члановима својих породица (Narayanan, et al., 1999b). Запослени на Новом Зеланду углавном сами решавају проблеме или се консултују са супервизорима и колегама (O'Driscoll, Cooper, 1996).

У једној студији добијено је да се лекари на почетку своје каријере концентришу на неке позитивне ствари, траже подршку од других и нове проблеме који би их окупирали, како би се лакше суочили са смрћу или неизлечивим болестима својих пацијената. *Маштање, тражење подршке и мењање нечега на себи*, најчешће су стратегије превладавања *интерперсоналних конфликта*, док су *порицање, одбијање да се поверује у новонасталу ситуацију и жеља да ситуација нестане* најчешће реакције на *прековремени рад* (Paice, et al., 2002; Mazzola, et al., 2011).

Полне разлике веома су присутне када се разматрају питања везана за професионални стрес. У великом броју студија добијено је да су, за разлику од мушкараца, запослене *жене* склоније томе да као потенцијалне професионалне стресоре наводе *конflikте* и друге *проблеме из интерперсоналне сфере* (Narayanan, et al., 1999a; Jones, Fletcher, 1996). Жене на позицијама менаџера су нарочито осетљиве на *очекивања* која други имају у погледу њихове *одговорности за друге*. *Мушкарци* су углавном сконцентрисани на *ефекте* које *стресори* имају на њихово *физичко здравље*. Испитаници *оба пола* су склони да *подршку од других* потраже искључиво међу *припадницима истог, али не и супротног пола* (Iwasaki, et al., 2004). У групи академика, научника и професора, *жене* су склоније да *разговарају са члановима породица и колегама*, за разлику од *мушкараца* који чешће предузимају *директне акције* (Narayanan, et al., 1999a). Код *жена* се као *последице стреса* често јављају *мигрене* и *повећање телесне тежине* (Maki, et al., 2005).

На основу свега реченог као императив менаџерима и организационим лидерима намеће се проучавање и разумевање свих аспеката професионалног стреса и

уграђивање овог знања у процесе доношења одлука и стратегије управљања и руковођења (Newton, Teo, 2014; Ngo, et al., 2005; Quick, et al., 2007).

Промене у породичном и професионалном функционисању – промене у улогама

Бернис Њугартен (Bernice Neugarten), истиче значај *добног идентитета* и његов утицај на живот особе, који често бива занемарен. Значај добних норми у утицају на понашање одраслих идентичан је утицају на понашање деце, само се о њему скоро уопште не говори. *Социјалне санкције у вези са добним нормама* постају психолошка реалност особе и утичу веома значајно на њен живот, размишљања, понашања и осећања (Neugarten, 1996).

То значи да *особе у одређеном периоду живота, прихватају и преузимају одређене социјалне улоге*, које се очекују или чак *подразумевају* у култури и друштву у коме живе.

У западној култури преузимање одређених професионалних и породичних улога везано је за период младости, односно *период средњих двадесетих и раних тридесет година живота*. У том интервалу највећи број младих особа формира своју породицу и отпочиње радну каријеру.

Наредних десетак година младе особе имају прилику да се *постепено уходају у преузете улоге*, које постају нераздвојни део њиховог живота. Таман када дође до устаљивања начина обављања и усклађивања породичних и професионалних улога *наступа криза средњих година*, која *може битно пореметити насталу равнотежу функционисања особе*.

По уласку у средње године особа у прво време није у могућности да антиципира све оне промене у улогама које ће уследити у даљем развојном путу. Оне ће *погодити* и *породичну и професионалну сферу*, и довешће до *битног разликовања улога* од оних какве су биле *подразумеване и очекиване* у двадесетим и раним тридесетим годинама.

Све улоге у оквиру породичне и професионалне сфере функционисања требало би *поново организовати и прерасподелити око новог језгра снажно изграђених личних вредности*, које је на помолу и чија се коначна консолидација очекује по изласку из кризе средњих година.

Средње доба представља *важан, дуг и недовољно испитан период* у животу људи. Различите *особе* пролазе кроз њега на веома *различите начине*. Неке у овом периоду живота остварују *врхунац својих могућности и потенцијала* у погледу

каријере и финансијске сигурности. За друге он предствља веома изазован и захтеван период живота, јер у контексту великих физичких промена и константне промене квалитета и трансфера улога из породичне у професионалну сферу и обрнуто, не успевају адекватно да ускладе често супротстављене захтеве породице и посла, што може имати, а често и има, велике последице које се огледају у унутрашњем свету особа, које се манифестују и у спољашњем понашању (Lachman, 2004).

У актуелном истраживању утврђено је постојање односа између појединих облика усклађивања одређених породичних и професионалних улога, различитих аспеката задовољства које се јавља при њиховом обављању са достигнутим нивоом осећања смисла живота, као и одређеним манифестацијама и унутрашњим променама које су карактеристичне за кризу средњих година.

МЕТОДОЛОШКИ ДЕО

ПРЕДМЕТ (ПРОБЛЕМ) ИСТРАЖИВАЊА

Најшире одређено, проблем – предмет овог истраживања представља испитивање карактеристичних начина испољавања (*манифестација*) кризе средњих година и унутрашњих промена које су карактеристичне за њу, као и њеног односа са достигнутим нивоом осећања смисла живота, различитим аспектима задовољства у обављању одређених породичних и професионалних улога и појединим облицима њиховог усклађивања, генерално код људи у Србији, и посебно код оних средњих година.

Регистровано је и мерено да ли особе при обављању сваке од улога из области *посла и породице*, које представљају две најважније сфере живота и функционисања већине људи, осећају *задовољство* или пак *стрес – напор*; да ли је то осећање повезано са начинима на које они настоје да *ускладе своје породичне и професионалне улоге и обавезе*; да ли имају јасан доживљај о *смислу свог живота* или још увек трагају за њим, и да ли је и како све то повезано са унутрашњим доживљавањем и начинима испољавања *кризе* која је уобичајена за средње године.

У настојању да се што прецизније одреди предмет овог истраживања, могло би се рећи да он представља испитивање заступљености *механизма порицања са бекством, механизма порицања са наткомпензацијом, декомпензације и креативног и успешног суочавања са кризом* (Margor, 1974), као видова испољавања кризе средњих година у понашању особа. Такође, испитује се да ли је, и ако јесте у којој мери, дошло

до проналажења и успостављања нове унутрашње равнотеже и помирења између супротности млад – стар, маскулиност – фемининост, деструкција – креација и приближавање – одвајање (Levinson, 1978) и које од наведених промена, спољашње или унутрашње, прве започињу.

Један од главних проблема представља и испитивање *осећања смисла живота*, односно да ли је у актуелном периоду живота и развоја ово осећање код испитаника поново у процесу *формирања* или је већ формирано и *потпуно одређено*.

На крају, испитују се и *различити аспекти задовољства* које се јавља при обављању одређених *породичних* и *професионалних* улога и главни *начини* на које људи у Србији настоје да *ускладе* породичне са професионалним улогама и обавезама.

Све испитиване варијабле упоређене су код групе *средовечних људи* и оних *млађих* и *старијих*, како би се откриле евентуалне разлике и сличности у карактеристичним начинима доживљавања и испољавања (манифестације) кризе средњих година, осећању смисла живота, задовољству у обављању породичних и професионалних улога и облицима њиховог усклађивања.

Поред ове најважније разлике, такође су праћене, мерене и представљене разлике које постоје у наведеним главним варијаблама између група испитаника различитог *пола*, *нивоа образовања*, *материјалног стања*, *радног статуса*, *брачног статуса*, *са различитим местом боравка и рада у једном од пет великих региона Србије*, као и *различитим бројем и врстом стресних догађаја*, које су током живота искусили.

ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА

Иако криза средњих година представља неминовну, развојно нормалну друштвену појаву, претрагом литературе није нађена студија којом би детаљније били испитивани карактеристични начини њеног испољавања и доживљавања, друштвене појаве и услови (брачни, материјални и радни статус, и др.), поједини облици усклађивања и различити аспекти задовољства при обављању одређених професионалних и породичних улога са којима је она повезана, као и осећање смисла живота које постоји код људи који се налазе у овом, психолошки важном, периоду живота.

Из тог разлога, актуелно истраживање може допринети бољем *теоријском разумевању* ових веома важних феномена и њихових међусобних односа, а дати и

практични допринос, јер ће на основу добијених резултата потенцијално бити могуће унапредити програме едукације намењене социјализацији одраслих, који ће људима у средњим годинама дати могућност да се ближе упознају са кризом средњих година, начинима њеног испољавања и доживљавања, а самим тим омогућити им да развију што успешније механизме и стратегије за проналажење пунијег смисла живота, адекватно усклађивање породичних и професионалних улога, повећање нивоа различитих аспеката задовољства које се осећа при њиховом обављању, јачање самопоуздања и изнајлажење нових интересовања и путева самоостваривања.

ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Основни циљеви

Основни циљ планираног истраживања представља утврђивање односа који постоји између манифестација, унутрашњих промена и степена изражености *кризе средњих година* и достигнутог нивоа *осећања смисла живота, различитих аспеката задовољства* које се јавља *при обављању одређених породичних и професионалних улога* и појединих облика *њиховог усклађивања* код људи у Србији.

Да би се овај циљ реализовао урађено је следеће:

- Испитана је повезаност манифестација, унутрашњих промена и степена изражености кризе средњих година и достигнутог нивоа осећања смисла живота, различитих аспеката задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога и појединих облика њиховог усклађивања генерално код људи у Србији и код оних у периоду средњих година.
- Добијени међуодноси између наведених варијабли представљени су и одговарајућим шематским приказима, односно моделима, и то посебно када се имају у виду сви испитаници као и они који су у периоду средњих година.

Специфични циљеви

1. Утврдити да ли се скорови припадника различитих старосних категорија статистички значајно разликују у појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
2. Утврдити да ли се скорови припадника различитих старосних категорија статистички значајно разликују у достигнутом нивоу осећања смисла живота.

3. Утврдити да ли се скорови припадника различитих старосних категорија статистички значајно разликују у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
4. Утврдити да ли се скорови припадника различитих старосних категорија статистички значајно разликују у различитим аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.
5. Утврдити да ли се скорови припадника различитог пола статистички значајно разликују у појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
6. Утврдити да ли се скорови припадника различитог пола статистички значајно разликују у достигнутом нивоу осећања смисла живота.
7. Утврдити да ли се скорови припадника различитог пола статистички значајно разликују у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
8. Утврдити да ли се скорови припадника различитог пола статистички значајно разликују у различитим аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.
9. Утврдити да ли се скорови припадника различитог нивоа образовања статистички значајно разликују у појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
10. Утврдити да ли се скорови припадника различитог нивоа образовања статистички значајно разликују у достигнутом нивоу осећања смисла живота.
11. Утврдити да ли се скорови припадника различитог нивоа образовања статистички значајно разликују у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
12. Утврдити да ли се скорови припадника различитог нивоа образовања статистички значајно разликују у различитим аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.
13. Утврдити да ли се скорови припадника различитог материјалног статуса статистички значајно разликују у појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
14. Утврдити да ли се скорови припадника различитог материјалног статуса статистички значајно разликују у достигнутом нивоу осећања смисла живота.

15. Утврдити да ли се скорови припадника различитог материјалног статуса статистички значајно разликују у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
16. Утврдити да ли се скорови припадника различитог материјалног статуса статистички значајно разликују у различитим аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.
17. Утврдити да ли се скорови припадника различитог брачног статуса статистички значајно разликују у појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
18. Утврдити да ли се скорови припадника различитог брачног статуса статистички значајно разликују у достигнутом нивоу осећања смисла живота.
19. Утврдити да ли се скорови припадника различитог брачног статуса статистички значајно разликују у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
20. Утврдити да ли се скорови припадника различитог брачног статуса статистички значајно разликују у различитим аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.
21. Утврдити да ли се скорови припадника различитог радног статуса статистички значајно разликују у појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
22. Утврдити да ли се скорови припадника различитог радног статуса статистички значајно разликују у достигнутом нивоу осећања смисла живота.
23. Утврдити да ли се скорови припадника различитог радног статуса статистички значајно разликују у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
24. Утврдити да ли се скорови припадника различитог радног статуса статистички значајно разликују у различитим аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.
25. Утврдити да ли је различит број стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезан са појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
26. Утврдити да ли је различит број стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезан са достигнутом нивоом осећања смисла живота.

27. Утврдити да ли је различит број стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезан са појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
28. Утврдити да ли је различит број стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезан са различитим аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.
29. Утврдити да ли је различита врста стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезана са појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
30. Утврдити да ли је различита врста стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезана са достигнутом нивоом осећања смисла живота.
31. Утврдити да ли је различита врста стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезана са појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
32. Утврдити да ли је различита врста стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезана са различитим аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.
33. Утврдити да ли се скорови припадника из различитих региона Србије статистички значајно разликују у појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
34. Утврдити да ли се скорови припадника из различитих региона Србије статистички значајно разликују у достигнутом нивоу осећања смисла живота.
35. Утврдити да ли се скорови припадника из различитих региона Србије статистички значајно разликују у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
36. Утврдити да ли се скорови припадника из различитих региона Србије статистички значајно разликују у различитим аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.

ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Основне хипотезе

1. Претпоставља се да ће однос – повезаност између мерених конструката (манифестација, унутрашњих промена и степена изражености кризе средњих

година и достигнутог нивоа осећања смисла живота, различитих аспеката задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога и појединих облика њиховог усклађивања) бити у складу са претпоставкама Марморовог и Левинсоновог одређења кризе средњих година, Франкловог и Стејдеровог одређења смисла живота и Теорије преливања породичних и професионалних улога. У планираном истраживању биће провераване и остале главне теорије које настоје да објасне однос између породице и посла (Теорија конфликта и Интегративна теорија).

2. Претпоставља се такође да су поједине манифестације, унутрашње промене и степен изражености кризе средњих година повезане са достигнутим нивоом осећања смисла живота, неким аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога и појединим облицима њиховог усклађивања.
3. Претпоставља се и да је достигнут ниво осећања смисла живота у вези са појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога и неким аспектима задовољства које се јавља при њиховом обављању.
4. На крају, претпоставља се и то да постоји повезаност између појединих облика усклађивања породичних и професионалних улога и неких аспеката задовољства које се јавља при њиховом обављању.

Међусобни однос свих наведених варијабли, осим на целом узорку, посматра се и на подузорку особа средњих година, како би се утврдиле евентуалне специфичности ове групе испитаника.

Специфичне хипотезе

1. Претпоставља се да се скорови припадника различитих старосних категорија статистички значајно разликују у појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
2. Претпоставља се да се скорови припадника различитих старосних категорија статистички значајно разликују у достигнутом нивоу осећања смисла живота.
3. Претпоставља се да се скорови припадника различитих старосних категорија статистички значајно разликују у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
4. Претпоставља се да се скорови припадника различитих старосних категорија статистички значајно разликују у неким аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.

5. Претпоставља се да се скорови припадника различитог пола статистички значајно разликују у појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
6. Претпоставља се да се скорови припадника различитог пола статистички значајно разликују у достигнутом нивоу осећања смисла живота.
7. Претпоставља се да се скорови припадника различитог пола статистички значајно разликују у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
8. Претпоставља се да се скорови припадника различитог пола статистички значајно разликују у неким аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.
9. Претпоставља се да се скорови припадника различитог нивоа образовања статистички значајно разликују у појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
10. Претпоставља се да се скорови припадника различитог нивоа образовања статистички значајно разликују у достигнутом нивоу осећања смисла живота.
11. Претпоставља се да се скорови припадника различитог нивоа образовања статистички значајно разликују у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
12. Претпоставља се да се скорови припадника различитог нивоа образовања статистички значајно разликују у неким аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.
13. Претпоставља се да се скорови припадника различитог материјалног статуса статистички значајно разликују у појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
14. Претпоставља се да се скорови припадника различитог материјалног статуса статистички значајно разликују у достигнутом нивоу осећања смисла живота.
15. Претпоставља се да се скорови припадника различитог материјалног статуса статистички значајно разликују у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
16. Претпоставља се да се скорови припадника различитог материјалног статуса статистички значајно разликују у неким аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.

17. Претпоставља се да се скорови припадника различитог брачног статуса статистички значајно разликују у појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
18. Претпоставља се да се скорови припадника различитог брачног статуса статистички значајно разликују у достигнутом нивоу осећања смисла живота.
19. Претпоставља се да се скорови припадника различитог брачног статуса статистички значајно разликују у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
20. Претпоставља се да се скорови припадника различитог брачног статуса статистички значајно разликују у неким аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.
21. Претпоставља се да се скорови припадника различитог радног статуса статистички значајно разликују у појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
22. Претпоставља се да се скорови припадника различитог радног статуса статистички значајно разликују у достигнутом нивоу осећања смисла живота.
23. Претпоставља се да се скорови припадника различитог радног статуса статистички значајно разликују у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
24. Претпоставља се да се скорови припадника различитог радног статуса статистички значајно разликују у неким аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.
25. Претпоставља се да је различит број стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезан са појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
26. Претпоставља се да је различит број стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезан са достигнутим нивоом осећања смисла живота.
27. Претпоставља се да је различит број стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезан са појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
28. Претпоставља се да је различит број стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезан са неким аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.

29. Претпоставља се да је различита врста стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезана са појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
30. Претпоставља се да је различита врста стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезана са достигнутом нивоом осећања смисла живота.
31. Претпоставља се да је различита врста стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезана са појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
32. Претпоставља се да је различита врста стресних догађаја које су испитаници проживели статистички значајно повезана са неким аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.
33. Претпоставља се да се скорови припадника из различитих региона Србије статистички значајно разликују у појединим доживљајима, ставовима и понашањима која су карактеристична за испољавање кризе средњих година.
34. Претпоставља се да се скорови припадника из различитих региона Србије статистички значајно разликују у достигнутом нивоу осећања смисла живота.
35. Претпоставља се да се скорови припадника из различитих региона Србије статистички значајно разликују у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога.
36. Претпоставља се да се скорови припадника из различитих региона Србије статистички значајно разликују у неким аспектима задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога.

ВАРИЈАБЛЕ ИСТРАЖИВАЊА

Основне (главне) варијабле

1. *Испољавање кризе средњих година*

Операционализује се укупним скором или скором на одређеним ставкама из следећих инструмената: за потребе истраживања посебно креирана *Скала кризе средњих година – СКСГ*, *Инвентар усвојених полних улога – BSRI* (Вем, 1974), *Адаптирана Loyola скала генеративности – ALGS* (Лацковић-Гргин, Туцак, 2004), и *Адаптирана скала префериране самоће - ASP* (Лацковић-Гргин, Некић, 2002).

Прецизније:

- Механизми карактеристични за кризу средњих година, који се могу опазити у понашању особа, односно *спољашње манифестације кризе – механизам порицања са бекством, механизам порицања са наткомпензацијом, декомпензација и креативно и успешно суочавање са кризом* (Мармор, 1974) испитују се, за потребе истраживања, посебно креираном *Скалом кризе средњих година – СКСГ*.
- За средње године карактеристичан доживљај (осећање) помирења одређених парова супротности и успостављања нове равнотеже између њих (Levinson, 1978), што представља својеврсне дубоке *унутрашње промене*, испитује се следећим инструментима:
 - *Млад – стар*, региструје се скором на субскали која мери помирење и успостављање нове равнотеже између супротности млад-стар из *Скале криза средњих година – СКСГ*.
 - *Маскулиност – фемининост*, региструје се и мери скором на инструменту *Инвентар усвојених полних улога – BSRI* (Вет, 1974) и скором на субскали која мери помирење и успостављање нове равнотеже између супротности маскулиност – фемининост из *Скале криза средњих година – СКСГ*.
 - *Деструкција – креација*, односно *добитак-губитак*, региструје се и мери скором на *Адаптираној Louola скала генеративности – ALGS* (Лацковић-Гргин, Туцак, 2004) и скором на субскали која мери помирење и успостављање нове равнотеже између супротности деструкција – креација из *Скале криза средњих година – СКСГ*.
 - *Приближававање – одвајавање*, региструје се и мери *Адаптираном скалом преферираних самоће – ASP* (Лацковић-Гргин, Некић, 2002) и скором на субскали која мери помирење и успостављање нове равнотеже између супротности приближававање – одвајавање из *Скале криза средњих година – СКСГ*.
- 2. *Осећање смисла живота*, операционализује се скором на *Упитнику о смислу живота – MLQ* (Steger, Frazier, Oishi, Kaler, 2006). Прецизније, региструје се да ли је особама у садашњем тренутку у потпуности јасан смисао сопственог живота или још трагају за њим. На испитиваном узорку на Скали криза средњих година – MCS (Shek, 1994) добијени су другачији поуздани фактори, тако да

није било могуће и њоме мерити ово осећање како је првобитно планирано нацртом истраживања.

3. *Задовољство при обављању одређених породичних и професионалних улога*, заправо представља сложену групу варијабли која се састоји из четири засебне варијабле: (1) *Општег задовољства у испуњавању улога*, (2) *Стреса, односно напора при обављању одређених улога*, (3) *Задовољства децом* и (4) *Задовољства послом и финансијском сигурношћу*. Прве две варијабле операционализују се скором на модификованој *Скали о квалитету улоге* - (Role Quality Scale; Tsai, 2008), која мери степен задовољства, односно стреса – напора у обављању улоге: партнера, родитеља, некога ко брине о својим или партнеровим родитељима и домаћина/це своје куће. Скала је модификована тако да испитује и мери ниво задовољства односно стреса – напора у обављању породичних улога код испитаника оба пола. У оригиналној верзији користила се за испитивање датих карактеристика само женских испитаника. Још једна измена оригиналне верзије скале односи се на то да је, за потребе планираног истраживања, раздвојена улога некога ко брине о својим родитељима од улоге некога ко брине о родитељима свог партнера. *Задовољство децом* и *Задовољство послом и финансијском сигурношћу*, операционализују се скором на одређеним ставкама из *Скале криза средњих година – MCS* (Shek, 1994).
4. *Облици усклађивања пословних и породичних улога*, операционализује се скором на следећим инструментима: *Скали конфликта пословних и породичних улога* (Work-Family Conflict Scale; Tsai, 2008), *Скали позитивног преливања између посла и породице* (Work-Family Positive Spillover Scale; Tsai, 2008), *Скали подршке која долази са посла и од породице* (Measures of Supports from Family and Work; Tsai, 2008), *Скали међузависности пословних и породичних улога* (Work-Family Role Interdependence Scale; Tsai, 2008), *Скали емоција које се јављају због истовременог постојања породичних и професионалних улога* (Work-Family Emotions Scale; Tsai, 2008) и одређеним ставкама из *Скале криза средњих година – MCS* (Shek, 1994), којима се мери осећање *разочараности и резигнације*.
5. *Узраст испитаника*, операционализује се одговором на питање из *Листе основних података о испитанику*. Има три категорије:
 - 25-39 година,
 - 40-64 година и

- 65-80 година.

Контролне варијабле

1. *Пол*, операционализује се одговором на питање из *Листе основних података о испитанику*. Има две категорије:
 - мушки и
 - женски.
2. *Образовање*, операционализује се одговором на питање из *Листе основних података о испитанику*. Има шест категорија:
 - незавршена основна школа,
 - завршена основна школа,
 - средња школа,
 - виша школа,
 - факултет и магистратура и
 - докторат.
3. *Материјални статус*, операционализује се одговором на питање из *Листе основних података о испитанику*. Има три категорије:
 - испод просека,
 - просечно и
 - изнад просека.
4. *Брачни статус*, операционализује се одговором на питање из *Листе основних података о испитанику*. Има шест категорија:
 - самац/а,
 - разведен/а,
 - удовац/а,
 - у браку,
 - у љубавној вези и
 - у браку и љубавној вези истовремено.
5. *Радни статус* операционализује се одговором на питање из *Листе основних података о испитанику*. Има три категорије:
 - запослен/а,
 - незапослен/а и
 - пензионер/ка.

6. *Стресни животни догађаји*, операционализују се скором на Скали стресних животних догађаја, насталој на основу модификоване листе стресних животних догађаја Јелене Влајковић (Влајковић, 1992). Добијају се две врсте резултата:

- *Укупан број доживљених стресних догађаја*, и
- *Врста стресних животних догађаја*. Сви стресни животни догађаји подељени су у следећих пет великих категорија, како би се прецизирала и олакшала анализа добијених података:
 - *Позитивни животни догађаји* (рођење детета за мајку/оца, завршетак обучавања у нечему важном, одлазак на планирани одмор, венчање детета са одобрењем родитеља, добијање стана, сопствена веридба, веридба детета, заснивање сталног радног односа, жељена трудноћа, склапање брака, почетак обучавања у нечему важном и брачно помирење);
 - *Породични проблеми* – партнерски и проблеми са децом (блиски члан породице почиње да пије, венчање детета без одобрења родитеља, одлазак сина у војску, повећање трошкова у кући због ствари које нису нужне нпр. пиће или коцка, неверство брачног друга, брачна неслога и неспоразуми, учестали неспоразуми са младићем/девојком, раздвајање од родитеља, развод брака, учестали неспоразуми са широм породицом, раскид веридбе, брачно раздвајање због више силе – посао/болест, блиски члан породице покушао самоубиство, повећано неразумевање међу супружницима, присуство нове особе у кући – рођак/подстанар, озбиљни неспоразуми са децом, ванбрачне афере, дете одлази на студије, раскид везе са младићем/девојком, развод родитеља, осамостаљивање и одлазак деце од куће, немогућност зачећа бебе и вештачка оплодња);
 - *Смрт и здравствени проблеми* (превремено порођај или мртво рођено дете, смрт блиског члана породице, озбиљна болест члана породице, смрт детета, озбиљна сопствена болест опасна по инвалидитет или живот, озбиљно нарушавање вида или слуха, смрт блиског пријатеља, прелазно доба-климактеријум, нежељена

трудноћа, смрт брачног друга, незнатна физичка болест/повреда, саобраћајни удес);

- *Професионални проблеми* – проблеми са финансијама, послом и образовањем (значајне финансијске тешкоће, пожар у кући, узимање великог кредита, незапосленост, изгубљен или украден важан предмет, пословни неуспех, промена школе/факултета, рад у иностранству, изгубљена година у школи или студијама премештање на ниже радно место, припремање за важан испит, селидба у други град, губитак посла, селидба у другу државу, пензионисање, селидба у други крај града, промена радних услова – нови шеф/реорганизација, нерешено стамбено питање/стамбени проблеми, пад на важном испиту, нагло повећање трошкова живота) и
- *Проблеми са законом и људима из околине* (казна затвором, увучен у судски процес/парницу, незнатни законски прекршај – брза вожња/погрешно паркирање, раздвајање од блиског пријатеља, суђење због озбиљних увреда, учествовање у тучи, неспоразуми са друговима/пријатељима, свађа са суседима, јавна друштвена осуда).

7. *Регион*, операционализује се одговором на питање из Листе основних података о испитанику. Има пет категорија:

- северна Србија (Београд и Нови Сад),
- централна Србија (Јагодина и Крушевац),
- јужна Србија (Лесковац и Лебане),
- западна Србија (Нови Пазар и Ужице) и
- источна Србија (Ниш и Књажевац).

УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА

За потребе актуелног истраживања у оквиру докторске дисертације узорак чини 600 испитаника, од тога 200 припадника средњих година (између 40 и 64 година) и по 200 припадника млађе (између 25 и 39 година) и старије (између 65 и 80 година) популације.

То омогућава поређење вредности главних варијабли и њихових међусобних односа (манифестација, унутрашњих промена и степена изражености кризе средњих година и достигнутог нивоа осећања смисла живота, различитих аспеката задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога и појединих облика њиховог усклађивања) између различитих старосних група на популацији одраслих људи, као и одређивање потенцијалних специфичности везаних за групу средовечних особа.

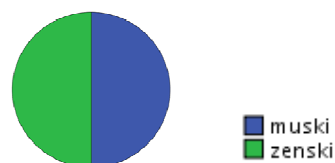
Поред наведене старосне, која представља главну разлику између група испитаника, испитивано је постојање разлика између наведених главних варијабли код особа различитог пола, нивоа образовања, радног, брачног и материјалног статуса, које су доживеле различит број и врсту стресних животних догађаја и из различитих су региона Србије.

Графички приказ узорка са основним дескриптивним подацима

➤ Пол

Табела 1. Дескриптивне статистичке мере

	N	AS	SD	Rang	Min	Max
ПОЛ	600	1.50	0.50	1	1	2

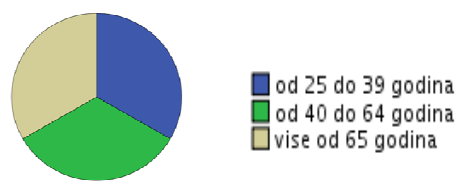

Графикон 1. Графички приказ узорка у односу на пол испитаника

➤ Старосна категорија

Табела 2. Дескриптивне статистичке мере

	N	AS	SD	Rang	Min	Max
СТАРОСНА КАТЕГОРИЈА	600	2.00	0.81	2	1	3

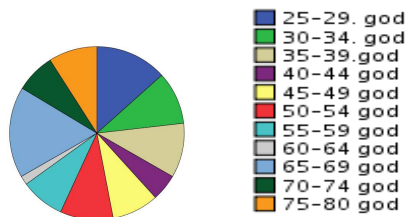

Графикон 2. Графички приказ узорка у односу на старосну категорију испитаника

➤ Прецизније старосне категорије

Табела 3. Дескриптивне статистичке мере

	N	AS	SD	Rang	Min	Max
ПРЕЦИЗНИЈЕ СТАРОСНЕ КАТЕГОРИЈЕ	600	5.81	3.34	10	1	11

Графикон 3. Графички приказ узорка у односу на прецизније старосне категорије испитаника

➤ **Образовање**

Табела 4. *Дескриптивне статистичке мере*

	N	AS	SD	Rang	Min	Max
ОБРАЗОВАЊЕ	600	3.57	1.07	7	1	8

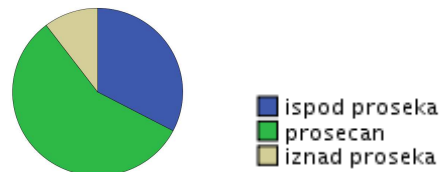

Графикон 4. *Графички приказ узорка у односу на образовање испитаника*

➤ **Материјални статус**

Табела 5. *Дескриптивне статистичке мере*

	N	AS	SD	Rang	Min	Max
МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС	600	1.77	.61	2	1	3

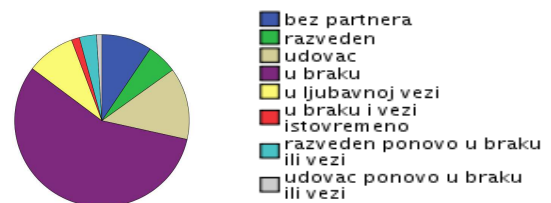

Графикон 5. *Графички приказ узорка у односу на материјални статус испитаника*

➤ **Брачни статус**

Табела 6. *Дескриптивне статистичке мере*

	N	AS	SD	Rang	Min	Max
БРАЧНИ СТАТУС	600	3.72	1.31	7	1	8

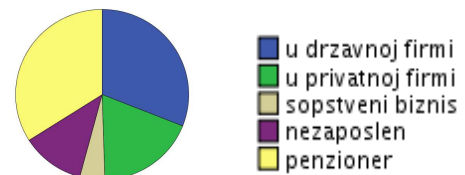

Графикон 6. *Графички приказ узорка у односу на брачни статус испитаника*

➤ **Радни статус**

Табела 7. *Дескриптивне статистичке мере*

	N	AS	SD	Rang	Min	Max
РАДНИ СТАТУС	600	2.99	1.70	4	1	5

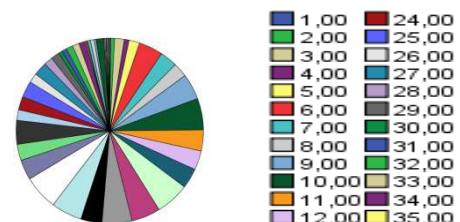

Графикон 7. *Графички приказ узорка у односу на радни статус испитаника*

➤ **Укупан број доживљених стресних догађаја**

Табела 8. *Дескриптивне статистичке мере*

	N	AS	SD	Rang	Min	Max
БРОЈ СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА	600	17.28	8.71	47	1	48

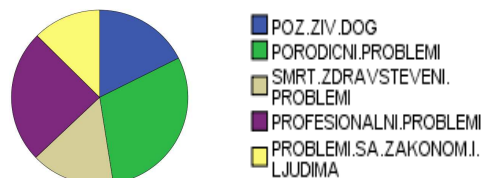

Графикон 8. *Графички приказ узорка у односу на број доживљених стресних догађаја*

➤ **Врста стресних догађаја**

Табела 9. *Дескриптивне статистичке мере*

ВРСТА СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА	N	AS	SD	Rang	Min	Max
ПОЗИТИВНИ ДОГАЂАЈИ	600	11.44	2.03	12	1	13
ПОРОДИЧНИ ПРОБЛЕМИ	600	19.47	2.50	16	6	22
СМРТ И ЗДРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ	600	9.99	2.34	12	1	13
ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ	600	16.00	2.44	18	1	19
ПРОБЛЕМИ СА ЗАКОНОМ И ЉУДИМА	600	8.14	1.51	8	1	9

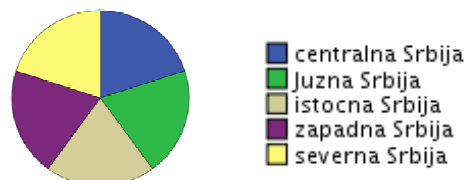

Графикон 9. *Графички приказ узорка у односу на врсту доживљених стресних догађаја*

➤ **Регион**

Табела 10. *Дескриптивне статистичке мере*

	N	AS	SD	Rang	Min	Max
РЕГИОН	600	3.00	1.41	4	1	5

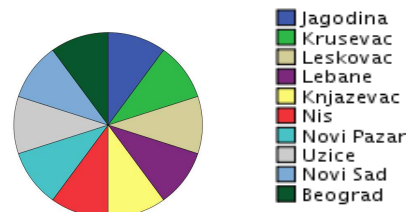

Графикон 10. *Графички приказ узорка у односу на регион*

➤ **Град**

Табела 11. *Дескриптивне статистичке мере*

	N	AS	SD	Rang	Min	Max
ГРАД	600	5.50	2.87	9	1	10

Графикон 11. *Графички приказ узорка у односу на град*

ПРОЦЕДУРА ИСТРАЖИВАЊА

Прикупљање података, у оквиру докторске дисертације, спроведено је у интервалу од јула до децембра 2012. године. Истраживањем је обухваћено пет великих региона – односно 10 градова Републике Србије (северна Србија: Нови Сад и Београд, средња Србија: Јагодина и Крушевац, јужна Србија: Лесковац и Лебане, источна Србија: Ниш и Књажевац и западна Србија: Нови Пазар и Ужице).

По завршетку истраживачке фазе, приступило се прављењу базе података, уношењу добијених података, статистичкој обради и на крају тумачењу и интерпретацији резултата и писању текста докторске дисертације.

ИНСТРУМЕНТИ ИСТРАЖИВАЊА

Као инструменти, за испитивање свих наведених варијабли, коришћени су:

- *Листа основних података о испитанику*, састављена за потребе истраживања, с циљем прикупљања основних података о испитаницима и идентификације неких од варијабли истраживања.
- *Скала кризе средњих година – MCS* (Midlife Crisis Scale, Shek, 1994). Састоји се од 15 ставки на које се одговара заокруживањем одговарајућег броја на шестостепеној скали, који показује степен слагања са сваком тврдњом (1 – у потпуности се слажем, 6 – у потпуности се не слажем). Скала кризе средњих година креирана је тако да мери различите области кризе средњег доба: бригу о процесу старења (ставке 4 и 8), немогућност да се ужива у слободном времену (ставка 1), осећање да се сопствено здравље погоршава (ставка 15), негативну процену односа родитељ – дете (ставке 2, 6 и 14), негативну процену брачних односа (ставка 13), негативну процену професионалног живота (ставке 7, 9 и 11), егзистенцијалну конфузију која се огледа кроз: нејасан смисао живота (ставка 12), недостатак времена да се нешто постигне (ставка 10), недостатак самих достигнућа (ставка 5) и стрес и напор који су узроковани бригом о старим рођацима (ставка 3). У актуелном истраживању, факторском анализом, изолована су следећа три фактора, која се донекле разликују од оних у оригиналном ауторском истраживању, које је спроведено на кинеској популацији. Изоловани фактори у овом истраживању су: (1) разочараност и резигнација, (2) задовољство послом и финансијском сигурношћу и (3) задовољство децом.
- *Скала кризе средњих година – СКСТ*, која је посебно креирана за потребе овог истраживања. Скала се састоји из три засебна дела – целине. У првом делу налази се 19 ставки које мере три од четири, за кризу средњих година, карактеристична механизма које је издвојио Мармор (Marmor, 1974). То су: механизам порицања са бекством (ставке 15-19), декомпензација (ставке 6-14) и креативно и успешно суочавање са кризом (ставке 1-5). Испитаник одговара тако што на петостепеној скали заокружује број који говори о степену његовог слагања са сваком

ставком (1 – уопште се не слажем, 5 – у потпуности се слажем). Други део скале састоји се од 13 тврдњи којима се испитује четврти механизам који је Мармор издвојио – механизам порицања са наткомпензацијом. Испитаник одговара тако што заокружује одговарајући број који показује да ли је размишљао о ономе што се наводи у ставци (1), урадио то (2) или пак, да ли планира да то уради у будућности (3). Уколико се дата тврдња не односи на њега ни по једном од наведених критеријума (1, 2, или 3) испитаник одговара заокруживањем симбола Х. У трећем делу скале испитује се помирење, за кризу средњих година, карактеристичних парова супротности и успостављање нове равнотеже међу њима (Levinson, 1978). Овај део састоји се из укупно 32 ставке, на које се одговара заокруживањем одговарајућег броја на петостепеној скали који илуструје степен слагања испитаника са сваком тврдњом (1 – уопште се не слажем, 5 – у потпуности се слажем). Помирење и успостављање нове равнотеже између супротности млад-стар испитује се ставкама од 1 до 8; између супротности маскулиност-фемининост испитује се ставкама од 9 до 17; између супротности деструкција-креација, односно добитак-губитак, испитује се ставкама од 18 до 25, док се помирење и успостављање нове равнотеже између супротности приближавања-одвајање испитује ставкама од 26 до 32. На основу резултата факторске анализе и провере метријских карактеристика овог инструмента у коначну верзију и обраду података укључене су само ставке које су се показале адекватним, тј. за испитивање помирења маскулиност-фемининост – ставке 9, 10, 15 и 16, за испитивање помирења добитак-губитак – ставке 18, 20, 21, 22 и 25 и за испитивање помирења приближавања-одвајање – ставке 29, 30, 31 и 32. Једино за испитивање помирења првог пара супротности није било потребе вршити било какву корекцију у погледу укључених ставки.

- **Инвентар полних улога – BSRI** (Вет, 1974). Садржи 60 ставки, на које испитаник одговара заокруживањем одговарајућег броја на седмостепеној скали Ликертовог типа, који илуструје меру у којој је наведена особина присутна код њега (1 – никад, 7 - увек). Ставке су груписане у три субскале од по 20 ставки: скалу маскулиности, фемининости и социјалне пожељности одговора, у којој се налазе

особине које су процењене као неутралне у односу на пол. Резултати на субскалама маскулинности, односно фемининности показују у којој мери се особа, како би описала себе, служи маскулиним, односно фемининим карактеристикама, док резултат на субскали социјалне пожељности илуструје у којој мери се особа при самоописивању служи социјално пожељним одговорима. Могуће је издвојити три различите полне улоге: маскулиност, фемининост и андрогиност, која се добија одузимањем маскулинности од фемининности.

- **Адаптирана Loyola скала генеративности – ALGS** (Јацковић-Гргин, Туцак, 2004). Састоји се од 12 ставки, на које се одговара заокруживањем одговарајућег броја на петостепеној скали Ликеровог типа, који означава интензитет у коме се дата тврдња – ставка односи на испитаника (1 – уопште се не односи на мене, 5 – у потпуности се односи на мене). Генеративност се одређује преко процеса преношења одређених знања и вештина, доприноса друштвеној заједници и друштву, као и настојања да се буде креативан и продуктиван. Укупни резултат на скали одређује се као линеарна комбинација или као просечна вредност процена које је испитаник дао на свим ставкама.
- **Адаптирана скала префериране самоће – ASP** (Јацковић-Гргин, Некић, 2002). Састоји се од 7 ставки, на које се одговара заокруживањем одговарајућег броја на петостепеној скали Ликертовог типа, који означава степен у коме се дата тврдња односи на конкретног испитаника (1 – уопште се не односи на мене, 5 – у потпуности се односи на мене). Региструје се и мери да ли и у којој мери сваки испитаник воли да буде сам са својим мислима, а да се при том не осећа усамљено и изопштено, већ да напротив доживљава позитивне емоције. Укупни резултат на скали одређује се као линеарна комбинација процена које је испитаник дао на свим ставкама.
- **Упитник о смислу живота – MLQ** (Meaning in Life Questionnaire; Steger, Frazier, Oishi, Kaler, 2006). Састоји се од 10 ставки, на које се одговара заокруживањем одговарајућег броја на седмостепеној скали. Резултати показују да ли је особи у садашњем тренутку потпуно јасан смисао сопственог живота или је још у процесу трагања за њим. Постоје

две субскеале: Субскала постојања смисла живота и Субскала трагања за смислом живота.

- **Модификована скала о квалитету улога – MSK** (Role Quality Scale; Tsai, 2008). Скала је модификована тако да испитује и мери задовољство односно стрес – напор у обављању одређених професионалних и породичних улога код испитаника оба пола. У оригиналној верзији користила се за испитивање датих карактеристика само женских испитаника. Састоји се из две субскеале, на које се одговара заокруживањем одговарајућег броја на шестостепеној скали који представља степен слагања са сваком тврдњом – тј. интензитет задовољства односно стреса – напора при обављању сваке од наведених улога (мужа, жене, партнера; родитеља; некога ко се брине о својим или партнеровим родитељима; запосленог/е; домаћина/домаћице у својој кући). Одговори се крећу од 1 – веома се не слажем до 6 – веома се слажем. Резултати на првој субскали показују колико задовољство осећају испитаници док обављају сваку од наведених улога, док резултати на другој субскали показују колико им је обављање датих улога стресно и напорно.
- **Скала конфликта професионалних и породичних улога – SKP** (Work-Family Conflict Scale; Tsai, 2008). Састоји се од 10 ставки на које се одговара заокруживањем одговарајућег броја на седмостепеној скали, који илуструје степен слагања са сваком ставком (1 – веома се не слажем до 7 – веома се слажем). Ставке мере конфликт који се може јавити при свакодневном обављању породичних и професионалних улога. Има две одвојене субскеале, које одговарају главним смеровима конфликта улога, од посла ка породици и од породице ка послу.
- **Скала позитивног преливања између посла и породице – SPP** (Work-Family Positive Spillover Scale; Tsai, 2008). Састоји се од 14 ставки на које се одговара заокруживањем одговарајућег броја на петостепеној скали (1 – веома се не слажем до 5 – веома се слажем). Резултати говоре у којој мери је сваки од испитаника способан да искуства која је стекао у породици примени на пословну сферу и обрнуто, у којој мери искуства из пословног живота примењује у адекватном породичном функционисању. Такође има две одвојене субскеале, које одговарају

главним смеровима преливања улога, од посла ка породици и од породице ка послу.

- **Скала подршке која долази са посла и од породице – SPD** (Measures of Supports from Family and Work; Tsai, 2008). Састоји се од 7 ставки које мере подршку коју особа добија од чланова своје породице и колега са посла. На првих пет ставки испитаник одговара заокруживањем одговарајућег броја на петостепеној скали (1 – уопште не до 5 – већину времена), одређујући тиме интензитет подршке коју добија, док на последње две одговара заокруживањем једне од 2 алтернативе (да-не) које се односе на то да ли је породица ангажовала неку особу да се брине о деци и кућним пословима или не.
- **Модификована скала међузависности пословних и породичних улога – MSM** (Work-Family Role Interdependence Scale; Tsai, 2008). У оригиналу се састоји од 5 ставки, на које испитаник одговара заокруживањем одговарајућег броја на петостепеној скали, који илуструје степен слагања испитаника са датом тврдњом (1 – веома се не слажем, 5 – веома се слажем). За потребе овог истраживања додата је још једна ставка која испитује међузависност професионалних и породичних улога, код особе која има улогу партнера (а немају улогу родитеља). Још једна измена односи се на то да је скала модификована тако да испитује и мери задовољство односно стрес – напор у обављању професионалних улога код испитаника оба пола. У оригиналној верзији користила се за испитивање датих карактеристика само женских испитаника. Ставке се односе на процену и лично мишљење испитаника о зависности и међусобном односу улога које испитаник обавља на послу и у породици.
- **Скала емоција које се јављају због истовременог постојања породичних и професионалних улога – SEI** (Work-Family Emotions Scale; Tsai, 2008). Наведено је 6 емоција (срећа, туга, стрес, понос, кривица и елан), које се могу јавити код људи при истовременом обављању одређених породичних и професионалних улога. Испитаник одговара тако што на петостепеној скали заокружује број који мери учесталост доживљавања сваке од датих емоција при помисли на истовремено постојање улога у наведеним главним сферама функционисања (1 – никад, 5 – увек).

- *Скала стресних животних догађаја – SNM* настала на основу модификоване листе стресних животних догађаја Јелене Влајковић (Влајковић, 1992). У складу са проблемом и циљем истраживања наведена листа је проширена за три и претворена у скалу која се састоји од 76 стресних догађаја који се могу јавити током живота. Они су груписани у пет великих категорија: позитивни животни догађаји, породични проблеми, смрт и здравствени проблеми, професионални проблеми и проблеми са законом и људима. Поред укупног броја проживљених стресних догађаја бележи се и њихова врста. У случају да скалом нису обухваћени одређени стресни догађаји, испитанику је остављено празно место како би сам уписао оно што сматра веома важним догађајем у свом животу. Испитаник одговара тако што заокружује редни број догађаја који је током живота проживео. Са леве стране табеле испитаник може заокружити X у случају да наведени догађај није доживео.

У склопу планираног истраживања одређене су метријске карактеристике наведених инструмената и испитана је њихова факторска структура.

НАЧИН ОБРАДЕ ПОДАТАКА

Од статистичких поступака коришћене су:

- *Дескриптивне статистичке мере* (аритметичке средине, стандардне девијације, распон, фреквенције и проценти),
- *Колмогоров-Смирнов тест* за испитивање нормалности емпиријски добијених дистрибуција варијабли.

С обзиром да емпиријски добијене дистрибуције варијабли статистички значајно *одступају од нормалне*, у обради података коришћене су *непараметријске технике*.

- За утврђивање поузданости инструмента коришћен је *Алфа-Кромбахов коефицијент – Cronbach alpha (α)*. На основу овог показатеља одређивана је, не само поузданост целог инструмента и одређених субскали, већ и поузданост и дискриминативност појединачних ставки у оквиру њега.

- За тестирање статистичке значајности одступања добијених – емпиријских фреквенција од очекиваних – теоријских вредности, на категоричким варијаблама коришћен је *Chi квадрат тест – Chi-squared test* (χ^2).
- Одговарајућим поступцима *факторске анализе* проверавана је *факторска структура коришћених инструмената*, односно њихова адекватност коришћења у актуелном истраживању. Иако дистрибуција варијабли статистички значајно одступа од нормалне, због одређеног броја нових инструмената који нису коришћени на нашој популацији, коришћена је факторска анализа да би се открила њихова структура и подобност за даљу примену. Напомиње се да су пре спровођења одговарајућих поступака факторске анализе проверавани специфични услови за њену примену, који су у свим случајевима били задовољени.
- За истраживање везе између варијабли, коришћен је коефицијент ранг корелација, односно *Спирманов коефицијент корелације – rho* и *Phi – ϕ коефицијент корелације категоричких варијабли*.
- За утврђивање разлика у степену изражености одређене варијабле између група испитаника, коришћени су: *Mann-Whitney U-test* за тестирање значајности разлика између две групе испитаника који је *еквивалент T-теста*, као и *еквивалент анализе варијансе – Kruskal Wallis test* за утврђивање значајности разлика између више група испитаника.

Подаци су обрађени програмом за статистичку обраду података у друштвеним наукама SPSS верзија 20.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

ОПШТЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Криза средњих година према Марморовој теорији

Резултати дескриптивне статистике за четири карактеристична механизма кризе средњих година, који произилазе из Марморове теорије, приказани су у наредној табели.

Табела 12. *Дескриптивне статистичке мере*

	N		AS	SD	Rang	Min	Max
	Valid	Missing					
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	600	0	17.79	4.59	20	5	25
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	600	0	26.35	8.40	36	9	45
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	600	0	13.77	4.85	20	5	25
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	600	0	8.35	7.44	34	0	34

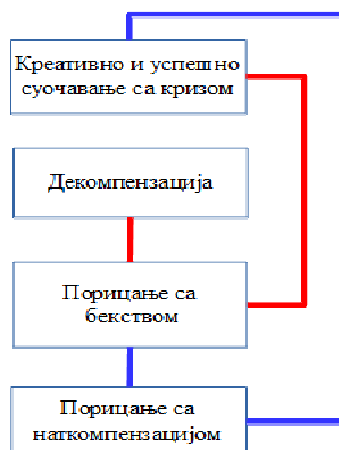
Међусобни однос варијабли у оквиру Марморовог одређења кризе средњих година приказан је у табели 13. Различити аутори на различите начине одређују интензитет корелација. У овом раду висина корелација тумачена је у складу са Коеновим критеријумом, по ком је корелација од 0.10 до 0.29 *мала*, од 0.30 до 0.49 *средња* и од 0.50 до 1.0 *велика* (Cohen, 1988).

Креативно суочавање са кризом повезано је на високом нивоу статистичке значајности са механизмима порицања са бекством и са наткомпензацијом, али не и са декомпензацијом. Са повећањем скорова испитаника на креативном суочавању са кризом долази до пораста скорова на механизму порицања са бекством, односно до опадања скорова на механизму порицања са наткомпензацијом. Декомпензација је од спољашњих манифестација кризе средњих година статистички значајно повезана само са механизмом порицања са бекством, који је са своје стране још у вези са креативним суочавањем са кризом и порицањем са наткомпензацијом. Пораст скорова испитаника на механизму порицања са бекством праћен је порастом њихових скорова на креативном суочавању са кризом и декомпензацији, као и опадањем скорова на механизму порицања са наткомпензацијом. Последњи у оквиру Марморових, за кризу карактеристичних механизма, механизам порицања са наткомпензацијом у статистички значајној негативној корелацији је са креативним суочавањем са кризом и механизмом порицања са бекством, што значи да са порастом скорова испитаника на овом механизму долази до опадања њихових скорова на поменутих механизмима. Висина добијених корелација на статистички значајном нивоу креће се од слабог до средњег интензитета (Табела 13).

Табела 13. *Корелације*

		КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	1.000	.065	.327**	-.180**
	<i>Sig.</i>	.	.109	.000	.000
	<i>N</i>	600	600	600	600
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	.065	1.000	.464**	-.071
	<i>Sig.</i>	.109	.	.000	.084
	<i>N</i>	600	600	600	600
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	.327**	.464**	1.000	-.162**
	<i>Sig.</i>	.000	.000	.	.000
	<i>N</i>	600	600	600	600
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	-.180**	-.071	-.162**	1.000
	<i>Sig.</i>	.000	.084	.000	.
	<i>N</i>	600	600	600	600

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

Легенда:

— - позитивна корелација
 — - негативна корелација

Шематски приказ 1. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година (за цео узорак)

Када су у анализу укључени само испитаници средњих година, ситуација је следећа. Добијена је слаба негативна корелација између креативног суочавања са кризом и декомпензације, као и позитивна корелација средњег интензитета између декомпензације и механизма порицања са бекством. Остале корелације у моделу нису на статистички значајном нивоу (Табела 14).

Табела 14. Корелације

		КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	1.000	-.215**	.059	.113
	<i>Sig.</i>	.	.002	.406	.111
	<i>N</i>	200	200	200	200
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	-.215**	1.000	.441**	.049
	<i>Sig.</i>	.002	.	.000	.491
	<i>N</i>	200	200	200	200
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	.059	.441**	1.000	.122
	<i>Sig.</i>	.406	.000	.	.086
	<i>N</i>	200	200	200	200
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	.113	.049	.122	1.000
	<i>Sig.</i>	.111	.491	.086	.
	<i>N</i>	200	200	200	200

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

Легенда:

- - позитивна корелација
- - негативна корелација

Шематски приказ 2. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година (за испитанике средњих година)

Криза средњих година према Левинсоновој теорији

Табела 15 садржи податке о вредностима основних дескриптивних статистичких мера на варијаблама којима се региструју и мере дубоке психолошке промене, које су карактеристичне за кризу средњих година.

Табела 15. Дескриптивне статистичке мере

	N		AS	SD	Rang	Min	Max
	Valid	Missing					
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	600	0	22.04	7.04	44	7	51
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ-ФЕМИНИНОСТ	600	0	9.94	3.90	16	4	20
МАСКУЛИНОСТ	600	0	4.94	.82	4.45	2.45	6.90
ФЕМИНИНОСТ	600	0	5.11	.75	3.80	3.10	6.90
АНДРОГИНОСТ	600	0	.17	1.07	5.90	-.270	3.20
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	600	0	11.83	4.32	16	4	20
ГЕНЕРАТИВНОСТ	600	0	41.65	9.93	48	12	60
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ОДВАЈАЊЕ	600	0	16.75	5.32	24	6	30
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	600	0	18.35	6.15	28	7	35

У наредној табели представљен је међусобни однос унутрашњих промена које се одвијају у особи за време кризе средњих година, односно однос варијабли према Левинсоновој теорији.

Помирење супротности младост-старост повезано је са свим варијаблама у оквиру других парова супротности изузев варијабле преферирана самоћа, којом се региструје и мери напредак у успостављању нове равнотеже између тенденције особе да се осами и буде окружена другим људима. Повећање вредности испитаника на првом пару супротности праћено је повећањем њихових вредности на варијаблама помирење маскулиност-фемининост, андрогиност, помирење добитак-губитак, генеративност и помирење приближавање-одвајање, односно смањењем на варијаблама маскулиност и фемининост.

Варијабла помирење маскулиност-фемининост, осим са првим паром супротности чији је однос управо размотрен, повезана је још са свим варијаблама којима се мери помирење мушке и женске улоге у особи, варијаблом помирење добитак-губитак и помирење приближавање-одвајање. Није добијена статистички значајна повезаност ове варијабле са генеративношћу и преферираном самоћом. Повећање скорова испитаника на варијабли помирење маскулиност-фемининост праћено је повећањем њихових вредности на варијаблама помирење млад-стар, андрогиност, помирење добитак-губитак и приближавање-одвајање, односно опадањем скорова на варијаблама маскулиност и фемининост.

Пораст скорова испитаника на наглашеној мушкој полној улози праћен је порастом скорова на варијабли генеративност, а опадањем на варијаблама помирење млад-стар, помирење маскулиност-фемининост, андрогиност, помирење добитак-губитак и помирење приближавање-одвајање.

Сличан однос постоји између наглашене женске полне улоге и већине наведених варијабли, изузев варијабле андрогиност, на којој скорови испитаника опадају, како расту њихове вредности на варијабли фемининост. За разлику од описаног односа маскулиности са испитиваним варијаблама, није добијена статистички значајна повезаност фемининости са варијаблама маскулиност, помирење добитак-губитак и преферирана самоћа.

Последња варијабла мерена у оквиру помирења мушке и женске улоге у особи, варијабла андрогиност повезана је са свим варијаблама у оквиру прва два пара супротности. Није добијена статистички значајна повезаност ове варијабле са варијаблама у оквиру последњег пара супротности, као ни варијаблом помирење добитак-губитак. Повећање скорова на варијабли андрогиност праћено је, у оквиру односа других варијабли, већ поменути порастом вредности испитаника на варијаблама помирење млад-стар, помирење маскулиност-фемининост и фемининост, а опадањем скорова на маскулиности и генеративности.

Варијабла помирење добитак-губитак повезана је на статистички значајном нивоу са одређеним варијаблама у оквиру сва четири пара супротности. Пораст вредности испитаника на овој варијабли праћен је порастом њихових скорова на варијаблама помирење млад-стар, помирење маскулиност-фемининост, помирење приближавање-одвајање и преферирана самоћа, односно опадањем скорова испитаника на варијаблама маскулиност и генеративност.

Повећање вредности испитаника на варијабли генеративност праћено је повећањем вредности на варијаблама помирење млад-стар, маскулиност и фемининост, односно опадањем на варијаблама андрогиност, помирење добитак-губитак и приближавање-одвајање, као и опадањем њихових вредности на варијаблама андрогиност, помирење добитак-губитак и помирење приближавања-одвајања.

Пораст скорова испитаника на варијабли помирење приближавања-одвајања праћен је порастом скорова на варијаблама помирење млад-стар, помирење маскулиност-фемининост, помирење добитак-губитак и преферирана самоћа, односно опадањем скорова на маскулиности, фемининости и генеративности.

Целокупни однос варијабле преферирана самоћа са осталим варијаблама у оквиру Левинсонове теорије размотрен је у претходном тексту, али се због лакше прегледности сада сажима још једанпут. Резултати показују да је добијена статистички значајна повезаност ове варијабле само са две испитиване варијабле. Прецизније пораст вредности испитаника на преферираној самоћи праћен је порастом њихових скорова на варијаблама помирење добитак-губитак и помирење приближавања-одвајања.

Добијене корелације између варијабли, које произилазе из Левинсонове теорије, на статистички значајном нивоу, крећу се од слабог, преко средњег до изразито јаког интензитета (Табела 16).

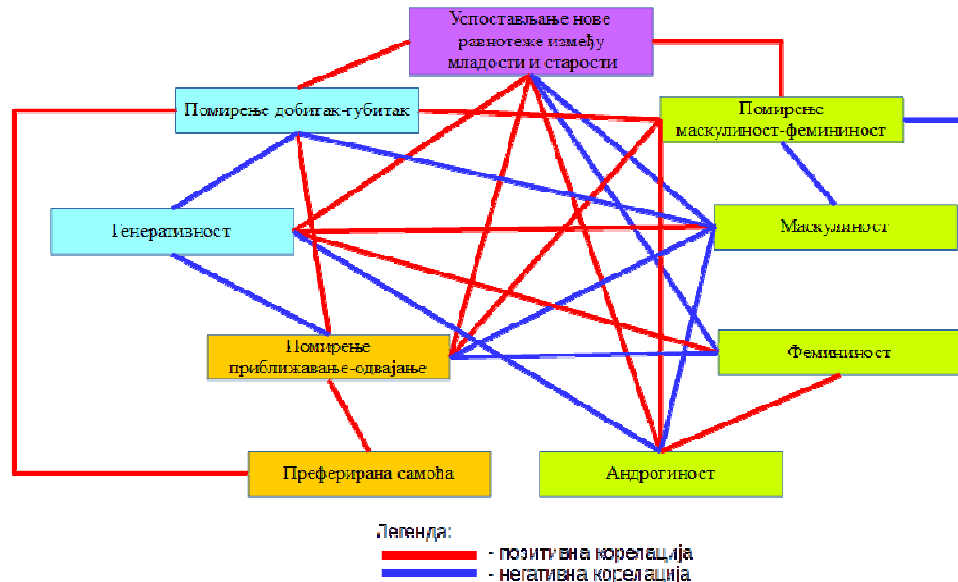
Табела 16. Корелације

		ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	МАСКУЛИНОСТ	ФЕМИНИНОСТ	АНДРОГИНОСТ	ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	ГЕНЕРАТИВНОСТ	ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ -ОДВАЈАЊЕ	ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	1.00	.522**	-.236**	-.107**	.103*	.236**	.102*	.176**	-.044
	<i>Sig.</i>	.	.000	.000	.009	.011	.000	.013	.000	.283
	<i>N</i>	600	600	600	600	600	600	600	600	600
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.522**	1.00	-.245**	-.080*	.129**	.196**	.059	.201**	.069
	<i>Sig.</i>	.000	.	-.000	.050	.002	.000	.146	.000	.089
	<i>N</i>	600	600	600	600	600	600	600	600	600
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	-.236**	-.245**	1.00	.070	-.685**	-.155**	.323**	-.156**	.020
	<i>Sig.</i>	.000	.000	.	.088	.000	.000	.000	.000	.629
	<i>N</i>	600	600	600	600	600	600	600	600	600
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	-.107**	-.101*	.070	1.00	.643**	-.079	.190**	-.101*	-.018
	<i>Sig.</i>	.009	.050	.088	.	.000	.053	.000	.013	.661
	<i>N</i>	600	600	600	600	600	600	600	600	600
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	.103*	.129**	-.685**	.643**	1.00	.057	-.120**	.049	-.028
	<i>Sig.</i>	.011	.002	.000	.000	.	.166	.003	.234	.494
	<i>N</i>	600	600	600	600	600	600	600	600	600
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	<i>rho</i>	.236**	.196**	-.155**	-.079	.057	1.00	-.122**	.923**	.164**
	<i>Sig.</i>	.000	.000	.000	.053	.166	.	.003	.000	.000
	<i>N</i>	600	600	600	600	600	600	600	600	600

ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.102*	.059	.323**	.190**	-.120**	-.122**	1.00	-.146**	.013
	<i>Sig.</i>	.013	.146	.000	.000	.003	.003	.	.000	.756
	<i>N</i>	600	600	600	600	600	600	600	600	600
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	.176**	.201**	-.156**	-.101*	.049	.923**	-.146**	1.00	.309**
	<i>Sig.</i>	.000	.000	.000	.013	.234	.000	.000	.	.000
	<i>N</i>	600	600	600	600	600	600	600	600	600
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	-.044	.069	.020	-.018	-.028	.164**	.013	.309**	1.00
	<i>Sig.</i>	.283	.089	.629	.661	.494	.000	.756	.000	.
	<i>N</i>	600	600	600	600	600	600	600	600	600

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 3. Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година (за цео узорак)

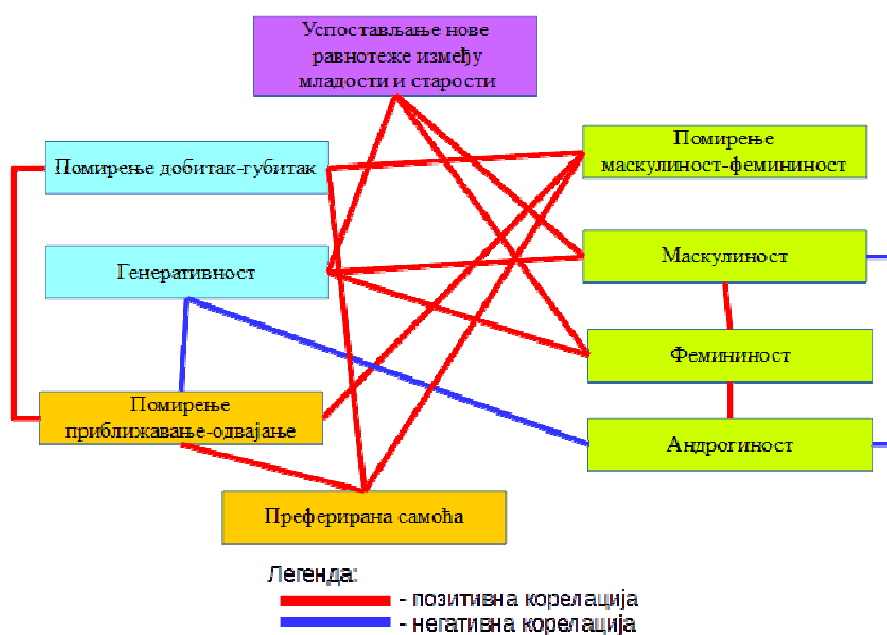
У групи испитаника средњих година добијени су следећи резултати. Постоји слаба позитивна корелација између помирења млад-стар и варијабли маскулиност, фемининост и генеративност, као и варијабли помирење маскулиност-фемининост са варијаблама помирење добитак-губитак, помирење приближавања-одвајања и преферирана самоћа. Маскулиност је поред прве варијабле, још у позитивној вези средњег интензитета са фемининошћу и генеративношћу, а у средњој негативној вези са андрогиношћу. Позитивна повезаност фемининости са варијаблама андрогиност и генеративност, поред већ дискутованих, креће се од слабог до јаког интензитета, што је случај и са андрогиношћу која је још у слабој негативној корелацији са генеративношћу. Поред већ наведених, помирење супротности добитак-губитак у изразито јакој позитивној корелацији је са помирењем приближавања-одвајања, а слабој са преферираном самоћом, док је генеративност, поред већ дискутованих, у слабој негативној корелацији са помирењем приближавања-одвајања, које је са своје стране, пак у позитивној корелацији средњег интензитета са варијаблом преферирана самоћа (Табела 17).

Табела 17. Корелације

		ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	МАСКУЛИНОСТ	ФЕМИНИНОСТ	АНДРОГИНОСТ	ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	ГЕНЕРАТИВНОСТ	ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	ПРЕФЕРИРАНА САМОЊА
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	1.000	.129	.253**	.280**	.072	.090	.202**	.053	-.064
	<i>Sig.</i>	.	.069	.000	.000	.312	.207	.004	.455	.367
	<i>N</i>	200	200	200	200	200	200	200	200	200
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.129	1.000	.009	.124	.128	.266**	-.107	.266**	.156*
	<i>Sig.</i>	.069	.	.897	.081	.070	.000	.130	.000	.027
	<i>N</i>	200	200	200	200	200	200	200	200	200
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.253**	.009	1.000	.426**	-.460**	.037	.364**	-.007	-.030
	<i>Sig.</i>	.000	.897	.	.000	.000	.606	.000	.923	.670
	<i>N</i>	200	200	200	200	200	200	200	200	200
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.280**	.124	.426**	1.000	.513**	-.036	.214**	-.016	-.030
	<i>Sig.</i>	.000	.081	.000	.	.000	.610	.002	.820	.670
	<i>N</i>	200	200	200	200	200	200	200	200	200
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	.072	.128	-.460**	.513**	1.000	.076	-.164*	.052	-.064
	<i>Sig.</i>	.312	.070	.000	.000	.	.287	.020	.469	.371
	<i>N</i>	200	200	200	200	200	200	200	200	200
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	<i>rho</i>	.090	.266**	.037	.036	.076	1.000	-.098	.916**	.194**
	<i>Sig.</i>	.207	.000	.606	.610	.287	.	.166	.000	.006
	<i>N</i>	200	200	200	200	200	200	200	200	200
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.202**	-.107	.364**	.214**	-.164*	-.098	1.000	-.157*	-.039
	<i>Sig.</i>	.004	.130	.000	.002	.020	.166	.	.027	.583
	<i>N</i>	200	200	200	200	200	200	200	200	200
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	.053	.266**	-.007	-.016	.052	.916**	-.157*	1.000	.334**
	<i>Sig.</i>	.455	.000	.923	.820	.469	.000	.027	.	.000
	<i>N</i>	200	200	200	200	200	200	200	200	200
ПРЕФЕРИРАНА САМОЊА	<i>rho</i>	-.064	.156*	-.030	-.030	-.064	.194**	-.039	.334**	1.000
	<i>Sig.</i>	.367	.027	.670	.670	.371	.006	.583	.000	.
	<i>N</i>	200	200	200	200	200	200	200	200	200

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 4. Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година (за испитанике средњих година)

Однос унутрашњих промена и спољашњих манифестација кризе средњих година

У наредној табели представљени су резултати међуодноса унутрашњих и спољашњих манифестација кризе средњих година.

Креативно суочавање са кризом повезано је са помирењем младост-старост, варијаблама помирењем маскулиност-фемининост, маскулиност и обе варијабле којима се испитује напредак у успостављању нове равнотеже између добитка-губитка, односно креације-деструкције. Није утврђена статистички значајна повезаност ове са осталим варијаблама у оквиру Левинсоновог модела. Повећање скорова испитаника на варијабли креативно суочавање са кризом праћено је порастом скорова на варијаблама помирење млад-стар, помирење маскулиност-фемининост, помирење добитак-губитак и генеративност и опадањем скорова на варијабли маскулиност. Сличан однос са варијаблама у оквиру Левинсонове теорије, имају и варијабле декомпензација и механизам порицања са бекством.

Пораст скорова на варијабли декомпензација праћен је растом вредности на варијаблама помирење млад-стар, помирење маскулиност-фемининост, андрогинност, помирење добитак-губитак, помирење приближавање-одвајање и преферирана самоћа, и опадањем скорова на варијабли маскулиност.

Слично, повећање скорова испитаника на варијабли порицање са бекством праћен је порастом њихових вредности на варијаблама помирење млад-стар, помирење маскулиност-фемининост, помирење добитак-губитак, генеративност и помирење приближавање-одвајање, односно опадањем скорова на варијаблама маскулиност и фемининост.

У многоме различит, понекад чак супротан однос од односа наведених варијабли постоји између последњег механизма из Марморове теорије и унутрашњих манифестација кризе средњих година. Пораст вредности испитаника на механизму порицања са наткомпензацијом праћен је опадањем њихових скорова на варијаблама помирење млад-стар, помирење маскулиност-фемининост, фемининост и помирење добитак-губитак, као и повећањем скорова на варијаблама маскулиност и генеративност.

Разматране повезаности на статистички значајном нивоу крећу се од веома слабог до високог интензитета (Табела 18).

Табела 18. Корелације

		КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	.566**	.214**	.434**	-.303**
	<i>Sig.</i>	.000	.000	.000	.000
	<i>N</i>	600	600	600	600
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ-ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.337**	.239**	.423**	-.232**
	<i>Sig.</i>	.000	.000	.000	.000
	<i>N</i>	600	600	600	600
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	-.094*	-.252**	-.160**	.244**
	<i>Sig.</i>	.022	.000	.000	.000
	<i>N</i>	600	600	600	600
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	-.058	-.059	-.102*	-.115**
	<i>Sig.</i>	.158	.146	.013	.005
	<i>N</i>	600	600	600	600
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	.026	.140**	.026	-.097
	<i>Sig.</i>	.520	.001	.519	.067
	<i>N</i>	600	600	600	600
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	<i>rho</i>	.107*	.509**	.339**	-.148**
	<i>Sig.</i>	.018	.000	.000	.000
	<i>N</i>	600	600	600	600
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.205**	-.056	.101*	.114**
	<i>Sig.</i>	.000	.169	.048	.005
	<i>N</i>	600	600	600	600
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	.065	.492**	.313**	-.091*
	<i>Sig.</i>	.113	.000	.000	.025
	<i>N</i>	600	600	600	600
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	-.004	.106**	.069	.029
	<i>Sig.</i>	.914	.009	.092	.472
	<i>N</i>	600	600	600	600

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 5. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација и унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година (за цео узорак)

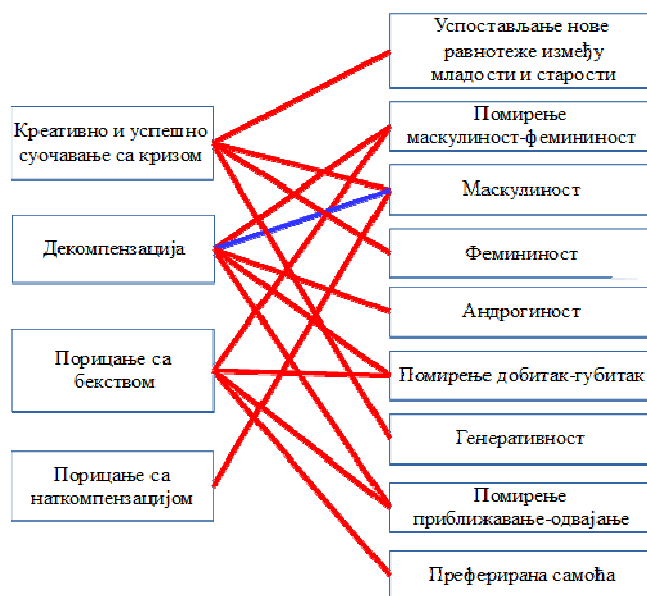
Када се узму у обзир само испитаници средњих година добијају се следећи резултати. Креативно суочавање са кризом у позитивној корелацији средњег интензитета је са варијаблама помирење млад-стар, маскулиност и генеративност, а слабог интензитета са варијаблом фемининост. Декомпензација је позитивно повезана са варијаблама помирење маскулиност-фемининост, андрогиност, помирење добитак-губитак и помирење приближавање-одвајање, односно негативно са варијаблом маскулиност. Вредности добијених корелација на статистички значајном нивоу крећу се од слабог до средњег интензитета. Механизам порицања са бекством у позитивној је корелацији слабог до средњег интензитета са помирењем маскулиност-фемининост, помирењем добитак-губитак и обе варијабле којима се испитује и мери напредак у успостављању нове равнотеже између приближавања и одвајања од других људи. Једина статистички значајна позитивна повезаност слабог интензитета механизма порицања са наткомпензацијом, на популацији испитаника средњих година, је са маскулиношћу (Табела 19).

Табела 19. Корелације

		КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	.411**	-.055	-.058	.128
	<i>Sig.</i>	.000	.442	.414	.071
	<i>N</i>	200	200	200	200
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.055	.211**	.196**	.085
	<i>Sig.</i>	.435	.003	.005	.232
	<i>N</i>	200	200	200	200
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.362**	-.188**	.062	.155*
	<i>Sig.</i>	.000	.008	.383	.028
	<i>N</i>	200	200	200	200
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.175*	.077	.052	.079
	<i>Sig.</i>	.013	.278	.463	.265
	<i>N</i>	200	200	200	200
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	-.124	.201**	-.078	-.068
	<i>Sig.</i>	.080	.004	.272	.340
	<i>N</i>	200	200	200	200
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	<i>rho</i>	-.029	.442**	.314**	.072
	<i>Sig.</i>	.685	.000	.000	.313
	<i>N</i>	200	200	200	200
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.305**	-.106	.112	.000
	<i>Sig.</i>	.000	.135	.114	.997
	<i>N</i>	200	200	200	200
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	-.016	.405**	.318**	.101
	<i>Sig.</i>	.819	.000	.000	.155
	<i>N</i>	200	200	200	200
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	-.047	.058	.224**	-.015
	<i>Sig.</i>	.505	.416	.001	.833
	<i>N</i>	200	200	200	200

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Легенда:
— - позитивна корелација
— - негативна корелација

Шематски приказ 6. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација и унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година (за испитанике средњих година)

Осећање смисла живота према теоријским одређењима Мајкла Стејнера и Виктора Франкла

У табели 20 налазе се вредности основних дескриптивних статистичких мера за варијабле којима се региструје и мери осећање смисла живота.

Табела 20. Дескриптивне статистичке мере

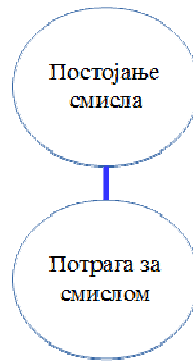
	N		AS	SD	Rang	Min	Max
	Valid	Missing					
ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	600	0	28.19	6.20	74	5	79
ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ	600	0	21.52	7.52	30	3	35

Добијена је веома слаба негативна повезаност између осећања постојања смисла живота и осећања потраге за њим. Иако је добијена веза на статистички значајном нивоу, што би значило да је пораст скорова испитаника на осећању постојања смисла живота, праћен опадањем њихових скорова на осећању потраге за смислом, ипак је вероватније да ова два аспекта смисла живота представљају независне феномене (Табела 21).

Табела 21. Корелације

		ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	<i>rho</i>	-.082*
	<i>Sig.</i>	.044
	<i>N</i>	600

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Легенда:
— - позитивна корелација
— - негативна корелација

Шематски приказ 7. Модел међуодноса варијабли у оквиру осећања смисла живота (за цео узорак)

На групи испитаника средњих година наведена корелација није на статистички значајном нивоу (Табела 22).

Табела 22. Корелације

		ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	<i>rho</i>	-.034
	<i>Sig.</i>	.628
	<i>N</i>	200

Легенда:
— - позитивна корелација
— - негативна корелација

Шематски приказ 8. Модел међуодноса варијабли у оквиру осећања смисла живота (за испитанике средњих година)

Теорија преливања породичних и професионалних улога

Резултати дескриптивне статистике за преливање породичних са професионалним улогама приказани су у наредној табели.

Табела 23. Дескриптивне статистичке мере

	N		AS	SD	Rang	Min	Max
	Valid	Missing					
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСаО-ПОРОДИЦА	325	0	23.58	8.08	35	7	42
ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСаО	325	0	25.93	7.17	35	7	42

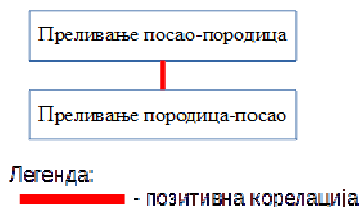
Између два главна смера преливања породичних са професионалним улогама утврђена је висока позитивна повезаност. Повећање скорова испитаника на варијабли

преливање посао-породица, праћено је повећањем њихових вредности на супротном смеру преливања, односно варијабли преливање породица-посао (Табела 24).

Табела 24. *Корелације*

		ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	<i>rho</i>	.618**
	<i>Sig.</i>	.000
	<i>N</i>	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

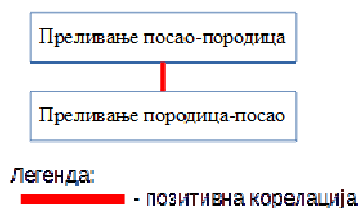
Шематски приказ 9. *Модел међуодноса варијабли у оквиру преливања породичних и професионалних улога (за цео узорак)*

На делу узорка у који су укључени само запослени испитаници средњих година, интензитет добијене позитивне корелације је нешто већи (Табела 25).

Табела 25. *Корелације*

		ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	<i>rho</i>	.650**
	<i>Sig.</i>	.000
	<i>N</i>	170

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

Шематски приказ 10. *Модел међуодноса варијабли у оквиру преливања породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)*

Теорија конфликта породичних и професионалних улога

Табела 26 садржи резултате дескриптивне статистике за конфликт породичних и професионалних улога, који представља други испитивани облик усклађивања улога у главним сферама људског функционисања.

Табела 26. *Дескриптивне статистичке мере*

	N		AS	SD	Rang	Min	Max
	Valid	Missing					
КОНФЛИКТ ПОСАО-ПОРОДИЦА	325	0	16.42	8.62	35	5	40
КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСАО	325	0	12.81	8.07	35	5	40

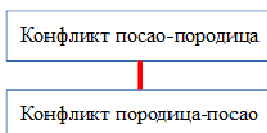
У наредној табели приказан је однос две основне врсте, односно смера конфликта породичних са професионалним улогама. Добијена је висока позитивна статистички значајна повезаност између варијабли, која се огледа у томе да је пораст

скорова испитаника на варијабли конфликт посао-породица, праћен порастом скорова и на другом смеру конфликта, односно варијабли конфликт породица-посао.

Табела 27. Корелације

		КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСАО
КОНФЛИКТ ПОСАО-ПОРОДИЦА	<i>rho</i>	.637**
	<i>Sig.</i>	.000
	<i>N</i>	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

Легенда:

- позитивна корелација

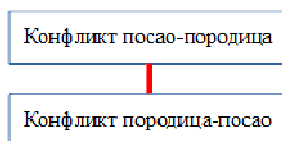
Шематски приказ 11. Модел међуодноса варијабли у оквиру конфликта породичних и професионалних улога (за цео узорак)

Насупрот преливању улога, на популацији запослених испитаника средњих година, добијена позитивна корелација нешто је слабијег интензитета (Табела 28).

Табела 28. Корелације

		КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСАО
КОНФЛИКТ ПОСАО-ПОРОДИЦА	<i>rho</i>	.632**
	<i>Sig.</i>	.000
	<i>N</i>	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

Легенда:

- позитивна корелација

Шематски приказ 12. Модел међуодноса варијабли у оквиру конфликта породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

Интегративна теорија породичних и професионалних улога

Резултати дескриптивне статистике за варијабле којима се региструје и мери међузависност породичних и професионалних улога налазе се у наредној табели.

Табела 29. Дескриптивне статистичке мере

	N		AS	SD	Rang	Min	Max
	Valid	Missing					
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	325	0	12.60	3.03	13	3	16
ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	325	0	7.71	2.20	8	2	10

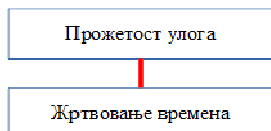
Однос варијабли којима се испитује међузависност породичних са професионалним улогама приказан је у Табели 30. Добијена је позитивна повезаност умереног интензитета на високом нивоу статистичке значајности. Повећање скорова испитаника на варијабли прожетост улога, праћено је повећањем њихових вредности и

на варијабли којом се утврђује жртвовање времена које би се провело са породицом због посла.

Табела 30. Корелације

		ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	<i>rho</i>	.368**
	<i>Sig.</i>	.000
	<i>N</i>	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

Легенда:

 - позитивна корелација

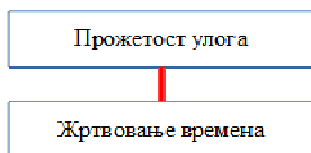
Шематски приказ 13. Модел међуодноса варијабли у оквиру међузависности породичних и професионалних улога (за цео узорак)

Повезаност варијабли којима се испитује међузависност породичних и професионалних улога на популацији запослених испитаника средњих година, нешто је нижег интензитета (Табела 31).

Табела 31. Корелације

		ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	<i>rho</i>	.300**
	<i>Sig.</i>	.000
	<i>N</i>	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

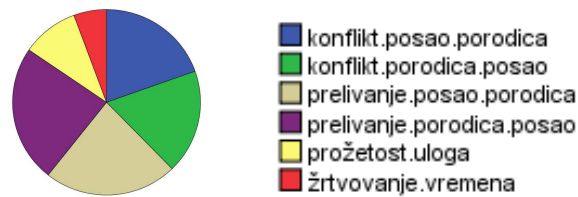

Легенда:

 - позитивна корелација

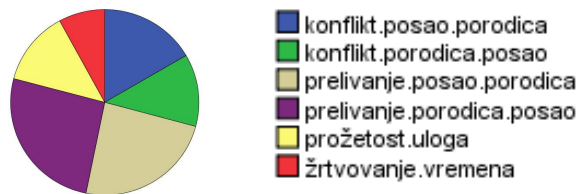
Шематски приказ 14. Модел међуодноса варијабли у оквиру међузависности породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

Међусобни однос главних теорија усклађивања породичних са професионалним улогама најбоље се може сагледати на следећем графикону. Добијени резултати показују да је на испитиваном узорку најзаступљенији облик усклађивања породичних са професионалним улогама преливање улога, које чини скоро половину испитиваних облика усклађивања, и представљено је љубичастом и окер бојом (*Теорија преливања*). По заступљености следи конфликт породичних са професионалним улогама, који је означен плавом и зеленом бојом (*Теорија конфликта*), док је у најмањој мери присутна међузависност породичних и професионалних улога, која је на графикону приказана жутом и црвеном бојом (*Интегративна теорија*).

Графикон 12. Заступљеност појединих облика усклађивања улога на целом узорку

Скоро идентична заступљеност појединих облика усклађивања породичних са професионалним улогама присутна је и у делу узорка у који су укључене само запослене особе средњих година (Графикон 13).

Графикон 13. Заступљеност појединих облика усклађивања улога код испитаника средњих година

Однос између главних облика усклађивања породичних и професионалних улога

Посматрано у односу на цео узорак, конфликт смера од посла ка породици, поред тога што је повезан са супротним смером конфликта, у вези је и са преливањем улога истог смера, позитивним и негативним емоцијама и разочараношћу и резигнацијом. Повећањем скорова испитаника на преливању посао-породица и негативним емоцијама, долази до пораста њихових вредности и на испитиваном смеру конфликта, док са повећањем скорова на позитивним емоцијама и варијабли разочараност и резигнација опадају скорови на овом смеру конфликта улога. Други смер конфликта на исти начин је повезан са преливањем улога од посла ка породици, позитивним и негативним емоцијама и разочараношћу и резигнацијом. Утврђена је и слаба негативна веза са прожетошћу улога, у смислу да са порастом вредности испитаника на овој варијабли, опадају њихове вредности на наведеном смеру конфликта. Повећање вредности испитаника на преливању посао-породица, праћено је порастом њихових скорова на другом смеру преливања, жртвовању времена и негативним емоцијама, док је пораст у вредностима супротног смера преливања улога праћен порастом скорова испитаника на варијаблама прожетост улога, жртвовање времена и негативне емоције. Повећање скорова испитаника на варијабли прожетост улога, праћено је порастом њихових резултата и на позитивним емоцијама, поред жртвовања времена. Исти је случај и са другом варијаблом у оквиру међузависности

породичних и професионалних улога. Повећање вредности испитаника на варијаблама разочараност и резигнација и позитивне емоције, као и опадање на варијабли негативне емоције, праћено је порастом њихових скорова на континуалној варијабли подршка. Екстерна подршка повезана је само негативном корелацијом са разочараношћу и резигнацијом, која опада како се повећавају вредности испитаника на овој врсти подршке. Повећање вредности испитаника на позитивним емоцијама прати смањење њихових скорова на негативним, и повећањем вредности на варијабли разочараност и резигнација. Добијене корелације крећу се од слабог, преко средњег, до оних високог интензитета (Табела 32).

Табела 32. Корелације

КОРЕЛАЦИЈА		КОНФЛИКТ ПОСАО-Породица	КОНФЛИКТ Породица-ПОСАО	ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-Породица	ПРЕЛИВАЊЕ Породица-ПОСАО	ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	ПОДРШКА (континуална)	ЕКСТЕРНА ПОДРШКА	ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	РАЗОЧАРАНОСТ И РЕЗИГНАЦИЈА
КОНФЛИКТ ПОСАО-Породица	<i>rho</i>	1.000	.637**	.204**	.061	-.072	.105	-.084	-.071	-.161**	.202**	-.170**
	<i>Sig.</i>	.	.000	.000	.270	.196	.059	.132	.201	.004	.000	.008
	<i>N</i>	325	325	325	325	325	325	325	325	325	325	241
КОНФЛИКТ Породица-ПОСАО	<i>rho</i>	.637**	1.000	.221**	.005	-.111*	.082	-.097	-.045	-.229**	.183**	-.180**
	<i>Sig.</i>	.000	.	.000	.929	.045	.141	.080	.421	.000	.001	.005
	<i>N</i>	325	325	325	325	325	325	325	325	325	325	241
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-Породица	<i>rho</i>	.204**	.221**	1.000	.618**	.085	.254**	.022	-.042	.115*	-.033	-.047
	<i>Sig.</i>	.000	.000	.	.000	.126	.000	.688	.451	.038	.551	.470
	<i>N</i>	325	325	325	325	325	325	325	325	325	325	241
ПРЕЛИВАЊЕ Породица-ПОСАО	<i>rho</i>	.061	.005	.618**	1.000	.163**	.163**	.034	-.028	.132*	-.017	.044
	<i>Sig.</i>	.270	.929	.000	.	.003	.003	.540	.618	.017	.761	.492
	<i>N</i>	325	325	325	325	325	325	325	325	325	325	241
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	<i>rho</i>	-.072	-.111*	.085	.163**	1.000	.368**	.027	-.054	.166**	-.092	-.025
	<i>Sig.</i>	.196	.045	.126	.003	.	.000	.624	.327	.003	.099	.702
	<i>N</i>	325	325	325	325	325	325	325	325	325	325	241
ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	<i>rho</i>	.105	.082	.254**	.163**	.368**	1.000	.053	-.058	.166**	.017	-.066
	<i>Sig.</i>	.059	.141	.000	.003	.000	.	.339	.300	.003	.765	.308
	<i>N</i>	325	325	325	325	325	325	325	325	325	325	241
ПОДРШКА (континуална)	<i>rho</i>	-.084	-.097	.022	.034	.027	.053	1.000	-.011	.115*	-.169**	.175**
	<i>Sig.</i>	.132	.080	.688	.540	.624	.339	.	.849	.038	.002	.006
	<i>N</i>	325	325	325	325	325	325	325	325	325	325	241
ЕКСТЕРНА ПОДРШКА	<i>rho</i>	-.071	-.045	-.042	-.028	-.054	-.058	-.011	1.000	-.096	-.096	-.177**
	<i>Sig.</i>	.201	.421	.451	.618	.327	.300	.849	.	.084	.083	.006
	<i>N</i>	325	325	325	325	325	325	325	325	325	325	241
ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>rho</i>	-.161**	-.229**	.115*	.132*	.166**	.166**	.115*	-.096	1.000	-.245**	.327**
	<i>Sig.</i>	.004	.000	.038	.017	.003	.003	.038	.084	.	.000	.000
	<i>N</i>	325	325	325	325	325	325	325	325	325	325	241
НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>rho</i>	.202**	.183**	-.033	-.017	-.092	.017	-.169**	-.096	-.245**	1.000	-.122
	<i>Sig.</i>	.000	.001	.551	.761	.099	.765	.002	.083	.000	.	.060
	<i>N</i>	325	325	325	325	325	325	325	325	325	325	241
РАЗОЧАРАНОСТ И РЕЗИГНАЦИЈА	<i>rho</i>	-.170**	-.180**	-.047	.044	-.025	-.066	.175**	-.177**	.327**	-.122	1.000
	<i>Sig.</i>	.008	.005	.470	.492	.702	.308	.006	.006	.000	.060	.
	<i>N</i>	241	241	241	241	241	241	241	241	241	241	241

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 15. *Модел међуодноса варијабли у оквиру појединих облика усклађивања породичних и професионалних улога (за цео узорак)*

И када се посматрају само испитаници средњих година, однос између варијабли у оквиру појединих облика усклађивања породичних са професионалним улогама сличан је претходном. Поред међусобне високе позитивне повезаности, конфликти оба смера у негативној су корелацији са прожетошћу улога, позитивним емоцијама и разочараношћу и резигнацијом. Поред тога, смер конфликта од посла ка породици позитивно је повезан још са негативним емоцијама и преливањем улога од посла ка породици. Преливање посао-породица, поред већ наведених корелација, позитивно је повезано са жртвовањем времена и позитивним емоцијама, док је супротни смер у слабој позитивној вези са позитивним емоцијама. Прожетост улога и жртвовање времена позитивно су повезане, док је подршка мерена као континуална варијабла у позитивној корелацији са разочараношћу и резигнацијом и са позитивним емоцијама, а

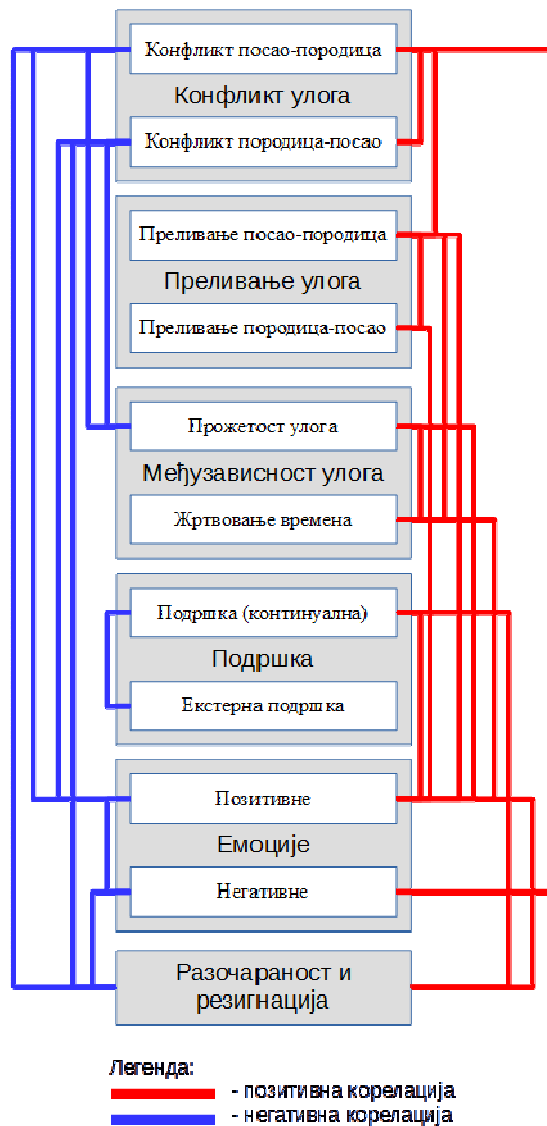
у негативној са екстерном подршком и негативним емоцијама. Утврђена је позитивна повезаност разочараности и резигнације са позитивним, а негативна са негативним емоцијама, док су наведене позитивне и негативне емоције у негативној корелацији слабог интензитета. Интензитет статистички значајних корелација, такође се креће од слабог, преко средњег, до високог (Табела 33).

Табела 33. Корелације

КОРЕЛАЦИЈА		КОНФЛИКТ ПОСАО-Породица	КОНФЛИКТ Породица-ПОСАО	ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-Породица	ПРЕЛИВАЊЕ Породица-ПОСАО	ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	ПОДРШКА (континуална)	ЕКСТЕРНА ПОДРШКА	ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	РАЗОЧАРАНост И РЕЗИГНАЦИЈА
КОНФЛИКТ ПОСАО-Породица	<i>rho</i>	1.000	.632**	.193*	.071	-.199**	.102	-.011	-.099	-.165*	.202**	-.180*
	<i>Sig.</i>	.	.000	.012	.356	.009	.184	.887	.200	.032	.008	.024
	<i>N</i>	170	170	170	170	170	170	170	170	170	170	156
КОНФЛИКТ Породица-ПОСАО	<i>rho</i>	.632**	1.000	.145	-.066	-.191*	.047	-.019	.031	-.229**	.127	-.258**
	<i>Sig.</i>	.000	.	.059	.389	.013	.547	.805	.690	.003	.099	.001
	<i>N</i>	170	170	170	170	170	170	170	170	170	170	156
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-Породица	<i>rho</i>	.193*	.145	1.000	.650**	.117	.211**	.051	-.055	.191*	-.025	-.028
	<i>Sig.</i>	.012	.059	.	.000	.127	.006	.505	.473	.012	.745	.724
	<i>N</i>	170	170	170	170	170	170	170	170	170	170	156
ПРЕЛИВАЊЕ Породица-ПОСАО	<i>rho</i>	.071	-.066	.650**	1.000	.131	.143	.008	-.041	.183*	.061	.063
	<i>Sig.</i>	.356	.389	.000	.	.088	.063	.914	.600	.017	.426	.438
	<i>N</i>	170	170	170	170	170	170	170	170	170	170	156
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	<i>rho</i>	-.199**	-.191*	.117	.131	1.000	.300**	-.080	-.045	.228**	-.095	.045
	<i>Sig.</i>	.009	.013	.127	.088	.	.000	.300	.559	.003	.219	.578
	<i>N</i>	170	170	170	170	170	170	170	170	170	170	156
ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	<i>rho</i>	.102	.047	.211**	.143	.300**	1.000	.095	-.044	.176*	.036	-.039
	<i>Sig.</i>	.184	.547	.006	.063	.000	.	.217	.572	.022	.638	.630
	<i>N</i>	170	170	170	170	170	170	170	170	170	170	156
ПОДРШКА (континуална)	<i>rho</i>	-.011	-.019	.051	.008	-.080	.095	1.000	-.180*	.172*	-.149	.205*
	<i>Sig.</i>	.887	.805	.505	.914	.300	.217	.	.019	.025	.052	.010
	<i>N</i>	170	170	170	170	170	170	170	170	170	170	156
ЕКСТЕРНА ПОДРШКА	<i>rho</i>	-.099	.031	-.055	-.041	-.045	-.044	-.180*	1.000	-.069	-.138	-.134
	<i>Sig.</i>	.200	.690	.473	.600	.559	.572	.019	.	.371	.074	.095
	<i>N</i>	170	170	170	170	170	170	170	170	170	170	156
ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>rho</i>	-.165*	-.229**	.191*	.183*	.228**	.176*	.172*	-.069	1.000	-.239**	.354**
	<i>Sig.</i>	.032	.003	.012	.017	.003	.022	.025	.371	.	.002	.000
	<i>N</i>	170	170	170	170	170	170	170	170	170	170	156
НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>rho</i>	.202**	.127	-.025	.061	-.095	.036	-.149	-.138	-.239**	1.000	-.172*
	<i>Sig.</i>	.008	.099	.745	.426	.219	.638	.052	.074	.002	.	.032
	<i>N</i>	170	170	170	170	170	170	170	170	170	170	156
РАЗОЧАРАНост И РЕЗИГНАЦИЈА	<i>rho</i>	-.180*	-.258**	-.028	.063	.045	-.039	.205*	-.134	.354**	-.172*	1.000
	<i>Sig.</i>	.024	.001	.724	.438	.578	.630	.010	.095	.000	.032	.
	<i>N</i>	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 16. Модел међуодноса варијабли у оквиру појединих облика усклађивања породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

Однос између различитих аспеката задовољства преузетим улогама

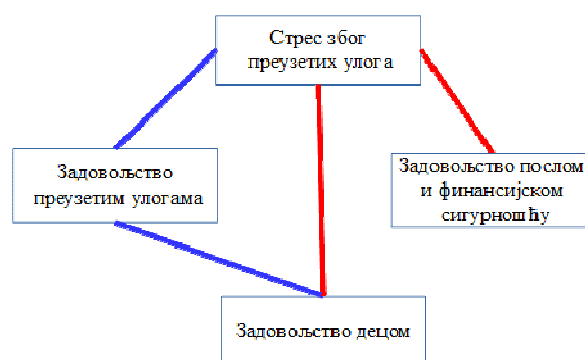
Задовољство послом и финансијском сигурношћу повезано је средњом позитивном корелацијом са стресом који се јавља услед обављања одређених породичних и професионалних улога, што значи да са порастом вредности испитаника на једној варијабли, расту и вредности на другој. Пораст скорова испитаника на варијабли задовољство децом праћен је порастом њихових скорова на стресу који се јавља због обављања улога у наведеним сферама функционисања, а опадањем на варијабли задовољство преузетим улогама. Повећање резултата испитаника на укупном нивоу задовољства које прати обављање појединих породичних и професионалних улога, прати опадање њихових резултата на нивоу стреса, односно наведене варијабле су у слабој негативној вези (Табела 34).

Табела 34. Корелације

КОРЕЛАЦИЈА		ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА
ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	<i>rho</i>	1.000	.099	.023	.417**
	<i>Sig.</i>	.	.076	.685	.000
	<i>N</i>	325	325	325	325
ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	<i>rho</i>	.099	1.000	-.285**	.179**
	<i>Sig.</i>	.076	.	.000	.001
	<i>N</i>	325	325	325	325
ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	<i>rho</i>	.023	-.285**	1.000	-.282**
	<i>Sig.</i>	.685	.000	.	.000
	<i>N</i>	325	325	325	325
СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	<i>rho</i>	.417**	.179**	-.282**	1.000
	<i>Sig.</i>	.000	.001	.000	.
	<i>N</i>	325	325	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Легенда:

— - позитивна корелација
 — - негативна корелација

Шематски приказ 17. Модел међуодноса варијабли у оквиру различитих аспеката задовољства услед обављања одређених породичних и професионалних улога (за цео узорак)

У ситуацији када се има у виду само део узорка који чине припадници средњих година добијени су нешто другачији резултати. Утврђена је позитивна корелација између задовољства послом и финансијском сигурношћу са укупним нивоима стреса и задовољства услед обављања одређених породичних и професионалних улога, а негативна са задовољством децом. Задовољство децом повезано је слабом негативном корелацијом са задовољством преузетим улогама, односно пораст скорова испитаника не једној варијабли, праћен је опадањем њихових вредности на другој, и обрнуто. Добијене корелације слабог су до средњег интензитета (Табела 35).

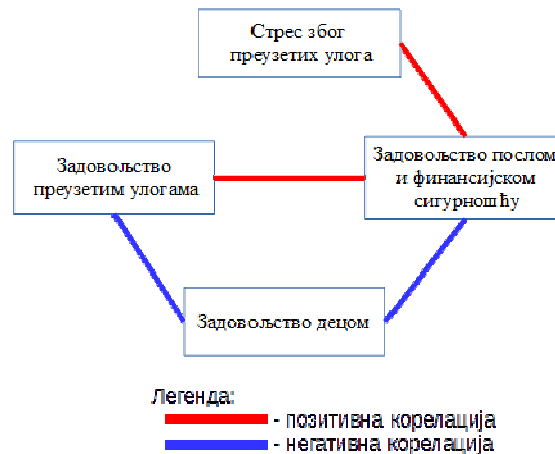
Табела 35. Корелације

КОРЕЛАЦИЈА		ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА
ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	<i>rho</i>	1.000	-.184*	.205**	.328**
	<i>Sig.</i>	.	.016	.007	.000
	<i>N</i>	170	170	170	170
ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	<i>rho</i>	-.184*	1.000	-.238**	-.117
	<i>Sig.</i>	.016	.	.002	.129
	<i>N</i>	170	170	170	170

ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	<i>rho</i>	.205**	-.238**	1.000	.117
	<i>Sig.</i>	.007	.002	.	.130
	<i>N</i>	170	170	170	170
СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	<i>rho</i>	.328**	-.117	.117	1.000
	<i>Sig.</i>	.000	.129	.130	.
	<i>N</i>	170	170	170	170

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 18. Модел међуодноса варијабли у оквиру различитих аспеката задовољства услед обављања одређених породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

Повезаност кризе средњих година са осећањем смисла живота

➤ према Марморовој теорији – Спољашње манифестације

У наредној табели приказани су резултати Спирманове ранг корелације између варијабли којима се региструју и мере спољашње манифестације кризе средњих година које произилазе из Марморове теорије и варијабли којима се испитује осећање смисла живота.

Стабилно осећање постојања смисла живота у вези је са креативним суочавањем са кризом, декомпензацијом и механизмом порицања са наткомпензацијом, у смислу да се са интензивирањем овог осећања повећавају склоности особе да кризу превазиђе на креативан и успешан начин или реагујући декомпензацијом, док се са порастом овог осећања код испитаника смањује тенденција реаговања на кризу у оквиру механизам порицања са наткомпензацијом. Механизам порицања са бекством није у вези са осећањем постојања смисла живота код испитаника. Осећање потраге за смислом живота повезано је са декомпензацијом и обе врсте механизма порицања. Није потврђено постојање везе између овог осећања и креативног суочавања са кризом на испитиваном узорку. Декомпензација, механизам порицања са бекством и механизам порицања са наткомпензацијом се код испитаника интензивирају како расте интензитет

осећања потраге за смислом живота. Све добијене корелације слабог су до средњег интензитета (Табела 36).

Табела 36. Корелације

		ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	.340**	-.041
	<i>Sig.</i>	.000	.316
	<i>N</i>	600	600
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	.181**	.137**
	<i>Sig.</i>	.000	.001
	<i>N</i>	600	600
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	-.013	.223**
	<i>Sig.</i>	.735	.000
	<i>N</i>	600	600
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	-.123**	.180**
	<i>Sig.</i>	.003	.000
	<i>N</i>	600	600

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

Шематски приказ 19. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година и осећања смисла живота (за цео узорак)

Ако се посматрају само испитаници средњих година однос наведених варијабли је следећи. Добијена је позитивна корелација средњег интензитета између осећања постојања смисла живота и креативног суочавања са кризом, као и слаба негативна корелација између овог осећања и декомпензације, односно механизма порицања са бекством. С друге стране осећање потраге за смислом живота повезано је позитивном везом слабог до средњег интензитета са декомпензацијом, механизмом порицања са бекством и механизмом порицања са наткомпензацијом (Табела 37).

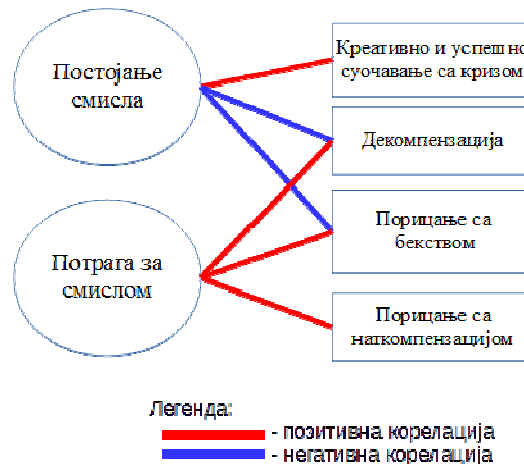
Табела 37. Корелације

		ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	.415**	.078
	<i>Sig.</i>	.000	.274
	<i>N</i>	200	200
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	-.227**	.146*
	<i>Sig.</i>	.001	.040
	<i>N</i>	200	200
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	-.216**	.370**
	<i>Sig.</i>	.002	.000
	<i>N</i>	200	200

ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	.049	.146*
	<i>Sig.</i>	.489	.039
	<i>N</i>	200	200

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 20. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година и осећања смисла живота (за испитанике средњих година)

➤ према Левинсоновој теорији – Унутрашње промене

Резултати којима се представља однос унутрашњих промена за време кризе средњих година и осећања смисла живота приказани су у наредној табели.

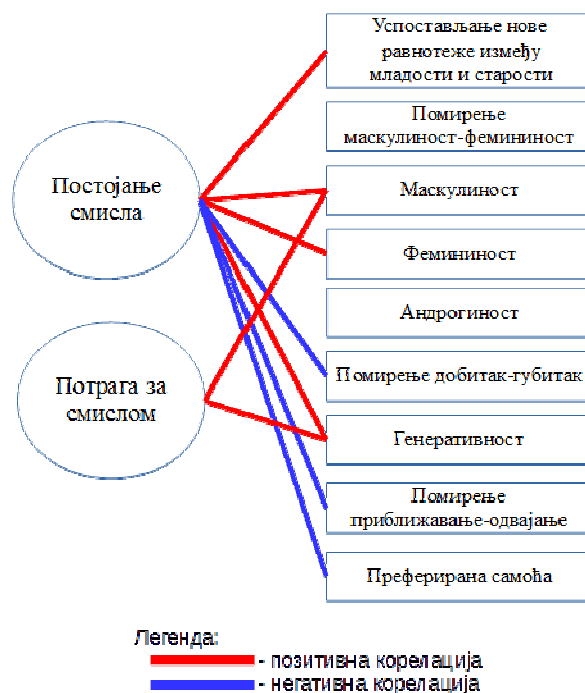
Успостављање нове равнотеже између младости и старости повезано је са стабилним осећањем постојања смисла живота. Пораст у наведеном осећању праћен је порастом у интензитету ове дубоке унутрашње промене. Није добијена повезаност између ове промене и осећања потраге за смислом живота. У оквиру варијабли којима се мери напредак у успостављању равнотеже између мушке и женске полне улоге, осећање постојања јасног смисла живота је у вези само са маскулиношћу и фемининошћу у смислу да се са порастом овог осећања интензивирају мушке, односно женске полне карактеристике у личности, али не и са варијаблима помирење маскулиност-фемининост и андрогиност. Осећање потраге за смислом живота повезано је на статистички значајном нивоу једино са маскулиношћу, у смислу да је она израженија код особа код којих је осећање потраге за смислом живота интензивније. Резултати показују да је добијена повезаност на високом нивоу статистичке значајности између осећања постојања смисла живота и обе варијабле којима се региструје напредак у успостављању равнотеже између добитка-губитка, односно деструкције-креације. Са порастом осећања смисла живота опадају вредности скорова испитаника на варијабли помирење добитак-губитак, а расту вредности скорова на варијабли генеративност. С друге стране осећање потраге за смислом живота у вези је

само са генеративношћу, која се повећава како расте интензитет овог осећања, али не и са варијаблом помирење добитак-губитак. Повезаност између последњег пара супротности према Левинсоновој теорији са осећањем смисла живота, постоји само када је у питање стабилно осећање постојања смисла, али не и осећање потраге за њим. Добијено је да се са порастом интензитета осећања постојања смисла живота смањују вредности испитаника на варијаблима помирење приближавање-одвајање и преферирана самоћа, што указује на то да се испитаници код којих постоји јасан доживљај смисла живота радије и чешће одлучују да буду у друштву других људи него сами. Све разматране корелације слабог су до средњег интензитета, али су на високом нивоу статистичке значајности (Табела 38).

Табела 38. Корелације

		ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	.271**	-.009
	<i>Sig.</i>	.000	.835
	<i>N</i>	325	325
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.078	.014
	<i>Sig.</i>	.056	.729
	<i>N</i>	325	325
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.145**	.124**
	<i>Sig.</i>	.000	.002
	<i>N</i>	325	325
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.204**	.050
	<i>Sig.</i>	.000	.220
	<i>N</i>	325	325
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	.045	-.065
	<i>Sig.</i>	.276	.114
	<i>N</i>	325	325
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	<i>rho</i>	-.132**	.010
	<i>Sig.</i>	.001	.808
	<i>N</i>	325	325
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.330**	.184**
	<i>Sig.</i>	.000	.000
	<i>N</i>	325	325
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	-.188**	.002
	<i>Sig.</i>	.000	.965
	<i>N</i>	325	325
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	-.133**	.069
	<i>Sig.</i>	.001	.089
	<i>N</i>	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

Шематски приказ 21. Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и осећања смисла живота (за цео узорак)

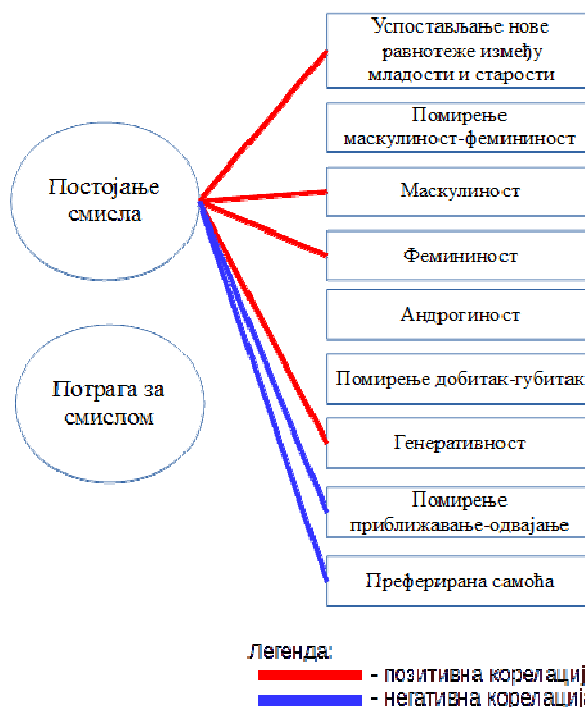
Када се посматрају само испитаници средњих година, ситуација је нешто другачија (Табела 39). Добијена је статистички значајна позитивна корелација средњег интензитета између осећања постојања смисла живота и варијабли помирење млад-стар, маскулиност, фемининост и генеративност, као и слаба негативна повезаност овог осећања са обе варијабле којима се испитује успостављање нове равнотеже и помирење супротности приближавања-одвајања. Није добијена статистички значајна повезаност осећања потраге за смислом живота и унутрашњих промена, које се по Левинсону, одигравају за време кризе средњих година.

Табела 39. Корелације

		ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	.312**	.060
	<i>Sig.</i>	.000	.398
	<i>N</i>	200	200
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	-.058	.069
	<i>Sig.</i>	.412	.329
	<i>N</i>	200	200
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.346**	.044
	<i>Sig.</i>	.000	.536
	<i>N</i>	200	200
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.327**	.105
	<i>Sig.</i>	.000	.140
	<i>N</i>	200	200
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	.047	-.014
	<i>Sig.</i>	.507	.847
	<i>N</i>	200	200
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	<i>rho</i>	-.120	-.003
	<i>Sig.</i>	.089	.970
	<i>N</i>	200	200

ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.339**	.127
	<i>Sig.</i>	.000	.074
	<i>N</i>	200	200
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	-.166*	-.059
	<i>Sig.</i>	.019	.409
	<i>N</i>	200	200
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	-.232**	.033
	<i>Sig.</i>	.001	.639
	<i>N</i>	200	200

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

Шематски приказ 22. Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и осећања смисла живота (за испитанике средњих година)

Повезаност кризе средњих година са појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога

➤ према Марморовој теорији – Спољашње манифестације

У наредној табели приказан је однос који постоји између механизма карактеристичних за кризу средњих година који произилазе из Марморове теорије и две основне подврсте конфликта породичних и професионалних улога. Обе подврсте, односно главна смера, конфликта повезана су са декомпензацијом и механизмом порицања са бекством, у смислу да испитаници имају више скорове на наведеним механизмима, како се интензивирају конфликт породица-посао, односно конфликт посао-породица. Није добијена статистички значајна повезаност између конфликта улога и преостала два механизма – креативног суочавања са кризом и механизма порицања са наткомпензацијом. Добијене корелације на високом су нивоу статистичке значајности, а њихов интензитет је слаб (Табела 40).

Табела 40. Корелације

		КОНФЛИКТ ПОСаО-ПОРОДИЦА	КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСаО
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	-.020	-.055
	<i>Sig.</i>	.717	.324
	<i>N</i>	325	325
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	.195**	.190**
	<i>Sig.</i>	.000	.000
	<i>N</i>	325	325
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	.267**	.216**
	<i>Sig.</i>	.000	.000
	<i>N</i>	325	325
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	.053	.086
	<i>Sig.</i>	.344	.121
	<i>N</i>	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

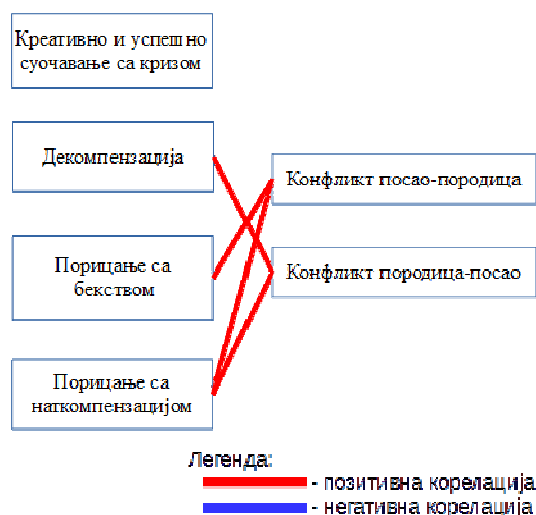
Шематски приказ 23. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година и конфликта породичних и професионалних улога (за цео узорак)

На популацији запослених испитаника средњих година добијена је позитивна повезаност између смера конфликта посао-породица и варијабли порицање са бекством и порицање са наткомпензацијом, односно смера конфликт породица-посао са декомпензацијом и механизмом порицања са бекством. Интензитет добијених корелација на статистички значајном нивоу, донекле се разликује када је у питању цео, и део узорка који обухвата запослене особе средњих година (Табела 41).

Табела 41. Корелације

		КОНФЛИКТ ПОСаО-ПОРОДИЦА	КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСаО
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	-.074	-.106
	<i>Sig.</i>	.335	.168
	<i>N</i>	170	170
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	.146	.185*
	<i>Sig.</i>	.057	.015
	<i>N</i>	170	170
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	.295**	.255**
	<i>Sig.</i>	.000	.001
	<i>N</i>	170	170
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	.168*	.147
	<i>Sig.</i>	.028	.055
	<i>N</i>	170	170

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

Шематски приказ 24. *Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година и конфликта породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)*

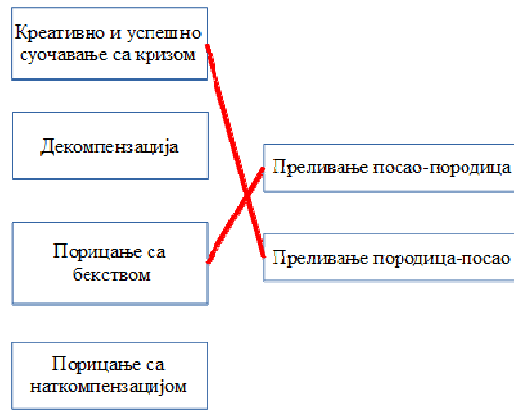
Међусобни однос између спољашњих манифестација кризе и преливања породичних и професионалних улога, приказан је у наредној табели. Добијена је статистички значајна повезаност између преливања улога смера посао-породица са механизмом порицања са бекством, односно преливања смера породица-посао и креативног суочавања са кризом. Интензитет ове повезаности је слаб. Нивои статистичке значајности приказани су испод табеле. Овај резултат говори у прилог томе да се са интензивирањем наведених облика преливања породичних са професионалним улогама, повећавају вредности испитаника на наведеним механизмима. Остале добијене корелације нису на статистички значајном нивоу (Табела 42).

Табела 42. *Корелације*

		ПРЕЛИВАЊЕ ПОСаО-ПОРОДИЦА	ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСаО
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	.100	.111*
	<i>Sig.</i>	.071	.046
	<i>N</i>	325	325
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	.104	.004
	<i>Sig.</i>	.061	.938
	<i>N</i>	325	325
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	.161**	.053
	<i>Sig.</i>	.004	.342
	<i>N</i>	325	325
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	.090	.064
	<i>Sig.</i>	.104	.253
	<i>N</i>	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Легенда:

— - позитивна корелација
— - негативна корелација

Шематски приказ 25. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година и преливања породичних и професионалних улога (за цео узорак)

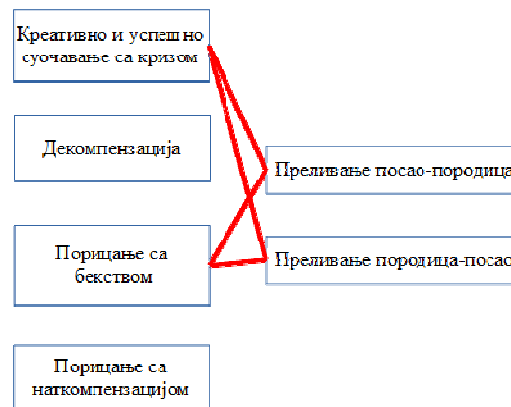
На делу узорка запослених испитаника средњих година, оба смера преливања улога у слабој позитивној су вези са креативним суочавањем са кризом и механизмом порицања са бекством (Табела 43).

Табела 43. Корелације

		ПРЕЛИВАЊЕ ПОСаО-ПОРОДИЦА	ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСаО
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	.199**	.283**
	<i>Sig.</i>	.009	.000
	<i>N</i>	170	170
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	.105	.026
	<i>Sig.</i>	.172	.734
	<i>N</i>	170	170
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	.240**	.222**
	<i>Sig.</i>	.002	.004
	<i>N</i>	170	170
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	.001	-.035
	<i>Sig.</i>	.988	.649
	<i>N</i>	170	170

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Легенда:

— - позитивна корелација
— - негативна корелација

Шематски приказ 26. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година и преливања породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

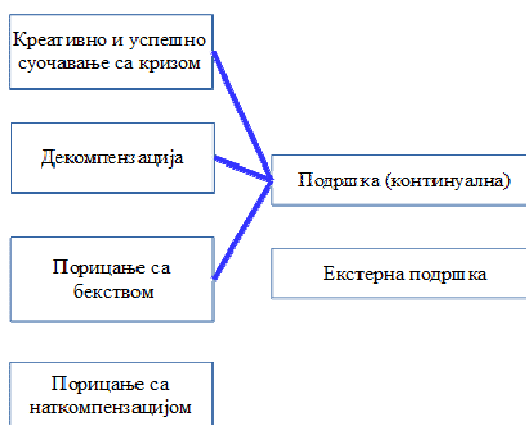
Што се тиче односа подршке коју испитаници добијају за усклађивање породичних и професионалних улога и обавеза са спољашњим манифестацијама кризе ситуација је следећа. Подршка, мерена као континуална варијабла, у слабој је негативној корелацији са креативним суочавањем са кризом, декомпензацијом и механизмом порицања са бекством. То значи да се с повећањем вредности испитаника на наведеним механизмима смањује интензитет подршке коју добијају од партнера, радног места и других особа из околине. Није добијена повезаност између овако регистроване подршке и механизма порицања са наткомпензацијом на статистички значајном нивоу. Екстерна подршка, као категоричка варијабла, није статистички значајно повезана ни са једним од четири карактеристична механизма, који произилазе из Марморове теорије (Табела 44).

Табела 44. Корелације

		ПОДРШКА (континуална)	ЕКСТЕРНА ПОДРШКА
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	-.200**	-.042
	<i>Sig.</i>	.000	.452
	<i>N</i>	325	325
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	-.137*	.026
	<i>Sig.</i>	.014	.641
	<i>N</i>	325	325
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	-.201**	-.023
	<i>Sig.</i>	.000	.676
	<i>N</i>	325	325
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	-.040	-.021
	<i>Sig.</i>	.475	.712
	<i>N</i>	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Легенда:

— - позитивна корелација

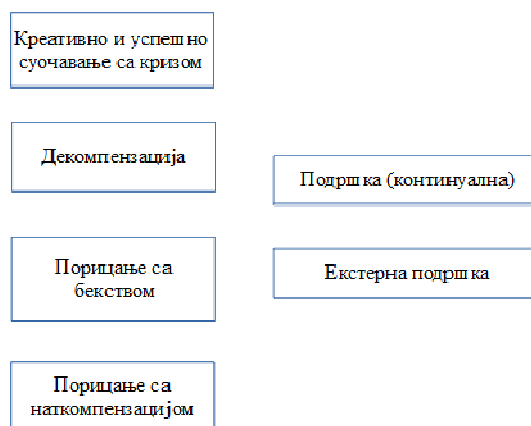
— - негативна корелација

Шематски приказ 27. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година и подршке коју испитаници добијају за усклађивање одређених породичних и професионалних улога (за цео узорак)

За разлику од претходне ситуације када се испитује повезаност подршке са спољашњим манифестацијама кризе средњих година на целом узорку, на делу којим су обухваћени само испитаници средњих година у некој врсти радног односа, није добијена статистички значајна повезаност наведених варијабли (Табела 45).

Табела 45. *Корелације*

		ПОДРШКА (континуална)	ЕКСТЕРНА ПОДРШКА
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	-.039	-.039
	<i>Sig.</i>	.615	.612
	<i>N</i>	170	170
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	.012	.049
	<i>Sig.</i>	.878	.528
	<i>N</i>	170	170
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	-.002	-.035
	<i>Sig.</i>	.980	.655
	<i>N</i>	170	170
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	-.066	-.042
	<i>Sig.</i>	.396	.583
	<i>N</i>	170	170

Шематски приказ 28. *Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година и подршке коју испитаници добијају за усклађивање одређених породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)*

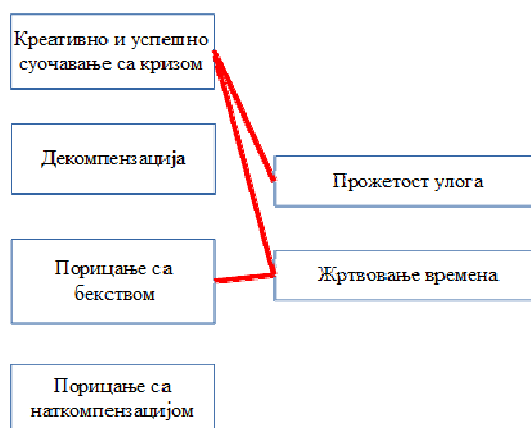
Однос међузависности професионалних и породичних улога са спољашњим манифестацијама кризе средњих година приказан је у Табели 46. Добијена је статистички значајна позитивна повезаност слабог интензитета између варијабли прожетост улога и креативног суочавања са кризом, као и између жртвовања времена које би се провело са породицом због већег материјалног благостања и варијабли креативно суочавање са кризом и механизам порицања са бекством. Са порастом вредности испитаника на наведеним механизмима, расту и вредности ових варијабли, којима се региструје и мери прожетост породичних и професионалних улога. Повезаност осталих варијабли није на статистички значајном нивоу, што се може видети у наредној табели.

Табела 46. Корелације

		ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	.145**	.111*
	<i>Sig.</i>	.009	.046
	<i>N</i>	325	325
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	-.055	.055
	<i>Sig.</i>	.321	.322
	<i>N</i>	325	325
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	-.003	.173**
	<i>Sig.</i>	.962	.002
	<i>N</i>	325	325
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	-.032	.068
	<i>Sig.</i>	.563	.219
	<i>N</i>	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Легенда:

— - позитивна корелација
— - негативна корелација

Шематски приказ 29. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година и међузависности одређених породичних и професионалних улога (за цео узорак)

На популацији запослених испитаника средњих година добијена је слаба позитивна корелација између прожетости улога и креативног суочавања са кризом, као и између жртвовања времена и механизма порицања са бекством (Табела 47).

Табела 47. Корелације

		ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	.193*	.097
	<i>Sig.</i>	.012	.210
	<i>N</i>	170	170
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	-.089	.084
	<i>Sig.</i>	.248	.277
	<i>N</i>	170	170
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	-.071	.185*
	<i>Sig.</i>	.356	.016
	<i>N</i>	170	170
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	-.027	.060
	<i>Sig.</i>	.728	.438
	<i>N</i>	170	170

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 30. *Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година и међузависности одређених породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)*

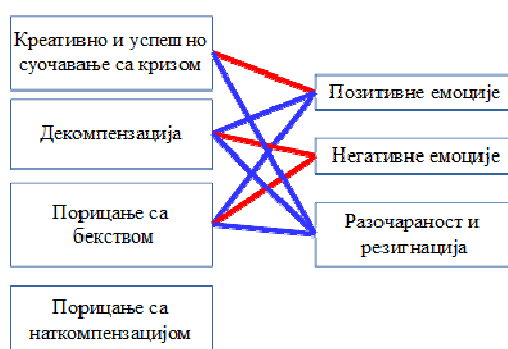
Табела 48 садржи податке који се односе на повезаност карактеристичних механизма који произилазе из Марморове теорије са позитивним и негативним емоцијама које се јављају због истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога, као и са варијаблом разочараност и резигнација. Позитивне емоције су у слабој, али статистички значајној, вези са креативним суочавањем са кризом, декомпензацијом и механизмом порицања са бекством, у смислу да са порастом њиховог интензитета расту скорови испитаника на варијабли креативно суочавање са кризом, а опадају скорови на варијаблама декомпензација и механизам порицања са бекством. С друге стране негативне емоције су у слабој позитивној корелацији са декомпензацијом и механизмом порицања са бекством, што значи да се са интензивирањем негативних емоција повећавају вредности испитаника на декомпензацији и механизму порицања са бекством. Није добијена статистички значајна повезаност између механизма порицања са наткомпензацијом и позитивних и негативних емоција, као ни између негативних емоција и креативног суочавања са кризом. Разочараност и резигнација повезана је са свим, за кризу карактеристичним механизмима, изузев механизма порицања са наткомпензацијом. Пораст у вредностима испитаника на овој варијабли, праћен је опадањем вредности испитаника на варијаблама креативно суочавање са кризом, декомпензација и механизам порицања са бекством. Добијене негативне корелације крећу се од слабог до умереног интензитета и на високом су нивоу статистичке значајности.

Табела 48. Корелације

		ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	РАЗОЧАРАНост И РЕЗИГНАЦИЈА
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	.129*	-.069	-.205**
	<i>Sig.</i>	.020	.217	.001
	<i>N</i>	325	325	325
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	-.127*	.265**	-.314**
	<i>Sig.</i>	-.022	.000	.000
	<i>N</i>	325	325	325
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	-.164**	.213**	-.485**
	<i>Sig.</i>	.003	.000	.000
	<i>N</i>	325	325	325
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	.033	.018	.038
	<i>Sig.</i>	.551	.753	.559
	<i>N</i>	325	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 31. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година са разочараношћу и резигнацијом и емоцијама које се јављају због истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога (за цео узорак)

На делу узорка запослених особа средњих година добијене су слабе позитивне корелације између позитивних емоција и креативног суочавања са кризом и негативних емоција са декомпензацијом и механизмом порицања са бекством, као и једна негативна корелација слабог интензитета између негативних емоција и креативног суочавања са кризом. Такође постоји слаба позитивна повезаност између разочараности и резигнације са креативним суочавањем са кризом, односно слаба негативна повезаност ове варијабле са декомпензацијом и механизмом порицања са бекством (Табела 49).

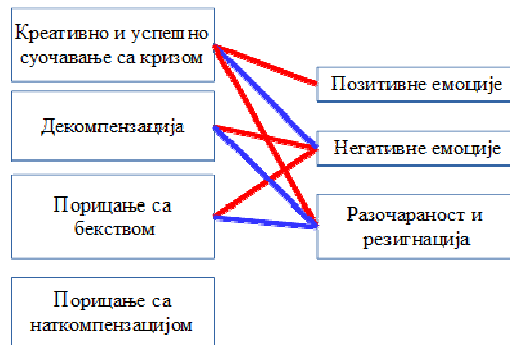
Табела 49. Корелације

		ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	РАЗОЧАРАНост И РЕЗИГНАЦИЈА
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	.225**	-.152*	.215**
	<i>Sig.</i>	.003	.048	.007
	<i>N</i>	170	170	156
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	-.026	.203**	-.282**
	<i>Sig.</i>	.732	.008	.000
	<i>N</i>	170	170	156

ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	-.079	.244**	-.280**
	<i>Sig.</i>	.306	.001	.000
	<i>N</i>	170	170	156
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	.026	.055	-.125
	<i>Sig.</i>	.732	.474	.119
	<i>N</i>	170	170	156

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Легенда:

— - позитивна корелација

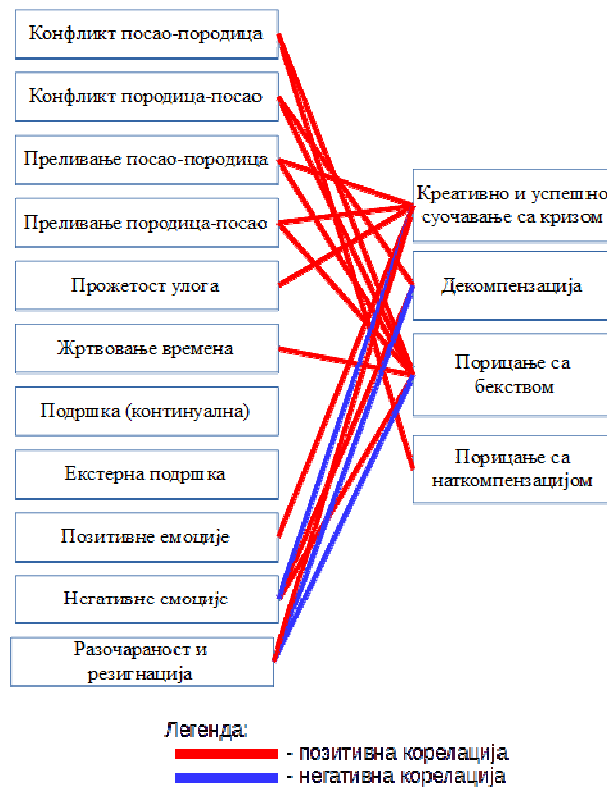
— - негативна корелација

Шематски приказ 32. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година са разочараношћу и резигнацијом и емоцијама које се јављају због истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

У наставку текста, представљени су на заједничком шематском приказу модели међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година и свих испитиваних варијабли у оквиру појединих облика усклађивања одређених породичних и професионалних улога, за цео узорак (Шематски приказ 33) и посебно када се имају у виду само испитаници средњих година (Шематски приказ 34). Види се да су добијени модели међуодноса варијабли веома комплексни.

Шематски приказ 33. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година и свих испитиваних варијабли у оквиру појединих облика усклађивања породичних и професионалних улога (за цео узорак)

Шематски приказ 34. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година и свих испитиваних варијабли у оквиру појединих облика усклађивања породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

➤ **према Левинсоновој теорији – Унутрашње промене**

Резултати односа конфликта породичних и професионалних улога са унутрашњим променама које су карактеристичне за кризу средњих година а произилазе из Левинсонове теорије приказани су у наредној табели. Смер конфликта улога од посла ка породици слабо је повезан са обе варијабле којима се региструје и мери напредак у успостављању равнотеже између добитка-губитка, односно деструкције-креације и једном варијаблом у оквиру успостављања нове равнотеже између тога колико особа жели да буде сама а колико у друштву других људи. Добијени подаци говоре да са интензивирањем конфликта посао-породица, долази до пораста скорова испитаника на варијаблама помирење добитак-губитак, генеративност и помирење приближавање-одвајање. Није добијена статистички значајна повезаност овог смера конфликта са варијаблама којима се региструје успостављање нове равнотеже и помирење прва два пара супротности према Левинсоновој теорији. Други смер конфликта, од породице ка послу, повезан је са по једном варијаблом у оквиру помирења сваког пара супротности изузев успостављања нове равнотеже и помирења младост-старост. Добијена је статистички значајна слаба повезаност конфликта породица-посао са фемининошћу, помирењем добитак-губитак и помирењем приближавање-одвајање. Повећање вредности испитаника на наведеном смеру конфликта породичних са професионалним улогама праћено је порастом скорова на варијаблама помирење добитак-губитак и помирење приближавање-одвајање, као и опадањем скорова на варијабли фемининост (Табела 50).

Табела 50. Корелације

		КОНФЛИКТ ПОСАО-ПОРОДИЦА	КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСАО
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	.037	-.009
	<i>Sig.</i>	.503	.873
	<i>N</i>	325	325
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ -ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.019	.036
	<i>Sig.</i>	.731	.515
	<i>N</i>	325	325
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.012	-.013
	<i>Sig.</i>	.832	.816
	<i>N</i>	325	325
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	-.041	-.120*
	<i>Sig.</i>	.465	.030
	<i>N</i>	325	325
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	-.040	-.074
	<i>Sig.</i>	.472	.184
	<i>N</i>	325	325
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	<i>rho</i>	.220**	.229**
	<i>Sig.</i>	.000	.000
	<i>N</i>	325	325
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.122*	-.041
	<i>Sig.</i>	.028	.458
	<i>N</i>	325	325

ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	.215**	.235**
	<i>Sig.</i>	.000	.000
	<i>N</i>	325	325
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	-.011	-.006
	<i>Sig.</i>	.848	.913
	<i>N</i>	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 35. Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и конфликта породичних и професионалних улога (за цео узорак)

Изузев повезаности смера конфликта породица-посао са фемининошћу и конфликта посао-породица са генеративношћу, које су добијене на целом узорку, остале позитивне корелације слабог интензитета на статистички значајном нивоу добијене су и на подзорку запослених особа средњих година (Табела 51).

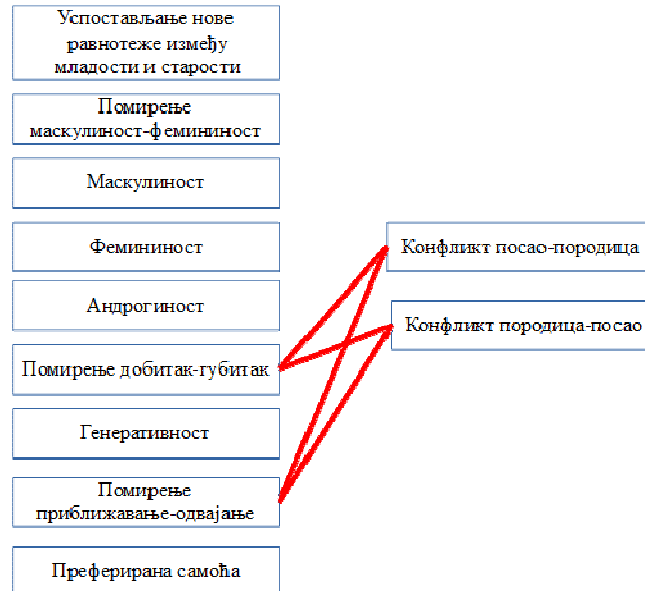
Табела 51. Корелације

		КОНФЛИКТ ПОСАО-ПОРОДИЦА	КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСАО
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	.011	-.061
	<i>Sig.</i>	.886	.431
	<i>N</i>	170	170
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ -ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	-.032	.047
	<i>Sig.</i>	.678	.546
	<i>N</i>	170	170
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.019	-.095
	<i>Sig.</i>	.801	.216
	<i>N</i>	170	170
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	-.088	-.150
	<i>Sig.</i>	.253	.051
	<i>N</i>	170	170
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	-.085	-.050
	<i>Sig.</i>	.272	.515
	<i>N</i>	170	170
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	<i>rho</i>	.180*	.229**
	<i>Sig.</i>	.019	.003
	<i>N</i>	170	170

ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.122	-.078
	<i>Sig.</i>	.112	.309
	<i>N</i>	170	170
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	.191*	.255**
	<i>Sig.</i>	.013	.001
	<i>N</i>	170	170
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	.093	.059
	<i>Sig.</i>	.227	.446
	<i>N</i>	170	170

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Легенда:

— - позитивна корелација
— - негативна корелација

Шематски приказ 36. Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и конфликта породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

Преливање улога од пословне ка породичној сфери у слабој вези је са фемининошћу, у оквиру помирења младост-старост, док је повезаност са генеративношћу у оквиру успостављања нове равнотеже и помирења супротности добитак-губитак, односно деструкција-креација, средњег интензитета. Повећање скорова испитаника на варијабли преливање посао-породица праћено је порастом скорова на варијаблама фемининост и генеративност. С друге стране, други смер преливања породичних и професионалних улога повезан је са одређеним варијаблама у оквиру успостављања нове равнотеже између мушке и женске улоге у особи и помирења добитак-губитак. Са порастом вредности испитаника на варијабли преливање породица-посао, долази до повећања вредности на варијаблама маскулиност и фемининост у оквиру успостављања нове равнотеже између мушке и женске улоге, као и на варијабли генеративност, у оквиру успостављања нове

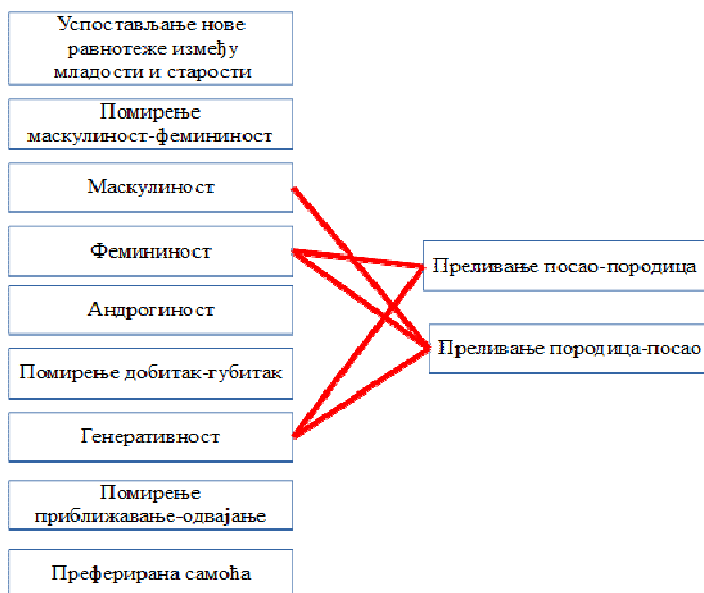
равнотеже и помирења супротности добитак-губитак. Нису добијене статистички значајне корелације између овог смера преливања улога и помирења супротности младост-старост и варијабли у оквиру помирења приближавање-одвајање (Табела 52).

Табела 52. Корелације

		ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	.104	.059
	<i>Sig.</i>	.061	.287
	<i>N</i>	325	325
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.091	.076
	<i>Sig.</i>	.101	.169
	<i>N</i>	325	325
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.084	.137*
	<i>Sig.</i>	.130	.013
	<i>N</i>	325	325
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.156**	.208**
	<i>Sig.</i>	.005	.000
	<i>N</i>	325	325
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	.035	.032
	<i>Sig.</i>	.527	.567
	<i>N</i>	325	325
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	<i>rho</i>	-.062	-.070
	<i>Sig.</i>	.266	.208
	<i>N</i>	325	325
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.414**	.397**
	<i>Sig.</i>	.000	.000
	<i>N</i>	325	325
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	-.027	-.066
	<i>Sig.</i>	.632	.239
	<i>N</i>	325	325
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	.057	.062
	<i>Sig.</i>	.309	.267
	<i>N</i>	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Легенда:

— - позитивна корелација

— - негативна корелација

Шематски приказ 37. Модел међуодноса у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и преливања породичних и професионалних улога (за цео узорак)

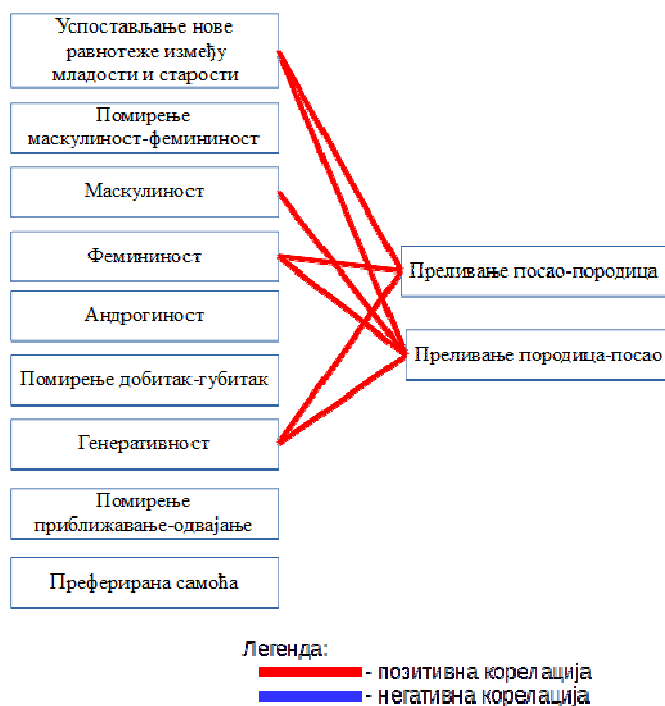
Код испитаника средњих година који су у некој врсти радног односа добијено је више корелација између испитиваних варијабли, које су на статистички значајном нивоу, у односу на цео узорак. Позитивне корелације слабог интензитета добијене су између преливања посао-породица и помирења супротности млад-стар и фемининости, док је позитивна корелација овог смера преливања са генеративношћу средњег интензитета. Скоро идентичан је однос другог смера преливања улога са наведеним варијаблама уз постојање још једне позитивне корелације слабог интензитета између преливања породица-посао и маскулиности (Табела 53).

Табела 53. Корелације

		ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	.174*	.236**
	<i>Sig.</i>	.023	.002
	<i>N</i>	170	170
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.066	.100
	<i>Sig.</i>	.391	.195
	<i>N</i>	170	170
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.127	.203**
	<i>Sig.</i>	.098	.008
	<i>N</i>	170	170
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.239**	.357**
	<i>Sig.</i>	.002	.000
	<i>N</i>	170	170
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	.055	.106
	<i>Sig.</i>	.478	.170
	<i>N</i>	170	170
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	<i>rho</i>	-.081	-.043
	<i>Sig.</i>	.296	.579
	<i>N</i>	170	170
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.421**	.493**
	<i>Sig.</i>	.000	.000
	<i>N</i>	170	170
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	-.065	-.072
	<i>Sig.</i>	.402	.353
	<i>N</i>	170	170
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	.040	.134
	<i>Sig.</i>	.603	.082
	<i>N</i>	170	170

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 38. Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и преливања породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

Однос подршке коју испитаници добијају за обављање и усклађивање одређених породичних и професионалних улога са унутрашњим променама карактеристичним за кризу средњих година приказан је у наредној табели. Мерена као континуална варијабла, подршка је повезана са појединим варијаблама у оквиру успостављања нове равнотеже и помирења сва четири пара супротности који произилазе из Левинсонове теорије. Пораст скорова испитаника на овој варијабли праћен је опадањем скорова испитаника на варијаблама помирење супротности млад-стар, андрогиност и помирење приближавања-одвајања, односно порастом скорова на варијаблама маскулиност и помирење добитак-губитак. С друге стране екстерна подршка, као категоричка варијабла, повезана је једино са варијаблом фемининост у оквиру помирења мушке и женске улоге, на тај начин што се са повећањем скорова испитаника на овој варијабли истовремено смањују скорови на варијабли фемининост. Добијене корелације на статистички значајном нивоу слабог су интензитета (Табела 54).

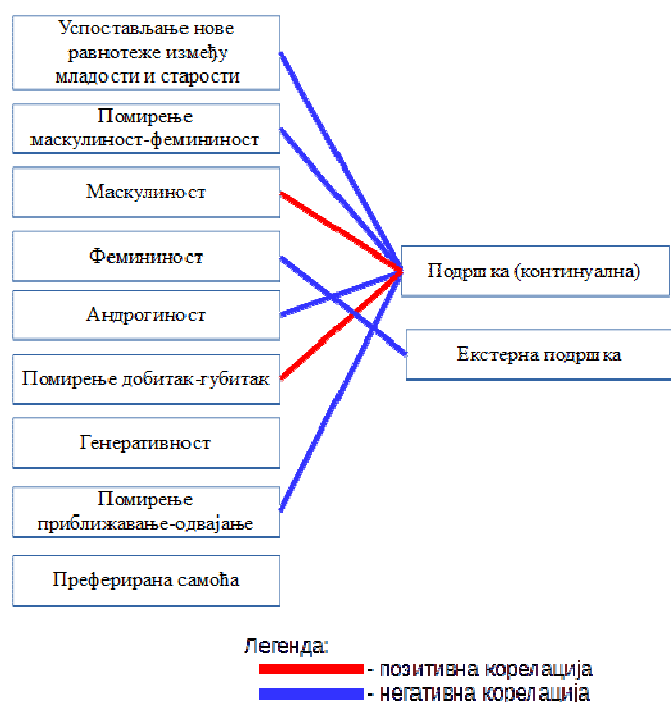
Табела 54. Корелације

		ПОДРШКА (континуална)	ЕКСТЕРНА ПОДРШКА
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	-.213**	-.028
	<i>Sig.</i>	.000	.615
	<i>N</i>	325	325
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	-.122*	-.042
	<i>Sig.</i>	.027	.445
	<i>N</i>	325	325

МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.220**	-.054
	<i>Sig.</i>	.000	.327
	<i>N</i>	325	325
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.056	-.111*
	<i>Sig.</i>	.311	.046
	<i>N</i>	325	325
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	-.128*	-.032
	<i>Sig.</i>	.021	.568
	<i>N</i>	325	325
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	<i>rho</i>	.147**	-.053
	<i>Sig.</i>	.008	.344
	<i>N</i>	325	325
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.002	-.091
	<i>Sig.</i>	.976	.103
	<i>N</i>	325	325
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	-.155**	-.041
	<i>Sig.</i>	.005	.466
	<i>N</i>	325	325
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	.039	-.019
	<i>Sig.</i>	.483	.727
	<i>N</i>	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 39. Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и подршке коју испитаници добијају за усклађивање одређених породичних и професионалних улога (за цео узорак)

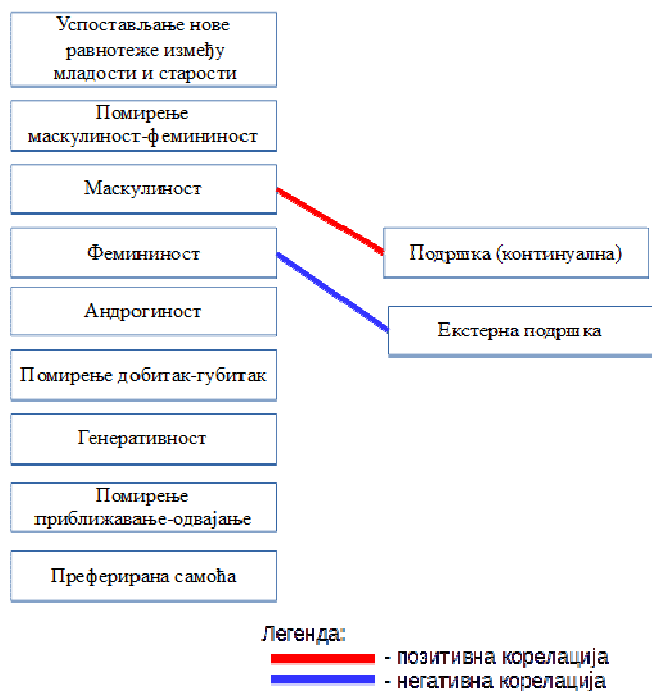
На делу узорка запослених испитаника средњих година добијене су само две слабе корелације на статистички значајном нивоу. Позитивна корелација између подршке, мерене као континуална варијабла и маскулиности, и негативна између екстерне подршке и фемининости (Табела 55).

Табела 55. Корелације

		ПОДРШКА (континуална)	ЕКСТЕРНА ПОДРШКА
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	-.028	-.023
	<i>Sig.</i>	.719	.768
	<i>N</i>	170	170

ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.062	-.011
	<i>Sig.</i>	.419	.887
	<i>N</i>	170	170
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.170*	-.113
	<i>Sig.</i>	.027	.143
	<i>N</i>	170	170
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.103	-.177*
	<i>Sig.</i>	.181	.021
	<i>N</i>	170	170
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	-.045	-.049
	<i>Sig.</i>	.558	.524
	<i>N</i>	170	170
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	<i>rho</i>	-.006	-.047
	<i>Sig.</i>	.940	.542
	<i>N</i>	170	170
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	-.034	-.087
	<i>Sig.</i>	.661	.257
	<i>N</i>	170	170
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	-.053	-.071
	<i>Sig.</i>	.496	.359
	<i>N</i>	170	170
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	-.016	-.121
	<i>Sig.</i>	.839	.116
	<i>N</i>	170	170

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 40. Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и подршке коју испитаници добијају за усклађивање одређених породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

Однос међузависности породичних и професионалних улога са унутрашњим манифестацијама кризе средњих година приказан је у Табели 56. Једина статистички значајна повезаност слабог интензитета варијабле прожетост улога је са варијаблом помирење млад-стар. Повећањем вредности испитаника на варијабли прожетост улога праћено је повећањем скорова и напредовањем у успостављању нове равнотеже између младости и старости. Друга варијабла у оквиру међузависности улога у слабој

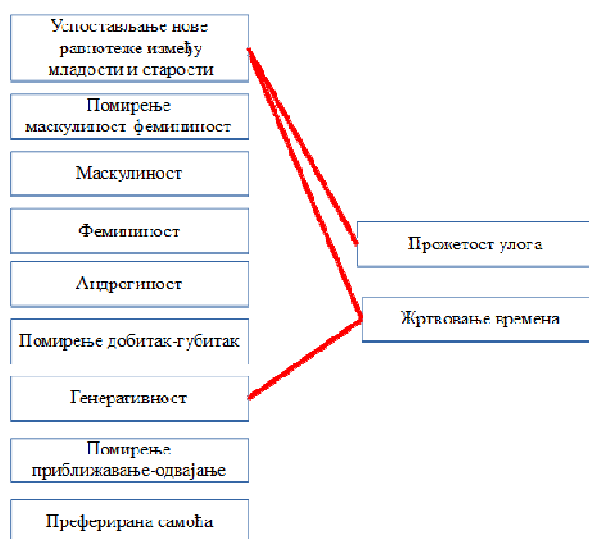
позитивној корелацији је са варијаблом помирење млад-стар и генеративност у оквиру помирења добитак-губитак. Повећање вредности испитаника на варијабли жртвовање времена праћено је повећањем њихових скорова и на варијаблама помирење млад-стар, односно генеративност. Остале добијене корелације између варијабли нису на статистички значајном нивоу.

Табела 56. Корелације

		ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	.159**	.117*
	<i>Sig.</i>	.004	.034
	<i>N</i>	325	325
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.056	.096
	<i>Sig.</i>	.316	.084
	<i>N</i>	325	325
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.004	.089
	<i>Sig.</i>	.938	.111
	<i>N</i>	325	325
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.102	.077
	<i>Sig.</i>	.066	.165
	<i>N</i>	325	325
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	.052	-.033
	<i>Sig.</i>	.348	.549
	<i>N</i>	325	325
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	<i>rho</i>	-.098	-.041
	<i>Sig.</i>	.077	.462
	<i>N</i>	325	325
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	-.058	.109*
	<i>Sig.</i>	.299	.049
	<i>N</i>	325	325
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	-.101	-.052
	<i>Sig.</i>	.070	.354
	<i>N</i>	325	325
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	-.060	.026
	<i>Sig.</i>	.277	.639
	<i>N</i>	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Легенда:

— позитивна корелација
— негативна корелација

Шематски приказ 41. Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и међузависности одређених породичних и професионалних улога (за цео узорак)

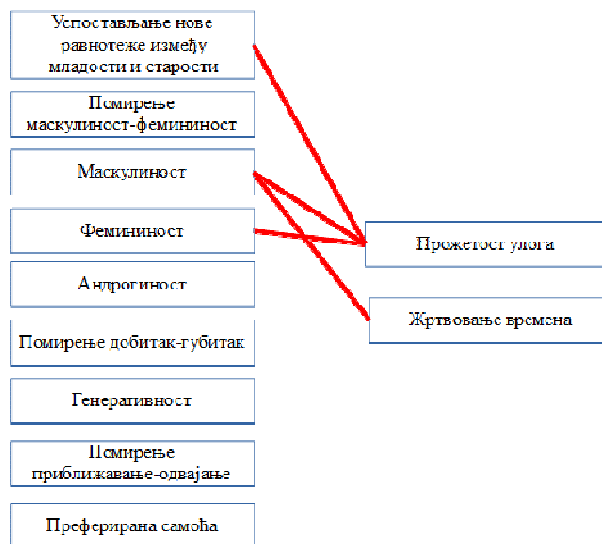
На подзорку запослених особа средњих година, добијене су слабе, али статистички значајне позитивне корелације између прожетости улога и варијабли помирење млад-стар, маскулиност и фемининост, као и између жртвовања времена и варијабле маскулиност (Табела 57).

Табела 57. Корелације

		ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	.257**	.149
	<i>Sig.</i>	.001	.053
	<i>N</i>	170	170
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.084	.144
	<i>Sig.</i>	.277	.061
	<i>N</i>	170	170
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.177*	.174*
	<i>Sig.</i>	.021	.023
	<i>N</i>	170	170
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.176*	.136
	<i>Sig.</i>	.022	.077
	<i>N</i>	170	170
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	-.013	-.074
	<i>Sig.</i>	.871	.335
	<i>N</i>	170	170
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	<i>rho</i>	-.069	-.007
	<i>Sig.</i>	.373	.926
	<i>N</i>	170	170
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.130	.138
	<i>Sig.</i>	.091	.072
	<i>N</i>	170	170
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	-.083	-.051
	<i>Sig.</i>	.281	.505
	<i>N</i>	170	170
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	-.084	.068
	<i>Sig.</i>	.275	.375
	<i>N</i>	170	170

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Легенда:

— позитивна корелација
— негативна корелација

Шематски приказ 42. Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и међузависности одређених породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

У наредној табели налазе се подаци који говоре о међусобној повезаности унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година са емоцијама које се јављају због истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога и варијаблом разочараност и резигнација. Позитивне емоције су повезане са одређеним варијаблама у оквиру помирења другог, трећег и четвртог пара супротности према Левинсоновој теорији. Није добијена статистички значајна повезаност једино између позитивних емоција и успостављања нове равнотеже између младости и старости. Са порастом интензитета позитивних емоција долази до пораста скорова испитаника на варијаблама маскулиност и фемининост, у оквиру помирења мушке и женске полне улоге, и варијабле генеративност у оквиру успостављања нове равнотеже између добитка и губитка, односно до опадања скорова испитаника на варијаблама помирење добитак-губитак и помирење приближавања-одвајање. С друге стране, негативне емоције су повезане са одређеним варијаблама у оквиру помирења последња два пара супротности. Интензивирање негативних емоција доводи до пораста скорова испитаника на варијаблама помирење добитак-губитак и помирење приближавања-одвајање. Интензитет продискутованих корелација креће се у распону од слабог до средњег. Корелације осталих варијабли нису на статистички значајном нивоу. Добијена је такође, статистички значајна повезаност разочараности и резигнације са појединим варијаблама у оквиру помирења прва три пара супротности према Левинсоновој теорији. Корелације са варијаблама у оквиру успостављања нове равнотеже између приближавања-одвајања нису на статистички значајном нивоу. Повећање интензитета на варијабли разочараност и резигнација праћено је повећањем скорова испитаника на помирењу младост-старост, затим на варијаблама маскулиност и фемининост у оквиру помирења мушке и женске улоге, као и опадањем вредности испитаника на варијаблама помирење маскулиност-фемининост и помирење добитак-губитак. Добијене корелације су на високом нивоу статистичке значајности слабог до средњег интензитета (Табела 58).

Табела 58. *Корелације*

		ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	РАЗОЧАРАНост И РЕЗИГНАЦИЈА
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	.015	.012	.404**
	<i>Sig.</i>	.791	.830	.000
	<i>N</i>	325	325	325
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.077	.046	-.308**
	<i>Sig.</i>	.167	.408	.000
	<i>N</i>	325	325	325
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.231**	-.081	.231**
	<i>Sig.</i>	.000	.147	.000
	<i>N</i>	325	325	325
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.291**	-.025	.293**

	Sig.	.000	.657	.000
	N	325	325	325
АНДРОГИНОСТ	rho	.050	.045	.060
	Sig.	.372	.417	.357
	N	325	325	325
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	rho	-.139*	.321**	-.269**
	Sig.	.012	.000	.000
	N	325	325	325
ГЕНЕРАТИВНОСТ	rho	.244**	-.080	.065
	Sig.	.000	.150	.314
	N	325	325	325
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ОДВАЈАЊЕ	rho	-.171**	.331**	-.302
	Sig.	.002	.000	.000
	N	325	325	325
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	rho	-.090	.047	-.100
	Sig.	.104	.402	.121
	N	325	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 43. Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година са разочараношћу и резигнацијом и емоцијама које се јављају због истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога (за цео узорак)

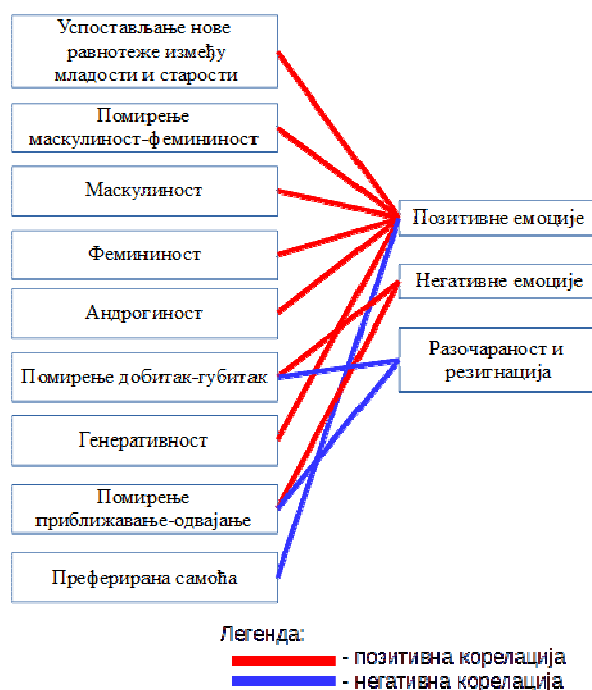
Код испитаника средњих година, који су у радном односу добијена је слаба до умерена позитивна корелација између позитивних емоција и варијабли помирење млад-стар, маскулиност, фемининост, андрогиност и генеративност, као и слаба негативна повезаност ове врсте емоција са преферираном самоћом. С друге стране, негативне емоције слабо су позитивно повезане са варијаблима помирење добитак-губитак и помирењем приближавања-одвајања. Код запослених испитаника средњих година варијабла разочараност и резигнација је на статистички значајном нивоу слабо негативно повезана са варијаблима помирење добитак-губитак и помирење приближавања-одвајања (Табела 59).

Табела 59. Корелације

		ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	РАЗОЧАРАНост И РЕЗИГНАЦИЈА
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	.269**	-.069	.121
	<i>Sig.</i>	.000	.373	.134
	<i>N</i>	170	170	156
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.161*	.002	.013
	<i>Sig.</i>	.036	.975	.874
	<i>N</i>	170	170	156
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.343**	-.137	.081
	<i>Sig.</i>	.000	.074	.315
	<i>N</i>	170	170	156
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.489**	-.079	.050
	<i>Sig.</i>	.000	.303	.539
	<i>N</i>	170	170	156
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	.189*	.031	.010
	<i>Sig.</i>	.014	.684	.903
	<i>N</i>	170	170	156
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	<i>rho</i>	.027	.235**	-.191*
	<i>Sig.</i>	.731	.002	.017
	<i>N</i>	170	170	156
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.266**	-.050	.110
	<i>Sig.</i>	.000	.515	.171
	<i>N</i>	170	170	156
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	-.058	.258**	-.233**
	<i>Sig.</i>	.450	.001	.003
	<i>N</i>	170	170	156
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	-.235**	.079	-.058
	<i>Sig.</i>	.002	.305	.469
	<i>N</i>	170	170	156

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 44. Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година са разочараношћу и резигнацијом и емоцијама које се јављају због истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

У наставку су представљени шематски прикази модела међуодноса свих варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и

појединих облика усклађивања породичних и професионалних улога, и то посебно за цео узорак (Шематски приказ 45) и посебно за део узорка који чине само испитаници средњих година (Шематски приказ 46). Као што је то било и у случају међуодноса спољашњих манифестација кризе средњих година и испитиваних облика усклађивања улога, види се да су односи многобројни и комплексни.

Шематски приказ 45. Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и свих испитиваних варијабли у оквиру појединих облика усклађивања породичних и професионалних улога (за цео узорак)

Шематски приказ 46. *Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и свих испитиваних варијабли у оквиру појединих облика усклађивања породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)*

Повезаност кризе средњих година са различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога

➤ **према Марморовој теорији – Спољашње манифестације**

Задовољство које испитаници осећају при обављању одређених породичних и професионалних улога повезано је са креативним суочавањем са кризом и оба механизма порицања, који произилазе из Марморове теорије. Са повећавањем нивоа задовољства услед обављања преузетих породичних и професионалних улога расту и вредности скорова испитаника на варијаблама креативно суочавање са кризом и механизам порицања са бекством, а опадају вредности на механизму порицања са наткомпензацијом.

Стрес који се јавља због обављања одређених породичних и професионалних улога повезан је са декомпензацијом и механизмом порицања са бекством, који се интензивирају како се повећава и ниво стреса који испитаници осећају.

Задовољство послом и финансијском сигурношћу једина је варијабла која је у вези са сва четири механизма из Марморове теорије. Са порастом скорова испитаника на овој варијабли, опадају њихови скорови на варијаблама креативно суочавање са

кризом, декомпензација и механизам порицања са бекством, а расту вредности на варијабли механизам порицања са наткомпензацијом.

Задовољство децом повезано је са креативним суочавањем са кризом и механизмима порицања, на тај начин што се с повећањем скорова испитаника на овој варијабли, повећавају скорови на креативном суочавању са кризом и на механизму порицања са бекством, а опадају скорови на варијабли механизам порицања са наткомпензацијом. Добијене корелације, на оба адекватна нивоа статистичке значајности приказана испод табеле, крећу се од слабих до оних средњег интензитета (Табела 60).

Табела 60. Корелације

		ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	.277**	.069	-.235**	.439**
	<i>Sig.</i>	.000	.214	.000	.000
	<i>N</i>	325	325	325	325
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	.006	.218**	-.344**	.105
	<i>Sig.</i>	.919	.000	.000	.059
	<i>N</i>	325	325	325	325
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	.128*	.245**	-.420**	.212**
	<i>Sig.</i>	.021	.000	.000	.000
	<i>N</i>	325	325	325	325
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	-.209**	.031	.193**	-.211**
	<i>Sig.</i>	.000	.573	.000	.000
	<i>N</i>	325	325	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Легенда:

— - позитивна корелација
— - негативна корелација

Шематски приказ 47. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година и различитих аспеката задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога (за цео узорак)

Када је у питању однос између спољашњих манифестација кризе средњих година и различитих аспеката задовољства при обављању породичних и професионалних улога, код запослених испитаника средњих година добијени су следећи резултати. Задовољство преузетим улогама позитивно је повезано са креативним суочавањем са кризом, док је стрес позитивно повезан са механизмима

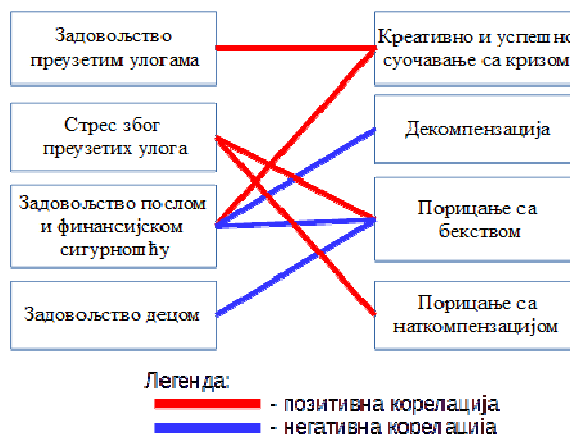
порицања са бекством и наткомпензацијом. Задовољство послом и финансијском сигурношћу у позитивној је вези са креативним суочавањем са кризом, а у негативној са декомпензацијом и порицањем са бекством. Задовољство децом у негативној је вези са механизмом порицања са бекством. Добијене корелације на статистички значајном нивоу крећу се од слабог до средњег интензитета (Табела 61).

Табела 61. *Корелације*

		ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	.250**	-.094	.283**	.134
	<i>Sig.</i>	.001	.225	.000	.083
	<i>N</i>	170	170	170	170
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	-.046	.084	-.324**	-.084
	<i>Sig.</i>	.552	.275	.000	.277
	<i>N</i>	170	170	170	170
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	.021	.169*	-.205**	-.228**
	<i>Sig.</i>	.789	.028	.007	.003
	<i>N</i>	170	170	170	170
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	-.046	.162*	.048	-.022
	<i>Sig.</i>	.549	.035	.538	.774
	<i>N</i>	170	170	170	170

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 48. Модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих манифестација кризе средњих година и различитих аспеката задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

➤ **према Левинсоновој теорији – Унутрашње промене**

У наредној табели налазе се резултати односа који постоји између дубоких унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и различитих аспеката задовољства које особе осећају због обављања одређених породичних и професионалних улога.

Задовољство преузетим улогама повезано је са успостављањем нове равнотеже и помирењем супротности млад-стар, у смислу да су са повећањем нивоа задовољства, у порасту скорови испитаника на овој дубокој унутрашњој промени. Што се тиче односа ове врсте задовољства са варијаблама којима се региструје и мери напредак у

успостављању равнотеже између мушке и женске улоге у особи резултати су следећи. Са повећањем нивоа задовољства расту и вредности испитаника на варијаблама помирење маскулиност-фемининост, фемининост и андрогиност, док није утврђена статистички значајна повезаност задовољства преузетим улогама са варијаблом маскулиност. Једина статистички значајна корелација између задовољства преузетим улогама и варијабли којима се испитује напредак у успостављању равнотеже између деструкције-креације, односно добитка-губитка, јесте са варијаблом генеративност, која је у порасту са повећањем нивоа задовољства преузетим улогама. Сличан однос само са једном од две мерене варијабле добијен је и у случају када се разматра однос наведене врсте задовољства и успостављања нове равнотеже између пара супротности приближавања-одвајања. Са повећањем задовољства услед обављања одређених породичних и професионалних улога, опадају вредности испитаника на варијабли преферирана самоћа.

Стрес, односно напор који особе осећају док обављају поједине породичне и професионалне улоге, повезан је са помирењем супротности млад-стар, у смислу да са повећањем стреса расте и напредак у успостављању равнотеже између ових супротности. Добијена је и статистички значајна корелација са свим варијаблама, изузев андрогиности, којима се региструје и мери напредак у успостављању равнотеже између мушких и женских карактеристика личности. Са повећањем нивоа стреса у порасту је успостављање нове равнотеже и помирење мушких и женских супротности, док истовремено опадају маскулине и феминине карактеристике испитаника. Са интензивирањем нивоа стреса расту вредности испитаника на варијабли помирење добитак-губитак, али не и на варијабли генеративност, са којом није добијена корелација на статистички значајном нивоу. Слична је ситуација и са односом стреса и варијабли којима се мери успостављање равнотеже између супротности приближавања-одвајања. Са повећањем нивоа стреса повећава се и помак у успостављању нове равнотеже између приближавања-одвајања, у смислу да се код особа повећава тенденција да се осамљују, док промена у нивоу доживљеног стреса нема ефекта на промену вредности испитаника на варијабли преферирана самоћа.

Пораст задовољства послом и финансијском сигурношћу праћен је смањивањем вредности испитаника на помирењу младост-старост. Као што је то био случај и са односом стреса, односно напора и варијабли којима се мери напредак у успостављању равнотеже између маскулених и фемининих карактеристика личности, и промена у нивоу задовољства послом и финансијском сигурношћу није била праћена променама у

вредностима испитаника на варијабли андрогиност. С друге стране са повећањем нивоа наведене врсте задовољства, опадају добијене вредности испитаника на варијабли помирење маскулиност-фемининост, док су истовремено у порасту скорови испитаника на мушкој, односно женској полној улози. Потврђен је однос између задовољства послом и финансијском сигурношћу са обе варијабле којима се региструје помирење супротности добитак-губитак, односно деструкција-креација. С повећањем нивоа наведеног задовољства опадају вредности испитаника на варијабли помирење добитак-губитак, а расту вредности на варијабли генеративност. И на крају, повећање нивоа задовољства послом и финансијском сигурношћу праћено је опадањем скорова испитаника на варијабли помирење приближавање-одвајање, али не и на варијабли преферирана самоћа.

Пораст у нивоу задовољства децом праћен је порастом у скоровима испитаника на варијабли којом се мери помирење младост-старост. Резултати показују да се са повећањем задовољства децом повећавају и скорови испитаника на варијабли помирење маскулиност-фемининост, а опадају вредности на варијабли маскулиност. Није утврђена статистички значајна повезаност са преосталим варијаблама којима се испитује напредак у успостављању равнотеже између мушке и женске улоге у особи. Пораст у нивоу задовољства децом праћен је повећањем скорова испитаника на варијабли помирење добитак-губитак, али ова промена у нивоу задовољства није повезана са променама генеративности испитаника. Такође добијена је слаба позитивна корелација између варијабли задовољство децом и помирење супротности приближавање-одвајање, што говори о томе да са порастом вредности на једној од њих, расту и скорови испитаника на другој. Није утврђена повезаност на статистички значајном нивоу између варијабли задовољство децом и преферирана самоћа.

Добијене корелације крећу се од слабих до јаких и њихове вредности су добијене на два нивоа статистичке значајности (Табела 62).

Табела 62. Корелације

		ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	.265**	.117*	-.433**	.545**
	<i>Sig.</i>	.000	.035	.000	.000
	<i>N</i>	325	325	325	325
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.148**	.145**	-.325**	.392**
	<i>Sig.</i>	.007	.009	.000	.000
	<i>N</i>	325	325	325	325
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.008	-.226**	.354**	-.196**
	<i>Sig.</i>	.879	.000	.000	.000
	<i>N</i>	325	325	325	325
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.179**	-.155**	.286**	-.099
	<i>Sig.</i>	.001	.005	.000	.076
	<i>N</i>	325	325	325	325

АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	.138*	.054	-.070	.095
	<i>Sig.</i>	.012	.333	.209	.088
	<i>N</i>	325	325	325	325
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	<i>rho</i>	.023	.264**	-.312**	.134*
	<i>Sig.</i>	.679	.000	.000	.016
	<i>N</i>	325	325	325	325
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.119*	-.083	.116*	.029
	<i>Sig.</i>	.031	.134	.036	.598
	<i>N</i>	325	325	325	325
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	.017	.263**	-.290**	.116*
	<i>Sig.</i>	.760	.000	.000	.037
	<i>N</i>	325	325	325	325
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	-.155**	.054	.015	-.083
	<i>Sig.</i>	.005	.328	.719	.133
	<i>N</i>	325	325	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 49. Модел међуодноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и различитих аспеката задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога (за цео узорак)

Статистички значајне корелације између варијабли код запослених испитаника средњих година слабог су до средњег интензитета. Задовољство преузетим улогама у позитивној је корелацији са варијаблама помирење млад-стар, маскулиност, фемининост и генеративност, а у негативној са преферираном самоћом. Стрес због преузетих улога у позитивној је корелацији са помирењем добитак-губитак и помирењем приближавање-одвајање, а у негативној са маскулиношћу и фемининошћу. Задовољство послом и финансијском сигурношћу у позитивној је корелацији са помирењем млад-стар и маскулиношћу, а у негативној са помирењем добитак-губитак и помирењем приближавање-одвајање. Последња испитивана варијабла у оквиру варијабли којима се региструју и мере различити аспекти задовољства при обављању

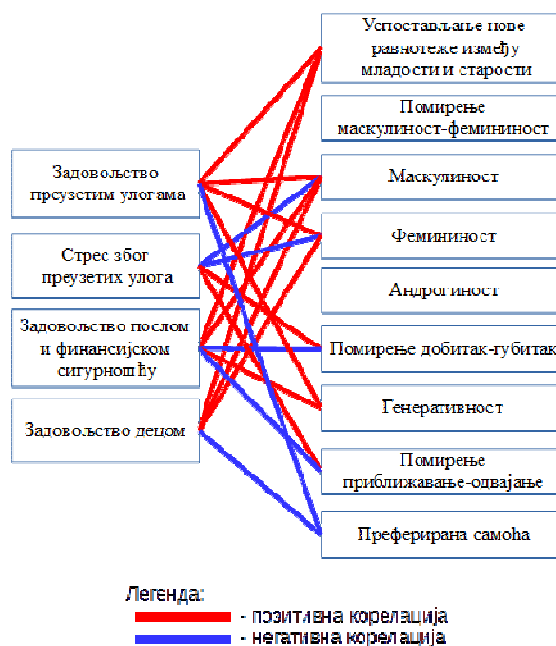
одређених породичних и професионалних улога – задовољство децом позитивно је повезано са помирењем млад-стар, маскулиност и фемининост, а негативно са преферираном самоћом (Табела 63).

Табела 63. Корелације

		ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>rho</i>	.251**	-.145	.252**	.204**
	<i>Sig.</i>	.001	.060	.001	.008
	<i>N</i>	170	170	170	170
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ-ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.034	.037	.053	-.015
	<i>Sig.</i>	.659	.634	.493	.843
	<i>N</i>	170	170	170	170
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.270**	-.223**	.244**	.273**
	<i>Sig.</i>	.000	.004	.001	.000
	<i>N</i>	170	170	170	170
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	.352**	-.179*	.136	.259**
	<i>Sig.</i>	.000	.019	.078	.001
	<i>N</i>	170	170	170	170
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	.126	-.024	-.121	.115
	<i>Sig.</i>	.103	.756	.115	.136
	<i>N</i>	170	170	170	170
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	<i>rho</i>	-.030	.170*	-.271**	.019
	<i>Sig.</i>	.697	.026	.000	.811
	<i>N</i>	170	170	170	170
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.154*	-.074	.186*	.097
	<i>Sig.</i>	.046	.338	.015	.207
	<i>N</i>	170	170	170	170
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	-.050	.163*	-.262**	-.007
	<i>Sig.</i>	.521	.034	.001	.924
	<i>N</i>	170	170	170	170
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	-.219**	.128	.014	-.211**
	<i>Sig.</i>	.004	.097	.854	.006
	<i>N</i>	170	170	170	170

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 50. Модел међудноса варијабли у оквиру унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година и различитих аспеката задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

**Повезаност осећања смисла живота са појединим облицима усклађивања
породичних и професионалних улога**

Наредна табела садржи податке који се односе на међусобни однос осећања смисла живота и испитиваних облика усклађивања породичних са професионалним улогама.

Осећање постојања смисла живота повезано је са оба смера конфликта улога, преливањем улога које иде од породичне према професионалној сфери, прожетошћу улога, емоцијама које се јављају због истовременог обављања породичних и професионалних улога и са разочараношћу и резигнацијом. Са порастом скорова испитаника на овом аспекту осећања смисла живота, долази до пораста вредности на варијаблима преливање породица-посао, прожетост улога, позитивне емоције и разочараност и резигнација, односно до опадања вредности на обе врсте конфликта улога и негативним емоцијама.

С друге стране, осећање потраге за смислом живота повезано је са оба смера конфликта и преливања породичних са професионалним улогама, варијаблима жртвовање времена и разочараност и резигнација. Пораст интензитета осећања потраге за смислом живота праћен је повећањем скорова испитаника на оба смера конфликта и преливања породичних и професионалних улога и варијабли жртвовање времена, уз истовремено смањивање њихових скорова на варијабли разочараност и резигнација. Добијене корелације на статистички значајном нивоу слабог су до средњег интензитета (Табела 64).

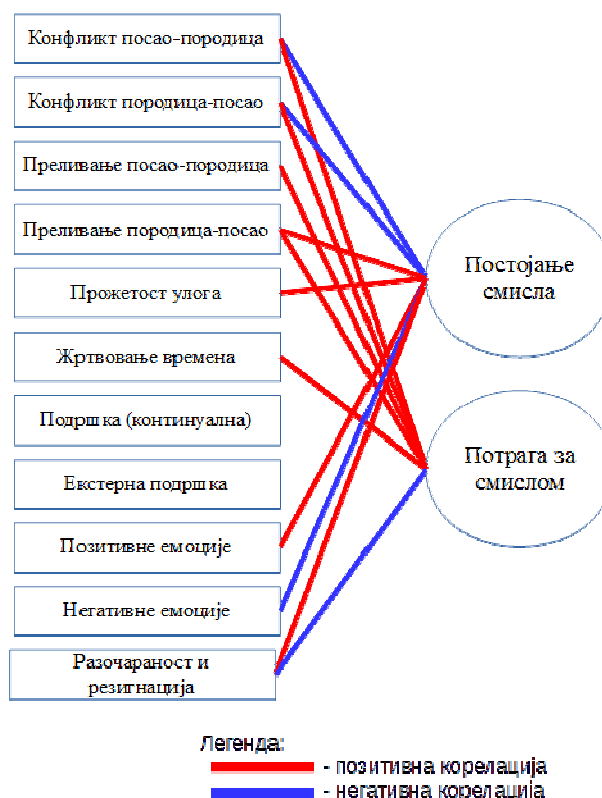
Табела 64. Корелације

		ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
КОНФЛИКТ ПОСАО- ПОРОДИЦА	<i>rho</i>	-.161**	.206**
	<i>Sig.</i>	.004	.000
	<i>N</i>	325	325
КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА- ПОСАО	<i>rho</i>	-.308**	.183**
	<i>Sig.</i>	.000	.001
	<i>N</i>	325	325
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО- ПОРОДИЦА	<i>rho</i>	.056	.139*
	<i>Sig.</i>	.313	.012
	<i>N</i>	325	325
ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА- ПОСАО	<i>rho</i>	.194**	.126*
	<i>Sig.</i>	.000	.024
	<i>N</i>	325	325
ПОДРШКА (континуална)	<i>rho</i>	.018	.057
	<i>Sig.</i>	.741	.307
	<i>N</i>	325	325
ЕКСТЕРНА ПОДРШКА	<i>rho</i>	-.053	.031
	<i>Sig.</i>	.340	.582
	<i>N</i>	325	325
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	<i>rho</i>	.152**	.015
	<i>Sig.</i>	.006	.788
	<i>N</i>	325	325
ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	<i>rho</i>	.051	.144*
	<i>Sig.</i>	.362	.010
	<i>N</i>	325	325

ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>rho</i>	.379**	-.047
	<i>Sig.</i>	.000	.402
	<i>N</i>	325	325
НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>rho</i>	-.215**	.095
	<i>Sig.</i>	.000	.087
	<i>N</i>	325	325
РАЗОЧАРАНОСТ И РЕЗИГНАЦИЈА	<i>rho</i>	.286**	-.254**
	<i>Sig.</i>	.000	.000
	<i>N</i>	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 51. Модел међуодноса варијабли у оквиру осећања смисла живота и појединих облика усклађивања породичних и професионалних улога (за цео узорак)

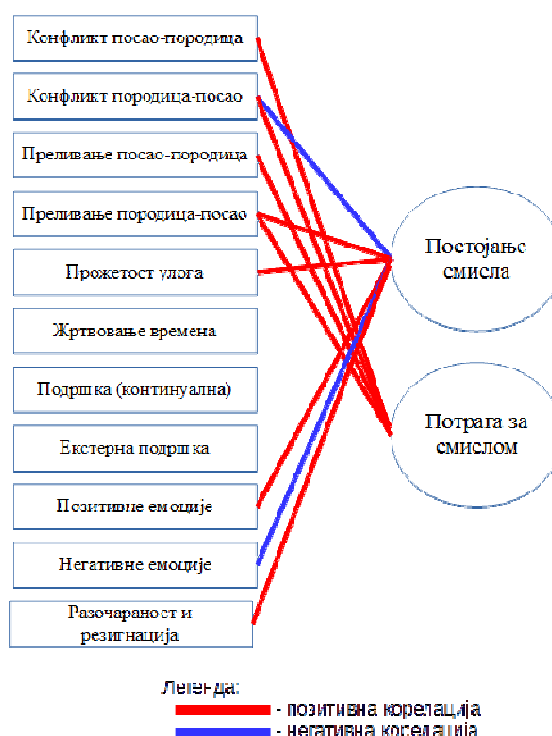
Када се однос између наведених варијабли посматра само на делу узорка кога чине запослене особе средњих година, добијају се следећи подаци (Табела 65). Осећање постојања смисла у позитивној је корелацији са варијаблама преливање породица-посао, прожетост улога, позитивне емоције и разочараност и резигнација, а у негативној са конфликтом породица-посао и негативним емоцијама. С друге стране осећање потраге за смислом живота позитивно је повезано са оба смера конфликта и преливања улога. Интензитет добијених корелација на статистички значајном нивоу креће се од слабих до средњих вредности.

Табела 65. Корелације

		ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
КОНФЛИКТ ПОСаО-ПОРОДИЦА	<i>rho</i>	-.126	.246**
	<i>Sig.</i>	.102	.001
	<i>N</i>	170	170
КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСаО	<i>rho</i>	-.292**	.164*
	<i>Sig.</i>	.000	.033
	<i>N</i>	170	170
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСаО-ПОРОДИЦА	<i>rho</i>	.111	.201**
	<i>Sig.</i>	.151	.008
	<i>N</i>	170	170
ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСаО	<i>rho</i>	.252**	.207**
	<i>Sig.</i>	.001	.007
	<i>N</i>	170	170
ПОДРШКА (континуална)	<i>rho</i>	-.004	.015
	<i>Sig.</i>	.959	.848
	<i>N</i>	170	170
ЕКСТЕРНА ПОДРШКА	<i>rho</i>	-.086	-.082
	<i>Sig.</i>	.267	.289
	<i>N</i>	170	170
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	<i>rho</i>	.172*	.009
	<i>Sig.</i>	.025	.905
	<i>N</i>	170	170
ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	<i>rho</i>	.000	.137
	<i>Sig.</i>	.995	.075
	<i>N</i>	170	170
ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>rho</i>	.413**	-.008
	<i>Sig.</i>	.000	.914
	<i>N</i>	170	170
НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>rho</i>	-.181*	.053
	<i>Sig.</i>	.018	.491
	<i>N</i>	170	170
РАЗОЧАРАНОСТ И РЕЗИГНАЦИЈА	<i>rho</i>	.322**	-.154
	<i>Sig.</i>	.000	.055
	<i>N</i>	156	156

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 52. Модел међуодноса варијабли у оквиру осећања смисла живота и појединих облика усклађивања породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

Повезаност осећања смисла живота са појединим аспектима задовољством при обављању одређених породичних и професионалних улога

У наредној табели представљен је однос који постоји између осећања смисла живота и четири мерена аспекта задовољства које испитаници осећају приликом обављања одређених породичних и професионалних улога.

Осећање постојања смисла живота повезано је са свим мереним аспектима задовољства које испитаници осећају при обављању породичних и професионалних улога. Пораст у нивоу осећања смисла живота праћен је порастом скорова испитаника на варијаблама задовољство преузетим улогама, задовољство послом и финансијском сигурношћу и задовољством децом, као и њиховим опадањем на варијабли стрес због преузетих улога.

С друге стране, осећање потраге за смислом повезано је на статистички значајном нивоу само са варијаблом задовољство децом, на којој се вредности испитаника смањују приликом повећања интензитета овог осећања.

Добијене корелације на статистички значајном нивоу слабог су интензитета (Табела 66).

Табела 66. *Корелације*

		ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	<i>rho</i>	.275**	-.025
	<i>Sig.</i>	.000	.654
	<i>N</i>	325	325
СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	<i>rho</i>	-.253**	.053
	<i>Sig.</i>	.000	.342
	<i>N</i>	325	325
ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	<i>rho</i>	.253**	-.076
	<i>Sig.</i>	.000	.174
	<i>N</i>	325	325
ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	<i>rho</i>	.189**	-.124*
	<i>Sig.</i>	.001	.025
	<i>N</i>	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 53. Модел међуодноса варијабли у оквиру осећања смисла живота и различитих аспеката задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога (за цео узорак)

И на делу узорка запослених особа средњих година добијена је скоро идентична повезаност наведених варијабли која је управо разматрана, с тим што се интензитет појединих корелација разликује а креће се у опсегу слабих до средњих вредности (Табела 67).

Табела 67. Корелације

		ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	<i>rho</i>	.408**	.136
	<i>Sig.</i>	.000	.077
	<i>N</i>	170	170
СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	<i>rho</i>	-.230**	.111
	<i>Sig.</i>	.003	.151
	<i>N</i>	170	170
ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	<i>rho</i>	.294**	.023
	<i>Sig.</i>	.000	.767
	<i>N</i>	170	170
ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	<i>rho</i>	.402**	-.178*
	<i>Sig.</i>	.000	.020
	<i>N</i>	170	170

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 54. Модел међуодноса варијабли у оквиру осећања смисла живота и различитих аспеката задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога (за испитанике средњих година)

Повезаност одређених облика усклађивања породичних и професионалних улога са појединим аспектима задовољства при њиховом обављању

У наредној табели представљен је однос између различитих аспеката задовољства које људи осећају при обављању одређених породичних и професионалних улога и одређених облика усклађивања улога у наведене две сфере људског функционисања.

Задовољство преузетим улогама повезано је са екстерном подршком, позитивним емоцијама и варијаблом разочараност и резигнација, у смислу да је пораст интензитета овог аспекта задовољства праћен порастом скорова испитаника на позитивним емоцијама и варијабли разочараност и резигнација, као и опадањем

скорова на варијаблама којима се региструје и мери подршка коју испитаници добијају приликом усклађивања породичних са професионалним улогама, као и на варијабли негативне емоције.

Стрес који испитаници осећају због обављања појединих породичних и професионалних улога повезан је са оба смера конфликта улога, подршком регистровано као континуалном варијаблом, прожетошћу улога, емоцијама које се јављају због истовременог обављања улога у главним сферама људског функционисања и варијаблом разочараност и резигнација. Повећање нивоа стреса праћено је порастом скорова испитаника на оба смера конфликта улога и негативним емоцијама, односно смањењем њихових вредности на варијабли подршка, посматраној као нумеричка варијабла, прожетост улога, позитивне емоције и разочараност и резигнација.

Задовољство послом и финансијском сигурношћу у статистички значајној вези је са оба главна смера конфликта улога, континуалном варијаблом подршка, обе врсте емоција и разочараношћу и резигнацијом. Повећање вредности испитаника на овом аспекту задовољства праћено је порастом вредности на континуалној варијабли подршка, позитивним емоцијама и варијабли разочараност и резигнација, односно опадањем скорова испитаника на оба смера конфликта породичних и професионалних улога и негативним емоцијама.

Последњи испитивани вид задовољства – задовољство децом повезан је са смером конфликта улога од породице ка послу, обе варијабле којима се региструје и мери подршка коју испитаници добијају и позитивним емоцијама. Пораст у нивоу задовољства децом праћен је порастом нивоа позитивних емоција, а опадањем скорова испитаника на варијаблама конфликт породица-посао, обе врсте подршке, као и на варијабли разочараност и резигнација.

Вредност статистички значајних корелација креће се у опсегу слабог до средњег интензитета. Повезаност осталих варијабли није била на статистички значајном нивоу (Табела 68).

Табела 68. Корелације

		ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИХ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ
КОНФЛИКТ ПОСаО-ПОРОДИЦА	<i>rho</i>	-.003	.225**	-.157**	-.052
	<i>Sig.</i>	.953	.000	.004	.351
	<i>N</i>	325	325	325	325
КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСаО	<i>rho</i>	-.022	.267**	-.115*	-.119*
	<i>Sig.</i>	.695	.000	.038	.032
	<i>N</i>	325	325	325	325

ПРЕЛИВАЊЕ ПОСаО-ПОРОДИЦА	<i>rho</i>	.096	-.028	.091	-.030
	<i>Sig.</i>	.086	.619	.103	.594
	<i>N</i>	325	325	325	325
ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСаО	<i>rho</i>	.065	.018	.087	-.013
	<i>Sig.</i>	.241	.747	.120	.814
	<i>N</i>	325	325	325	325
ПОДРШКА (континуална)	<i>rho</i>	-.301**	-.463**	.124*	-.391**
	<i>Sig.</i>	.000	.000	.026	.000
	<i>N</i>	325	325	325	325
ЕКСТЕРНА ПОДРШКА	<i>rho</i>	-.179**	-.024	.010	-.129*
	<i>Sig.</i>	.001	.669	.857	.020
	<i>N</i>	325	325	325	325
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	<i>rho</i>	.044	-.180**	.040	.075
	<i>Sig.</i>	.429	.001	.470	.178
	<i>N</i>	325	325	325	325
ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	<i>rho</i>	.069	-.040	-.015	.019
	<i>Sig.</i>	.214	.475	.784	.739
	<i>N</i>	325	325	325	325
ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>rho</i>	.276**	-.229**	.239**	.164**
	<i>Sig.</i>	.000	.000	.000	.003
	<i>N</i>	325	325	325	325
НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>rho</i>	-.032	.270**	-.193**	.033
	<i>Sig.</i>	.561	.000	.000	.557
	<i>N</i>	325	325	325	325
РАЗОЧАРАНОСТ И РЕЗИГНАЦИЈА	<i>rho</i>	.221**	-.258**	.477**	-.126
	<i>Sig.</i>	.001	.000	.000	.051
	<i>N</i>	325	325	325	325

**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

Шематски приказ 55. Модел међуодноса варијабли у оквиру појединих облика усклађивања одређених породичних и професионалних улога и различитих аспеката задовољства при њиховом обављању (за цео узорак)

На подзорку испитаника средњих година, који су у некој врсти радног односа, задовољство преузетим улогама позитивно је повезано са оба смера преливања улога,

позитивним емоцијама и варијаблом разочараност и резигнација. С друге стране, стрес због преузетих улога у позитивној је корелацији са оба смера конфликта улога и негативним емоцијама, а у негативној са варијаблама подршка, мерена као континуална варијабла, затим прожетост улога, позитивне емоције и разочараност и резигнација. Задовољство послом и финансијском сигурношћу позитивно је повезана са позитивним емоцијама и разочараношћу и резигнацијом, а негативно са негативним емоцијама и оба смера конфликта. На крају, добијена је позитивна корелација између задовољства децом и варијабли прожетост улога, позитивне емоције и разочараност и резигнација, а негативна између овог аспекта задовољства и смера конфликта улога од породице ка послу (Табела 69).

Табела 69. Корелације

		ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ
КОНФЛИКТ ПОСАО- ПОРОДИЦА	<i>rho</i>	-.024	.259**	-.199**	-.123
	<i>Sig.</i>	.754	.001	.009	.109
	<i>N</i>	170	170	170	170
КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА- ПОСАО	<i>rho</i>	-.105	.291**	-.195*	-.317**
	<i>Sig.</i>	.174	.000	.011	.000
	<i>N</i>	170	170	170	170
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО- ПОРОДИЦА	<i>rho</i>	.170*	.000	.138	-.043
	<i>Sig.</i>	.027	.997	.072	.574
	<i>N</i>	170	170	170	170
ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА- ПОСАО	<i>rho</i>	.183*	.045	.102	.093
	<i>Sig.</i>	.017	.561	.187	.229
	<i>N</i>	170	170	170	170
ПОДРШКА (континуална)	<i>rho</i>	-.030	-.358**	.019	-.110
	<i>Sig.</i>	.693	.000	.803	.154
	<i>N</i>	170	170	170	170
ЕКСТЕРНА ПОДРШКА	<i>rho</i>	-.119	.081	.027	-.112
	<i>Sig.</i>	.123	.295	.726	.145
	<i>N</i>	170	170	170	170
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	<i>rho</i>	.078	-.243**	.123	.176*
	<i>Sig.</i>	.310	.001	.110	.021
	<i>N</i>	170	170	170	170
ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	<i>rho</i>	.018	-.085	.046	-.066
	<i>Sig.</i>	.816	.269	.554	.392
	<i>N</i>	170	170	170	170
ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>rho</i>	.386**	-.268**	.272**	.398**
	<i>Sig.</i>	.000	.000	.000	.000
	<i>N</i>	170	170	170	170
НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>rho</i>	-.112	.249**	-.313**	-.002
	<i>Sig.</i>	.146	.001	.000	.981
	<i>N</i>	170	170	170	170
РАЗОЧАРАНост И РЕЗИГНАЦИЈА	<i>rho</i>	.331**	-.246**	.242**	.316**
	<i>Sig.</i>	.000	.002	.002	.000
	<i>N</i>	156	156	156	156

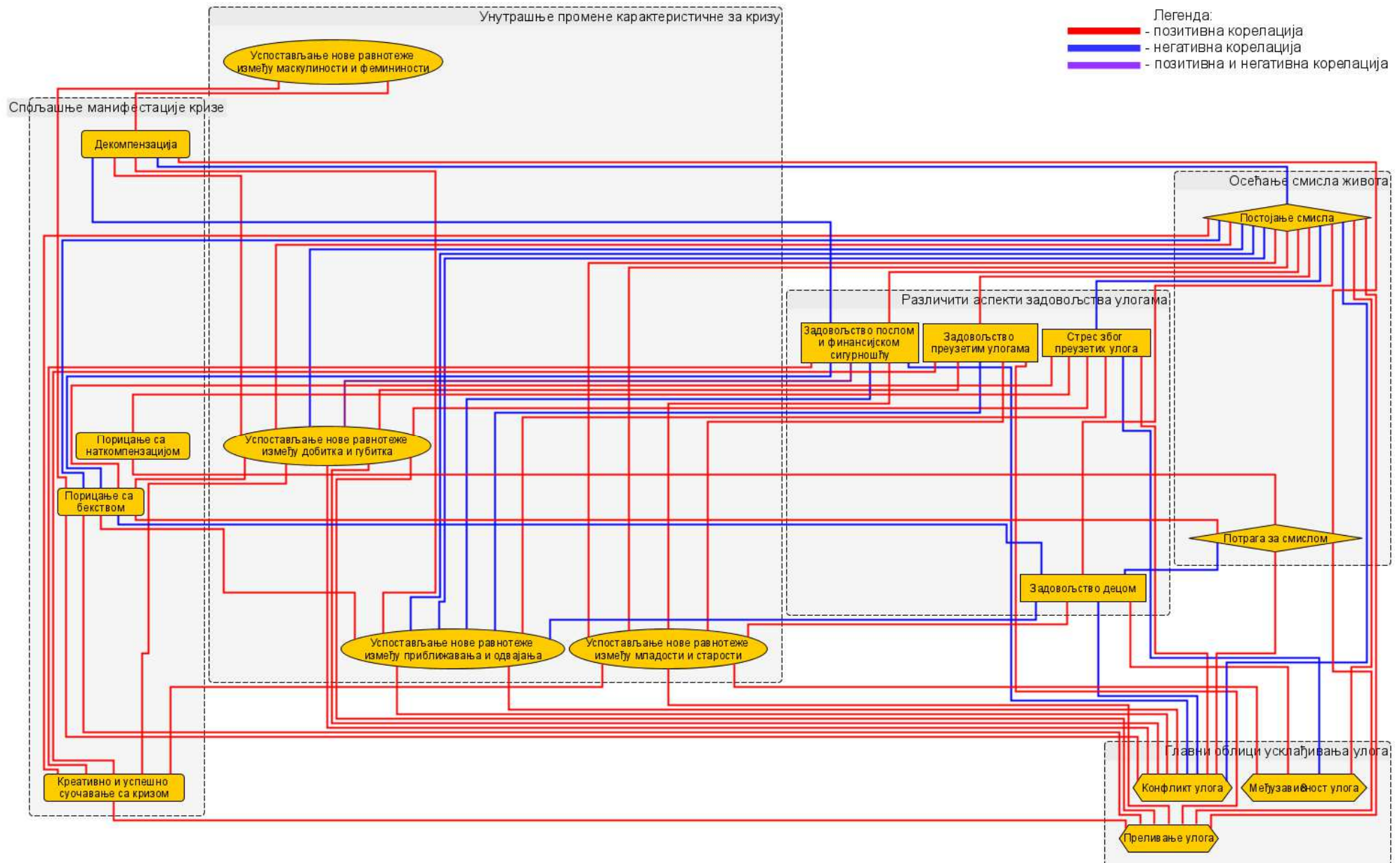
**Корелација је значајна на нивоу 0.01

*Корелација је значајна на нивоу 0.05

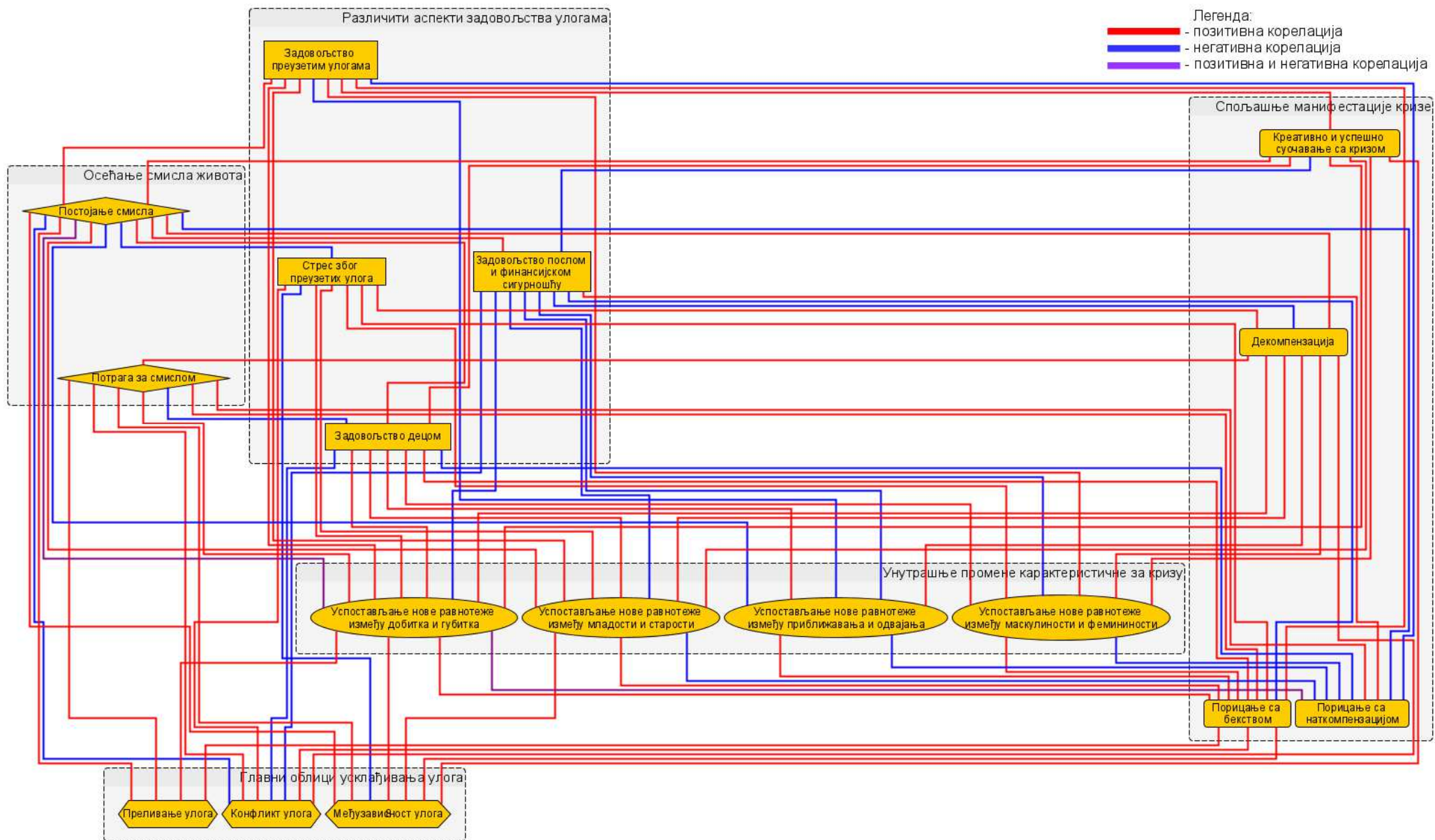

Шематски приказ 56. *Модел међуодноса варијабли у оквиру појединих облика усклађивања одређених породичних и професионалних улога и различитих аспеката задовољства при њиховом обављању (за испитанике средњих година)*

На самом крају разматрања свих међуодноса између главних група варијабли, представљена су и два веома сложена *интегрална модела* (први када се има у виду цео узорак, а други када се посматрају само испитаници средњих година), на којима су обухваћени сви главни међуодноси између спољашњих и унутрашњих манифестација кризе средњих година, осећања смисла живота, главних облика усклађивања одређених породичних и професионалних улога и различитих аспеката задовољства које се јавља приликом њиховог обављања. Они се налазе на наредне две стране и због боље прегледности представљени су водоравно (Шематски приказ 57 и 58).

Шематски приказ 57. Интегрални модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих и унутрашњих манифестација кризе средњих година, осећања смисла живота, главних облика усклађивања одређених породичних и професионалних улога и различитих аспеката задовољства које се јавља приликом њиховог обављања (за цео узорак)

Шематски приказ 58. *Интегрални модел међуодноса варијабли у оквиру спољашњих и унутрашњих манифестација кризе средњих година, осећања смисла живота, главних облика усклађивања одређених породичних и професионалних улога и различитих аспеката задовољства које се јавља приликом њиховог обављања (за испитанике средњих година)*

ПОСЕБНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

1. Разлике између особа различитих старосних категорија у испољавању кризе средњих година

➤ према Марморовој теорији – Спољашње манифестације

Добијене разлике између група испитаника различитих старосних категорија на варијаблама којима се испитују спољашње манифестације кризе средњих година које произилазе из Марморове теорије на статистички значајном су нивоу (Табела 70).

Табела 70. Резултати Крускал-Валисовог теста

	КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ
χ^2	193.776	38.066	154.051	153.586
df	2	2	2	2
Sig.	.000	.000	.000	.000

Група варијабла: старосна категорија

У наредној табели може се видети да су креативно суочавање са кризом, декомпензација и механизам порицања са бекством најизраженији код испитаника старијих од 65 година. У овој групи испитаника, у односу на преостале две, најмање је изражен механизам порицања са наткомпензацијом. Креативно суочавање са кризом, декомпензација и механизам порицања са бекством израженије је код особа средњих година у односу на младе особе. Код младих особа, у односу на испитанике из других категорија, најизраженији је механизам порицања са наткомпензацијом, док су декомпензација, порицање са бекством, и креативно суочавање са кризом, како је истакнуто, у најмањој мери присутни код ових испитаника.

Табела 71. Рангови

	СТАРΟΣНА КАТЕГОРИЈА	N	MR
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	Од 25 до 39 година	200	161 .64
	Од 40 до 64 године	200	364 .70
	Преко 65 година	200	375 .16
	Укупно	600	
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	Од 25 до 39 година	200	238 .97
	Од 40 до 64 године	200	327 .29
	Преко 65 година	200	335 .24
	Укупно	600	
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	Од 25 до 39 година	200	176 .60
	Од 40 до 64 године	200	358 .97
	Преко 65 година	200	365 .94
	Укупно	600	
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	Од 25 до 39 година	200	397 .86
	Од 40 до 64 године	200	317 .75
	Преко 65 година	200	185 .89
	Укупно	600	

Добијене разлике у скоровима између подгрупа испитаника и у односу на прецизније старосне категорије су на статистички значајном нивоу (Табела 72).

Табела 72. Резултати Крускал-Валисовог теста

	КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ
χ^2	196.843	44.524	160.904	167.810
df	10	10	10	10
Sig.	.000	.000	.000	.000

Група варијабла: прецизније старосне категорије

Креативно и успешно суочавање са кризом је најизраженије код особа између 60 и 64 године и оних од 70 до 74 године, затим код оних између 40 и 44, 75 и 80, 50 и 54, па оних из старосних категорија 65-69, 55-59, 45-49, док је најмање изражено код младих особа између 30 и 34, 35 и 39, и оних између 25-29 година. Декомпензација је најприсутнија код особа између 50-54 и 65-69 година, а затим код оних из следећих старосних категорија 70-74, 55-59, 45-49, 75-80, 40-44, 60-64, док је најмање присутна код младих особа између 35 и 39, 25 и 29 и 30 и 34 године. Механизам порицања са бекством најприсутнији је код особа између 50 и 54 године, затим редом код испитаника из категорија 75-80, 70-74, 45-49, 65-69, 55-59, 40-44, 60 и 64 године, док је знатно мање изражен у групи испитаника из категорија 35-39, 30-34 и 25-29 година. Насупрот претходно наведеним, механизам порицања са наткомпензацијом најприсутнији је код младих између 25 и 30 година, па код оних од 35 до 39 и од 30 до 34, затим следе испитаници из следећих старосних категорија 40-44, 45-49, 50-54, 60-64, 55-59 и 65-69 година, док су најмање вредности забележене код старијих испитаника између 70 и 74 и 75 и 80 година (Табела 73).

Табела 73. Рангови

	ПРЕЦИЗНИЈЕ СТАРОСНЕ КАТЕГОРИЈЕ	N	MR
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	25-29 година	80	156.61
	30-34 година	59	171.93
	35-39 година	61	158.27
	40-44 година	30	388.63
	45-49 година	52	349.28
	50-54 година	59	366.70
	55-59 година	49	356.14
	60-64 година	10	403.25
	65-69 година	102	362.48
	70-74 година	44	392.00
	75-80 година	54	385.40
Укупно	600		
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	25-29 година	80	233.53
	30-34 година	59	223.47
	35-39 година	61	261.09
	40-44 година	30	298.52
	45-49 година	52	322.41
	50-54 година	59	355.14
	55-59 година	49	322.73
	60-64 година	10	297.05
	65-69 година	102	349.96
	70-74 година	44	335.89
	75-80 година	54	306.93
Укупно	600		
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	25-29 година	80	163.58
	30-34 година	59	172.90
	35-39 година	61	197.25
	40-44 година	30	310.62

	45-49 година	52	374.39
	50-54 година	59	386.14
	55-59 година	49	350.68
	60-64 година	10	304.10
	65-69 година	102	360.94
	70-74 година	44	370.93
	75-80 година	54	371.30
	Укупно	600	
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	25-29 година	80	426.59
	30-34 година	59	366.81
	35-39 година	61	390.20
	40-44 година	30	359.45
	45-49 година	52	335.00
	50-54 година	59	329.38
	55-59 година	49	265.74
	60-64 година	10	289.20
	65-69 година	102	202.34
	70-74 година	44	186.56
75-80 година	54	154.28	
	Укупно	600	

➤ према Левинсоновој теорији – Унутрашње промене

Глобално гледано, у наредној табели, може се видети да са годинама особе успевају све више да у себи интегришу наведене супротности, које су некада, у младости, биле јако присутне. Тако, постоји ситуација да је помирење супротности млад-стар и успостављање нове равнотеже између њих најизраженије код особа старијих од 65 година, затим код особа средњих година, док је најмање присутно код млађих особа.

Табела 74. Рангови

	СТАРОСНА КАТЕГОРИЈА	N	MR
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	Од 25 до 39 година	200	107.58
	Од 40 до 64 године	200	379.98
	Преко 65 година	200	413.95
	Укупно	600	

Наведене разлике у скоровима су на статистички значајном нивоу (Табела 75).

Табела 75. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР
χ^2	376.173
df	2
Sig.	.000

Група варијабла: старосна категорија

Уколико би се посматрало помирење супротности млад-стар у односу на прецизније старосне категорије, добили би се следећи подаци. Ова дубока унутрашња промена најинтензивнија је у групи испитаника између 60 и 64 године. Следе они из категорија 75-80, 70-74, 65-69, 40-44, 50-54, 45-49 и 55-59 година, док се на крају налазе млади испитаници између 35 и 39, 30 и 34 и 25 и 29 година (Табела 76).

Табела 76. Рангови

	ПРЕЦИЗНИЈЕ СТАРОСНЕ КАТЕГОРИЈЕ	N	MR
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	25-29 година	80	101.51
	30-34 година	59	109.25
	35-39 година	61	113.90
	40-44 година	30	399.25

	45-49 година	52	372.20
	50-54 година	59	380.75
	55-59 година	49	363.71
	60-64 година	10	437.75
	65-69 година	102	406.10
	70-74 година	44	406.51
	75-80 година	54	434.82
	Укупно	600	

Наведене разлике између група испитаника, на статистички значајном су нивоу (Табела 77).

Табела 77. Резултати Крускал-Валисовог теста

ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	
χ^2	379.456
df	10
Sig.	.000

Група варијабла: прецизније старосне категорије

У следећој табели представљени су резултати Крускал-Валисовог теста на свим варијаблима којима се региструје и мери напредак у успостављању нове равнотеже и помирењу супротности маскулиност-фемининост за три старосне категорије.

Табела 78. Рангови

	СТАРОСНА КАТЕГОРИЈА	N	MR
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	Од 25 до 39 година	200	149.42
	Од 40 до 64 године	200	383.41
	Преко 65 година	200	368.68
	Укупно	600	
МАСКУЛИНОСТ	Од 25 до 39 година	200	388.34
	Од 40 до 64 године	200	256.39
	Преко 65 година	200	256.78
	Укупно	600	
ФЕМИНИНОСТ	Од 25 до 39 година	200	371.14
	Од 40 до 64 године	200	241.36
	Преко 65 година	200	289.00
	Укупно	600	
АНДРОГИНОСТ	Од 25 до 39 година	200	286.08
	Од 40 до 64 године	200	289.72
	Преко 65 година	200	325.70
	Укупно	600	

Скорови испитаника на варијабли помирење супротности млад-стар највећи су у групи особа средњих година, затим у групи старих, док су најмањи код младих особа. С друге стране, највеће скорове на варијаблима маскулиност и фемининост постижу млади испитаници, затим они из старије категорије, док су најмањи скорови на овим варијаблима забележени код испитаника средњих година. Све добијене разлике у скоровима испитаника на статистички значајном су нивоу, изузев на варијабли андрогинност (Табела 79).

У наставку текста, због економичности простора, биће коментарисане само разлике у скоровима испитаника, које су на статистички значајном нивоу.

Табела 79. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	МАСКУЛИНОСТ	ФЕМИНИНОСТ	АНДРОГИНОСТ
χ^2	230.195	77.055	57.400	6.385
df	2	2	2	2
Sig.	.000	.000	.000	.051

Група варијабла: старосна категорија

Уколико би се посматрале прецизније старосне категорије, добили би се следећи резултати (Табела 80).

Табела 80. Рангови

	ПРЕЦИЗНИЈЕ СТАРОСНЕ КАТЕГОРИЈЕ	N	MR
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	25-29 година	80	154.81
	30-34 година	59	146.48
	35-39 година	61	145.18
	40-44 година	30	414.05
	45-49 година	52	394.24
	50-54 година	59	390.44
	55-59 година	49	349.30
	60-64 година	10	360.80
	65-69 година	102	377.92
	70-74 година	44	322.14
	75-80 година	54	389.15
Укупно	600		
МАСКУЛИНОСТ	25-29 година	80	379.80
	30-34 година	59	399.58
	35-39 година	61	388.65
	40-44 година	30	281.93
	45-49 година	52	239.29
	50-54 година	59	266.82
	55-59 година	49	244.47
	60-64 година	10	265.55
	65-69 година	102	237.82
	70-74 година	44	255.05
	75-80 година	54	293.98
Укупно	600		
ФЕМИНИНОСТ	25-29 година	80	377.66
	30-34 година	59	380.25
	35-39 година	61	353.78
	40-44 година	30	274.95
	45-49 година	52	222.70
	50-54 година	59	262.97
	55-59 година	49	205.98
	60-64 година	10	283.45
	65-69 година	102	284.51
	70-74 година	44	258.36
	75-80 година	54	322.44
Укупно	600		
АНДРОГИНОСТ	25-29 година	80	298.17
	30-34 година	59	280.41
	35-39 година	61	275.72
	40-44 година	30	302.93
	45-49 година	52	283.87
	50-54 година	59	298.87
	55-59 година	49	272.67
	60-64 година	10	310.05
	65-69 година	102	337.67
	70-74 година	44	308.59
	75-80 година	54	317.02
Укупно	600		

Помирење маскулиности и фемининости и успостављање нове равнотеже између ових супротности најинтензивније је код особа од 40 до 44 године, затим оних од 45 до 49 и од 50 до 54 године, да би лагано опадало по старосним категоријама 75-80, 65-69, 60-64, 55-59 и 70-74 године. Најмање скорове на овој варијабли имају млади испитаници између 25 и 29, 30 и 34 и 35 и 39 година. С друге стране маскулиност је најизраженија код особа између 30 и 34 године, затим код оних од 35 до 39 и оних од 25 до 29 година, па лагано опада кроз категорије 75-80, 40-44, 50-54, 60-64, 70-74, 55-

59, 45-49 и 65-69 година. Слично су распоређени скорови испитаника и на варијабли фемининост почев од највећих до најмањих, категорије су 30-34, 25-29, 35-39, 75-80, 65-69, 60-64, 40-44, 50-54, 70-74, 45-49 и на крају 55-59 година (Табела 80).

У наредној табели представљене су вредности Крускал-Валисовог теста и његове статистичке значајности. Може се видети, такође, да једино на варијабли андрогиност разлике добијене у односу на прецизније старосне категорије нису на статистички значајном нивоу.

Табела 81. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ-ФЕМИНИНОСТ	МАСКУЛИНОСТ	ФЕМИНИНОСТ	АНДРОГИНОСТ
χ^2	237.898	82.842	67.021	9.115
df	10	10	10	10
Sig.	.000	.000	.000	.521

Група варијабла: прецизније старосне категорије

Што се тиче варијабли којима се испитује успостављање нове равнотеже између супротности добитак-губитак, односно деструкција-креација резултати показују да разлике код испитаника различитих старосних категорија добијене на Лојолиној скали генеративности нису на статистички значајном нивоу и стога неће бити дискутоване (Табела 82).

Табела 82. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	ГЕНЕРАТИВНОСТ
χ^2	33.225	2.605
df	2	2
Sig.	.000	.272

Група варијабла: старосна категорија

Скорови испитаника на варијабли успостављање нове равнотеже у осећању помирења животних губитака и добитака највећи су у групи старијих особа, затим код испитаника средњих година, док су најмањи скорови забележени у групи младих (Табела 83).

Табела 83. Рангови

	СТАРΟΣНА КАТЕГОРИЈА	N	MR
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	Од 25 до 39 година	200	245.96
	Од 40 до 64 године	200	311.93
	Преко 65 година	200	343.61
	Укупно	600	
ГЕНЕРАТИВНОСТ	Од 25 до 39 година	200	292.58
	Од 40 до 64 године	200	316.64
	Преко 65 година	200	292.28
	Укупно	600	

Посматрано у односу на прецизније старосне категорије ситуација је следећа. Највиши скорови присутни су код старијих испитаника између 75 и 80, 70 и 74, и од 65 до 69 година. Следе испитаници средњих година, прецизније они из категорија 50-54, 55-59, 40-44, 45-49, а затим и они између 35-39, 60-64, 30-34, док су најнижи скорови забележени код најмлађих испитаника – између 25 и 29 година (Табела 84).

Табела 84. Рангови

	ПРЕЦИЗНИЈЕ СТАРОСНЕ КАТЕГОРИЈЕ	N	MR
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	25-29 година	80	218.90
	30-34 година	59	249.61
	35-39 година	61	277.92
	40-44 година	30	297.67
	45-49 година	52	296.45
	50-54 година	59	331.36
	55-59 година	49	320.97
	60-64 година	10	276.20
	65-69 година	102	335.10
	70-74 година	44	340.16
	75-80 година	54	362.51
Укупно	600		
ГЕНЕРАТИВНОСТ	25-29 година	80	297.69
	30-34 година	59	294.36
	35-39 година	61	284.16
	40-44 година	30	321.53
	45-49 година	52	300.21
	50-54 година	59	311.04
	55-59 година	49	312.90
	60-64 година	10	438.80
	65-69 година	102	266.93
	70-74 година	44	297.49
	75-80 година	54	335.90
Укупно	600		

Добијене разлике у скоровима између испитаника груписаних у прецизније старосне категорије статистички значајне су такође само за дискутовану варијаблу, односно одговарајућу субскалу Скале криза средњих година, која је посебно конструисана за потребе овог истраживања (Табела 85).

Табела 85. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	ГЕНЕРАТИВНОСТ
χ^2	40.136	14.020
df	10	10
Sig.	.000	.172

Група варијабла: прецизније старосне категорије

Добијене разлике у скоровима испитаника различитих старосних категорија на варијаблама којима се региструје и мери напредак у успостављању нове равнотеже између супротности приближавања-одвајања на статистички значајном нивоу су само на варијабли, односно субскали помирење супротности приближавања-одвајања Скале криза средњих година, која је креирана за ово истраживање (Табела 86).

Табела 86. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ОДВАЈАЊЕ	ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА
χ^2	19.778	.245
df	2	2
Sig.	.000	.885

Група варијабла: старосна категорија

Слично као и код претходног пара супротности добитак-губитак, успостављање нове равнотеже и помирење супротности приближавања-одвајања, глобално посматрано, најинтензивније је код старијих испитаника, затим код оних средњих година, док је најмањег интензитета код младих особа (Табела 87).

Табела 87. Рангови

	СТАРОСНА КАТЕГОРИЈА	N	MR
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>Од 25 до 39 година</i>	200	256.30
	<i>Од 40 до 64 године</i>	200	318.63
	<i>Преко 65 година</i>	200	326.57
	<i>Укупно</i>	600	
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>Од 25 до 39 година</i>	200	302.93
	<i>Од 40 до 64 године</i>	200	303.02
	<i>Преко 65 година</i>	200	295.56
	<i>Укупно</i>	600	

У случају када се испитаници групишу на основу прецизнијих старосних категорија добијају се занимљиви подаци. Гледано од старосне категорије у којој су скорови испитаника на наведеној варијабли највиши, до категорије са најнижим скоровима, редослед је следећи: 75-80, 55-59, 50-54, 65-69, 45-49, 70-74, 40-44, 35-39, 60-64, 30-34 и 25-29 година (Табела 88).

Табела 88. Рангови

	ПРЕЦИЗНИЈЕ СТАРОСНЕ КАТЕГОРИЈЕ	N	MR
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>25-29 година</i>	80	243.39
	<i>30-34 година</i>	59	244.36
	<i>35-39 година</i>	61	284.78
	<i>40-44 година</i>	30	296.43
	<i>45-49 година</i>	52	308.92
	<i>50-54 година</i>	59	334.08
	<i>55-59 година</i>	49	335.49
	<i>60-64 година</i>	10	261.95
	<i>65-69 година</i>	102	332.77
	<i>70-74 година</i>	44	300.49
	<i>75-80 година</i>	54	336.09
	<i>Укупно</i>	600	
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>25-29 година</i>	80	329.26
	<i>30-34 година</i>	59	286.15
	<i>35-39 година</i>	61	284.63
	<i>40-44 година</i>	30	304.22
	<i>45-49 година</i>	52	304.05
	<i>50-54 година</i>	59	300.52
	<i>55-59 година</i>	49	312.18
	<i>60-64 година</i>	10	263.85
	<i>65-69 година</i>	102	302.65
	<i>70-74 година</i>	44	261.63
	<i>75-80 година</i>	54	309.80
	<i>Укупно</i>	600	

2. Разлике између особа различитих старосних категорија у достигнутом нивоу осећања смисла живота

Код особа различитих старосних категорија добијене су разлике у вредностима испитаника на варијаблама осећање потраге за смислом живота и осећање постајања смисла живота. Стабилно осећање постојања смисла живота најинтензивније је код старијих испитаника, затим код младих, док је најслабијег интензитета код испитаника средњих година. Насупрот овоме највећи интензитет осећања потраге за смислом живота регистрован је код испитаника средњих година, па код младих, док су старији испитаници имали најмањи интензитет овог осећања (Табела 89).

Табела 89. Рангови

	СТАРОСНА КАТЕГОРИЈА	N	MR
ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	Од 25 до 39 година	200	258.52
	Од 40 до 64 године	200	250.23
	Преко 65 година	200	392.76
	Укупно	600	
ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ	Од 25 до 39 година	200	311.23
	Од 40 до 64 године	200	318.62
	Преко 65 година	200	271.66
	Укупно	600	

Наведене разлике у осећању смисла живота код различитих старосних категорија, за обе испитиване варијабле, на статистички значајном су нивоу (Табела 90).

Табела 90. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
χ^2	85.841	8.504
df	2	2
Sig.	.000	.014

Група варијабла: старосна категорија

Ако се резултати посматрају у односу на прецизније старосне категорије, добијају се слични подаци. Најинтензивније осећање постојања смисла живота регистровано је код испитаника између 75 и 80 година, затим код оних између 70 и 74, 65-69 и 60-64 године. Следе испитаници из следећих старосних категорија 40-44, 45-49, 30-34, 25-29, 35-39, и на крају они из категорија 50-54 и 55-59 година. С друге стране, редослед старосних категорија испитаника који су на варијабли потрага за смислом живота постигли највеће скорове, до оних са најнижим скоровима је следећи: 60-64, 25-29, 45-49, 55-59, 50-54, 35-39, 40-44, 65-69, 30-34, 75-80 и на крају 70-74 године (Табела 91).

Табела 91. Рангови

	ПРЕЦИЗНИЈЕ СТАРОСНЕ КАТЕГОРИЈЕ	N	MR
ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	25-29 година	80	257.27
	30-34 година	59	262.60
	35-39 година	61	256.20
	40-44 година	30	265.05
	45-49 година	52	256.80
	50-54 година	59	235.38
	55-59 година	49	231.92
	60-64 година	10	348.90
	65-69 година	102	373.81
	70-74 година	44	393.34
	75-80 година	54	428.06
	Укупно	600	
ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ	25-29 година	80	335.55
	30-34 година	59	287.49
	35-39 година	61	302.29
	40-44 година	30	295.77
	45-49 година	52	331.82
	50-54 година	59	306.43
	55-59 година	49	313.49
	60-64 година	10	415.50
	65-69 година	102	289.44
	70-74 година	44	235.19
	75-80 година	54	267.78
	Укупно	600	

Добијене разлике у скоровима међу групама испитаника различитих старосних категорија на статистички значајном су нивоу (Табела 92).

Табела 92. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
χ^2	93.921	18.696
df	10	10
Sig.	.000	.044

Група варијабла: прецизније старосне категорије

3. Разлике између особа различитих старосних категорија у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога

Како се у овом делу обраде података и тумачења резултата ради о облицима усклађивања породичних и професионалних улога, из свих даљих анализа посвећених тумачењу резултата за које је потребно да испитаници поред породичних имају и одговарајуће професионалне улоге, искључени су испитаници који нису у радном односу (пензионери и незапослени), тако да узорак уместо ранијих 600 сада чини 325 испитаника.

Табела 93. Резултати Крускал-Валисовог теста

	КОНФЛИКТ ПОСаО-ПОРОДИЦА	КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСаО
χ^2	.301	.195
df	2	2
Sig.	.860	.907

Група варијабла: старосна категорија

Добијене разлике између испитаника различитих старосних група (Табела 94) на варијаблама којима се испитује конфликт породичних и професионалних улога, прецизније његови главни смерови, нису на статистички значајном нивоу (Табела 93).

Табела 94. Рангови

	СТАРОСНА КАТЕГОРИЈА	N	MR
КОНФЛИКТ ПОСаО-ПОРОДИЦА	Од 25 до 39 година	152	160.82
	Од 40 до 64 године	170	165.28
	Преко 65 година	3	144.33
	Укупно	325	
КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСаО	Од 25 до 39 година	152	163.60
	Од 40 до 64 године	170	162.88
	Преко 65 година	3	139.67
	Укупно	325	

Ни када се испитаници групишу у прецизније старосне категорије, ситуација се не мења. Добијене разлике између испитаника различитих старосних категорија не могу се сматрати стварним на испитиваном узорку (Табела 95).

Табела 95. Рангови

	ПРЕЦИЗНИЈЕ СТАРОСНЕ КАТЕГОРИЈЕ	N	MR
КОНФЛИКТ ПОСаО-ПОРОДИЦА	25-29 година	50	135,91
	30-34 година	49	187,57
	35-39 година	53	159,59
	40-44 година	26	172,04
	45-49 година	48	162,81
	50-54 година	51	166,27
	55-59 година	37	166,31

	60-64 година	8	146,94
	65-69 година	3	144,33
	Укупно	325	
КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСАО	25-29 година	50	138,70
	30-34 година	49	181,90
	35-39 година	53	170,16
	40-44 година	26	170,90
	45-49 година	48	162,08
	50-54 година	51	161,87
	55-59 година	37	161,65
	60-64 година	8	153,69
	65-69 година	3	139,67
		Укупно	325

Резултат Крускал-Волисовог теста и ниво његове статистичке значајности за оба смера конфликта улога приказан је у следећој табели.

Табела 96. Резултати Крускал-Валисовог теста

	КОНФЛИКТ ПОСАО-ПОРОДИЦА	КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСАО
χ^2	8.320	6.220
df	8	8
Sig.	.403	.623

Група варијабла: прецизније старосне категорије

Разлике између скорова испитаника различитих старосних категорија на главним облицима преливања породичних и професионалних улога приказане су у наредној табели.

Табела 97. Рангови

	СТАРОСНА КАТЕГОРИЈА	N	MR
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	Од 25 до 39 година	152	159,39
	Од 40 до 64 године	170	165,31
	Преко 65 година	3	215,17
	Укупно	325	
ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО	Од 25 до 39 година	152	167,18
	Од 40 до 64 године	170	158,14
	Преко 65 година	3	226,17
	Укупно	325	

Резултати Крускал-Валисовог теста показују да не постоје статистички значајне разлике у скоровима на испитиваним варијаблама између испитаника различитих старосних категорија (Табела 98).

Табела 98. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО
χ^2	1.255	2.121
df	2	2
Sig.	.534	.346

Група варијабла: старосна категорија

Такође, ни када када се старосне категорије посматрају детаљније и прецизније, добијене разлике у скоровима испитаника нису на статистички значајном нивоу (Табела 99).

Табела 99. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО
χ^2	7.895	8.551
df	8	8
Sig.	.444	.382

Група варијабла: прецизније старосне категорије

У наредној табели приказани су резултати разлика испитаника на варијаблима преливање посао-породица и преливање породица-посао.

Табела 100. Рангови

	ПРЕЦИЗНИЈЕ СТАРОСНЕ КАТЕГОРИЈЕ	N	MR
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	25-29 година	50	172,38
	30-34 година	49	162,82
	35-39 година	53	143,97
	40-44 година	26	153,37
	45-49 година	48	162,13
	50-54 година	51	175,42
	55-59 година	37	152,66
	60-64 година	8	217,19
	65-69 година	3	215,17
	Укупно	325	
ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО	25-29 година	50	186,18
	30-34 година	49	170,95
	35-39 година	53	145,78
	40-44 година	26	160,81
	45-49 година	48	152,23
	50-54 година	51	162,30
	55-59 година	37	151,01
	60-64 година	8	191,44
	65-69 година	3	226,17
	Укупно	325	

Највећи број запослених младих особа има подршку партнера, радног места и других особа, за обављање кућних задатака и бригу о деци. По подршци коју добијају, за њима су старије особе, док глобално гледано особе средњих година добијају најмање подршке када су у питању кућни послови и брига о деци (Табела 101).

Табела 101. Рангови

	СТАРОСНА КАТЕГОРИЈА	N	MR
ПОДРШКА (континуална)	Од 25 до 39 година	152	183.83
	Од 40 до 64 године	170	144.15
	Преко 65 година	3	175.83
	Укупно	325	

Добијене разлике у скоровима испитаника су на статистички значајном нивоу (Табела 102).

Табела 102. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОДРШКА (континуална)
χ^2	14.400
df	2
Sig.	.001

Група варијабла: старосна категорија

Ако би се постојање подршке испитивало у односу на прецизније старосне категорије испитаника, добили би се следећи резултати. У наредној табели може се видети да је интензитет подршке коју добијају од партнера, радног места и других особа у обављању кућних послова и бригу о деци најинтензивнији код младих запослених особа, између 25 и 29 година, док је код особа средњих година, тачније у подкатегорији између 45 и 49 година, најмања. На другом месту, по заступљености подршке налазе се испитаници између 30 и 34 година, па они од 65 до 69, 60 до 64, 40

до 44 године, а затим они из старосних категорија 35-39, 55-59 и 50-54 године (Табела 103).

Табела 103. Рангови

	ПРЕЦИЗНИЈЕ СТАРОСНЕ КАТЕГОРИЈЕ	N	MR
ПОДРШКА (континуална)	25-29 година	50	217.30
	30-34 година	49	190.07
	35-39 година	53	146.47
	40-44 година	26	161.04
	45-49 година	48	134.13
	50-54 година	51	140.07
	55-59 година	37	146.32
	60-64 година	8	165.44
	65-69 година	3	175.83
	Укупно	325	

Ако би се посматрала екстерна подршка као категоричка варијабла која обухвата ангажовање некога ради помоћи око чувања деце или обављања кућних послова добили би се следећи резултати. У следећој табели налазе се подаци који показују колико је укупно испитаника укључено у анализу односа две категоричке варијабле – екстерне подршке и старосне категорије.

Табела 104. Број испитаника укључен у анализу међуодноса категоричких варијабли

СТАРΟΣНА КАТЕГОРИЈА * ЕКСТЕРНА ПОДРШКА	БРОЈ СЛУЧАЈЕВА – ИСПИТАНИКА					
	Валидно		Недостаје		Укупно	
	N	%	N	%	N	%
	325	100.0%	0	0.0%	325	100.0%

Када је у питању проучавање односа међусобног укритања две категоричке варијабле, од којих је једна екстерна подршка, број анализом обухваћених испитаника увек је константан, тако да се наведена табела, због економичности простора, неће поново приказивати за сваки следећи однос.

Преглед расподеле укључених испитаника различитих старосних категорија у свакој од три категорије екстерне подршке дат је у наредној табели.

Табела 105. Укритање варијабли

СТАРΟΣНА КАТЕГОРИЈА		ЕКСТЕРНА ПОДРШКА			Укупно
		Потпуна	Делимична	Непостојање	
	Од 25 до 39 година	6	16	130	152
	Од 40 до 64 године	12	14	144	170
	Преко 65 година	2	0	1	3
Укупно		20	30	275	325

Резултати χ^2 теста показују да постоји статистички значајна разлика у теоријским и емпиријским фреквенцијама на испитиваним варијаблама (Табела 106). Потпуна екстерна подршка, која обухвата ангажовање особе ради помоћи у кућним пословима и бризи око деце, најприсутнија је код испитаника средњих година, затим код младих, док је најмање присутна код старих. Делимична екстерна подршка, која обухвата помоћ у кућним пословима или бризи око деце, најприсутнија је код младих, затим код особа средњих година, док постојање ове врсте подршке уопште није забележено код особа старијих од 65 година. Највећи број особа средњих година

изјављује да не плаћа никог ко би им помогао да ускладе одређене породичне са професионалним улогама. Следе особе из категорије младих, док само један испитаник старији од 65 година изјављује да му за усклађивање породичних и професионалних улога не помаже особа која није члан породице или пријатељ. Вредност ϕ коефицијента корелације између категоричких варијабли показује да постоји слаба позитивна повезаност између врсте екстерне подршке и старосне категорије испитаника (Табела 107).

Табела 106. Резултати χ^2 теста Табела 107. Корелација категоричких варијабли

	Вредност	df	Sig.
χ^2	20.963	4	.000
N	325		

	Вредност	Sig.
<i>Phi</i> (ϕ)	.254	.000
N	325	

У ситуацији када се посматра однос екстерне подршке са прецизнијим старосним категоријама, број испитаника укључених у анализу, како је напоменуто, идентичан је као и у претходном случају. У наредној табели може се видети да највећи број испитаника не ангажује и не плаћа додатно особу, која би помагала око кућних послова и бриге о деци. У далеко мањем броју има испитаника који плаћају додатну помоћ око кућних послова или бриге о деци, док је најмање оних који ангажују неког ради помоћи у обе наведене врсте породичних активности и обавеза (Табела 108).

Када се ради о потпуној екстерној подршци, она је присутна код највећег броја особа између 40 и 44 година, затим код оних од 35 до 39 година, 45 до 49 и оних у старосним категоријама 50-54 и 65-69. Само по једна особа из старосних категорија 25-29, 30-34 и 55-59 изјављује да ангажује додатну помоћ око бриге о деци и домаћинству, док у старосној категорији 60-64 ниједна особа не користи ову врсту подршке. Делимична екстерна подршка присутна је код највећег броја особа из следећих старосних категорија 35-39, 40-44, 30-34 и 50-54 године. Следе по 3 особе између 25 и 29, и 45-49 година, односно по једна у следеће две старосне категорије 55-59 и 60-64 година. У категорији 65-69 година ниједна особа нема ову врсту екстерне подршке. Највише је особа из старосних категорија 25-29, 50-54, 30-34 и 45-49 година, затим оних између 35 и 39 година и 55 и 59 година, док је у категоријама 60-64 и 65-69 година најмање особа које не користе неки од испитиваних видова екстерне подршке (Табела 108).

Табела 108. Укритање варијабли

		ЕКСТЕРНА ПОДРШКА			Укупно
		Потпуна	Делимична	Непостојање	
ПРЕЦИЗНИЈЕ СТАРΟΣНЕ КАТЕГОРИЈЕ	25-29 година	1	3	46	50
	30-34 година	1	4	44	49
	35-39 година	4	9	40	53
	40-44 година	6	5	15	26

	45-49 година	3	3	42	48
	50-54 година	2	4	45	51
	55-59 година	1	1	35	37
	60-64 година	0	1	7	8
	65-69 година	2	0	1	3
	<i>Укупно</i>	20	30	275	325

Постојање статистички значајних разлика између теоријских и емпиријских фреквенција и када је у питању однос прецизнијих старосних категорија са врстом екстерне подршке потврђују резултати χ^2 теста приказани у Табели 109.

Табела 109. *Резултати χ^2 теста*

	Вредност	df	Sig.
χ^2	48.758	16	.000
N	325		

Табела 110. *Корелација категоријских варијабли*

	Вредност	Sig.
<i>Phi</i> (ϕ)	.387	.000
N	325	

Вредности ϕ коефицијента говоре у прилог постојања позитивне повезаности средњег интензитета између одговарајућег типа екстерне подршке и прецизнијих старосних категорија на високом нивоу статистичке значајности (Табела 110).

Разлике у скоровима између испитаника из 3 велике старосне категорије, на варијаблама којима се региструје међузависност професионалних и породичних улога, представљене су у наредној табели.

Табела 111. *Рангови*

	СТАРΟΣНА КАТЕГОРИЈА	N	MR
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	<i>Од 25 до 39 година</i>	152	154.92
	<i>Од 40 до 64 године</i>	170	170.56
	<i>Преко 65 година</i>	3	144.00
	<i>Укупно</i>	325	
ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	<i>Од 25 до 39 година</i>	152	156.10
	<i>Од 40 до 64 године</i>	170	169.44
	<i>Преко 65 година</i>	3	147.83
	<i>Укупно</i>	325	

Међутим, добијене разлике нису на статистички значајном нивоу (Табела 112).

Табела 112. *Резултати Крускал-Валисовог теста*

	ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА
χ^2	2.469	1.827
df	2	2
Sig.	.291	.401

Група варијабла: старосна категорија

Слична је ситуација и када се испитаници расподеле у прецизније старосне категорије (Табела 113).

Табела 113. *Рангови*

	ПРЕЦИЗНИЈЕ СТАРОСНЕ КАТЕГОРИЈЕ	N	MR
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	<i>25-29 година</i>	50	176.55
	<i>30-34 година</i>	49	149.49
	<i>35-39 година</i>	53	139.53
	<i>40-44 година</i>	26	183.48
	<i>45-49 година</i>	48	172.63
	<i>50-54 година</i>	51	167.74
	<i>55-59 година</i>	37	157.59
	<i>60-64 година</i>	8	194.19
	<i>65-69 година</i>	3	144.00
	<i>Укупно</i>	325	
ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	<i>25-29 година</i>	50	157.82
	<i>30-34 година</i>	49	162.96

	35-39 година	53	148.14
	40-44 година	26	205.27
	45-49 година	48	176.13
	50-54 година	51	155.62
	55-59 година	37	148.65
	60-64 година	8	197.06
	65-69 година	3	147.83
	Укупно	325	

Добијене разлике, такође, не достижу одговарајући ниво значајности да би се могле сматрати стварно присутним на испитиваном узорку (Табела 114).

Табела 114. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА
χ^2	8.785	10.763
df	8	8
Sig.	.361	.216

Група варијабла: прецизније старосне категорије

У наредној табели приказане су разлике у скоровима испитаника из различитих старосних категорија, када је у питању врста емоција које се јављају због истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога, као и варијабла разочараност и резигнација.

Табела 115. Рангови

	СТАРОСНА КАТЕГОРИЈА	N	MR
ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	Од 25 до 39 година	152	169.31
	Од 40 до 64 године	170	157.40
	Преко 65 година	3	160.50
	Укупно	325	
НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	Од 25 до 39 година	152	164.06
	Од 40 до 64 године	170	162.62
	Преко 65 година	3	130.50
	Укупно	325	
РАЗОЧАРАНост И РЕЗИГНАЦИЈА	Од 25 до 39 година	82	176.20
	Од 40 до 64 године	156	90.79
	Преко 65 година	3	183.33
	Укупно	241	

Наредна табела показује да добијене разлике у скоровима када је у питању врста емоција нису на статистички значајном нивоу, док су на варијабли разочараност и резигнација оне на статистички значајном нивоу. Испитаници средњих година, уопштено гледано, имају убедљиво најниже скорове на варијабли разочараност и резигнација, у односу на испитанике из преосталих категорија. Може се рећи да су особе у средњим годинама генерално најмање склоне да се осећају разочарано и резигнирано због одређених породичних и професионалних односа и улога које обављају у овим главним сферама живота. Највеће вредности испитиване варијабле су у групи запослених особа старијих од 65 година (Табела 116).

Табела 116. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	РАЗОЧАРАНост И РЕЗИГНАЦИЈА
χ^2	1.312	.388	83.269
df	2	2	2
Sig.	.519	.824	.000

Група варијабла: старосна категорија

Разлике у скоровима испитаника на испитиваним емоцијама, у случају када су они расподељени у прецизније старосне категорије, приказане су у следећој табели. Из наредне табеле може се видети да је разочараност и резигнација најинтензивнија код испитаника између 65 и 69 година, затим код оних између 30 и 34, 35 и 39, 25 и 29, па код оних између 40 и 44, 60 и 64 година, док је најмање изражена код испитаника између 50 и 54, 45 и 49 и оних између 55 и 59 година.

Табела 117. Рангови

	ПРЕЦИЗНИЈЕ СТАРОСНЕ КАТЕГОРИЈЕ	N	MR
ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	25-29 година	50	179.98
	30-34 година	49	172.60
	35-39 година	53	156.21
	40-44 година	26	160.48
	45-49 година	48	142.72
	50-54 година	51	163.52
	55-59 година	37	157.85
	60-64 година	8	194.38
	65-69 година	3	160.50
	Укупно	325	
НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	25-29 година	50	141.01
	30-34 година	49	169.77
	35-39 година	53	180.54
	40-44 година	26	169.48
	45-49 година	48	169.35
	50-54 година	51	174.09
	55-59 година	37	135.53
	60-64 година	8	152.19
	65-69 година	3	130.50
	Укупно	325	
РАЗОЧАРАНост И РЕЗИГНАЦИЈА	25-29 година	11	167.95
	30-34 година	29	178.17
	35-39 година	42	176.99
	40-44 година	22	103.20
	45-49 година	45	85.91
	50-54 година	48	92.07
	55-59 година	33	84.92
	60-64 година	8	100.56
	65-69 година	3	183.33
	Укупно	241	

Статистичка значајност Крускал-Валисовог теста показује да су наведене разлике између скорова испитаника на варијабли разочараност и резигнација последица стварних разлика које постоје на испитиваном узорку између испитаника који припадају различитим старосним категоријама. Међутим, вредност разлика у скоровима на врсти емоција, није достигла одговарајући ниво статистичке значајности (Табела 118).

Табела 118. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	РАЗОЧАРАНост И РЕЗИГНАЦИЈА
χ^2	5.772	9.682	84.780
df	8	8	8
Sig.	.673	.288	.000

Група варијабла: прецизније старосне категорије

4. Разлике између особа различитих старосних категорија у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога

У следећој табели приказане су добијене разлике у скоровима испитаника из различитих старосних категорија на варијаблама којима се испитују различити аспекти задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога. Задовољство послом и финансијском сигурношћу најинтензивније је код младих испитаника, затим код оних средњих година, док је најмањи интензитет забележен код старијих запослених испитаника. С друге стране, задовољство децом највеће је у групи старијих особа, затим оних средњих година, а најмање је у групи младих. Скорови испитаника на варијаблама генерално задовољство улогама и стрес због преузетих улога слично су расподељени. Највиши су код испитаника средњих година, затим код младих, док су најмањи у групи старијих особа (Табела 119).

Табела 119. Рангови

	СТАРОСНА КАТЕГОРИЈА	N	MR
ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	Од 25 до 39 година	152	222.54
	Од 40 до 64 године	170	112.48
	Преко 65 година	3	9.17
	Укупно	325	
ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	Од 25 до 39 година	152	103.80
	Од 40 до 64 године	170	214.53
	Преко 65 година	3	242.67
	Укупно	325	
ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	Од 25 до 39 година	152	142.17
	Од 40 до 64 године	170	182.77
	Преко 65 година	3	97.83
	Укупно	325	
СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	Од 25 до 39 година	152	146.65
	Од 40 до 64 године	170	178.61
	Преко 65 година	3	106.50
	Укупно	325	

Дискутоване разлике у скоровима између група испитаника, на статистички значајном су нивоу (Табела 120).

Табела 120. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА
χ^2	118.622	116.175	16.509	10.502
df	2	2	2	2
Sig.	.000	.000	.000	.005

Група варијабла: старосна категорија

Посматрано у односу на прецизније старосне категорије, ситуација је следећа. Највећи интензитет задовољства послом и финансијском сигурношћу присутан је у категоријама испитаника 25-29, 35-39 и 30-34 године, затим у категоријама 45-49, 40-44, 55-59, док је најнижи код испитаника из следећих старосних категорија 60-64, 50-54 и 65-69 година. Почевши од категорије у којој је задовољство децом најизраженије па

све до категорије у којој је интензитет овог аспекта задовољства најмањи, скорови испитаника су расподељени на следећи начин: 60-64, 65-69, 40-44, 45-49, 50-54, 55-59, 35-39, 30-34 и на крају 25-29 година. Сагледано на исти начин, задовољство преузетим улогама највеће је код испитаника из категорија 60-64, 50-54, 45-49, 40-44, 35-39, 55-59, док су знатно ниже вредности забележене у старосним категоријама 30-34, 25-29 и 65-69 година. Ниво стреса кроз различите старосне категорије испитаника опада на следећи начин: 50-54, 40-44, 45-49, 55-59, 35-39, 30-34, 60-64, 25-29 и на крају 65-69 година (Табела 121).

Табела 121. *Рангови*

	ПРЕЦИЗНИЈЕ СТАРОСНЕ КАТЕГОРИЈЕ	N	MR
ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	25-29 година	50	228.30
	30-34 година	49	219.65
	35-39 година	53	219.78
	40-44 година	26	117.50
	45-49 година	48	119.52
	50-54 година	51	101.27
	55-59 година	37	116.47
	60-64 година	8	106.81
	65-69 година	3	9.17
	Укупно	325	
ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	25-29 година	50	72.17
	30-34 година	49	109.86
	35-39 година	53	128.03
	40-44 година	26	217.73
	45-49 година	48	215.09
	50-54 година	51	214.93
	55-59 година	37	204.14
	60-64 година	8	246.25
	65-69 година	3	242.67
	Укупно	325	
ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	25-29 година	50	114.97
	30-34 година	49	145.18
	35-39 година	53	165.05
	40-44 година	26	172.73
	45-49 година	48	186.04
	50-54 година	51	193.89
	55-59 година	37	162.00
	60-64 година	8	221.00
	65-69 година	3	97.83
	Укупно	325	
СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	25-29 година	50	119.69
	30-34 година	49	151.29
	35-39 година	53	167.80
	40-44 година	26	177.17
	45-49 година	48	175.32
	50-54 година	51	194.83
	55-59 година	37	167.85
	60-64 година	8	149.44
	65-69 година	3	106.50
	Укупно	325	

Добијене разлике између група испитаника у односу на овако прецизно дефинисане старосне категорије на статистички значајном су нивоу (Табела 122).

Табела 122. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА
χ^2	120.071	127.207	28.140	20.378
df	8	8	8	8
Sig.	.000	.000	.000	.009

Група варијабла: прецизније старосне категорије

5. Разлике између особа различитог пола у испољавању кризе средњих година

➤ према Марморовој теорији – Спољашње манифестације

Утврђене разлике које постоје у скоровима између мушких и женских испитаника на статистички су значајном нивоу само на варијабли декомпензација (Табела 123).

Табела 123. Резултати Мен-Витни У теста

	КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ
Mann-Whitney U	44542.000	40187.500	43318.500	43923.000
Sig.	.829	.023	.427	.611

Група варијабла: пол

У наредној табели може се видети величина разлика у скоровима између мушких и женских испитаника. Једина статистички значајна разлика је, као што је истакнуто, у скору на варијабли декомпензација. Може се видети да је код жена овај механизам израженији него код мушкараца.

Табела 124. Рангови

	ПОЛ	N	MR	ΣR
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	Мушки	300	298.97	89692.00
	Женски	300	302.03	90608.00
	Укупно	600		
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	Мушки	300	284.46	85337.50
	Женски	300	316.54	94962.50
	Укупно	600		
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	Мушки	300	294.90	88468.50
	Женски	300	306.11	91831.50
	Укупно	600		
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	Мушки	300	296.91	89073.00
	Женски	300	304.09	91227.00
	Укупно	600		

➤ према Левинсоновој теорији – Унутрашње промене

Разлике у скоровима између мушких и женских испитаника на варијабли помирење супротности младост-старост приказане су у следећој табели.

Табела 125. Рангови

	ПОЛ	N	MR	ΣR
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	Мушки	300	298.48	89542.50
	Женски	300	302.53	90757.50
	Укупно	600		

Међутим, оне нису на статистички значајном нивоу, да би се могле сматрати одразом стварних разлика у популацији (Табела 126).

Табела 126. Резултати Мен-Витни У теста

	ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР
Mann-Whitney U	44392.500
Sig.	.775

Група варијабла: пол

Што се тиче помирења супротности маскулиност-фемининост, подаци показују да се мушкарци и жене на испитиваном узорку у великој мери међусобно разликују у скоровима које су добили на свим варијаблама којима се мери напредак у успостављању нове равнотеже између наведених супротности, изузев на варијабли андрогиност (Табела 127).

Табела 127. Резултати Мен-Витни У теста

	ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ-ФЕМИНИНОСТ	МАСКУЛИНОСТ	ФЕМИНИНОСТ	АНДРОГИНОСТ
Mann-Whitney U	35740.000	23522.000	25089.000	13649.500
Sig.	.004	.045	.032	.053

Група варијабла: пол

Може се видети да је процес успостављања нове равнотеже између наведеног пара супротности израженији код женских испитаника. Мушкарци имају израженије мушке полне карактеристике од жена, док жене у складу са тим, постижу веће скорове на фемининости (Табела 128).

Табела 128. Рангови

	ПОЛ	N	MR	ΣR
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	Мушки	300	269.63	80890.00
	Женски	300	331.37	99410.00
	Укупно	600		
МАСКУЛИНОСТ	Мушки	300	372.09	111628.00
	Женски	300	228.91	68672.00
	Укупно	600		
ФЕМИНИНОСТ	Мушки	300	234.13	70239.00
	Женски	300	366.87	110061.00
	Укупно	600		
АНДРОГИНОСТ	Мушки	300	296.00	86799.50
	Женски	300	305.00	101500.50
	Укупно	600		

Разлике које су добијене у скоровима на варијаблама којима се мери напредак у помирењу супротности деструкција-креација, односно добитак-губитак, између мушких и женских испитаника приказане су у наредној табели. Мушки испитаници у односу на женске постижу веће скорове на генеративности (Табела 129).

Табела 129. Рангови

	ПОЛ	N	MR	ΣR
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	Мушки	300	289.35	86803.50
	Женски	300	311.66	93496.50
	Укупно	600		
ГЕНЕРАТИВНОСТ	Мушки	300	323.40	97021.00
	Женски	300	277.60	83279.00
	Укупно	600		

Добијене разлике статистички су значајне само на поменутој варијабли генеративност, мереној на Лојолиној скали, док разлике у скоровима између мушких и женских испитаника нису биле на статистички значајном нивоу на варијабли помирење

супротности добитак-губитак, мереној скалом посебно конструисаном за потребе истраживања (Табела 130).

Табела 130. Резултати Мен-Витни У теста

	ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	ГЕНЕРАТИВНОСТ
Mann-Whitney U	41653.500	38129.000
Sig.	.114	.001

Група варијабла: пол

Резултати женских испитаника добијени на обема варијаблама којима се региструје и мери напредак у успостављању нове равнотеже између приближавања-одвајања, указују на то да жене постижу генерално више скорове на обе варијабле, што говори о томе да су склоније да се осамљују и буду са својим мислима, за разлику од мушкараца који преферирају дружење са другим људима (Табела 131).

Табела 131. Рангови

	ПОЛ	N	MR	ΣR
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	Мушки	300	281.45	84434.50
	Женски	300	319.55	95865.50
	Укупно	600		
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	Мушки	300	286.15	85844.50
	Женски	300	314.85	94455.50
	Укупно	600		

Добијене разлике у скоровима између мушкараца и жена на статистички значајном су нивоу на испитиваним варијаблама (Табела 132).

Табела 132. Резултати Мен-Витни У теста

	ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ОДВАЈАЊЕ	ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА
Mann-Whitney U	39284.500	40694.500
Sig.	.007	.042

Група варијабла: пол

6. Разлике између особа различитог пола у достигнутом нивоу осећања смисла живота

Статистички значајне разлике у скоровима између мушких и женских испитаника добијене су само на варијабли потрага за смислом живота (Табела 133).

Табела 133. Резултати Мен-Витни У теста

	ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
Mann-Whitney U	44603.000	40593.500
Sig.	.851	.038

Група варијабла: пол

Ово осећање интензивније је код мушких испитаника у односу на женске (Табеле 134).

Табела 134. Рангови

	ПОЛ	N	MR	ΣR
ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	Мушки	300	301.82	90547.00
	Женски	300	299.18	89753.00
	Укупно	600		
ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ	Мушки	300	315.19	94556.50
	Женски	300	285.81	85743.50
	Укупно	600		

7. Разлике између особа различитог пола у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога

У Табели 135 представљене су разлике у скоровима на варијаблама којима се испитује конфликт улога између мушких и женских испитаника.

Табела 135. Рангови

	ПОЛ	N	MR	ΣR
КОНФЛИКТ ПОСАО-Породица	Мушки	165	166.92	27542.00
	Женски	160	158.96	25433.00
	Укупно	325		
КОНФЛИКТ Породица-ПОСАО	Мушки	165	166.86	27532.50
	Женски	160	159.02	25442.50
	Укупно	325		

Добијене разлике нису на статистички значајном нивоу (Табела 136).

Табела 136. Резултати Мен-Витни У теста

	КОНФЛИКТ ПОСАО-Породица	КОНФЛИКТ Породица-ПОСАО
Mann-Whitney U	12553.000	12562.500
Sig.	.444	.447

Група варијабла: пол

Полне разлике у скоровима на варијаблама којима се региструје и мери преливање породичних и професионалних улога приказане су у наредној табели.

Табела 137. Рангови

	ПОЛ	N	MR	ΣR
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-Породица	Мушки	165	164.21	27094.00
	Женски	160	161.76	25881.00
	Укупно	325		
ПРЕЛИВАЊЕ Породица-ПОСАО	Мушки	165	163.33	26949.00
	Женски	160	162.66	26026.00
	Укупно	325		

Како се могло и претпоставити, на основу приближних вредности средњих рангова, добијене разлике, такође, нису на статистички значајном нивоу (Табела 138).

Табела 138. Резултати Мен-Витни У теста

	ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-Породица	ПРЕЛИВАЊЕ Породица-ПОСАО
Mann-Whitney U	13001.000	13146.000
Sig.	.814	.949

Група варијабла: пол

Резултати на континуалној варијабли подршка показују да мушкарци генерално добијају више подршке од жена (Табела 139).

Табела 139. Рангови

	ПОЛ	N	MR	ΣR
ПОДРШКА (континуална)	Мушки	165	176.36	29100.00
	Женски	160	149.22	23875.00
	Укупно	325		

Статистички значајне разлике у скоровима међу испитаницима различитог пола постоје у ситуацији када се подршка посматра као континуална варијабла (Табела 140).

Табела 140. Резултати Мен-Витни У теста

	ПОДРШКА (континуална)
Mann-Whitney U	10995.000
Sig.	.009

Група варијабла: пол

Када је у питању екстерна подршка, у наредној табели приказани су резултати укрштања две наведене варијабле, који показују да највећи број испитаника оба пола не ангажује додатну помоћ око бриге о деци и кућних послова, док далеко мањи број плаћа особу за помоћ око једне од две наведене врсте активности. Најмање особа оба пола има потпуну екстерну подршку, односно ангажује додатну помоћ за обе врсте кућних обавеза и задатака. Такође, на основу резултата се може очекивати да жене у већем броју од мушкараца користе неки вид екстерне подршке (Табела 141).

Табела 141. *Укрштање варијабли*

		ЕКСТЕРНА ПОДРШКА			Укупно
		Потпуна	Делимична	Непостојање	
ПОЛ	Мушки	7	14	144	165
	Женски	13	16	131	160
Укупно		20	20	30	275

Међутим, величина добијених разлика између теоријских и емпиријских фреквенција није на статистички значајном нивоу (Табела 142). Овоме иду у прилог и резултати корелације категоричких варијабли приказани у следећој табели (Табела 143), који показују да не постоји статистички значајна повезаност варијабли пол и екстерна подршка.

Табела 142. *Резултати χ^2 теста* Табела 143. *Корелација категоричких варијабли*

	Вредност	df	Sig.
χ^2	2.472	2	.291
N	325		

	Вредност	Sig.
<i>Phi</i> (ϕ)	.087	.291
N	325	

Може се видети да су регистроване разлике у скоровима између мушких и женских испитаника веома мале на варијаблама којима се региструје и мери међузависност породичних и професионалних улога (Табела 144).

Табела 144. *Рангови*

	ПОЛ	N	MR	ΣR
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	Мушки	165	157.56	25997.50
	Женски	160	168.61	26977.50
	Укупно	325		
ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	Мушки	165	163.94	27049.50
	Женски	160	162.03	25925.50
	Укупно	325		

Подаци о вредности Мен-Витни У теста приказани у доњој табели говоре у прилог томе да добијене разлике у скоровима на испитиваним варијаблама између припадника различитог пола нису на статистички значајном нивоу.

Табела 145. *Резултати Мен-Витни У теста*

	ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА
Mann-Whitney U	12302.500	13045.500
Sig.	.277	.850

Групна варијабла: пол

Може се видети да су добијене вредности мушких и женских испитаника, на емоцијама које се јављају због истовременог постојања и обављања одређених

породичних и професионалних улога, на приближном нивоу. Вредности мушких и женских испитаника добијене на варијабли разочараност и резигнација, такође су веома сличне (Табела 146).

Табела 146. Рангови

	ПОЛ	N	MR	ΣR
ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	Мушки	165	163.02	26899.00
	Женски	160	162.98	26076.00
	Укупно	325		
НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	Мушки	165	161.31	26616.50
	Женски	160	164.74	26358.50
	Укупно	325		
РАЗОЧАРАНОСТ И РЕЗИГНАЦИЈА	Мушки	165	160.33	26455.00
	Женски	160	165.75	26520.00
	Укупно	325		

Као што се, на основу добијених резултата, могло и претпоставити, добијене разлике на испитиваним варијаблама нису на статистички значајном нивоу (Табела 147).

Табела 147. Резултати Мен-Витни У теста

	ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	РАЗОЧАРАНОСТ И РЕЗИГНАЦИЈА
Mann-Whitney U	13196.000	12921.500	12760.000
Sig.	.996	.740	.603

Група варијабла: пол

8. Разлике између особа различитог пола у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога

Наредна табела показује величину добијене разлике у скоровима на испитиваним варијаблама између испитаника различитог пола. Може се видети да се резултати испитаника различитог пола највише разликују на варијаблама укупно задовољство преузетим улогама и стрес због преузетих улога.

Табела 148. Рангови

	ПОЛ	N	MR	ΣR
ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	Мушки	165	164.89	27207.00
	Женски	160	161.05	25768.00
	Укупно	325		
ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	Мушки	165	165.51	27309.00
	Женски	160	160.41	25666.00
	Укупно	325		
ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	Мушки	165	158.95	26227.50
	Женски	160	167.17	26747.50
	Укупно	325		
СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	Мушки	165	152.45	25155.00
	Женски	160	173.88	27820.00
	Укупно	325		

Међутим, без обзира на регистроване разлике на овим двама варијаблама, величина добијених полних разлика у скоровима на статистички значајном нивоу присутна је само на последње мереној варијабли стрес због преузетих улога. Женски испитаници доживљавају већи стрес, односно напорније им је да се носе са преузетим

породичним и професионалним улогама, него испитаницима мушког пола (Табела 149).

Табела 149. Резултати Мен-Витни У теста

	ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА
Mann-Whitney U	12888.000	12786.000	12532.500	11460.000
Sig.	.712	.621	.430	.039

Група варијабла: пол

9. Разлике између особа различитог нивоа образовања у испољавању кризе средњих година

➤ према Марморовој теорији – Спољашње манифестације

Табела 150 показује које су од добијених разлика у скоровима између група испитаника различитог образовања на статистички значајном нивоу. Може се видети да разлике постоје за механизме декомпензација, порицање са бекством и порицање са наткомпензацијом, док разлике у скоровима испитаника различитог образовања нису биле на статистички значајном нивоу у случају креативног и успешног суочавања са кризом.

Табела 150. Резултати Крускал-Валисовог теста

	КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ
χ^2	6.332	34.152	19.794	48.273
df	6	6	6	6
Sig.	.387	.000	.003	.000

Група варијабла: образовање

Прецизније, декомпензација је најизраженија код особа које немају завршену ни основну школу. Израженост овог механизма се смањује са порастом нивоа образовања испитаника, тако да је овај механизам најмање изражен код особа које имају докторат, односно магистратуру. Механизам порицања са бекством је на сличан начин дистрибуиран код испитаника различитог нивоа образовања, с тим што постоје мања одступања од правила да његова присутност опада са порастом нивоа образовања. Он је најприсутнији код особа са завршеном основном школом, као и код оних које немају никакво формално образовање. Наредни изузетак који се јавља је већа присутност овог механизма код особа са магистратуром у односу на оне који имају завршен факултет, док је, као и претходни, и овај механизам најмање присутан код особа са докторатом. Насупрот претходним, механизам порицања са наткомпензацијом убедљиво је најизраженији код испитаника са докторатом, затим код оних са факултетом и средњом школом, па код оних са вишом школом и магистратуром, док је у најмањој

мери присутан код испитаника са основном школом и оних без икаквог формалног образовања (Табела 151).

Табела 151. Рангови

	ОБРАЗОВАЊЕ	N	MR
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	Незавршена основна школа	15	303.60
	Завршена основна школа	41	345.54
	Средња школа	304	301.40
	Виша школа	76	292.43
	Факултет	157	291.94
	Магистратура	5	254.70
	Докторат	2	20.50
	Укупно	600	
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	Незавршена основна школа	15	424.20
	Завршена основна школа	41	370.17
	Средња школа	304	313.81
	Виша школа	76	293.69
	Факултет	157	252.64
	Магистратура	5	136.00
	Докторат	2	127.90
	Укупно	600	
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	Незавршена основна школа	15	362.40
	Завршена основна школа	41	364.71
	Средња школа	304	310.33
	Виша школа	76	305.64
	Факултет	157	256.17
	Магистратура	5	273.00
	Докторат	2	158.00
	Укупно	600	
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	Незавршена основна школа	15	141.87
	Завршена основна школа	41	170.01
	Средња школа	304	318.39
	Виша школа	76	271.04
	Факултет	157	329.83
	Магистратура	5	202.30
	Докторат	2	416.50
	Укупно	600	

➤ према Левинсоновој теорији – Унутрашње промене

Наредна табела показује да су грубо гледано особе са нижим нивоом образовања показале у већем степену интегрисаност супротности младост-старост у односу на особе са вишим нивоом образовања. Највеће скорове постигле су особе са завршеном основном школом, затим оне без икаквог формалног образовања, следе особе са вишом школом, средњом школом и магистратуром, док су најнижи скорови забележени код оних са факултетом и докторатом.

Табела 152. Рангови

	ОБРАЗОВАЊЕ	N	MR
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	Незавршена основна школа	15	343.30
	Завршена основна школа	41	372.56
	Средња школа	304	297.57
	Виша школа	76	319.10
	Факултет	157	273.89
	Магистратура	5	285.80
	Докторат	2	133.00
	Укупно	600	

Добијене разлике у скоровима испитаника различитог образовања на статистички значајном су нивоу (Табела 153).

Табела 153. Резултати Крускал-Валисовог теста

ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	
χ^2	13.697
df	6
Sig.	.033

Група варијабла: образовање

Резултати помирења и успостављања нове равнотеже између супротности маскулиност-фемининост представљени су у наставку. У Табели 154 види се да су добијене разлике у скоровима између испитаника значајне на прве две варијабле – помирење маскулиност-фемининост и варијабле маскулиност, док то није случај са добијеним скоровима испитаника на варијаблама фемининост и андрогиност.

Табела 154. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ-ФЕМИНИНОСТ	МАСКУЛИНОСТ	ФЕМИНИНОСТ	АНДРОГИНОСТ
χ^2	17.163	14.996	3.620	3.586
df	6	6	6	6
Sig.	.009	.020	.728	.732

Група варијабла: образовање

Највиши скорови на варијабле помирење маскулиност-фемининост присутни су код испитаника са завршеном основном школом, затим код оних са магистратуром и оних без икаквог образовања. Следе испитаници са средњом и вишом школом, док најмање скорове постижу они са факултетом и докторатом. Најизраженија црта маскулиности уочена је код испитаника са докторатом, магистратуром и факултетом, затим код оних са вишом и средњом школом и на крају код испитаника са завршеном и незавршеном основном школом. Примећује се пораст у наведеној полној карактеристици са повећањем нивоа образовања испитаника (Табела 155).

Табела 155. Рангови

	ОБРАЗОВАЊЕ	N	MR
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ-ФЕМИНИНОСТ	Незавршена основна школа	15	354.60
	Завршена основна школа	41	369.78
	Средња школа	304	307.99
	Виша школа	76	294.11
	Факултет	157	262.47
	Магистратура	5	360.00
	Докторат	2	229.50
	Укупно	600	
МАСКУЛИНОСТ	Незавршена основна школа	15	237.07
	Завршена основна школа	41	253.12
	Средња школа	304	288.78
	Виша школа	76	304.05
	Факултет	157	334.44
	Магистратура	5	367.60
	Докторат	2	525.50
	Укупно	600	
ФЕМИНИНОСТ	Незавршена основна школа	15	278.20
	Завршена основна школа	41	283.02
	Средња школа	304	292.07
	Виша школа	76	306.09
	Факултет	157	316.48
	Магистратура	5	366.40
	Докторат	2	353.00
	Укупно	600	

АНДРОГИНОСТ	<i>Незавршена основна школа</i>	15	346.00
	<i>Завршена основна школа</i>	41	314.85
	<i>Средња школа</i>	304	304.16
	<i>Виша школа</i>	76	293.62
	<i>Факултет</i>	157	287.33
	<i>Магистратура</i>	5	317.40
	<i>Докторат</i>	2	122.50
	<i>Укупно</i>	600	

Резултати успостављања нове равнотеже и помирења супротности добитак-губитак представљени су у наставку. Највише скорове на истоименој варијабли постижу особе без икаквог формалног образовања, затим оне са докторатом, па са завршеном основном школом, средњом и вишом школом, док су најнижи скорови присутни код оних са завршеним факултетом и магистратуром. Генеративност скоро равномерно расте са порастом нивоа образовања испитаника. Једини, мада не тако велики изузетак у овом тренду постоји код особа са завршеном основном школом, код којих је ова тенденција најмање присутна. Следе особе без икаквог формалног образовања, затим оне са средњом, вишом школом и факултетом, док су највиши скорови регистровани код особа са магистратуром и докторатом (Табела 156).

Табела 156. *Рангови*

	ОБРАЗОВАЊЕ	N	MR
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	<i>Незавршена основна школа</i>	15	350.97
	<i>Завршена основна школа</i>	41	337.24
	<i>Средња школа</i>	304	313.69
	<i>Виша школа</i>	76	308.36
	<i>Факултет</i>	157	259.86
	<i>Магистратура</i>	5	134.10
	<i>Докторат</i>	2	343.50
	<i>Укупно</i>	600	
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>Незавршена основна школа</i>	15	276.73
	<i>Завршена основна школа</i>	41	237.87
	<i>Средња школа</i>	304	284.49
	<i>Виша школа</i>	76	317.05
	<i>Факултет</i>	157	333.64
	<i>Магистратура</i>	5	466.60
	<i>Докторат</i>	2	503.50
	<i>Укупно</i>	600	

Добијене разлике у скоровима испитаника различитог образовања на испитиваним варијаблама, на статистички значајном су нивоу (Табела 157).

Табела 157. *Резултати Крускал-Валисовог теста*

	ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	ГЕНЕРАТИВНОСТ
χ^2	19.654	23.474
df	7	7
Sig.	.006	.001

Група варијабла: образовање

Што се тиче скорова испитаника на варијаблама којима се региструје помирење последњег пара супротности из Левинсонове теорије – приближавање-одвајање, резултати показују да статистички значајне разлике постоје само на првој варијабли којом се мери успостављање нове равнотеже између тенденције да се буде сам и тенденције да се буде окружен другим људима (Табела 158).

Табела 158. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ОДВАЈАЊЕ	ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА
χ^2	14.551	4.384
df	6	6
Sig.	.024	.625

Група варијабла: образовање

Највише скорове на овој варијабли постижу испитаници са докторатом, затим они без икаквог формалног образовања и са завршеном основном школом, следе они са средњом и вишом школом, док су најниже скорове постигли испитаници са факултетом и магистратуром (Табела 159).

Табела 159. Рангови

	ОБРАЗОВАЊЕ	N	MR
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	Незавршена основна школа	15	332.40
	Завршена основна школа	41	317.55
	Средња школа	304	313.84
	Виша школа	76	311.42
	Факултет	157	264.77
	Магистратура	5	134.40
	Докторат	2	376.50
	Укупно	600	
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	Незавршена основна школа	15	282.13
	Завршена основна школа	41	290.40
	Средња школа	304	289.91
	Виша школа	76	320.18
	Факултет	157	313.90
	Магистратура	5	333.60
	Докторат	2	143.50
	Укупно	600	

10. Разлике између особа различитог нивоа образовања у достигнутом нивоу осећања смисла живота

Осећање постојања смисла живота најизраженије је код особа са докторатом и магистратуром, затим код оних без икаквог формалног образовања и оних са завршеном основном школом. По интензитету овог осећања следе особе са вишом школом и факултетом, док је најмањи интензитет забележен код особа са завршеном средњом школом. Осећање потраге за смислом живота, такође је најинтензивније код особа са докторатом, затим код оних са факултетом и средњом школом, па код испитаника који имају вишу школу и магистратуру, док је најмањег интензитета код особа без завршеног основног образовања и оних који су завршили основну школу (Табела 160).

Табела 160. Рангови

	ОБРАЗОВАЊЕ	N	MR
ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	Незавршена основна школа	15	354.20
	Завршена основна школа	41	346.30
	Средња школа	304	273.75
	Виша школа	76	337.58
	Факултет	157	312.69
	Магистратура	5	368.80
	Докторат	2	374.50
	Укупно	600	

ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ	<i>Незавршена основна школа</i>	15	294.40
	<i>Завршена основна школа</i>	41	210.98
	<i>Средња школа</i>	304	307.32
	<i>Виша школа</i>	76	300.50
	<i>Факултет</i>	157	307.96
	<i>Магистратура</i>	5	297.90
	<i>Докторат</i>	2	497.50
	<i>Укупно</i>	600	

Наведене разлике у скоровима испитаника у односу на ниво њиховог образовања су на статистички значајном нивоу (Табела 161).

Табела 161. *Резултати Крускал-Валисовог теста*

	ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
χ^2	16.927	13.062
df	6	6
Sig.	.010	.042

Група варијабла: образовање

11. Разлике између особа различитог нивоа образовања у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога

Ако се размотри заступљеност конфликта улога код испитаника различитог нивоа образовања, може се истаћи да је смер од породице ка послу најприсутнији код запослених особа које имају завршену само основну школу, затим код оних са докторатом, па са средњом школом и факултетом, док је најмање присутан код особа које су завршиле магистратуру и вишу школу (Табела 162).

Табела 162. *Рангови*

	ОБРАЗОВАЊЕ	N	MR
КОНФЛИКТ ПОСАО- ПОРОДИЦА	<i>Завршена основна школа</i>	3	208.67
	<i>Средња школа</i>	178	174.73
	<i>Виша школа</i>	37	151.43
	<i>Факултет</i>	101	143.61
	<i>Магистратура</i>	4	200.88
	<i>Докторат</i>	2	161.00
	<i>Укупно</i>	325	
КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА- ПОСАО	<i>Завршена основна школа</i>	3	250.83
	<i>Средња школа</i>	178	177.04
	<i>Виша школа</i>	37	127.12
	<i>Факултет</i>	101	148.71
	<i>Магистратура</i>	4	145.75
	<i>Докторат</i>	2	225.50
	<i>Укупно</i>	325	

Нису добијене статистички значајне разлике између скорова испитаника различитог нивоа образовања на смеру конфликта од посла ка породици, већ само на смеру од породице ка послу (Табела 163).

Табела 163. *Резултати Крускал-Валисовог теста*

	КОНФЛИКТ ПОСАО-ПОРОДИЦА	КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСАО
χ^2	9.058	15.219
df	5	5
Sig.	.107	.009

Група варијабла: образовање

Резултати преливања улога, следећег испитиваног облика усклађивања породичних са професионалним улогама представљени су у наредне две табеле.

Табела 164. Рангови

	ОБРАЗОВАЊЕ	N	MR
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	Завршена основна школа	3	221.50
	Средња школа	178	160.30
	Виша школа	37	167.26
	Факултет	101	163.98
	Магистратура	4	202.00
	Докторат	2	59.00
	Укупно	325	
ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО	Завршена основна школа	3	168.00
	Средња школа	178	153.23
	Виша школа	37	185.09
	Факултет	101	171.74
	Магистратура	4	196.13
	Докторат	2	63.00
	Укупно	325	

Иако су резултати показали извесне разлике у скоровима испитаника на оба смера преливања улога (Табела 164), њихова величина није на статистички значајном нивоу (Табела 165), што значи да се не могу сматрати стварним разликама које постоје између испитаника различитог нивоа образовања када су у питању ове варијабле, већ пре последицом случаја.

Табела 165. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО
χ^2	3.321	6.522
df	5	5
Sig.	.651	.259

Група варијабла: образовање

Резултати разлика у скоровима испитаника различитог нивоа образовања на варијабли подршка коју испитаници добијају у настојању да ускладе породичне са професионалним улогама приказани су у наредној табели. Убедљиво највећи интензитет подршке забележен је код особа са докторатом, затим код оних са факултетом и завршеном основном школом, па код оних које имају вишу и средњу школу, док испитаници са магистратуром генерално имају најмањи интензитет подршке (Табела 166).

Табела 166. Рангови

	ОБРАЗОВАЊЕ	N	MR
ПОДРШКА (континуална)	Завршена основна школа	3	184.17
	Средња школа	178	147.67
	Виша школа	37	178.58
	Факултет	101	185.66
	Магистратура	4	86.75
	Докторат	2	283.50
	Укупно	325	

Наведене разлике између скорова испитаника на статистички значајном су нивоу (Табела 167).

Табела 167. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОДРШКА (континуална)
χ^2	16.128
df	5
Sig.	.006

Група варијабла: образовање

Резултати испитивања заступљености облика екстерне подршке при усклађивању породичних са професионалним улогама код испитаника различитог нивоа образовања дати су у наставку.

Табела 168. Укритање варијабли

		ЕКСТЕРНА ПОДРШКА			Укупно
		Потпуна	Делимична	Непостојање	
ОБРАЗОВАЊЕ	Завршена основна школа	0	0	3	3
	Средња школа	11	13	154	178
	Виша школа	2	5	30	37
	Факултет	7	12	82	101
	Магистратура	0	0	4	4
	Докторат	0	0	2	2
Укупно		20	30	275	325

Резултати χ^2 теста показује да величина разлика између теоријских и добијених емпиријских фреквенција није на статистички значајном нивоу (Табела 169). Непостојање узајамног односа између врсте екстерне подршке и нивоа образовања испитаника потврђују и вредности ϕ коефицијента корелације, односно ниво његове статистичке значајности (Табела 170).

Табела 169. Резултати χ^2 теста Табела 170. Корелација категоријских варијабли

	Вредност	df	Sig.
χ^2	4.120	10	.942
N	325		

	Вредност	Sig.
Φ (ϕ)	.113	.942
N	325	

Резултати међузависности породичних и професионалних улога мереној преко варијабли прожетост улога и жртвовање времена за бољи живот, приказани су у наставку. Статистички значајне разлике у скоровима испитаника различитог образовног нивоа утврђене су само за варијаблу прожетост улога (Табела 171).

Табела 171. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА
χ^2	17.642	10.321
df	5	5
Sig.	.003	.067

Група варијабла: образовање

Највећи интензитет варијабле прожетост улога забележен је код особа са вишом школом, затим оних са основном школом и факултетом, па са средњом школом и магистратуром, док су најмањи скорови на овој варијабли добијени код испитаника са докторатом (Табела 172).

Табела 172. Рангови

	ОБРАЗОВАЊЕ	N	MR
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	Завршена основна школа	3	182.50
	Средња школа	178	150.58
	Виша школа	37	208.22
	Факултет	101	171.57
	Магистратура	4	108.25
	Докторат	2	7.00
	Укупно	325	

ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	<i>Завршена основна школа</i>	3	192.00
	<i>Средња школа</i>	178	170.10
	<i>Виша школа</i>	37	186.61
	<i>Факултет</i>	101	142.65
	<i>Магистратура</i>	4	142.38
	<i>Докторат</i>	2	69.00
	<i>Укупно</i>	325	

Разлике на варијаблама разочараност и резигнација и врста емоција које се јављају код испитаника различитог образовања услед истовременог постојања и обављања породичних и професионалних улога дате су у наредним табелама. Регистроване разлике у скоровима испитаника различитог образовног статуса на статистички значајном су нивоу једино за негативне емоције и варијаблу разочараност и резигнација (Табела 173).

Табела 173 *Резултати Крускал-Валисовог теста*

	ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	РАЗОЧАРАНOST И РЕЗИГНАЦИЈА
X²	8.195	14.571	11.417
df	5	5	4
Sig.	.146	.012	.022

Група варијабла: образовање

Најинтензивније негативне емоције присутне су код особа са завршеном основном школом, затим код оних са магистратуром и докторатом, па код оних које имају завршену средњу и вишу школу, док је најмањи интензитет негативних емоција забележен код испитаника са факултетом. Насупрот томе, најинтензивније осећање разочараности и резигнације присутно је код особа са магистратуром, затим оних са вишом школом и факултетом, док је у најмањем интензитету регистровано код особа које су завршиле средњу и основну школу (Табела 174).

Табела 174. *Рангови*

	ОБРАЗОВАЊЕ	N	MR
ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>Завршена основна школа</i>	3	76.50
	<i>Средња школа</i>	178	155.15
	<i>Виша школа</i>	37	186.30
	<i>Факултет</i>	101	168.88
	<i>Магистратура</i>	4	221.25
	<i>Докторат</i>	2	138.00
	<i>Укупно</i>	325	
НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>Завршена основна школа</i>	3	240.17
	<i>Средња школа</i>	178	176.19
	<i>Виша школа</i>	37	160.19
	<i>Факултет</i>	101	136.56
	<i>Магистратура</i>	4	200.63
	<i>Докторат</i>	2	194.00
	<i>Укупно</i>	325	
РАЗОЧАРАНOST И РЕЗИГНАЦИЈА	<i>Завршена основна школа</i>	3	91.17
	<i>Средња школа</i>	146	111.30
	<i>Виша школа</i>	29	139.50
	<i>Факултет</i>	59	132.49
	<i>Магистратура</i>	4	193.88
	<i>Укупно</i>	241	

12. Разлике између особа различитог нивоа образовања у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога

Добијене разлике у скоровима између испитаника различитог образовног статуса на статистички значајном нивоу су када је у питању задовољство послом и финансијском сигурношћу, задовољство децом и стрес односно напор који се јавља услед обављања одређених породичних и професионалних улога. Разлике између испитаника различитог образовања нису биле на адекватном нивоу статистичке значајности на варијабли задовољство преузетим улогама (Табела 175).

Табела 175 Резултати Крускал-Валисовог теста

	ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА
χ^2	17.382	14.464	5.056	18.945
df	5	5	5	5
Sig.	.004	.013	.409	.002

Група варијабли: образовање

Највећи ниво задовољства послом и финансијском сигурношћу забележен је код испитаника са докторатом и магистратуром, затим код оних са факултетом и вишом школом, и на крају код испитаника са завршеном средњом и основном школом. Задовољство децом је највеће код испитаника са основном школом, магистратуром и вишом школом, па код оних са средњом школом и факултетом, док је најмање код испитаника са докторатом. Највећи интензитет стреса регистрован је код особа са магистратуром и основном школом, па оних са средњом школом и факултетом, док је најмањи интензитет стреса присутан код испитаника са вишом школом и докторатом (Табела 176).

Табела 176. Рангови

	ОБРАЗОВАЊЕ	N	MR
ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	Завршена основна школа	3	35.50
	Средња школа	178	149.93
	Виша школа	37	168.81
	Факултет	101	184.18
	Магистратура	4	235.38
	Докторат	2	241.00
	Укупно	325	
ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	Завршена основна школа	3	229.33
	Средња школа	178	172.21
	Виша школа	37	179.93
	Факултет	101	138.65
	Магистратура	4	196.25
	Докторат	2	16.00
	Укупно	325	
ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	Завршена основна школа	3	139.83
	Средња школа	178	166.12
	Виша школа	37	176.65
	Факултет	101	155.79
	Магистратура	4	137.00
	Докторат	2	1.00
	Укупно	325	

СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	<i>Завршена основна школа</i>	3	205.83
	<i>Средња школа</i>	178	179.19
	<i>Виша школа</i>	37	126.42
	<i>Факултет</i>	101	145.73
	<i>Магистратура</i>	4	217.38
	<i>Докторат</i>	2	16.50
	<i>Укупно</i>	325	

13. Разлике између особа различитог материјалног статуса у испољавању кризе средњих година

➤ **према Марморовој теорији – Спољашње манифестације**

Разлике у скоровима испитаника различитог материјалног статуса на статистички значајном су нивоу само када се имају у виду прва два тестирана механизма – креативно и успешно суочавање са кризом и декомпензација (Табела 177).

Табела 177. Резултати Крускал-Валисовог теста

	КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ
<i>χ^2</i>	7.032	6.298	2.706	1.516
<i>df</i>	2	2	2	2
<i>Sig.</i>	.030	.043	.259	.469

Група варијабла: материјални статус

Креативно и успешно суочавање са кризом најмање је заступљено код испитаника чији је укупни материјални приход испод просека, затим код оних са просечним примањима, док је најзаступљеније код оних који имају изнад просечна месечна примања. Декомпензација је, с друге стране, најприсутнија код испитаника чија су примања испод просека, па код оних са примањима изнад просека, док је најмање заступљена код испитаника са просечним примањима (Табела 178).

Табела 178. Рангови

	МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС	N	MR
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>Испод просека</i>	196	278.97
	<i>Просечан</i>	342	305.13
	<i>Изнад просека</i>	62	343.03
	<i>Укупно</i>	600	
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>Испод просека</i>	196	325.00
	<i>Просечан</i>	342	286.08
	<i>Изнад просека</i>	62	302.57
	<i>Укупно</i>	600	
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>Испод просека</i>	196	311.76
	<i>Просечан</i>	342	290.59
	<i>Изнад просека</i>	62	319.57
	<i>Укупно</i>	600	
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>Испод просека</i>	196	310.96
	<i>Просечан</i>	342	292.97
	<i>Изнад просека</i>	62	308.96
	<i>Укупно</i>	600	

➤ **према Левинсоновој теорији – Унутрашње промене**

Табела 179. Рангови

	МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС	N	MR
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	<i>Испод просека</i>	196	294.66
	<i>Просечан</i>	342	298.54
	<i>Изнад просека</i>	62	329.80
	<i>Укупно</i>	600	

Иако су добијене одређене разлике у скоровима испитаника различитог материјалног статуса (Табела 179), оне ипак нису биле на статистички значајном нивоу (Табела 180), што би значило да се не могу сматрати стварним разликама на испитиваној популацији.

Табела 180. Резултати Крускал-Валисовог теста

	МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС
χ^2	2.042
df	2
Sig.	.360

Група варијабла: материјални статус

Такође, разлике у скоровима испитаника различитог материјалног статуса на варијаблама којима се региструје и мери напредак у успостављању нове равнотеже између мушке и женске полне улоге, нису довољно велике да би задовољиле адекватан ниво статистичке значајности ни за једну од испитиваних варијабла (Табела 181).

Табела 181. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ-ФЕМИНИНОСТ	МАСКУЛИНОСТ	ФЕМИНИНОСТ	АНДРОГИНОСТ
χ^2	.316	2.534	.994	.470
df	2	2	2	2
Sig.	.854	.282	.608	.790

Група варијабла: материјални статус

У Табели 182 приказане је величина разлика између испитаника различитог материјалног статуса на варијаблама помирење супротности млад-стар, маскулиност, фемининост и андрогинност.

Табела 182. Рангови

	МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС	N	MR
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	Испод просека	196	298.61
	Просечан	342	303.36
	Изнад просека	62	290.72
	Укупно	600	
МАСКУЛИНОСТ	Испод просека	196	284.77
	Просечан	342	309.49
	Изнад просека	62	300.65
	Укупно	600	
ФЕМИНИНОСТ	Испод просека	196	292.36
	Просечан	342	306.63
	Изнад просека	62	292.44
	Укупно	600	
АНДРОГИНОСТ	Испод просека	196	307.26
	Просечан	342	297.82
	Изнад просека	62	293.89
	Укупно	600	

Резултати показују да су разлике између скорова испитаника који имају различита укупна месечна примања статистички значајне на варијабла генеративност (Табела 183).

Табела 183. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	ГЕНЕРАТИВНОСТ
χ^2	5.003	10.438
df	2	2
Sig.	.082	.005

Група варијабла: материјални статус

Највећа тенденција људи да створе и иза себе оставе нешто потоњим генерацијама забележена је код испитаника са натпросечним примањима, затим код оних са примањима у оквиру просека, док је ова потреба најмање изражена код испитаника чија су примања испод просека (Табела 184).

Табела 184. Рангови

	МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС	N	MR
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	<i>Испод просека</i>	196	320.30
	<i>Просечан</i>	342	286.91
	<i>Изнад просека</i>	62	312.85
	<i>Укупно</i>	600	
ГЕНЕРАТВНОСТ	<i>Испод просека</i>	196	272.55
	<i>Просечан</i>	342	307.85
	<i>Изнад просека</i>	62	348.31
	<i>Укупно</i>	600	

Резултати показују да добијене разлике у скоровима између испитаника различитог материјалног статуса нису на статистички значајном нивоу ни за последњи испитивани пар супротности – помирење супротности приближавање-одвајање. (Табела 185).

Табела 185. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ДВАЈАЊЕ	ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА
χ^2	1.460	1.176
df	2	2
Sig.	.482	.555

Група варијабла: материјални статус

Добијене разлике у скоровима испитаника различитог материјалног статуса дате су у наредној табели.

Табела 186. Рангови

	МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС	N	MR
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>Испод просека</i>	196	311.55
	<i>Просечан</i>	342	293.22
	<i>Изнад просека</i>	62	305.72
	<i>Укупно</i>	600	
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>Испод просека</i>	196	305.28
	<i>Просечан</i>	342	301.76
	<i>Изнад просека</i>	62	278.42
	<i>Укупно</i>	600	

14. Разлике између особа различитог материјалног статуса у достигнутом нивоу осећања смисла живота

Статистички значајне разлике у скоровима испитаника различитог материјалног статуса утврђене су само на варијабли којом се мери стабилно и постојано осећање смисла живота (Табела 187).

Табела 187. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
χ^2	6.649	1.849
df	2	2
Sig.	.036	.397

Група варијабла: материјални статус

Трајно и стабилно осећање смисла живота утврђено је у највећем степену код испитаника чија су месечна примања изнад просека. Насупрот њима, испитаници са примањима испод просека имају најмање стабилно осећање смисла живота, док су испитаници са просечним примањима између њих (Табела 188).

Табела 188. Рангови

	МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС	N	MR
ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	<i>Испод просека</i>	196	277.29
	<i>Просечан</i>	342	307.45
	<i>Изнад просека</i>	62	335.56
	<i>Укупно</i>	600	
ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ	<i>Испод просека</i>	196	290.79
	<i>Просечан</i>	342	301.66
	<i>Изнад просека</i>	62	324.77
	<i>Укупно</i>	600	

15. Разлике између особа различитог материјалног статуса у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога

Добијене су следеће разлике у скоровима испитаника који имају различита месечна примања на варијаблама којима се испитује конфликт породичних и професионалних улога (Табела 189).

Табела 189. Рангови

	МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС	N	MR
КОНФЛИКТ ПОСАО- ПОРОДИЦА	<i>Испод просека</i>	94	173.46
	<i>Просечан</i>	197	160.13
	<i>Изнад просека</i>	34	150.72
	<i>Укупно</i>	325	
КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА- ПОСАО	<i>Испод просека</i>	94	180.72
	<i>Просечан</i>	197	155.65
	<i>Изнад просека</i>	34	156.60
	<i>Укупно</i>	325	

Међутим, величина добијених разлика није на статистички значајном нивоу (Табела 190).

Табела 190. Резултати Крускал-Валисовог теста

	КОНФЛИКТ ПОСАО-ПОРОДИЦА	КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСАО
χ^2	1.939	4.797
df	2	2
Sig.	.379	.091

Група варијабла: материјални статус

За разлику од првог облика усклађивања улога, ситуација са преливањем породичних и професионалних улога, нешто је другачија. Добијене разлике у скоровима на смеру преливања улога од породичне ка професионалној сфери на статистички су значајном нивоу, за разлику од другог смера преливања улога – од пословне ка породичној сфери (Табела 191).

Табела 191. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО
χ^2	5.240	8.382
df	2	2
Sig.	.073	.015

Група варијабла: материјални статус

Анализом добијених резултата види се да су највише скорове постигли испитаници са просечним примањима, затим они са примањима изнад просека, док су испитаници са испод просечним примањима добили најниже резултате на преливању улога од породичне ка професионалној сфери (Табела 192).

Табела 192. Рангови

	МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС	N	MR
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО- ПОРОДИЦА	<i>Испод просека</i>	94	144.32
	<i>Просечан</i>	197	170.48
	<i>Изнад просека</i>	34	171.28
	<i>Укупно</i>	325	
ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА- ПОСАО	<i>Испод просека</i>	94	140.57
	<i>Просечан</i>	197	174.44
	<i>Изнад просека</i>	34	158.74
	<i>Укупно</i>	325	

Највише скорове на континуалној варијабли подршка, остварили су испитаници са просечним примањима. Следе они са примањима испод просека, док су најмање вредности подршке забележене код испитаника са примањима која превазилазе просек (Табела 193).

Табела 193. Рангови

	МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС	N	MR
ПОДРШКА (континуална)	<i>Испод просека</i>	94	146.15
	<i>Просечан</i>	197	175.96
	<i>Изнад просека</i>	34	134.49
	<i>Укупно</i>	325	

Разлике у скоровима испитаника различитог материјалног статуса на испитиваној варијабли показале су се статистички значајним (Табела 194).

Табела 194. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОДРШКА (континуална)
χ^2	9.929
df	2
Sig.	.007

Група варијабла: материјални статус

Када се подршка коју испитаници добијају сагледа као категоричка варијабла, којом се мери тип екстерне подршке, ситуација је знатно другачија. У табели 195 дат је приказ дистрибуције фреквенција екстерне подршке у зависности од материјалног статуса испитаника.

Табела 195. Укрштање варијабли

		ЕКСТЕРНА ПОДРШКА			Укупно
		Потпуна	Делимична	Непостојање	
МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС	<i>Испод просека</i>	3	7	84	94
	<i>Просечан</i>	15	20	162	197
	<i>Изнад просека</i>	2	3	29	34
<i>Укупно</i>		20	30	275	325

Резултат χ^2 теста и ниво његове статистичке значајности показује да нема разлике између теоријских и добијених емпиријских фреквенција када је у питању однос варијабли екстерна подршка и материјални статус (Табела 196). Анализом Табеле 197 може се видети да не постоји никаква правилност у добијеним резултатима,

односно никаква повезаност материјалног статуса и типа екстерне подршке. Корелације између варијабли су јако мале а такође им ниво статистичке значајности није адекватан.

Табела 196. Резултати χ^2 теста Табела 197. Корелација категоријских варијабли

	Вредност	df	Sig.
χ^2	2.923	4	.571
N	325		

	Вредност	Sig.
<i>Phi</i> (ϕ)	.095	.571
N	325	

Резултати су показали извесне разлике у скоровима испитаника на варијаблама којима се испитује међузависност породичних и професионалних улога у зависности од њиховог материјалног статуса (Табела 198).

Табела 198. Рангови

	МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС	N	MR
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	<i>Испод просека</i>	94	145.09
	<i>Просечан</i>	197	169.63
	<i>Изнад просека</i>	34	174.12
	<i>Укупно</i>	325	
ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	<i>Испод просека</i>	94	158.48
	<i>Просечан</i>	197	163.15
	<i>Изнад просека</i>	34	174.60
	<i>Укупно</i>	325	

Ипак, оне нису биле на статистички значајном нивоу, што се може видети у следећој табели.

Табела 199. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА
χ^2	5.125	.794
df	2	2
Sig.	.077	.672

Група варијабла: материјални статус

Наредна варијабла која се разматра у оквиру облика усклађивања породичних и професионалних улога јесу емоције које се јављају услед њиховог истовременог постојања и обављања. Позитивне емоције се због постојања и истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога у највећем степену јављају код испитаника који имају просечна месечна примања, затим код оних са примањима изнад просека, док су најмање присутне код испитаника чија су примања испод просека. Насупрот овоме, негативне емоције су најприсутније код испитаника са испод просечним примањима, затим код оних са примањима у оквиру просека, док испитаници чија примања премашују просек имају најмање негативних емоција које се јављају због усклађивања породичних са професионалним улогама (Табела 391). На сличан начин као позитивне емоције дистрибуирана је и последња варијабла која се разматра у оквиру усклађивања породичних са професионалним улогама. Резултати указују да је највећи интензитет разочараност и резигнација регистрован код испитаника чија се примања крећу у оквиру просека, затим код оних са изнад

просечним примањима, док испитаници са најнижим примањима имају и најмањи интензитет овог генерално негативног осећања (Табела 200).

Табела 200. Рангови

	МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС	N	MR
ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	Испод просека	94	141.15
	Просечан	197	173.57
	Изнад просека	34	162.15
	Укупно	325	
НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	Испод просека	94	193.34
	Просечан	197	154.17
	Изнад просека	34	130.28
	Укупно	325	
РАЗОЧАРАНOST И РЕЗИГНАЦИЈА	Испод просека	78	101.58
	Просечан	134	133.87
	Изнад просека	29	113.79
	Укупно	241	

Регистроване разлике између скорова испитаника различитог материјалног статуса на адекватном су нивоу статистичке значајности на свим управо размотреним варијаблима (Табела 201).

Табела 201. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	РАЗОЧАРАНOST И РЕЗИГНАЦИЈА
χ^2	7.700	15.925	10.951
df	2	2	2
Sig.	.021	.000	.004

Група варијабла: материјални статус

16. Разлике између особа различитог материјалног статуса у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога

Добијене разлике између скорова испитаника различитог материјалног статуса на статистички значајном су нивоу на свим варијаблима којима се испитују различити аспекти задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога (Табела 202).

Табела 202. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА
χ^2	21.516	3.776	6.505	7.096
df	2	2	2	2
Sig.	.000	.041	.039	.029

Група варијабла: материјални статус

Највећи скорови на задовољству послом и финансијском сигурношћу забележени су код испитаника са просечним примањима, затим код оних са примањима изнад просека и на крају, оних са испод просечним месечним приходима. Задовољство децом најизраженије је код особа са примањима испод просека, затим код оних чија примања премашују просечне вредности, док је најмање изражено код особа чија су примања на просечном нивоу. Укупно задовољство преузетим улогама

најинтензивније је код испитаника са натпросечним приходима, затим код оних са просечним приходима, док је најмањи ниво овог аспекта задовољства регистрован код оних испитаника са примањима испод просека. Највећи нивои стреса забележени су код испитаника са најмањим примањима, затим код оних са примањима изнад просека, док су најмањи стрес показали испитаници са примањима у оквиру просека (Табела 203).

Табела 203. Рангови

	МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС	N	MR
ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	<i>Испод просека</i>	94	125.71
	<i>Просечан</i>	197	180.19
	<i>Изнад просека</i>	34	166.47
	<i>Укупно</i>	325	
ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	<i>Испод просека</i>	94	177.46
	<i>Просечан</i>	197	155.19
	<i>Изнад просека</i>	34	168.25
	<i>Укупно</i>	325	
ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	<i>Испод просека</i>	94	144.57
	<i>Просечан</i>	197	167.47
	<i>Изнад просека</i>	34	188.06
	<i>Укупно</i>	325	
СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	<i>Испод просека</i>	94	183.48
	<i>Просечан</i>	197	152.47
	<i>Изнад просека</i>	34	167.37
	<i>Укупно</i>	325	

17. Разлике између особа различитог брачног статуса у испољавању кризе средњих година

➤ према Марморовој теорији – Спољашње манифестације

У наредној табели приказане су разлике у скоровима, за кризу карактеристичних механизма, које је издвојио Мармор, у зависности од брачног статуса испитаника.

Креативно суочавање са кризом најприсутније је код удоваца/удовица које су после смрти супружника поново оствариле брак или љубавну везу. На другом месту по изражености наведеног механизма налазе се удовци, затим особе које су паралелно у браку и љубавној вези, а затим оне које су у браку. Следе разведени испитаници који су поново остварили брак или љубавну везу, затим разведене особе и особе које тренутно нису ни у каквој партнерској вези. На последњем месту налазе се особе које су невенчане у љубавној вези и које имају најмању тенденцију да кризу превазиђу на креативан и успешан начин.

Декомпензација, као механизам превазилажења, такође је најприсутнија код удоваца/удовица које су поново у љубавној вези или браку. Одмах за њима следе удовци/удовице, затим разведене особе и особе у браку. На петом месту по заступљености овог механизма налазе се разведене особе које су оствариле поново

брак или љубавну везу. Следе особе без партнера и особе у љубавној вези. Заступљеност декомпензације најмања је код испитаника који су истовремено у браку и љубавној вези. Механизам порицања са бекством најизраженији је, такође код испитаника који су након смрти партнера остварили љубавну везу или брак. Следе удовци/удовице, разведени испитаници поново у одређеној врсти љубавног односа, особе у браку и разведени испитаници. Затим су ту особе без партнера и оне у браку и вези истовремено. Најмања присутност овог механизма забележена је код особа које су у љубавној вези, али нису венчане са својим партнерима. Механизам порицања са наткомпензацијом у највећем степену карактеристичан је за особе које су истовремено у браку и љубавној вези и оне које имају партнера а нису венчане са њим. Следе особе које нису у партнерском односу, разведени испитаници који су поново у вези или браку, затим разведене особе и оне које су након смрти партнера оствариле нову партнерску везу као и оне које су у браку. Најмања заступљеност испитиваног механизма је код особа у браку и код удоваца/удовица (Табела 204).

Табела 204. Рангови

	БРАЧНИ СТАТУС	N	MR
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>Без партнера</i>	56	217.10
	<i>Разведен/а</i>	34	293.69
	<i>Удовац/а</i>	81	365.46
	<i>У браку</i>	341	320.30
	<i>У љубавној вези</i>	54	142.97
	<i>У браку и вези истовремено</i>	9	343.89
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	19	316.08
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	6	418.33
	<i>Укупно</i>	600	
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>Без партнера</i>	56	253.81
	<i>Разведен/а</i>	34	327.79
	<i>Удовац/а</i>	81	342.27
	<i>У браку</i>	341	309.94
	<i>У љубавној вези</i>	54	221.87
	<i>У браку и вези истовремено</i>	9	215.72
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	19	289.00
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	6	352.50
	<i>Укупно</i>	600	
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>Без партнера</i>	56	239.87
	<i>Разведен/а</i>	34	272.29
	<i>Удовац/а</i>	81	352.78
	<i>У браку</i>	341	322.57
	<i>У љубавној вези</i>	54	149.44
	<i>У браку и вези истовремено</i>	9	235.67
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	19	332.32
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	6	422.17
	<i>Укупно</i>	600	
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>Без партнера</i>	56	397.57
	<i>Разведен/а</i>	34	330.97
	<i>Удовац/а</i>	81	181.07
	<i>У браку</i>	341	281.97
	<i>У љубавној вези</i>	54	429.55
	<i>У браку и вези истовремено</i>	9	480.06
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	19	344.92
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	6	315.75
	<i>Укупно</i>	600	

Добијене разлике на тестираним механизмима, у скоровима испитаника различитог нивоа образовања, на високом су нивоу статистичке значајности на свим испитиваним варијаблама, што се може видети у следећој табели.

Табела 205. Резултати Крускал-Валисовог теста

	КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ
χ^2	77.281	24.539	66.780	102.563
df	7	7	7	7
Sig.	.000	.001	.000	.000

Група варијабла: брачни статус

➤ **према Левинсоновој теорији – Унутрашње промене**

Највиши скорови за прву дубоку унутрашњу промену – помирење супротности млад-стар, забележени су код удоваца/удовица који су поново у браку или љубавној вези. Одмах за њима, по заступљености ове промене, следе удовци, затим разведене особе поново у браку или љубавној вези и оне које поред брака имају паралелну везу. Особе у браку и оне које су разведене имају веома приближне резултате на овој варијабли. Особе без партнера и особе у љубавној вези су у најмањем степену успеле да пронађу нову равнотежу у себи и помире супротност младост-старост (Табела 206).

Табела 206. Рангови

	БРАЧНИ СТАТУС	N	MR
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	Без партнера	56	171.76
	Разведен/а	34	321.10
	Удовац/а	81	405.40
	У браку	341	321.90
	У љубавној вези	54	98.59
	У браку и вези истовремено	9	279.22
	Разведен/а поново у браку или вези	19	358.66
	Удовац/а поново у браку или вези	6	417.75
	Укупно	600	

Добије разлике у скоровима испитаника различитог брачног статуса на статистички су значајном нивоу (Табела 207).

Табела 207. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР
χ^2	144.791
df	7
Sig.	.000

Група варијабла: брачни статус

Друга унутрашња промена која са по Левинсону одвија у особи је помирење маскулиност-фемининост, односно успостављање нове равнотеже између мушке и женске улоге унутар личности. Резултати Крускал-Валисовог теста показују да се скорови испитаника на испитиваним варијаблама којима се региструје овај напредак, изузев фемининости и андрогинности, разликују на статистички значајном нивоу у зависности од брачног стања испитаника (Табела 208).

Табела 208. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	МАСКУЛИНОСТ	ФЕМИНИНОСТ	АНДРОГИНОСТ
χ^2	76.566	40.190	7.900	20.773
df	7	7	7	7
Sig.	.000	.000	.342	.074

Група варијабла: брачни статус

Помирење маскулиност-фемининост, мерено истоименом варијаблом најинтензивније је код удоваца и разведених. Следе разведене особе које су после развода оствариле нову везу или брак, испитаници који су у браку и удовци/удовице који су се после смрти партнера поново венчали. На шестом месту налазе се особе без партнера. Следе испитаници који су истовремено у браку и љубавној вези, док је ова унутрашња промена најмање присутна код особа које су у љубавној вези, али нису венчане са партнером.

Маскулиност је најизраженија код невенчаних особа у љубавној вези. Затим код оних без партнера, па код испитаника који су паралелно у браку и љубавној вези и оних који су после развода поново ступили у љубавну везу или брак. На петом месту су особе које су у браку. Следе разведени испитаници и удовци/удовице. Маскулине карактеристике личности у најмањој мери су присутне код удоваца/удовица, који су се након смрти партнера поново венчали или ступили у љубавну везу (Табела 209).

Табела 209. Рангови

	БРАЧНИ СТАТУС	N	MR
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	Без партнера	56	216.65
	Разведен/а	34	337.93
	Удовац/а	81	375.23
	У браку	341	318.33
	У љубавној вези	54	158.28
	У браку и вези истовремено	9	167.56
	Разведен/а поново у браку или вези	19	326.68
	Удовац/а поново у браку или вези	6	245.08
	Укупно	600	
МАСКУЛИНОСТ	Без партнера	56	385.71
	Разведен/а	34	276.26
	Удовац/а	81	270.77
	У браку	341	279.17
	У љубавној вези	54	398.00
	У браку и вези истовремено	9	331.50
	Разведен/а поново у браку или вези	19	327.74
	Удовац/а поново у браку или вези	6	246.00
	Укупно	600	
ФЕМИНИНОСТ	Без партнера	56	297.60
	Разведен/а	34	327.65
	Удовац/а	81	315.60
	У браку	341	293.71
	У љубавној вези	54	339.50
	У браку и вези истовремено	9	263.00
	Разведен/а поново у браку или вези	19	242.63
	Удовац/а поново у браку или вези	6	244.00
	Укупно	600	
АНДРОГИНОСТ	Без партнера	56	235.33
	Разведен/а	34	346.49
	Удовац/а	81	329.98
	У браку	341	311.68
	У љубавној вези	54	255.48

	<i>У браку и вези истовремено</i>	9	264.83
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	19	237.24
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	6	273.58
	<i>Укупно</i>	600	

Разлике у скоровима испитаника на варијаблама којима се испитује напредак у успостављању равнотеже између добитка-губитка у односу на њихов брачни статус су на високом нивоу статистичке значајности само за прву тестирану варијаблу (Табела 210).

Табела 210. *Резултати Крускал-Валисовог теста*

	ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	ГЕНЕРАТИВНОСТ
χ^2	31.995	8.545
df	7	7
Sig.	.000	.287

Група варијабла: брачни статус

Помирење супротности добитак-губитак најинтензивније се одвија код удоваца/удовица и разведених испитаника. По заступљености ове дубоке психичке промене, следе особе у браку, разведене особе које су поново у љубавној вези или браку и особе без партнера. Затим су ту особе које су паралелно у браку и љубавној вези, оне које су невенчане у љубавној вези, док је ова промена у најмањој мери присутна код удоваца/удовица који су се после смрти партнера поново венчали или остварили везу са новим партнером (Табела 211).

Табела 211. *Рангови*

	БРАЧНИ СТАТУС	N	MR
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	<i>Без партнера</i>	56	260.35
	<i>Разведен/а</i>	34	349.65
	<i>Удовац/а</i>	81	361.25
	<i>У браку</i>	341	304.76
	<i>У љубавној вези</i>	54	215.56
	<i>У браку и вези истовремено</i>	9	249.78
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	19	293.82
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	6	196.50
	<i>Укупно</i>	600	
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>Без партнера</i>	56	292.36
	<i>Разведен/а</i>	34	252.54
	<i>Удовац/а</i>	81	310.38
	<i>У браку</i>	341	299.75
	<i>У љубавној вези</i>	54	290.25
	<i>У браку и вези истовремено</i>	9	363.56
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	19	381.61
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	6	298.25
	<i>Укупно</i>	600	

Дубока унутрашња промена – успостављање нове равнотеже између последњег пара супротности приближавање-одвајање, мерена првом варијаблом, која носи истоимени назив, најприсутнија је код разведених испитаника и удоваца/удовица. Следе особе у браку, оне без партнера, испитаници који су истовремено у браку и љубавној вези и разведени испитаници који су поново развили одређени вид љубавног односа са новим партнером. Испитаници који су у љубавној вези као и удовци/удовице

који су након смрти партнера остварили нови љубавни однос су групе испитаника код којих је ова психолошка промена најмање изражена (Табела 212).

Табела 212. Рангови

	БРАЧНИ СТАТУС	N	MR
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	Без партнера	56	281.73
	Разведен/а	34	361.72
	Удовац/а	81	360.81
	У браку	341	298.23
	У љубавној вези	54	233.12
	У браку и вези истовремено	9	271.67
	Разведен/а поново у браку или вези	19	269.13
	Удовац/а поново у браку или вези	6	192.42
	Укупно	600	
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	Без партнера	56	330.76
	Разведен/а	34	372.26
	Удовац/а	81	321.62
	У браку	341	280.73
	У љубавној вези	54	357.11
	У браку и вези истовремено	9	288.44
	Разведен/а поново у браку или вези	19	245.05
	Удовац/а поново у браку или вези	6	133.83
	Укупно	600	

Преферирана самоћа, као друга варијабла којом се региструје и мери ова дубока психолошка појава, на сличан начин као и претходна варијабла дистрибуирана је код испитаника различитог брачног статуса. Најзаступљенија је код разведених и особа у љубавној вези. Затим код особа без партнера, удоваца и оних који су у браку и љубавној вези истовремено. Следе особе у браку и разведене особе које су поново у браку или љубавној вези, док су удовци/удовице група испитаника која има најмање изражену потребу да буде сама са својим мислима (Табела 212).

Добијене разлике у скоровима између испитаника различитог нивоа образовања на обе мерене варијабле на изузетно високом су нивоу статистичке значајности (Табела 213).

Табела 213. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ОДВАЈАЊЕ	ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА
X ²	26.212	26.538
df	7	7
Sig.	.000	.000

Група варијабла: брачни статус

18. Разлике између особа различитог брачног статуса у достигнутом нивоу осећања смисла живота

Табела 407 садржи податке који се односе на разлике у скоровима између група испитаника различитог брачног статуса за обе испитиване варијабле којима се мери ниво осећања смисла живота.

Осећање постојања смисла живота најизраженије је код удоваца који су након смрти партнера ступили поново у брак или љубавну везу. Следе удовци, особе у браку и оне које су паралелно у браку и љубавној вези. На петом месту по присутности овог

осећања налазе се разведене особе које су поново у вези или браку. Следе разведени, испитаници без партнера, док је код оних који су у љубавној вези стабилно осећање постојања смисла живота најмање присутно.

Осећање потраге за смислом живота најприсутније је код особа које су у браку и љубавној вези истовремено. Следе особе у љубавној вези и без партнера. На четвртм месту по заступљености овог осећања потраге су разведени испитаници поново у браку или љубавној вези. Следе особе у браку, разведене особе и удовци. Осећање потраге за смислом живота најмање је изражено код удоваца/удовица, који су поново у браку или љубавној вези (Табела 214).

Табела 214. Рангови

	БРАЧНИ СТАТУС	N	MR
ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	<i>Без партнера</i>	56	240.37
	<i>Разведен/а</i>	34	271.71
	<i>Удовац/а</i>	81	367.99
	<i>У браку</i>	341	306.67
	<i>У љубавној вези</i>	54	237.98
	<i>У браку и вези истовремено</i>	9	301.50
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	19	273.37
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	6	410.33
	<i>Укупно</i>	600	
ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ	<i>Без партнера</i>	56	347.48
	<i>Разведен/а</i>	34	285.03
	<i>Удовац/а</i>	81	256.09
	<i>У браку</i>	341	292.71
	<i>У љубавној вези</i>	54	367.52
	<i>У браку и вези истовремено</i>	9	421.67
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	19	298.11
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	6	214.67
	<i>Укупно</i>	600	

Добијене разлике у скоровима испитаника различитог брачног статуса на статистички значајном су нивоу, што се може видети у следећој табели.

Табела 215. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
χ^2	30.513	24.381
df	7	7
Sig.	.000	.001

Група варијабла: брачни статус

19. Разлике између особа различитог брачног статуса у појединим облицима уклађивања породичних и професионалних улога

Табела 216 садржи резултате разлика на оба смера конфликта породичних и професионалних улога између испитаника различитог образовног нивоа.

Табела 216. Рангови

	БРАЧНИ СТАТУС	N	MR
КОНФЛИКТ ПОСАО-ПОРОДИЦА	<i>Без партнера</i>	30	156.22
	<i>Разведен/а</i>	18	150.08
	<i>Удовац/а</i>	7	183.93
	<i>У браку</i>	210	161.81
	<i>У љубавној вези</i>	38	161.04
	<i>У браку и вези истовремено</i>	8	196.00
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	11	206.32
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	3	120.83

	<i>Укупно</i>	325	
КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСАО	<i>Без партнера</i>	30	153.18
	<i>Разведен/а</i>	18	190.47
	<i>Удовац/а</i>	7	162.50
	<i>У браку</i>	210	164.31
	<i>У љубавној вези</i>	38	144.05
	<i>У браку и вези истовремено</i>	8	195.75
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	11	181.73
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	3	89.50
	<i>Укупно</i>	325	

Добијене разлике у скоровима испитаника ипак нису на статистички значајном нивоу да би рефлектовале стварне разлике које постоје у испитиваној популацији (Табела 217).

Табела 217. Резултати Крускал-Валисовог теста

	КОНФЛИКТ ПОСАО-ПОРОДИЦА	КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСАО
<i>χ^2</i>	4.848	6.827
<i>df</i>	7	7
<i>Sig.</i>	.679	.447

Група варијабла: брачни статус

Табела 218 садржи податке који се односе на разлике у скоровима испитаника различитог брачног статуса на варијаблама којима се региструју главни смерови преливања породичних и професионалних улога.

Табела 218. Рангови

	БРАЧНИ СТАТУС	N	MR
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	<i>Без партнера</i>	30	159.80
	<i>Разведен/а</i>	18	181.33
	<i>Удовац/а</i>	7	179.14
	<i>У браку</i>	210	160.71
	<i>У љубавној вези</i>	38	181.30
	<i>У браку и вези истовремено</i>	8	132.63
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	11	132.36
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	3	169.00
	<i>Укупно</i>	325	
ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО	<i>Без партнера</i>	30	160.48
	<i>Разведен/а</i>	18	162.56
	<i>Удовац/а</i>	7	172.93
	<i>У браку</i>	210	160.80
	<i>У љубавној вези</i>	38	193.89
	<i>У браку и вези истовремено</i>	8	135.69
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	11	128.64
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	3	128.83
	<i>Укупно</i>	325	

Као што је то био случај и са конфликтом улога, величина разлика између скорова испитаника различитог брачног статуса није на адекватном нивоу статистичке значајности, који би означавао постојање стварних разлика на тестираној популацији (Табела 219).

Табела 219. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО
<i>χ^2</i>	4.523	6.899
<i>df</i>	7	7
<i>Sig.</i>	.718	.439

Група варијабла: брачни статус

Подршка коју испитаници добијају од чланова породице, пријатеља, радног места и др., за усклађивање породичних са професионалним улогама, највећа је код

особа без партнера и оних у љубавној вези. Иза њих по интензитету подршке следе удовци/удовице, разведени, испитаници у браку и разведене особе које су након развода оствариле нову љубавну везу. Најмање подршке за усклађивање породичних и професионалних улога добијају удовци/удовице који су се поново венчали или ступили у везе и испитаници који су паралелно у браку и љубавној вези (Табела 220).

Табела 220. Рангови

	БРАЧНИ СТАТУС	N	MR
ПОДРШКА (континуална)	<i>Без партнера</i>	30	262.10
	<i>Разведен/а</i>	18	182.97
	<i>Удовац/а</i>	7	199.36
	<i>У браку</i>	210	137.81
	<i>У љубавној вези</i>	38	247.46
	<i>У браку и вези истовремено</i>	8	77.31
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	11	107.59
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	3	92.17
	<i>Укупно</i>	325	

Наведене разлике у скоровима између група испитаника на статистички значајном су нивоу (Табела 221).

Табела 221. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОДРШКА (континуална)
χ^2	93.448
df	7
Sig.	.000

Група варијабла: брачни статус

Из наредне табеле може се видети да далеко највећи број испитаника не ангажује додатну помоћ око бриге о деци и кућних послова. Следе испитаници који плаћају неког како би им помогао у једној од наведене две врсте послова везаних за домаћинство и обављање одређених породичних улога, док је најмање оних који имају помоћ за обе испитиване врсте породичних улога и обавеза.

Табела 222. Укритање варијабли

	БРАЧНИ СТАТУС	ЕКСТЕРНА ПОДРШКА			Укупно
		Потпуна	Делимична	Непостојање	
	<i>Без партнера</i>	0	2	28	30
	<i>Разведен/а</i>	2	1	15	18
	<i>Удовац/а</i>	2	2	3	7
	<i>У браку</i>	15	22	173	210
	<i>У љубавној вези</i>	0	0	38	38
	<i>У браку и вези истовремено</i>	1	1	6	8
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	0	2	9	11
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	0	0	3	3
	<i>Укупно</i>	20	30	275	325

Потпуна екстерна подршка присутна је код највећег броја особа које су у браку. У далеко мањем проценту среће се код разведених особа и оних којима је партнер преминуо. Присутна је и код једне особе која је изјавила да је паралелно у браку и љубавној вези, док се у осталим категоријама испитаника овај вид подршке не среће.

Делимична екстерна подршка, такође је најприсутнија код особа у браку, затим код удоваца/удовица, разведених особа које су поново у вези или браку и особа без

партнера. По једна разведена, и особа паралелно у браку и љубавној вези изјављују да имају ову врсту подршке, док једино у групи особа које су након смрти партнера ступиле поново у неку врсту љубавног односа нема ни једне особе која има делимичну екстерну подршку.

Највећи број особа у браку, затим оних у љубавној вези, без партнера и разведених, па разведених особа поново у браку или вези, оних који су истовремено у браку и вези, и на крају удоваца/удовица и оних који су након смрти партнера поново ушли у љубавни однос, изјављује да не ангажује никога ко би помагао око кућних послова и бриге о деци (Табела 222).

Резултати χ^2 теста показују да је врста екстерне подршке неједнако дистрибуирана по категоријама брачног статуса испитаника, и да су та одступања на статистички значајном нивоу (Табела 223). Вредност ϕ коефицијента корелације, који је на статистички значајном нивоу показује да у испитиваном узорку постоји слаба позитивна веза између екстерне подршке и брачног статуса испитаника (Табела 224).

Табела 223. Резултати χ^2 теста Табела 224. Корелација категоријских варијабли

	Вредност	df	Sig.
χ^2	23.921	14	.047
N	325		

	Вредност	Sig.
<i>Phi</i> (ϕ)	.271	.047
N	325	

Наредна табела садржи податке о разликама у скоровима испитаника на варијаблима којима се испитује међузависност породичних са професионалним улогама у зависности од њиховог брачног статуса.

Табела 225. Рангови

	БРАЧНИ СТАТУС	N	MR
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	<i>Без партнера</i>	30	155.22
	<i>Разведен/а</i>	18	152.53
	<i>Удовац/а</i>	7	110.43
	<i>У браку</i>	210	161.87
	<i>У љубавној вези</i>	38	182.92
	<i>У браку и вези истовремено</i>	8	189.88
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	11	155.86
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	3	207.67
	<i>Укупно</i>	325	
ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	<i>Без партнера</i>	30	168.33
	<i>Разведен/а</i>	18	175.94
	<i>Удовац/а</i>	7	188.93
	<i>У браку</i>	210	166.87
	<i>У љубавној вези</i>	38	149.13
	<i>У браку и вези истовремено</i>	8	107.44
	<i>Разведен/а поново у браку или вези</i>	11	116.18
	<i>Удовац/а поново у браку или вези</i>	3	196.33
	<i>Укупно</i>	325	

Међутим, величина добијених разлика није на статистички значајном нивоу, да би се оне могле сматрати стварним разликама које постоје на тестираном узорку (Табела 226).

Табела 226. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА
χ^2	6.051	8.690
df	7	7
Sig.	.534	.276

Група варијабла: брачни статус

Наредна табела садржи податке о разликама у скоровима испитаника на варијаблима којима се испитују емоције које се јављају због истовременог поседовања и обављања одређених породичних и професионалних улога у зависности од њиховог нивоа образовања и варијабли разочараност и резигнација. Највећу разочараност и резигнацију показују разведене особе које су поново у некој врсти љубавног односа. Следе удовци/удовице, затим удовци/удовице који су се поново оженили или ступили у везу и особе које су паралелно у браку и љубавној вези. На петом месту налазе се испитаници у браку, затим разведене и особе без партнера. Код особа које су у љубавној вези најмање је присутно ово непријатно осећање и перцепција живота (Табела 227).

Табела 227. Рангови

	БРАЧНИ СТАТУС	N	MR
ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	Без партнера	30	145.10
	Разведен/а	18	172.17
	Удовац/а	7	164.14
	У браку	210	163.80
	У љубавној вези	38	169.13
	У браку и вези истовремено	8	186.50
	Разведен/а поново у браку или вези	11	135.23
	Удовац/а поново у браку или вези	3	189.83
	Укупно	325	
НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	Без партнера	30	158.90
	Разведен/а	18	169.03
	Удовац/а	7	206.50
	У браку	210	164.40
	У љубавној вези	38	135.88
	У браку и вези истовремено	8	191.38
	Разведен/а поново у браку или вези	11	179.64
	Удовац/а поново у браку или вези	3	175.17
	Укупно	325	
РАЗОЧАРАНОСТ И РЕЗИГНАЦИЈА	Без партнера	30	122.78
	Разведен/а	18	160.78
	Удовац/а	7	207.50
	У браку	210	178.71
	У љубавној вези	38	72.55
	У браку и вези истовремено	8	194.31
	Разведен/а поново у браку или вези	11	226.91
	Удовац/а поново у браку или вези	3	203.00
	Укупно	325	

Описане разлике у скоровима између испитаника различитог брачног статуса, на варијабли разочараност и резигнација на високом су нивоу статистичке значајности, за разлику од добијених скорова на емоцијама, који нису на статистички значајном нивоу (Табела 228).

Табела 228. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	РАЗОЧАРАНОСТ И РЕЗИГНАЦИЈА
χ^2	6.051	8.690	54.795
df	7	7	7
Sig.	.534	.276	.000

Групна варијабла: брачни статус

20. Разлике између особа различитог брачног статуса у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога

У наредној табели приказане су разлике у скоровима испитаника различитог брачног статуса за сваку од варијабли којима се региструју и мере различити аспекти задовољства, које особе осећају приликом обављања одређених породичних и професионалних улога.

Задовољство послом и финансијском сигурношћу највеће је код испитаника који су у љубавној вези. Следе особе без партнера, оне које су паралелно у браку и љубавној вези и разведени испитаници. На петом месту налазе се особе у браку. Затим, удовци који су након смрти партнера остварили нову везу или брак, као и разведени испитаници који су поново у вези или браку. Најмање задовољство послом и финансијском сигурношћу имају удовци/удовице.

Задовољство децом највеће је код удоваца/удовица који су поново у вези или браку. Следе удовци и разведене особе које су у новој врсти љубавног односа, а затим особе у браку. Као пети, по интензитету задовољства децом, издвајају се разведени. Иза њих су особе које су паралелно у браку и љубавној вези и особе без партнера. Најмање задовољство децом присутно је код особа које су у љубавној вези.

Укупно задовољство преузетим улогама највеће је код особа у браку, разведених особа које су поново у браку и удоваца/удовица које су након смрти супружника поново ступиле у везу или брак. Затим следе испитаници који су истовремено у браку или љубавној вези, испитаници у љубавној вези и удовци/удовице. Разведене и особе без партнера најмање су задовољне преузетим професионалним и породичним улогама.

Укупан стрес, односно напор при обављању породичних и професионалних улога најизраженији је код разведених особа које су поново у браку или вези. Следе особе у паралелним љубавним везама и особе у браку. Затим су ту удовци/удовице, разведени и испитаници који су након смрти супружника поново остварили одређени вид љубавне везе. Најмањи напор односно стрес при обављању одређених породичних

и професионалних улога осећају особе које су у љубавној вези и оне које тренутно немају партнера (Табела 229).

Табела 229. Рангови

	БРАЧНИ СТАТУС	N	MR
ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	Без партнера	30	178.52
	Разведен/а	18	172.00
	Удовац/а	7	92.36
	У браку	210	149.77
	У љубавној вези	38	239.37
	У браку и вези истовремено	8	176.63
	Разведен/а поново у браку или вези	11	134.55
	Удовац/а поново у браку или вези	3	145.50
	Укупно	325	
ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	Без партнера	30	62.22
	Разведен/а	18	186.11
	Удовац/а	7	229.14
	У браку	210	190.65
	У љубавној вези	38	48.18
	У браку и вези истовремено	8	174.75
	Разведен/а поново у браку или вези	11	196.41
	Удовац/а поново у браку или вези	3	242.67
	Укупно	325	
ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	Без партнера	30	37.18
	Разведен/а	18	76.81
	Удовац/а	7	90.79
	У браку	210	201.01
	У љубавној вези	38	92.67
	У браку и вези истовремено	8	177.00
	Разведен/а поново у браку или вези	11	195.05
	Удовац/а поново у браку или вези	3	181.83
	Укупно	325	
СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	Без партнера	30	88.10
	Разведен/а	18	137.56
	Удовац/а	7	160.07
	У браку	210	181.75
	У љубавној вези	38	110.59
	У браку и вези истовремено	8	190.13
	Разведен/а поново у браку или вези	11	222.27
	Удовац/а поново у браку или вези	3	133.17
	Укупно	325	

Све добијене разлике у скоровима између група испитаника различитог брачног статуса на високом су нивоу статистичке значајности (Табела 230).

Табела 230. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА
χ^2	35.604	120.307	130.847	46.454
df	7	7	7	7
Sig.	.000	.000	.000	.000

Група варијабла: брачни статус

21. Разлике између особа различитог радног статуса у испољавању кризе средњих година

➤ према Марморовој теорији – Спољашње манифестације

Креативно и успешно суочавање са кризом најприсутније је код пензионера и особа које имају неку врсту сопственог бизниса. По заступљености овог механизма следе особе које су запослене у државним фирмама или институцијама, затим оне у

приватним фирмама, док су напослетку незапослене особе. Декомпензација је такође најзаступљенија код пензионера, затим код особа које раде у приватним фирмама и код незапослених, док су најнижи нивои декомпензације регистровани код особа запослених у државним институцијама и оних који имају сопствени бизнис. Механизам порицања са бекством најприсутнији је такође, код пензионера и код особа које имају неки вид сопственог бизниса. Следе особе запослене у приватним фирмама, па оне у државним, док је код незапослених овај механизам најмање присутан. С друге стране, механизам порицања са наткомпензацијом најизраженији је код особа запослених у државним институцијама, затим код оних запослених у приватним фирмама и особа са сопственим бизнисом, док је у најмањој мери присутан код незапослених особа и пензионера (Табела 231).

Табела 231. Рангови

	РАДНИ СТАТУС	N	MR
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	У државној фирми	186	271.74
	У приватној фирми	111	257.30
	Сопствени бизнис	28	319.18
	Незапослен	71	223.19
	Пензионер	204	374.57
	Укупно	600	
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	У државној фирми	186	274.62
	У приватној фирми	111	304.81
	Сопствени бизнис	28	256.45
	Незапослен	71	275.55
	Пензионер	204	336.48
	Укупно	600	
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	У државној фирми	186	272.99
	У приватној фирми	111	275.83
	Сопствени бизнис	28	294.64
	Незапослен	71	222.42
	Пензионер	204	366.98
	Укупно	600	
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	У државној фирми	186	364.55
	У приватној фирми	111	361.20
	Сопствени бизнис	28	321.45
	Незапослен	71	359.45
	Пензионер	204	185.68
	Укупно	600	

Све добијене разлике у скоровима између испитаника различитог радног статуса на високом су нивоу статистичке значајности (Табела 232).

Табела 232. Резултати Крускал-Валисовог теста

	КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ
χ^2	64.006	16.303	51.583	138.112
df	4	4	4	4
Sig.	.000	.003	.000	.000

Група варијабла: радни статус

➤ према Левинсоновој теорији – Унутрашње промене

До успостављања нове равнотеже и помирења супротности младост-старост у највећем степену долази код пензионера и особа које имају неки облик сопственог

бизниса, затим код особа запослених у државним и приватним фирмама, док је помак у овој унутрашњој промени најмање присутан код незапослених лица (Табела 233).

Табела 233. Рангови

	РАДНИ СТАТУС	N	MR
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	У државној фирми	186	254.49
	У приватној фирми	111	234.37
	Сопствени бизнис	28	327.95
	Незапослен	71	182.63
	Пензионер	204	415.69
	Укупно	600	

Наведене разлике у скоровима између група испитаника на високом су нивоу статистичке значајности, што се може видети у наредној табели.

Табела 234. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР
χ^2	153.160
df	4
Sig.	.000

Групна варијабла: радни статус

Добијене разлике у скоровима испитаника различитог радног статуса на варијаблама којима се региструје и мери успостављање нове равнотеже и помирење између супротности маскулиност-фемининост на статистички значајном су нивоу за варијабле помирење маскулиност-фемининост и маскулиност, док разлике у скоровима испитаника на варијаблама фемининост и андрогиност нису на адекватном нивоу статистичке значајности да би се сматрале одразом стварних разлика на тестираном узорку (Табела 235).

Табела 235. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ-ФЕМИНИНОСТ	МАСКУЛИНОСТ	ФЕМИНИНОСТ	АНДРОГИНОСТ
χ^2	52.786	24.951	5.737	14.467
df	4	4	4	4
Sig.	.000	.000	.220	.106

Групна варијабла: радни статус

Помирење маскулиност-фемининост најинтензивније је код пензионера, затим код особа запослених у државним институцијама и оних које су покренуле сопствени бизнис. Следе особе запослене у приватним фирмама, док је до помирења наведених полних улога у најмањем степену дошло код незапослених особа. Маскулиност, као наглашено мушка полна карактеристика, најинтензивнија је код особа запослених у приватним фирмама и оних које имају сопствени бизнис, затим код незапослених и особа које раде у државним фирмама или институцијама, док је најмање присутна код пензионера (Табела 236).

Табела 236. Рангови

	РАДНИ СТАТУС	N	MR
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	У државној фирми	186	288.09
	У приватној фирми	111	244.08
	Сопствени бизнис	28	284.41
	Незапослен	71	236.87

	<i>Пензионер</i>	204	366.87
	<i>Укупно</i>	600	
МАСКУЛИНОСТ	<i>У државној фирми</i>	186	311.18
	<i>У приватној фирми</i>	111	342.58
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	340.84
	<i>Незапослен</i>	71	324.87
	<i>Пензионер</i>	204	253.85
	<i>Укупно</i>	600	
ФЕМИНИНОСТ	<i>У државној фирми</i>	186	304.83
	<i>У приватној фирми</i>	111	307.64
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	247.43
	<i>Незапослен</i>	71	329.77
	<i>Пензионер</i>	204	289.77
	<i>Укупно</i>	600	
АНДРОГИНОСТ	<i>У државној фирми</i>	186	294.66
	<i>У приватној фирми</i>	111	274.01
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	219.61
	<i>Незапослен</i>	71	307.80
	<i>Пензионер</i>	204	328.80
	<i>Укупно</i>	600	

Највећи скор на варијабли помирење добитак-губитак добијен је код пензионера, незапослених и особа које раде у приватним фирмама. Следе особе запослене у државним институцијама и на крају оне које се баве неком врстом сопственог бизниса. Највећа генеративност забележена је код особа са сопственим бизнисом и запослених у државним институцијама. По изражености ове карактеристике следе запослени у приватним фирмама и пензионери, док је генеративност у најмањој мери присутна код незапослених лица (Табела 237).

Табела 237. Рангови

	РАДНИ СТАТУС	N	MR
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	<i>У државној фирми</i>	186	266.03
	<i>У приватној фирми</i>	111	298.82
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	211.82
	<i>Незапослен</i>	71	299.13
	<i>Пензионер</i>	204	345.49
	<i>Укупно</i>	600	
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>У државној фирми</i>	186	327.54
	<i>У приватној фирми</i>	111	301.92
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	366.20
	<i>Незапослен</i>	71	240.78
	<i>Пензионер</i>	204	286.84
	<i>Укупно</i>	600	

Добијене разлике у скоровима између испитаника различитог радног статуса на обе испитиване варијабле на високом су нивоу статистичке значајности, што се може видети у наредној табели.

Табела 238. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	ГЕНЕРАТИВНОСТ
χ^2	28.600	18.271
df	4	4
Sig.	.000	.001

Група варијабла: радни статус

Следећа табела садржи податке о статистичкој значајности разлика у добијеним скоровима испитаника различитог радног статуса на варијаблама којима се мери успостављање нове равнотеже и помирење супротности приближавања-одвајања. Види

се да су добијене разлике на статистички значајном нивоу на првој варијабли – помирење приближавање-одвајање, док на варијабли преферирана самоћа разлике нису на адекватном нивоу статистичке значајности, који би указивао да се ради о стварним разликама на тестираном узорку.

Табела 239. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ОДВАЈАЊЕ	ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА
χ^2	16.712	3.967
df	4	4
Sig.	.002	.410

Група варијабла: радни статус

Највећи скор на варијабли помирење приближавање-одвајање регистрован је код пензионера, затим код запослених у приватним фирмама и незапослених особа. Следе особе које раде у државним фирмама или институцијама, док је до успостављања нове равнотеже између наведеног пара супротности у најмањем степену дошло код особа које воде сопствени бизнис (Табела 240).

Табела 240. Рангови

	РАДНИ СТАТУС	N	MR
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ОДВАЈАЊЕ	У државној фирми	186	277.60
	У приватној фирми	111	307.56
	Сопствени бизнис	28	208.13
	Незапослен	71	306.42
	Пензионер	204	328.15
	Укупно	600	
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	У државној фирми	186	302.01
	У приватној фирми	111	299.36
	Сопствени бизнис	28	255.80
	Незапослен	71	329.11
	Пензионер	204	295.93
	Укупно	600	

22. Разлике између особа различитог радног статуса у достигнутом нивоу осећања смисла живота

Најинтензивније осећање постојања смисла живота регистровано је код пензионера и особа запослених у државним фирмама или институцијама. Затим код оних који имају сопствени бизнис и запослених у приватним фирмама, док је код незапослених у најмањем степену забележено стабилно осећање постојања смисла живота. С друге стране, најинтензивније осећање актуелне потраге за смислом регистровано је код незапослених особа. Следе запослени у државним и приватним фирмама код којих је интензитет овог осећања на приближном нивоу и особе које су покренуле неки вид сопственог бизниса. У групи пензионера у најмањем степену је присутно осећање активне потраге за смислом живота (Табела 241).

Табела 241. Рангови

	РАДНИ СТАТУС	N	MR
ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	У државној фирми	186	273.37
	У приватној фирми	111	247.28
	Сопствени бизнис	28	266.54

	<i>Незапослен</i>	71	217.44
	<i>Пензионер</i>	204	387.76
	<i>Укупно</i>	600	
ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ	<i>У државној фирми</i>	186	315.44
	<i>У приватној фирми</i>	111	315.43
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	283.36
	<i>Незапослен</i>	71	335.09
	<i>Пензионер</i>	204	269.07
	<i>Укупно</i>	600	

Све добијене разлике у скоровима између група испитаника на статистички значајном су нивоу, што се види из наредне табеле.

Табела 242. *Резултати Крускал-Валисовог теста*

	ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
χ^2	84.723	12.035
df	4	4
Sig.	.000	.017

Група варијабла: радни статус

23. Разлике између особа различитог радног статуса у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога

Оба смера конфликта породичних и професионалних улога најзаступљенија су код особа које су запослене у приватним фирмама, затим код оних који раде у државним институцијама, док су најмање присутна код особа које имају неки вид сопственог бизниса (Табела 243).

Табела 243. *Рангови*

	РАДНИ СТАТУС	N	MR
КОНФЛИКТ ПОСаО- ПОРОДИЦА	<i>У државној фирми</i>	186	150.48
	<i>У приватној фирми</i>	111	190.59
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	136.80
	<i>Укупно</i>	325	
КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА- ПОСаО	<i>У државној фирми</i>	186	151.80
	<i>У приватној фирми</i>	111	185.00
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	150.20
	<i>Укупно</i>	325	

Добијене разлике у скоровима испитаника који су запослени у различитим секторима на статистички значајном су нивоу (Табела 244).

Табела 244. *Резултати Крускал-Валисовог теста*

	КОНФЛИКТ ПОСаО-ПОРОДИЦА	КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСаО
χ^2	15.127	9.432
df	2	2
Sig.	.001	.009

Група варијабла: радни статус

Наредна табела садржи податке о разликама које постоје у скоровима испитаника различитог радног статуса на варијаблама којима се региструју главни смерови преливања породичних и професионалних улога.

Табела 245. *Рангови*

	РАДНИ СТАТУС	N	MR
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСаО- ПОРОДИЦА	<i>У државној фирми</i>	186	155.47
	<i>У приватној фирми</i>	111	167.00
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	197.13
	<i>Укупно</i>	325	

ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО	<i>У државној фирми</i>	186	154.41
	<i>У приватној фирми</i>	111	174.45
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	174.68
	<i>Укупно</i>	325	

Иако су добијене извесне разлике у резултатима између група испитаника, оне ипак нису на адекватном нивоу статистичке значајности да би се могле сматрати последицом стварних разлика на испитиваном узорку (Табела 246).

Табела 246 *Резултати Крускал-Валисовог теста*

	ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО
χ^2	5.102	3.653
df	2	2
Sig.	.078	.161

Групна варијабла: радни статус

Добијене су мале разлике у скоровима испитаника различитог радног статуса на континуалној варијабли подршка, које су представљене у следећој табели.

Табела 247. *Рангови*

	РАДНИ СТАТУС	N	MR
ПОДРШКА (континуална)	<i>У државној фирми</i>	186	163.20
	<i>У приватној фирми</i>	111	164.02
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	157.66
	<i>Укупно</i>	325	

Резултати показују да регистроване разлике у скоровима испитаника нису на статистички значајном нивоу, што се може видети у Табели 248.

Табела 248. *Резултати Крускал-Валисовог теста*

	ПОДРШКА (континуална)
χ^2	.105
df	2
Sig.	.949

Групна варијабла: радни статус

У Табели 249 налазе се резултати укрштања две категоријске варијабле – радни статус (са категоријама запослен у државној фирми, у приватној фирми и вођење сопственог бизниса) и варијабле екстерна подршка (са категоријама потпуна, делимична и непостојање екстерне подршке).

Табела 249. *Укрштање варијабли*

		ЕКСТЕРНА ПОДРШКА			<i>Укупно</i>
		<i>Потпуна</i>	<i>Делимична</i>	<i>Непостојање</i>	
РАДНИ СТАТУС	<i>У државној фирми</i>	14	12	160	186
	<i>У приватној фирми</i>	5	15	91	111
	<i>Сопствени бизнис</i>	1	3	24	28
	<i>Укупно</i>	20	30	275	325

Резултати χ^2 теста показују да, иако на први поглед постоји неједнака дистрибуција екстерне подршке по категоријама радног статуса, добијене вредности ипак нису на статистички значајном нивоу, што се може видети у Табели 250. Томе иду у прилог и резултати коефицијента корелације категоријских варијабли, који показују да између радног статуса и екстерне подршке не постоји повезаност на статистички значајном нивоу (Табела 251).

Табела 250. Резултати χ^2 теста Табела 251. Корелација категоријских варијабли

	Вредност	df	Sig.
χ^2	5.331	4	.255
N	325		

	Вредност	Sig.
<i>Phi</i> (ϕ)	.128	.255
N	325	

Добијене разлике у скоровима између група испитаника запослених у различитим секторима на варијаблама прожетост улога и жртвовање времена, представљене су у наредној табели.

Табела 252. Рангови

	РАДНИ СТАТУС	N	MR
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	У државној фирми	186	159.57
	У приватној фирми	111	164.23
	Сопствени бизнис	28	180.89
	Укупно	325	
ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	У државној фирми	186	160.67
	У приватној фирми	111	159.84
	Сопствени бизнис	28	190.98
	Укупно	325	

Међутим, без обзира на постојање извесних разлика у скоровима, оне ипак нису на одговарајућем нивоу статистичке значајности да би се могле сматрати адекватним стањем на тестираном узорку (Табела 253).

Табела 253. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА
χ^2	1.348	2.935
df	2	2
Sig.	.510	.230

Група варијабла: радни статус

Што се тиче варијабли разочараност и резигнација и врста емоција које се јављају због истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога, добијене разлике у скоровима између група испитаника различитог радног статуса на статистички значајном су само за позитивне емоције (Табела 254).

Табела 254. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	РАЗОЧАРАНOST И РЕЗИГНАЦИЈА
χ^2	7.171	3.548	.740
df	2	2	2
Sig.	.028	.170	.691

Група варијабла: радни статус

Најинтензивније позитивне емоције због истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога, скоро у истом степену, присутне су код особа које су запослене у државним фирмама или институцијама и оних које имају неки вид сопственог бизниса. Најмањи интензитет позитивних емоција забележен је код особа које раде у приватним фирмама или организацијама (Табела 255).

Табела 255. Рангови

	РАДНИ СТАТУС	N	MR
ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	У државној фирми	186	172.99
	У приватној фирми	111	143.77
	Сопствени бизнис	28	172.86
	Укупно	325	

НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>У државној фирми</i>	186	155.32
	<i>У приватној фирми</i>	111	176.33
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	161.18
	<i>Укупно</i>	325	
РАЗОЧАРАНOST И РЕЗИГНАЦИЈА	<i>У државној фирми</i>	137	119.50
	<i>У приватној фирми</i>	79	120.01
	<i>Сопствени бизнис</i>	25	132.32
	<i>Укупно</i>	241	

24. Разлике између особа различитог радног статуса у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога

Резултати Крускал-Валисовог теста показују да су добијене разлике у скоровима између група испитаника запослених у различитим секторима на статистички значајном нивоу на варијаблама задовољство децом и стрес који се јавља услед обављања одређених породичних и професионалних улога. Разлике у скоровима испитаника на варијаблама задовољство послом и финансијском сигурношћу и укупно задовољство преузетим улогама нису на статистички значајном нивоу (Табела 256).

Табела 256. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА
χ^2	1.429	7.975	2.626	8.928
df	2	2	2	2
Sig.	.489	.019	.269	.012

Групна варијабла: радни статус

Задовољство децом најприсутније је у групи особа које воде сопствени бизнис, затим у групи запослених у државним фирмама или институцијама, док је најмање изражено код запослених у приватним фирмама. С друге стране стрес, односно напор који се јавља услед обављања одређених породичних и професионалних улога најинтензивнији је код особа запослених у приватним фирмама или организацијама, затим код особа са сопственим бизнисом и оних које раде у државним институцијама. Интензитет стреса код последње две групе испитаника на сличном је нивоу (Табела 257).

Табела 257. Рангови

	РАДНИ СТАТУС	N	MR
ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	<i>У државној фирми</i>	186	163.05
	<i>У приватној фирми</i>	111	158.16
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	181.88
	<i>Укупно</i>	325	
ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	<i>У државној фирми</i>	186	161.59
	<i>У приватној фирми</i>	111	153.78
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	208.93
	<i>Укупно</i>	325	
ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	<i>У државној фирми</i>	186	166.51
	<i>У приватној фирми</i>	111	152.64
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	180.80
	<i>Укупно</i>	325	
СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	<i>У државној фирми</i>	186	151.72
	<i>У приватној фирми</i>	111	184.50
	<i>Сопствени бизнис</i>	28	152.73
	<i>Укупно</i>	325	

25. Разлике између особа које су доживеле различит број стресних догађаја у испољавању кризе средњих година

➤ **према Марморовој теорији – Спољашње манифестације**

Укупан број стресних животних догађаја у слабој је, али статистички значајној, вези са креативним суочавањем са кризом и механизмом порицања са бекством, у смислу да су ови механизми све израженији, како се повећава број стресних животних догађаја које је особа проживела. Особе које су склоне томе да кризу превазилазе прихватајући је и борећи се с њом на креативан и успешан начин или је пак поричући различитим активностима, доживеле су већи број стресних догађаја током живота за разлику од оних којима наведени начини превазилажења кризе нису својствени. Повезаност броја доживљених стресних животних догађаја са декомпензацијом и механизмом порицања са наткомпензацијом није на статистички значајном нивоу (Табела 258).

Табела 258. Корелације

		КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ СА КРИЗОМ	ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ
БРОЈ СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА	<i>rho</i>	.204**	.032	.182**	-.003
	<i>Sig.</i>	.000	.441	.000	.943
	<i>N</i>	600	600	600	600

** корелација је значајна на нивоу 0.01

➤ **према Левинсоновој теорији – Унутрашње промене**

Укупан број стресних догађаја, које су испитаници доживели у слабој је вези са помирењем супротности млад-стар. Са повећањем броја доживљених стресних догађаја код особа је интензивније успостављање нове равнотеже и помирење овог пара супротности. То значи да су особе које су доживеле већи број стресних животних догађаја у већем степену успоставиле нову равнотежу између младости и старости у односу на оне које су проживеле мањи број стресних догађаја (Табела 259).

Табела 259. Корелације

		ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР
БРОЈ СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА	<i>rho</i>	.284**
	<i>Sig.</i>	.000
	<i>N</i>	600

** корелација је значајна на нивоу 0.01

Укупан број стресних животних догађаја слабо је повезан са варијаблама помирење маскулиност-фемининост и маскулиност, у смислу да са повећањем броја доживљених стресних догађаја код особа расте интензитет помирења мушке и женске полне улоге, док истовремено опада интензитет мушке полне улоге. То значи да је за особе које су проживеле већи број стресних животних догађаја, за разлику од оних које су током живота искусиле мањи број, карактеристична смањена црта маскулиности и

интензивнији напредак у помирењу мушке и женске полне улоге. Број стресних животних догађаја није повезан са фемининим и андрогиним особинама особа, на статистички значајном нивоу (Табела 260).

Табела 260. Корелације

		ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ-ФЕМИНИНОСТ	МАСКУЛИНОСТ	ФЕМИНИНОСТ	АНДРОГИНОСТ
БРОЈ СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА	<i>rho</i>	.157**	-.106**	-.079	.021
	<i>Sig.</i>	.000	.009	.054	.602
	<i>N</i>	600	600	600	600

** корелација је значајна на нивоу 0.01

Што се тиче трећег пара супротности који произилази из Левинсонове теорије, успостављања нове равнотеже и помирења између супротности добитак-губитак, односно креација-деструкција, резултати показују да постоји статистички значајна слаба повезаност између броја стресних животних догађаја и генеративности, у смислу да се генеративност повећава са порастом броја доживљених стресних догађаја. Односно особе које су проживеле већи број стресних догађаја имају наглашенију генеративност за разлику од оних које су током живота проживеле мањи број. Повезаност друге варијабле, којом се испитује напредак у успостављању наведене равнотеже, односно варијабле помирење добитак-губитак, са бројем стресних животних догађаја није на адекватном нивоу статистичке значајности, који би указивао на постојање стварног односа између наведених варијабли на испитиваном узорку (Табела 261).

Табела 261. Корелације

		ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	ГЕНЕРАТИВНОСТ
БРОЈ СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА	<i>rho</i>	.018	.121**
	<i>Sig.</i>	.667	.003
	<i>N</i>	600	600

** корелација је значајна на нивоу 0.01

Добијени резултати показују да не постоји статистички значајна повезаност између броја стресних догађаја, које је особа током живота искусила, и варијабли којима се региструје и мери успостављање нове равнотеже између четвртог пара супротности према Левинсоновој теорији, тачније супротности приближавања-одвајања, што би значило да нема разлике у овој унутрашњој промени између особа које су доживеле већи и оних које су доживеле мањи број стресних животних догађаја (Табела 262).

Табела 262. Корелације

		ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ДВАЈАЊЕ	ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА
БРОЈ СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА	<i>rho</i>	.009	.041
	<i>Sig.</i>	.833	.316
	<i>N</i>	600	600

26. Разлике између особа које су доживеле различит број стресних догађаја у достигнутом нивоу осећања смисла живота

У следећој табели представљен је однос који постоји између броја стресних животних догађаја и достигнутог нивоа осећања смисла живота. Укупан број стресних животних догађаја у слабој је, али статистички значајној, вези са осећањем постојања смисла живота и осећањем потраге за смислом. Прецизније, са порастом броја доживљених стресних догађаја код испитаника расте осећање постојања смисла живота, док се истовремено смањује осећање потраге за смислом. То значи да се особе које су доживеле већи број стресних догађаја разликују од оних које су доживеле мањи број по интензивнијем осећању постојања смисла живота, односно слабијем осећању потраге за њим.

Табела 263. Корелације

		ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
БРОЈ СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА	<i>rho</i>	.131**	-.103*
	<i>Sig.</i>	.001	.023
	<i>N</i>	600	600

** корелација је значајна на нивоу 0.01

* корелација је значајна на нивоу 0.05

27. Разлике између особа које су доживеле различит број стресних догађаја у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога

У наредној табели приказани су резултати односа који постоји између броја стресних животних догађаја и првог испитиваног облика усклађивања породичних и професионалних улога. На испитиваном узорку није добијена повезаност између укупног броја стресних животних догађаја и конфликта породичних и професионалних улога на адекватном нивоу статистичке значајности који би указивао на постајање стварног односа између испитиваних варијабли, што би значило да се особе са искуством различитог броја стресних догађаја не разликују међусобно у овом облику усклађивања улога.

Табела 264. Корелације

		КОНФЛИКТ ПОСАО-ПОРОДИЦА	КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСАО
БРОЈ СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА	<i>rho</i>	.064	.096
	<i>Sig.</i>	.248	.085
	<i>N</i>	325	325

Слична ситуација постоји и када је у питању однос између укупног броја стресних животних догађаја и преливања породичних и професионалних улога. Веза између наведених варијабли није на статистички значајном нивоу, што говори о томе да не постоје разлике између особа које су доживеле различит број стресних догађаја ни када је у питању овај облик усклађивања улога (Табела 265).

Табела 265. Корелације

		ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО
БРОЈ СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА	<i>rho</i>	-.032	.024
	<i>Sig.</i>	.568	.668
	<i>N</i>	325	325

Број стресних животних догађаја повезан је слабо са подршком коју испитаници добијају од партнера и других особа како би успешно ускладили своје породичне и професионалне улоге и обавезе, када се она посматра као континуална варијабли. Прецизније, степен примљене подршке опада са порастом броја доживљених стресних животних догађаја код особа обухваћених истраживањем. То значи да оне које су током живота искусиле већи број стресних догађаја добијају мање подршке за разлику од особа које су током живота проживеле мањи број. Што се тиче односа између укупног броја стресних животних догађаја и категоричке варијабле екстерне подршке, добијени резултати показују да не постоји статистички значајна повезаност између наведених варијабли. Особе које су доживеле различит број стресних животних догађаја не разликују се међусобно по врсти екстерне подршке (Табела 266).

Табела 266. Корелације

		ПОДРШКА (континуална)	ЕКСТЕРНА ПОДРШКА
БРОЈ СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА	<i>rho</i>	-.188**	.085
	<i>Sig.</i>	.001	.125
	<i>N</i>	325	325

** корелација је значајна на нивоу 0.01

Када је у питању однос између укупног броја стресних животних догађаја и варијабли којима се мери међузависност породичних и професионалних улога ситуација је следећа. Добијени резултати показују да је број стресних животних догађаја у слабој негативној статистички значајној вези са варијаблом жртвовањем времена, али не и са варијаблом прожетост улога. Прецизније, са порастом броја доживљених стресних догађаја код особе опада интензитет времена које она жртвује због посла како би породици обезбедила бољи живот, односно она више времена проводи са својом породицом. Особе које су током живота доживеле већи број стресних догађаја у мањем степену жртвују своје време које би провеле са породицом због посла, за разлику од оних које су проживеле мањи број (Табела 267).

Табела 267. Корелације

		ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА
БРОЈ СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА	<i>rho</i>	-.034	-.131*
	<i>Sig.</i>	.545	.018
	<i>N</i>	325	325

* корелација је значајна на нивоу 0.05

На тестираном узорку није добијена статистички значајна повезаност између укупног броја стресних животних догађаја и позитивних, односно негативних емоција, које се јављају услед истовременог постојања и обављања одређених породичних и

професионалних улога. То значи да нема разлике у наведеним емоцијама између особа које су доживеле различит број стресних догађаја. Резултати такође показују да је број стресних животних догађаја у слабој негативној вези са осећањем разочараности и резигнације, у смислу да се са порастом броја стресних догађаја које особа доживи код ње смањује интензитет овог негативног осећања. То значи да је за разлику од особа које су доживеле мањи број стресних догађаја, код оних које су током живота проживеле већи број генерално осећање разочараности и резигнације слабијег интензитета (Табела 268).

Табела 268. Корелације

		ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	РАЗОЧАРАНост И РЕЗИГНАЦИЈА
БРОЈ СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА	<i>rho</i>	-.108	.108	-.208**
	<i>Sig.</i>	.052	.052	.001
	<i>N</i>	325	325	241

** корелација је значајна на нивоу 0.01

28. Разлике између особа које су доживеле различит број стресних догађаја у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога

Резултати показују да је укупан број стресних животних догађаја слабо повезан, на статистички значајном нивоу, са варијаблама задовољство послом и финансијском сигурношћу, задовољство децом и стрес, односно напор који особе осећају услед обављања одређених породичних и професионалних улога, али не и са варијаблом укупно задовољство преузетим улогама. Прецизније, са порастом укупног броја стресних животних догађаја, код особе се повећава осећање задовољства децом и стрес односно напор који се јавља због обављања одређених породичних и професионалних улога, а опада ниво задовољства послом и финансијском сигурношћу. То значи да је за особе које су проживеле већи број стресних догађаја карактеристичан повећан ниво стреса и задовољства децом, а смањен ниво задовољства послом и финансијском сигурношћу, за разлику од оних које су током живота проживеле мањи број ових догађаја (Табела 269).

Табела 269. Корелације

		ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА
БРОЈ СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА	<i>rho</i>	-.139*	.159**	-.061	.278**
	<i>Sig.</i>	.012	.004	.271	.000
	<i>N</i>	325	325	325	325

** корелација је значајна на нивоу 0.01

* корелација је значајна на нивоу 0.05

29. Разлике између особа које су доживеле различиту врсту стресних догађаја у испољавању кризе средњих година

➤ **према Марморовој теорији – Спољашње манифестације**

Позитивни животни догађаји на статистички значајном нивоу повезани су са креативним суочавањем са кризом, декомпензацијом и механизмом порицања са бекством, у смислу да што се више повећава њихов број, опадају вредности испитаника на наведеним варијаблама. Веза позитивних догађаја и механизма порицања са наткомпензацијом није на статистички значајном нивоу. Породични проблеми, такође су, у слабој негативној корелацији са креативним суочавањем са кризом, декомпензацијом и механизмом порицања са бекством, што указује на то да се са порастом доживљених породичних проблема, смањују вредности испитаника на овим варијаблама. Механизам порицања са бекством није повезан са животним догађајима из групе породичних проблема. Смрт и здравствени проблеми су у статистички значајној вези са сва четири механизма кризе која произилазе из Марморове теорије, с тим што се са порастом њиховог броја смањују вредности скорова испитаника на креативном суочавању са кризом, декомпензацији и механизму порицања са бекством, а расту вредности на варијабли механизам порицања са наткомпензацијом. Однос између професионалних проблема и механизма порицања са бекством и са наткомпензацијом на статистички је значајном нивоу. Прецизније са повећањем броја стресних животних догађаја у оквиру ове категорије, смањују се скорови испитаника на наведеним механизмима. Није добијен однос на адекватном нивоу статистичке значајности између професионалних проблема и преостала два механизма из Марморове теорије. Резултати показују да су стресни догађаји у оквиру последње групе, односно проблема са законом и људима, повезани једино са механизмом порицања са наткомпензацијом, у смислу да се са њиховим повећањем смањују вредности скорова испитаника на наведеном механизму. Повезаност животних догађаја у оквиру проблема са законом и људима са варијаблама креативно суочавање са кризом, декомпензација и механизам порицања са бекством није на статистички значајном нивоу (Табела 270).

Табела 270. Корелације

		ПОЗИТИВНИ ЖИВОТНИ ДОГАЂАЈИ	ПОРОДИЧНИ ПРОБЛЕМИ	СМРТ И ЗДРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОБЛЕМИ СА ЗАКОНОМ И ЉУДИМА
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	<i>rho</i>	-.129**	-.147**	-.260**	.004	.015
	<i>Sig.</i>	.002	.000	.000	.918	.716
	<i>N</i>	600	600	600	600	600

ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	<i>rho</i>	-.146**	-.102*	-.112**	-.049	.043
	<i>Sig.</i>	.000	.045	.006	.231	.294
	<i>N</i>	600	600	600	600	600
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	<i>rho</i>	-.183**	-.211**	-.248**	-.101*	.010
	<i>Sig.</i>	.000	.000	.000	.026	.808
	<i>N</i>	600	600	600	600	600
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	<i>rho</i>	.054	-.038	.229**	-.172**	-.175**
	<i>Sig.</i>	.187	.350	.000	.000	.000
	<i>N</i>	600	600	600	600	600

** корелација је значајна на нивоу 0.01

* корелација је значајна на нивоу 0.05

То би значило да, за разлику од особа које су доживеле мањи број позитивних животних догађаја, догађаја у оквиру породичних проблема и смрти и здравствених проблема, особе са већим бројем наведених искустава, одликују смањени капацитети да кризу превазиђу на креативан и успешан начин, или пак поричући је различитим активностима и упадајући у лоше расположење које је праћено интензивирањем страха од старења. Поред тога, особе са већим животним искуством на подручју смрти и здравствених проблема карактерише појачана тенденција да кризу порекну уз неки вид наткомпензаторног понашања, за разлику од оних које нису имале толико искуства са догађајима из ове групе и код којих наведени механизам није у тој мери изражен. Особе које су се сусреле са већим бројем професионалних проблема имају мању склоност ка негирању и порицању кризе на један од два карактеристична начина, за разлику он оних које током живота нису имале превише стресних догађаја везаних за професионалну сферу. На крају, испитанике који су се чешће сусретали са проблемима са законом и људима, одликује смањена тенденција да на кризу реагују неким обликом порицања са наткомпензацијом, за разлику од оних који нису имали превише проблема у овој области и које одликује појачана склоност реаговања на наведени начин (Табела 270).

➤ према Левинсоновој теорији – Унутрашње промене

Позитивни животни догађаји и породични проблеми су у слабој негативној корелацији са помирењем супротности млад-стар, док су стресни догађаји у оквиру категорије смрт и здравствени проблеми у средњој негативној корелацији са наведеним паром супротности. То значи да са повећањем броја животних догађаја у наведеним категоријама, опадају скорови испитаника на варијабли успостављање нове равнотеже и помирење супротности младост-старост. Животни догађаји из групе професионалних проблема и проблема са законом и људима нису повезани са успостављањем нове равнотеже између првог пара супротности, према Левинсоновој теорији, на статистички значајном нивоу. То значи да је код особа које су доживеле мањи број позитивних животних догађаја, породичних проблема и догађаја из групе смрти и

здравствених проблема у већем степену дошло да успостављања нове равнотеже између младости и старости, насупротив онима које имају више искуства са наведеним категоријама стресних догађаја, код којих је ова унутрашња промена мањег интензитета (Табела 271).

Табела 271. *Корелације*

		ПОЗИТИВНИ ЖИВОТНИ ДОГАЂАЈИ	ПОРОДИЧНИ ПРОБЛЕМИ	СМРТ И ЗДРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОБЛЕМИ СА ЗАКОНОМ И ЉУДИМА
ПОМИРЕЊЕ МЛАДОСТ-СТАРОСТ	<i>rho</i>	-.159**	-.191**	-.358**	-.008	.032
	<i>Sig.</i>	.000	.000	.000	.838	.438
	<i>N</i>	600	600	600	600	600

** корелација је значајна на нивоу 0.01

Што се тиче односа одређене категорије стресних животних догађаја и варијабли којима се региструје и мери напредак у успостављању равнотеже између мушких и женских полних карактеристика, резултати су приказани у наредној табели. Позитивни животни догађаји у статистички значајној вези су са свим тестираним варијаблама, изузев са варијаблом фемининост, с тим да што се више повећава број животних догађаја у оквиру ове категорије, опадају скорови испитаника на помирењу маскулиност-фемининост и андрогиност, а расту скорови на варијабли маскулиност. Потпуно је идентична ситуација и када су у питању догађаји у оквиру породичних проблема и смрти и здравствених проблема, док професионални проблеми нису статистички значајно повезани ни са једном од четири варијабле којима се испитује успостављање нове равнотеже између мушке и женске полне улоге унутар особе. Проблеми са законом и људима повезани су са варијаблама помирење маскулиност-фемининост, маскулиност и андрогиност, на тај начин да се с повећавањем броја догађаја у оквиру ове категорије смањују скорови испитаника на варијаблама помирење маскулиност-фемининост и маскулиност, а расту скорови на варијабли андрогиност.

За разлику од оних који су се сусрели са већим бројем догађаја из групе позитивних, породичних и здравствених проблема, код испитаника који су доживели мањи број стресних животних догађаја из наведених категорија, у већем степену је дошло до успостављања нове равнотеже између мушке и женске полне улоге, уз појачавање андрогиних карактеристика личности и смањивање маскулених. Поред тога, они који су доживели већи број најтрауматичнијих догађаја имају израженије феминине карактеристике личности, за разлику од испитаника који се током живота нису сусретали са превише догађаја у оквиру смрти и здравствених проблема. На крају, за разлику од оних које немају толико честе проблеме са законом и људима, особе са

већим искуством проживљених догађаја из ове групе одликује спорији напредак у успостављању нове равнотеже између мушких и женских карактеристика личности, смањена црта маскулиности и повећане андрогине карактеристике личности (Табела 272).

Табела 272. Корелације

		ПОЗИТИВНИ ЖИВОТНИ ДОГАЂАЈИ	ПОРОДИЧНИ ПРОБЛЕМИ	СМРТ И ЗДРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОБЛЕМИ СА ЗАКОНОМ И ЉУДИМА
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ-ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	-.250**	-.204**	-.268**	-.033	-.107*
	<i>Sig.</i>	.000	.000	.000	.415	.018
	<i>N</i>	600	600	600	600	600
МАСКУЛИНОСТ	<i>rho</i>	.102*	.103*	.214**	.033	-.142**
	<i>Sig.</i>	.023	.011	.000	.421	.000
	<i>N</i>	600	600	600	600	600
ФЕМИНИНОСТ	<i>rho</i>	-.032	-.027	.103*	-.009	.018
	<i>Sig.</i>	.433	.509	.012	.822	.661
	<i>N</i>	600	600	600	600	600
АНДРОГИНОСТ	<i>rho</i>	-.104*	-.100*	-.109*	-.035	.123**
	<i>Sig.</i>	.022	.027	.035	.386	.003
	<i>N</i>	600	600	600	600	600

** корелација је значајна на нивоу 0.01

* корелација је значајна на нивоу 0.05

Када су у питању различите категорије стресних животних догађаја и варијабле којима се региструје напредак у успостављању нове равнотеже и помирењу супротности добитак-губитак, односно деструкција-креација, једина слаба негативна корелација добијена је између варијабли помирење добитак-губитак и позитивни животни догађаји. То значи да са порастом доживљених позитивних догађаја опадају вредности испитаника на овој варијабли. Повезаност животних догађаја из осталих категорија са варијаблама помирење супротности добитак-губитак и генеративност није на статистички значајном нивоу. Односно особе са богатијим животним искуством позитивних догађаја у мањем степену су успеле да успоставе нову равнотежу између животних добитака и губитака, за разлику од оних који нису доживеле велики број позитивних животних искустава и код којих је наведена унутрашња промена интензивнија (Табела 273).

Табела 273. Корелације

		ПОЗИТИВНИ ЖИВОТНИ ДОГАЂАЈИ	ПОРОДИЧНИ ПРОБЛЕМИ	СМРТ И ЗДРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОБЛЕМИ СА ЗАКОНОМ И ЉУДИМА
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	<i>rho</i>	-.117**	-.074	-.080	.006	.039
	<i>Sig.</i>	.004	.069	.050	.893	.344
	<i>N</i>	600	600	600	600	600
ГЕНЕРАТИВНОСТ	<i>rho</i>	.001	-.034	-.035	-.059	-.077
	<i>Sig.</i>	.977	.406	.388	.147	.060
	<i>N</i>	600	600	600	600	600

** корелација је значајна на нивоу 0.01

Што се тиче односа између различитих категорија стресних животних догађаја и варијабли којима се мери напредак у успостављању нове равнотеже између тенденције особе да буде сама и са другим људима, ситуација је следећа. Позитивни

животни догађаји у слабој су вези са варијаблом помирење супротности приближавања-одвајање, у смислу да са повећањем њиховог броја опадају вредности испитаника на наведеној варијабли. Животни догађаји у оквиру породичних проблема такође су у слабом негативним корелацијама са обе тестиране варијабле, док стресни догађаји из категорије смрт и здравствени проблеми нису повезани на статистички значајном нивоу ни са једном од тестираних варијабли. Догађаји у оквиру професионалних, и проблема са законом и људима, статистички значајно су повезани са варијаблом преферирана самоћа, у смислу да с повећањем њиховог броја опадају скорови испитаника на поменутој варијабли. Остале корелације нису на статистички значајном нивоу. За разлику од оних који су се током живота сусрели са већим бројем позитивних догађаја, код испитаника са наведеним мањим позитивним искуством, у већем степену је дошло до напретка у помирењу супротности приближавања-одвајања. Насупрот испитаника који имају мање проживљених стресних догађаја током живота, они који имају више искустава са професионалним и проблемима са законом и људима имају мању тенденцију да буду сами, док је код оних са породичним проблемима, поред смањења ове тенденције, у мањем степену дошло и до успостављања нове равнотеже између приближавања и одвајања (Табела 274).

Табела 274. Корелације

		ПОЗИТИВНИ ЖИВОТНИ ДОГАЂАЈИ	ПОРОДИЧНИ ПРОБЛЕМИ	СМРТ И ЗДРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОБЛЕМИ СА ЗАКОНОМ И ЉУДИМА
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	<i>rho</i>	-.132**	-.102*	-.067	-.014	.018
	<i>Sig.</i>	.001	.023	.101	.727	.655
	<i>N</i>	600	600	600	600	600
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	<i>rho</i>	-.053	-.104*	-.049	-.123**	-.103*
	<i>Sig.</i>	.194	.016	.230	.002	.028
	<i>N</i>	600	600	600	600	600

** корелација је значајна на нивоу 0.01

* корелација је значајна на нивоу 0.05

30. Разлике између особа које су доживеле различиту врсту стресних догађаја у достигнутом нивоу осећања смисла живота

Од свих стресних животних догађаја, једино су они из категорије смрт и здравствени проблеми у вези са достигнутом нивоом осећања смисла живота. Наиме, са порастом броја стресних животних догађаја из ове категорије смањује се интензитет стабилног осећања постојања смисла живота, а расте интензитет осећања активне потраге за смислом. Односно, за разлику од оних који су се током живота сусреле са мањим бројем ових најтрауматичнијих животних догађаја, особе које су доживеле већи број стресних животних догађаја из наведене категорије одликује појачано осећање

потраге за смислом живота а снижено осећање постојања стабилног смисла живота (Табела 275).

Табела 275. Корелације

		ПОЗИТИВНИ ЖИВОТНИ ДОГАЂАЈИ	ПОРОДИЧНИ ПРОБЛЕМИ	СМРТ И ЗДРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОБЛЕМИ СА ЗАКОНОМ И ЉУДИМА
ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	<i>rho</i>	-.013	-.014	-.141**	.046	-.003
	<i>Sig.</i>	.752	.732	.001	.262	.939
	<i>N</i>	600	600	600	600	600
ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ	<i>rho</i>	-.017	.026	.107**	-.034	-.047
	<i>Sig.</i>	.680	.528	.009	.403	.249
	<i>N</i>	600	600	600	600	600

** корелација је значајна на нивоу 0.01

31. Разлике између особа које су доживеле различиту врсту стресних догађаја у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога

Догађаји у оквиру позитивних животних догађаја, породичних проблема и професионалних проблема у слабој су негативној корелацији са обе врсте **конфликта породичних и професионалних улога**, што значи да са порастом њиховог броја, опада интензитет наведеног облика усклађивања улога. Повезаност стресних животних догађаја из категорија смрт и здравствени проблеми и проблеми са законом и људима, са конфликтом породичних и професионалних улога оба смера, нису на статистички значајном нивоу. То би значило да је, за разлику од особа које нису проживеле велики број стресних животних догађаја из групе позитивних догађаја, породичних и професионалних проблема, код оних са доживљеним већим бројем догађаја из наведених категорија у мањем степену изражен конфликт породичних и професионалних улога (Табела 276).

Табела 276. Корелације

		ПОЗИТИВНИ ЖИВОТНИ ДОГАЂАЈИ	ПОРОДИЧНИ ПРОБЛЕМИ	СМРТ И ЗДРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОБЛЕМИ СА ЗАКОНОМ И ЉУДИМА
КОНФЛИКТ ПОСАО-ПОРОДИЦА	<i>rho</i>	-.132*	-.151**	-.050	-.147**	-.096
	<i>Sig.</i>	.018	.006	.366	.008	.084
	<i>N</i>	325	325	325	325	325
КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСАО	<i>rho</i>	-.155**	-.209**	-.071	-.132*	-.066
	<i>Sig.</i>	.005	.000	.199	.017	.235
	<i>N</i>	325	325	325	325	325

** корелација је значајна на нивоу 0.01

* корелација је значајна на нивоу 0.05

У наредној табели може се видети да не постоји статистички значајна повезаност између врсте стресних животних догађаја и обе врсте-смера преливања породичних и професионалних улога, односно да се особе са различитим искуством доживљених стресних животних догађаја у оквиру пет наведених категорија, не разликују међусобно када је у питању овај облик усклађивања улога.

Табела 277. Корелације

		ПОЗИТИВНИ ЖИВОТНИ ДОГАЂАЈИ	ПОРОДИЧНИ ПРОБЛЕМИ	СМРТ И ЗДРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОБЛЕМИ СА ЗАКОНОМ И ЉУДИМА
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	<i>rho</i>	-.080	-.023	.032	-.027	-.016
	<i>Sig.</i>	.152	.677	.563	.634	.772
	<i>N</i>	325	325	325	325	325
ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО	<i>rho</i>	-.095	-.092	-.047	-.089	-.046
	<i>Sig.</i>	.088	.097	.401	.110	.407
	<i>N</i>	325	325	325	325	325

Што се тиче односа подршке, коју испитаници добијају како би адекватно ускладили породичне са професионалним улогама, са различитим категоријама стресних животних догађаја ситуација је следећа. Догађаји у оквиру категорија позитивни животни догађаји и породични проблеми у слабој су, али статистички значајној, позитивној корелацији са подршком, када се она посматра као континуална варијабла, али не и са екстерном подршком, која представља категоричку варијаблу. Са порастом животних догађаја у оквиру ове две наведене категорије расте и интензитет подршке коју испитаници добијају. Пораст броја стресних животних догађаја у оквиру категорије смрт и здравствени проблеми праћен је порастом интензитета на варијабли подршка, која је представљена као континуална варијабла, односно опадањем скорова испитаника на категоричкој варијабли екстерна подршка. Повезаност догађаја у оквиру професионалних и проблема са законом и људима са обе варијабле којима се региструје и мери подршка коју испитаници добијају, није на статистички значајном нивоу. У односу на разлике које постоје у скоровима међу испитаницима који су доживели већи број од оних који су доживели мање стресних догађаја из наведених категорија, може се рећи да они са већим искуством догађаја у оквиру позитивних, породичних и здравствених проблема добијају генерално више подршке, с тим да они који имају веће искуство са последњим најтрауматичнијим догађајима ређе и ангажују неког ко би им помогао око кућних послова и/или бриге о деци (Табела 278).

Табела 278. Корелације

		ПОЗИТИВНИ ЖИВОТНИ ДОГАЂАЈИ	ПОРОДИЧНИ ПРОБЛЕМИ	СМРТ И ЗДРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОБЛЕМИ СА ЗАКОНОМ И ЉУДИМА
ПОДРШКА (континуална)	<i>rho</i>	.167**	.159**	.111*	.037	-.083
	<i>Sig.</i>	.003	.004	.046	.510	.134
	<i>N</i>	325	325	325	325	325
ЕКСТЕРНА ПОДРШКА	<i>rho</i>	.028	.026	-.143**	-.049	-.048
	<i>Sig.</i>	.617	.635	.010	.375	.385
	<i>N</i>	325	325	325	325	325

** корелација је значајна на нивоу 0.01

* корелација је значајна на нивоу 0.05

Добијени резултати, који су представљени у наредној табели показују да не постоји статистички значајна повезаност између врсте стресних животних догађаја, ни са једном од две варијабле којима се испитује међузависност породичних и

професионалних улога, што значи да нема разлике у скоровима испитаника на наведеним варијаблама када се има у виду њихово искуство са различитим категоријама стресних животних догађаја.

Табела 279. Корелације

		ПОЗИТИВНИ ЖИВОТНИ ДОГАЂАЈИ	ПОРОДИЧНИ ПРОБЛЕМИ	СМРТ И ЗДРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОБЛЕМИ СА ЗАКОНОМ И ЉУДИМА
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	<i>rho</i>	-.018	-.019	.073	.031	-.013
	<i>Sig.</i>	.746	.734	.192	.574	.815
	<i>N</i>	325	325	325	325	325
ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	<i>rho</i>	-.080	.044	.074	.094	.087
	<i>Sig.</i>	.150	.433	.186	.091	.117
	<i>N</i>	325	325	325	325	325

Породични проблеми су у слабој, али статистички значајној, вези са негативним емоцијама, у смислу да се са повећањем броја догађаја из ове категорије смањује интензитет, односно учесталост, доживљавања негативних емоција које се јављају због истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога. На исти начин су са негативним емоцијама повезани животни догађаји из категорије професионалних проблема, који су још у вези и са позитивним емоцијама, чија се учесталост повећава са порастом проживљених догађаја у оквиру ове категорије. Догађаји у оквиру категорије смрт и здравствени проблеми у слабој су вези са позитивним емоцијама, које се учесталије јављају са порастом броја доживљених стресних догађаја у оквиру ове категорије. Повезаност животних догађаја у оквиру категорија позитивних животних догађаја и проблема са законом и људима са позитивним и негативним емоцијама, које се јављају услед истовременог постојања и обављања одређених породичних и професионалних улога, није на статистички значајном нивоу. За разлику од особа које се током живота нису сусретале са већим бројем догађаја из наведених категорија, особе са већим искуством породичних и професионалних проблема имају слабије негативне емоције, док оне са повећаним бројем доживљених догађаја из категорије смрт и здравствени проблеми имају интензивније позитивне емоције због истовременог постојања и обављања одређених породичних и професионалних улога, као и особе са професионалним проблемима, насупрот оних које нису искусиле толико животних догађаја из поменутих категорија (Табела 280).

Однос између различитих категорија стресних животних догађаја и последње мерене варијабле у оквиру облика усклађивања породичних и професионалних улога представљен је такође у наредној табели. Види се да су догађаји у оквиру породичних и професионалних проблема, као и смрти и здравствених проблема повезани са

варијаблом разочараност и резигнација у смислу да њен интензитет расте са повећањем доживљених животних догађаја у оквиру наведених категорија. Повезаност ове варијабле са позитивним животним догађајима и проблемима са законом и људима није на статистички значајном нивоу. То значи да, за разлику од особа које нису доживеле тако велики број догађаја у оквиру породичних, професионалних и здравствених проблема, оне које имају богата животна искуства са догађајима из наведених категорија имају и интензивније осећање разочараности и резигнације сопственим животом и улогама које у оквиру њега имају (Табела 280).

Табела 280. Корелације

		ПОЗИТИВНИ ЖИВОТНИ ДОГАЂАЈИ	ПОРОДИЧНИ ПРОБЛЕМИ	СМРТ И ЗДРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОБЛЕМИ СА ЗАКОНОМ И ЉУДИМА
ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>rho</i>	-.015	.088	.147**	.159**	.012
	<i>Sig.</i>	.784	.114	.008	.004	.833
	<i>N</i>	325	325	325	325	325
НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	<i>rho</i>	-.063	-.147**	-.048	-.143**	-.085
	<i>Sig.</i>	.258	.008	.393	.010	.128
	<i>N</i>	325	325	325	325	325
РАЗОЧАРАНOST И РЕЗИГНАЦИЈА	<i>rho</i>	.058	.276**	.204**	.209**	.103
	<i>Sig.</i>	.372	.000	.001	.001	.112
	<i>N</i>	325	325	325	325	325

** корелација је значајна на нивоу 0.01

32. Разлике између особа које су доживеле различиту врсту стресних догађаја у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога

Позитивни животни догађаји статистички значајно су повезани са све четири варијабле којима се региструје и мере различити аспекти задовољства, које се јавља услед обављања одређених породичних и професионалних улога. С тим да се с порастом броја животних догађаја из ове категорије смањује ниво задовољства децом, укупног задовољства преузетим улогама и стреса услед обављања истих, а повећава ниво задовољства послом и финансијском сигурношћу. Сличан однос постоји и између породичних догађаја у оквиру проблема и смрти и здравствених проблема, који су на описани начин повезани са свим наведеним варијаблима изузев варијабле укупно задовољство преузетим улогама. Однос животних догађаја из наведених категорија са овом варијаблом није на статистички значајном нивоу, који би указивао на постојање било какве повезаности. Професионални проблеми повезани су са задовољством послом и финансијском сигурношћу и укупним задовољством због преузетих улога, у смислу да се са повећањем броја животних догађаја у оквиру ових категорија повећава и разматрани ниво задовољства, док се истовремено смањује стрес, односно напор који особе осећају приликом обављања одређених професионалних и породичних улога.

Проблеми са законом и другим људима повезани су на статистички значајном нивоу са осећањем задовољства децом и укупним нивоом задовољства преузетим улогама, при чему се с порастом броја стресних животних догађаја у оквиру ове категорије повећава ниво задовољства на наведеним варијаблама. Наведени резултати представљени су у наредној табели.

Табела 281. *Корелације*

		ПОЗИТИВНИ ЖИВОТНИ ДОГАЂАЈИ	ПОРОДИЧНИ ПРОБЛЕМИ	СМРТ И ЗДРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ	ПРОБЛЕМИ СА ЗАКОНОМ И ЉУДИМА
ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	<i>rho</i>	.143**	.128*	.282**	.145**	-.049
	<i>Sig.</i>	.010	.021	.000	.009	.378
	<i>N</i>	325	325	325	325	325
ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	<i>rho</i>	-.159**	-.139*	-.200**	.009	.148**
	<i>Sig.</i>	.004	.012	.000	.870	.008
	<i>N</i>	325	325	325	325	325
ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	<i>rho</i>	-.227**	.070	-.040	.200**	.207**
	<i>Sig.</i>	.000	.208	.469	.000	.000
	<i>N</i>	325	325	325	325	325
СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	<i>rho</i>	-.124*	-.263**	-.243**	-.213**	-.040
	<i>Sig.</i>	.025	.000	.000	.000	.472
	<i>N</i>	325	325	325	325	325

** корелација је значајна на нивоу 0.01

* корелација је значајна на нивоу 0.05

Из претходне табеле може се видети да се особе које су доживеле већи број стресних животних догађаја из групе позитивних догађаја, породичних и професионалних проблема, као и смрти и здравствених проблема, разликују од оних које су проживеле мањи број догађаја из наведених категорија, по интензивнијем осећању задовољства послом и финансијском сигурношћу као и смањеном интензитету стреса при обављању одређених породичних и професионалних улога. Поред тога испитаници са већим бројем проживљених догађаја из прве три категорије и проблема са законом и људима су задовољнији својом децом, док је генерално већи степен задовољства преузетим улогама забележен код особа које су доживеле већи број позитивних животних догађаја, професионалних и проблема са законом и људима у односу на особе које су проживеле мањи број стресних догађаја.

33. Разлике између особа из различитих региона Србије у испољавању кризе средњих година

➤ према Марморовој теорији – Спољашње манифестације

Креативно и успешно суочавање са кризом најзаступљеније је код испитаника из западне и источне Србије. Затим код оних из централне и северне Србије, док је у најмањој мери присутно код испитаника из јужне Србије. Декомпензација је, с друге стране, најприсутнија код испитаника из јужне и источне Србије а затим редом код испитаника из западне, централне и северне Србије. Механизам порицања са бекством

најизраженији је, такође, код испитаника из јужне и источне Србије а затим код испитаника из западне и северне Србије, док је најмање присутан код оних из централне Србије. Механизам порицања са наткомпензацијом у највећем степену је заступљен код испитаника из јужне и северне Србије. По даљој заступљености овог механизма следе испитаници из централне, источне и западне Србије (Табела 282).

Табела 282. Рангови

	РЕГИОН	N	MR
КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	Централна Србија	120	298.06
	Јужна Србија	120	267.15
	Источна Србија	120	306.08
	Западна Србија	120	338.46
	Северна Србија	120	292.75
	Укупно	600	
ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	Централна Србија	120	267.79
	Јужна Србија	120	336.18
	Источна Србија	120	320.32
	Западна Србија	120	312.20
	Северна Србија	120	266.01
	Укупно	600	
ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	Централна Србија	120	252.12
	Јужна Србија	120	344.92
	Источна Србија	120	322.75
	Западна Србија	120	317.12
	Северна Србија	120	265.60
	Укупно	600	
ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ	Централна Србија	120	303.27
	Јужна Србија	120	332.04
	Источна Србија	120	286.18
	Западна Србија	120	264.87
	Северна Србија	120	316.15
	Укупно	600	

Све добијене разлике у скоровима испитаника из различитих региона Србије на наведеним механизмима на статистички значајном су нивоу, што се може видети у следећој табели.

Табела 283. Резултати Крускал-Валисовог теста

	КРЕАТИВНО СУОЧАВАЊЕ	ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА	ПОРИЦАЊЕ СА БЕКСТВОМ	ПОРИЦАЊЕ СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ
χ^2	10.632	16.242	25.272	10.947
df	4	4	4	4
Sig.	.031	.003	.000	.027

Група варијабла: регион

➤ **према Левинсоновој теорији – Унутрашње промене**

Наредна табела садржи податке о статистичкој значајности разлика у скоровима испитаника из различитих региона Србије на варијабли помирење супротности млад-стар. Види се да добијене разлике нису на статистички значајном нивоу.

Табела 284. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР
χ^2	1.132
df	4
Sig.	.889

Група варијабла: регион

Величина разлика у скоровима испитаника приказана је у Табели 285.

Табела 285. Рангови

	РЕГИОН	N	MR
ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР	Централна Србија	120	304.07
	Јужна Србија	120	307.15
	Источна Србија	120	289.61
	Западна Србија	120	308.15
	Северна Србија	120	293.52
	Укупно	600	

Добијене разлике у скоровима испитаника на варијаблама којима се испитује и мери помирење другог пара супротности према Левинсоновој теорији на статистички значајном су нивоу за варијабле помирење маскулиност-фемининост, маскулиност и фемининост, али не и за варијаблу андрогиност (Табела 286).

Табела 286. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ-ФЕМИНИНОСТ	МАСКУЛИНОСТ	ФЕМИНИНОСТ	АНДРОГИНОСТ
χ^2	19.279	10.591	16.313	2.137
df	4	4	4	4
Sig.	.001	.032	.003	.711

Група варијабла: регион

Варијабла помирење супротности маскулиност-фемининост најизраженија је код испитаника из јужне и западне Србије, затим оних из северне и централне Србије, док је најмање изражена код испитаника из источне Србије. Маскулиност је најприсутнија код испитаника из западне, одмах затим код оних из централне и јужне Србије, а најмања је код испитаника из северне и источне Србије. Фемининост, односно наглашене женске карактеристике, присутна је у највећем степену код оних из западне и централне, затим код испитаника из јужне, северне и на крају оних из источне Србије (Табела 287).

Табела 287. Рангови

	РЕГИОН	N	MR
ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ- ФЕМИНИНОСТ	Централна Србија	120	269.78
	Јужна Србија	120	335.64
	Источна Србија	120	260.78
	Западна Србија	120	332.55
	Северна Србија	120	303.76
	Укупно	600	
МАСКУЛИНОСТ	Централна Србија	120	312.43
	Јужна Србија	120	312.41
	Источна Србија	120	270.76
	Западна Србија	120	330.51
	Северна Србија	120	276.39
	Укупно	600	
ФЕМИНИНОСТ	Централна Србија	120	316.53
	Јужна Србија	120	290.31
	Источна Србија	120	265.40
	Западна Србија	120	347.24
	Северна Србија	120	283.03
	Укупно	600	
АНДРОГИНОСТ	Централна Србија	120	305.92
	Јужна Србија	120	283.45
	Источна Србија	120	293.74
	Западна Србија	120	309.48
	Северна Србија	120	309.91
	Укупно	600	

Подаци из наредне табеле показују да су на варијаблама којима се испитује успостављање равнотеже између трећег пара супротности према Левинсоновој теорији – добитка-губитка добијене разлике у скоровима између испитаника који живе и раде у различитим регионима Србије на статистички значајном нивоу за варијаблу генеративност, али не и варијаблу помирење добитак-губитак.

Табела 288. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК	ГЕНЕРАТИВНОСТ
χ^2	7.189	11.407
df	4	4
Sig.	.126	.022

Групна варијабла: регион

Генеративност је најизраженија код испитаника из западне и источне, затим код оних из јужне и централне Србије, док је најмање присутна код особа које живе и раде у северној Србији (Табела 289).

Табела 289. Рангови

	РЕГИОН	N	MR
ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК- ГУБИТАК	Централна Србија	120	291.32
	Јужна Србија	120	334.53
	Источна Србија	120	305.49
	Западна Србија	120	279.33
	Северна Србија	120	291.84
	Укупно	600	
ГЕНЕРАТИВНОСТ	Централна Србија	120	282.48
	Јужна Србија	120	287.98
	Источна Србија	120	323.98
	Западна Србија	120	333.99
	Северна Србија	120	274.07
	Укупно	600	

Добијене разлике у скоровима између испитаника из различитих региона Србије на варијаблама помирење приближавање-одвајање и преферирана самоћа приказане су у наредној табели.

Табела 290. Рангови

	РЕГИОН	N	MR
ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ	Централна Србија	120	296.00
	Јужна Србија	120	336.76
	Источна Србија	120	297.94
	Западна Србија	120	277.25
	Северна Србија	120	294.55
	Укупно	600	
ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА	Централна Србија	120	278.23
	Јужна Србија	120	302.89
	Источна Србија	120	290.11
	Западна Србија	120	318.98
	Северна Србија	120	312.28
	Укупно	600	

Међутим, без обзира на постојање извесних разлика, њихова величина није на статистички значајном нивоу који би указивао на стварне разлике које постоје на испитиваном узорку (Табела 291).

Табела 291. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ОДВАЈАЊЕ	ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА
χ^2	7.684	4.365
df	4	4
Sig.	.104	.359

Група варијабла: регион

34. Разлике између особа из различитих региона Србије у достигнутом нивоу осећања смисла живота

Резултати Крускал-Валисовог теста, који су приказани у наредној табели, показују да су добијене разлике у скоровима испитаника из различитих региона Србије на статистички значајном нивоу само за варијаблу осећање постојања смисла, али не и за варијаблу осећање потраге за смислом живота.

Табела 292. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ
χ^2	18.181	7.282
df	4	4
Sig.	.001	.122

Група варијабла: регион

Осећање постојања смисла живота најинтензивније је код особа које живе и раде у западној и централној Србији, затим код оних из северне и јужне Србије, док је најмањег интензитета код испитаника из источне Србије (Табела 293).

Табела 293. Рангови

	РЕГИОН	N	MR
ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА	Централна Србија	120	319.58
	Јужна Србија	120	278.28
	Источна Србија	120	268.68
	Западна Србија	120	349.90
	Северна Србија	120	286.07
	Укупно	600	
ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ	Централна Србија	120	285.78
	Јужна Србија	120	312.22
	Источна Србија	120	288.12
	Западна Србија	120	332.63
	Северна Србија	120	283.75
	Укупно	600	

35. Разлике између особа из различитих региона Србије у појединим облицима усклађивања породичних и професионалних улога

Конфликт породичних и професионалних улога, смера од посла ка породици најприсутнији је код испитаника из јужне и источне Србије, затим код оних из западне и централне Србије, који имају исти средњи ранг, док је најмање изражен код особа које живе и раде у северном региону Србије. Слично управо описаном, други смер конфликта, од породице ка послу, убедљиво је најприсутнији код испитаника из јужне Србије, затим код оних из западне и источне Србије, који имају сличне средње рангове на овој варијабли, па код оних из централне и северне Србије, код којих су такође регистроване приближне вредности средњих рангова (Табела 294).

Табела 294. Рангови

	РЕГИОН	N	MR
КОНФЛИКТ ПОСАО-ПОРОДИЦА	Централна Србија	61	149.48
	Јужна Србија	59	198.91
	Источна Србија	68	177.71
	Западна Србија	63	149.48
	Северна Србија	74	143.50
	Укупно	325	
КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСАО	Централна Србија	61	146.78
	Јужна Србија	59	205.31
	Источна Србија	68	160.81
	Западна Србија	63	161.63
	Северна Србија	74	145.82
	Укупно	325	

Добијене разлике у скоровима испитаника из различитих региона када су у питању оба смера конфликт улога, на статистички значајном су нивоу, што се може видети у наредној табели.

Табела 295. Резултати Крускал-Валисовог теста

	КОНФЛИКТ ПОСАО-ПОРОДИЦА	КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА-ПОСАО
χ^2	16.119	16.618
df	4	4
Sig.	.003	.002

Група варијабла: регион

Резултати разлика у скоровима испитаника из различитих региона Србије на преливању улога, другом основном облику усклађивања породичних са професионалним улогама, представљени су у следећој табели. Смер преливања од посла ка породици најизраженији је код испитаника из јужне Србије, затим код оних из западне, источне и централне Србије, док је у најмањој мери присутан код испитаника из северне Србије. С друге стране, смер преливања од породице ка послу, најприсутнији је код испитаника из западне Србије. По заступљености овог облика усклађивања следе испитаници из централне, источне и јужне Србије, док знатно ниже скорове у односу на све остале групе, такође имају испитаници из северне Србије.

Табела 296. Рангови

	РЕГИОН	N	MR
ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	Централна Србија	61	168.07
	Јужна Србија	59	181.14
	Источна Србија	68	170.88
	Западна Србија	63	179.07
	Северна Србија	74	123.43
	Укупно	325	
ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО	Централна Србија	61	179.75
	Јужна Србија	59	156.37
	Источна Србија	68	163.54
	Западна Србија	63	192.44
	Северна Србија	74	128.92
	Укупно	325	

Разлике у скоровима испитаника на испитиваним варијаблама на статистички су значајном нивоу (Табела 297).

Табела 297. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА	ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО
χ^2	17.868	18.240
df	4	4
Sig.	.001	.001

Група варијабли: регион

Подршка коју особе добијају од партнера, радног места и других особа како би што успешније ускладили своје породичне са професионалним улогама најинтензивнија је испитаника из западне и северне Србије, затим код оних из централне и јужне, док је најмањи интензитет подршке присутан код испитаника из источне Србије (Табела 298).

Табела 298. Рангови

	РЕГИОН	N	MR
ПОДРШКА (континуална)	Централна Србија	61	162.60
	Јужна Србија	59	161.33
	Источна Србија	68	127.08
	Западна Србија	63	183.94
	Северна Србија	74	179.84
	Укупно	325	

Разлике у скоровима испитаника на наведеној варијабли на статистички значајном су нивоу што се може видети из наредне табеле.

Табела 299. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОДРШКА (континуална)
χ^2	15.503
df	4
Sig.	.004

Група варијабли: регион

У следећој табели се прецизније могу видети све комбинације категорија варијабли екстерна подршка и регион, као и број испитаника у свакој од испитаних комбинација.

Табела 300. Укритање варијабли

		ЕКСТЕРНА ПОДРШКА			Укупно
		Потпуна	Делимична	Непостојање	
РЕГИОН	Централна Србија	2	7	52	61
	Јужна Србија	4	4	51	59
	Источна Србија	3	8	57	68
	Западна Србија	5	3	55	63
	Северна Србија	6	8	60	74
Укупно		20	30	275	325

Међутим, као што се може видети у Табели 301, није утврђено постојање разлика између теоријских и емпиријских фреквенција испитиваних варијабли, тј. резултат χ^2 теста није на статистички значајном нивоу. Такође, ни вредност ϕ коефицијента корелације, који би указивао на евентуално постојање повезаности између наведених варијабли, није на статистички значајном нивоу (Табела 302).

Табела 301. Резултати χ^2 теста

	Вредност	df	Sig.
χ^2	4.924	8	.766
N	325		

Табела 302. Корелација категоријских варијабли

	Вредност	Sig.
Φ (ϕ)	.123	.766
N	325	

Резултати статистичке анализе која се користи за утврђивање разлика у скоровима испитаника из различитих региона на варијаблама којима се региструје и мери међузависност породичних и професионалних улога приказани су у Табели 303. Прожетост породичних са професионалним улогама најприсутнија је код испитаника из западне Србије, затим оних из централне и јужне, док је најмање присутна код испитаника из источне и северне Србије. Жртвовање времена које би се провело са породицом због пословних обавеза у циљу обезбеђивања бољег живота, најизраженије је код испитаника који живе и раде у западном и јужном региону Србије, затим код оних из источног и северног региона, док је у најмањем степену присутно код испитаника из централне Србије.

Табела 303. Рангови

	РЕГИОН	N	MR
ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	Централна Србија	61	168.41
	Јужна Србија	59	159.16
	Источна Србија	68	152.15
	Западна Србија	63	194.71
	Северна Србија	74	144.58
	Укупно	325	
ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА	Централна Србија	61	131.97
	Јужна Србија	59	182.32
	Источна Србија	68	152.37
	Западна Србија	63	199.55
	Северна Србија	74	151.83
	Укупно	325	

Добијене разлике у скоровима испитаника на обе испитиване варијабле на статистички су значајном нивоу (Табела 304).

Табела 304. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПРОЖЕТОСТ УЛОГА	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА
χ^2	11.803	22.205
df	4	4
Sig.	.019	.000

Група варијабла: регион

У наредној табели представљен је ниво статистичке значајности разлика у скоровима испитаника из различитих региона Србије на варијаблама којима се мере емоције које се јављају због истовременог постојања и обављања одређених породичних и професионалних улога и варијабли разочараност и резигнација. Статистички значајне разлике у скоровима испитаника из различитих региона добијене су на варијабли разочараност и резигнација као и на варијабли позитивне, али не и негативне емоције. Добијене разлике у скоровима испитаника на високом су нивоу статистичке значајности.

Табела 305. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	РАЗОЧАРАНOST И РЕЗИГНАЦИЈА
χ^2	30.607	7.484	25.723
df	4	4	4
Sig.	.000	.112	.000

Група варијабла: регион

Код испитаника из западне Србије су у убедљиво највећем степену присутне позитивне емоције због истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога. По заступљености позитивних емоција, даље следе испитаници из северне, а затим из јужне, западне и централне Србије на крају. Разочараност и резигнација најизраженија је код испитаника из западне и северне Србије, затим код оних из централног и источног региона Србије, док је најмање присутна код испитаника из јужне Србије (Табела 306).

Табела 306. Рангови

	РЕГИОН	N	MR
ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	Централна Србија	61	157.76
	Јужна Србија	59	169.96
	Источна Србија	68	117.07
	Западна Србија	63	206.03
	Северна Србија	74	167.34
	Укупно	325	
НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ	Централна Србија	61	151.24
	Јужна Србија	59	153.35
	Источна Србија	68	188.14
	Западна Србија	63	152.30
	Северна Србија	74	166.40
	Укупно	325	
РАЗОЧАРАНОСТ И РЕЗИГНАЦИЈА	Централна Србија	50	110.50
	Јужна Србија	42	92.26
	Источна Србија	55	105.46
	Западна Србија	45	149.64
	Северна Србија	49	147.48
	Укупно	241	

36. Разлике између особа из различитих региона Србије у различитим аспектима задовољства при обављању одређених породичних и професионалних улога

Резултати статистичке значајности разлика у скоровима испитаника из различитих региона Србије на четири варијабле којима се испитују различити аспекти задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога дати су у наредној табели. Добијене разлике у скоровима испитаника из различитих региона на статистички значајном су нивоу једино на варијабли стрес, односно напор, који се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога. Разлике у скоровима испитаника на варијаблима задовољство послом и финансијском сигурношћу, задовољство децом и укупно задовољство преузетим улогама нису на адекватном нивоу статистичке значајности да би се могле сматрати одразом стварних разлика које постоје на испитиваном узорку.

Табела 307. Резултати Крускал-Валисовог теста

	ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА
χ^2	3.065	5.952	5.590	18.210
df	4	4	4	4
Sig.	.547	.203	.232	.001

Група варијабла: регион

Ниво стреса, односно напора, који се јавља због обављања одређених породичних и професионалних улога, највећи је код испитаника из источног региона Србије, затим код оних из јужне, северне и централне Србије, док је најмањи код испитаника из западне Србије (Табела 308).

Табела 308. Рангови

	РЕГИОН	N	MR
ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКА СИГУРНОСТ	Централна Србија	61	169.28
	Јужна Србија	59	158.24
	Источна Србија	68	147.47
	Западна Србија	63	171.24
	Северна Србија	74	168.88
	Укупно	325	
ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ	Централна Србија	61	180.75
	Јужна Србија	59	144.53
	Источна Србија	68	152.16
	Западна Србија	63	168.28
	Северна Србија	74	168.56
	Укупно	325	
ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА	Централна Србија	61	168.97
	Јужна Србија	59	167.29
	Источна Србија	68	147.71
	Западна Србија	63	181.77
	Северна Србија	74	152.74
	Укупно	325	
СТРЕС ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА	Централна Србија	61	150.31
	Јужна Србија	59	168.50
	Источна Србија	68	200.58
	Западна Србија	63	134.90
	Северна Србија	74	158.47
	Укупно	325	

ДИСКУСИЈА РЕЗУЛТАТА

Резултати истраживања у оквиру ове докторске дисертације груписани су у пет великих целина. У прве две представљени су резултати провере општих и специфичних хипотеза, који се налазе у наставку. У трећој целини налазе се резултати провере нормалности расподеле скорова испитаника на варијаблама (*Прилог 1*). Метријске карактеристике коришћених инструмената провераване су у четвртој (*Прилог 2*), док се у петој налазе подаци о факторској структури инструмената (*Прилог 3*).

Дистрибуција скорова на свим испитиваним варијаблама на статистички значајном нивоу одступа од нормалне, што је условило примену непараметријских техника приликом обраде података.

Факторска анализа као главна и веома важна техника за откривање прецизне структуре и валидности коришћених инструмената, спроведена је на свим инструментима, с посебном пажњом и акцентом на онима који су посебно креирани за потребе актуелног истраживања и онима који нису често коришћени на домаћој

популацији. Постојање извесног броја нових и у домаћој средини још не коришћених инструмената оправдава примену ове параметријске технике. Напомиње се и то да су пре спровођења поступка факторске анализе увек проверавани специфични услови за њену примену и оправданост, и да се тек након задовољења одређених круцијалних критеријума приступало даљој процедури и обради података. На основу добијених резултата одређиване су субскеале у оквиру нових инструмената, од којих су неки претрпели и одређену корекцију броја и избора ставки које су улазиле у поједине субскеале и инструмент у целини. Одређени фактори су, услед промене ставки које их засићују, добили другачије, резултатима примереније називе, док су поједине ставке, које се нису добро уклапале у структуру изолованих фактора, биле изузете из даље обраде података. Код инструмената који су опште познати и у широкој су употреби није вршена било каква корекција или редукција броја ставки које их чине, већ је само проверавана адекватност њихове факторске структуре на испитиваном узорку.

Одређивање осталих главних *метријских карактеристика* коришћених инструмената уследило је паралелно и по завршетку спровођења поступака факторске анализе, и приказано је у другом прилогу. Све коначне верзије нових инструмената показале су адекватне нивое поузданости како целог инструмента, тако и одређених субскеала и ставки, као и задовољавајућу дискриминативност појединачних ставки. Провераване су и приказане и метријске карактеристике осталих инструмената чија је примена на домаћој популацији широко распрострањена.

При разматрању *општих хипотеза* добијени резултати представљани су посебно за цео узорак, а посебно за део узорка који чине само припадници средњих година, како би се утврдиле евентуалне специфичности везане за ову категорију испитаника. Након сваког табеларног приказа добијених резултата, представљени су и шематски прикази, односно модели међуодноса између испитиваних варијабли. На крају су приказана и два комплексна и веома сложена интегрална модела, који обухватају међуодносе свих главних варијабли у оквиру спољашњих манифестација и унутрашњих промена карактеристичних за кризу средњих година, достигнутог нивоа осећања смисла живота, појединих облика усклађивања породичних и професионалних улога и различитих аспеката задовољства које се јавља приликом њиховог обављања.

Резултати показују да је прва основна хипотеза истраживања потврђена, односно да је добијен однос и установљена повезаност између одређених варијабли у складу са претпоставкама Марморовог и Левинсоновог одређења кризе средњих

година и њених манифестација, Франкловог и Стејцеровог одређења смисла живота и Теорије преливања породичних и професионалних улога.

Спољашње манифестације кризе средњих година произашле су из *Марморове теорије*, који је издвојио следећа четири карактеристична механизма: креативно и успешно суочавање са кризом, декомпензацију, механизам порицања са бекством и механизам порицања са наткомпензацијом. Њима је објашњено укупно 42.4 % варијансе.

У складу са наведеним теоријским одређењима, *на целом узорку*, утврђена је повезаност између креативног суочавања са кризом и механизма порицања са бекством ($r=.327$; $p<.001$) и наткомпензацијом ($r=-.180$; $p<.001$); декомпензације и механизма порицања са бекством ($r=.464$; $p<.001$); механизма порицања са бекством и механизма порицања са наткомпензацијом ($r=-.162$; $p<.001$). Интензивирањем шанси да веома различитим активностима порекну постојање кризе, код испитаника расту и могућности да упадну у неки облик декомпензације, кроз апатију, незаинтересованост, промену расположења или појаву разних страхова везаних за процес старења, али и шансе да се са кризом изборе на адекватан начин. Порицање кризе средњих година различитим покушајима негације, импулсивним, па чак и ризичним понашањима карактеристичним за период младости или адолесценције, која можда уопште нису упражњавана у тим раздобљима а сада постају доминантна, праћено је смањењем шанси да се криза средњих година доживи као нормална развојна промена и искористи као шанса за раст и употпуњавање личности.

У односу на цео узорак, *код испитаника средњих година* утврђен је однос између мањег броја варијабли. Повезаност постоји између креативног и успешног суочавања са кризом и декомпензације ($r=-.215$; $p<.001$), као и између декомпензације и механизма порицања са бекством ($r=.441$; $p<.001$). Са повећањем склоности испитаника средњих година да на кризу реагују декомпензацијом смањују се њихови капацитети да кризу разреше на креативан и успешан начин, док се повећавају изгледи да ће прибећи некој врсти порицања постојања кризе, гледањем телевизије, компулзивним радом, интензивним бављењем хобијем, уз потенцијално занемаривање пријатеља и чланова породице.

Из теоријских разматрања *Данијела Левинсона*, концептуализоване су дубоке унутрашње промене које би требало да се током кризе средњих година одвијају у особи. Оне подразумевају успостављање нове равнотеже у односу на ону која је била карактеристична за период младости, као и помирење одређених парова супротности –

младост-старост, маскулиност-фемининост, добитак-губитак односно деструкција-креација и приближавање-одвајање. Операционализацијом наведених промена у четири варијабле, односно фактора унутрашњих промена карактеристичних за кризу, објашњено је укупно 57.64 % варијансе.

У оквиру међусобног односа унутрашњих промена, које би према Левинсону требало да се одвијају за време кризе средњих година, када се посматра *цео узорак*, уочава се повезаност помирења младост-старост са појединим варијаблима којима се региструје и мери напредак у успостављању нове равнотеже између осталих парова супротности. Напредак у успостављању равнотеже између младости и старости праћен је напретком у успостављању нове равнотеже и између мушке и женске улоге у особи ($r=.522$; $p<.001$), уз опадање вредности маскулиних ($r=-.236$; $p<.001$) и фемининих карактеристика личности ($r=-.107$; $p<.001$) и пораст андрогиних ($r=.103$; $p<.05$). Ову унутрашњу промену прати и интензивирање и напредовање у помирењу добитка-губитка, односно деструкције-креације ($r=.236$; $p<.001$), генеративности ($r=.102$; $p<.05$) и приближавања-одвајања ($r=.176$; $p<.001$). Такође, добијена је повезаност и између помирења маскулиност-фемининост и одређених варијабли у оквиру осталих парова супротности, чији се напредак у успостављању равнотеже одвија у истом смеру и правцу, који је према Левинсону, карактеристичан за кризу средњих година. Прецизније, код особа које су успеле да помире мушку и женску улогу у себи, долази у већем степену и до помирења супротности добитак-губитак ($r=.196$; $p<.001$) и приближавања-одвајања ($r=.201$; $p<.001$). Код њих је такође изражена андрогиност ($r=.129$; $p<.001$), док су маскулиност ($r=-.245$; $p<.001$) и фемининост ($r=.101$; $p<.05$) снижене. Између варијабли којима се региструје напредак у помирењу супротности добитак-губитак, односно деструкција-креација, утврђена је негативна повезаност слабог интензитета ($r=-.122$; $p<.001$), што и даље оставља отворену дилему и могућност да генеративност, као тенденција и склоност да се нешто важно створи и остави потоњим генерацијама, можда није толико изражена у позним годинама, односно да је најизраженија у периоду средњих година. Резултати који би ишли у прилог овом или супротном схватању, по коме се генеративност повећава са годинама, нису на статистички значајном нивоу и у складу су са противречним налазима бројних истраживања посвећених овом феномену. Са успостављањем нове равнотеже између добитка-губитка унутар особе, расте и њена потреба да буде чешће сама са својим мислима, што се региструје преко повезаности наведене варијабле са преферираном самоћом ($r=.164$; $p<.001$) и помирењем последњег пара супротности. Изузетно јака

позитивна повезаност, најинтензивнија у оквиру разматрања међусобног односа између унутрашњих промена, добијена је баш између варијабли помирење добитак-губитак и помирење приближавања-одвајање ($r=.923$; $p<.001$), што говори о томе да су наведене две унутрашње промене најсродније једна другој.

Када су у питању *испитаници средњих година*, може се приметити да углавном још увек није дошло до успостављања односа повезаности између помирења младости и старости и варијабли у оквиру осталих парова супротности, што може да говори о томе да се успостављање равнотеже између овог пара супротности одвија нешто касније у животу, на самој граници, односно у раздобљу пред улазак у позне године, и да су у средњим годинама још увек у одређеној мери присутне маскулине ($r=.253$; $p<.001$) и феминине ($r=.280$; $p<.001$) карактеристике личности, као и наглашена генеративност ($r=.923$; $p<.001$), што је и потврђено резултатима који су приказани у наставку. С друге стране напредак у успостављању нове равнотеже између осталих парова супротности, и у средњим годинама, одвија се у истом смеру као на целом узорку. Као што се може претпоставити на основу резултата приказаних у наставку, у овом периоду живота карактер ових дубоких психичких промена у великом делу је несвестан или предсвестан, и потребно је извесно време као и зрелост особе да оне полако дођу до свести у свом правом облику. Тако је, нпр. напредак у помирењу мушке и женске полне улоге праћен напретком у помирењу добитак-губитак ($r=.266$; $p<.001$) и приближавања-одвајања ($r=.266$; $p<.001$), као и појачаном тенденцијом особе да се осами ($r=.156$; $p<.05$). Код особа које су успеле да помире супротност добитак-губитак постоји појачана потреба да се изолују од других ($r=.334$; $p<.001$). Позитиван однос између варијабли помирење приближавања-одвајања и преферирана самоћа, који постоји и на целом узорку ($r=.309$; $p<.001$), указује на то да током средњих година почиње померање равнотеже ка тенденцији особе да буде чешће сама са својим мислима него са другим људима. Највећа позитивна корелација у моделу унутрашњих промена и на подзорку особа средњих година, забележена је, такође, између помирења приближавања-одвајања и помирења добитка-губитка ($r=.916$; $p<.001$), што потврђује да су наведене унутрашње промене заиста веома блиске једна другој.

Генерално гледано позитивна *повезаност спољашњих манифестација и унутрашњих промена* за време кризе средњих година, *на целом узорку*, постоји између прва три механизма из Марморове теорије са појединим варијаблама у оквиру помирења одређених парова супротности, које је издвојио Левинсон, односно напретка у успостављању нове равнотеже међу њима. Једино је механизам порицања са

наткомпензацијом у негативној вези са очекиваним напретком у овим дубоким унутрашњим променама. Прецизније, веза постоји између креативног суочавања са кризом и појединих варијабли у оквиру прва три пара супротности. Тенденција испитаника да на овај најконструктивнији начин превазиђу кризу, праћена је напретком у успостављању нове равнотеже између младости-старости ($r=.566$; $p<.001$), маскулиности-фемининости ($r=.337$; $p<.001$) и добитка-губитка ($r=.107$, $p<.05$). Такође је код испитаника који су успоставили нову равнотежу између младости и искуства зрелог доба појачана генеративност ($r=.205$; $p<.001$). Пораст интензитета у начинима реаговања на кризу, који се могу подвести под декомпензацију и порицање са бекством, праћен је, такође, напретком у успостављању нове равнотеже између младости-старости ($r_{\text{декомпензација}}=.214$; $p<.001$); ($r_{\text{порицање са бекством}}=.434$; $p<.001$), маскулиности-фемининости ($r_{\text{декомпензација}}=.239$; $p<.001$); ($r_{\text{порицање са бекством}}=.423$; $p<.001$), добитка-губитка ($r_{\text{декомпензација}}=.509$; $p<.001$); ($r_{\text{порицање са бекством}}=.339$; $p<.001$), али и приближавања-одвајања ($r_{\text{декомпензација}}=.492$; $p<.001$); ($r_{\text{порицање са бекством}}=.313$; $p<.001$). Особе које су склоне да реагују декомпензацијом имају смањену црту маскулиности ($r=-.252$; $p<.001$), док су им андрогиност ($r=.140$; $p<.001$) и тенденција осамљивања појачане ($r=.106$; $p<.001$). Код испитаника који скоро компулзивно упражњавају различите активности како би скренули мисли са кризе, снижене су мушке ($r=-.160$; $p<.001$) и женске ($r=-.102$; $p<.05$) полне карактеристике, а појачана је тенденција да се створи нешто вредно што ће користити будућим генерацијама ($r=.101$; $p<.05$). Насупрот овоме, пораст у интензитету понашања која су карактеристична за механизам порицања са наткомпензацијом, праћен је опадањем интензитета на појединим варијаблама којима се региструје и мери напредак у успостављању равнотеже између свих испитиваних парова супротност – младост-старост ($r=-.303$; $p<.001$), маскулиност-фемининост ($r=-.232$; $p<.001$), добитак-губитак ($r=-.148$; $p<.001$), и приближавање-одвајање ($r=-.091$; $p<.005$), што може да указује да је овај механизам у већем степену својствен за нешто млађи узраст – адолесценцију и младалаштво, а што потврђују и резултати добијени тестирањем специфичних хипотеза. То је у складу и са појединим тврдњама којима се региструје и мери наведени механизам а које подразумевају младалачко понашање и појачане друштвене и друге активности. Последња размотрена корелација веома је слабог интензитета, што може значити да је добијена повезаност датих варијабли заправо привидна, односно да механизам порицања са наткомпензацијом није у вези са напретком у успостављању нове равнотеже између тога колико особа жели да буде сама и са другима, која се формира у смеру повећања

тенденције особе да се осами. Код особа које на кризу реагују на неки од видова понашања карактеристичних за наткомпензацију, такође су наглашене маскулиност ($r=.244$; $p<.001$) и генеративност ($r=.114$; $p<.001$), док је смањена црта фемининости ($r=-.115$; $p<.005$).

Код *испитаника средњих година* утврђено је постојање нешто мањег броја односа повезаности између варијабли него на целом узорку, иако су они истог правца и смера. Креативни начин превазилажења кризе повезан је са напретком у успостављању равнотеже између супротности младост-старост ($r=.411$; $p<.001$), варијаблама маскулиност ($r=.362$; $p<.001$), фемининост ($r=.175$; $p<.05$) и генеративност ($r=.305$; $p<.001$) у оквиру помирења добитак-губитак, али не и помирењем приближавање-одвајање ($r=-.016$; $p>.05$) и маскулиност-фемининост ($r=.055$; $p>.05$). Регистрована повезаност овог начина превазилажења кризе са типично мушким и женским карактеристикама личности указује на то да су код испитаника средњих година који кризу превазилазе на најбољи могући начин, још увек присутне и у одређеном степену изражене полне улоге карактеристичне за њихов пол, односно да се успостављање нове равнотеже између полних улога, у којима су израженије андрогине карактеристике личности, код њих одвија касније у животу. С друге стране особе које због кризе средњих година падају у депресију, које се плаше старости, често мењају расположења, нису успеле да на адекватан начин помире младост и искуство зрелог доба ($r=-.055$; $p>.05$) и због тога пате, док је напредак у помирењу супротности маскулиност-фемининост ($r=.211$; $p<.001$), добитак-губитак ($r=.442$; $p<.001$) и приближавање-одвајање ($r=.405$; $p<.001$) код њих уочљив. Особе средњих година које се труде да негирају постојање кризе интензивним упражњавањем различитих активности које би им окупирале пажњу, такође нису успеле да помире младост и искуство зрелог доба ($r=-.058$; $p>.05$), док је напредак у успостављању равнотеже између маскулиности-фемининости ($r=.196$; $p<.001$), добитка-губитка ($r=.314$; $p<.001$) и приближавања-одвајања ($r=.318$; $p<.001$) очигледан. Код њих је, такође, наглашена потреба да буду сами са својим мислима ($r=.224$; $p<.001$). Код особа средњих година које настоје да порекну постојање кризе кроз упуштање у ванбрачне афере, различите интервенције у служби очувања младалачког изгледа, стила облачења и излажења са младима и сл., није дошло до помирења ниједног од испитиваних парова супротности. Код њих су наглашене маскулине карактеристике личности ($r=.155$; $p<.001$), иако се није показало да је овај механизам порицања присутнији код мушкараца у односу на жене средњих година, што показују резултати изнесени у наставку.

Према Франкловом схватању смисла живота, људи су бића која себе трансцидирају, односно у њиховој суштини јесте стремљење ка одређеном смислу или особи ван себе. Најснажнији људски мотив, према овом аутору, заправо јесте воља за смислом. Смисао нечијег живота увек је јединствен, непоновљив и представља највиши одраз индивидуалности и аутентичности појединца. Свака особа га мора пронаћи на свом животном путу, сама за себе, без икаквих ограничавања или спољашњих наметања о томе шта би он требало да представља и чему би особа требало да стреми. Могуће је испитивати тренутни ниво достигнутог осећања смисла живота, одређеног на овако специфичан и јединствен начин, односно мерити да ли је особа још увек у процесу трагања за њим или јој је у актуелном тренутку живота он сасвим јасан. Регистровање ове сложене психолошке појаве и суптилних промена у оквиру ње, што се уклапа и надовезује на теоријска одређења Виктора Франкла, омогућено је захваљујући проучавању и истраживањима Мајкла Стејџера и његових сарадника. Добијеним двофакторским решењем, где први фактор представља осећање потраге за смислом, а други осећање постојања смисла живота, објашњено је укупно 62.1% варијансе.

Када се однос између наведених аспеката осећања смисла живота посматра на целом узорку, уочава се веома слаба статистички значајна негативна повезаност између њих ($r=-.082$; $p<.05$). Када су у питању особе средњих година слаба негативна веза између осећања постојања смисла живота и потраге за њим није на статистички значајном нивоу ($r=-.034$; $p>.05$). Добијени резултати говоре о томе да је повезаност између наведених аспеката могло би се рећи занемарљива, односно да они представљају независне феномене.

Што се тиче заступљености главних теорија којима се објашњавају облици усклађивања породичних и професионалних улога на целом узорку запослених особа (Графикон 12) и на делу који обухвата само запослене испитанике средњих година (Графикон 13), добијени су слични резултати. Најзаступљенији облик усклађивања јесте преливање породичних са професионалним улогама, које је присутно код близу половине испитаника, следи конфликт улога и на крају међузависност породичних и професионалних улога. Изоловањем два главна смера преливања улога, од посла ка породици и од породице ка послу, објашњено је 74.61 % варијансе. Повезаност између њих је висока и на целом узорку ($r=.618$; $p<.001$), као и на подузорку испитаника средњих година ($r=.650$; $p<.001$). Постојањем два главна смера конфликта улога, од посла ка породици и од породице ка послу, објашњено је 82.3 % укупне варијансе. Веза

између њих такође је висока како *на целом узорку* ($r=.637$; $p<.001$), тако и код *особа средњих година* ($r=.632$; $p<.001$). Међусобни однос варијабли којима се региструје и мери *међузависност породичних и професионалних улога*, односно Интегративна теорија, средњег је интензитета и *на целом узорку* ($r=.368$; $p<.001$) и на делу узорка који чине запослене *особе средњих година* ($r=.300$; $p<.001$). Испитивањем и мерењем *Интегративне теорије*, преко две варијабле – прожетост улога и жртвовање времена, објашњено је 71.5 % укупне варијансе. ***На основу свих до сада изнетих резултата може се закључити да је прва општа хипотеза у истраживању потврђена.***

Добијени резултати међусобног односа свих испитиваних варијабли у оквиру усклађивања породичних са професионалним улогама, поред већ продискутованих, подразумевају и то да је код испитаника са *целог узорка*, код којих су породичне и професионалне *улоге у сукобу*, присутно и интензивније *преливање* искустава из професионалне у породичну сферу ($r_{\text{посао-породица}}=.204$; $r_{\text{породица-посао}}=.221$; $p<.001$), али и јаче *негативне емоције* ($r_{\text{посао-породица}}=.202$; $r_{\text{породица-посао}}=.183$; $p<.001$). Они такође доживљавају слабије позитивне емоције ($r_{\text{посао-породица}}=-.161$; $r_{\text{породица-посао}}=-.229$; $p<.001$), и генерално гледано мање су разочарани сопственим животом ($r_{\text{посао-породица}}=-.170$; $r_{\text{породица-посао}}=-.180$; $p<.001$). Поред тога, код испитаника код којих породичне обавезе ометају адекватно обављање професионалних, смањено је *прожимање улога* у наведеним сферама функционисања ($r=-.111$; $p<.05$). Код особа које често преносе искуства, знања и вештине из једне у другу сферу функционисања, интензивније су позитивне емоције ($r_{\text{посао-породица}}=.115$; $r_{\text{породица-посао}}=.132$; $p<.05$) и жртвовање времена које би се провело са породицом због посла, у циљу повећања породичног благостања ($r_{\text{посао-породица}}=.254$; $r_{\text{породица-посао}}=.163$; $p<.001$). Поред тога, код оних код којих се трансфер искуства обавља обично из породичне у професионалну сферу, присутна је и интензивнија прожетост улога ($r=.163$; $p<.001$). Особе код којих су породичне и професионалне улоге у тој мери испреплетане, да их је веома тешко разлучити једне од других, у већој мери жртвују време које би провеле са породицом због професионалних обавеза ($r=.368$; $p<.001$), односно њихово обављање прате интензивније позитивне емоције ($r=.166$; $p<.001$). Такође, интензивније позитивне емоције присутне су код особа које су склоне жртвовању времена које би се провело са породицом зарад већег материјалног благостања ($r=.166$; $p<.001$), затим код оних који имају већи интензитет подршке за усклађивање улога и оних које су генерално разочаране сопственим животом ($r=.327$; $p<.001$). С друге стране, интензивне негативне емоције услед обављања одређених породичних и професионалних улога присутне су

код особа које добијају мање подршке од партнера, чланова породице, пријатеља и радног места ($r=.632$; $p<.001$ и чије су позитивне емоције слабијег интензитета ($r=-.245$; $p<.001$). Што је присутна већа резигнираност и незадовољство сопственим животом, особе имају више подршке од ближњих за усклађивање одређених породичних и професионалних улога ($r=.175$; $p<.001$), односно у мањем проценту ангажују некога ко би им помогао око чувања деце и/или обављања кућних послова ($r=-.177$; $p<.001$).

И код *испитаника средњих година* добијен је сличан негативан однос са позитивним емоцијама ($r_{\text{посао-породица}}=-.199$; $r_{\text{породица-посао}}=-.191$; $p<.05$) и разочараностју и резигнацијом ($r_{\text{посао-породица}}=-.180$; $p<.05$; $r_{\text{породица-посао}}=-.258$; $p<.001$). Осим тога, оба смера конфликта улога негативно су повезана са прожетостју улога ($r_{\text{посао-породица}}=-.199$; $p<.001$; $r_{\text{породица-посао}}=-.191$; $p<.05$), док су код испитаника којима пословне обавезе ремете адекватно обављање породичних наглашеније негативне емоције због истовременог обављања улога у наведеним сферама ($r=.202$; $p<.001$). Особе средњих година које преносе искуства из професионалне у породичну сферу у већој мери жртвују време које би провеле са породицом због посла ($r=.211$; $p<.001$) и имају интензивније позитивне емоције ($r=.191$; $p<.001$) због истовременог постојања и обављања улога у наведеним главним сферама функционисања, које су такође наглашене и код оних чији се пренос знања, искуства и вештина обавља у другом смеру ($r=.183$; $p<.001$). Особе код којих су породичне и професионалне улоге у тој мери испреплетане да их је тешко разлучити једне од других, чешће жртвују време које би провеле са породицом зарад већег благостања ($r=.300$; $p<.001$) и то прате позитивне емоције ($r=.228$; $p<.001$). Оне код којих је поменуто жртвовање времена интензивније, осећају такође, интензивније позитивне емоције ($r=.176$; $p<.05$). Постојање интензивнијих позитивних емоција које прате усклађивање одређених породичних и професионалних улога, код особа средњих година везано је са већим интензитетом подршке коју за наведено усклађивање улога добијају од најближих и радног места ($r=.172$; $p<.05$), али и генералну разочараност сопственим животом ($r=.354$; $p<.001$), док су наглашене негативне емоције присутне код особа са слабијим интензитетом позитивних емоција ($r=-.239$; $p<.001$) и мањим нивоом разочараности и резигнације сопственим животом ($r=-.172$; $p<.05$). Већи интензитет подршке од стране партнера, чланова породице, пријатеља и радног места добијају особе средњих година које су генерално у већем степену разочаране сопственим животом ($r=.205$; $p<.05$).

Када је у питању однос између *различитих аспеката задовољства* које се јавља због обављања одређених породичних и професионалних улога, посматрано у односу

на *цео узорак*, особе које су генерално задовољније одређеним улогама доживљавају више нивое задовољства и сопственом децом ($r=.417$; $p<.001$). Стрес због обављања одређених улога повезан је са смањеним професионалним задовољством и финансијском сигурношћу ($r=-.285$; $p<.001$), али и повећаним задовољством децом ($r=.179$; $p<.001$), које је смањено код оних особа које су задовољније послом и његовим финансијским аспектом ($r=-.282$; $p<.001$).

Особе средњих година, које су генерално задовољније одређеним улогама, у складу са тим, имају више нивое професионалног задовољства ($r=.205$; $p<.001$) и задовољства децом ($r=.328$; $p<.001$), уз снижене нивое стреса ($r=-.184$; $p<.05$). С друге стране, особе средњих година, код којих је стрес изражен у већем степену, мање су задовољне послом и финансијском сигурношћу ($r=-.238$; $p<.001$).

Када се посматра *цео узорак*, може се видети да је код особа које прихватају кризу као нормалну развојну појаву и настоје да је превазиђу на креативан и успешан начин, присутно *осећање постојања смисла живота* ($r=.340$; $p<.001$). С друге стране, особе које прихватају постојање кризе, али се због тога осећају веома лоше имају истовремено осећања постојања одређеног смисла живота ($r=.181$; $p<.001$), којим највероватније нису задовољне у потпуности и због тога паралелно настоје да пронађу нов, пунији смисао који ће их испуњавати ($r=.137$; $p<.001$). Код особа које се труде да константним упражњавањем разних активности порекну постојање кризе, присутно је осећање сталне *потраге за смислом живота* ($r=.223$; $p<.001$), али не и стабилно осећање постојања смисла ($r=-.013$; $p>.05$). Док је код особа које негирају кризу понашајући се на начин који је карактеристичан за период младости и адолесценције и који настоје да надокнаде и проживе све оно што можда никада раније нису, присутно смањивање интензитета стабилног осећања постојања смисла живота са порастом ових видова понашања ($r=-.123$; $p<.001$), односно интензивирање осећања потраге за смислом ($r=.180$; $p<.001$). Могло би се рећи да, кроз овакве облике понашања, оне настоје да открију смисао живота којим ће бити задовољне и који ће им у крајњој линији потенцијално омогућити да кризу прихвате као развојну неминовност.

На сличан начин, и код *испитаника средњих година*, уочен је однос између креативног суочавања са кризом, кога прати осећање постојања смисла живота ($r=.415$; $p<.001$). Испитаници који због кризе и процеса старења испољавају неки од видова понашања карактеристичног за декомпензацију и механизам порицања са бекством имају смањено осећање постојања смисла живота ($r=-.227_{\text{декомпензација}}$, $r=-.216_{\text{порицање са бекством}}$; $p<.001$), а наглашено осећање потраге за њим ($r=.146_{\text{декомпензација}}$, $r=.370_{\text{порицање са бекством}}$).

бекством; $p < .001$). Код особа средњих година, које се труде да порекну постојање кризе неким видом наткомпензације, присутно је осећање потраге за смислом које се интензивира са порастом за овај механизам карактеристичних понашања ($r = .146$; $p < .05$).

У односу на унутрашње промене, код *испитаника из целог узорка* стабилно осећање постојања смисла живота постоји код оних који су успели да помире у себи младост и искуство зрелог доба ($r = .271$; $p < .001$), и ово осећање се интензивира с већим степеном напретка у помирењу наведеног пара супротности. Насупрот овоме, стабилно осећање постојања смисла живота опада код особа, како се успоставља нова равнотежа између супротности добитак-губитак ($r = -.132$; $p < .001$) и приближавање-одвајање ($r = -.188$; $p < .001$). Оно се такође смањује са појачавањем тенденције особе да се осами и буде са својим мислима ($r = -.133$; $p < .001$), а појачава са порастом склоности особе да створи нешто важно и остави иза себе будућим генерацијама ($r = .330$; $p < .001$). Стабилно осећање постојања смисла живота није повезано са успостављањем нове равнотеже између мушке и женске полне улоге у особи ($r = .078$; $p > .05$), већ напротив, са типично фемининим ($r = .204$; $p < .001$) и маскулиним карактеристикама личности ($r = .145$; $p < .001$), које су наглашеније код особа код којих је наведено осећање присутније. Осећање потраге за смислом живота повезано је само са маскулиношћу ($r = .124$; $p < .001$) и генеративношћу ($r = .184$; $p < .001$), у смислу да се оно интензивира код особа са наглашеним маскулиним карактеристика личности и тенденцијом да се остави нешто иза себе.

Када се посматрају само *особе средњих година* стабилно осећање смисла живота расте како расте и напредак у успостављању нове равнотеже између младости и старости ($r = .312$; $p < .001$), а опада како се равнотежа између приближавања-одвајања од других особа, све више помера у правцу одвајања ($r = -.166$; $p < .05$), односно жеље и потребе да се буде сам ($r = -.232$; $p < .001$). Стабилно осећање смисла живота код особа средњих година расте са интензивирањем маскулиних ($r = .346$; $p < .001$), односно фемининих карактеристика ($r = .327$; $p < .001$), као и тенденције особе да створи нешто по чему ће остати упамћена ($r = .339$; $p < .001$). С друге стране, осећање потраге за смислом живота није у вези ни са једном од испитиваних унутрашњих промена, код испитаника средњих година.

Што се тиче односа између *спољашњих манифестација кризе средњих година* и *појединих облика усклађивања породичних са професионалним улогама*, код испитаника *на целом узорку*, утврђена је повезаност између оба смера конфликта са

декомпензацијом ($r_{\text{посао-породица}}=.195$, $r_{\text{породица-посао}}=.190$; $p<.001$) и механизмом порицања са бекством ($r_{\text{посао-породица}}=.267$, $r_{\text{породица-посао}}=.216$; $p<.001$). То значи да особе које се због кризе осећају веома лоше или пак настоје да је компулзивним радом и др. активностима порекну теже усклађују породичне са професионалним улогама, односно прелазак из породичне у професионалну сферу и обрнуто праћен је бројним сукобима у улогама. Код особа које настоје да упражњавањем бројних активности негирају и скрену мисли са кризе присутно је преливање улога са пословне ка породичној сфери, док је код оних који настоје да кризу разреши на креативан и успешан начин присутан други смер преливања, односно олакшавање обављања професионалних улога захваљујући искуству у обављању одређених породичних активности и обавеза. Особе које прихватају кризу као нормалну развојну појаву карактерише и пуна међузависност породичних и професионалних улога, у смислу постојања повезаности са обе регистроване варијабле – прожетост улога ($r=.145$; $p<.001$) и жртвовање времена ($r=.111$; $p<.05$), док је код особа које настоје да компулзивним радом порекну постојање кризе очекивано присутно жртвовање времена које би се провело са породицом због пословних обавеза ($r=.173$; $p<.001$). Код испитаника који се са кризом боре на адекватан начин долази до пораста позитивних емоција због истовременог постојања и обављања породичних и професионалних улога ($r=.129$; $p<.05$), док је код оних у чијем се понашању могу уочити знаци декомпензације и механизма порицања са бекством, присутно смањење интензитета позитивних ($r_{\text{декомпензација}}=-.127$, $r_{\text{порицање са бекством}}=-.164$; $p<.001$) и повећање интензитета негативних емоција ($r_{\text{декомпензација}}=.265$, $r_{\text{порицање са бекством}}=.213$; $p<.001$). Разочараност и резигнација се смањује код особа које прихватају кризу и настоје да је креативно реше ($r=-.205$; $p<.001$), код оних које на њу реагују неким обликом декомпензације ($r=-.314$; $p<.001$), као и код оних које настоје да је различитим активностима порекну ($r=-.485$; $p<.001$). Уочен је негативан однос између добијања подршке за усклађивање одређених породичних са професионалним улогама код испитаника који на креативан начин излазе на крај са кризом ($r=-.200$; $p<.001$), под њеним дејством упадају у лоше расположење ($r=-.137$; $p<.001$), или настоје да различитим активностима негирају њено постојање ($r=-.201$; $p<.001$).

Код *испитаника средњих година*, који настоје да порекну кризу било компулзивним упражњавањем одређених активности ($r=.295$; $p<.001$), било годинама непримереним облицима понашања ($r=.168$; $p<.05$), присутан је сукоб улога који настаје због тога што оне због пословних обавеза не стижу да се у довољној мери посвете својој породици, док је код оних који због кризе упадају у неку врсту

негативног расположења и декомпензације ($r=.185$; $p<.05$), или пак настоје да различитим активностима скрену мисли с процеса старења и онога што им се дешава ($r=.255$; $p<.001$), изражен смер конфликта улога од породичне ка професионалној сфери, и они због породичних не стижу да заврше све пословне обавезе. Код испитаника средњих година који успевају да се са кризом изборе на успешан и креативан начин ($r_{\text{посао-породица}}=.199$, $r_{\text{породица-посао}}=.283$; $p<.001$), али и код оних који настоје да је различитим активностима порекну ($r_{\text{посао-породица}}=.240$, $r_{\text{породица-посао}}=.222$; $p<.001$), изражена су оба смера преливања и поделе искустава између одређених породичних и професионалних улога. Прожетост породичних са професионалним улогама присутна је код особа које настоје да кризу превазиђу на успешан начин ($r=.193$; $p<.05$), док је жртвовање времена које би се провело са породицом због посла карактеристично за особе које се труде да различитим активностима и компулзивним радом негирају постојање кризе ($r=.185$; $p<.05$). Код испитаника средњих година, који се на креативан начин суочавају са кризом приметно је интензивирање позитивних ($r=.225$; $p<.001$) и смањење негативних емоција ($r=-.152$; $p<.05$) које се јављају због истовременог обављања породичних са професионалним улогама, док је код оних у чијем се понашању могу регистровати знаци декомпензације ($r=.203$; $p<.001$) и механизма порицања са бекством ($r=.244$; $p<.001$) присутно повећање интензитета негативних емоција услед истовременог обављања улога у наведеним сферама људског функционисања. Код испитаника средњих година који се са кризом боре на оптималан начин примећен је пораст разочараности и резигнације ($r=.215$; $p<.001$), док је пад у овом непријатном осећању карактеристичан за оне који је разним активностима поричу ($r=-.280$; $p<.001$), или због ње упадају у лоша расположења ($r=-.282$; $p<.001$). Код испитаника средњих година није регистрован однос између спољашњих манифестација кризе средњих година и подршке коју добијају за усклађивање породичних са професионалним улогама.

Када је у питању однос између дубоких *унутрашњих промена* које се одвијају за време кризе средњих година и *појединих облика усклађивања породичних са професионалним улогама*, резултати добијени на *целом узорку* могу се протумачити на следећи начин. Ометање или немогућност адекватног обављања одређених породичних улога и обавеза због професионалних захтева и притисака, као и конфликт улога супротног смера изражени су код особа које су успеле да у себи у већем степену успоставе нову равнотежу и помире супротности добитак-губитак ($r_{\text{посао-породица}}=.220$, $r_{\text{породица-посао}}=.229$; $p<.001$), и приближавање-одвајање ($r_{\text{посао-породица}}=.215$, $r_{\text{породица-}}$

посао = .235; $p < .001$). Смер конфликта од посла ка породици повезан је још са тенденцијом људи да оставе нешто иза себе по чему ће бити упамћени, у овом конкретном случају, најчешће нешто везано за своју каријеру ($r = .122$; $p < .05$), док је други смер конфликта, од породице ка послу, повезан са смањеном цртом фемининости ($r = -.120$; $p < .001$), што указује да је код особа које имају наглашене женске полне карактеристике личности генерално нижи ниво сукоба улога од породичне ка професионалној сфери. Преливање улога није повезано са напретком у успостављању нове равнотеже ни код једног пара супротности. Утврђено је само да су оба смера преливања улога изражена код испитаника са наглашеном женском полном улогом ($r_{\text{посао-породица}} = .156$, $r_{\text{породица-посао}} = .208$; $p < .001$) и тенденцијом да оставе нешто потоњим генерацијама ($r_{\text{посао-породица}} = .414$, $r_{\text{породица-посао}} = .397$; $p < .001$). Ове особе нарочито одликује способност или умешност да претачу знања и искуства из породичне у професионалну сферу и обрнуто, на тај начин олакшавајући себи обављање појединих обавезе и активности и обогаћујући своје улоге. Код особа које су успеле да успоставе нову равнотежу и помире супротност младост-старост присутна је прожетост улога ($r = .159$; $p < .001$) и жртвовање времена ($r = .117$; $p < .05$), односно наглашена је међузависност породичних и професионалних улога. Позитивне емоције које се јављају због истовременог обављања породичних и професионалних улога су смањеног интензитета код особа које су у већој мери успоставиле нову равнотежу између помирења добитак-губитак ($r = -.139$; $p < .05$) и приближавања-одвајања ($r = -.171$; $p < .001$), док су интензивније код особа са наглашеним маскулиним ($r = .231$; $p < .001$) и фемининим карактеристикама личности ($r = .291$; $p < .001$) и повећаном тенденцијом ка генеративношћу ($r = .244$; $p < .001$). С друге стране, негативне емоције су израженије код оних који су успели да у себи помире супротност добитка-губитка ($r = .321$; $p < .001$) и приближавања-одвајања ($r = .331$; $p < .001$). Повећање нивоа разочараности и резигнације присутно јед код испитаника који су у себи помирили младост са старошћу ($r = .404$; $p < .001$), и код којих су наглашене маскулине ($r = .231$; $p < .001$), односно феминине карактеристике личности ($r = .293$; $p < .001$), док је смањење присутно код оних који су пронашли нову равнотежу између маскулинности-фемининости ($r = -.308$; $p < .001$) и добитка-губитка ($r = -.269$; $p < .001$). Смањење интензитета подршке коју испитаници добијају за усклађивање одређених породичних са професионалним улогама присутно је код оних који су успели да у себи у већем степену помире супротности младост-старост ($r = -.213$; $p < .001$), маскулинност-фемининост ($r = -.122$; $p < .05$) и приближавања-одвајања ($r = -.155$; $p < .001$), као и код оних са израженим андрогиним карактеристикама

личности ($r=-.128$; $p<.05$), док је повећање присутно код испитаника који су у себи помирили супротност добитак-губитак ($r=.147$; $p<.001$) и који имају изражене маскулине карактеристике ($r=.220$; $p<.001$). Испитаници са наглашеним женским карактеристикама личности ређе ангажују неку особу која би им помогла око чувања деце и/или бриге о домаћинству ($r=-.111$; $p<.05$).

Добијен је сличан однос између унутрашњих промена и конфликта улога и на делу узорка који чине припадници *средњих година*. Оба смера конфликта повезана су са успостављањем нове равнотеже и помирењем супротности добитак-губитак ($r_{\text{посао-породица}}=.180$, $r_{\text{породица-посао}}=.229$; $p<.001$) и приближавање-одвајање ($r_{\text{посао-породица}}=.191$, $r_{\text{породица-посао}}=.255$; $p<.001$). Код особа средњих година које су успеле да у већој мери помире у себи младост са старашћу ($r_{\text{посао-породица}}=.174$, $r_{\text{породица-посао}}=.236$; $p<.001$), као и онима које имају наглашене женске полне карактеристике личности ($r_{\text{посао-породица}}=.239$, $r_{\text{породица-посао}}=.357$; $p<.001$) и потребу да друге науче нечему корисном и остану упамћени и након смрти ($r_{\text{посао-породица}}=.421$, $r_{\text{породица-посао}}=.493$; $p<.001$), присутно је узајамно претакање искустава из породичне и професионалне сфере ($r_{\text{посао-породица}}=.220$, $r_{\text{породица-посао}}=.229$; $p<.001$). Код оних са наглашеним маскулиним карактеристикама изражено је преливање искустава, знања и вештина из породичне ка професионалној сфери ($r=.203$; $p<.001$). Прожетост породичних са професионалним улогама присутна је код испитаника средњих година који су успели да у већем степену помире младост и искуство зрелог доба ($r=.257$; $p<.001$), али и код оних који имају наглашене мушке ($r=.177$; $p<.05$), односно женске полне карактеристике ($r=.176$; $p<.05$). Жртвовање времена које би се провело са породицом због посла присутно је код особа са наглашеним маскулиним цртама личности ($r=.174$; $p<.001$), односно оних који су посебно предани каријери и професионалном развоју. Позитивне емоције које прате истовремено постојање и обављање одређених породичних и професионалних улога појачаног су интензитета код особа средњих година које су успеле да успоставе нову равнотежу између младости-старости ($r=.269$; $p<.001$), маскулиности-фемининости ($r=.161$; $p<.05$), наглашених полних карактеристика маскулиности ($r=.343$; $p<.001$), фемининости ($r=.489$; $p<.001$) и андрогинности ($r=.189$; $p<.05$) и тенденције ка генеративности ($r=.266$; $p<.001$), док су смањеног интензитета код особа које преферирају да своје време проводе саме уместо у друштву других људи ($r=-.235$; $p<.001$). Негативне емоције су интензивније код испитаника који су у већој мери помирили у себи супротности добитак-губитак ($r=.235$; $p<.001$) и приближавање-одвајање ($r=.258$; $p<.001$). Смањење нивоа разочараности и резигнације присутно је код

испитаника средњих година који су успели да пронађу и успоставе нову равнотежу између добитка-губитка ($r=-.191$; $p<.05$) и приближавања-одвајања ($r=-.233$; $p<.001$). Особе средњих година са израженим маскулиним карактеристикама личности добијају више подршке за усклађивање одређених породичних и професионалних улога ($r=.170$; $p<.05$), док оне са наглашеним фемининим карактеристикама ређе плаћају додатну помоћ око бриге о деци и/или вођења домаћинства ($r=-.177$; $p<.05$).

Када се посматрају резултати добијени *на целом узорку*, код особа које превладавају кризу на креативан и успешан начин присутно је повећање нивоа укупног задовољства преузетим улогама ($r=.277$; $p<.001$), као и задовољства децом ($r=.439$; $p<.001$), док је смањен ниво задовољства послом и финансијском сигурношћу ($r=-.235$; $p<.001$). С друге стране, велика је сличност добијених односа између *одређених аспеката задовољства при обављању породичних и професионалних* улога код испитаника који се због кризе осећају веома лоше и оних који се труде да је интензивним упражњавањем различитих активности негирају. Са порастом наведених понашања долази до пораста нивоа стреса при обављању одређених улога ($r_{\text{декомпензација}}=.218$, $r_{\text{порицање са бекством}}=.245$; $p<.001$), уз истовремено опадање задовољства послом и финансијском сигурношћу ($r_{\text{декомпензација}}=-.344$, $r_{\text{порицање са бекством}}=-.420$; $p<.001$). Код особа које се труде да различитим активностима порекну постојање кризу, такође је повећан укупни ниво задовољства преузетим улогама ($r=.128$; $p<.05$), као и ниво задовољства децом ($r=.212$; $p<.001$). Насупрот овоме, код особа које настоје да порекну кризу понашајући се на, годинама непримерен, начин интензивније је задовољство послом и финансијском сигурношћу ($r=.193$; $p<.001$), док је смањен укупни ниво задовољства преузетим улогама ($r=-.209$; $p<.001$) и задовољства децом ($r=-.211$; $p<.001$).

Код *особа средњих година* које се са кризом боре на креативан и успешан начин, повећано је задовољство преузетим улогама ($r=.250$; $p<.001$) и задовољство послом и финансијском сигурношћу ($r=.283$; $p<.001$). Особе које прихватају постојање кризе, али је веома тешко проживљавају и често упадају у лоша расположења одликује смањен ниво задовољства послом и финансијском сигурношћу ($r=-.324$; $p<.001$). Код особа средњих година које настоје да скрену мисли и на сваки начин порекну кризу присутно је повећање нивоа стреса ($r=.169$; $p<.05$) услед обављања одређених породичних и професионалних улога, уз истовремено опадање нивоа задовољства послом и финансијском сигурношћу ($r=-.205$; $p<.001$), као и задовољства децом ($r=-.228$; $p<.001$). Особе средњих година које адолесцентним понашањем настоје да порекну постојање

кризе кроз коју пролазе имају повишен ниво стреса при обављању појединих породичних и професионалних улога ($r=.162$; $p<.05$).

Када се посматра однос између *појединих аспеката задовољства у обављању породичних и професионалних улога и унутрашњих промена* које би требало да се одвијају у особи током кризе средњих година, *на целом узорку*, добијени су следећи резултати. Повећан ниво задовољства преузетим улогама присутан је код особа које су успела да успоставе нову равнотежу између супротности младост-старост ($r=.265$; $p<.001$) и маскулиност-фемининост ($r=.148$; $p<.001$), као и код оних са израженим фемининим ($r=.179$; $p<.001$) и андрогиним ($r=.138$; $p<.05$) карактеристикама личности, и појачаном тенденцијом да се нешто створи и остави будућим генерацијама ($r=.119$; $p<.05$), док је снижен ниво овог аспекта задовољства карактеристичан за особе које имају наглашенију потребу да се осамљују ($r=-.155$; $p<.001$). Појачан стрес због обављања одређених породичних и професионалних улога присутан је код испитаника који су успели да у себи помире све испитиване парове супротности, односно младост и искуство зрелог доба ($r=.117$; $p<.05$), мушке са женским полним карактеристикама ($r=.145$; $p<.001$), добитак са губитком ($r=.264$; $p<.001$) и приближавање са одвајањем ($r=.263$; $p<.001$), а смањен је код особа са наглашеним фемининим ($r=-.155$; $p<.001$), односно маскулиним карактеристикама личности ($r=-.226$; $p<.001$). Насупрот овога, смањени ниво задовољства послом и финансијском сигурношћу присутан је код особа које су у већем степену пронашле и успоставиле нову равнотежу између свих испитиваних парова супротности, тј. младост-старост ($r=-.433$; $p<.001$), маскулиност-фемининост ($r=-.325$; $p<.001$), добитак-губитак ($r=-.312$; $p<.001$) и приближавања-одвајања ($r=-.290$; $p<.001$), док је повећан ниво овог аспекта задовољства присутан код особа са израженим маскулиним ($r=.354$; $p<.001$) и фемининим ($r=.286$; $p<.001$) карактеристикама и повећаном тенденцијом ка неком виду генеративности ($r=.116$; $p<.05$). На крају, задовољство децом је интензивније код особа које су у већој мери успеле да успоставе нову равнотежу између младости-старости ($r=.545$; $p<.001$), маскулиности-фемининости ($r=.392$; $p<.001$), добитка-губитка ($r=.134$; $p<.05$) и приближавања-одвајања ($r=.116$; $p<.05$), а смањено код особа са израженим мушким полним карактеристикама ($r=-.196$; $p<.001$).

Код припадника средњих година повећан интензитет задовољства преузетим улогама присутан је код оних који су у себи у већем степену помирили супротност младост-старост ($r=.251$; $p<.001$), као и код оних са појачаним маскулиним ($r=.270$; $p<.001$) и фемининим карактеристикама личности ($r=.352$; $p<.001$) и особа које

одликује наглашена тежња ка генеративности ($r=-.219$; $p<.05$), док је смањен код особа које често преферирају да буду саме ($r=.354$; $p<.001$). Појачан стрес присутан је код особа које су постигле већи напредак у помирењу супротности добитак-губитак ($r=.170$; $p<.05$) и приближавања-одвајања ($r=.163$; $p<.05$), док је смањен ниво стреса карактеристичан за оне са израженим маскулиним ($r=-.223$; $p<.001$) и фемининим карактеристикама личности ($r=-.179$; $p<.05$). Повећан ниво задовољства послом и финансијском сигурношћу присутан је код особа средњих година које су у већој мери успеле да помире младост и искуство зрелог доба ($r=.252$; $p<.001$), оних са наглашеним маскулиним карактеристикама личности ($r=.244$; $p<.001$) и појачаном тенденцијом да оставе нешто будућим генерацијама ($r=.186$; $p<.05$), док је смањен присутан код оних које су успоставиле нову равнотежу између добитка-губитка ($r=-.271$; $p<.001$) и приближавања-одвајања ($r=-.262$; $p<.001$). Интензивније задовољство децом карактеристично је за испитанике средњих година који су у себи у већем степену пронашли нову равнотежу између младости и старости ($r=.204$; $p<.001$), као и за оне са израженим маскулиним ($r=.273$; $p<.001$) и фемининим карактеристикама личности ($r=.259$; $p<.001$), док је снижен ниво овог аспекта задовољства карактеристичан за особе код којих је наглашена потреба да се често осамљују ($r=-.211$; $p<.001$). ***Може се закључити да је потврђена и друга општа хипотеза.***

Када се посматра *цео узорак*, уочава се постојање специфичног *односа* између *осећања смисла живота и појединих облика усклађивања породичних са професионалним улогама*. Прецизније код особа које имају развијеније стабилно осећање постојања смисла живота изражен је смер преливања улога од породичне ка професионалној сфери ($r=.194$; $p<.001$), прожетост породичних и професионалних улога ($r=.152$; $p<.001$), позитивне емоције које се јављају због истовременог обављања одређених улога у наведеним главним сферама људског функционисања ($r=.379$; $p<.001$) али и осећање разочараности и резигнације сопственим животом ($r=.286$; $p<.001$), док су смањена оба главна смера конфликта улога – од професионалне ка породичној сфери ($r=-.161$; $p<.001$) и од породичне ка професионалној сфери ($r=-.308$; $p<.001$), као и интензитет негативних емоција због истовременог постојања и обављања одређених породичних и професионалних улога ($r=-.215$; $p<.001$). С друге стране, код особа код којих је присутно осећање сталне потраге за смислом живота, интензивнија су оба смера конфликта и преливања улога – од посла ка породици ($r_{\text{конфликт}}=.206$; $p<.001$, $r_{\text{преливање}}=.139$; $p<.05$) и од породице ка послу ($r_{\text{конфликт}}=.183$; $p<.001$, $r_{\text{преливање}}=.126$; $p<.05$), као и жртвовање времена које би се провело са породицом због

професионалних обавеза и активности, а све у циљу обезбеђивања већег породичног благостања ($r=.144$; $p<.05$), док је свеобухватно осећање разочараности и резигнације смањеног интензитета ($r=-.254$; $p<.001$).

И на делу узорка који чине само припадници *средњих година*, добијени су слични резултати као на целом узорку. Код испитаника средњих година са израженим осећањем постајања смисла живота наглашено је преливање знања и искустава из породичне у професионалну сферу ($r=.252$; $p<.001$), прожетост улога ($r=.172$; $p<.001$), позитивне емоције које се јављају услед истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога ($r=.413$; $p<.001$), као и генерално осећање разочараности и резигнације ($r=.322$; $p<.001$), док су смањена оба главна смера конфликта улога – од професионалне ка породичној сфери ($r=-.126$; $p<.001$) и од породичне ка професионалној сфери ($r=-.292$; $p<.001$), као и интензитет негативних емоција због истовременог постојања и обављања улога у наведеним сферама ($r=-.181$; $p<.05$). С друге стране, код припадника средњих година који су још увек у процесу трагања за смислом живота појачани су испитивани смерови конфликта и преливања улога – од посла ка породици ($r_{\text{конфликт}}=.246$; $p<.001$, $r_{\text{преливање}}=.201$; $p<.05$) и од породице ка послу ($r_{\text{конфликт}}=.164$; $p<.001$, $r_{\text{преливање}}=.207$; $p<.05$).

Резултати показују постојање *односа између осећања смисла живота и појединих аспеката задовољства* које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога, код испитаника на целом узорку. Код оних код којих је изграђено стабилно осећање постојања смисла живота присутно је повећање нивоа општег задовољства преузетим улогама ($r=.275$; $p<.001$), задовољства послом и финансијском сигурношћу ($r=.253$; $p<.001$), као и задовољства децом ($r=.189$; $p<.001$), уз смањење нивоа доживљеног стреса ($r=-.253$; $p<.001$). Особе које још увек трагају за смислом живота показују смањен ниво задовољства децом ($r=-.124$; $p<.05$).

Скоро идентичан однос између осећања смисла живота и појединих аспеката задовољства које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога, добијен је и на подзорку *испитаника средњих година*, с једином разликом у интензитету, али не и смеру корелација, па се стога неће детаљније разматрати. ***Овиме је потврђена и трећа општа хипотеза.***

Потврђено је постојање *односа између одређених облика усклађивања породичних и професионалних улога и појединих аспеката задовољства* које се јавља при њиховом обављању, код испитаника на целом узорку. Код особа које су генерално задовољније преузетим улогама интензивније су позитивне емоције због истовременог

обављања одређених породичних и професионалних улога ($r=.276$; $p<.001$), али и глобално осећање разочараности и резигнације ($r=.221$; $p<.001$), док је смањен интензитет подршке коју добијају за усклађивање улога у наведеним сферама, било од партнера, чланова породице и радног места ($r=-.301$; $p<.001$), било ангажујући неку особу која би им помагала око бриге о деци и кућних послова ($r=-.179$; $p<.001$). Стрес због преузетих улога појачан је код особа чије су породичне и професионалне улоге у конфликту ($r_{\text{посао-породица}}=.225$, $r_{\text{породица-посао}}=.267$; $p<.001$) и које због истовременог обављања улога у овим главним сферама функционисања осећају негативне емоције ($r=.270$; $p<.001$), док је смањен код испитаника који при усклађивању породичних и професионалних улога имају интензивнију подршку ($r=-.463$; $p<.001$), код којих је у већем степену присутна прожетост улога ($r=-.180$; $p<.001$) и позитивне емоције ($r=-.229$; $p<.001$), али и генерално осећање разочараности и резигнације сопственим животом ($r=-.258$; $p<.001$), које се у овом случају углавном своди на професионално незадовољство ($r=.477$; $p<.001$). Виши ниво задовољства послом и финансијском сигурношћу постоји код испитаника који добијају већи интензитет подршке ($r=.124$; $p<.05$), осећају у већем степену позитивне емоције због истовременог постојања и обављања одређених породичних и професионалних улога ($r=.239$; $p<.001$), и генерално су више разочарани сопственим животом ($r=.477$; $p<.001$), док је нижи присутан код особа са наглашеним конфликтом породичних и професионалних улога ($r_{\text{посао-породица}}=-.157$; $p<.001$, $r_{\text{породица-посао}}=-.115$; $p<.05$) и оних који због тога имају израженије негативне емоције ($r=-.193$; $p<.001$). Код особа које карактерише виши ниво задовољства децом интензивније су позитивне емоције које се јављају због истовременог обављања одређених улога у породичној и професионалној сфери ($r=.164$; $p<.001$), док је смањен интензитет конфликта улога смера од породице ка послу ($r=-.119$; $p<.05$), интензитет добијене подршке ($r=-.391$; $p<.001$), као и могућност да ангажују неког ко би им помогао око бриге о деци и/или кућних послова ($r=-.129$; $p<.001$).

Код *испитаника средњих година* који су генерално задовољни преузетим улогама присутно је повећање размене искустава и знања из професионалне у породичну сферу ($r=.170$ $p<.05$) и обрнуто ($r=.183$; $p<.05$), као и интензивирање позитивних емоција које се јављају услед истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога ($r=.386$; $p<.001$), али и појачана разочараност и резигнација сопственим животом ($r=.258$; $p<.001$), која, може се рећи, у највећем степену потиче од незадовољства сопственом децом ($r=.316$; $p<.001$). Стрес због

преузетих улога појачан је код особа чије су породичне и професионалне улоге у конфликту ($r_{\text{посао-породица}}=259$, $r_{\text{породица-посао}}=.291$; $p<.001$) и које имају интензивне негативне емоције због истовременог постојања и обављања појединих породичних и професионалних улога ($r=.249$; $p<.001$), док је смањен код особа које добијају већу подршку ($r=-.358$; $p<.001$), чије су породичне и професионалне улоге узајамно прожете ($r=-.243$; $p<.001$), које због тога осећају интензивније позитивне емоције ($r=-.268$; $p<.001$) и имају генерално израженије осећање разочараности и резигнације животом ($r=-.242$; $p<.001$). Задовољство послом и финансијском сигурношћу повећано је код особа средњих година које имају позитивније емоције због истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога ($r=.272$; $p<.001$) и оних који су резигнирани и разочарани животом ($r=.242$; $p<.001$), док је смањено код испитаника чије су породичне и професионалне улоге у конфликту ($r_{\text{посао-породица}}=-.199$; $p<.001$, $r_{\text{породица-посао}}=-.195$; $p<.05$) и оних који због истовременог постојања и обављања појединих улога из тих главних сфера људског функционисања осећају интензивније негативне емоције ($r=-.313$; $p<.001$). Задовољство децом интензивније је код испитаника средњих година чије су породичне и професионалне улоге међусобно прожете ($r=.176$; $p<.05$) и код оних који због тога имају јаче позитивне емоције ($r=.398$; $p<.001$), али су и генерално у већем степену разочарани сопственим животом ($r=.316$; $p<.001$), док је смањено код оних код којих је присутан смер конфликта улога од породице ка послу ($r=-.317$; $p<.001$). ***На основу свега реченог, закључује се да је потврђена и четврта општа хипотеза.***

Управо размотрени међусобни односи између варијабли представљени су и графички, одређеним шемама, односно моделима.

У даљем тексту биће продискутовани добијени резултати у оквиру ***тестирања специфичних хипотеза.***

Када се имају у виду *три старосне категорије* примећује се да су *креативно суочавање са кризом, декомпензација и механизам порицања са бекством*, генерално најизраженији код припадника старије популације ($MR_{\text{креативно суочавање}}=375.16$; $MR_{\text{декомпензација}}=335.24$; $MR_{\text{порицање са бекством}}=365.94$), затим код оних средњих година ($MR_{\text{креативно суочавање}}=364.70$; $MR_{\text{декомпензација}}=327.29$; $MR_{\text{порицање са бекством}}=358.97$), док су најмање изражени код младих особа ($MR_{\text{креативно суочавање}}=161.64$; $MR_{\text{декомпензација}}=238.97$; $MR_{\text{порицање са бекством}}=176.60$). Насупрот овоме, *механизам порицања са наткомпензацијом* најмање је изражен код старијих особа ($MR=185.89$), затим код

особа средњих година (MR=317.75), док су облици понашања карактеристични за овај механизам најприсутнији код младих испитаника (MR=397.86).

Ако се узму у обзир *прецизније старосне категорије* види се да је *креативно и успешно суочавање са кризом* најизраженије код особа између 60 и 64 године (MR = 403.25), затим код оних од 70-74 године (MR = 392.00), док је најмање изражено код младих особа од 25-29 година (MR = 156.61) и 35-39 година (MR = 158.27), скоро подједнако. Овај податак говори о томе да је потребно време и одређена зрелост која се развија годинама да особе прихвате кризу средњих година као нормалну развојну појаву, која се не може избећи, и да се адекватно изборе са њом. С друге стране, види се да је *декомпензација* најприсутнија код особа између 50-54 године (MR=355.14), а затим код оних који су тек прешле границу старих особа, од 65-69 (MR=349.96), док је најмање присутна код младих особа између 30 и 34 године (MR=223.47). *Механизам порицања са бекством*, такође је најприсутнији је код особа између 50 и 54 (MR=386.14) године, док је најмање изражен код оних од 25 до 29 (MR=163.58) година. Наведени подаци указују на то да већина особа средњих година реагује на кризу на један од два карактеристична начина – или је прихвата и због ње се осећа веома лоше или настоји да различитим активностима скрене пажњу са онога што јој се дешава. Ове промене у понашању најлакше се могу уочити између 50. и 54. године старости испитаника. С друге стране, *механизам порицања са наткомпензацијом* најприсутнији је код најмлађих између 25 и 30 (MR=426.59) година, а најмање присутан код најстаријих испитаника (MR=154.28). Код припадника средњих година приметан је лагани пад вредности на овој варијабли са порастом старосних поткатегорија, изузев у поткатегорији од 60-64 године (MR=289.20), где је примећен лагани скок у вредностима, које се на даље све више смањују. Ово може представљати драгоцен податак, поготово када се има на уму да је пораст вредности у граничној поткатегорији средовечних испитаника са старим испитаницима. То може да представља неку врсту задњег покушаја особе све више свесне своје коначности, да се поново осети младом и порекне неумитни процес старења.

Што се тиче разлике у *унутрашњим променама* које би према Левинсоновој теорији требало да се одвијају за време кризе средњих година, између скорова испитаника различитих старосних категорија, добијени су занимљиви подаци. Глобално гледано успостављање нове равнотеже између првог пара супротности – *младост-старост* најинтензивније је код старијих особа (MR=413.95), затим код оних средњих година (MR=379.98), док је у најмањој мери карактеристично за младе особе

(MR=107.58), па се може рећи да са годинама особе успевају све више да у себи интегришу наведене супротности, које су некада, у младости, биле јако присутне.

Када се имају у виду *прецизније старосне категорије*, с порастом година, односно старосних категорија, углавном долази до повећања вредности средњих рангова инспитаника. Изузетак су они из старосне категорије између 40 и 44 године (MR=399.25), која се налази одмах након прелаза из категорије младих у категорију средовечних, код којих је успостављање равнотеже између тестираних парова супротности присутно у нешто већој мери, тако да ремети поредак систематског повећања вредности са годинама. С друге стране особе у подкатегорији 55 до 59 година (MR=363.71), показују нешто ниже вредности у односу на очекивани тренд, што може да указује да у овим годинама долази до колебања у унутрашњем свету особа, када су у питању промене у доживљавању својих година, остављању младости иза себе и прихватању зрелости. Овоме доприноси и податак који говори, да је у следећој старосној подкатегорији, тачније код особа *између 60. и 64. године* (MR=437.75) осећање успостављања *нове равнотеже између младости и старости на највишем нивоу*, у односу на цео узорак. Наведена унутрашња промена почиње вероватно у периоду између 40. и 44. године, затим наредних десетак година стагнира, да би код особа старости између 55 и 59 година дошло до колебања а затим и коначног успостављања равнотеже и прихватања својих година и пута ка старости као реалне и неизбежне животне истине у периоду између 60. и 64. године.

Успостављање *нове равнотеже између мушке и женске полне улоге* глобално гледано најинтензивније је код особа средњих година (MR=383.41), затим интензитет ове промене лагано опада код старијих особа (MR=368.68), док је она најмање изражена код младих особа (MR=149.42). У групи младих особа, најизраженије су карактеристике фемининости (MR=371.14), односно маскулиности (MR=388.34), што говори о томе да код њих још увек није дошло до помирења и успостављања нове равнотеже између наведених полних улога. С друге стране наглашене маскулине, односно феминине карактеристике личности најмање су присутне код особа средњих година, што је у складу са Левинсоновом теоријом.

Ако се посматрају *прецизније старосне категорије* успостављање нове равнотеже између овог пара супротности *најинтензивније* је код особа од 40. до 44. године (MR=414.05), а најмање је код младих од 35 до 39 година (MR=145.18). Код особа у интервалу од 55 до 59 година (MR=349.30), долази до наглог пада у вредностима, што може указивати на неку врсту прекретнице у унутрашњој

равнотежи. Слична ситуација уочљива је и код особа између 70 и 74 године (MR=322.14). *Маскулиност* је у групи младих најизраженија код особа између 30 и 34 године (MR=399.58), затим код оних од 35 до 40 година (MR=388.65), док је најмање изражена код оних од 25-30 година (MR=379.80). У групи особа средњих година приметно је учестало колебање у испитиваној полној карактеристици. Најизраженије мушке полне карактеристике личности регистроване су у групи особа на прелазу у средње године, између 40. и 44. године (MR=281.93). Маскулиност је, након лаганих падова, у порасту код особа од 50 до 54 (MR=266.82) и од 60 до 64 године (MR=265.55). Најмање изражену црту маскулиности имају особе средњих година између 45 и 49 година (MR=239.29). Њихова црта маскулиности је приближно истог интензитета као у групи особа између 65 и 69 година (MR=237.82), значи на прелазу у старије особе. У групи старијих, након 69 година, интензитет маскулиности је поново у благом порасту. Ово се може довести у везу са чињеницом да највећи број људи у између 65. и 69. године одлази у пензију, што у том периоду може да услови привремени пад у осећању моћи и доминантности, који је карактеристичан за црту маскулиности. Интензитет *фемининости*, такође, је променљив у односу на прецизније старосне категорије. Најизраженија је код младих особа, између 30 и 34 године (MR=380.25), а најмање изражена код особа средњих година, између 55 и 59 година (MR=205.98). Код старијих особа, накратко је приметан пад у вредностима на овој варијабли код оних између 70 и 74 године (MR=258.36), који прекида поредак благог повећања вредности старијих испитаника на испитиваним женским полним карактеристикама личности.

Успостављање нове равнотеже у *осећању помирења животних губитака и добитака* расте са годинама. Најинтензивније је код старијих особа (MR=343.61), затим код оних средњих година (MR=311.93), док је најмање изражено код младих (MR=292.58).

Посматрано и у односу на *прецизније старосне категорије* изгледа се се ова равнотежа успоставља најкасније у животу, када се, са одређене дистанце, након одласка у пензију, своде рачуни и прави нека врста новог баланса животних победа и пораза на свим плановима. Може се приметити систематско повећање у вредностима са поростом старосних категорија, у смислу да је код млађих особа најмање изражено, а код старијих најизраженије успостављање равнотеже између животних добитака и губитака. Испитаници *између 75 и 80 година* постижу највише скорове (MR=355.90). Једини изузетак представљају особе на прелазу у категорију старих, *између 60 и 64*

године, код којих је ово осећање доста ниже ($MR=276.20$), негде на нивоу младих особа између 35 и 39 година ($MR=277.92$). Овај податак може означавати *прекретницу у развоју*, у којој долази до преиспитивања, тестирања, анализирања и покретања сумњи и бројних питања везаних за животне победе, одрицања и жртвовања. У периоду живота између 60. и 64. године живота, највећи број особа из узорка сумња и преипитују своје животне изборе и одлуке. Код особа у овом животном добу је, на испитиваном узорку, присутан највећи степен незадовољства одлукама, жртвама и одрицањима које су током живота имале.

Као што је случај и са претходним паром супротности добитак-губитак, успостављање нове равнотеже и *помирење супротности приближавање-одвајање*, глобално посматрано, у порасту је са годинама, односно с порастом старосних категорија. Најинтензивније је код старијих особа ($MR=326.57$), затим код испитаника средњих година ($MR=318.63$), а најмање интензивно код младих ($MR=256.30$). То би значило да са годинама, расте потреба људи да се осамљују и буду сами са својим мислима. Док је код младих то незамисливо, зрелије особе се осећају пријатно и када нису окружене другим људима.

Када се имају у виду *прецизније старосне категорије* резултати показују да је ова унутрашња промена, сагледана пре свега као помак равнотеже ка полу који карактерише појачана потреба за осамљивањем, *најизраженија* код најстаријих особа између 75 и 80 година ($MR=336.09$). Међутим, ако се пажљиво погледају добијени резултати, уочава се да поједине особе у средњим годинама, тачније оне између 55 и 59 година имају приближне вредности као старији испитаници на овој унутрашњој промени ($MR=335.49$). И особе у старосној подкатегорији испред њих, од 50 до 54 година имају сличне вредности, што сведочи о њиховој жељи да се, у овом периоду живота, између 50 и 59. године, посвете више себи и својим интересовањима ($MR=334.08$). Изузетак су и особе старости између 60 и 64 године ($MR=261.95$), које у односу на остале припаднике средњих година, имају најниже вредности на испитиваној варијабли, односно најмању потребу да буду сами. Њихова потреба за осмљивањем би се лако могла сместити у ранг младих особа. То би значило да се у овом животном периоду одиграва одређена промена, која проузрокује да особе у овом доба имају појачану жељу за дружењем. Слична ситуација уочљива је и у категорији старијих особа, у подгрупи оних између 70 и 74 године ($MR=261.63$). И ове особе имају израженију потребу да буду окружене другим људима, него што би се то могло

очекивати с обзиром на тренд пораста потребе за осамљивањем са годинама. **На основу свега реченог може се закључити да је потврђена 1. специфична хипотеза.**

При разматрању разлика у достигнутом нивоу осећања смисла живота које постоје између испитаника из *различитих старосних категорија* добијени подаци говоре о томе да, глобално гледано, особе старије од 65 година имају далеко израженије стабилно осећање постојања смисла живота (MR=392.76) од младих (MR=258.52) и особа средњих година (MR=250.23), код којих је ово осећање на приближном нивоу. Ипак, код особа у средњим годинама је стабилно осећање постојања смисла живота најмање изражено. Наведено тврђење је у сагласности и са резултатима на варијабли осећања потраге за смислом живота, које је најизраженији код особа средњих година (MR=318.62), затим код младих (MR=311.23), док је најмање изражено код старијих лица (MR=271.66).

И у односу на *прецизније старосне категорије* добијени су слични резултати. Стабилно осећање постојања смисла живота најинтензивније је у подгрупи најстаријих испитаника, од 75 до 80 година (MR=428.06), док је најслабијег интензитета код особа средњих година и то у подгрупи од 55 до 59 година (MR=231.92) и од 50 до 54 године (MR=235.38). *Осећање потраге за смислом живота*, убедљиво је најинтензивније код испитаника средњих година, тачније у подгрупи између 60 и 64 године (MR=415.50), а најмање у грпи старих, између 70 и 74 године (MR=235.19). Све подгрупе у оквиру категорије старих особа имају ниже скорове на овој варијабли у односу на испитанике из других група. Нешто нижи скорови су такође запажени и у подгрупи испитаника од 30 до 34 године (MR=287.49) и 40 до 44 године (MR=295.77). То би могло да указује на појаву да у тим раздобљима живота долази до привременог опадања осећања потраге за смислом живота, што може да буде последица пребацивања тежишта са ових на многа друга актуелна животна питања и проблеме. **Потврђена је и 2. специфична хипотеза.**

Када се посматрају разлике између испитаника у појединим *облицима усклађивања породичних и професионалних улога*, резултати показују да се испитаници различитих старосних категорија, који су у радном односу (у државној институцији, приватној фирми, или имају неку врсту сопственог бизниса) не разликују међусобно када су у питању *преливање, конфликт и међузависност породичних и професионалних улога*. Између испитаника из различитих старосних категорија, такође нису регистроване разлике у *врсти емоција* које се јављају због истовременог постојања и обављања одређених породичних и професионалних улога. *Једине* статистички

значајне *разлике* између испитаника из различитих старосних категорија добијене су када је у питању *врста и интензитет подршке* коју добијају за усклађивање породичних и професионалних улога и генерално *осећање разочараности и резигнације* сопственим животом. Добијене су разлике између испитаника из различитих старосних категорија у смислу да особе средњих година (MR=144.15) уопште, а нарочито оне старости од 45 до 49 година (MR=134.13) у односу на младе (MR=183.83) и старије особе (MR=175.83) добијају најмање помоћи и подршке од партнера, радног места и других особа за обављање кућних послова и бригу о деци. Испитаници из ове старосне групе, такође, најређе ангажују и плаћају некога ко би им помогао око текућих задатака и чувања деце, док је то опет чешће присутно код младих и старијих особа, мада уопштено говорећи највећи број запослених испитаника у узорку не ангажује додатно особу која би помагала око одређених кућних послова и бриге о деци (N=275). Далеко је мање оних који плаћају неког ко би им помогао у чувању деце или обављању кућних послова (N=30), што представља *делимичну екстерну подршку*, док је најмање испитаника који користе *потпуну екстерну подршку*, односно помоћ у обе наведене врсте породичних послова и обавеза (N=20). Генерално гледано, *осећање разочараности и резигнације* сопственим животом најмање је изражено код испитаника средњих година (MR=90.79), док је најинтензивније у групи *старијих особа* (MR=183.33). По интензитету овог осећања млади испитаници се налазе између ове две категорије (MR=176.20). И када се посматрају прецизније старосне категорије може се видети да испитаници из свих подкатегија у оквиру старосне категорије средњих година, имају најмање изражено наведено осећање. Прецизније, најнижи скор имају испитаници између 55 и 59 година (MR=84.92). Веома близак овоме, је и резултат испитаника старости 45 до 49 година (MR=85.91), док је ово осећање најинтензивније код запослених испитаника, на прелазу из средњег у зрело доба, односно у подкатегији 65 до 69 година (MR=183.33). На основу изнесених резултата, може се рећи да је **3. специфична хипотеза делимично потврђена.**

Када су у питању разлике између особа из различитих старосних категорија у *различитим аспектима задовољства* које се осећа при испуњавању одређених породичних и професионалних улога, глобално гледано, *младе* запослене особе (MR=222.54) у односу на испитанике из других старосних категорија *најзадовољније су својим послом*, док запослене особе *старије од 65 година*, показују *најмањи* ниво професионалног задовољства и највише брину због финансија у будућности

(MR=9.17). Особе средњих година се по интензитету на испитиваним аспектима задовољства налазе између ових група испитаника (MR=112.48). Ово би се могло објаснити жељом и амбицијом младих запослених људи да радом својој породици и себи створе услове за што бољи живот, посебно у актуелним условима у нашем друштву када је до посла изузетно тешко доћи, и када сваки посао представља праву награду и чисту срећу. Када је у питању варијабла *задовољство децом*, ситуација је потпуно другачија. Добијени резултати показују да су запослене особе из групе *старијих најзадовољније* својом децом (MR=242.67), затим следе испитаници средњих година (MR=214.53), док *младе особе* имају *најниже* нивое задовољства на овој варијабли (MR=103.80). Глобално гледано *задовољство преузетим улогама*, и у оквиру породице а и на радном месту, најизраженије је код запослених испитаника средњих година (MR=182.77), затим код младих (MR=142.17), док је најмање у групи старијих (MR=97.83). Занимљив је податак, да је у групи испитаника средњих година, такође, *најинтензивнији ниво стреса* (MR=183.33), који им проузрокује обављање одређених породичних и професионалних улога. Ниво стреса је *најмањи* код *старијих* запослених испитаника (MR=183.33), док се млади испитаници по интензитету доживљеног стреса налазе између наведених група (MR=183.33). Могло би се рећи да стресност улога, не ремети у великој мери, осећај задовољства код особа које их обављају, јер је расподела скорова испитаника на варијаблама задовољство улогама и стресност улога, слична за испитанике различитих старосних категорија.

Када се имају у виду *прецизније старосне категорије задовољство послом и финансијском сигурношћу најинтензивније* је код испитаника од *25 до 29 година* (MR=228.30), а *најмањи* код старијих, од *65 до 69 година* (MR=9.17). Особе старости *60 до 64 године најзадовољније су својом децом* (MR=246.25), док је ово осећање *најмање* присутно у групи особа између *25 и 29 година* (MR=72.17). *Задовољство преузетим породичним и професионалним улогама*, али и *стресност* због њиховог обављања, *највећа* је код особа између *50 и 54 године* (MR_{задовољство улогама}=193.89; MR_{стресност улога}=194.83), а *најмање* код старих од *65 до 69 година* (MR_{задовољство улогама} =97.83; MR_{стресност улога} =106.50). *Овиме је потврђена 4. специфична хипотеза.*

Када су у питању разлике између испитаника различитог пола у спољашњим манифестацијама кризе средњих година, резултати показују да једина статистички значајна разлика постоји на *декомпензацији*. *Жене* (MR=316.54) су *склоније од мушкараца* (MR=284.46) да на први наговештај кризе реагују појавом депресивног расположења, губљењем интересовања за различите животне ствари, појачаном бригом

о видним променама физичког изгледа и појавом страха од старења. Овакви начини понашања жена документовани су у различитим истраживањима и стручним чланцима, који се баве најразличитијом проблематиком.

Добијене су и одређене полне разлике у испитиваним унутрашњим променама, које су карактеристичне за кризу средњих година. Када је у питању напредак у успостављању нове равнотеже између мушке и женске полне улоге, односно помирење супротности *маскулиност-фемининост*, мушкарци и жене се на испитиваном узорку међусобно разликују у скоровима које су добили на свим варијаблама којима се мери ова дубока унутрашња промена, изузев на варијабли андрогиност. Може се видети да је процес успостављања нове равнотеже између наведеног пара супротности израженији код женских испитаника ($MR_{\text{жене}}=331.37$; $MR_{\text{мушкарци}}=269.63$). Мушкарци имају израженије мушке полне карактеристике од жена ($MR_{\text{мушкарци}}=372.09$; $MR_{\text{жене}}=228.91$), док жене у складу са тим, постижу веће скорове на фемининости ($MR_{\text{жене}}=366.87$; $MR_{\text{мушкарци}}=234.13$). Мушкарци, такође имају повећану тенденцију ка *генеративности* од жена ($MR_{\text{мушкарци}}=323.40$; $MR_{\text{жене}}=277.60$), односно код њих је развијенија потреба да друге поуче нечему новом, створе нешто важно и значајно и оставе неку врсту трага по чему ће остати упамћени будућим генерацијама. С друге стране, код жена је за разлику од мушкараца појачана тенденција да се осамљују и препусте се својим размишљањима ($MR_{\text{жене}}=314.85$; $MR_{\text{мушкарци}}=286.15$), оне су такође у већем степену успоставиле нову равнотежу и помириле супротност између *приближавања и одвајања од других* ($MR_{\text{мушкарци}}=315.19$; $MR_{\text{жене}}=285.81$). Није добијена значајна разлика између мушких и женских испитаника када је у питању успостављање нове равнотеже и помирење *супротности младост-старост*. На основу наведених резултата може се рећи да је **5. специфична хипотеза делимично потврђена**.

Код мушких испитаника интензивније је *осећање потраге за смислом живота* ($MR_{\text{жене}}=319.55$; $MR_{\text{мушкарци}}=281.45$), док нису добијене статистички значајне полне разлике у стабилном *осећању постојања смисла живота*. Овиме је **делимично потврђена и 6. специфична хипотеза**.

Што се тиче разлика између мушких и женских испитаника у појединим облицима *усклађивања породичних са професионалним улогама*, једина статистички значајна разлика постоји у интензитету подршке коју добијају за усклађивање одређених породичних са професионалним улогама. Наиме, мушкарци добијају већу *подршку* од стране партнера, пријатеља и радног места у погледу бриге о деци и

вођења домаћинства ($MR_{\text{мушкарци}}=176.36$; $MR_{\text{жене}}=149.22$). Овиме је *делимично потврђена и 7. специфична хипотеза*.

Жене, с друге стране, доживљавају *више нивое стреса*, односно напорније им је да се носе са преузетим породичним и професионалним улогама, него испитаницима мушког пола ($MR_{\text{жене}}=173.88$; $MR_{\text{мушкарци}}=152.45$). Нису добијене статистички значајне полне разлике на осталим испитиваним *аспектима задовољства* које се осећа услед обављања одређених породичних и професионалних улога. *Делимично је потврђена и 8. специфична хипотеза*.

Код испитаника *различног нивоа образовања* на различите начине се *манифестује кризу средњих година*. Једино код *креативног и успешног* превазилажења кризе није било разлика између особа различитог нивоа образовања. Израженост *декомпензације* смањује се праволинијски са порастом нивоа образовања испитаника, тако да је она најизраженија код особа које немају завршену ни основну школу ($MR=424.20$), док је у најмањој мери присутна код особа које имају магистратуру ($MR=136.00$), односно докторат ($MR=127.90$). *Механизам порицања са бекством* на сличан је начин дистрибуиран код испитаника различитог нивоа образовања, с тим што постоје извесна мања одступања од правила да његова заступљеност опада равномерно са порастом нивоа образовања. Он је најприсутнији код особа са завршеном основном школом ($MR=364.71$), као и код оних које немају никакво формално образовање ($MR=362.40$). Изузетак који се јавља је и већа присутност овог механизма код особа са магистратуром ($MR=273.15$) у односу на оне који имају завршен факултет ($MR=256.17$), док је, као и претходни, и овај механизам најмање присутан код особа са докторатом ($MR=158.00$). С друге стране, *механизам порицања са наткомпензацијом* најмање је изражен код особа без основне школе ($MR=141.87$), док је најизраженији код особа са докторатом ($MR=416.50$). Присутност овог механизма код особа различитог нивоа образовања није праволинијски изражена као што је случај са декомпензацијом. Код особа са средњом школом ($MR=318.39$) и факултетом ($MR=329.83$) заступљеност овог механизма је на високом нивоу.

Ако се посматрају разлике између испитаника различитог образовања у дубоким *унутрашњим променама* карактеристичним за кризу средњих година, особе са нижим нивоом образовања показале су у већем степену интегрисаност *супротности младост-старост* у односу на особе са вишим нивоом образовања, мада овај однос није строго праволинијски. Прецизније, успостављање нове равнотеже и помирење младости и старости, најизраженије је код особа које су завршиле основну школу

(MR=372.56), затим код оних које то нису (MR=343.30), док је најмање присутно код особа које имају докторат (MR=133.00). На варијабли *помирење маскулиност-фемининост* може се видети распоред резултата који мање-више правилно опада са нивоом образовања. Највећи изузетак регистрован је код испитаника са магистратуром (MR=360), код којих је успостављање нове равнотеже између наведеног пара супротности на веома високом нивоу. Једино су скорови испитаника са завршеном основном школом већи (MR=369.78). Они такође представљају још један знатно мањи изузетак у резултатима када је у питању овај пар супротности, јер је код њих израженије помирење маскулиност-фемининост него код особа које немају никакво формално образовање (MR=354.60). Особе са вишом школом (MR=294.11), факултетом (MR=262.47) и докторатом (MR=229.50) показују следствено претходном тренду најниже резултате када је у питању помирење овог пара супротности. *Маскулиност* равномерно расте са повећањем нивоа образовања испитаника. Најмање је изражена код особа са најнижим нивоом образовања (MR=235.07), а највиша код особа са докторатом (MR=525.50). Ово је у складу са претходним резултатом, који показује да *особе са вишим нивоом образовања још увек нису успеле да помире у себи мушку и женску полну улогу. Већи напредак у успостављању нове равнотеже између мушких и женских полних улога карактеристичан је за особе са нижим нивоом образовања.* Напредак у успостављању нове равнотеже између *добитка-губитка* најнижи је код особа са магистратуром (MR=134.10), а затим и оних са факултетом (MR=259.86), који по скоровима у великој мери одступају од испитаника из других категорија. Највећи напредак у помирењу наведених супротности забележен је код особа које немају никакво формално образовање (MR=350.97). Гледано глобално, са изузетком особа са докторатом (MR=343.50), које се по заступљености налазе на другом месту, приметан је пад у добијеним вредностима са порастом нивоа образовања испитаника. Израженост *генеративности*, односно тенденције да се нешто створи и остави будућим генерацијама у порасту је са нивоом образовања, тако да је најизраженије код особа са докторатом (MR=503.50), који имају највећу потребу да науче друге одређеним важним стварима и оставе нешто вредно иза себе, а најмање код особа са основном школом (MR=237.87) и оних без икаквог формалног образовања (MR=276.73). Помирење *супротности приближавање-одвајање* у смислу померања равнотеже ка тежњи да се више буде сам са својим мислима него са другим људима најмање је присутно у одговорима испитаника са магистратуром (MR=134.40) и факултетом (MR=264.77). За разлику од њих, особе са докторатом (MR=376.50)

показују учесталију тенденцију и потребу да се осаме од других људи. Код њих је успостављање нове равнотеже између приближавања и одвајања од других на највишем нивоу. Скорови испитаника са осталим нивоима образовања на приближном су нивоу. **Овиме је потврђена и 9. специфична хипотеза.**

Постојање *стабилног осећања смисла живота најизраженије* је код особа са докторатом (MR=374.50) и магистратуром (MR=368.80), док је *најмање* изражено код особа које су завршиле *средњу школу* (MR=273.75). Што се тиче осећања актуелне потраге за смислом живота, она је такође *најприсутнија* код особа са докторатом (MR=497.50), док је код особа са *завршеном основном школом* (MR=210.97) и оних *без икаквог формалног образовања* (MR=294.40) у најмањем степену присутно *осећање потраге за смислом живота*. То би се могло објаснити константном тенденцијом особа са највишим степеном образовања да се континуирано развијају, откривају и усавршавају своја искуства и потенцијале, иако имају јасну представу о томе шта чини смисао њиховог живота, која изостаје код ниже образованих особа. Изузетак представљају особе са магистратуром, којима као да недостаје та потреба да се даље усавршавају и шире своје видике изван већ откривеног и познатог стабилног осећања постојања смисла живота (MR=297.90). **Потврђена је и 10. специфична хипотеза.**

При разматрању *различитих облика усклађивања породичних са професионалним улогама* утврђено је да се *генерално не може утврдити нека правилност у распореду добијених резултата* у зависности од нивоа образовања. Испитаници различитог нивоа образовања разликују се у заступљености конфликта породичних са професионалним улогама, и то оне врсте у којој особа због породичних активности не успева адекватно да заврши професионалне обавезе и задатке. Овај смер конфликта веома је *неједнако заступљен* у зависности од нивоа образовања испитаника. Тако да је најприсутнији код испитаника са завршеном основном школом (MR=250.83), а одмах затим код оних са докторатом (MR=225.50), док је у најмањем степену овај облик усклађивања улога присутан код испитаника са вишом школом (MR=127.12). Испитаници различитог образовања не разликују се међусобно по заступљености супротног смера конфликта, преливања улога и коришћења одређеног вида екстерне подршке. Добијена *подршка* од стране партнера, чланова породице, пријатеља и радног места, такође је *неједнако дистрибуирана* између испитаника различитог нивоа образовања. Испитаници са докторатом (MR=283.50) и факултетом (MR=185.66) имају највећу подршку при обављању одређених породичних и професионалних улога. Одмах иза њих се, по интензитету подршке, налазе испитаници

са завршеном основном (MR=184.17) и вишом школом (MR=178.58), док они са магистратуром добијају најмање подршке од партнера, чланова породице, пријатеља и радног места (MR=86.75). Убедљиво највеће *преклапање и прожимање породичних са професионалним улогама* присутно је код особа са вишом школом (MR=208.22). Интересантно је да, по изражености овог облика усклађивања улога, следе особе са завршеном основном школом (MR=182.50), док најмање прожимање улога између породичне и професионалне сфере показују особе са докторатом (MR=7.00). Највећи интензитет *негативних емоција* због истовременог постојања одређених породичних и професионалних улога присутан је код испитаника који имају само основно образовање (MR=240.17), затим оних са магистратуром (MR=200.63) и докторатом (MR=194.00), док је најмањи интензитет забележен код особа са факултетом (MR=136.56). У дистрибуцији скорова испитаника различитог образовања на варијабли *разочараност и резигнација*, могуће је утврдити одређену мању правилност у смислу да интензитет овог осећања расте са порастом нивоа образовања. Она је најинтензивнија код испитаника са магистратуром (MR=193.88), затим код оних са вишом школом (MR=139.50), факултетом (MR=132.49) и средњом школом (MR=111.30), док је најмања код испитаника са завршеном основном школом (MR=91.17). Занимљиво је да се ово генерално негативно осећање животом уопште не јавља код особа са докторатом и оних без икаквог формалног образовања (код којих нису установљени ни остали облици усклађивања породичних и професионалних улога). ***Потврђена је делимично и 11. специфична хипотеза.***

Испитаници са завршеном основном школом (MR=35.50) показују најмање *задовољство послом и финансијском сигурношћу*, док је највећи ниво овако одређеног професионалног задовољства забележен код особа са докторатом (MR=241.00) и оних са магистратуром (MR=235.38). Насупрот овом аспекту професионалног задовољства, *задовољство децом* као мерени аспект задовољства породичним улогама, најизраженије је код особа са завршеном основном школом (MR=229.33), док је најмање изражено код особа са докторатом (MR=16.00). То би могло да говори о већој усмерености особа са вишим нивоом образовања професионалној каријери, него породичном животу, као и претпоставци да су особе са вишим нивоом образовања боље материјално збринуте. *Напор односно стрес* због обављања одређених породичних и професионалних улога најмање је присутан код особа са докторатом (MR=16.50), док је најизраженији код особа са завршеном магистратуром (MR=217.38). Занимљиво је то да се одмах за њима, по јаком интензитету стреса, издвајају особе које

имају завршену само основну школу (MR=139.83). **Потврђена је и 12. специфична хипотеза.**

Када је у питању однос између *материјалног статуса* и *кризе средњих година*, резултати показују да постоје разлике између испитаника са различитим месечним приходима када је у питању *креативно и успешно превазилажење кризе и декомпензација*. Особе са вишим приходима лакше прихватају кризу као нормалну животну појаву и превазилазе је на успешан начин, тј. овај најоптималнији механизам превазилажења кризе најзаступљенији је код испитаника чија примања превазилазе просек (MR=343.03). Следе испитаници са просечним примањима (MR=305.15), док је наведени механизам у најмањем степену присутан код особа чија су месечна примања испод просека (MR=278.97). *Генеративност* је најизраженија код испитаника са изнад просечним приходима (MR=348,31), затим код оних чија су примања у оквиру просека (MR=307.85), док је најмање изражена код испитаника са примањима испод просека (MR=272.55). Могло би се рећи да имућнији појединци имају појачану тенденцију да створе нешто значајно по чему ће их људи памтити. Може се рећи да материјални статус испитаника не игра битну улогу када су у питању дубоке унутрашње промене у којима код особа долази до успостављања нове равнотеже између младости и старости, мушке и женске полне улоге и тенденције да буду сами и са другим људима. **Делимично је потврђена и 13. специфична хипотеза.**

Стабилно *осећање постојања смисла живота* најинтензивније је код испитаника чија месечна примања превазилазе просек (MR=335.56), затим код оних са просечним примањима (MR=307.45), док је најмањег интензитета код оних са испод просечним примањима (MR=277.29). Изгледа да већа висина месечних прихода доводи до пунијег и интензивнијег осећања постојања смисла живота. Како нису утврђене разлике између испитаника са различитим приходима када је у питању *осећање потраге за смислом живота*, може се рећи да је **14. специфична хипотеза делимично потврђена.**

Нема разлике у *конфлику* и *међузависности* породичних са професионалним улогама између испитаника различитог *материјалног статуса*, док је *преливање улога* од породичне ка професионалној сфери најприсутније код испитаника чија су укупна месечна примања на просечном нивоу (MR=174.44), затим код оних са примањима изнад просека (MR=158.74), док је најмање присутно код испитаника са испод просечним месечним приходима (MR=140.57). Испитаници чија се примања крећу у оквиру просека добијају највише *подршке* од стране партнера, чланова породице,

радног места и пријатеља за усклађивање одређених породичних и професионалних улога (MR=175.96). Насупрот њима, испитаници са натпросечним примањима изгледа да добијају најмање подршке (MR=134.49), док се они са испод просечним примањима, по интензитету подршке, налазе у средини (MR=146.15). Најинтензивније *позитивне емоције* због истовременог постојања и обављања одређених породичних и професионалних улога имају испитаници са просечним примањима (MR=173.57), затим они са примањима изнад просека (MR=162.15), док су оне најслабијег интензитета код испитаника са испод просечним приходима (MR=141.15). С друге стране, интензитет *негативних емоција* опада с порастом материјалног статуса испитаника, тако да су оне најинтензивније код особа са примањима испод просека (MR=193.34), затим код оних са просечним примањима (MR=154.17), док најмање негативних емоција због истовременог обављања улога у наведеним два сферама људског функционисања доживљавају испитаници чија примања прекорачују просечне вредности (MR=130.28). *Разочараност и резигнација*, као изузетно негативна перцепција живота и онога што се у њему, до актуелног тренутка испитивања постигло, најинтензивнија је код испитаника са просечним месечним приходима (MR=133.87), затим код оних са примањима изнад просека (MR=113.79), а најмања је код оних чија су примања испод просека (MR=101.58). То значи да материјални статус не игра баш толико значајну улогу у процени сопственог, могло би се рећи, квалитета живота, и да и они са ниским примањима могу бити задовољни појединим аспектима живота, у много већем степену од доста имућнијих. ***Делимично је потврђена и 15. специфична хипотеза.***

Овове иду у прилог и наредни резултати који показују да је *задовољство децом* најинтензивније баш код испитаника са најмањим приходима (MR=177.46), затим код оних са примањима изнад просека (MR=168.25), док је најмањег интензитета код особа чији се приходи крећу у оквиру просека (MR=155.19). Испитаници који имају просечна месечна примања показују највише нивоу *задовољства послом и финансијском сигурношћу* (MR=180.19). Следе они са примањима изнад просека (MR=166.47), док су овим аспектом најмање задовољни испитаници са примањима испод просека (MR=125.71). *Задовољство преузетим улогама* расте са повећањем укупног материјалног статуса испитаника. Највеће укупно задовољство преузетим улогама, и породичним и професионалним, показују испитаници чија су примања изнад просека (MR=188.06), затим они са просечним примањима (MR=167.47), док је за оне са испод просечним примањима карактеристичан најмањи ниво овог аспекта задовољства

(MR=144.57). Највећи *стрес* односно напор при обављању одређених породичних и професионалних улога осећају испитаници чија су примања испод просека (MR=183.48), затим они са примањима изнад просека (MR=167.37), док је најмањи интензитет стреса карактеристичан за испитанике чија су месечна примања на просечном нивоу (MR=152.47). Ово се може протумачити тиме да је стрес код првих изазван највероватније недовољном количином материјалних средстава за живот, док је код других изазван превеликом одговорношћу професионалних улога, које сходно томе доносе и већа примања. ***Потврђена је и 16. специфична хипотеза.***

При разматрању разлика које постоје између испитаника *различитог брачног статуса у испољавању кризе средњих година*, може се приметити да су *креативно суочавање са кризом* (MR=418.33), *декомпензација* (MR=352.50) и *механизам порицања са бекством* најизраженији код особа које су након смрти партнера ушле у нову везу или брак (MR=422.17). С друге стране, *механизам порицања са наткомпензацијом* најприсутнији је код испитаника који су паралелно у браку и љубавној вези (MR=480.06), што се и могло очекивати с обзиром на карактеристична понашања која улазе у оквир наведеног механизма превазилажења кризе. Креативно суочавање са кризом најмање је присутно код особа које су у љубавној вези (MR=142.97). Може се претпоставити да је разлог овоме то што су те особе углавном из млађе популације, и више су склоне неким другим механизмима превладавања животних криза. Особе које су истовремено у браку и љубавној вези најмање су склоне да на знаке кризе, падају у депресију и реагују одређеним видом декомпензаторског понашања (MR=215.72). Оне се, као што је истакнуто, углавном труде, да порекну постојање кризе понашајући се на начин карактеристичан за много млађи узраст адолесценције. Испитаници који су у љубавној вези одликује најслабија потреба да различитим *активностима и компулзивним радом скрену мисли са кризе средњих година* (MR=149.44). Може се претпоставити да је највећи број испитаника у оквиру ове категорије млађег узраста и да се још није сусрео са кризом карактеристичном за средње године, док је адолесцентну кризу већ превазишао. Непримерено понашање узрасту и годинама испитаника у циљу порицања кризе средњих година, најмање је карактеристично за удовце/удовице (MR=181.07) и особе које су у браку (MR=281.97).

До највећег помака у *успостављању нове равнотеже између младости и старости* дошло је код удоваца/удовица (MR=405.40) и оних који су након смрти партнера поново оствариле неку врсту љубавног односа (MR=142.97), док је помирење овог пара супротности најмањег интензитета код особа у љубавној вези (MR=98.59).

Може се претпоставити да су године испитаника и у овом случају кључан фактор добијања оваквог резултата, јер је највећи број удоваца/удовица углавном из старије категорије, а особа у љубавној вези из млађе. Интересантно је да је *успостављање нове равнотеже између мушке и женске полне улоге* најинтензивније код особа које немају партнера – односно код удоваца/удовица (MR=375.23) и разведених (MR=337.93), док је најмање присутно код особа у љубавној вези (MR=158.28) и оних које су паралелно у браку и вези (MR=167.56). Наглашене *маскулине карактеристике личности* у највећем степену су карактеристичне за испитанике у љубавној вези (MR=398.00) и оне без партнера (MR=385.71), док су најмањег интензитета код удоваца/удовица (MR=270.77) и оних који су након смрти партнера остварили нову љубавну везу (MR=246.00), што је у сагласности са претходним резултатом. Напредак у успостављању нове равнотеже између *животних добитака и губитака* највидљивији је код удоваца/удовица (MR=361.25), док је најмање присутан код оних који су након смрти партнера ушли у неку врсту љубавног односа (MR=196.50), а затим, као што се могло и очекивати, у складу са претпостављеним узрастом испитаника, код особа које су паралелно у браку и љубавној вези (MR=249.78) и оних у љубавној вези (MR=215.56). Изненађује донекле резултат да је најмањи помак у успостављању нове равнотеже између наведеног пара супротности, забележен код удоваца/удовица које су се након смрти партнера упустиле у нови љубавни однос, али он се може објаснити тиме да ове особе можда нису успеле адекватно да прихвате и у себи прераде и адекватно интегришу смрт партнера, која представља огроман губитак, већ су прибегле некој врсти порицања реалности и бега у нови љубавни однос. *Успостављање нове равнотеже између приближавања-одвајања*, односно повећање тенденције да се буде сам најинтензивније је код разведених особа (MR=361.72) и удоваца/удовица (MR=360.81), док је у најмањем степену карактеристично за оне у љубавној вези (MR=233.12) и удовце/удовице који су након смрти партнера остварили нови љубавни однос (MR=192.42). Слично томе, највећу *потребу да се осаме* имају разведене особе (MR=142.97), а најмању удовци/удовице и разведене особе, које су поново у некој врсти љубавног односа (MR_{удовци}=133.83; MR_{разведени}=245.05). *На основу изнетих података може се закључити да је потврђена и 17. специфична хипотеза.*

Стабилно *осећање постојања смисла живота* најинтензивније је код удоваца/удовица, који су након смрти партнера ступили у нови љубавни однос (MR=361.72), док је најслабијег интензитета код особа у љубавној вези (MR=237.98). Може се претпоставити да овде године испитаника имају одређену улогу. С друге

стране, наглашено *осећање потраге за смислом живота* карактеристично је за особе које су истовремено у браку и љубавној вези (MR=421.67) и можда баш на тај начин покушавају да дођу до осећања новог смисла живота, док је оно најмање интензивно код удоваца (MR=256.09) и оних који су након смрти партнера остварили нови љубавни однос (MR=214.67). **Потврђена је и 18. специфична хипотеза.**

Испитаници *различног брачног статуса* не разликују се међусобно када је у питању врста *конфликта, преливања, међузависности* породичних и професионалних улога и *емоција* које их прате. Разлике постоје у врсти и интензитету подршке коју добијају за усклађивање појединих породичних са професионалним улогама и у глобалном осећању *разочараности и резигнације* сопственим животом. Највећу *подршку* за усклађивање улога у два најважнијим сферама људског функционисања од пријатеља, чланова породице и радног места, добијају испитаници без партнера (MR=262.10) и они који су у љубавној вези (MR=247.46), док је најмањи интензитет подршке присутан код удоваца/удовица који су поново у браку или вези (MR=92.17) и особа које су паралелно у браку и вези (MR=77.31). Утврђено је постојање слабог позитивног односа између врсте екстерне подршке и брачног статуса испитаника ($\phi=.271$, $p<.05$) Ако се посматра само *потпуна екстерна подршка*, она је у највећем степену присутна код особа у браку, док уопште не постоји код оних без партнера, особа које су у љубавној вези и оних које су након развода или смрти партнера поново ушле у неки облик љубавног односа. *Делимична екстерна подршка*, такође је присутна код највећег броја особа у браку, док уопште није забележена код оних у љубавној вези и оних који су након смрти партнера ушле у нови љубавни однос ($\chi^2=23.921$, $p<.05$). Највећи интензитет *разочараности и резигнације* сопственим животом и улогама карактерише разведене испитанике који су поново у браку или вези (MR=226.91) и удовце/удовице (MR=207.50), док особе које су у љубавној вези имају најмањи интензитет овог веома негативног глобалног осећања (MR=72.55). На основу управо протумачених резултата може се истаћи да је **делимично потврђена и 19. специфична хипотеза.**

Задовољство послом и финансијском сигурношћу убедљиво је најинтензивније код испитаника који су у љубавној вези (MR=247.46), док је најслабијег интензитета код удоваца/удовица (MR=92.36). Највише су *децом задовољни* удовци/удовице (MR=229.14) и они који су након смрти супружника остварили нови љубавни однос (MR=242.67), док је овај аспект задовољства најслабијег интензитета код особа без партнера (MR=62.22) и оних у љубавној вези (MR=48.18), од којих многе немају децу.

Укупно *задовољство преузетим улогама* најинтензивније је код особа у браку (MR=201.01), док је најмањег интензитета код разведених (MR=76.81) и особа које нису у вези (MR=37.18). С друге стране, највеће нивое *стреса* због обављања одређених породичних и професионалних улога доживљавају разведене особе које су ушле у нову везу или брак (MR=222.27), док је он у најмањем степену присутан код особа без партнера (MR=88.10). ***Потврђена је и 20. специфична хипотеза.***

Када се посматрају регистроване разлике у скоровима између *испитаника различитог радног статуса* на свим испитиваним варијаблама добијени су занимљиви подаци. Пензионери (MR=374.57) и особе које имају неки вид сопственог бизниса (MR=319.18) имају најразвијеније капацитете да прихвате кризу као нормалну развојну промену и суоче се са њом на *креативан и успешан начин*, док су способности за адекватно овладавање кризом најслабије изражене код незапослених особа (MR=223.19). Склоност да се због појаве кризе осећају лоше и упаду у неки облик понашања карактеристичног за *декомпензацију*, такође је у највећој мери својствена за пензионере (MR=336.48), али и оне који раде у приватним фирмама (MR=304.81), док је најмање карактеристична за особе са сопственим бизнисом (MR=256.45). *Механизам порицања са бекством*, као једна од манифестација кризе, такође је најприсутнији код пензионера (MR=366.98) и особа са сопственим бизнисом (MR=294.64), док је најслабијег интензитета код незапослених (MR=222.42). Насупрот овоме, *порицање кризе уз облике понашања карактеристичне за адолесцентни узраст и младалаштво* у најмањој мери је присутно код пензионера (MR=185.67), а у највећој код запослених у државним фирмама или институцијама (MR=364.55) и оних који раде у приватним фирмама (MR=361.20).

Највећи напредак у *успостављању нове равнотеже између младости и старости* приметан је код пензионера (MR=415.69) и особа са неким видом сопственог бизниса (MR=327.95), док је убедљиво најмањи помак карактеристичан за незапослене (MR=182.63). Код пензионера (MR=366.87) и запослених у државном сектору (MR=288.09) у највећем степену дошло је до *помирења мушких и женских полних карактеристика личности*, док су то у најмањој мери постигле незапослене особе (MR=236.87). С друге стране, наглашене *мушке полне карактеристике* у највећем степену су присутне код особа које раде у приватним фирмама (MR=342.58), као и оних са сопственим бизнисом (MR=340.84), док су најмање изражене код пензионера (MR=253.85). *Успостављање нове равнотеже између животних добитака и губитака* у највећем степену постигли су пензионери (MR=345.49) и незапослене особе

(MR=299.13), а у најмањем степену особе са неким видом сопственог бизниса (MR=211.82). Највећа тенденција да се створи нешто вредно по чему ће се остати упамћен присутна је код особа са сопственим бизнисом (MR=366.20) и оних који раде у државним институцијама (MR=327.54), док је *генеративност* најмањег интензитета карактеристична за незапослене испитанике (MR=240.78). *Успостављање нове равнотеже између тенденције да се буде сам и са другим људима* у највећем степену постигли су пензионери (MR=328.15), а у најмањем особе са сопственим бизнисом (MR=208.13). На основу управо продискутованих резултата закључује се да је **потврђена и 21. специфична хипотеза.**

Најинтензивније *осећање постојања смисла живота* постоји код пензионера (MR=387.76) и запослених у државним институцијама (MR=273.37), а оно је најмањег интензитета код незапослених испитаника (MR=217.44). С друге стране, незапослени имају наглашено *осећање потраге за смислом живота* (MR=335.09), које је најмањег интензитета код пензионера (MR=269.07) и особа са неком врстом сопственог бизниса (MR=283.36). Може се закључити да је **потврђена и 22. специфична хипотеза.**

Конфликт породичних са професионалним улогама, у оба смера, највише је заступљен код испитаника који раде у приватним фирмама (MR_{посао-породица}=190.59; MR_{породица-посао}=185.00), затим код запослених у државним институцијама (MR_{посао-породица}=150.48; MR_{породица-посао}=151.80) и на крају код оних који имају неки вид сопственог бизниса и делатности (MR_{посао-породица}=136.80; MR_{породица-посао}=150.20). Испитаници који раде у различитим секторима не разликују се међусобно када је у питању *преливање и међузависност породичних и професионалних улога, интензитет и врста подршке коју добијају, негативне емоције* које се јављају услед паралелног обављања активности и обавеза у оквиру породичне и професионалне сфере и глобално *осећање разочараности и резигнације* сопственим животом и преузетим улогама. С друге стране, *позитивне емоције* које прате истовремено обављање одређених породичних и професионалних улога на скоро једнаком су нивоу изражене код испитаника запослених у државним фирмама и институцијама (MR=172.99) и оних који имају неки вид сопственог бизниса (MR=172.86), док су најмањег интензитета код особа запослених у приватном сектору (MR=143.77). Може се рећи да је **23. специфична хипотеза делимично потврђена.**

Највише су *децом задовољне* особе које се баве неким обликом сопственог бизниса (MR=208.93), затим оне које раде у државним фирмама или институцијама (MR=161.59), док је овај аспект задовољства најмање изражен код запослених у

приватном сектору (MR=153.78). С друге стране, убедљиво највећи *стрес* због обављања одређених породичних и професионалних улога осећају запослени у приватним фирмама (MR=184.50), док је стрес код особа које имају неки вид сопственог бизниса (MR=152.73) и оних које су запослене у државним институцијама (MR=151.72) на приближном нивоу. Како не постоје разлике између испитаника запослених у различитим секторима и на преостала два испитивана аспекта задовољства улогама, констатује се да је **делимично потврђена 24. специфична хипотеза.**

Када се посматра однос између доживљаја, ставова и понашања која су карактеристична за *испољавање кризе средњих година* и *броја стресних догађаја* које је особа доживела добијају се занимљиви подаци. *Са порастом броја стресних догађаја* које је особа доживела током живота, расту и њени капацитети и могућности да животне кризе, а самим тим и кризу средњих година, прихвати као нормалну развојну појаву, адекватно се суочи са њом и *разреши је на креативан и успешан начин* ($r=.204$; $p<.001$). Међутим, са порастом броја доживљених стресних догађаја *истовремено расте и тенденција особа да неким видом активности*, било да је то компулзивни рад, интензивирање хобија, намерно скретање пажње провођењем већине времена испред телевизора и компјутера, услед чега се чланови породице и пријатељи осећају занемаренима и почињу да приговарају, *негирају и порекну постојање кризе*, која у њима изазива немир и осећања са којима мисле да нису у стању да се изборе са ($r=.182$; $p<.001$). Повећање броја доживљених стресних догађаја доводи до следећих дубоких унутрашњих промена: повећава се *напредак у успостављању нове равнотеже између младости и старости* ($r=.284$; $p<.001$), *мушке и женске полне улоге* ($r=.632$; $p<.001$), уз очекивано *опадање маскулиних карактеристика личности* ($r=-.106$; $p<.001$), долази до *пораста нивоа генеративности*, односно до интензивирања потребе да се створи нешто важно и значајно што ће оставити важан печат и траг особе, као својеврсни аманет будућим генерацијама ($r=.121$; $p<.001$). Број стресних догађаја које је особа доживела у току живота није повезан са *напретком у успостављању нове равнотеже између потребе особе да буде сама или у друштву других људи* ($r_{\text{приближавање-одвајање}}=-.009$; $p>.05$; $r_{\text{преферирана самоћа}}=.041$; $p>.05$). На основу размотрених резултата констатује се да је **делимично потврђена и 25. специфична хипотеза.**

Са порастом броја стресних догађаја које је особа током живота проживела, повећава се интензитет стабилног *осећања постојања смисла живота* ($r=.131$; $p<.001$),

док се истовремено смањује *осећање потраге за смислом* ($r=-.103$; $p<.05$). Овиме је **потврђена и 26. специфична хипотеза.**

Уколико се има у виду однос између укупног броја доживљених стресних животних догађаја и облика усклађивања породичних са професионалним улогама, резултати показују да што се више повећава број стресних догађаја које су доживели, код испитаника долази до све већег пада у интензитету подршке, коју за усклађивање улога у оквиру породичне и професионалне сфере, добијају од партнера, чланова породице, пријатеља и радног окружења ($r=-.188$; $p<.001$). Такође, долази до опадања и осећања *разочараности и резигнације* сопственим животом ($r=-.208$; $p<.001$), највероватније због одавања неке врсте признања самоме себи на храбрости, упорности и истрајности – уопште снази, да се живот настави упркос доживљеним недаћама. Однос броја доживљених стресних догађаја и *међузависности породичних и професионалних улога* огледа се у смањивању количине времена које се због професионалних обавеза и активности не проводи са породицом у циљу обезбеђивања већег благостања ($r=-.131$; $p<.05$). То би значило да особе које су проживеле већи број стресних животних догађаја настоје да више времена проведу са својом породицом. С друге стране број доживљених стресних догађаја није повезан са *конфликтом* ($r_{\text{посао-породица}}=.064$; $r_{\text{породица-посао}}=.096$; $p>.05$) и *преливањем* породичних и професионалних улога ($r_{\text{посао-породица}}=-.032$; $r_{\text{породица-посао}}=.024$; $p>.05$), врстом *екстерне подршке* ($r=.085$; $p>.05$), *позитивним* ($r=-.108$; $p>.05$) и *негативним* ($r=.108$; $p>.05$) *емоцијама* које се јављају због истовременог обављања појединих породичних и професионалних улога. Из свега наведеног може се извући закључак да већи број доживљених стресних животних догађаја на неки начин оплемењује особе, чини их јачим и самосталнијим и окреће их неговању и развијању одређених породичних вредности. **Делимично је потврђена и 27. специфична хипотеза.**

Са повећањем броја стресних догађаја које је особа проживела, код ње се повећава ниво *задовољства децом* ($r=.159$; $p<.001$), што је у сагласности са претходно изнетим закључком, али и ниво *стреса односно напора* ($r=.278$; $p<.001$), који осећа приликом обављања одређених улога из породичне и професионалне сфере. Истовремено код особе долази до опадања интензитета *задовољства послом и финансијском сигурношћу* ($r=-.139$; $p<.05$), док повећање броја доживљених стресних догађаја није у вези са укупним нивоом *задовољства које се јавља услед обављања одређених преузетих улога* ($r=-.061$; $p>.05$). Закључује се да је **делимично потврђена и 28. специфична хипотеза.**

Што се тиче односа између *врсте стресних животних догађаја* и *спољашњих манифестација кризе средњих година* добијени резултати се могу протумачити на следећи начин. Код испитаника долази до смањења капацитета и могућности да кризу превазиђу на *креативан и успешан начин*, али и до опадања депресивног расположења и понашања карактеристичног за механизам *декомпензације*, како се повећава број *позитивних животних догађаја* ($r_{\text{креативно суочавање}} = -.129$; $r_{\text{декомпензација}} = -.146$; $p < .001$), као и догађаја из групе *породичних проблема* ($r_{\text{креативно суочавање}} = -.147$; $p < .001$; $r_{\text{декомпензација}} = -.102$; $p < .05$) и *смрти и здравствених проблема* ($r_{\text{креативно суочавање}} = -.260$; $r_{\text{декомпензација}} = -.112$; $p < .001$). Животни догађаји из групе *професионалних* ($r_{\text{креативно суочавање}} = .004$; $r_{\text{декомпензација}} = -.049$; $p < .05$) и *проблема са законом и људима* ($r_{\text{креативно суочавање}} = .015$; $r_{\text{декомпензација}} = -.043$; $p < .05$) нису у вези са наведеним механизмима превазилажења кризе. Код особа које настоје да *порекну кризу бавећи се различитим активностима*, које би им скренуле пажњу с онога што се дешава, такође долази до опадања карактеристичних понашања како се повећава број доживљених стресних догађаја из група *позитивних животних догађаја* ($r = -.183$; $p < .001$), *породичних проблема* ($r = -.211$; $p < .001$), *смрти и здравствених проблема* ($r = -.248$; $p < .001$), али и догађаја у оквиру *професионалних проблема* ($r = -.101$; $p < .05$). Код особа које су склоне да *кризу поричу понашајући се на начин непримерен годинама* долази до интензивирања адолесцентног понашања са повећањем броја догађаја које су доживели у оквиру најозбиљније категорије – *смрти и здравствених проблема* ($r = .229$; $p < .001$), односно до смањивања таквих облика понашања са повећањем броја проживљених догађаја у оквиру *професионалних проблема* ($r = -.172$; $p < .001$) и *проблема са законом и људима* ($r = -.175$; $p < .001$).

Код особа које су током живота искусиле већи број *позитивних животних догађаја* ($r = -.159$; $p < .001$), као и оних из група *породичних проблема* ($r = -.191$; $p < .001$) и *смрти и здравствених проблема* ($r = -.358$; $p < .001$) у мањем степену долази до напретка у успостављању нове равнотеже и *помирењу супротности младост-старост*. Код испитаника који су доживели већи број *позитивних животних догађаја* ($r = -.250$; $p < .001$), догађаја у оквиру *породичних проблема* ($r = -.204$; $p < .001$), *смрти и здравствених проблема* ($r = -.268$; $p < .001$) и *проблема са законом и људима* ($r = -.107$; $p < .05$), у мањем степену је приметан напредак у успостављању *нове равнотеже између мушке и женске полне улоге*. Особе које имају изражене *маскулине карактеристике личности* доживеле су већи број *позитивних животних догађаја* ($r = .102$; $p < .001$), догађаја у оквиру *смрти и здравствених проблема* ($r = .214$; $p < .001$) и

породичних проблема ($r=-.103$; $p<.05$), а мањи број догађаја у оквиру проблема са законом и људима ($r=-.142$; $p<.001$). Изражене феминине карактеристике личности присутне су код особа које су доживеле већи број стресних догађаја из групе смрт и здравствени проблеми ($r=.103$; $p<.05$), док су андрогине карактеристике личности повезане са мањим бројем доживљених искустава у оквиру позитивних животних догађаја ($r=-.104$; $p<.05$), оних из групе породичних проблема ($r=-.100$; $p<.05$) и групе смрти и здравствених проблема ($r=-.109$; $p<.05$), односно повећаним бројем доживљених догађаја из групе проблеми са законом и људима ($r=.123$; $p<.001$). Испитаници који су у већем степену успоставили нову равнотежу и помирили у себи животне добитке са губицима доживели су мање позитивних догађаја током живота ($r=-.117$; $p<.001$). Особе које су успоставиле нову равнотежу између тенденције да буду саме и са другим људима током живота искусиле су мањи број позитивних ($r=-.132$; $p<.001$) и догађаја у оквиру породичних проблема ($r=-.102$; $p<.05$), док су оне које имају наглашенију потребу и жељу да буду саме, доживеле мањи број догађаја у оквиру професионалних проблема ($r=-.123$; $p<.001$) и проблема са законом и људима ($r=-.103$; $p<.05$). На основу свега наведеног може се закључити да је **потврђена и 29. специфична хипотеза.**

Једини утврђени однос између испитиваних аспеката осећања смисла живота и врсте стресних животних догађаја, постоји када су у питању најтрауматичнији животни догађаји, односно они у оквиру смрти и здравствених проблема. Прецизније, особе које су пронашле адекватан смисао свог живота и које одликује стабилно осећање постојања смисла искусиле су током живота мањи број стресних догађаја у оквиру смрти и здравствених проблема ($r=-.141$; $p<.001$). Насупрот томе, испитаници код којих постоји интензивно осећање потраге за смислом живота проживели су већи број негативних искустава и догађаја у оквиру наведене категорије ($r=.107$; $p<.001$). Размотрени резултати говоре о томе колико су тако интензивно негативни догађаји битан фактор у доживљавању себе и смисла сопственог живота, и колико трајне последице могу да оставе на појединца и разоре све оно што је он сматрао да јесте, чему је тежио и што је сматрао суштином свог живота. **Потврђена је и 30. специфична хипотеза.**

Особе код којих је наглашен конфликт породичних са професионалним улогама доживеле су мање позитивних животних догађаја ($r_{\text{посао-породица}}=-.132$; $p<.05$; $r_{\text{породица-посао}}=-.155$; $p<.001$), као и оних у оквиру породичних ($r_{\text{посао-породица}}=-.151$; $r_{\text{породица-посао}}=-.209$; $p<.001$) и професионалних проблема ($r_{\text{посао-породица}}=-.147$; $p<.001$; $r_{\text{породица-посао}}=-.132$;

$p < .05$). Испитаници који су доживели већи број *позитивних животних догађаја* ($r = .167$; $p < .001$), догађаја у оквиру *породичних проблема* ($r = .159$; $p < .001$) и *смрти и здравствених проблема* ($r = .111$; $p < .05$), добијају више *подрике* од партнера, чланова породице, пријатеља и радног места за усклађивање одређених породичних и професионалних улога. С друге стране, испитаници који *плаћају додатну помоћ* око бриге о деци и/или кућних послова доживели су мање стресних догађаја из категорије *смрт и здравствени проблеми* ($r = -.143$; $p < .001$). Особе које су доживеле већи број стресних животних догађаја у оквиру *професионалних проблема* ($r = .159$; $p < .001$) и *смрти и здравствених проблема* ($r = .147$; $p < .001$) имају интензивније *позитивне емоције* које се јављају због истовременог обављања одређених породичних и професионалних улога. С друге стране, интензивније *негативне емоције* које се јављају услед усклађивања улога у две главне сфере људског функционисања присутне су код особа које су доживеле мањи број стресних догађаја у оквиру *породичних* ($r = -.147$; $p < .001$) и *професионалних проблема* ($r = -.143$; $p < .05$). Особе које су генерално *резигниране и разочаране сопственим животом* доживеле су већи број стресних животних догађаја из групе *породичних проблема* ($r = .276$; $p < .001$), *професионалних проблема* ($r = .209$; $p < .001$) и *смрти и здравствених проблема* ($r = .204$; $p < .001$), за разлику од оних код којих наведено осећање није толико интензивно. Како врста проживљених стресних догађаја није у вези са *преливањем и међузависношћу породичних и професионалних улога*, може се рећи да је **31. специфична хипотеза делимично потврђена.**

Повећано *задовољство послом и финансијском сигурношћу* постоји код особа које су доживеле већи број *позитивних животних догађаја* ($r = .143$; $p < .05$), догађаја у оквиру *породичних проблема* ($r = .128$; $p < .05$), *професионалних проблема* ($r = .145$; $p < .001$) и *смрти и здравствених проблема* ($r = .282$; $p < .001$). Особе које су доживеле мање *позитивних животних догађаја* ($r = -.159$; $p < .001$), догађаја у оквиру *породичних проблема* ($r = -.139$; $p < .05$) и *смрти и здравствених проблема* ($r = -.200$; $p < .001$), а више стресних догађаја у вези *проблема са законом и људима* ($r = .148$; $p < .001$), *задовољније су својом децом*. Испитаници који су генерално *задовољнији преузетим улогама*, и у оквиру породичне и у оквиру професионалне сфере, доживели су мањи број *позитивних животних догађаја* ($r = -.227$; $p < .001$), а већи број оних у оквиру *професионалних проблема* ($r = .200$; $p < .001$) и *проблема са законом и људима* ($r = .207$; $p < .001$). Особе које осећају појачан *стрес* због обављања одређених породичних и професионалних улога, доживеле су мањи број *позитивних животних догађаја* ($r =$

.124; $p < .05$), догађаја из групе *породичних* ($r = -.263$; $p < .001$) и *професионалних проблема* ($r = -.213$; $p < .001$), као и оних из категорије *смрт и здравствени проблеми* ($r = -.243$; $p < .001$). Може се констатовати да је **потврђена 32. специфична хипотеза**.

Креативно и успешно суочавање са кризом најизраженије је код испитаника из западне Србије ($MR = 152.73$), док је најмање присутно код оних који *живе и раде у јужном региону* ($MR = 267.15$). Насупрот томе, *декомпензација* је, као механизам превазилажења кризе, најзаступљенија код испитаника из јужне Србије ($MR = 336.18$), док је најмање присутна код оних из северне Србије. Особе које живе и раде у јужном региону, такође су у највећем степену склоне да *поричу постојање кризе*, било *кроз скоро компулзивно упражњавање одређених активности* у циљу скретања мисли са онога што им се дешава ($MR = 344.92$), било *кроз неадекватне облике понашања* који су карактеристични за адолесцентни узраст ($MR = 332.04$). *Механизам порицања са бекством* најмање је карактеристичан за испитанике из централне Србије ($MR = 252.12$), док је *механизам порицања са наткомпензацијом* у најмањој мери присутан код оних из западне Србије ($MR = 264.87$). Може се рећи да се од свих испитаника, они који живе и раде у јужној Србији на најнеадекватније начине боре са кризом.

Нису утврђене разлике између испитаника из различитих региона када је у питању напредак у успостављању *нове равнотеже између младости и старости и животних добитака и губитака*. Испитаници из јужне Србије су остварили највећи напредак у *помирењу и интеграцији мушких и женских полних улога* ($MR = 335.64$), док је ова дубока психолошка промена у најмањем степену присутна код особа које живе и раде у источној Србији ($MR = 260.78$). С друге стране, најизраженије *маскулине карактеристике личности* карактеристичне су за особе из западне Србије ($MR = 330.51$), док су оне најмањег интензитета код оних из источног региона. Код испитаника из западне Србије у највећем степену су изражене и *феминине карактеристике* ($MR = 347.24$), које су у најмањем степену присутне код оних из источне Србије ($MR = 265.40$). Најизраженија потреба да се створи нешто важно што ће користити будуће генерације присутна је код особа из западног региона ($MR = 333.99$), док насупрот њих испитаници из северне Србије имају најмање изражену *генеративност* ($MR = 274.07$). Може се закључити да је **33. специфична хипотеза делимично потврђена**.

Испитаници који живе и раде у западној Србији имају најинтензивније *осећање постојања стабилног смисла живота* ($MR = 349.90$), док је оно најмањег интензитета код оних из источног региона ($MR = 268.68$). Како нису добијене разлике у другом

мереном аспекту осећања смисла живота, може се рећи да је **34. специфична хипотеза делимично потврђена.**

Код испитаника из јужне Србије у највећем степену су заступљена оба смера *конфликта породичних и професионалних улога* ($MR_{\text{посао-породица}}=198.91$; $MR_{\text{породица-посао}}=205.31$), док је овај облик усклађивања у најмањој мери присутан код особа из северног региона ($MR_{\text{посао-породица}}=143.50$; $MR_{\text{породица-посао}}=145.82$). *Преливање знања, вештина и искустава из професионалне у породичну сферу* у највећем степену је карактеристично за особе које раде у јужном региону ($MR=181.14$), док је убедљиво најмање присутно код оних из северне Србије ($MR=123.43$). Супротан смер преливања улога најзаступљенији је код особа из западне Србије ($MR=192.44$), док је такође у много мањем степену присутан код оних из северне Србије ($MR=128.92$). Изгледа да испитаници из северног региона при усклађивању одређених породичних са професионалним улогама имају најмање склоности да претачу вештине, знања и искуства из једне у другу сферу функционисања. Највећу *подршку* од партнера, пријатеља, чланова породице и радног места за усклађивање одређених породичних и професионалних улога добијају испитаници који живе и раде у западном региону ($MR=183.94$), док је упадљиво најмањи интензитет добијене подршке присутан код оних из источне Србије ($MR=127.08$). *Узајамна прожетост породичних са професионалним улогама* у највећој мери је регистрована код испитаника који живе и раде у западној Србији ($MR=194.71$), а у најмањој код оних из северне Србије ($MR=144.58$). Испитаници из западне Србије су, такође у највећем степену спремни да *жртвују време* које би провели са породицом због различитих професионалних обавеза и активности, а све у циљу обезбеђивања већег нивоа породичног и материјалног благостања ($MR=199.55$), док је ова тенденција у најмањој мери присутна код испитаника из централне Србије ($MR=131.97$). Најинтензивније *позитивне емоције* због истовременог постојања и обављања улога у породичној и професионалној сфери присутне су код испитаника који живе и раде у западном региону ($MR=206.03$), док су позитивне емоције, које прате усклађивање улога у наведеним главним сферама функционисања, најмањег интензитета код оних из источне Србије ($MR=117.07$). Највећи интензитет *разочараности и резигнације* сопственим животом и улогама које је преузела присутан је код особа из западне Србије ($MR=149.64$), док је ово генерално негативно осећање у најмањој мери карактеристично за оне које живе и раде у јужном региону ($MR=92.26$). Овиме је **потврђена и 35. специфична хипотеза.**

Од свих испитиваних *аспектима задовољства* које се јавља приликом обављања одређених улога из породичне и професионалне сфере, испитаници који живе и раде у *различитим регионима Србије*, једино се разликују у интензитету доживљеног стреса. Особе из јужне Србије карактеришу највећи нивои *стреса* (MR=200.58), док је насупрот њима, код оних које живе и раде у западном региону у најмањој мери присутан стрес услед обављања одређених улога из наведених главних сфера људског функционисања (MR=134.90). На основу свега реченог може се констатовати да је *делимично потврђена и последња, 36. специфична хипотеза*.

ЗАКЉУЧАК

Током живота, кроз процес сазревања и континуираног развоја, особа би требало да развије капацитете и овлада способностима да прихвати чињеницу да је њена личност непоновљива и комплексна, саткана од разлика и крајности, и да је поред позитивних чине и негативни делови, који су доста дуго успешно потискивани и занемаривани, а који временом постају све израженији и захтевају обраћање пажње и на њих.

Слика о јединственом, трајном и непроменљивом идентитету, пред налетом нових животних искустава и дубоких унутрашњих промена, постаје у једном тренутку нефункционална и мора бити замењена реалистичним доживљајем идентитета, који се током различитих животних криза дезинтегрише у већем или мањем степену и поново изграђује на основу прихватања и помирења одређених супротности које су у једном периоду живота постале очигледне. Тек њихова адекватна интеграција омогућиће особи да изгради поново стабилно осећање идентитета, које ће јој пружати одређено искуство константности и сигурности бар до наредне животне кризе.

Свака особа има јединствену животну историју и искуство иза себе. Током живота она је развила одређене стратегије за превазилажење проблема, тешкоћа и прекретница у развоју. Веома често у сусрету са новим проблемима она настоји да реагује већ опробаним стратегијама и понашањима која у једном тренутку постају неделотворна и захтевају изналажење нових и адекватнијих решења којима би се новонастала ситуација успешно разрешила.

Различитим особама је за разрешавање одређених развојних задатака потребно различито време. Делује да неке особе врло једноставно усвоје све оне новине, које разрешење одређеног животног задатка доноси и сасвим лако пређу на наредни ступањ

развоја, док друге изгубе много времена и енергије како би се помакле, или се пак чини да остану у одређеном степену учаурене и заробљене у одређеном развојном стадијуму. Да ли ће временом успети да се помакну из њега и успешно наставе пут ка зрелости и јединству личности зависи од многих фактора као што су ранија искуства са сличним догађајима, развијене стратегије превладавања, снага и капацитети особе да издржи неизвесност и пронађе решење у новим околностима, подршка околине и многи други.

Ипак, поједине особе и поред постојања повољних услова никада не заврше пут до потпуне зрелости и аутентичне личности. Развојни задаци које особа на свом животном путу треба да реши некада превазилазе њене капацитете у датом тренутку развоја. У тим тренуцима она може прећи у наредни стадијум, иако наведене задатке није у потпуности разрешила. Касније када развије способности за успешно суочавање са њима, она се може вратити на њих, успешно их решити и на тај начин употпунити своју личност у још већој мери. То је својеврсни вид регресије који је заправо у служби развоја а омогућен је тиме што поједини ступњеви развоја нису потпуно одвојени једни од других, већ се надовезују и пружају могућност особи да се креће између њих.

Треба нагласити да савладани ступњеви развоја и освојене развојне предности нису константне и непроменљиве. Током развоја особа их у одређеном периоду може изгубити, да би их касније поново надокнадила. Људи су жива бића, не функционишу аутоматски, и важно је увек имати у виду да свака особа представља индивидуу за себе, која има сопствен јединствени начин и темпо напредовања у свом развоју.

Током средњих година особа долази до велике раскрснице и јаза који је потребно премостити. У том периоду живота преиспитују се сви важни животни избори, праве се нови планови, многа понашања која су до тада функционисала, постају неделотворна, а улоге које су особу чиниле срећном, постају оптерећење. Потребно је учинити велику реорганизацију живота и сопствене личности, што је свакако веома тешко и болно, и буди различите страхове под притиском новине, неизвесне будућности и појачане свесности о коначности сопственог живота.

У овом периоду живота полако почињу да испливавају на површину сви они одбачени, протерани из свести и потиснути *лоши* делови личности, са којима особа није била у стању раније да се суочи. Још неко време, она може настојати да их негира, али ће на крају, како би успешно наставила развој, ипак морати да их прихвати, обради и интегрише као интегралне делове себе.

Ако би се упоредило време одигравања унутрашњих промена са спољашњим манифестацијама карактеристичним за кризу средњих година, видело би се да се једино *механизам порицања са наткомпензацијом*, као једна од карактеристичних манифестација кризе средњих година према Марморовој теорији, јавља код младих испитаника, и најинтензивнији је у периоду *између 25. и 30. године живота*, јер обухвата понашања која су својствена овом и млађем узрасном добу. *Декомпензација и механизам порицања са бекством* јављају се најинтензивније *између 50. и 54. године*, што може представљати неку прву реакцију на кризу и новонастало стање. Потребно је да прође извесно време да би особа адекватно увидела оно што јој се дешава и да би стекла капацитете да се на *креативан и успешан начин суочи са кризом*, што се код највећег броја особа дешава негде *између 60. и 64. године*.

Резултати овог истраживања показали су да се одређење кризе које произилази из Левинсонове теорије слободно може проширити са средњих и на позне године, односно да унутрашње реструктуирање и померање равнотеже представља веома комплексан и дуготрајан процес, чије трајање не би требало ограничавати. Од *унутрашњих промена*, прва у којој је могуће регистровати извесни напредак у успостављању нове равнотеже и помирењу одређеног пара супротности јесте она везана за *помирење мушке и женске улоге у особи*, односно *маскулиних и фемининих карактеристика личности*, и то већ негде *између 40. и 44. године живота*. Коначно прихватање своје коначности и процеса старења као неминовног али нормалног и природног животног процеса, односно *помирење између младости и старости* најинтензивније је *између 60. и 64. године живота*. Особа у овом периоду оставља прошлост, за коју се до тада грчевито држала, иза себе, мада је се не одриче. Окреће се будућности, осмишљава је и проналази нове изворе задовољства. Овоме иде у прилог и то да се овај период живота поклапа са периодом највећег интензитета креативног и успешног суочавања са кризом. Највећи помак у успостављању нове равнотеже између последња два пара супротности – *помирења добитак-губитак и приближавање-одвајање*, одвија се најкасније у животу особа, у периоду *између 75. и 80. године*. Потребно је да прође доста времена да би особа акомулирала довољно снаге и капацитета да би могла адекватно да се суочи са свим проживљеним искуствима, извага их и одреди шта је и колико у животу добила, а чега је све на том путу морала да се одрекне и шта да жртвује. Успостављање новог баланса између свих животних добитака и губитака, и њихова интеграција у личност особе, представља заиста сложен и веома болан подухват за сваког појединца, који се с тога одвија касније у животу,

када је особа у стању да се суочи са тим својеврсним подухватом. Слично је и са успостављањем нове равнотеже између потребе да се буде сам и са другим људима. У позним годинама особа има највише капацитета да се осами, а да при том не буде усамљена, да се посвети себи и својим интересовањима, размишљањима и неком облику свођења животних рачуна.

Генерално гледано може се закључити да у средњим годинама најпре наступају промене у понашању, које најављују и откривају започињање, постојање и одвијање сложених дубоких и пре свега дуготрајних психолошких процеса помирења некада наглашених супротности и успостављања нове унутрашње равнотеже, који резултирају значајним помацима у унутрашњој структури особе много касније у животу. Може се претпоставити да су ова *унутрашња дешавања у почетку несвесна*, јер се особа труди да их порекне и негира њихово постојање, али она настављају да се одвијају и на тој *несвесној или предсвесној равни функционисања*, све до тренутка када особа смогне снаге и овлада капацитетима за њихову адекватну интеграцију у личности.

Може се десити да се код једне особе са проласком година и стицањем различитих искустава, *смењују разматрани механизми превазилажења и суочавања са кризом*, а исто тако један или више њих могу бити *доминантни у сусрету са кризама током целог живота*.

Стабилно *осећање постојања смисла живота* представља један од индикатора душевног здравља и благостања сваке особе. Током животних криза, било развојних или акцидентних, ово осећање бива пољуљано и нарушено. С обзиром на велику важност позитивних ефеката које на свим пољима био-психолошког функционисања има доживљај јасног осећања смисла живота, проучавање тока и развоја промена овог осећања током животних криза представља важан задатак научника и истраживача који се баве питањима људског здравља и душе.

Свака животна криза доводи особу у неком тренутку до отварања и разматрања основних егзистенцијалних питања о смислу живота. Кризе су периоди у животу када питања о смислу избијају у први план. Особа размишља шта је до тада урадила, шта јој преостаје, шта се десило и како ће даље када има осећај и увиђа да јој се цео живот руши. Све оно што је до тада мислила да је важно, да чини суштину њене личности, одједном у новим условима изгледа мутно, нејасно, а понекад чак и безвредно. Потребно је пронаћи нови ослонац у себи и оживети стари или изградити нови смисао свог живота. Стабилно осећање смисла живота од непроцењивог је значаја за бројна поља психолошког функционисања и здравља особа.

Генерално гледано *особе средњих година* имају у најмањем степену изражено стабилно *осећање постојања смисла живота*. Оно је чак мањег интензитета од интензитета овог осећања код младих особа. Најслабијег је интензитета у периоду између 55. и 59. године, односно може се слободно рећи између 50. и 59. године живота. Код старијих особа оно је изграђено скоро у потпуности и са проласком година, оне све мање трагају за откривањем неких његових нових аспеката.

С друге стране, особе средњих година константно су окренуте откривању нових аспеката осећања смисла живота. *Осећање потраге за смислом живота* почиње интензивније да расте негде између 45. и 49. године, затим мало осцилира током наредних 9 година, да би кулминирало у периоду између 60. и 64. године живота, након чега је приметан велики пад у његовом интензитету.

Може се закључити да средње године, глобално гледано, представљају период живота у коме су питања смисла живота заиста доминантна. Особе немају јасно доживљену представу да су пронашле адекватан и задовољавајући смисао свог живота, већ су у сталном настојању да га поново пронађу и открију.

Однос између појединих животних криза и осећања смисла живота током њих, иако је веома значајан, још увек није довољно истражен. С обзиром на важност и присутност ових феномена у свакодневном животу, неопходност њиховог даљег истраживања и проучавања намеће се као неминовност и обавеза научне заједнице.

Даља проучавања проблематике осећања смисла живота требало би усмерити у правцу откривања природе специфичних механизма помоћу којих ово осећање врши јак протективни утицај на личност и њено здравље и олакшава адекватно превазилажење појединих животних криза.

Резултати ових и сличних истраживања даће корисне податке, који ће омогућити да се боље разуме сама суштина овог деликатног осећања и његови ефекти на различите врсте спољних и унутрашњих стресора са којима се, током живота а и свакодневно, неизбежно свака особа суочава.

Како криза средњих година погађа не само особу која је проживљава у смислу да обухвата одређене горе размотрене промене, како у унутрашњој равнотежи и функционисању, тако и у спољашњем понашању, она се истовремено одражава и на особе у њеној околини.

Породична и професионална сфера представљају две најважније сфере људског функционисања. У свакој од њих *особе преузимају одређене улоге*, које могу бити у *сукобу* једне са другима, или пак у толикој *међузависности* да је немогуће адекватно

установити где престаје једна а где почиње друга. Могуће је, такође да се стечена искуства, знања и вештине преносе, односно *преливају* између улога у наведеним сферама, при чему се олакшава и обогаћује обављање сваке од њих.

Када се посматрају само особе средњих година запажа се да је *конфликт улога* најизраженији у периоду живота између 40. и 44. године, док *преливање* достиже свој врхунац нешто касније, између 60. и 64. године. *Прожетост улога* и *жртвовање времена* које би се провело са породицом због професионалних обавеза, као облици *међузависности улога*, такође су најинтензивнији између 40. и 44. године. То би могло да значи да особе, по уласку у средње године не успевају да адекватно разлуче и раздвоје породичне од професионалних улога, које су често и у некој врсти сукоба. Тек пред крај овог периода живота долази до интензивније позитивне размене искустава и употпуњавања и олакшавања обављања одређених породичних и професионалних обавеза и активности, а самим тим и смањивања нивоа стреса.

У односу на млађе и старије, особе средњих година не издвајају се ни по једном од наведених основних облика усклађивања породичних са професионалним улогама. Такође не постоје старосне разлике у *врсти* и *интензитету емоција* које прате истовремено обављање и усклађивање породичних и професионалних улога. Особе средњих година пак, добијају најмање *подршке* од партнера, чланова породице и пријатеља за усклађивање улога у наведеним сферама функционисања. Она је најслабијег интензитета између 45. и 49. године, и тек се након 60. године живота интензитет добијене подршке повећава, мада никада не достиже оне вредности које имају млади испитаници. Вероватно из тог разлога, међу особама средњих година има највише оних који плаћају додатну помоћ око чувања деце и обављања одређених послова у вези одржавања домаћинства. Генерално, посматрано у односу на млађе и старије, особе средњих година су у најмањој мери *резигниране* и *разочаране* појединим аспектима сопственог живота и улогама које обављају. Наведено осећање најмањег је интензитета код особа између 55 и 59 година, мада се слободно може рећи да је оно на ниском нивоу у периоду од 45. до 59. године, док је најинтензивније код особа између 65 и 69 година.

Особе средњих година су у односу на млађе и старије, најзадовољније при обављању одређених породичних и професионалних улога, али истовремено при томе осећају и највећи интензитет стреса. У односу на временску перспективу, *стрес* достиже свој максимум раније, у периоду живота између 50. и 54. године, док је *задовољство преузетим улогама* на врхунцу између 60. и 64. године. Најмањи

интензитет стреса и задовољства улогама забележени су код старијих особа, између 65 и 69 година.

С друге стране, *задовољство послом и финансијском сигурношћу*, најинтензивније је код младих између 25 и 29 година, а најмање је код старијих од 65 до 69 година. Насупрот томе, *задовољство децом* највећег је интензитета код старијих између 65 и 69 година и особа на прелазу из средњих у позне године, односно од 60 до 64, док је најмање код младих особа, између 25 и 29 година.

Код *особа средњих година* највећи нивои *стреса* присутни су између 50. и 54. године живота, одакле почиње нагли пад у вредностима, док *задовољство децом* осцилира, да би, како је речено, на прелазу у трећу животну фазу достигло свој максимум.

У овом истраживању и раду могу се пронаћи одговори на веома актуелна питања везана за главне начине испољавања кризе средњих година и дубоке промене у унутрашњој структури и равнотежи особа, које су у прво време потиснуте и далеко од свести, али се и на том несвесном и предсвесном нивоу одвијају и упоредо прате и подстичу спољашње манифестације, односно промене у понашању појединца. Временом особе стичу све више капацитета и способности да се суоче са оним што им из дубине поручује њихова душа и да направе одлучујуће кораке у развоју прихватајући и уједињујући оне супротности које су у ранијим периодима живота биле изражене.

Ово су свакако веома тешки и болни процеси, пуни новина и неизвесности, јер захватају огромне резове и промене у самом средишту и суштини личности и идентитета. Обично се одвијају негде након половине живота, током средњих година, иако на самом прелазу у средње године већ почиње да се спрема и захуктава низ дубоких психолошких промена које ће касније у животу условити важне промене у идентитету и функционисању појединаца.

Криза која се јавља на прелазу из младалаштва у средње године свакако представља важну прекретницу у развоју сваке особе, која подразумева озбиљну реконструкцију дотадашњег система функционисања особе у свим битним сферама. Особа се налази на рушевинама старог идентитета и остацима своје некадашње личности која се мења, пред потпуно неизвесном будућношћу, без чврстих ослонаца, што у прво време изазива и буди огроман страх од непознатог, неизвесности, своје коначности и лимитираности, који прожима особу у целини. Пред налетом освешћених

унутрашњих садржаја и лоших делова личности који су били протерани из свести почиње да се јавља нека врста незадовољства и нелагодности код особе, коју она осећа као субјективни осећај да нешто у дотадашњем начину функционисања не штима и почиње да шкрипи, указујући на неопходност озбиљне и темељне реконструкције унутар ње. Наведено осећање може бити праћено променама у физичком изгледу и породичној и професионалној структури, динамици и функционисању, у смислу отуђења и удаљавања од партнера, појачаних захтева деце за независношћу и слободом, старења родитеља и инверзије улога што изнова суочава особу са смртношћу, опадањем снаге и моћи, и великих промена у професионалном функционисању и задовољству преузетим улогама, што временом све више почиње да штрчи и смета, тако да захтева посебну пажњу и третман, како би се адекватно обрадило и уклопило у ново значење идентитета које је на помолу.

Питања смисла живота у овом периоду постају доминантна и представљају прави пут сређивања сопственог живота и изграђивања новог осећања стабилног идентитета и постојаности. Особа настоји да открије нови смисао у новонасталим околностима, да сумира и организује своја прошла искуства, помири добре и лоше делове себе, наглашене супротности и интегрише их у своју личност, која је комплексна, сложена и увек састављена од противречних делова који су у мањем или већем степену помирени и у равнотежи једни са другима.

Живот чине мирни и транзиторни периоди – односно периоди већих или мањих криза. Током мирних периода почињу да се припремају дубоке унутрашње промене, још увек далеко од свести, које временом постају све интензивније да би на крају довеле до појаве кризе током које се руши постојећа унутрашња равнотежа и изграђује нова. Током живота има неколико великих криза, односно транзиторних периода, које захтевају дубоку и скоро потпуно реконструкцију унутрашње реалности. Такве су нпр. адолесценција и криза средњих година. У осталим случајевима долази до привременог и краткотрајног нарушавања унутрашњег баланса, након чега особа брзо успева да се врати у своје свакодневне породичне и професионалне токове.

Ипак, током живота је присутна стална промена појединих унутрашњих структура, која се манифестује у свим важним сферама људског функционисања. Особа може, пре или касније, постати свесна чињенице да никада неће постојати могућност да се ствари једном за свагда реше. Чим помисли да је решила све задатке на једном ступњу развоја и да је уравнотежила свој живот, ускоро долази до сазнања да

постоји неки део ње који се не уклапа у дату структуру живота и с којим ће морати да се суочи када за то буде дошло време.

Криза која је карактеристична за средње године повезана је са променама у *осећању смисла живота*, са *различитим аспектима задовољства* које се јавља при обављању одређених породичних и професионалних улога и појединим *облицима њиховог усклађивања*. Сви наведени односи у сталној су промени и међусобној динамичкој игри и сагледани у актуелном друштвено-историјском контексту, дају важне податке о разликама које постоје у овим изузетно значајним подручјима људског функционисања између особа различитог *узраста, пола, нивоа образовања, радног, брачног и материјалног статуса, са различитим местом боравка и рада у једном од пет великих региона Србије, као и различитим бројем и врстом стресних догађаја*, које су током живота искусили.

За разлику од некадашње тежње за прикупљањем материјалних добара, и неуморне трке за сопственим престижом и положајем у друштву, што у једном тренутку почне да црпи превише животне енергије, код особе у средњим годинама би требало да дође до успостављања нових приоритета у смислу развијања и усвајања сопственог система вредности и моралних норми, окретања породици и породичним вредностима, проналажења новог значења и смисла свог живота и откривање задовољства у новим, некада давно потиснутим и занемареним деловима себе.

Ово представља један од кључних и најбољих знакова успешног превазилажења кризе средњих година и уобличавања новог доживљаја себе.

Међутим, дешава се да неке особе, привремено или трајно, остају заробљене у одређеним животним периодима, покушавајући да из њих изађу на, тада већ, неадекватне начине и одбијајући да се промене и да у складу са новонасталим условима развију своје потенцијале на путу ка зрелости.

Свака особа мора сама пронаћи свој јединствени и непоновљиви животни пут.

ЛІТЕРАТУРА

1. Abbeduto, L., Seltzer, M. M., Shattuck, P., Krauss, M. W., Orsmond, G., Murphy, M. M. (2004). Psychological well-being and coping in mothers of youths with autism, Down syndrome, or Fragile X syndrome, *American Journal on Mental Retardation*, 109, 237–254.
2. Abidin, R. R. (1995). *Parenting Stress Index manual* (3rd ed.), Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
3. Abouserie, R. (1996). Stress, coping strategies and job satisfaction in university academic staff, *Educational Psychology*, 16 (1), 49–56.
4. Achenbach, T. M., Edelbrock, C., Howell, C. T. (1987). Empirically based assessment of the behavioral/emotional problems of 2-3-year-old children, *Journal of Abnormal Child Psychology*, 15, 629–650.
5. Ajzen, I., Fishbein, M. (2005). The influence of attitudes on behavior, In D. Albarracín, B. T. Johnson, & M. P. Zanna (Eds.), *The handbook of attitudes* (pp. 173–221), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
6. Allen, T. D., Herst, D. E. L., Bruck, C. S., Sutton, M. (2000). Consequences associated with work-to-family conflict: A review and agenda for future research, *Journal of Occupational Health Psychology*, Vol 5 (2), 278-308.
7. Allen, T. D. (2001). Family-supportive work environments: The role of organizational perceptions, *Journal of Vocational Behavior*, 58, 414–435.
8. Allen, T. D., Armstrong, J. (2006). Further examination of the link between work–family conflict and physical health: The role of health-related behaviors, *American Behavioral Scientist*, 49, 1204–1221.
9. Allen, T. D. (2012). The Work–Family Role Interface: A Synthesis of the Research from Industrial and Organizational Psychology, *Handbook of Psychology*, Second Edition, Published Online: 26 SEP 2012.
10. Allis, P., O’Driscoll, M. (2008). Positive effects of nonwork-to-work facilitation on well-being in work, family and personal domains, *Journal of Managerial Psychology*, 23, 273–291.
11. Amato, P. R., Booth, A., Johnson, D. R., Rogers, S. J. (2007). *Alone together: How marriage in America is changing*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
12. Amstad, F. T., Meier, L. L., Fasel, U., Elfering, A., Semmer, N. K. (2011). A meta-analysis of work–family conflict and various outcomes with a special emphasis on cross-domain versus matching-domain relations, *Journal of Occupational Health Psychology*, Advance online publication, doi:10.1037/a0022170.
13. Aryee, S., Srinivas, E. S., Tan, H. H. (2005). Rhythms of life: Antecedents and outcomes of work–family balance in employed parents, *Journal of Applied Psychology*, 90, 132–146.
14. Ashforth, B. E., Kreiner, G. E., Fugate, M. (2000). All in a day’s work: Boundaries and micro role transitions, *Academy of Management Review*, 25, 472–491.
15. Atkinson, W. (2000). When stress won’t go away, *Human Resources Magazine*, 45 (12), 104–110.
16. Bagley, C., Woods, P. A., Glatter, R. (2001). Rejecting schools: Towards a fuller understanding of the process of parental choice, *School Leadership & Management*, 21, 309–325.
17. Bailey, D. B., Nelson, L., Hebbeler, K., Spiker, D. (2007). Modeling the impact of formal and informal supports for young children with disabilities and their families, *Pediatrics*, 120, e992–e1001.

18. Baker, B. L., Blacher, J., Crnic, K. A., Edelbrock, C. (2002). Behavior problems and parenting stress in families of three-year-old children with and without developmental delays, *American Journal on Mental Retardation*, 107, 433–444.
19. Bakker, A., Demerouti, E., Schaufeli, W. (2005). The crossover of burnout and work engagement among couples, *Human Relations*, 58, 661–689.
20. Barnett, R. C., Baruch, G. K. (1985). Women's involvement in multiple roles and psychological distress, *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 135–145.
21. Baumeister, R. F. (1991). *Meanings of life*, New York: Guilford Press.
22. Baxter, J. (2000). The joys and justice of housework, *Sociology*, 34, 609–631.
23. Beckman, P. J. (1983). Characteristics of handicapped infants: A study of the relationship between child characteristics and stress as reported by mothers, *American Journal of Mental Deficiency*, 88, 150–156.
24. Bellavia, G., Frone, M. R. (2005). Work–family conflict, In J. Barling, E. K. Kelloway, & M. R. Frone (Eds.), *Handbook of work stress* (pp. 113–147). Thousand Oaks, CA: Sage.
25. Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 155–161.
26. Bernard, J. (1972). *The future of marriage*, New Haven, CT: Yale University Press.
27. Бетелхажм, Б., Франкл, В. (2003). *Убијање душе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
28. Bianchi, S. M., Milkie, M. A. (2010). Work and family research in the first decade of the 21st century, *Journal of Marriage and Family*, 72, 705–725.
29. Blase, J. J. (1986). A qualitative analysis of sources of teacher stress: Consequences for performance, *American Educational Research Journal*, 23, 13–40.
30. Bodenmann, G. (2000). *Stress und Coping bei Paaren* [Stress and coping in couples], Göttingen, Germany: Hogrefe.
31. Bodenmann, G. (2005). Dyadic coping and its significance for marital functioning, In T. Revenson, K. Kayser, & G. Bodenmann (Eds.), *Couples coping with stress: Emerging perspectives on dyadic coping* (pp. 33–50), Washington, DC: American Psychological Association.
32. Bodenmann, G., Cina, A. (2006). Stress and coping among stable-satisfied, stable-distressed and separated/divorced Swiss couples: A 5-year prospective longitudinal study, *Journal of Divorce and Remarriage*, 44, 71–89.
33. Bodenmann, G., Ledermann, T., Bradbury, T. N. (2007). Stress, sex, and satisfaction in marriage, *Personal Relationships*, 14, 551–569.
34. Bolger, N., DeLongis, A., Kessler, R. C., Wethington, E. (1989). The contagion of stress across multiple roles, *Journal of Marriage and the Family*, 51, 175–183.
35. Bolte, A., Goschke, T., Kuhl, J. (2003). Emotion and intuition, *Psychological Science*, 14 (5), 416–421.
36. Boyar, S., Maertz, Jr., C. i Pearson, A. (2005). The effects of work–family conflict and family–work conflict on nonattendance behaviors, *Journal of Applied Psychology*, 90, 4, 740–748.
37. Bradbard, M. R., Endsley, R. C. (1986). Source of variance in young working mothers' satisfaction with child care: A transactional model and new research directions, *Advances in Early Education and Day Care*, 4, 181–207.
38. Bradbury, T. N., Karney, B. R. (2004). Understanding and altering the longitudinal course of marriage, *Journal of Marriage and Family*, 66, 862–879.
39. Brezsnyak, M., Whisman, M. A. (2004). Sexual desire and relationship functioning: The effects of marital satisfaction and power, *Journal of Sex and Marital Therapy*, 30, 199–217.

40. Broman, C. L. (2005). Marital quality in Black and White marriages, *Journal of Family Issues*, 26, 431–441.
41. Brown, S. P. (1996). A meta-analysis and review of organizational research on job involvement, *Psychological Bulletin*, 120, 235–255.
42. Buffardi, L. C., Erdwins, C. J. (1997). Child-care satisfaction: Linkages to work attitudes, interrole conflict, and maternal separation anxiety, *Journal of Occupational Health Psychology*, 2, 84–96.
43. Burr, W. R., Klein, S. (1994). *Managing family stress*, Newbury Park, CA: Sage.
44. Byron, K. (2005). A meta-analytic review of work-family conflict its antecedents, *Journal of Vocational Behavior*, 67, 169–198.
45. Caplan, G. (1965). *Principles of Preventive Psychiatry*, London: Tavistock.
46. Carlson, D. S., Kacmar, K. M., Williams, L. J. (2000). Construction and initial validation of a multidimensional measure of work–family conflict, *Journal of Vocational Behavior*, 56, 249–276.
47. Carlson, D. S., Kacmar, K. M., Wayne, J. H., Grzywacz, J. G. (2006). Measuring the positive side of the work–family interface: Development and validation of a work–family enrichment scale, *Journal of Vocational Behavior*, 68, 131–164.
48. Chaung, C., Farmer, S., Grant, K., Newton, R., Payne, S., Perry, M., Saunders, J., Smith, C., Stone, N. (2003). Coping With Post-Traumatic Stress Symptoms Following Relationship Dissolution, *Stress And Health*, 19, 27-36.
49. Cobb, S. (1976). Social support as moderator of life stress, *Psychosomatic Medicine*, 38, 300–314.
50. Cohan, C. L., Bradbury, T. N. (1997). Negative life events, marital interaction, and the longitudinal course of newlywed marriage, *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 114–128.
51. Cohen, J. W. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd edn.), Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
52. Cohen, S., Doyle, W. J., Turner, R. B., Alper, C. M., Skoner, D. P. (2003). Emotional style and susceptibility to the common cold, *Psychosomatic Medicine*, 65, 652–657.
53. Compton, W. C. (2005). *An introduction to positive psychology*, Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
54. Connelly, R., DeGraff, D. S., Willis, R. (2004). *Kids at work: The value of employer-sponsored on-site child care centers*, Kalamazoo, MI: W. E. Upjohn Institute.
55. Connides, I. A. (2001). *Family ties and aging*, Thousand Oaks, CA: Sage.
56. Cortese, C. G., Colombo, L., Ghislieri, C. (2010). Determinants of nurses' job satisfaction: the role of work–family conflict, job demand, emotional charge and social support, *Journal of Nursing Management*, Vol. 18, 1, 35–43.
57. Crnic, K., Low, C. (2002). Everyday stresses and parenting, In M. H. Bornstein (ed.), *Handbook of parenting, vol. 5: Practical issues in parenting* (2nd ed., pp. 243–267), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
58. Crnic, K. A., Gaze, C., Hoffman, C. (2005). Cumulative parenting stress across the preschool period: Relations to maternal parenting and child behaviour at age 5, *Infant and Child Development*, 14, 117–132.
59. Croyle, K. L., Waltz, J. (2002). Emotional awareness and couples' relationship satisfaction, *Journal of Marital & Family Therapy*, 28, 435–444.
60. Crumbaugh, J. C., Maholick, L. T. (1964). An experimental study in existentialism: The psychometric approach to Frankl's concept of noogenic neurosis, *Journal of Clinical Psychology*, 20, 200–207.
61. Cutrona, C. E., Russell, D. W., Abraham, W. T., Gardner, K. A., Melby, J. N., Bryant, C., et al. (2003). Neighborhood context and financial strain as predictors of marital

- interaction and marital quality in African American couples, *Personal Relationships*, 10, 389–409.
62. Dalal, R. S. (2005). A meta-analysis of the relationship between organizational citizenship behavior and counterproductive work behavior, *Journal of Applied Psychology*, 90, 1241–1255.
 63. Dalal, R. S. (2012). Job attitudes: Cognition and affect, In I. B. Weiner (Series Ed.) and N. Schmitt & S. Highhouse (Vol. Eds.), *Handbook of psychology: Vol. 12. Industrial and organizational psychology*, Hoboken, NJ: Wiley.
 64. Dalal, R. S., Brummel, B. J., Baysinger, M., LeBreton, J. M. (2012). The Relative Importance of Employee Engagement, Other Job Attitudes, and Trait Affect as Predictors of Job Performance, *Journal of Applied Social Psychology*, 42, S1, E295–E325.
 65. Davis, S. N., Greenstein, T. N. (2004). Cross-national variations in the division of household labor, *Journal of Marriage and Family*, 66, 1260–1271.
 66. Demerouti, E., Bakker, A., Schaufeli, W. (2005). Spillover and crossover of exhaustion and life satisfaction among dual-earner parents, *Journal of Vocational Behavior*, 67, 266–289.
 67. Damon, W., Menon, J., Bronk, K. C. (2003). The development of purpose during adolescence, *Applied Developmental Science*, 7, 119–128.
 68. Damon, W. (2008a). *The path to purpose*, New York: Free Press.
 69. Damon, W. (2008b). The moral North Star: How do we help students understand that academic excellence can get them where they want to go? *Educational Leadership*, 66 (2), 8–12.
 70. Dempsey, K. C. (2000). Men and women's power relationships and the persisting inequitable division of housework, *Journal of Family Studies*, 6, 7–24.
 71. Danner, D. D., Snowdon, D. A., Friesen, W. V. (2001). Positive emotions in early life and longevity: Findings from the Nun Study, *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 804–813.
 72. Davidson, R. J., Kabat-Zinn, J., Schumacher, J., Rosenkranz, M., Muller, D., Santorelli, S. F. (2003). Alterations in brain and immune function produced by mindfulness meditation, *Psychosomatic Medicine*, 65, 564–570.
 73. Deater-Deckard, K., Scarr, S. (1996). Parenting stress among dual-earner mothers and fathers: Are there gender differences? *Journal of Family Psychology*, 10, 45–59.
 74. Denborough, D. (2005). Trauma, meaning. Witnessing Action. An Interview With Keath Weingarten, *The International Of Narrative Therapy Community Work*. www.dulwichcentre.com.
 75. Dewe, P. J. (1989). Examining the nature of work stress: Individual evaluations of stressful experiences and coping, *Human Relations*, 42 (11), 993–1013.
 76. Diener, E., Oishi, S., Lucas, R. E. (2003), Personality, culture and subjective well-being: Emotional and Cognitive Evaluations of Life, *Annual Review of Psychology*, 54: 403–425.
 77. Dick, P. (2000). The social construction of the meaning of acute stressors: A qualitative study of the personal accounts of police officers using a stress counselling Service, *Work & Stress*, 14 (3), 226–244.
 78. Doss, B. D., Atkins, D. C., Christensen, A. (2003). Who's dragging their feet? Husbands and wives seeking marital therapy, *Journal of Marital & Family Therapy*, 29, 165–177.
 79. Drago, R., Golden, L. (2006). The role of economics in work-family research, In M. Pitt-Catsouphes, E. E. Kossek, & S. Sweet (Eds.), *Handbook of work and family* (pp. 267–282), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

80. Duncombe, J., Marsden, D. (1995). "Workaholics" and "whingeing women": Theorising intimacy and emotion work – The last frontier of gender inequality? *The Sociological Review*, 43, 150–169.
81. Dunst, C. J., Trivette, C. M., Cross, A. H. (1986). Mediating influences of social support: Personal, family, and child outcomes, *American Journal of Mental Deficiency*, 90 (4), 403–417.
82. Ђубела Адорић, В., Пророковић, А., Пенезић, З., Туцак, И. (2006). *Збирка психологијских скала и упитника*, Свезак 3, Задар: Свеучилиште у Задру.
83. Edwards, J. R., Rothbard, N. P. (1999). Work and family stress and well-being: An examination of person–environment fit in the work and family domains, *Organizational Behavior & Human Decision Processes*, 77, 85–129.
84. Edwards, J. R., Rothbard, N. P. (2000). Mechanisms linking work and family: Clarifying the relationship between work and family constructs, *Academy of Management Review*, 25, 179–199.
85. Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., Sowa, D. (1986). Perceived organizational support, *Journal of Applied Psychology*, 71, 500–507.
86. Eisenberger, R., Armeli, S., Rexwinkel, B., Lynch, P. D., Rhoades, L. (2001). Reciprocation of perceived organizational support, *Journal of Applied Psychology*, 86, 42–51.
87. Eisenberger, R., Singlhamber, F., Vandenberghe, C., Sucharski, I., Rhoades, L. (2002). Perceived supervisor support: Contributions to perceived support and employee retention, *Journal of Applied Psychology*, 87, 565–573.
88. Elfering, A., Grebner, S., Semmer, N. K., Kaiser-Freiburghaus, D., Lauper-Del Ponte, S., Witschi, I. (2005). Chronic job stressors and job control: Effects on event-related coping success and well-being, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 78, 237–252.
89. Erikson, E. H. (1982). *The life cycle completed: A review*, New York: Norton.
90. Erikson, E. H. (1984). *Childhood and Society*, London: Triad Paladin.
91. Erikson, E. H., Erikson, J. M., Kivnick, H. Q. (1986). *Vital involvement in old age*, New York: Norton.
92. Erickson, R. J. (2005). Why emotion work matters: Sex, gender, and the division of household labor, *Journal of Marriage and Family*, 67, 337–351.
93. Ериксон, Е. Х. (2008). *Идентитет и животни циклус*, Београд: Завод за уџбенике.
94. Essex, E. L., Seltzer, M. M., Krauss, M. W. (1999). Differences in coping effectiveness and well-being among aging mothers and fathers of adults with mental retardation, *American Journal on Mental Retardation*, 104, 545–563.
95. Estes, S. B., Glass, J. L. (1997). The Family Responsive Workplace, *Annual Review of Sociology*, 289–310.
96. Fabrigar, L. R., MacDonald, T. K., Wegener, D. T. (2005). The structure of attitudes, In D. Albarracín, B. T. Johnson, & M. P. Zanna (Eds.), *The handbook of attitudes* (pp. 79–124), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
97. Farghadani, A., Navabinejad, S., Shafiabady, A. (2010). Designing a model based on mindfulness, nonexistential resistance to life and sociability focusing on search for meaning in life in divorced women, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 1650–1664.
98. Ferree, M. M. (1990). Beyond separate spheres, Feminism and family research, *Journal of Marriage and the Family*, 52, 866–884.
99. Ferree, M. M. (2010). Filling the glass: Gender perspectives on families, *Journal of Marriage and Family*, 72, 420–439.

100. Finlay, S. J., Clarke, V. (2003). "A marriage of inconvenience?" Feminist perspectives on marriage, *Feminism & Psychology*, 13, 415–420.
101. Folk, K. F., Yi, Y. (1994). Piecing together child care with multiple arrangements: Crazy quilt or preferred pattern for employed parents of preschool children, *Journal of Marriage and the Family*, 56, 669–680.
102. Ford, M. T., Heinen, B. A., Langkamer, K. L. (2007). Work and family satisfaction and conflict: A meta-analysis of cross-domain relations, *Journal of Applied Psychology*, 91, 57–80.
103. Франкл, В. Е. (2001). *Бог подсвети – психотерапија и религија*, Београд: ИП "Жарко Албуљ".
104. Frenkel-Brunswik, E. (1942). Motivation and behavior, *Genetic Psychology Monographs*, 26, 121-265.
105. Frenkel-Brunswik, E. (1974): *Selected papers*, Edited by Nanette Heiman und Joan Grant, New York: International Universities Press.
106. Frankenhaeuser, M., Johansson, G. (1986). Stress at work: psychobiological and psychosocial aspects, *International Review of Applied Psychology*, 35, 287–299.
107. Freud, S. (1962). *Three Essays on the Theory of Sexuality*, London: Hogarth Press.
108. Freud, S. (1969). *The Ego and the Id*, London: Hogarth Press.
109. Fredrickson, B. L., Mancuso, R. A, Branigan, C., Tugade, M. M. (2000). The undoing effect of positive emotions, *Motivation and Emotion*, 24, 237–258.
110. Fredrickson, B. L, Joiner, T. (2002). Positive emotions trigger upward spirals toward emotional well-being, *Psychological Science*, 13, 172–175.
111. Fredrickson, B. L, Tugade, M. M, Waugh, C. E, Larkin G. (2003). What good are positive emotions in crises? A prospective study of resilience and emotions following the terrorist attacks on the United States on September 11th, 2001, *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 365–376.
112. Fredrickson, B. L., Branigan, C. (2005). Positive emotions broaden the scope of attention and thought-action repertoires, *Cognition and Emotion*, 19, 313-332.
113. Frey, K. S., Greenberg, M. T., Fewell, R. R. (1989). Stress and coping among parents of handicapped children: A multidimensional approach, *American Journal on Mental Retardation, Special Issue: Research on Families*, 94, 240–249.
114. Fuqua, R. W., Labensohn, D. (1986). Parents as consumers of child care, *Family Relations*, 35, 295–303.
115. Gager, C. T., Sanchez, L. (2003). Two as one? Couples' perceptions of time spent together, marital quality, and the risk of divorce, *Journal of Family Issues*, 24, 21–50.
116. Ganster, D. C., Mayes, B. T., Sime, W. E., Tharp, G. D. (1982). Managing organizational stress: A field experiment, *Journal of Applied Psychology*, 67(5), 533–542.
117. Geist, C., Cohen, P. N. (2011). Headed toward equality? Housework change in comparative perspective, *Journal of Marriage and Family*, 73, 832–844.
118. Gerstein, E. D., Crnic, K. A., Blacher, J., Baker, B. L. (2009). Resilience and the course of daily parenting stress in families of young children with intellectual disabilities, *Journal of Intellectual Disability Research*, 53, 981–997.
119. Glassman, W. E., Hadad, M. (2004). *Approaches to psychology* (4t ed.). Maidenhead: Open University Press.
120. Glazer, S., Gyurak, A. (2008). Sources of occupational stress among nurses in five countries, *International Journal of Intercultural Relations*, 32, 49–66.

121. Glidden, L. M. (2012). Family well-being and children with intellectual disability, In J. H. Burack & E. Zigler (Eds.), *Handbook of mental retardation and development* (2nd ed., pp. 303–317), New York: Oxford University Press.
122. Gil, K. M., Carson, J. W., Porter, L. S., Scipio, C., Bediako, S. M., Orringer, E. (2004). Daily mood and stress predict pain, health care use, and work activity in African American adults with sickle-cell disease, *Health Psychology*, 23, 267–274.
123. Goff, S. J., Mount, M. K., Jamison, R. L. (1990). Employer supported child care, work/family conflict, and absenteeism: A field study, *Personnel Psychology*, 43, 793–809.
124. Goode, W. J. (1960). A theory of role strain, *American Sociological Review*, 25, 483–496.
125. Gould, R. (1972). The Phases of Adult Life: A Study in Development Psychology, *The American Journal of Psychiatry*, 129, 521-531.
126. Gould, R. (1978). Transformations: Growth and change in adult life, New York: Simon & Schuster.
127. Graves, L. M., Ohlott, P. J., Ruderman, M. N. (2007). Commitment to family roles: Effects on managers' attitudes and performance, *Journal of Applied Psychology*, 92, 44–56.
128. Gray-Little, B., Baucom, D. H., Hamby, S. L. (1996). Marital power, marital adjustment, and therapy outcome, *Journal of Family Psychology*, 10, 292–303.
129. Grebner, S., Elfering, A., Semmer, N., Kaiser-Probst, C., Schlapbach, M.L. (2004). Stressful situations at work and in private life among young workers: An event sampling approach, *Social Indicators Research*, 67, 11–49.
130. Grebner, S., Elfering, A., Semmer, N., Kaiser-Probst, C., & Schlapbach, M.L. (2004). Stressful situations at work and in private life among young workers: An event sampling approach, *Social Indicators Research*, 67, 11–49.
131. Greenhaus, J. H., Beutell, N. J. (1985). Sources of conflict between work and family roles, *Academy of Management Review*, 10, 76–88.
132. Greenhouse, J., Singh, L. (2003). *Work-Family Linkages, A Sloan Work and Family Encyclopedia Entry*, Chestnut Hill, MA: Boston College.
133. Greenhaus, J. H., Powell, G. N. (2003). When work and family collide: Deciding between competing demands, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 90, 291–303.
134. Greenhaus, J. H., Powell, G. N. (2006). When work and family are allies: A theory of work–family enrichment, *Academy of Management Review*, 31, 72–92.
135. Greenhaus, J. H., Allen, T. D., Spector, P. E. (2006). Health consequences of work–family conflict: The dark side of the work–family interface, In P. L. Perrewe & D. C. Ganster (Eds.), *Research in occupational stress and well being* (Vol. 5, pp. 61–99). Oxford, UK: JAI Press/Elsevier.
136. Grote, N. K., Clark, M. S. (2001). Perceiving unfairness in the family: Cause or consequence of marital distress? *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 281–293.
137. Guthrie, E., Tattan, T., Williams, E., Black, D., Bacliocotti, H. (1999). Sources of stress, psychological distress and burnout in psychiatrists: Comparison of junior doctors, senior registrars, and consultants, *Psychiatric Bulletin*, 23(4), 207–212.
138. Grzywacz, J. G., (2000). Work-Family Spillover and Health During Midlife: Is Managing Conflict Everything?, *American Journal of Health Promotion*, Vol. 14, No. 4, 236-243.
139. Grzywacz, J. G., Marks, N. F. (2000). Reconceptualizing the work-family interface: An ecological perspective on the correlates of positive and negative

- spillover between work and family, *Journal of Occupational Health Psychology*, 5 (1), 111-126.
140. Grzywacz, J. G., Bass, B. L. (2003). Work, family, and mental health: Testing different models of work–family fit, *Journal of Marriage and the Family*, 65 (1), 248–261.
 141. Grzywacz, J. G., Butler, A. B. (2005). The impact of job characteristics on work-to-family facilitation: Testing a theory and distinguishing a construct, *Journal of Occupational Health Psychology*, 10, 97–109.
 142. Hammer, L., Kossek, E., Yragui, N., Bodner, T., Hansen, G. (2009). Development and validation of a multi-dimensional scale of family supportive supervisor behaviors (FSSB), *Journal of Management*, 35, 837–856.
 143. Hanson, M. J., Hanline, M. F. (1990). Parenting a child with a disability: A longitudinal study of parental stress and adaptation, *Journal of Early Intervention*, 14, 234–248.
 144. Hanson, G. C., Hammer, L. B., Colton, C. L. (2006). Development and validation of a multidimensional scale of perceived work–family positive spillover, *Journal of Occupational Health Psychology*, 11, 249–265.
 145. Harper, J. M., Schaalje, B. G., Sandberg, J. G. (2000). Daily hassles, intimacy, and marital quality in later life marriages, *American Journal of Family Therapy*, 28, 1–18.
 146. Harris, R. V, Ashcroft, A., Burnside, G., Dancer, J. M., Smith, D., Grieveson, B. (2008). *Facets of job satisfaction of dental practitioners working in different organisational settings in England*, *Br Dent J* ; 204: E1, discussion 16-17.
 147. Harrison, P. L., Boan, C. H. (2000). Assessment of adaptive behavior, In B. A. Bracken (Ed.), *Psychoeducational assessment of preschool children* (pp. 124–144), Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
 148. Harrison, D. A., Newman, D. A., Roth, P. L. (2006). How important are job attitudes? Meta-analytic comparisons of integrative behavioral outcomes and time sequences, *Academy of Management Journal*, 49, 305–325.
 149. Harter, J. K., Schmidt, F. L., Hayes, T. L. (2002). Business-unit-level relationship between employee satisfaction, employee engagement, and business outcomes: A meta-analysis, *Journal of Applied Psychology*, 87, 268–279.
 150. Harter, J. K., Schmidt, F. L. (2008). Conceptual versus empirical distinctions among constructs: Implications for discriminant validity, *Industrial and Organizational Psychology*, 1, 36–39.
 151. Harlow, L. L., Newcomb, M. D., Bentler, P. M. (1986). Depression, self-derogation, substance use, and suicide ideation: lack of purpose in life as a mediational factor, *Journal of Clinical Psychology*, 42, 5-21.
 152. Harter, S. (2011). Self-Development During Adolescence, *Encyclopedia of Adolescence*, 307-315.
 153. Hastings, R. P. (2003). Child behavior problems and partner mental health as correlates of stress in mothers and fathers of children with autism, *Journal of Intellectual Disability Research*, 47, 231–237.
 154. Hastings, R. P., Kovshoff, H., Ward, N. J., degli Espinosa, F., Brown, T., Remington, B. (2005). Systems analysis of stress and positive perceptions in mothers and fathers of pre-school children with autism, *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 35, 635–644.
 155. Hauser-Cram, P., Warfield, M. E., Shonkoff, J. P., Krauss, M. W. (2001). Children with disabilities: A longitudinal study of child development and parent well-being, *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 66 (3), 1–131.

156. Hauser-Cram, P., Cannarella, A., Tillinger, M., Woodman, A. (2012). Disabilities and development, In R. M. Lerner, A. Easterbrooks, & J. Mistry (Eds.), *Handbook of psychology, Vol. 6: Developmental psychology* (2nd ed., pp. 547–570), Hoboken, NJ: Wiley.
157. Heather S. J., Purnell J., Richardson, S. A., Golden-Kreutz, D., Anderson, B. L. (2006). Measuring Meaning In Life Following Cancer, *Quality of Life Research*, 15 (8), 1355-1371.
158. Hendrick, S. S., Hendrick, C. (2002). Linking romantic love with sex: Development of the perceptions of love and sex scale, *Journal of Social and Personal Relationships*, 19, 361–378.
159. Herring, J. (2002). Adolescence can last past age 18. Knight Ridder Tribune News Service, pp. 1-1. Retrieved from <http://search.proquest.com/docview/457257237/Accountid=49533>.
160. Hewitt, B., Western, B., Baxter, J. (2006). Who decides? The social characteristics of who initiates marital separation, *Journal of Marriage and Family*, 68, 1165–1177.
161. Heymann, S. J., Earle, A., Hayes, J. (2007). *Work, Family, and Equity Index: How Does the U.S. Measure Up?* Project on Global Working Families, Harvard School of Public Health and Institute for Health and Social Policy, McGill University.
162. Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress, *American Psychologist*, 44, 513–524.
163. Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory, *Applied Psychology: An International Review*, 50, 337–421.
164. Хол, К. С. и Линдзи, Г. (1983). *Теорије личности*, Београд: Полит.
165. Хорнај, К. (1966). *Наши унутрашњи конфликти*, Титоград: Графички завод.
166. Hochschild, A. R. (1997). *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*, New York: Metropolitan Books.
167. House, J. S. (1981). *Work stress and social support*, Reading, MA: Addison-Wesley.
168. Hugentobler, M. K., Israel, B. A., Schurman, S. J. (1992). An action research approach to workplace health: Integrating methods, *Health Education Quarterly*, 19, 55–76.
169. Hughes, M. E., Waite, L. J. (2009). Marital Biography and Health at Mid-Life, *Journal of Health and Social Behavior*, 50, 344-358.
170. Hurlbert, D. F., Apt, C., Hurlbert, M. K., Pierce, A. P. (2000). Sexual compatibility and the sexual desirability relation in females with hypoactive sexual desire disorder, *Behavior Modification*, 24, 325–347.
171. Hyde, J. S. (2005). The gender similarities hypothesis, *American Psychologist*, 60, 581–592.
172. Ilies, R., Judge, T. A. (2003). On the heritability of job satisfaction: The mediating role of personality, *Journal of Applied Psychology*, 88, 750–759.
173. Innocenti, M. S., Huh, K., Boyce, G. C. (1993). Families of children with disabilities: Normative data and other considerations on parenting stress, *Topics in Early Childhood Special Education*, 12, 403–427.
174. Isen, A. M., Daubman, K. A., Nowicki, G. P. (1987). Positive affect facilitates creative problem solving, *Journal of Personality and Social Psychology*, 52 (6), 1122-1131.

175. Iwasaki, Y., MacKay, K. J., Ristock, J. (2004). Genderbased analyses of stress among professional managers: An exploratory qualitative study, *International Journal of Stress Management*, 11 (1), 56–79.
176. Jackson, S. E., Schuler, R. S. (1985). A meta-analysis and conceptual critique of research on role ambiguity and role conflict in work settings, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 36, 16–78.
177. Jackson, J. B., Miller, R. B., Oka, M., Henry, R. G. (2014). Gender Differences in Marital Satisfaction: A Meta-analysis, *Journal of Marriage and Family*, 76, 1, 105-129.
178. Jacobson, G. (1983). *The multiple crisis of marital separation and divorce*, New York: Grune Stratton.
179. Јасперс, К. (1978). *Општа психопатологија*, Београд: Просвета.
180. Jaques, F. (1965). Death and the mid-life crisis, *International Journal of Psychoanalysis*, 45, 501-507.
181. Jex, S. M., Beehr, T. A. (1991). Emerging theoretical and methodological issues in the study of work-related stress, In G. R. Ferns, & K. M. Rowland (Eds.), *Research in personnel and human resources management*, Vol. 9 (pp. 311–365). Greenwich, CT: JAI Press.
182. Jones, F., Fletcher, B. (1993). An empirical study of occupational stress transmission in working couples, *Human Relations*, 6, 881–903.
183. Jones, F., Fletcher, B. (1996). Taking work home: A study of daily fluctuations in work stressors, effects on moods and impacts on marital partners, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 6, 89–106.
184. Jones, F., Burke, R. J., Westman, M. (2006). Work-life balance: Key issues, In F. Jones, R. J. Burke & M. Westman (Eds.), *Work-life balance: A psychological perspective* (pp. 1-38), East Sussex: Psychology Press.
185. Јунг, К. Г. (1969). *Лавиринт у човеку*, Београд: Вук Караџић.
186. Judge, T. A., Thoresen, C. J., Bono, J. E., Patton, G. K. (2001). The job satisfaction–job performance relationship: A qualitative and quantitative review, *Psychological Bulletin*, 127, 376–407.
187. Judge, T. A., Ilies, R., Scott, B. (2006). Work–family conflict and emotions: effects at work and at home, *Personnel Psychology*, Vol. 59, 4, 779–814.
188. Kahn, R. L., Wolfe, D. M., Quinn, R., Snoek, J. D., Rosenthal, R. A. (1964). *Organizational stress*. New York, NY: Wiley.
189. Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work, *Academy of Management Journal*, 33, 692–724.
190. Kahn, W. A. (1992). To be fully there: Psychological presence at work, *Human Relations*, 45, 321–349.
191. Kalichman, S. C., Gueritault-Chalvin, V., Demi, A. (2000). Sources of occupational stress and coping strategies among nurses working in AIDS care, *Journal of the Association of Nurses in AIDS Care*, 11 (3), 31–37.
192. Kamp Dush, C. M., Taylor, M. G., Kroeger, R. A. (2008). Marital happiness and psychological wellbeing across the life course, *Family Relations*, 57, 211–226.
193. Karney, B. R., Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, method, and research, *Psychological Bulletin*, 118, 3–34.
194. Karney, B. R., Story, L. B., Bradbury, T. N. (2005). Marriages in context: Interactions between chronic and acute stress among newlyweds, In T. A. Revenson, K. Kayser, & G. Bodenmann (Eds.), *Couples coping with stress: Emerging perspectives on dyadic coping* (pp. 13–32), Washington, DC: APA.

195. Kaufmann, G. M., Beehr, T. A. (1989). Occupational stressors, individual strains, and social support among police officers, *Human Relations*, 42 (2), 185–197.
196. Keenan, A., Newton, T. J. (1985). Stressful events, stressors and psychological strains in young professional engineers, *Journal of Occupational Behaviour*, 6, 151–156.
197. Kenyon, G. M. (2000). Philosophical Foundation Of Existential Meaning, In G. T. Reker & K. Chamberlain (Eds.) *Exploring Existential Meaning: Oprimizing Human Development Across The Life Span*, Thousand Oaks, CA: Sage.
198. Kinman, G., Jones, F. (2005). Lay representations of workplace stress: What do people really mean when they say they are stressed? *Work & Stress*, 19 (2), 101–120.
199. Kinnunen, U., Geurts, S., Mauno, S. (2004). Work-to-family conflict and its relationship with satisfaction and well-being: A one-year longitudinal study on gender differences, *Work & Stress*, 18, 1–22.
200. Kinnunen, U., Feldt, T., Geurts, S., Pulkkinen, L. (2006). Types of work-family interface: Well-being correlates of negative and positive spillover between work and family, *Scandinavian Journal of Psychology*, Vol 47, 2, 149–162.
201. Kinnunen, U., Mauno, S. (2008). Work–family conflict in individuals’ lives: Prevalence, antecedents, and outcomes, In K. Na’swall, J. Hellgren, & M. Sverke (Eds.), *The individual in the changing working life* (pp. 126–146), Cambridge: Cambridge University Press.
202. Kinnunen, U., Feldt, T., Mauno, S., Rantanen, J. (2010). Interface between work and family: A longitudinal individual and crossover perspective, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 83, 119–137.
203. Kirmeyer, S. L., Diamond, A. (1985). Coping by police officers: A study of role stress and Type A and Type B behavior patterns, *Journal of Organizational Behaviour*, 6, 183–195.
204. Клајн, И., Шипка, М. (2007). *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
205. Klinger, E. (1998). The Search For Meaning In Evolutionary Perspective And It's Clinical Implications, In P. T. P. Wong & P. S. Fry (Eds.) *The Human Quest For Meaning: A Handbook Of Psychological Research And Clinical Application Mahwah*, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
206. Knapp, S. J., Lott, B. R. (2008). Theorizing marital quality: From marital satisfaction to marital justice, *American Sociological Association annual meeting conference papers*, 1-18.
207. Kossek, E. E. (1990). Diversity in child care assistance needs: Employee problems, preferences, and work-related outcomes, *Personnel Psychology*, 43, 769–791.
208. Kossek, E. E., Nichol, V. (1992). The effects of on-site child care on employee attitudes and performance, *Personnel Psychology*, 45, 485–509.
209. Kossek, E. E., Colquitt, J. A., Noe, R. A. (2001). Caregiving decisions, well-being, and performance: The effects of place and provider as a function of dependent type and work-family climates, *Academy of Management Journal*, 44, 29–44.
210. Kossek, E. E., Lautsch, B. A., Eaton, S. C. (2006). Telecommuting, control, and boundary management: Correlates of policy use and practice, job control, and work–family effectiveness, *Journal of Vocational Behavior*, 68, 347–367.
211. Kossek, E. E., Pichler, S., Meece, D, Barratt, M. E. (2008). Family, friend and neighbor child care providers and maternal well-being in low-income systems: An

- ecological social perspective, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 81, 369–391.
212. Kossek, E. E., Pichler, S., Bodner, T., Hammer, L. B. (2011). Workplace social support and work–family conflict: a meta-analysis clarifying the influence of general and work–family-specific supervisor and organizational support, *Personnel Psychology*, 64, 289–313.
213. Косовић, Д. (1989). *Оптимистичка психоанализа*, Никшић: Универзитетска ријеч.
214. Kreiner, G. E. (2006). Consequences of work–home segmentation or integration: A person–environment fit perspective, *Journal of Organizational Behavior*, 27, 485–507.
215. Krauss, M. W. (1993). Child-related and parenting stress: Similarities and differences between mothers and fathers of children with disabilities, *American Journal on Mental Retardation*, 97, 393–404.
216. Krause, N. (2004). Stressors arising in highly valued roles, meaning in life, and the physical healthstatus of older adults, *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 59B, S287-S297.
217. Krause, N. (2007). Evaluating the Stress-Buffering Function of Meaning in Life Among Older People, *Journal of Aging and Health*, Vol. 9, No 5, 792-812.
218. Kroger, J., Martinussen, M., Marcia, J. E. (2010). Identity status change during adolescence and young adulthood: A meta-analysis, *Journal of Adolescence*, 33 (5), 683-698.
219. Kuh, D., Hardy, R., Rodgers, B., Wadsworth, M. E. J. (2002). Lifetime risk factors for women’s psychological distress in midlife, *Social Science & Medicine*, 55, 1957–1973.
220. Kurdek, L. A. (2005). Gender and marital satisfaction early in marriage: A growth curve approach, *Journal of Marriage and Family*, 67, 68–84.
221. Lachman, M. E. (2004). Development in midlife, *Annual Review of Psychology*, 55, 305–331.
222. Лацковић-Гргин, К., Некић, М. (2002). Адаптирана скала префериране самоће. У: К. Лацковић-Гргин, А. Пророковић, В. Ћубела, З. Пенезић, *Збирка психологијских скала и упитника – Свезак 1 (23-25)*, Задар: Филозофски факултет у Задру.
223. Лацковић-Гргин, К. (2004). Адаптирана Loyola скала генеративности. У: А. Пророковић, К. Лацковић-Гргин, В. Ћубела Адорић, З. Пенезић, *Збирка психологијских скала и упитника – Свезак 2 (1-5)*, Задар: Свеучилиште у Задру.
224. Larson, R. W., Almeida, D. M. (1999). Emotional transmission in the daily lives of families: A new paradigm for studying family process, *Journal of Marriage and the Family*, 61, 5–20.
225. Lazarus, R., Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and Coping*, New York: Springer Publishing Company inc.
226. Lee, J. H., Chae, P. K. (2012). The relationship between maladjustment schema and marital satisfaction: Focusing on the moderating effect of adaptive emotion regulation strategy, *Korean Journal of Psychological and Social Issues*, 18 (2), 169-190.
227. LePine, J. A., Erez, A., Johnson, D. E. (2002). The nature and dimensionality of organizational citizenship behavior: A critical review and metaanalysis, *Journal of Applied Psychology*, 87, 52–65.

228. Levinson, D., Darrow, C., Klein, E., Levinson, M., McKee, C. (1974). *The Psychosocial Development of Men in Early Adulthood and the Midlife Transition*, *Psychopathology* 3, Minneapolis: University of Minnesota Press.
229. Levinson, D. (1978). *The seasons of man's life*, New York: Alfred A. Knopf.
230. Levinson, D., Fooden, W. (1985). The life cycle, u Kaplan, H., Sadok, B.: *Comprehensive Textbook of Psychiatry*, London: Williams Wilkins, 1-41.
231. Levinson, D. J., with Levinson, J. D. (1996). *Seasons of a Woman's Life*, New York,: Alfred A. Knopf.
232. Levy, B. R., Slade, M. D., Kunkel, S. R., Kasl, S. V. (2002). Longevity increased by positive self-perceptions of aging, *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 261–270.
233. Lin, S. (2003). Occupational stress research: A review, *Psychological Science (China)*, 26 (3), 494–497.
234. Lindsay, R., Hanson, L., Taylor, M., McBurney, H. (2008). Workplace stressors experienced by physiotherapists working in regional public hospitals, *Australian Journal of Rural Health*, 16, 194–200.
235. Liu, C., Spector, P. E., Shi, L. (2007). Cross-national job stress: A quantitative and qualitative study, *Journal of Organizational Behavior*, 28, 209–239.
236. Liu, C., Spector, P. E., Shi, L. (2008). Use of both qualitative and quantitative approaches to study job stress in different gender and occupational groups, *Journal of Occupational Health Psychology*, 13 (4), 357–370.
237. Lobel, T. E., Nov-Krispin, N., Schiller, D., Lobel, O., Feldman, A. (2004). Gender iscriminary Behavior During Adolescence and Young Adulthood: A Developmental Analysis, *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 33, No. 6, 535–546.
238. Loscocco, K., Walzer, S. (2013). Gender and the culture of heterosexual marriage in the United States, *Journal of Family Theory & Review*, 5, 1–14.
239. Luzzi, L., Spencer, A. J. (2011). Job satisfaction of the oral health labour force in Australia, *Australian Dental Journal*, 56, 1, 23-32.
240. Lyons, A. C., Griffin, C. (2003). Managing menopause: a qualitative analysis of self-help literature for women at midlife, *Social Science & Medicine*, 56, 1629–1642.
241. Lyons, K. S., Sayer, A. G. (2005). Longitudinal dyad models in family research, *Journal of Marriage and Family*, 67, 1048–1060.
242. Lyubomirsky S, King L, Diener E. (2005). The benefits of frequent positive affect: does happiness lead to success?, *Psychology Bulletin*, 131 (6), 803-855.
243. Macey, W. H., Schneider, B. (2008). The meaning of employee engagement, *Industrial and Organizational Psychology*, 1, 3–30.
244. Maki, N., Moore, S., Grunberg, L., Greenberg, E. (2005). The responses of male and female managers to workplace stress and downsizing, *North American Journal of Psychology*, 7, 295–312.
245. Matthews, R., Priore, R., Acitelli, L., Barnes-Farrell, J. (2006). Work-to-relationship conflict: Crossover effects in dual earner couples, *Journal of Occupational Health Psychology*, 11, 228–240.
246. Mauno, S., Kinnunen, U. (1999). The effects of job stressors on marital satisfaction in Finnish dual-earner couples, *Journal of Organizational Behavior*, 20, 879–895.
247. Mazzola, J. J., Schonfeld, I. S., Spector, P. E. (2011). What Qualitative Research has Taught us about Occupational Stress, *Stress and Health*, Vol 27, 2, 93-110.

248. Marmor, J. (1962). Proceedings of the Thirty-Ninth Annual Meeting of the American Orthopsychiatric Association, Inc. *American Journal of Orthopsychiatry*, 32: 937–953. doi: 10.1111/j.1939-0025.1962.tb00350.x. Article first published online: 24 MAR 2010.
249. Marmor, J. (1965). *Sexual inversion; the multiple roots of homosexuality*, New York, Basic Books.
250. Marmor, J., Pauling, L., Ferry, W. H. (1970). *The crisis of identity in a workless world*, Santa Barbara, Calif: Center for the Study of Democratic Institutions.
251. Marmor, J. (1974). The crisis of middle age, In: J. Marmor (eds.), *Psychiatry in Transition (71-76)*, New York: Brunner Mazel Inc.
252. Marmor, J. (1975). *Psychiatrists and their patients: a national study of private office practice*, Washington: Joint Information Service of the American Psychiatric Association and the National Association for Mental Health
253. Marmor, J. (1980). *Homosexual behavior : a modern reappraisal*, New York : Basic Books.
254. Marmor, J. (1995). *Modern psychoanalysis : new directions & perspectives*, New Brunswick, N.J., U.S.A. : Transaction Publishers.
255. Mascaro, N., Rosen, D. H. (2005). Existential meaning's role in enhancement of hope and prevention of depressive symptoms, *Journal of Personality*, 73, 985-1014.
256. Masuda, A., Nicklin, J., McNall, L., Allen, T. D. (2012). Examining the constructs of work-to-family enrichment and positive spillover, *Journal of Vocational Behavior*, 80, 197–210.
257. McAdams, D. P., de St. Aubin, E. (1992). A theory of generativity and its assessment through self-report, behavioral acts and narrative themes in autobiography, *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 1003-1015.
258. McAdams, D. P., de St. Aubin, E. i Logan, R. L. (1993). Generativity among young, midlife and older adults, *Psychology and Aging*, 8, 221-230.
259. McAdams, D. P., Hart, H., Maruna, S. (1998). The anatomy of generativity, In D. P. McAdams & E. de St. Aubin (Eds.), *Generativity and adult development* (pp. 7-43), Washington, DC: American Psychological Association.
260. McCarthy, B. (2003). Marital sex as it ought to be, *Journal of Family Psychotherapy*, 14, 1–12.
261. McCubbin, H. I., Patterson, J. M. (1983). The family stress process: The double ABCX model of adjustment and adaptation, *Marriage and Family Review*, 6, 7–37.
262. McDonald, P., Bradley, L., Brown, K. (2008). Visibility in the workplace: Still an essential ingredient for career success?, *International Journal of Human Resource Management*, 19, 2198–2215.
263. McNall, L. A., Nicklin, J. M., Masuda, A. D. (2010). A metaanalytic review of the consequences associated with work–family enrichment, *Journal of Business & Psychology*, 25, 381–396.
264. Metz, M. E., Epstein, N. (2002). Assessing the role of relationship conflict in sexual dysfunction, *Journal of Sex and Marital Therapy*, 28, 139–164.
265. Meyer, J. P., Allen, N. J., Smith, C. A. (1993). Commitment to organizations and occupations: Extension and test of a three-component conceptualization, *Journal of Applied Psychology*, 78, 538–551.
266. Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., Topolnytsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: A meta-

- analysis of antecedents, correlates, and consequences, *Journal of Vocational Behavior*, 61, 20–52.
267. Mennino, S. F., Rubin, B. A., Brayfield, A. (2005). Home-to-job and job-to-home spillover: The Impact of Company Policies and Workplace Culture, *The Sociological Quarterly*, 46: 107–135.
 268. Mesmer-Magnus, J., Viswesvaran, C. (2005). Convergence between measures of work-to-family and family-to-work conflict: A meta-analytic examination, *Journal of Vocational Behavior*, Vol. 67, 2, 215-232.
 269. Milkovich, G. T., Gomez, L. R. (1976). Day care and selected employee work behaviors, *Academy of Management Journal*, 19, 111–115.
 270. Miller, R. B., Yorgason, J. B., Sandberg, J. G., White, M. B. (2003). Problems that couples bring to therapy: A view across the family life cycle, *American Journal of Family Therapy*, 31, 395–407.
 271. Miller, R. B., Yorgason, J. B. (2009). The interaction between marital relationships and retirement, In D. R. Crane & E. J. Hill (Eds.), *Handbook of families and work* (pp. 392–408), New York: University Press of America.
 272. Minnes, P. M. (1988). Family stress associated with a developmentally handicapped child, *International Review of Research on Mental Retardation*, 15, 195–226.
 273. Minuchin, P. (1985). Families and individual development: Provocations from the field of family therapy, *Child Development*, 56, 289–302.
 274. Montenegro, X. P. (2004). *The divorce experience: A study of divorce in midlife and beyond*, Washington, DC: AARP.
 275. Moos, R. H., Moos, B. S. (1986). *Family environment scale manual (2nd ed.)*, Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
 276. Moriarty, V., Edmonds, S., Blatchford, P., Martin, C. (2001). Teaching young children: Perceived satisfaction and stress, *Educational Research*, 43 (1), 33–46.
 277. Morokoff, P. J., Gilliland, R. (1993). Stress, sexual functioning, and marital satisfaction, *Journal of Sex Research*, 30, 43–53.
 278. Moskowitz, J. T. (2003). Positive affect predicts lower risk of AIDS mortality, *Psychosomatic Medicine*, 65, 620–626.
 279. Murtagh, M. J., Hepworth, J. (2003a). Menopause as a long-term risk to health: implications of general practitioner accounts of prevention for women’s choice and decision-making, *Sociology of Health & Illness* 25, 185–207.
 280. Murtagh, M. J., Hepworth, J., (2003b). Feminist ethics and menopause: autonomy and decision-making in primary medical care, *Social Science and Medicine* 56, 1643–1652.
 281. Myers, S. M., Booth, A. (1999). Marital strains and marital quality: The role of high and low locus of control, *Journal of Marriage and the Family*, 61, 423–436.
 282. Narayanan, L., Menon, S., Spector, P. E. (1999a). Stress in the workplace: A comparison of gender and occupations, *Journal of Organizational Behavior*, 20, 63–73.
 283. Narayanan, L., Menon, S., Spector, P. E. (1999b). A cross-cultural comparison of job stressors and reactions among employees holding comparable jobs in two countries, *International Journal of Stress Management*, 6 (3), 197–212.
 284. Nardi, P. M., Sanders, D., Marmor, J. (1994). *Growing up before Stonewall : life stories of some gay men*, New York: Routledge.
 285. Neece, C. L., Shulamite, A. G., Baker, B. L. (2012). Parenting stress and child behavior problems: A transactional relationship across time, *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 117, 48–66.

286. Neugarten, B. L. (1996). *The Meanings of Age: selected papers of Bernice L. Neugarten*, Chicago: The University of Chicago Press.
287. Newton, T. J., Keenan, A. (1985). Coping with workrelated stress, *Human Relations*, 38 (2), 107–126.
288. Newton, C., Teo, S. (2014). Identification and occupational stress: a stress-buffering perspective, *Human Resource Management*, 53, 1, 89–113
289. Ng, T. W. H., Sorensen, K. L., Feldman, D. C. (2007). Dimensions, antecedents, and consequences of workaholism: A conceptual integration and extension, *Journal of Organizational Behavior*, 28, 111–136.
290. Ngo, H.-Y., Foley, S., Loi, R. (2005), Work role stressors and turnover intentions: A study of professional clergy in Hong Kong, *International Journal of Human Resource Management*, 16, 2133–2146.
291. Nixon, A. E., Mazzola, J. J., Bauer, J., Krueger, J. R., Spector, P. E. (2011). Can work make you sick?: A meta-analysis of job stressor-physical symptom relationships, *Work & Stress*, 25, 1-22.
292. Noblet, A. J., Gifford, S. M. (2002). The sources of stress experienced by Australian footballers, *Journal of Applied Sport Psychology*, 14 (1), 1–13.
293. Nygren, B., Alex, L., Jonsen, E., Gustafson, Y., Norberg, A., Lundman, B. (2005). Resilience, a sense of coherence, purpose in life and self-transcendence in relation to perceived physical and mental health among the oldest old, *Aging & Mental Health*, 9, 354-362.
294. O’Driscoll, M. P., Cooper, C. L. (1996). A critical incident analysis of stress-coping behaviours at work, *Stress Medicine*, 12, 123–128.
295. Oelofsen, N., Richardson, P. (2006). Sense of coherence and parenting stress in mothers and fathers of preschool children with developmental disability, *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 31, 1–12.
296. Olson-Buchanan, J. B., Boswell, W. R. (2006). Blurring boundaries: Correlates of integration and segmentation between work and nonwork, *Journal of Vocational Behavior*, 68, 432–445.
297. Orr, R. R., Cameron, S. J., Dobson, L. A., Day, D. M. (1993). Age related changes in stress experienced by families with a child who has developmental delays, *Mental Retardation*, 31, 171–176.
298. Osmond, M. W., Thorne, B. (1993). Feminist theories: The social construction of gender in families and society, In P. Boss, W. J. Doherty, R. LaRossa, W. R. Schumm, & S. K. Steinmetz (Eds.), *Sourcebook of family theories and methods: A contextual approach* (pp. 591–625), New York: Plenum Press.
299. Ostir, G. V., Markides, K. S., Black, S, A., Goodwin, J. S. (2000). Emotional well-being predicts subsequent functional independence and survival, *Journal of the American Geriatrics Society*, 48, 473–478.
300. Ostir, G. V., Markides, K. S., Peek, K, Goodwin, J. S. (2001). The associations between emotional well-being and the incidence of stroke in older adults. *Psychosomatic Medicine*, 63, 210–215.
301. Paice, E., Rutter, H., Wetherell, M., Winder, B., McManus, I. C. (2002). Stressful incidents, stress and coping strategies in the pre-registration house officer year, *Medical Education*, 36, 56–65.
302. Павловић, М. (2011). Промене у доживљају идентитета и развој генеративности код особа у средњим годинама, *Годишњак за психологију*, 8, 10, 41-53.
303. Park, G. J., Lee, K H. (2002). A Structural Model For Depression In Middle-Aged Women. *Korean Journal Women Health Nurs*, 8, (1), 69-84.

304. Park, M., Park, B. (2013). Influence of Acculturative Stress of Married Migrant Women on Marriage Satisfaction: The Mediating Effect of Problem-Solving Ability and Information Support, *Asian Social Work and Policy Review* 7, 44–60.
305. Parrott, L. (2003). *Counseling and Psychotherapy: Theory, Skills and Practice*, 2n Ed, Wadsworth/Brooks-Cole.
306. Paullay, I. M., Alliger, G. M., Stone-Romero, E. F. (1994), Construct validation of two instruments designed to measure job involvement and work centrality, *Journal of Applied Psychology*, 79, 224–228.
307. Payne, S. C., Cook, A. L., Diaz, I. (2012). Understanding childcare satisfaction and its effect on workplace outcomes: The convenience factor and the mediating role of work-family conflict, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 85, 225–244.
308. Peeters, M. C. W., de Jonge, J., Janssen, P. P. M., van der Linden, P. (2004). Work-home interference, job stressors, and employee health in a longitudinal perspective, *International Journal of Stress Management*, 4, 305–322.
309. Perry, A. (2004). A model of stress in families of children with developmental disabilities: Clinical and research applications, *Journal on Developmental Disabilities*, 11, 1–16.
310. Plant, K. M., Sanders, M. R. (2007). Predictors of care-giver stress in families of preschoolaged children with developmental disabilities, *Journal of Intellectual Disability Research*, 51 (2), 109–124.
311. Poms, L. W., Botsford, W. E., Kaplan, S. A., Buffardi, L. C., O'Brien, A. S. (2009). The economic impact of work and family issues: Child care satisfaction and financial considerations of employed mothers, *Journal of Occupational Health Psychology*, 14, 402–413.
312. Powell, G. N., Greenhaus, J. H. (2010). Sex, gender, and the work-tofamily interface: Exploring negative and positive interdependencies, *Academy of Management Journal*, 53, 513–534.
313. Pudrovska, T., Carr, D. (2008). Psychological adjustment to divorce and widowhood in mid- and later life: do coping strategies and personality protect against psychological distress?, *Advances in Life Course Research*, 13, 283–317.
314. Quick, J. C., Macik-Frey, M., Cooper, C. L. (2007). Managerial dimensions of organizational health: The healthy leaders at work, *Journal of Management Studies*, 44, 189–205.
315. Rau, B. L., Hyland, M. M. (2002). Role conflict and flexible work arrangements: The effects on applicant attraction, *Personnel Psychology*, 55, 111–136.
316. Reid, Y., Johnson, S., Morant, N., Kuipers, E., Szmukler, G., Bebbington, Prosser, D. (1999). Improving support for mental health staff: a qualitative study, *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 34, 309–315.
317. Reker, G. T. (1977). The Purpose - In - Life Test In An Inmate Population: An Empirical Investigation, *Journal Of Clinical Psychology*, 33, (3), 688-693.
318. Reker, G. T., Wong, P. T. P. (1988). Aging as an individual process: Toward a theory of personal meaning, In: J. E. Birren & V. L. Bengston (Eds.), *Emergent theories of aging* (214 –246), New York: Springer.
319. Reker, G. T. (1997). Personal meaning, optimism, and choice: Existential predictors of depression in community and institutionalized elderly, *The Gerontologist*, 37, 709-716.
320. Reker, G. T. (2000). Theoretical Perspective, Dimensions, And Measurement Of Existential Meaning, In G. T. Reker & K. Chamberlain (Eds), *Exploring*

- Existential Meaning: Optimizing Human Development Across The Life Span* (PP 39-58), Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
321. Rhoades, L., Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: A review of the literature, *Journal of Applied Psychology*, 87, 698–714.
 322. Ријавец, М., Миљковић, Д. (2006). Позитивна психологија: психологија чије је вријеме (поново) дошло, *Друштвена истраживања*, Загреб, 15, 4-5 (84-85), 621 – 641.
 323. Roach, M. A., Orsmond, G. I., Barratt, M. S. (1999). Mothers and fathers of children with Down syndrome: Parental stress and involvement in childcare, *American Journal on Mental Retardation*, 104, 422–436.
 324. Robinson, B. E. (1997). Work addiction and the family: Conceptual research considerations, *Early Child Development and Care*, 137, 77–92.
 325. Robinson, B. E. (1998). The workaholic family: A clinical perspective. *American Journal of Family Therapy*, 26, (Jan.-March), 65-76.
 326. Robinson, B. E. (2000). Workaholism: Bridging the gap between workplace, socio-cultural, and family research, *Journal of Employment Counseling*, 37(1), 31-47.
 327. Robinson, B. E., Flowers, C., Carroll, J. (2001). Work stress and marriage: A theoretical model examining the relationships between workaholism and marital cohesion, *International Journal of Stress Management*, 8, 165–175.
 328. Rokach, R., Cohen, O., Dreman, S. (2004). Who pulls the trigger? Who initiates divorce among over 45-year-olds? *Journal of Divorce & Remarriage*, 42, 61–83.
 329. Rothbard, N. P. (2001). Enriching or depleting? The dynamics of engagement in work and family roles, *Administrative Science Quarterly*, 46, 655–684.
 330. Rothbard, R., Philips, K., Dumas, T. (2005). Multiple roles: work–family policies and individual’s desires for segmentation, *Organizational Science*, 16, 243–258.
 331. Rowbotham, M., Carroll, A., Cuskelly, M. (2011). Mothers’ and fathers’ roles in caring for an adult child with an intellectual disability, *International Journal of Disability, Development, and Education*, 58, 223–240.
 332. Rowe, G., Hirsch, J. B., Anderson, A. K. (2006). Positive affect increases the breadth of attentional selection, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, vol. 104 no. 1, 383–388.
 333. Roznowski, M., Hulin, C. L. (1992). The scientific merit of valid measures of general constructs with special reference to job satisfaction and job withdrawal, In C. J. Cranny, P. C. Smith, & E. F. Stone (Eds.), *Job satisfaction: How people feel about their jobs and how it affects their performance* (pp. 123–163), New York: Lexington Books.
 334. Ruben, D. K. (2006). *Well-being of mothers employed outside the home: A comparison of hourly and salaried women*, doctoral dissertation, Smith College School for Social Work, Northampton, MA.
 335. Ryff, C. D., Heincke, S. G. (1983). Subjective organization of personality in adulthood and aging, *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 807– 816.
 336. Ryff, C. D., Migdal, S. (1984). Intimacy and generativity: Self-perceived transitions, *Signs*, 9, 470-481.
 337. Ryff, C. D., Singer, B. (1998). The contours of positive human health, *Psychological Inquiry*, 9, 1–28.
 338. Salmela-Aro, K. (2011). Stages of Adolescence, *Encyclopedia of Adolescence*, 360-368.

339. Sayer, L. C. (2005). Gender, time, and inequality: Trends in women's and men's paid work, unpaid work, and free time, *Social Forces*, 84, 285–303.
340. Schaufeli, W. B., Salanova, M., González-Romá, V., Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach, *Journal of Happiness Studies*, 3, 71–92.
341. Schaufeli, W. B., Taris, T. W., Bakker, A. B. (2006). Dr. Jeckyll or Mr. Hyde: On the differences between work engagement and workaholism, In R. J. Burke (Ed.), *Research companion to working time and work addiction*, Cheltenham Glos, UK: Edward Elgar.
342. Schaufeli, W. B., Taris, T. W., Bakker, A. B. (2008). It takes two to tango: Workaholism is working excessively and working compulsively, In R. J. Burke & C. L. Cooper (Eds.), *The long work hours culture. Causes, consequences and choices* (pp. 203–226). Bingley, UK: Emerald.
343. Schaufeli, W. B., Bakker, A. B., Van der Heijden, F. M. M. A., Prins, J. T. (2009). Workaholism among medical residents: It is the combination of working excessively and compulsively that counts, *International Journal of Stress Management*, 16, 249–272.
344. Shinn, M., Rosario, M., Morch, H., Chestnut, D. E. (1984). Coping with job stress and burnout in the human services, *Journal of Personality and Social Psychology*, 46 (4), 864–876.
345. Shockley, K., Allen, T. D. (2010). Investigating the missing link in flexible work arrangement utilization: An individual difference perspective, *Journal of Vocational Behavior*, 76, 131–142.
346. Schonfeld, I. S., Farrell, E. (2010). Qualitative methods can enrich quantitative research on occupational stress: An example from one occupational group, In D.C. Ganster & P. L. Perrewé (Eds.), *Research in occupational stress and wellbeing series*, Vol. 8. New developments in theoretical and conceptual approaches to job stress (pp. 137–197), Bingley, UK: Emerald.
347. Schonfeld, I. S., Mazzola, J. J. (2012). Strengths and limitations of qualitative approaches to research in occupational health psychology, In Sinclair, B., Tetrick, L., & Wang, M. (Ed.), *Research Methods in Occupational Health Psychology: State of the Art in Measurement, Design, and Data Analysis*, Florence, KY: Routledge.
348. Schonfeld, I. S., Santiago, E. A. (1994). Working conditions and psychological distress in first-year women teachers: Qualitative findings, In L. C. Blackman (Ed.), *What works? Synthesizing effective biomedical and psychosocial strategies for healthy families in the 21st century* (pp. 114–121), Indianapolis, IN: Indiana University School of Social Work.
349. Селицмен (Селигман), М. (2008). *Научени оптимизам*, Београд: Завод за уџбенике.
350. Seligman, M. E. P., Steen, T. A., Park, N., Peterson, C. (2005). Positive psychology: Empirical validations of interventions, *American Psychologist*, 60, 410–421.
351. Seligman, M. (2011). *Flourish: a new understanding of happiness and well-being*, London: Nicholas Brealy Publishing.
352. Sheehy, G. (1984). *Prijelazi – Krize sredovječnih ljudi*, Zagreb: Prosvjeta.
353. Shek, D. T. L., Ma, H. K., Cheung, P. C. (1994). Meaning In Life And Adolescent Antisocial And Prosocial Behavior In A Chinese Context, *Psychologia*, 37, 211–218.
354. Shek, D. T. L. (1996). Midlife crisis in Chinese men and women, *Journal of Psychology*, 130 (1), 109–119.

355. Siegrist, J. (1998). Adverse health effects of effort-reward imbalance at work, In C. L. Cooper (Ed.), *Theories of organizational stress* (pp. 190–204), New York, NY: Oxford University Press.
356. Skinner, D. A. (1980). Dual career family stress and coping: A literature review, *Family Relations*, 29, 473–480.
357. Smith, T. B., Oliver, M. N. I., Innocenti, M. A. (1999). Parenting stress in families of children with disabilities, *American Journal of Orthopsychiatry*, 71, 257–261.
358. Spector, P. E. (1998). A control theory of the job stress process, In C. L. Cooper (Ed.), *Theories of Organizational Stress* (pp. 153–169), London: Oxford University Press.
359. Spector, P. E., Cooper, C. L., Sparks, K. (2001). An international study of the psychometric properties of the Hofstede Values Survey Module 1994: A comparison of individual and country/province level results, *Applied Psychology: An International Review*, 50 (2), 269–281.
360. Стајн, М. (2005). *У средњим годинама – јунговска перспектива*, Београд: Плато.
361. Staw, B. M., Ross, J. (1985). Stability in the midst of change: A dispositional approach to job attitudes, *Journal of Applied Psychology*, 70, 469–480.
362. Staw, B. M., Bell, N. E., Clausen, J. A. (1986). The dispositional approach to job attitudes: A lifetime longitudinal test, *Administrative Science Quarterly*, 31, 437–453.
363. Steger, M., Frazier, P. (2006). The Meaning In Life Questionnaire: Assessing The Presence Of And Search For Meaning In Life, *Journal Of Counseling Psychology*, American Psychological Association, 53 (1), 80-93.
364. Steger, F. M., Frazier, P., Oishi, S., Kaler, M. (2006). The Meaning in Life Questionnaire: Assessing the Presence of and Search for Meaning in Life, *Journal of Counseling Psychology*, 53 (1), 80 –93.
365. Steger, M., Kashdan, T., Sullivan, B., Lorente, D. (2008). Understanding The Search For Meaning In Life: Personality, Cognitive Style And The Dynamic Between Seeking And Experiencing Meaning, *Journal Of Personality*, Blackwell Publishing, 76, (2).
366. Steptoe, A., Wardle, J., Marmot, M. (2005). Positive affect and health-related neuroendocrine, cardiovascular, and inflammatory responses. *Proceedings of the National Academy of Sciences, USA*, 102, 6508–6512.
367. Stevens, G, Gardner, S. (1982). *The Women of Psychology*, 2, 129–34.
368. Stevens, D. P., Kiger, G., Mannon, S. E. (2005). Domestic labor and marital satisfaction: How much or how satisfied? *Marriage & Family Review*, 37(4), 49–67.
369. Stevenson, B., Wolfers, J. (2009). *The paradox of declining female happiness*, Working Paper 14969, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA. Преузето са <http://www.nber.org/papers/w14969>.
370. Stewart, A. J., Vandewater, E. A. (1998). The course of generativity. U D. P. McAdams i E. de St. Aubin (Eds.), *Generativity and adult development: Psychosocial perspective, on caring for and contributing to the next generation* (75-100), Washington, DC: American Psychological Association Press.
371. Stewart, A. J. (2005). Ličnost žene srednjeg doba, *Psihologija u svetu*, 10, (1-2), 105- 123.
372. Story, L. B., Bradbury, T. N. (2004). Understanding marriage and stress: Essential questions and challenges, *Clinical Psychology Review*, 23, 1139–1162.

373. Strazdins, L., Broom, D. H. (2004). Acts of love (and work): Gender imbalance in emotional work and women's psychological distress, *Journal of Family Issues*, 25, 356–378.
374. Strohschein, L., McDonough, P., Monette, G., Shao, Q. (2005). Marital transitions and mental health: Are there gender differences in the short-term effects of marital status change? *Social Science & Medicine*, 61, 2293-2303.
375. Sulsky, L., Smith, C. (2005). *Work stress*, Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
376. Sumter, S. R., Bokhorst, C. L., Steinberg, L., Westenberg, P. M. (2009). The developmental pattern of resistance to peer influence in adolescence: Will the teenager ever be able to resist? *Journal of Adolescence*, 32 (4), 1009-1021.
377. Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th edn.), Boston: Pearson Education.
378. Tabassum, A., Rahman, T. (2013). Gaining the insight of workaholism, its nature and its outcome: A literature review, *International Journal of Research Studies in Psychology*, Vol. 2 No 2, 81-92.
379. Тадић, М. (2008). Преглед неких истраживања у контексту субјективне добробити, *Друштвена истраживања*, 19 (2010), 1-2, 105-106.
380. Tanti, C; Stukas, A. A., Halloran, M. J., Foddy, M. (2011). Social identity change: Shifts in social identity during adolescence, *Journal of Adolescence*, 34 (3), 555-567.
381. Тадић, Н. и сар. (2004). *Психоаналитичка психотерапија деце и младих*, Београд: Научна КМД.
382. Thomas, L. T., Ganster, D. C. (1995). Impact of family-supportive work variables on workfamily conflict and strain: A control perspective, *Journal of Applied Psychology*, 80 (1) 6–15.
383. Totsika, V., Hastings, R. P. (2009). Persistent challenging behavior in people with an intellectual disability, *Current Opinion in Psychiatry*, 22, 437–441.
384. Towers-Perrin. (2003). *Working today: Understanding what drives employee engagement*, Stamford, CT: Author.
385. Tsai, H-Y. (2008). *Work-family conflict, positive spillover, and emotions among asian american working mothers*, A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (Psychology) in The University of Michigan.
386. Thoits, P. (1983). Multiple identities and psychological wellbeing: A reformulation and test of social isolation hypothesis, *American Sociological Review*, 48, 174–187.
387. Годоровић, Ј. (2005). *Васпитни стилови родитеља и самопоштовање адолесцената*, Ниш: Просвета.
388. Требјешанин, Ж. (2001). Предговор у: В. Е. Франкл, *Бог подсвести – психотерапија и религија*, Београд: ИП "Жарко Албуљ".
389. Umberson, D., Williams, K., Powers, D. A., Liu, H., Needham, B. (2006). You make me sick: Marital quality and health over the life course, *Journal of Health and Social Behavior*, 47, 1–16.
390. Utz, R., Reidy, E., Carr, D., Nesse, R., Wortman, C. B. (2004). The daily consequences of widowhood: The role of gender and intergenerational transfers on subsequent housework performance, *Journal of Family Issues*, 25, 683–712.
391. Vance, R. J. (2006). *Employee engagement and commitment: A guide to understanding, measuring, and increasing engagement in your organization*, Alexandria, VA: SHRM Foundation.

392. van Hooff, M. L. M., Geurts, S. A. E., Taris, T. W., Kompier, M. A. J., Dijkers, J. S. E., Houtman, I. L. D. (2005). Disentangling the causal relationship between work–home interference and employee health, *Scandinavian Journal of Work, Environment, and Health*, 31, 15–29.
393. van Steenbergen, E. F., Ellemers, N., Mooijaart, A. (2007). How work and family can facilitate each other: Distinct types of work–family facilitation and outcomes for women and men, *Journal of Occupational Health Psychology*, 12, 279–300.
394. Vandewater, E. A., Ostrove, J. M., Stewart, A. J. (1997). Predicting women’s well-being in midlife: The importance of personality development and social role involvements, *Journal of personality and Social Psychology*, 72, 1147–1160.
395. Vessey, J. T., Howard, K. I. (1993). Who seeks psychotherapy? *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 30, 546–553.
396. Видановић, С., Тодоровић, Ј., Хедрих, В. (2006). *Породица и посао – изазови и могућности*, Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, група за психологију.
397. Viswesvaran, C., Sanchez, J. I., Fisher, J. (1999). The role of social support in the process of work stress: A meta-analysis, *Journal of Vocational Behavior*, 54, 314–334.
398. Влајковић, Ј. (1992). *Животне кризе и њихово превазилажење*, Београд: Нолит.
399. Влајковић, Ј. (2001). *Теорија и пракса менталне хигијене*, Београд: Центар за примењену психологију.
400. Влајковић, Ј. (2005). *Животне кризе и њихово превазилажење – треће допуњено издање*, Београд: ИП “Жарко Албуљ”.
401. Waldfogel, J. (2001). International policies toward parental leave and child care, *Future of Children*, 11, 99–111.
402. Waite, L. J. (1995). Does marriage matter? *Demography*, 32, 483–507.
403. Warfield, M. E., Krauss, M. W., Hauser-Cram, P., Upshur, C.C., Shonkoff, J. P. (1999). Adaptation during early childhood among mothers of children with disabilities, *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 20, 9–16.
404. Warner, R. L., Lee, G. R., Lee, J. (1986). Social organization, spousal resources, and marital power: Across-cultural study, *Journal of Marriage and the Family*, 48, 121–128.
405. Wayne, J. H., Musisca, N., Fleeson, W. (2004). Considering the role of personality in the work–family experience: Relationships of the big five to work–family conflict and facilitation, *Journal of Vocational Behavior*, 64, 108–130.
406. Wayne, J. H., Grzywacz, J. G., Carlson, D. S., Kacmar, K. M. (2007). Work–family facilitation: A theoretical explanation and model of primary antecedents and consequences, *Human Resource Management Review*, 17, 63–76.
407. Wayne, J. H. (2009). Cleaning up the constructs on the positive side of the work–family interface, In Crane, D. R., & Hill, J. (Eds.), *Handbook of families and work: Interdisciplinary perspectives*, Lanham, MD: University Press of America.
408. Westman, M., Etzion, D. (1995). Crossover of stress, strain and resources from one spouse to another, *Journal of Organizational Psychology*, 16, 169–181.
409. Westman, M. (2001). Stress and strain crossover, *Human Relations*, 54, 717–751.
410. Westman, M. (2006). Crossover of stress and strain in the work–family context, In F. Jones, R. Burke, & M. Westman (Eds.), *Work-life balance. A psychological perspective* (pp. 163–184), New York: Psychology Press.

411. Wethington, E. (2000). Expecting Stress: Americans and the “Midlife Crisis”, *Motivation and Emotion*, 24 (2), 85-103.
412. Whiteman, S. D., McHale, S. M., Crouter, A. C. (2007). Longitudinal changes in marital relationships: The role of offspring’s pubertal development, *Journal of Marriage and Family*, 69, 1005–1020.
413. Williams, L. M. (1995). Associations of stressful life events and marital quality, *Psychological Reports*, 76, 1115–1122.
414. Williams, K., Umberson, D. (2004). Marital status, marital transitions, and health: A gendered lifecourse approach, *Journal of Health and Social Behavior*, 45, 81–98.
415. Windsor, T. D., Anstey, K. J., Butterworth, P., Rodgers, B. (2008). Behavioral approach and behavioral inhibition as moderators of the association between negative life events and perceived control in midlife, *Personality and Individual Differences*, 44, 1080–1092.
416. Wolfe, C. E. (2007). *School choice in Iowa: An examination of open enrollment applications*, doctoral dissertation, University of Iowa, Iowa City. (Electronic; Print), преузето са www.csa.com.
417. Woodman, A. C. (2014). Trajectories of Stress among Parents of Children with Disabilities: A Dyadic Analysis, *Family Relations*, 63, 1, 39-54.
418. Yalom, I. D. (1980). *Existential psychotherapy*, New York: Basic Books.
419. Yang, N., Chen, C. C., Jaepil, C., Yimin, Z. (2000). Sources of Work-Family Conflict: A Sino-U.S. Comparison of the Effects of Work and Family Demands, *Academy of Management Review*, 43, 1, 113-123.
420. Ybrandt, H. (2008). The relation between self-concept and social functioning in adolescence, *Journal of Adolescence*, 31 (1), 1-16.
421. Yeager, D. S. Bundick, M. J. (2009). The Role of Purposeful Work Goals in Promoting Meaning in Life and in Schoolwork During Adolescence, *Journal of Adolescent Research*, 24, 4, 423-452.
422. Zelenski, J. M., Murphy, S. A., Jenkins, D. A. (2008). The happy-productive worker thesis revisited, *Journal of Happiness Studies*, 9, 521–537.
423. Zika, S., Chamberlain, K. (1992). On The Relationship Between Meaning In Life And Psychological Well-Being, *British Journal Of Psychology*, 83, 133-145.
424. Златановић, Љ. (2001). *Јунг, јаство и индивидуација*, Ниш: Студентски информативно – издавачки центар.
425. Златановић, Љ. (2002). *Тајне душе, изазови тумачења*, Ниш: Друштво бихевиоралне теорије и праксе.
426. Златановић, Љ., Павловић, М. (2013). Субјективна добробит и самство из културалне перспективе, у: Тематски зборник *Комуникација и људско искуство*, (91-102), ур. В. Анђелковић, А. Костић, Љ. Златановић, Ниш: Scero Print.
427. <http://poslovi.nsz.gov.rs/page/index/53/story/171>, преузето 11.11.2011. године.
428. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Ekonomija/1387738/NSZ%3A+O%e7ekuje+se+smanjenje+stope+nezaposlenosti.html>, преузето 27.01.2014. године.

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1 – ПРОВЕРА НОРМАЛНОСТИ РАСПОДЕЛЕ РЕЗУЛТАТА НА ВАРИЈАБЛАМА ИСТРАЖИВАЊА

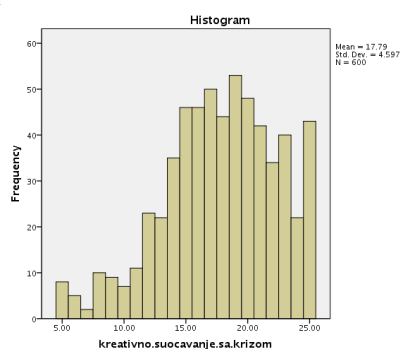
У наредном делу представљени су резултати провере нормалности расподеле скорова испитаника на свим варијаблама истраживања. Може се видети да дистрибуција скорова на испитиваним варијаблама статистички значајно одступа од нормалне (вредност $Sig.<.001$), док је величина датог одступања представљена вредношћу Колмогоров-Смирнов теста (*Statistic*). Осим табеларног за сваку варијаблу дат је и графички приказ расподеле резултата на свим варијаблама.

Провера нормалности расподеле скорова на варијаблама:

➤ *Креативно и успешно суочавање са кризом*

Табела 309. *Резултати Колмогоров-Смирнов теста*

	КРЕАТИВНО И УСПЕШНО СУОЧАВАЊЕ		
	<i>Statistic</i>	<i>df</i>	<i>Sig.</i>
Резултат	0.074	600	.000

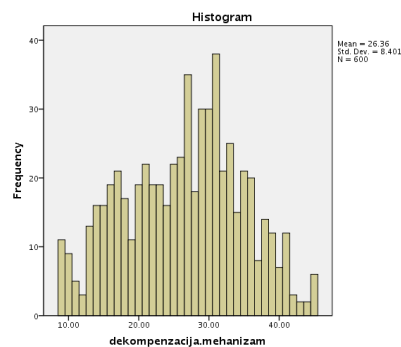

Графикон 14. *Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли*

➤ *Декомпензација*

Табела 310. *Резултати Колмогоров-Смирнов теста*

	ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА		
	<i>Statistic</i>	<i>df</i>	<i>Sig.</i>
Резултат	.067	600	.000

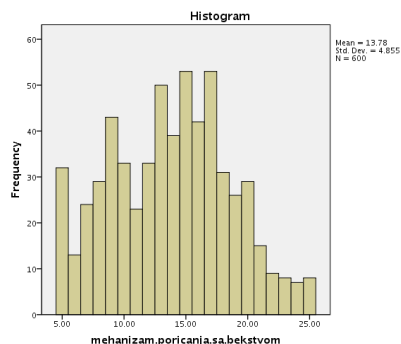

Графикон 15. *Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли*

➤ *Механизам порицања са бекством*

Табела 311. *Резултати Колмогоров-Смирнов теста*

	МЕХАНИЗАМ ПОРИЦАЊА СА БЕКСТВОМ		
	<i>Statistic</i>	<i>df</i>	<i>Sig.</i>
Резултат	.072	600	.000

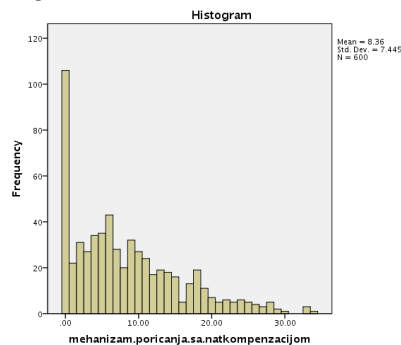

Графикон 16. *Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли*

➤ **Механизам порицања са наткомпензацијом**

Табела 312. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	МЕХАНИЗАМ ПОРИЦАЊА СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.131	600	.000

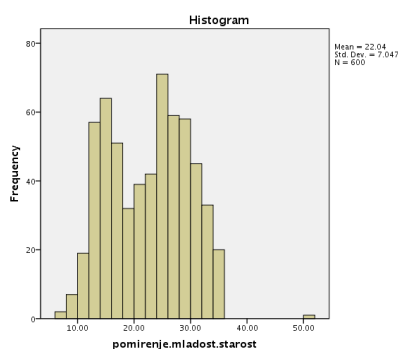

Графикон 17. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Помирење супротности млад-стар**

Табела 313. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	ПОМИРЕЊЕ МЛАД-СТАР		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.101	600	.000

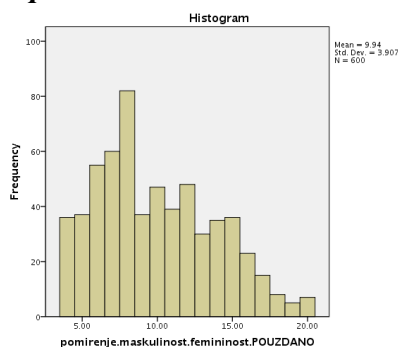

Графикон 18. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Помирење супротности маскулиност-фемининост**

Табела 314. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	ПОМИРЕЊЕ МАСКУЛИНОСТ-ФЕМИНИНОСТ		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.140	600	.000

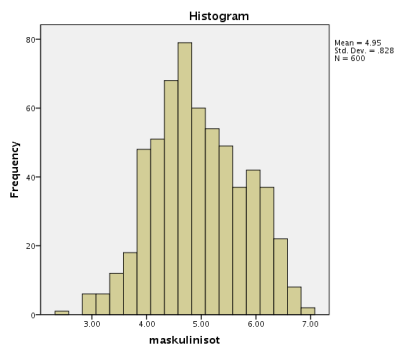

Графикон 19. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Маскулиност**

Табела 315. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	МАСКУЛИНОСТ		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.064	600	.000

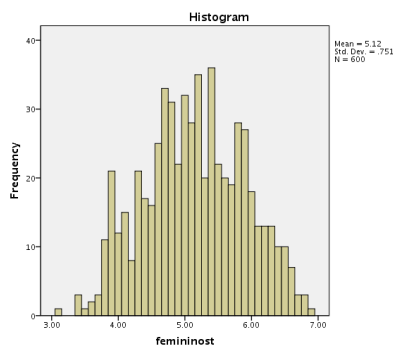

Графикон 20. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Фемининост**

Табела 316. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	ФЕМИНИНОСТ		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.043	600	.000

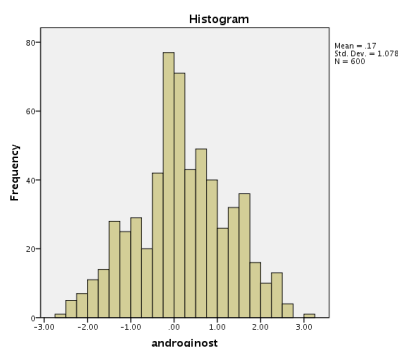

Графикон 21. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Андрогинност**

Табела 317. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	АНДРОГИНОСТ		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.054	600	.000

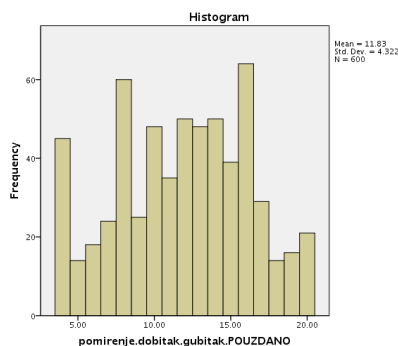

Графикон 22. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Помирење супротности добитак-губитак**

Табела 318. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	ПОМИРЕЊЕ ДОБИТАК-ГУБИТАК		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.081	600	.000

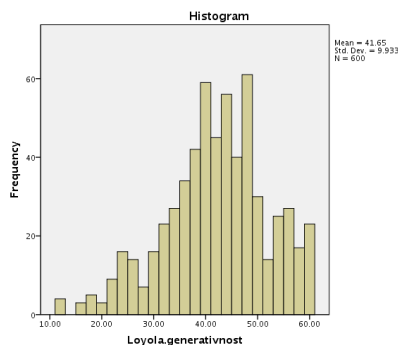

Графикон 23. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Генеративност**

Табела 319. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	ГЕНЕРАТИВНОСТ		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.056	600	.000

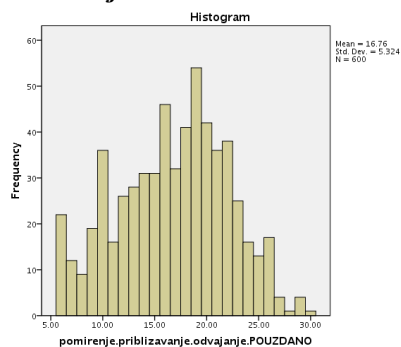

Графикон 24. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Помирење супротности приближавање одвајање**

Табела 320. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	ПОМИРЕЊЕ ПРИБЛИЖАВАЊЕ- ОДВАЈАЊЕ		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.082	600	.000

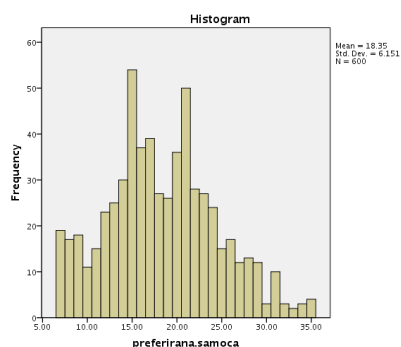

Графикон 25. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Преферирана самоћа**

Табела 321. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	ПРЕФЕРИРАНА САМОЋА		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.067	600	.000

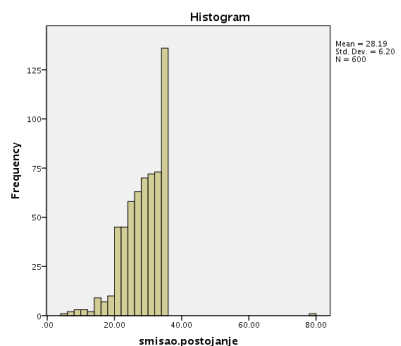

Графикон 26. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Постојање смисла**

Табела 322. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.134	600	.000

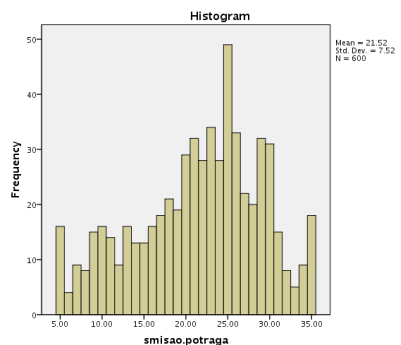

Графикон 27. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Потрага за смислом**

Табела 323. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.085	600	.000

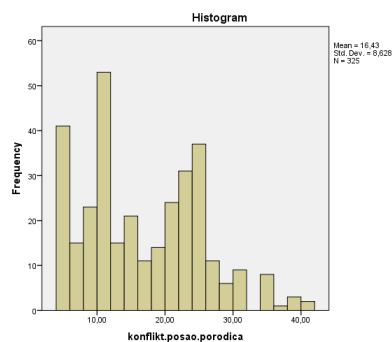

Графикон 28. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Конфликт посао-породица**

Табела 324. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	КОНФЛИКТ ПОСАО- ПОРОДИЦА		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.142	325	.000

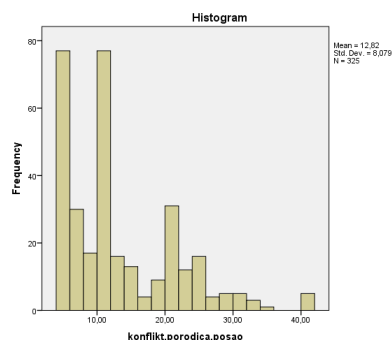

Графикон 29. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Конфликт породица-посао**

Табела 325. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	КОНФЛИКТ ПОРОДИЦА- ПОСАО		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.207	325	.000

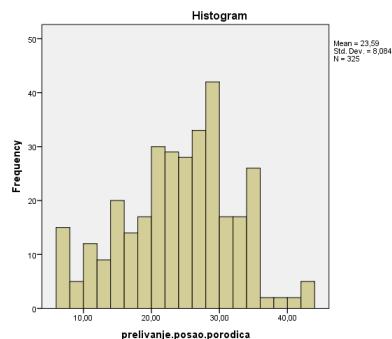

Графикон 30. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Преливање посао-породица**

Табела 326. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО- ПОРОДИЦА		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.073	325	.000

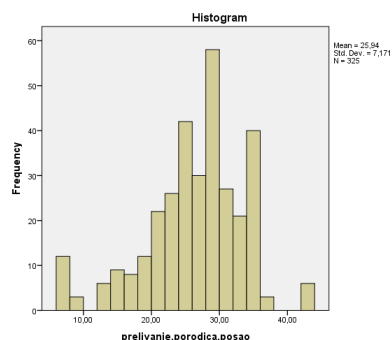

Графикон 31. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Преливање породица-посао**

Табела 327. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА- ПОСАО		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.092	325	.000

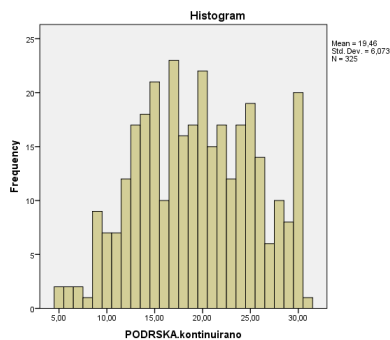

Графикон 32. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Подршка (континуална)**

Табела 328. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	ПОДРШКА (континуална)		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.207	325	.000

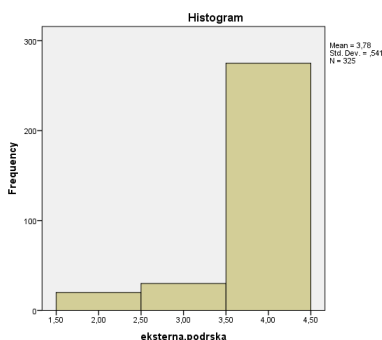

Графикон 33. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Екстерна подршка**

Табела 329. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	ЕКСТЕРНА ПОДРШКА		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.501	325	.000

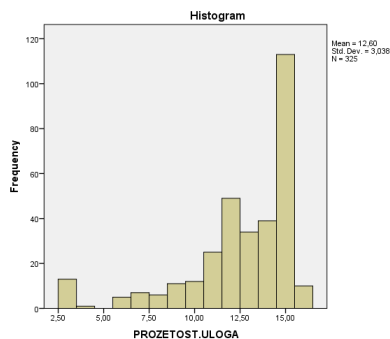

Графикон 34. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Прожетост улога**

Табела 330. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	ПРОЖЕТОСТ УЛОГА		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.184	325	.000

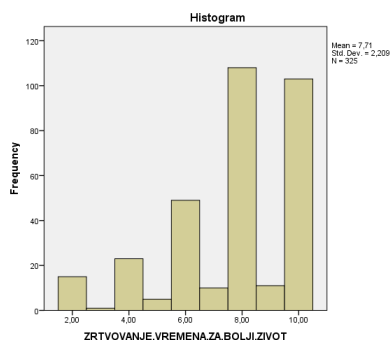

Графикон 35. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Жртвовање времена**

Табела 331. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.235	325	.000

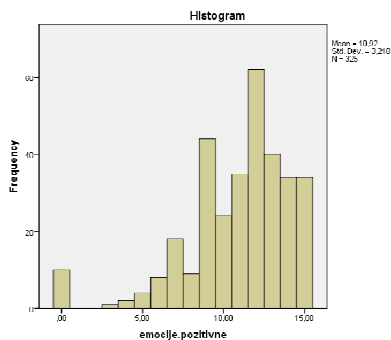

Графикон 36. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Позитивне емоције**

Табела 332. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.155	325	.000

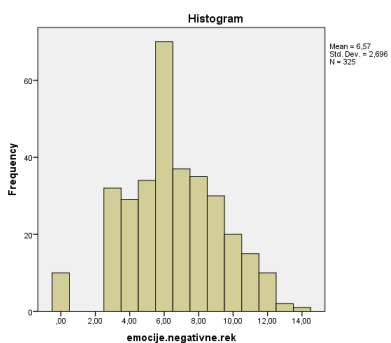

Графикон 37. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Негативне емоције**

Табела 333. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.123	325	.000

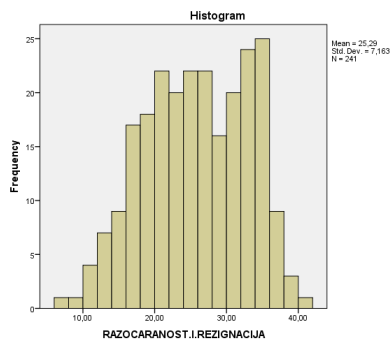

Графикон 38. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Разочараност и резигнација**

Табела 334. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	РАЗОЧАРАНОСТ И РЕЗИГНАЦИЈА		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.085	241	.000

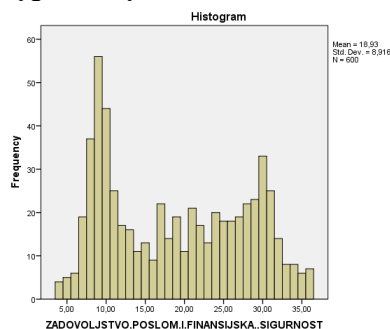

Графикон 39. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Задовољство послом и финансијском сигурношћу**

Табела 335. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.112	325	.000

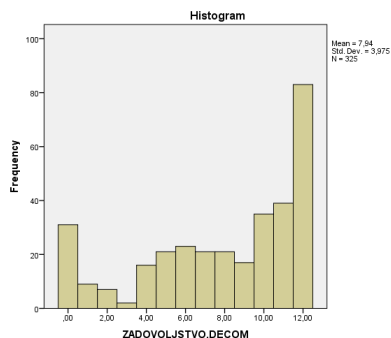

Графикон 40. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Задовољство децом**

Табела 336. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.181	325	.000

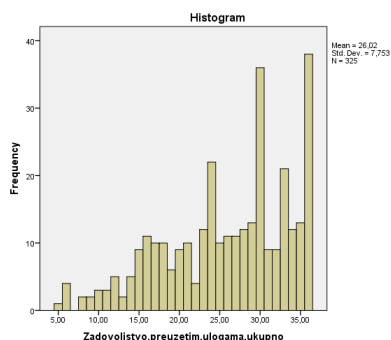

Графикон 41. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Задовољство улогама**

Табела 337. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	ЗАДОВОЉСТВО УЛОГАМА		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.121	325	.000

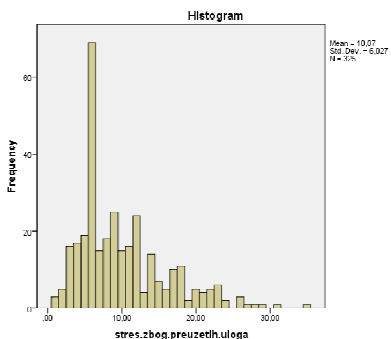

Графикон 42. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Стресност улога**

Табела 338. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	СТРЕСНОСТ УЛОГА		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.147	325	.000

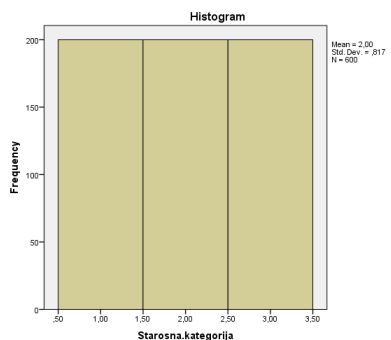

Графикон 43. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Старосна категорија**

Табела 339. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	СТАРОСНА КАТЕГОРИЈА		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.223	600	.000

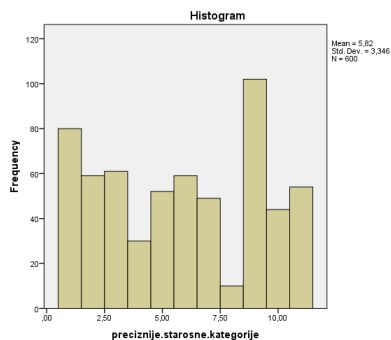

Графикон 44. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Прецизније старосне категорије**

Табела 340. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	ПРЕЦИЗНИЈЕ СТАРОСНЕ КАТЕГОРИЈЕ		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.163	600	.000

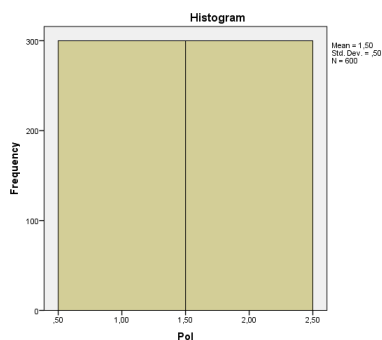

Графикон 45. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Пол**

Табела 341. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	ПОЛ		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.341	600	.000

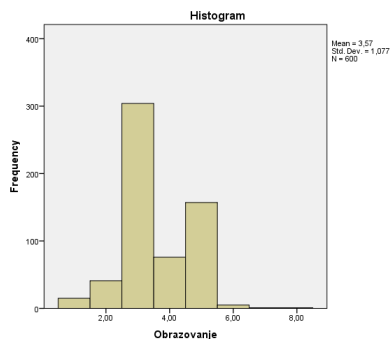

Графикон 46. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Образовање**

Табела 342. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	ОБРАЗОВАЊЕ		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.302	600	.000

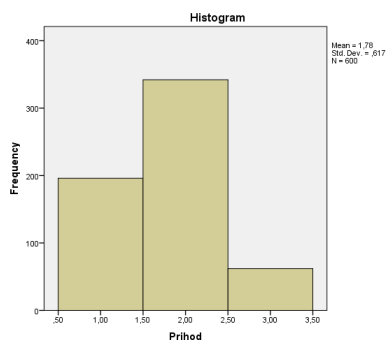

Графикон 47. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Материјални статус**

Табела 343. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	МАТЕРИЈАЛНИ СТАТУС		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.315	600	.000

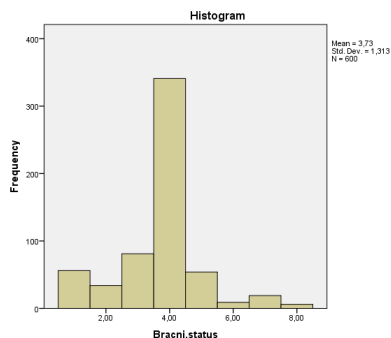

Графикон 48. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Брачни статус**

Табела 344. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	БРАЧНИ СТАТУС		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.297	600	.000

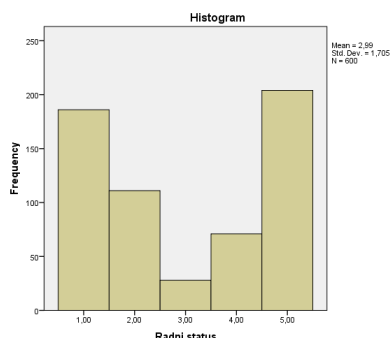

Графикон 49. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Радни статус**

Табела 345. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	РАДНИ СТАТУС		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.220	600	.000

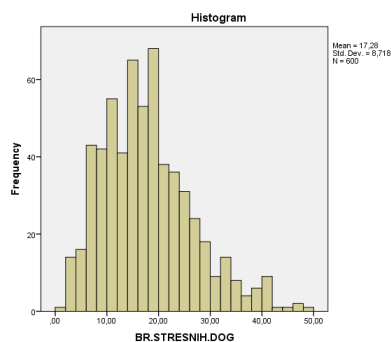
Графикон 50. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ **Стресни животни догађаји**

• **Број стресних догађаја**

Табела 346. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	БРОЈ СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.085	600	0.000

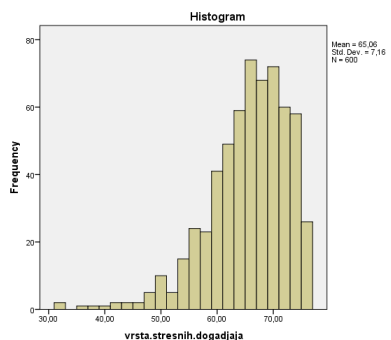

Графикон 51. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

• **Врста стресних догађаја**

Табела 347. Резултати Колмогоров-Смирнов теста

	ВРСТА СТРЕСНИХ ДОГАЂАЈА		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.093	600	.000

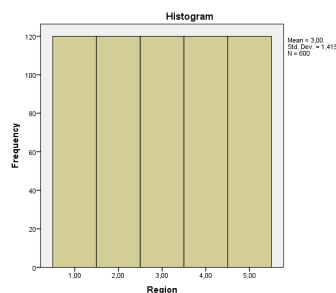

Графикон 52. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

➤ Регион

Табела 348. Резултати
Колмогоров-Смирнов теста

	РЕГИОН		
	Statistic	df	Sig.
Резултат	.160	600	.000

Графикон 53. Графички приказ дистрибуције резултата на варијабли

ПРИЛОГ 2 – МЕТРИЈСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КОРИШЋЕНИХ ИНСТРУМЕНАТА

Поузданост мерног инструмента једна је од главних метријских карактеристика, која се у научним истраживањима проверава. Показује степен непрецизности, односно детектује величину грешке мерења, која је укључена у скор који се добија применом одређеног инструмента. Поузданост инструмента показује колико је он прецизан, односно да ли ће се његовом применом у поновљеним мерењима добити приближни резултати.

За одређивање поузданости коришћених инструмената у актуелном истраживању, коришћен је, у стручним чланцима и најзаступљенији, метод анализе свих ставки инструмента, односно метод интерне конзистентности, који се добија израчунавањем α (Алфа) коефицијента.

Неминовност је да сваки инструмент карактерише извесна непрецизност, али се поузданост *већа од .70* сматра прихватљивом у научним круговима, поготово када су у питању тестови којима се испитују одређене карактеристике личности.

Поред поузданости целокупног инструмента или одређене субскеале, у колони табела *коефицијент поузданости - α без одређене ставке*, може се видети колика би била поузданост инструмента или субскеале уколико испитивана ставка не би била узета у обзир.

Дискриминативност одређене ставке представља степен у коме свака ставка успешно може да дискриминише испитаника на оне код којих је испитивано својство израженије од оних код којих је мање изражено.

У истраживањима се као ставке са лошом дискриминативношћу посматрају оне чија је вредност кориговане ајтем-тотал корелације *негативна или мања од .015*. Уколико одређена ставка има мању вредност од наведене, она снижава поузданост целокупног инструмента или субскеале у коју је укључена.

Дискриминативност појединих ставки проверавана је паралелно са провером поузданости коришћених инструмената. У колони *коригована ајтем-тотал корелација* представљене су корелације сваке појединачне ставке са укупним тестом без те одређене ставке. На основу ових вредности, види се да ли све ставке доприносе квалитету инструмента или је потребно одређену ставку (која не дискриминише успешно испитанике на основу добијених скорова) занемарити, како би се повећала поузданост инструмента.

Метријске карактеристике Скале криза средњих година – MCS

У актуелном истраживању на наведеном инструменту издвојена су 3 фактора, другачија од оних које је навео аутор, а који на испитиваном узорку нису имали

адекватне метријске карактеристике и одговарајућу факторску структуру. То су следеће 3 субскеале: задовољство послом и финансијском сигурношћу, разочараност и резигнација и задовољство децом.

➤ **Поузданост**

Табела 349. *Поузданост целог инструмента*

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α	БРОЈ СТАВКИ
<i>Задовољство послом и финансијском сигурношћу</i>	.831	6
<i>Разочараност и резигнација</i>	.711	7
<i>Задовољство децом</i>	.723	2

Поузданост свих субскеали инструмента на задовољавајућем је нивоу (Табела 349). Елиминисањем било које ставке не би се повећала поузданост целог инструмента, што се може видети у Табели 350.

Табела 350. *Поузданост појединачних ставки*

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α БЕЗ ОДРЕЂЕНЕ СТАВКЕ
<i>Задовољство послом и финансијском сигурношћу</i>	MCS7	.765
	MCS11	.762
	MCS8	.779
	MCS4	.791
	MCS1	.881
	rekodirano.MCS15	.805
<i>Разочараност и резигнација</i>	rekodirano.MCS2	.680
	rekodirano.MCS3	.658
	rekodirano.MCS5	.691
	rekodirano.MCS9	.699
	rekodirano.MCS10	.681
	rekodirano.MCS12	.671
	rekodirano.MCS13	.666
<i>Задовољство децом</i>	MCS6	.654
	MCS14	.632

➤ **Дискриминативност**

Нешто нижа дискриминативност у односу на остале ставке регистрована је за ставку MCS1, али и она прелази критичну граничну вредност, па се може закључити да све ставке успешно раздвајају испитанике који на њима постижу високе од оних који постижу ниске резултате (Табела 351).

Табела 351. *Дискриминативност појединачних ставки*

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОРИГОВАНА АЈТЕМ-ТОТАЛ КОРЕЛАЦИЈА
<i>Задовољство послом и финансијском сигурношћу</i>	MCS7	.774
	MCS11	.779
	MCS8	.733
	MCS4	.677
	MCS1	.052
	rekodirano.MCS15	.599
<i>Разочараност и резигнација</i>	rekodirano.MCS2	.416
	rekodirano.MCS3	.497
	rekodirano.MCS5	.367
	rekodirano.MCS9	.342
	rekodirano.MCS10	.409
	rekodirano.MCS12	.449
	rekodirano.MCS13	.474
<i>Задовољство децом</i>	MCS6	.579
	MCS14	.579

Метријске карактеристике Скале криза средњих година – СКСГ

Скала криза средњих година, која је посебно конструисана за потребе овог истраживања, састоји се из 3 дела. У првом и другом делу испитиване су спољашње манифестације, односно основни механизми понашања особа у средњим годинама које наводи Мармор (Marmor, 1974), док је у трећем делу испитиван помак, односно успостављање нове унутрашње равнотеже између одређених парова супротности, које је

у својој теорији разматрао Левинсон (Levinson, 1978; Levinson, Fooden, 1985; Levinson, Levinson, 1996).

➤ **Први део**

Састоји се од 19 ставки груписаних у одговарајуће субскеале и посебно креираних тако да мере следеће механизме понашања, односно начине испољавања кризе средњих година: (1) *Креативно и успешно суочавање са кризом* (од 1 до 5 ставке), (2) *Декомпензација* (од 6 до 14 ставке) и (3) *Механизам порицања са бекством* (од 15 до 19 ставке).

➤ ***Поузданост***

Табела 352. *Поузданост целог инструмента*

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α	БРОЈ СТАВКИ
<i>Креативно и успешно суочавање са кризом</i>	.783	5
<i>Декомпензација</i>	.811	9
<i>Механизам порицања са бекством</i>	.719	5

Из Табеле 352, може се видети да све субскеале имају прихватљиву поузданост. Нешто већа поузданост на субскали *Декомпензација*, може се објаснити већим бројем ставки које улазе у ову субскалу.

Табела 353. *Поузданост појединачних ставки*

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α БЕЗ ОДРЕЂЕНЕ СТАВКЕ
<i>Креативно и успешно суочавање са кризом</i>	1	.745
	2	.740
	3	.739
	4	.747
	5	.745
<i>Декомпензација</i>	6	.803
	7	.779
	8	.782
	9	.788
	10	.802
	11	.791
	12	.797
	13	.795
	14	.795
<i>Механизам порицања са бекством</i>	15	.712
	16	.669
	17	.628
	18	.649
	19	.693

Из Табеле 353, види се да није потребно, при даљој обради података, изоставити било коју од ставки које улазе у наведене субскеале, јер се тиме не би повећала поузданост целокупног инструмента.

➤ ***Дискриминативност***

Табела 354. *Дискриминативност појединачних ставки*

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОРИГОВАНА АЈТЕМ-ТОТАЛ КОРЕЛАЦИЈА
<i>Креативно и успешно суочавање са кризом</i>	1	.555
	2	.568
	3	.572
	4	.547
	5	.553
<i>Декомпензација</i>	6	.421
	7	.617
	8	.589
	9	.545
	10	.421
	11	.514
	12	.470
	13	.489
	14	.498
<i>Механизам порицања</i>	15	.378

<i>са бекством</i>	16	.483
	17	.579
	18	.535
	19	.421

Може се видети да све коришћене ставке имају задовољавајући степен дискриминативности (Табела 354)

➤ Други део

У другом делу инструмента испитиван је четврти облик понашања, који наводи Мармор – *Механизам порицања са надкомпензацијом* (Marmer, 1974). Овај део инструмента састоји се од 13 ставки.

➤ Поузданост

Табела 355. *Поузданост субскеале Механизам порицања са надкомпензацијом*

КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α	БРОЈ СТАВКИ
.827	13

Коефицијент поузданости α и у овом случају је нешто виши због већег броја ставки које улазе у субскалу Механизам порицања са надкомпензацијом (Табела 355).

Табела 356. *Поузданост појединачних ставки субскеале*

РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α БЕЗ ОДРЕЂЕНЕ СТАВКЕ
1	.822
2	.807
3	.813
4	.812
5	.812
6	.822
7	.825
8	.814
9	.807
10	.811
11	.808
12	.815
13	.827

Избацивањем ниједне ставке из субскеале Механизам порицања са надкомпензацијом, не би се повећала поузданост, тако да се све ставке које улазе у наведену субскалу разматрају у даљој обради података (Табела 356).

➤ Дискриминативност

Табела 357. *Дискриминативност појединачних ставки инструмента*

РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОРИГОВАНА АЈТЕМ-ТОТАЛ КОРЕЛАЦИЈА
1	.373
2	.569
3	.505
4	.511
5	.511
6	.361
7	.354
8	.492
9	.572
10	.528
11	.561
12	.469
13	.280

Из Табеле 357, види се да су све ставке дискриминативне.

➤ Трећи део

У трећем делу овог инструмента, обрађени су конструкти из Левинсонове теорије о кризи средњих година, односно испитивано је успостављање нове равнотеже

и помирење одређених парова супротности за које се претпоставља да су изражени на млађем узрасту; тј. код особа које још нису у средњим годинама.

Овај део на почетку истраживања састојао се од укупно 32 ставке, од којих су неке морале бити изузете из даље анализе, јер својим метријским карактеристикама нису задовољавале научне стандарде и критеријуме. Оправданост њиховог елиминисања потврђена је и током разматрања факторске структуре инструмента.

Постоје 4 субскеале, којима се мери помирење између 4 пара карактеристичних супротности: (1) млад-стар, (2) маскулност-фемининост, (3) добитак-губитак, односно деструкција-креацијаи (4) приближавање-одвајање.

➤ Поузданост

Табела 358. Поузданост целог инструмента

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α	БРОЈ СТАВКИ
<i>Помирење супротности млад-стар</i>	.838	7
<i>Помирење супротности маскулност-фемининост</i>	.566 » .723	10 » 4
<i>Помирење супротности добитак-губитак</i>	.665 » .734	8 » 5
<i>Помирење супротности приближавање-одвајање</i>	.666 » .717 » .738 » .763	7 » 6 » 5 » 4

Из Табеле 358 може се видети да једино за субскалу *Помирење супротности млад-стар*, није било потребно вршити никакву редукцију у избору ставки које су узимане у обзир приликом даље анализе. Види се да првобитни одабир ставки које су ушле у субскалу *помирење супротности маскулност-фемининост* не би дао поуздане резултате. Детаљном анализом свих појединачних ставки, одређена је комбинација од 4 ставке које дају поуздане резултате на наведеној субскали. То су ставке под редним бројем 9, 10, 15 и 16, Наведене ставке су разматране у даљој обради података. Такође, из даљих разматрања изостављене су и ставке 19, 23 и 24 које су у прво време улазиле у субскалу *Помирење супротности добитак-губитак*. Изостављањем наведених ставки, поузданост ове субскеале се повећала на .734. У даљој анализи коришћене су ставке 18, 20, 21, 22, и 25, као поуздане ставке, које одређују димензију помирење супротности добитак-губитак. Било је потребно кориговати и последњу субскалу, како би се повећала њена поузданост. Из субскеале *Помирење супротности приближавање-одвајање*, првом анализом избачена је ставка 26. Међутим, касније је избачена и ставка 28, јер се показало да би њеним уклањањем из даље анализе ниво коефицијента поузданости још више порастао са нивоа .717 на ниво .738. као и ставка 27, која је довела до крајњег повећања коефицијента поузданости до .763. Тако да се, на крају ова субскала састојала из четири ставке – 29, 30, 31 и 32.

Табела 359. Поузданост појединачних ставки

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α БЕЗ ОДРЕЂЕНЕ СТАВКЕ
<i>Помирење супротности млад-стар</i>	1	.810
	2	.810
	3	.828
	4	.806
	5	.832
	6	.800
	7	.824
<i>Помирење супротности маскулност-фемининост</i>	8	.526
	9	.489 » .668
	10	.491 » .682
	11	.559
	12	.546
	13	.550
	14	.592
	15	.519 » .668
	16	.504 » .689
	17	.603
<i>Помирење супротности добитак-губитак</i>	18	.599 » .647
	19	.666
	20	.610 » .657

	21	.634 » .717
	22	.640 » .749
	23	.654
	24	.668
	25	.599 » .659
<i>Помирење супротности приближавање-одвајање</i>	26	.717
	27	.625 » .703 » .763
	28	.586 » .679 » .738
	29	.602 » .650
	30	.582 » .668
	31	.588 » .642
	32	.679 » .651

У Табели 359, у делу посвећеном субскали *Помирење супротности маскулиност-фемининост* су поред првобитних коефицијената поузданости субскеале уколико би се свака од ставки избацила из коначне верзије, са десне стране одговарајућих ставки приказани и коефицијенти поузданости субскеале без 4 одабране ставке које су ушле у даљу процедуру обраде података. Види се да даље редуковање ставки не би повећало поузданост овог дела инструмента, тако да наведене четири ставке, које имају задовољавајући ниво поузданости од .723, остају као ставке које чине субскалу помирење супротности маскулиност-фемининост и у даљој процедури се тако и разматрају. Исти је случај и са осталим ставкама које су укључене у субскеале *Помирење добитак-губитак* и *приближавање-одвајање*. На субскали *Помирење супротности млад-стар* није било потребе ништа мењати у смислу редукације одређених ставки, у циљу повећања поузданости субскеале, а тиме и целокупног инструмента.

➤ *Дискриминативност*

Табела 360. *Дискриминативност појединачних ставки*

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОРИГОВАНА АЈТЕМ-ТОТАЛ КОРЕЛАЦИЈА
<i>Помирење супротности млад-стар</i>	1	.631
	2	.637
	3	.510
	4	.652
	5	.526
	6	.694
	7	.535
<i>Помирење супротности маскулиност- фемининост</i>	8	.302
	9	.441 » .502
	10	.432 » .478
	11	.195
	12	.230
	13	.209
	14	.044
	15	.332 » .502
	16	.379 » .566
	17	-.023
<i>Помирење супротности добитак- губитак</i>	18	.502 » .597
	19	.228
	20	.455 » .585
	21	.371 » .415
	22	.337 » .320
	23	.314
	24	.223
	25	.500 » .569
<i>Помирење супротности приближавање- одвајање</i>	26	.002
	27	.369 » .369 » .304
	28	.213 » .536
	29	.536 » .483 » .548 » .544
	30	.483 » .560 » .516 » .499
	31	.560 » .533 » .585 » .620
	32	.533 » .213 » .563 » .586

Из Табеле 360, може се видети да су све ставке изузев, 14 и 17, које су првобитно биле у склопу субскеале *Помирење супротности маскулиност-фемининост*,

као и ставке 26 која је била у склопу субскеале *Помирење супротности приближавање-одвајање* (којима ни поузданост није на одговарајућем нивоу), показивале задовољавајућу дискриминативност. Али, без обзира на то, оне су изостављене из даље анализе у складу са оним што је речено о поузданости субскеала и целокупног инструмента. Приказана је и првобитна дискриминативност свих ставки, али и каснија дискриминативност ставки које су остајале у склопу скала, у поступку елиминисања ставки, све до крајњег нивоа дискриминативности, који се може сматрати коначним.

Метријске карактеристике Инвентара полних улога – BSRI

➤ **Поузданост**

Из наредне табеле види се да све субскеале имају високу поузданост.

Табела 361. *Поузданост целог инструмента*

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α	БРОЈ СТАВКИ
<i>Маскулиност</i>	.847	20
<i>Фемининост</i>	.834	20
<i>Неутралне ставке</i>	.804	20

Изостављање ни једне ставке из све три субскеале, не би битно повећало поузданост целокупног инструмента (Табела 362).

Табела 362. *Поузданост појединачних ставки*

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α БЕЗ ОДРЕЂЕНЕ СТАВКЕ
<i>Маскулиност</i>	1	.845
	4	.842
	7	.844
	10	.841
	13	.839
	16	.838
	19	.840
	22	.844
	25	.834
	28	.836
	31	.842
	34	.845
	37	.833
	40	.840
	43	.839
	46	.843
	49	.838
	52	.841
55	.835	
58	.838	
<i>Фемининост</i>	2	.821
	5	.827
	8	.833
	11	.825
	14	.837
	17	.828
	20	.831
	23	.821
	26	.822
	29	.821
	32	.822
	35	.824
	38	.824
	41	.825
	44	.822
	47	.832
	50	.837
	53	.836
56	.832	
59	.823	
<i>Неутралне ставке</i>	3	.795
	6	.796
	9	.800

	12	.794
	15	.792
	18	.791
	21	.797
	24	.797
	27	.797
	30	.790
	33	.797
	36	.803
	39	.796
	42	.797
	45	.791
	48	.802
	51	.791
	54	.802
	57	.797
	60	.801

➤ **Дискриминативност**

Све ставке имају прихватљиву дискриминативност (Табела 363).

Табела 363. *Дискриминативност појединачних ставки*

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ – α БЕЗ ОДРЕЂЕНЕ СТАВКЕ
МАСКУЛИНОСТ	1	.297
	4	.379
	7	.320
	10	.420
	13	.474
	16	.490
	19	.419
	22	.327
	25	.573
	28	.518
	31	.368
	34	.326
	37	.562
	40	.452
	43	.474
	46	.365
	49	.468
	52	.403
55	.520	
58	.467	
ФЕМИНИНОСТ	2	.538
	5	.414
	8	.307
	11	.458
	14	.233
	17	.403
	20	.394
	23	.559
	26	.545
	29	.576
	32	.523
	35	.475
	38	.490
	41	.485
	44	.546
	47	.322
	50	.253
	53	.255
56	.309	
59	.522	
НЕУТРАЛНЕ СТАВКЕ	3	.416
	6	.377
	9	.292
	12	.415
	15	.461
	18	.446
21	.376	

	24	.375
	27	.360
	30	.466
	33	.373
	36	.294
	39	.380
	42	.351
	45	.492
	48	.283
	51	.485
	54	.298
	57	.358
	60	.275

Метријске карактеристике Адаптиране Loyola скале генеративности – ALGS

➤ **Поузданост**

Табела 364. Поузданост целог инструмента

КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α	БРОЈ СТАВКИ
.905	12

Из Табеле 364 видимо да је поузданост ове скале изузетно висока.

Табела 365. Поузданост појединачних ставки

РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α БЕЗ ОДРЕЂЕНЕ СТАВКЕ
1	.904
2	.898
3	.894
4	.901
5	.901
6	.895
7	.894
8	.896
9	.894
10	.900
11	.896
12	.892

Није потребно избацивати ни једну од ставки, како би се повећала поузданост инструмента (Табела 365).

➤ **Дискриминативност**

Табела 366. Дискриминативност појединачних ставки

РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОРИГОВАНА АЈТЕМ-ТОТАЛ КОРЕЛАЦИЈА
1	.497
2	.615
3	.688
4	.556
5	.551
6	.668
7	.693
8	.657
9	.705
10	.568
11	.663
12	.721

Све ставке су дискриминативне (Табела 366).

Метријске карактеристике Адаптиране скала префериране самоће – ASP

➤ **Поузданост**

Табела 367. Поузданост целог инструмента

КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α	БРОЈ СТАВКИ
.781	7

Из Табеле 367 види се да је коефицијент поузданости овог инструмента прихватљив за даљу анализу.

Табела 368. Поузданост појединачних ставки

РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ – α БЕЗ ОДРЕЂЕНЕ СТАВКЕ
1	.750
2	.724
3	.707
4	.739
5	.772
6	.784
7	.787

Међутим, из Табеле 368 види се да би евентуална елиминација последње две ставке у скали, довела до незнатног повећања нивоа поузданости. Али, како је ово скала која је већ стандардизована и у дугој је употреби, а и њена поузданост је генерално задовољавајућа, у даљој процедури остала је оригинална верзија са свим ставкама.

➤ **Дискриминативност**

Табела 369. Дискриминативност појединачних ставки

РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОРИГОВАНА АЈТЕМ-ТОТАЛ КОРЕЛАЦИЈА
1	.525
2	.655
3	.726
4	.575
5	.418
6	.349
7	.336

Све ставке су дискриминативне (Табела 369).

Метријске карактеристике Упитника о смислу живота – MLO

➤ **Поузданост**

Табела 370. Поузданост целог инструмента

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α	БРОЈ СТАВКИ
<i>Постојање смисла</i>	.769	5
<i>Трагање за смислом</i>	.841	5

Поузданост обе субскеале у наведеном инструменту је на задовољавајућем нивоу (Табела 370).

Табела 371. Поузданост појединачних ставки

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ – α БЕЗ ОДРЕЂЕНЕ СТАВКЕ
<i>Постојање смисла</i>	1	.699
	4	.693
	5	.767
	6	.697
	9* (рекодирано)	.751
<i>Трагање за смислом</i>	2	.796
	3	.837
	7	.808
	8	.772
	10	.823

Такође, поузданост свих ставки укључених у инструмент је адекватна, па није потребно елиминисати ни једну, како би се повећао ниво поузданости (Табела 371).

➤ **Дискриминативност**

Табела 372. Дискриминативност појединачних ставки

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОРИГОВАНА АЈТЕМ-ТОТАЛ КОРЕЛАЦИЈА
<i>Постојање смисла</i>	1	.642
	4	.686
	5	.430
	6	.655
	9* (рекодирано)	.468
<i>Потрага за смислом</i>	2	.688
	3	.532

	7	.648
	8	.771
	10	.597

Све ставке, и у оквиру субскеале *постојања смисла* и у оквиру субскеале *потрага за смислом живота*, су дискриминативне (Табела 372).

Метријске карактеристике Модификоване скале о квалитету улога – MSK

➤ *Поузданост*

Табела 373. *Поузданост целог инструмента*

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α	БРОЈ СТАВКИ
<i>Задовољство улогама</i>	.705	6
<i>Стресност улога</i>	.756	6

Може се видети да је коефицијент поузданости обе скале виши од .70 (Табела 373).

Табела 374. *Поузданост појединачних ставки*

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ – α БЕЗ ОДРЕЂЕНЕ СТАВКЕ
<i>Задовољство улогама</i>	1	.648
	2	.651
	3	.576
	4	.714
	5	.690
	6	.693
<i>Стресност улога</i>	7	.714
	8	.698
	9	.689
	10	.734
	11	.762
	12	.720

Прегледом поузданости целокупног инструмента у случају избацивања сваке појединачне ставке, може се видети да би елиминисање ставке 4 из прве субскеале, као и ставке 11 из друге субскеале, до извесне мере повећало степен поузданости целокупног инструмента. Али, како се ради о веома важним ставкама, које мере задовољство односно стресност сасвим специфичних улога, које није могуће директно проверити ни на који други начин, ове ставке су ипак остале у даљој процедури, јер дају важне податке везане за истраживање. Такође, степен повећања нивоа поузданости у случају њихове елиминације није много већи од актуелног нивоа поузданости, који је, и иначе, на сасвим задовољавајућем нивоу (Табела 374).

➤ *Дискриминативност*

Табела 375. *Дискриминативност појединачних ставки*

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОРИГОВАНА АЈТЕМ-ТОТАЛ КОРЕЛАЦИЈА
<i>Задовољство улогама</i>	1	.490
	2	.482
	3	.689
	4	.276
	5	.367
	6	.341
<i>Стресност улога</i>	7	.520
	8	.582
	9	.602
	10	.441
	11	.343
	12	.499

Дискриминативност свих појединачних ставки из обе скале је задовољавајућа. Ставке 4 и 11 имају нешто нижу дискриминативност у односу на остале ставке из истих субскеала, али је и њихова вредност на одговарајућем нивоу дискриминативности, који омогућава несметано даљу анализу (Табела 375).

Метријске карактеристике Скале конфликта професионалних и породичних улога
– SKP

➤ **Поузданост**

Табела 376. Поузданост целог инструмента

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α	БРОЈ СТАВКИ
<i>Конфликт посао-породица</i>	.984	5
<i>Конфликт породица-посао</i>	.993	5

Поузданост целокупног инструмента (Табела 376), односно његових субскали, као и свих ставки које их чине (Табела 377) изузетно је висока.

Табела 377. Поузданост појединачних ставки

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ – α БЕЗ ОДРЕЂЕНЕ СТАВКЕ
<i>Конфликт посао-породица</i>	1	.983
	2	.977
	3	.979
	4	.980
	5	.980
<i>Конфликт породица-посао</i>	6	.992
	7	.991
	8	.990
	9	.991
	10	.991

➤ **Дискриминативност**

Табела 378. Дискриминативност појединачних ставки

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОРИГОВАНА АЈТЕМ-ТОТАЛ КОРЕЛАЦИЈА
<i>Конфликт посао-породица</i>	1	.935
	2	.972
	3	.956
	4	.950
	5	.949
<i>Конфликт породица-посао</i>	6	.969
	7	.976
	8	.984
	9	.982
	10	.981

Све ставке показују, такође, веома изражену дискриминативност., већу од 0.9 . (Табела 378).

Метријске карактеристике Скале позитивног преливања између посла и породице
– SPP

➤ **Поузданост**

Табела 379. Поузданост целог инструмента

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α	БРОЈ СТАВКИ
<i>Преливање посао-породица</i>	.982	7
<i>Преливање породица-посао</i>	.980	7

Поузданост наведеног инструмента, као и претходног, који су од истог аутора је у целини, веома висока (Табела 379).

Табела 380. Поузданост појединачних ставки

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ – α БЕЗ ОДРЕЂЕНЕ СТАВКЕ
<i>Преливање посао-породица</i>	1	.980
	2	.979
	3	.979
	4	.978
	5	.978
	6	.979
	7	.979
<i>Преливање породица-посао</i>	8	.976
	9	.976
	10	.977

	11	.976
	12	.977
	13	.977
	14	.976

Све ставке у оквиру обе субскеале такође имају врло висок коефицијент поузданости (Табела 380).

➤ **Дискриминативност**

Табела 381. *Дискриминативност појединачних ставки*

СУБСКАЛЕ ИНСТРУМЕНТА	РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОРИГОВАНА АЈТЕМ-ТОТАЛ КОРЕЛАЦИЈА
<i>Преливање посао-породица</i>	1	.921
	2	.926
	3	.931
	4	.945
	5	.936
	6	.931
	7	.928
<i>Преливање породица-посао</i>	8	.925
	9	.926
	10	.921
	11	.936
	12	.913
	13	.923
	14	.930

Све ставке су високо дискриминативне (Табела 381).

Метријске карактеристике Скале подршке која долази са посла и од породице – SPD

➤ **Поузданост**

Табела 382. *Поузданост целог инструмента*

КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α	БРОЈ СТАВКИ
.735	7

Поузданост целог инструмента на задовољавајућем је нивоу (Табела 382).

Табела 383. *Поузданост појединачних ставки*

РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ – α БЕЗ ОДРЕЂЕНЕ СТАВКЕ
1	.685
2	.665
3	.707
4	.651
5	.683
6	.727
7	.732

Из даље процедуре није потребно елиминисати ни једну ставку, јер се тим поступком не би повећао коефицијент поузданости целог инструмента (Табела 383).

➤ **Дискриминативност**

Табела 384. *Дискриминативност појединачних ставки*

РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОРИГОВАНА АЈТЕМ-ТОТАЛ КОРЕЛАЦИЈА
1	.519
2	.590
3	.432
4	.669
5	.529
6	.336
7	.319

Такође, се из Табеле 384 може видети да је дискриминативност свих ставки на адекватном нивоу.

Метријске карактеристике Модификоване скале међузависности пословних и породичних улога – MSK

➤ **Поузданост**

Табела 385. Поузданост целог инструмента

КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α	БРОЈ СТАВКИ
.772	6

Коефицијент поузданости наведене скале је на задовољавајућем нивоу (Табела 385).

Табела 386. Поузданост појединачних ставки

РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ – α БЕЗ ОДРЕЂЕНЕ СТАВКЕ
1	.723
2	.731
3	.724
4	.766
5	.741
6	.744

Из Табеле 386 види се да и све појединачне ставке имају одговарајућу поузданост и да искључивањем ни једне од њих из даље процедуре поузданост овог инструмента не би била на вишем нивоу.

➤ **Дискриминативност**

Табела 387. Дискриминативност појединачних ставки

РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОРИГОВАНА АЈТЕМ-ТОТАЛ КОРЕЛАЦИЈА
1	.579
2	.549
3	.571
4	.436
5	.507
6	.490

Свих 6 ставки, такође, имају одговарајући дискриминативност (Табела 387).

Метријске карактеристике Скале емоција које се јављају због истовременог постојања породичних и професионалних улога – SEI

➤ **Поузданост**

Табела 388. Поузданост целог инструмента

КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ - α	БРОЈ СТАВКИ
.945	6

Поузданост наведене скале изузетно је висока (Табела 388).

Табела 389. Поузданост појединачних ставки

РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОЕФИЦИЈЕНТ ПОУЗДАНОСТИ – α БЕЗ ОДРЕЂЕНЕ СТАВКЕ
1	.937
2	.929
3	.933
4	.937
5	.929
6	.940

Тakoђе, коефицијент поузданости свих ставки у оквиру ове скале је изнад .90. Види се да изостављање било које ставке из даље анализе не би имало смисла јер не утиче на даље повећање нивоа поузданости инструмента (Табела 389).

➤ **Дискриминативност**

Табела 390. Дискриминативност појединачних ставки

РЕДНИ БРОЈ СТАВКЕ	КОРИГОВАНА АЈТЕМ-ТОТАЛ КОРЕЛАЦИЈА
1	.831
2	.894
3	.848

4	.842
5	.906
6	.819

Све ставке одликује висока дискриминативност (Табела 390).

Метријске карактеристике Адаптиране скале стресних животних догађаја – SNM

Због превеликог броја ставки које садржи адаптирана скала стресних животних догађаја Јелене Влајковић, у програму SPSS није могуће добити податке који се односе на метријске карактеристике овог инструмента.

ПРИЛОГ 3 – ФАКТОРСКА АНАЛИЗА ИНСТРУМЕНТА КОРИШЋЕНИХ У ИСТРАЖИВАЊУ

Факторска анализа Скале криза средњих година – MCS

У овом делу испитивана је факторска структура Скале криза средних година – MCS (Shek, 1994). Shek је у свом истраживању на кинеској популацији издвојио 3 фактора: (1) *проблеми који се односе на себе* (ставке 1, 5, 7, 9, 10, 11 и 15), (2) *проблеми који се односе на друге* (ставке 2, 3, 6, 12, 13 и 14), и (3) *страх од старења* (ставке 4 и 8). Међутим, структура овог инструмента у актуелном истраживању на узорку од 600 испитаника са територије Републике Србије донекле се разликује од претходне. Наиме, и у овој студији *издвојена су 3 фактора*, који се по ставкама укљученим у њих, разликују од претходно издвојених. Поузданост оригиналних фактора није на задовољавајућем нивоу. Једино страх од старења има задовољавајућу поузданост већу од 0.7 (.839), док је поузданост осталих фактора далеко испод дозвољене. Поузданост фактора издвојених у овом истраживању на адекватном је нивоу.

1. Оцена прикладности података за примену факторске анализе

Када се утврђује прикладност података за факторску анализу, потребно је проверити *величину узорка*, који треба да је што већи, и *јачину повезаности између варијабли – ставки*. Уколико је вредност КМО показатеља *једнака или већа од 0.6*, а *Бартлетов тест сферичности на статистички значајном нивоу*, сматра се да је спровођење поступка факторске анализе оправдано (Tabachnick, Fidell, 2007).

Табела 391. КМО показатељ и Бартлетов тест сферичности

КМО		.850
БАРТЛЕТОВ ТЕСТ СФЕРИЧНОСТИ	Approx. χ^2	4396.386
	df	105
	Sig.	.000

Из Табеле 391 види се да је вредност КМО показатеља већа од 0.6 као и да је Бартлетов тест сферичности на статистички значајном нивоу, што указује на оправданост спровођења поступка факторске анализе.

Табела 392. Матрица корелација

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	rekodirano.MCS2	rekodirano.MCS3	rekodirano.MCS5	rekodirano.MCS9	rekodirano.MCS10	rekodirano.MCS12	rekodirano.MCS13	rekodirano.MCS15	MCS1	MCS4	MCS6	MCS8	MCS11	MCS14	MCS7
	КОРЕЛАЦИЈА	1.000	.510	.013	.012	.046	.506	.478	.415	.123	.321	-.549	.299	.166	-.370
	rekodirano.MCS2	1.000	.163	.174	.195	.401	.360	.209	.095	.113	-.251	.125	-.008	-.201	-.031
	rekodirano.MCS3	.510	1.000	.413	.583	.106	.119	-.381	.067	-.395	.234	-.362	-.357	.185	-.380
	rekodirano.MCS5	.013	.163	1.000	.413	.583	.106	.119	-.381	.067	-.395	.234	-.362	-.357	.185
	rekodirano.MCS9	.012	.174	.413	1.000	.483	.071	.166	-.249	.003	-.295	.141	-.324	-.537	.089
	rekodirano.MCS10	.046	.195	.583	.483	1.000	.071	.166	-.249	.003	-.295	.141	-.324	-.537	.089
	rekodirano.MCS12	.506	.401	.106	.071	.166	1.000	.071	.166	-.249	.003	-.295	.141	-.324	-.537
	rekodirano.MCS13	.478	.360	.119	.166	-.249	.071	1.000	.071	.166	-.249	.003	-.295	.141	-.324
	rekodirano.MCS15	.415	.209	-.381	.166	-.249	.071	.166	1.000	.071	.166	-.249	.003	-.295	.141
	MCS1	.123	.095	.067	.003	-.295	.003	-.295	.003	1.000	.071	.166	-.249	.003	-.295
	MCS4	.321	.113	-.395	.003	-.295	.003	-.295	.003	.071	1.000	.071	.166	-.249	.003
	MCS6	-.549	-.251	.234	.141	-.324	-.537	.089	-.324	.141	.071	1.000	.071	.166	-.249
	MCS8	.299	.125	-.362	-.537	.089	-.324	-.537	.089	.141	.071	.071	1.000	.071	.166
	MCS11	.166	-.008	-.357	-.537	.089	-.324	-.537	.089	.141	.071	.071	.071	1.000	.071
	MCS14	-.370	-.201	.185	-.324	-.537	.089	-.324	-.537	.089	.141	.071	.071	.071	1.000
	MCS7	.152	-.031	-.380	-.537	.089	-.324	-.537	.089	.141	.071	.071	.071	.071	.071

rekodirano.MCS10	.046	.195	.583	.483	1.000	.087	.132	-.359	.021	-.392	.165	-.401	-.492	.104	-.511
rekodirano.MCS12	.506	.401	.106	.071	.087	1.000	.476	.318	.092	.253	-.205	.255	.153	-.191	.136
rekodirano.MCS13	.478	.360	.119	.166	.132	.476	1.000	.205	.095	.108	-.168	.080	.020	-.132	-.012
rekodirano.MCS15	.415	.209	-.381	-.249	-.359	.318	.205	1.000	.039	.595	-.476	.601	.489	-.430	.461
MCS1	.123	.095	.067	.003	.021	.092	.095	.039	1.000	-.001	.015	.001	.065	.059	.086
MCS4	.321	.113	-.395	-.295	-.392	.253	.108	.595	-.001	1.000	-.399	.723	.531	-.358	.548
MCS6	-.549	-.251	.234	.141	.165	-.205	-.168	-.476	.015	-.399	1.000	-.329	-.203	.579	-.166
MCS8	.299	.125	-.362	-.324	-.401	.255	.080	.601	.001	.723	-.329	1.000	.608	-.301	.617
MCS11	.166	-.008	-.357	-.537	-.492	.153	.020	.489	.065	.531	-.203	.608	1.000	-.216	.895
MCS14	-.370	-.201	.185	.089	.104	-.191	-.132	-.430	.059	-.358	.579	-.301	-.216	1.000	-.151
MCS7	.152	-.031	-.380	-.590	-.511	.136	-.012	.461	.086	.548	-.166	.617	.895	-.151	1.000

Такође, из Табеле 392 која представља матрицу корелација, види се да има више корелација чија је вредност једнака или *већа од 0.30*, што такође оправдава примену факторске анализе на овим варијаблима.

2. Издвајање фактора

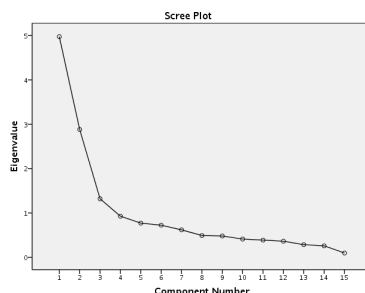
У Табели 393 приказане су карактеристичне вредности фактора према *Кајзеровом критеријуму*, што представља укупну варијансу свих варијабли која је објашњена тим фактором. По овом правилу, у даљој процедури задржавају се они фактори чије су *карактеристичне вредности веће од 1.0*, јер већ и саме оригиналне варијабле због стандардизације имају варијансу 1.0.

Табела 393. Карактеристичне вредности фактора

ФАКТОРИ	ИЗДВАЈАЊЕ СУМЕ КВАДРИРАНИХ ЗАСИЋЕЊА		
	Укупно	Објашњени % варијансе	Кумулативни % варијансе
1	4.975	33.166	33.166
2	2.882	19.213	52.379
3	1.320	8.800	61.179

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Види се да *3 фактора* објашњавају укупно нешто мање од 61.2 % варијансе свих променљивих, при чему је највећи проценат варијансе (33.16 %) објашњен првим фактором. Други фактор објашњава 19.21 % варијансе, док је трећим фактором објашњено 8.8 % варијансе променљивих.

Графикон 54. Дијаграм превоја

Оптималан број фактора може се одредити и на основу *Кателовог критеријума*, односно *дијаграма превоја*, који је приказан горе. Препоручују се да се задрже сви фактори до превоја, тј. оне тачке у којој се облик криве мења и она од вертикалне прелази у хоризонталну. Види се да се то дешава негде иза трећег фактора, односно да након *3 јасно издвојена фактора*, следи низ фактора који се не могу јасно разграничити један од другог.

Табела 394. Неротиране факторске тежине

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ		
	1	2	3
MCS8	.804		
MCS4	.795		
MCS11	.782		.319
rekodirano.MCS15	.780		
MCS7	.777	-.325	.360

<i>rekodirano.MCS10</i>	-.579	.504	
<i>MCS6</i>	-.560	-.361	.505
<i>rekodirano.MCS5</i>	-.544	.421	
<i>rekodirano.MCS9</i>	-.529	.491	
<i>rekodirano.MCS2</i>	.470	.693	
<i>rekodirano.MCS3</i>		.689	
<i>rekodirano.MCS13</i>		.646	
<i>rekodirano.MCS12</i>	.338	.619	.309
<i>MCS14</i>	-.497	-.310	.534
<i>MCS1</i>			.522

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

У Табели 394 приказане су неротиране факторске тежине свих ставки за 3 издвојена фактора. Види се да све ставке имају адекватне факторске тежине изнад 0.3 за сва три фактора, при чему су факторске тежине ставки за први и други фактор веће, у односу на оне за трећи.

3. Ротација и тумачење фактора

Табела 395. Међусобна корелација фактора

ФАКТОРИ	1	2	3
1	1.000	.075	-.198
2	.075	1.000	-.091
3	-.198	-.091	1.000

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У Табели 395 приказана је корелација сва три издвојена фактора. Види се да је она мала, па се претпоставља да би и Varimax и Oblimin ротације дале приближно иста решења. У овом случају примењена је Облимин ротација.

Табела 396. Ротирани фактори

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ		
	1	2	3
<i>MCS7</i>	.928		
<i>MCS11</i>	.895		
<i>MCS8</i>	.720		
<i>rekodirano.MCS9</i>	-.715		
<i>rekodirano.MCS10</i>	-.712		
<i>MCS4</i>	.653		
<i>rekodirano.MCS5</i>	-.568	.318	.315
<i>rekodirano.MCS15</i>	.547	.338	-.335
<i>rekodirano.MCS12</i>		.762	
<i>rekodirano.MCS2</i>		.752	
<i>rekodirano.MCS13</i>		.718	
<i>rekodirano.MCS3</i>		.703	
<i>MCS14</i>			.712
<i>MCS6</i>		-.301	.711
<i>MCS1</i>		.320	.463

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У Табели 396 види се да 1. и 2. фактор имају по 8 факторских тежина изнад 0.3, док трећи фактор има 5 факторских тежина које премашују ову вредност. Може се закључити да је издвајање 3 фактора адекватно решење за постојећу структуру овог инструмента на тестираном узорку.

Табела 397. Корелације између варијабле и фактора

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ		
	1	2	3
<i>MCS7</i>	.889		
<i>MCS11</i>	.869		
<i>MCS8</i>	.762		
<i>MCS4</i>	.718		-.395
<i>rekodirano.MCS10</i>	-.707		
<i>rekodirano.MCS9</i>	-.682		
<i>rekodirano.MCS15</i>	.639	.409	-.474

<i>rekodirano.MCS5</i>	-.607		.399
<i>rekodirano.MCS2</i>		.783	-.363
<i>rekodirano.MCS12</i>		.762	
<i>rekodirano.MCS13</i>		.707	
<i>rekodirano.MCS3</i>		.701	
<i>MCS6</i>	-.300	-.376	.766
<i>MCS14</i>			.752
<i>MCS1</i>	.402		.405

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти
Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У горњој табели приказане су корелације варијабли са факторима. Може се видети да поједине ставке засићују само један фактор нпр. *MCS7 Задовољан сам својим садашњим послом*, док нпр. ставке *MCS6 Задовољан сам својом децом* и *rekodirano.MCS15 Моје здравље се постепено погоршава* засићују сва три фактора. Није добијена баш најјаснија структура који фактор засићују тачно које варијетете, па се при тумачењу и интерпретацији фактора и њиховом одређивању настојало да се у исти фактор сврстају ставке по смислу.

Главне факторске тежине компоненте 1 (1. фактора) дају сваке *MCS7 Задовољан сам својим садашњим послом*, *MCS11 Када бих могао поново да живим изабрао бих садашњи посао*, *MCS8 Не брине ме какав ће бити мој живот када остарим*. Овај фактор назван је **ЗАДОВОЉСТВО ПОСЛОМ И ФИНАНСИЈСКОМ СИГУРНОШЋУ**. Њега засићују и ставке *MCS4 Не бринем се да ћу имати финансијских тешкоћа када остарим*, као и ставка *rekodirano.MCS15 Моје здравље се постепено погоршава*. Поред наведених, у њега је уврштена такође и ставка *MCS1 Знам како да користим слободно време*, јер је тестирањем поузданости свих фактора добијено да је њеним укључивањем једино у овај фактор његова поузданост задржана на задовољавајућем нивоу изнад 0.7.

Други фактор назван је **РАЗОЧАРАНост И РЕЗИГНАЦИЈА**. Њега засићују ставке *rekodirano.MCS2 Све више сам свестан тога да ми је веома тешко да комуницирам и одржавам добре односе са својом децом*, *rekodirano.MCS12 Све сам несигурнији у то зашто постојим*, *rekodirano.MCS13 Када бих могао поново да живим изабрао бих да будем сам, невенчан*, *rekodirano.MCS3 Тешко ми пада да се бринем о својим остарелим рођацима*. Детаљном анализом и тестирањем, њему су придружене и следеће ставке *rekodirano.MCS5 Разочаран сам тиме што у мојим годинама још нисам постигао много тога у живоу*, *rekodirano.MCS9 Све више сам свестан тога да ми је посао досадан и монотон*, и *rekodirano.MCS10 Осећам да немам довољно времена да завршим све оне ствари које желим*.

Трећи фактор који се издваја назван је **ЗАДОВОЉСТВО ДЕЦОМ**. Обухвата две ставке *MCS6 Задовољан сам својом децом* и *MCS14 Када бих могао опет да живим свакако бих изабрао да поново имам децу*.

Показало се да тако названи и одређени фактори имају задовољавајуће и остале метријске карактеристике, које су разматране у претходном одељку.

У наредној табели приказане су вредности које говоре о томе колико се свака ставка уклапа у структуру инструмента. Види се да једино ствака 1 има нешто нижу вредност од дозвољене (0.3), што би могло да указује да се не уклапа најбоље са осталим ставкама. Код сврставања у одговарајуће факторе, највише проблема правила је баш она.

Табела 398. Заједнички варијабилитет ставки

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ЗАСИЋЕЊЕ
<i>MCS1</i>	.291
<i>MCS4</i>	.634
<i>MCS6</i>	.699
<i>MCS7</i>	.839
<i>MCS8</i>	.654

<i>MCS11</i>	.789
<i>MCS14</i>	.628
<i>rekodirano.MCS2</i>	.702
<i>rekodirano.MCS3</i>	.517
<i>rekodirano.MCS5</i>	.549
<i>rekodirano.MCS9</i>	.533
<i>rekodirano.MCS10</i>	.592
<i>rekodirano.MCS12</i>	.592
<i>rekodirano.MCS13</i>	.510
<i>rekodirano.MCS15</i>	.647

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Закључак: Укупно 15 ставки које чине *Скалу о кризи средњих година* подвргнуто је анализи главних компонента у оквиру SPSS-а. Пре спровођења самог поступка, проверена је прикладност података за овај статистички поступак. Прегледом корелационе матрице, види се присуство великог броја коефицијената изнад 0.3. Вредност Кајзер-Мејер-Оклиновог показатеља је 0.850, што премашује препоручену вредност 0.6. Такође, Бартлетов тест сферичности достигао је адекватни ниво статистичке значајности, што указује на подобност матрице за спровођење поступка факторске анализе. Анализом главних компоненти откривено је присуство 3 фактора с карактеристичним вредностима преко 1, који објашњавају укупно 61.17 % варијансе. Највећи проценат варијансе (33.16 %) објашњен је првим фактором, други фактор објашњава 19.21 % варијансе, док трећи фактор објашњава 8.8 % варијансе свих променљивих. Прегледом дијаграма превоја утврђено је постојање јасне тачке лома иза треће компоненте, па је на основу Кателовог критеријума одлучено да се задрже 3 фактора. Како би се јасније одредили и протумачили добијени фактори спроведена је Облимин ротација. Поједине ставке које нису у највећој мери засићивале одређене факторе, груписане су у њих на основу заједничког смисла и предмета мерења. Између издвојених фактора постоји слаба корелација. Резултати ове анализе показују присуство 3 независне субскеале у оквиру овог инструмента, које се разликују од субскеала које је изворно навео њихов аутор, а које на тестираном узорку нису дале поуздане резултате.

Факторска анализа Скале криза средњих година – СКСГ

У овом делу приказани су резултати факторске анализе Скале криза средњих година, која је посебно креирана за потребе овог истраживања. Она се састоји из 3 велике целине. У *првом делу* размотрене су 3 могуће манифестације кризе средњих година, које наводи Мармор: успешно и креативно превазилажење кризе, декомпензација и механизам порицања са бекством. Није било потребно искључивати из даље анализе ниједну ставку, како би се повећао ниво поузданости сваке од скала. У *другом делу* наведена је листа од 13 тврдњи, која би требало да операционализује четврти начин испољавања кризе, који је издвојио Мармор – Механизам порицања са наткомпензацијом. У *трећем делу*, мерене су унутрашње промене које се одвијају током кризе средњих година, према Левинсоновој теорији. Првобитна верзија од 32 ставке, током детаљне анализе и испитивања метријских карактеристика, била је коригована, тако да у коначној форми има укупно 20 ставки, распоређених у четири субскеале – помирење супротности млад-стар (7 ставки), помирење супротности маскулиност-фемининоста (4 ставке), помирење супротности добитак-губитак (5 ставки) и помирење супротности приближавања-одвајање (4 ставке).

➤ Факторска анализа спољашњих манифестација кризе средњих година – Марморови критеријуми (први и други део)

1. Оцена прикладности података за примену факторске анализе

У Табели 399 приказане су вредности Кајзер-Мејер-Олкиновог показатеља и Бартлетовог теста сферичности, које указују да је на добијеним подацима оправдано спровести поступак факторске анализе.

Табела 399. КМО показатељ и Бартлетов тест сферичности

КМО		.830
БАРТЛЕТОВ ТЕСТ СФЕРИЧНОСТИ	<i>Approx. χ^2</i>	5855.059
	<i>df</i>	496
	<i>Sig.</i>	.000

Табела Матрице корелација није приказана због обимности. Међусобне корелације свих варијабли укључених у поступак факторске анализе, крећу се од веома малих до високих.

2. Издвајање фактора

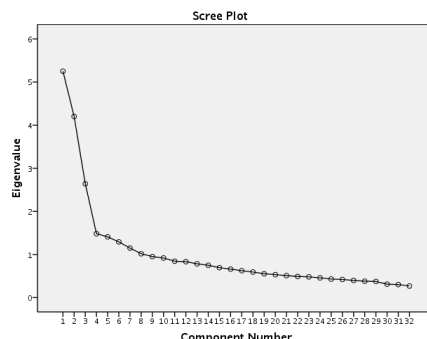
Из Тебеле 400 види се да је издвојено четири фактора, којима је укупно објашњено 42.42 % варијансе. Први фактор објашњава највећи проценат варијансе 16.41 %. Другим фактором објашњено је 13.13 % варијансе, док трећи и четврти фактор објашњавају 8.24 %, односно 4.63 % укупне варијансе.

Табела 400. Карактеристичне вредности фактора

ФАКТОРИ	ИЗДВАЈАЊЕ СУМЕ КВАДРИРАНИХ ЗАСИЋЕЊА		
	Укупно	Објашњени % варијансе	Кумулативни % варијансе
1	5.252	16.411	16.411
2	4.202	13.130	29.541
3	2.639	8.247	37.788
4	1.482	4.632	42.420

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

На дијаграму превоја, може се видети да се 4 фактора јасно издвајају, након чега следи лагани пад вредности.

Графикон 55. Дијаграм превоја

У следећој табели приказане су неротиране факторске тежине свих варијабли, односно ставки инструмента, укључених у процедуру факторске анализе, за четири издвојена фактора.

Табела 401. Неротиране факторске тежине

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ			
	1	2	3	4
SKS17	.594			
sk9	.552	-.364		
SKS16	.533			
sk11	.511	-.381		
sk2	.481	-.477		.385
sk12	.477			
SKS8	.449	.446	.329	
SKS10	.437	.304		
SKS15	.434	.312		
SKS6	.428	.308		
SKS18	.426	.320		.421

sk3	.420	-.419		.418
sk8	.416	-.394		
SKS11		.521		
SKS12		.506		
SKS7	.445	.502	.336	
SKS13		.497		
SKS9	.368	.475	.320	
sk5	.363	-.457		
SKS14	.384	.442		
sk4	.401	-.441		.440
sk10	.387	-.411		
sk1		-.401		.362
sk6		-.380		
SKS1			-.656	
SKS2	.366		-.596	
SKS3	.421		-.583	
SKS5	.440		-.529	
SKS4	.485		-.504	
sk13				
SKS19		.341		.408
sk7				-.338

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Може се видети да највећи број ставки засићује први и други фактор. Многе од њих су заједничке. Значајно је то што све ставке, односно варијабле, имају задовољавајуће факторске тежине веће од 0.3.

3. Ротација и тумачење фактора

У Табели 402 приказана је међусобна корелација четири издвојена фактора. Види се да су корелације веома мале, изузев корелације првог и четвртог фактора, која је нешто већа од осталих, али и даље мала (0.2). Примењена је Облимин ротација.

Табела 402. Међусобна корелација фактора

ФАКТОРИ	1	2	3	4
1	1.000	-.023	-.095	.220
2	-.023	1.000	-.154	.086
3	-.095	-.154	1.000	-.180
4	.220	.086	-.180	1.000

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У следећој табели приказане су факторске тежине, односно засићења свих ставки.

Табела 403. Ротирани фактори

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ			
	1	2	3	4
sk9	.623			
sk11	.622			
sk8	.619			
sk5	.596			
sk7	.583			
sk10	.570			
sk12	.509			
sk6	.424			
sk13	.392			
SKS7		.765		
SKS8		.725		
SKS9		.698		
SKS13		.596		
SKS14		.596		
SKS11		.587		
SKS12		.560		
SKS6		.527		
SKS15				.583
SKS10		.447		
SKS19	-.367	.374		.479
SKS1			-.733	

SKS3			-.729	
SKS2			-.722	
SKS5			-.707	
SKS4			-.683	
SKS17		.431	-.265	-.465
SKS16		.306	-.253	-.453
SKS18		.296		.426
sk4	.362			
sk3	.357			
sk2	.355			
sk1	.287			

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

Главне факторске тежине компоненте 1, односно првог екстрахованог фактора су ставке из другог дела упитника о кризи средњих година, тачније варијабле које мере **МЕХАНИЗАМ ПОРИЦАЊА СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ** (од ск 1 до ск 13). То су следеће ставке: *Заснивање нове породице са другим партнером, Упуштање у везу за “једну ноћ”, Превара партнера, Веза са доста млађом особом, Крупна промена у физичком изгледу, Подвргавање естетској хирургији, Реновирање куће, Куповина “моћног” мотора или аутомобила, Изласци и провод, Провођење времена са млађим особама, Младалачки стил облачења, Одлазак у теретану и напорно вежбање, Коришћење препарата за подмлађивање.* Други издвојени фактор највише засићују ставке од 6 до 14 из првог дела упитника о кризи средњих година, што одговара механизму **ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА** из Марморове теорије. То су: *Већа незаинтересованост за многе ствари, Честа осећања туге и нерасположења, Учестала промена расположења, Учестало јављање љутње или беса, Често размишљање о свом физичком здрављу, Туга због старења, Оптерећивање променама у физичком изгледу, Страх од самоће, Страх од немоћи.* Трећи фактор највише засићују ставке од 1 до 5 (СКС 1 – СКС 5), односно *Размишљање да ће особу зреле године учинити мудријом и свестранијом особом, Да ће у зрелим годинама она коначно моћи да се посвети себи и својим интересовањима, Да је особа у зрелим годинама на врхунцу својих могућности, Радовање доласку времена игре са унуцима, Размишљање да су боре и седа коса нормалне појаве упркос којих има пуно лепих ствари у животу,* што се поклапа са **КРЕАТИВНИМ И УСПЕШНИМ СУОЧАВАЊЕМ СА КРИЗОМ**, док четврти изоловани фактор представља **МЕХАНИЗАМ ПОРИЦАЊА СА БЕКСТВОМ**. Овај фактор највише засићују ставке од 15 до 19 из првог дела упитника (СК 15 – СК 19), односно *Провођење доста времена испред ТВ-а и компјутера како се не би размишљало о будућности и стварима које особу тиште, Отклањање брига и негативних мисли радом, Учесталије бављење хобијем и стварима које смирују особу како се не би размишљало о старењу и пролазности живота, Замерање од стране пријатеља (18) и чланова породице (19) да им особа не посвећује довољно времена због обавеза и активности које је сама себи наметнула.* Наведена структура фактора у потпуности се поклапа са теоријским објашњењем механизма карактеристичних за кризу средњих година које је издвојио Мармор.

У следећој табели представљене се корелације између свих променљивих и фактора.

Табела 404. Корелације између варијабли и фактора

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ			
	1	2	3	4
sk9	.661			
sk11	.655			
sk8	.631			
sk5	.622			
sk10	.607			.315

sk7	.549			
sk12	.547			
sk6	.452			
sk13	.392			
SKS7		.735		
SKS8		.694		
SKS9		.662		
SKS14		.599		
SKS11		.594		
SKS13		.584		
SKS12		.568		
SKS6		.530		
SKS15		.505		
SKS10		.483	-.303	
SKS18		.481		.431
SKS19		.418		.342
SKS3			-.723	
SKS2			-.704	
SKS5			-.702	
SKS4			-.700	
SKS1			-.693	
SKS17		.510	-.547	
SKS16		.385	-.522	
sk2	.447			.720
sk4	.377			.715
sk3	.389			.701
sk1				.557

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти
Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У наредној табели приказане су вредности која показују заједничким факторима објашњен део варијансе за сваку варијаблу, односно ставку у инструменту. Види се да једино последња ставка (СК 13) из другог дела упитника има вредност нешто мању од 0.3 што не би требало да утиче битно на смањење процента укупно објашњене варијансе, па се структура упитника од 19 ставки у првом делу и 13 ставки у 2 делу може сматрати одговарајућом за наведена четири фактора.

Табела 405. Заједнички варијабилитет ставки

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ЗАСИЋЕЊЕ
SKS1	.513
SKS2	.503
SKS3	.524
SKS4	.498
SKS5	.517
SKS6	.306
SKS7	.581
SKS8	.542
SKS9	.492
SKS10	.288
SKS11	.393
SKS12	.366
SKS13	.356
SKS14	.359
SKS15	.393
SKS16	.381
SKS17	.492
SKS18	.466
SKS19	.358
sk1	.368
sk2	.616
sk3	.554
sk4	.571
sk5	.401
sk6	.325
sk7	.326
sk8	.411
sk9	.491
sk10	.407
sk11	.465

sk12	.348
sk13	.294

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Закључак: Укупно 32 ставке распоређене у два дела упитника о кризи средњих година подвргнуте се анализи главних компонената у оквиру поступка факторске анализе. Пре спровођења самог поступка, проверена је прикладност података за саму анализу. Вредност Кајзер-Мејер-Оклиновог показатеља 0.83 премашује граничну вредност од 0.6. Такође, Бартлетов тест сферичности достигао је статистичку значајност, што указује на факторабилност корелационе матрице, односно ставки укључених у анализу. Анализа главних компоненти открила је присуство 4 фактора са карактеристичним вредностима већим од 1, који објашњавају укупно 42.42 % укупне варијансе. Дијаграм превоја показао је јасну тачку лома иза 4 компоненте, што говори о томе да је решење са четири издвојена фактора оптимално. Први фактор, који објашњава 16.41 % укупне варијансе поклапа се са теоријским разматрањима Мармора и представља **МЕХАНИЗАМ ПОРИЦАЊА СА НАТКОМПЕНЗАЦИЈОМ**. Други издвојени фактор је **ДЕКОМПЕНЗАЦИЈА**, и њиме је објашњено 13.13 % укупне варијансе. Трећи фактор је **КРЕАТИВНО И УСПЕШНО СУОЧАВАЊЕ СА КРИЗОМ**, који објашњава 8.24 %, док четврти фактор **МЕХАНИЗАМ ПОРИЦАЊА СА БЕКСТВОМ** објашњава 4.63 % укупне варијансе променљивих. На основу добијених резултата, може се потврдити адекватност тестираног инструмента да мери механизме који произилазе из Марморове теорије о кризи средњих година.

➤ **Факторска анализа унутрашњих промена – Левинсонови критеријуми (трећи део)**

1. Оцена прикладности података за примену факторске анализе

Табела 406. КМО показатељ и Бартлетов тест сферичности

КМО		.878
БАРТЛЕТОВ ТЕСТ СФЕРИЧНОСТИ	Approx. χ^2	4578.664
	df	190
	Sig.	.000

Из Табеле 406 види се да су и вредности КМО коефицијента као и Бартлетовог теста сферичности одговарајуће, што оправдава примену факторске анализе на овим подацима.

Табела 407. Матрица корелација

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	s1	s2	s3	s4	s5	s6	s7	s9	s10	s15	s16	s18	s20	s21	s22	s25	s29	s30	s31	s32	
КОРЕЛАЦИЈА	s1	1.000	.683	.361	.444	.379	.508	.405	.509	.260	.169	.239	.557	.514	.214	.078	.512	.055	.078	.044	.065
	s2	.683	1.000	.405	.438	.362	.462	.441	.491	.282	.116	.185	.564	.584	.181	.075	.481	.041	.037	.041	.100
	s3	.361	.405	1.000	.442	.271	.410	.402	.430	.251	.141	.226	.367	.380	-.015	-.072	.364	.124	.027	.073	.147
	s4	.444	.438	.442	1.000	.480	.635	.370	.394	.264	.190	.251	.418	.397	.103	.030	.420	.205	.204	.156	.242
	s5	.379	.362	.271	.480	1.000	.514	.330	.311	.238	.128	.254	.346	.295	.110	.067	.283	.136	.115	.107	.163
	s6	.508	.462	.410	.635	.514	1.000	.436	.429	.283	.197	.270	.461	.405	.092	.065	.422	.244	.197	.217	.346
	s7	.405	.441	.402	.370	.330	.436	1.000	.442	.329	.163	.248	.422	.430	.095	.103	.368	.065	.027	.090	.174
	s9	.509	.491	.430	.394	.311	.429	.442	1.000	.478	.309	.381	.470	.419	.092	-.019	.379	.125	.103	.102	.147
	s10	.260	.282	.251	.264	.238	.283	.329	.478	1.000	.297	.349	.314	.337	.052	.090	.309	.111	.037	.090	.149
	s15	.169	.116	.141	.190	.128	.197	.163	.309	.297	1.000	.555	.157	.157	-.003	.023	.171	.132	.127	.150	.103
	s16	.239	.185	.226	.251	.254	.270	.248	.381	.349	.555	1.000	.290	.270	.043	.028	.244	.069	.088	.101	.100
	s18	.557	.564	.367	.418	.346	.461	.422	.470	.314	.157	.290	1.000	.622	.213	.173	.600	.064	.115	.126	.168
	s20	.514	.584	.380	.397	.295	.405	.430	.419	.337	.157	.270	.622	1.000	.253	.160	.558	.057	.030	.096	.118
	s21	.214	.181	-.015	.103	.110	.092	.095	.092	.052	-.003	.043	.213	.253	1.000	.533	.247	.049	.022	-.037	-.025
	s22	.078	.075	-.072	.030	.067	.065	.103	-.019	.090	.023	.028	.173	.160	.533	1.000	.149	.057	.058	-.039	.020
s25	.512	.481	.364	.420	.283	.422	.368	.379	.309	.171	.244	.600	.558	.247	.149	1.000	.114	.088	.100	.127	

	s29	.055	.041	.124	.205	.136	.244	.065	.125	.111	.132	.069	.064	.057	.049	.057	.114	1.000	.480	.432	.398
	s30	.078	.037	.027	.204	.115	.197	.027	.103	.037	.127	.088	.115	.030	.022	.058	.088	.480	1.000	.381	.352
	s31	.044	.041	.073	.156	.107	.217	.090	.102	.090	.150	.101	.126	.096	-.037	-.039	.100	.432	.381	1.000	.629
	s32	.065	.100	.147	.242	.163	.346	.174	.147	.149	.103	.100	.168	.118	-.025	.020	.127	.398	.352	.629	1.000

У Табели 407 приказане су међусобне корелације свих ставки. Оне се крећу од веома ниских до високих.

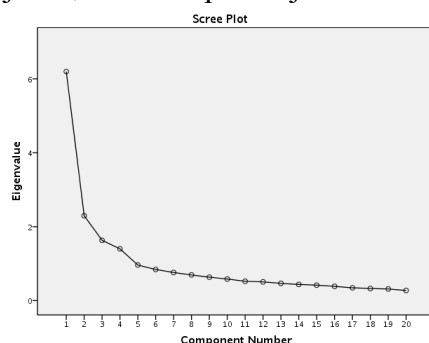
2. Издвајање фактора

Табела 408. Карактеристичне вредности фактора

ФАКТОРИ	ИЗДВАЈАЊЕ СУМЕ КВАДРИРАНИХ ЗАСИЋЕЊА		
	Укупно	Објашњени % варијансе	Кумулативни % варијансе
1	6.198	30.988	30.988
2	2.298	11.488	42.476
3	1.632	8.160	50.636
4	1.401	7.004	57.640

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

У Табели 408 види се да четири фактора објашњава укупно 57.64 % варијансе, при чему први фактор објашњава скоро 31 % варијансе, други нешто мање од 11.5 %, трећи објашњава 8.1 % варијансе, док четврти објашњава 7 % укупне варијансе.

Графикон 56. Дијаграм превоја

На дијаграму се, такође, може видети да је први фактор најизраженији, док је разлика између 3 и 4 фактора мала. Након 4 фактора види се лагани пад, односно непостојање даљих прегита, који би указивали на евентуално издвајање још неког фактора.

Табела 409. Неротиране факторске тежине

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ			
	1	2	3	4
s18	.747			
s6	.739			
s1	.730			
s2	.726			
s20	.714			
s9	.699			
s4	.695			
s25	.690		.324	
s7	.634			
s3	.588			
s5	.572			
s10	.522			.354
s31		.742		
s32	.334	.697		
s29		.676		
s30		.642		
s22			.728	.385
s21			.725	
s15	.359		-.340	.660
s16	.473		-.340	.595

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

У Табели 409 приказане су неротиране факторске тежине свих ставки за четири издвојена фактора. Све ставке имају адекватно високе факторске тежине, односно у великој мери засићују одговарајуће факторе. Види се да први фактор засићује највећи број ставки 15, трећи фактор засићује 5 ставки, док преостала 2 фактора засићују по 4 ставке. То иде у прилог постојању 4 фактора, који се јасно издвајају.

3. Ротација и тумачење фактора

Табела 410. Међусобна корелација фактора

ФАКТОРИ	1	2	3	4
1	1.000	.172	.101	.365
2	.172	1.000	-.033	.145
3	.101	-.033	1.000	.012
4	.365	.145	.012	1.000

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У горњој табели приказане су међусобне корелације сва 4 фактора. Оне се крећу од веома мале (.012 између трећег и четвртог фактора) до умерене (.365 између првог и четвртог фактора). На основу добијених података, одлучено је да се примени *Облимин ротација*.

Табела 411. Ротирани фактори

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ			
	1	2	3	4
s2	.837			
s1	.791			
s18	.722		.446	
s20	.704		.357	
s6	.696			
s4	.679			
s25	.659		.231	
s3	.647			
s7	.611			
s5	.553			
s9	.542			.372
s31		.785		
s32		.762		
s29		.748		
s30		.713		
s22			.850	
s21			.825	
s15				.871
s16				.826
s10				.542

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У Табели 411 приказане су добијене вредности за ротиране факторе. Види се да први фактор опет засићује највећи број ставки 11, други 4, трећи 5, и четврти 4. Све ставке солидно засићују факторе.

Табела 412. Корелације између варијабли и фактора

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ			
	1	2	3	4
s2	.790			
s1	.775			
s18	.756		.498	.308
s20	.731		.476	.301
s6	.729	.387		
s4	.698	.320		
s25	.695		.228	
s9	.662			.564
s7	.643			.326
s3	.626			
s5	.574			
s31		.789		

s32		.779		
s29		.747		
s30		.706		
s22			.845	
s21			.838	
s16	.324			.833
s15				.827
s10	.432			.625

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти
Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У Табели 412 представљене су корелације између свих променљивих и фактора.

Из претходних табела, које представљају резултате *Облимин* ротације види се да први фактор који је, по Левиновој теорији, назван **ПОМИРЕЊЕ СУПРОТНОСТИ МЛАД-СТАР** највише засићују ставке s2 *Све више осећам да сам успео да помирим у себи младост и искуство зрелог доба* и s1 *Задовољан сам собом у овим годинама*. Следе ставке s18 *Осећам да сам пронашао баланс између својих жртава и оставрених циљева* и s20 *Када сада погледам свој живот, задовољан сам односом својих животних победа и пораза*, које су по теорији сврстане у трећи фактор. Један од могућих разлога за велику засићеност првог фактора и наведеним ставкама лежи у сличној формулацији ставки за ова два фактора. Други потенцијални разлог лежи у сличности самих унутрашњих промена које се одвијају у смислу успостављања нове равнотеже између младости и старости и животних губитака и добитака. Остале ставке које улазе у овај фактор су: s3 *Не бих желео да се вратим у неки ранији период свог живота*, s4 *Увиђам да су многи моји идоли из младости изгубили значај*, s5 *Оно чиме сам био фасциниран у младости сада ме чини равнодушним*, s6 *Примећујем да ми некадашња интересовања бледе* и s7 *Не смета ми што у овим годинама не могу да урадим све оно што сам могао раније*.

Други фактор који се издвојио носи назив **ПОМИРЕЊЕ СУПРОТНОСТИ ПРИБЛИЖАВАЊЕ-ОДВАЈАЊЕ**. Засићују га ставке: s 31 *Теже успостављам нове контакте*, s 32 *Теже се одлучујем да учествујем у друштвеним окупљањима*, s 29 *Са све мањим бројем особа могу да пронађем заједнички језик* и s 30 *Примећујем да ме многе, некад мени блиске особе, нервирају*.

Трећи издвојени фактор је **ПОМИРЕЊЕ СУПРОТНОСТИ ДОБИТАК-ГУБИТАК**. Највише га засићују ставке 22 *Желим да направим или створим нешто што ће користити будућим генерацијама* и 21 *Осећам потребу да друге научим нечему корисном*. Као што је већ речено, њему су прикључене и ставке 25 *Чини ми се да су моји животни губици у равнотежи са добицима*, 18 *Осећам да сам пронашао баланс између својих жртава и оставрених циљева* и 20 *Када сада погледам свој живот, задовољан сам односом својих животних победа и пораза*.

Последњи фактор који се је издвојио, у складу са Левиновом теоријом назван је **ПОМИРЕЊЕ СУПРОТНОСТИ МАСКУЛИНОСТ-ФЕМИНИНОСТ**. Засићују га ставке 15 *Допуштам себи да се на тренутке понашам и размишљам као особа супротног пола*, 16 *Више ми нису толико упечатљиве разлике између полова*, 10 *Све више личим на свог партнера* и 9 *Осећам да сам успео да помирим мушку и женску улогу у себи*.

На овај начин одређени фактори, у складу са Левинсоном теоријом имају задовољавајуће и остале метријске карактеристике, што се могло видети у претходном одељку. Из наредне табеле види се да се све задржане ставке добро уклапају у коначну верзију инструмента.

Табела 413. *Заједнички варијабилитет ставки*

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ЗАСИЋЕЊЕ
s1	.599
s2	.633

s3	.454
s4	.550
s5	.362
s6	.620
s7	.426
s10	.429
s9	.566
s15	.634
s16	.661
s18	.611
s20	.578
s21	.652
s22	.587
s25	.549
s24	.221
s26	.399
s27	.326
s28	.255
s29	.548
s30	.497
s31	.559
s32	.570

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Закључак: 20 ставки које су детаљним анализама одабране да остану у коначној верзији овог дела инструмента подвргнуто је анализи главних компоненти. Пре спровођења самог поступка факторске анализе проверена је подобност података за њену примену. Показано је да су сви предуслови задовољени. Откривено је постојање четири компоненте или фактора, који објашњавају укупно 57.64 % варијансе. Такав резултат потврђен је и дијаграмом превоја, на коме се може уочити тачка лома иза 4. фактора, након чега следи лагани пад у вредностима. Првим фактором објашњено је нешто мање од 30.98 % варијансе, другим фактором 11.48 %, трећим 8.16 %, док четврти фактор објашњава нешто преко 7 % варијансе.

Добијена факторска структура у складу је са моделом и теоријом Данијела Левинсона, по којој се током средњих година у унутрашњем свету појединца одвијају велике и крупне промене и успоставља нова равнотежа између одређених парова супротности, које су раније у животу биле наглашене: млад-стар, приближавања-одвајања, добитак-губитак и маскулиност-фемининост.

Факторска анализа Инвентара полних улога – BSRI

1. Оцена прикладности података за примену факторске анализе

Резултати Бартлетовог теста сферичности и Кајзер-Мејер-Олкиновог показатеља иду у прилог оправданости примене факторске анализе на Инвентару полних улога на испитиваном узорку (Табела 414).

Табела 414. КМО показатељ и Бартлетов тест сферичности

КМО		.910
БАРТЛЕТОВ ТЕСТ СФЕРИЧНОСТИ	<i>Approx. χ^2</i>	14975.559
	<i>df</i>	1770
	<i>Sig.</i>	.000

Међутим табела матрица корелација са међусобним корелацијама свих ставки које чине инструмент, а која због обимности није приказана, показује да има веома мало оних чије вредности премашују 0.3. Највећи број је оних које су изразито мале.

2. Издвајање фактора

Како се ради о инструменту који се веома често примењује и који по оригиналном кључу има 3 главне субскеале: маскулиност, фемининост и неутралне одговоре, тестирана је претпоставка аутора о постојању 3 главна фактора. Резултати показују да 3 изолована фактора објашњавају укупно 37.36 % варијансе. Први фактор

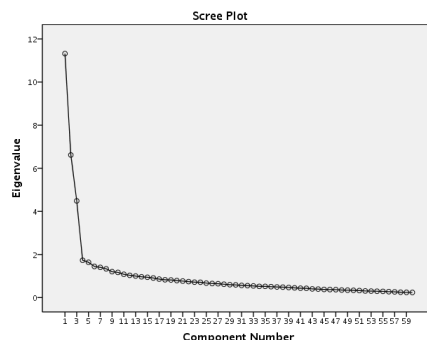
објашњава најваћи проценат (18.86 %). Следи други фактор са објашњеним 11.02 % варијансе и трећи фактор који објашњава свега 7.47 % варијансе (Табела 415).

Табела 415. Карактеристичне вредности фактора

ФАКТОРИ	ИЗДВАЈАЊЕ СУМЕ КВАДРИРАНИХ ЗАСИЋЕЊА		
	Укупно	Објашњени % варијансе	Кумулативни % варијансе
1	11.319	18.864	18.864
2	6.616	11.027	29.892
3	4.486	7.476	37.368

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Постојање 3 главна фактора, који се издвајају од свих других, може се видети и на дијаграму превоја, који је приказан испод.

Графикон 57. Дијаграм превоја

У Табели 416 приказане су све ставке и њихова засићења изолованих фактора. Због широке примене самог инструмента, није улажено детаљно у разматрање сваког изолованог фактора и одлуке аутора о сврставању ставки у сваки од њих. Први изоловани фактор чине у највећем броју **НЕУТРАЛНЕ СТАВКЕ**. Други изоловани фактор чини највећи број ставки које улазе у субскалу **МАСКУЛИНОСТ**, док је трећи фактор **ФЕМИНИНОСТ**.

Табела 416. Неротиране факторске тежине

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ		
	1	2	3
BSR33	.725		
BSR45	.711		
BSR41	.706		
BSR29	.689		
BSR21	.667		
BSR39	.650		
BSR42	.638		
BSR23	.605		
BSR26	.596		
BSR27	.594		
BSR3	.594		
BSR51	.591		
BSR44	.589		
BSR43	.588		-.369
BSR15	.583		
BSR17	.574	-.313	
BSR9	.566		
BSR56	.563		
BSR59	.546		
BSR4	.541		-.311
BSR32	.534		
BSR60	.522		
BSR5	.507		
BSR35	.503		
BSR16	.498		-.398
BSR13	.458		-.339
BSR38	.457		.327
BSR11	.449		

Табела 417. Заједнички варијабилитет ставки

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ЗАСИЋЕЊЕ
BSR1	.212
BSR2	.438
BSR3	.369
BSR4	.390
BSR5	.269
BSR6	.276
BSR7	.180
BSR8	.393
BSR9	.349
BSR10	.292
BSR11	.274
BSR12	.412
BSR13	.365
BSR14	.204
BSR15	.380
BSR16	.433
BSR17	.427
BSR18	.454
BSR19	.286
BSR20	.293
BSR21	.460
BSR22	.246
BSR23	.477
BSR24	.379
BSR25	.401
BSR26	.425
BSR27	.354
BSR28	.336

BSR57	.443		
BSR58	.427	.331	
BSR22	.417		
BSR19	.395		
BSR1	.347		-.301
BSR46		.689	
BSR37		.635	
BSR36		.631	
BSR18		.610	
BSR54		.599	.383
BSR49		.589	
BSR55		.584	
BSR24		.562	
BSR48		.560	.352
BSR12		.559	
BSR30		.505	
BSR10		.463	
BSR25	.334	.451	
BSR52		.423	
BSR28	.331	.414	
BSR31		.408	
BSR6		.391	.340
BSR34		.382	
BSR14		.323	
BSR47			.640
BSR8			.622
BSR50		.387	.563
BSR2	.403		.497
BSR20			.475
BSR40		.344	-.470
BSR53			.339
BSR7			

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

BSR29	.553
BSR30	.336
BSR31	.216
BSR32	.378
BSR33	.549
BSR34	.169
BSR35	.305
BSR36	.440
BSR37	.470
BSR38	.344
BSR39	.440
BSR40	.356
BSR41	.531
BSR42	.435
BSR43	.497
BSR44	.403
BSR45	.541
BSR46	.491
BSR47	.468
BSR48	.456
BSR49	.398
BSR50	.467
BSR51	.372
BSR52	.233
BSR53	.186
BSR54	.521
BSR55	.409
BSR56	.411
BSR57	.238
BSR58	.322
BSR59	.417
BSR60	.295

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

У Табели 417 приказане су вредности које говоре колико се добро ставке уклапају у структуру инструмента. Види се да се поједине ставке, тачније четвртина укупног броја не уклапа најбоље у структуру теста (1, 5, 6, 7*, 10, 11, 14, 19, 20, 22, 31, 34*, 52, 53*, 60), при чему су звездицом означене нарочито проблематичне ставке.

У SPSS програму није било могуће спровести поступак ротације фактора, па у даљем тексту она није приказана, као ни детаљно тумачење сваког од фактора.

Закључак: Пре спровођења поступка факторске анализе тестирана је подобност података за њену примену. И мада су вредности Бартлетовог теста сферичности и Кајзер-Мејер-Олкиновог показатеља на одговарајућем нивоу, међусобне корелације свих ставки су углавном веома мале, што може да говори да поступак факторске анализе потенцијално није оправдан. Поступком главних компоненти проверена је факторска структура Инвентара полних улога, који се састоји од 60 ставки. Према уобичајеној примени инструмента, издвојена су 3 фактора, којима је објашњено укупно 37.36 % варијансе. Без детаљне анализе и тумачења фактора, због широке примене овог инструмента, показало се да први издвојени фактор **НЕУТРАЛНЕ СТАВКЕ**, објашњава 18.86 % варијансе, други фактор кога чини највећи број ставки из субскеале **МАСКУЛИНОСТ** објашњава 11.02 % укупне варијансе, док последњи изоловани фактор, кога чини највећи број ставки које спадају у субскалу **ФЕМИНИНОСТ** објашњава 7.47 % укупне варијансе. У даљој процедури обраде података, коришћена је оригинална структура овог инструмента коју су предложили аутори, са 3 издвојена фактора, односно 3 субскеале. Резултати на варијабли андрогиност добијају се када се од укупне вредности варијабле фемининоста одузме укупна вредност маскулинности.

Због широке примене наведеног инструмента, у даљој процедури обраде података задржан је целокупни инвентар без икаквих промена.

Факторска анализа Адаптиране Loyola скала генеративности – ALGS

1. Оцена прикладности података за примену факторске анализе

Из Табеле 418 види се да вредности Бартлетовог теста сферичности и Кајзер-Мејер-Олкиновог показатеља дозвољавају примену факторске анализе на прикупљеним подацима.

Табела 418. КМО показатељ и Бартлетов тест сферичности

КМО		.931
БАРТЛЕТОВ ТЕСТ СФЕРИЧНОСТИ	Approx. χ^2	3208.336
	df	66
	Sig.	.000

Међусобне корелације свих ставки приказане су у табели испод. Види се да је већина средњег до јаког интензитета.

Табела 419. Матрица корелација

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ALG1	ALG2	ALG3	ALG4	ALG5	ALG6	ALG7	ALG8	ALG9	ALG10	ALG11	ALG12	
КОРЕЛАЦИЈА	ALG1	1.000	.439	.454	.338	.222	.344	.410	.337	.357	.324	.351	.343
	ALG2	.439	1.000	.470	.429	.489	.403	.458	.455	.460	.281	.436	.453
	ALG3	.454	.470	1.000	.502	.382	.521	.529	.458	.523	.463	.500	.490
	ALG4	.338	.429	.502	1.000	.364	.359	.404	.395	.416	.332	.468	.346
	ALG5	.222	.489	.382	.364	1.000	.463	.411	.354	.399	.266	.380	.589
	ALG6	.344	.403	.521	.359	.463	1.000	.536	.499	.521	.472	.450	.559
	ALG7	.410	.458	.529	.404	.411	.536	1.000	.547	.555	.440	.469	.556
	ALG8	.337	.455	.458	.395	.354	.499	.547	1.000	.599	.392	.494	.542
	ALG9	.357	.460	.523	.416	.399	.521	.555	.599	1.000	.467	.530	.569
	ALG10	.324	.281	.463	.332	.266	.472	.440	.392	.467	1.000	.476	.504
	ALG11	.351	.436	.500	.468	.380	.450	.469	.494	.530	.476	1.000	.560
	ALG12	.343	.453	.490	.346	.589	.559	.556	.542	.569	.504	.560	1.000

С обзиром да су сви предуслови за примену факторске анализе задовољени, приступљено је издвајању фактора. Аутори теста, који има широку употребу, указују да постоји само једна субскала, односно да се издваја 1 фактор. На основу тога проверено је колики проценат варијансе објашњава тај изоловани фактор.

2. Издвајање фактора

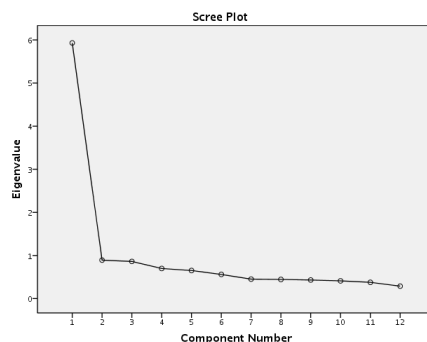
У наредној табели, види се да 1 изоловани фактор објашњава укупно 49.41 % варијансе.

Табела 420. Карактеристичне вредности фактора

ФАКТОРИ	ИЗДВАЈАЊЕ СУМЕ КВАДРИРАНИХ ЗАСИЋЕЊА		
	Укупно	Објашњени % варијансе	Кумулативни % варијансе
1	5.930	49.415	49.415

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Постојање једног фактора уочљиво је и на графикону превоја, који је приказан испод. Јасно се види издвајање само 1 фактора, након чега следи лагани пад вредности, без постојања наглашених тачки превоја, које би указивале на евентуално постојање још неких фактора.

Графикон 58. Дијаграм превоја

Из Табеле 421 може се видети да је засићење изолованог фактора свим ставкама, које чине овај инструмент, јако.

Табела 421. *Неротиране факторске тежине*

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОР
	I
ALG12	.782
ALG9	.769
ALG7	.757
ALG3	.750
ALG6	.734
ALG11	.730
ALG8	.729
ALG2	.681
ALG10	.642
ALG5	.629
ALG4	.627
ALG1	.569

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Табела 422. *Заједнички варијабилитет ставки*

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ЗАСИЋЕЊЕ
	ALG1
ALG2	.464
ALG3	.562
ALG4	.394
ALG5	.395
ALG6	.538
ALG7	.573
ALG8	.531
ALG9	.591
ALG10	.412
ALG11	.533
ALG12	.611

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Такође, може се рећи да се све ставке добро уклапају у структуру тестираног инструмента (Табела 422).

Закључак: Методом главних компоненти тестирана је структура Адаптиране Лојола скале генеративности, која се састоји од 12 ставки. Аутори наведеног инструмента истичу постојање 1 фактора. Факторска анализа података показује да 1 издвојени фактор објашњава укупно нешто мање од 50 % укупне варијансе, тачније 49.41 %. Све ставке у одговарајућој мери засићују издвојени фактор и добро се уклапају у структуру датог инструмента.

Факторска анализа Адаптиране скале префериране самоће – ASP

1. *Оцена прикладности података за примену факторске анализе*

Основни предуслови за спровођење поступка факторске анализе су задовољени (Табела 423).

Табела 423. *КМО показатељ и Бартлетов тест сферичности*

КМО		.752
БАРТЛЕТОВ ТЕСТ СФЕРИЧНОСТИ	Approx. χ^2	1547.013
	df	21
	Sig.	.000

Међусобне корелације свих варијабли (ставки инструмента) приказе су у Табели 424. Може се видети да се оне крећу од веома малих до високих.

Табела 424. *Матрица корелација*

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ASP1	ASP2	ASP3	ASP4	ASP5	asp.rekod.6	asp.rekod.7	
КОРЕЛАЦИЈА	ASP1	1.000	.586	.503	.482	.320	.131	.106
	ASP2	.586	1.000	.704	.454	.382	.209	.246
	ASP3	.503	.704	1.000	.602	.465	.261	.270
	ASP4	.482	.454	.602	1.000	.478	.152	.127
	ASP5	.320	.382	.465	.478	1.000	.065	.029
	asp.rekod.6	.131	.209	.261	.152	.065	1.000	.623
	asp.rekod.7	.106	.246	.270	.127	.029	.623	1.000

2. *Издвајање фактора*

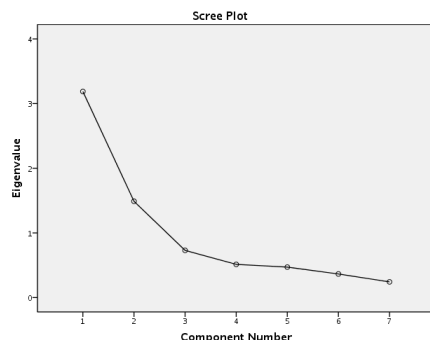
Издвајањем 1 фактора, по предлогу аутора теста, објашњено је укупно 45.52 % варијансе (Табела 425).

Табела 425. *Карактеристичне вредности фактора*

ФАКТОРИ	ИЗДВАЈАЊЕ СУМЕ КВАДРИРАНИХ ЗАСИЋЕЊА		
	Укупно	Објашњени % варијансе	Кумулативни % варијансе
I	3.187	45.529	45.529

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

На дијаграму превоја показује се могућност евентуалног постојања 3 фактора, али како се ради о инструменту, који се често употребљава и за који је уврешено да постоји 1 субскала, одлучено је да се наведена структура инструмента коју су предложили аутори испоштује и не мења. Један фактор се заиста највише издваја у односу на све друге.

Графикон 59. Дијаграм превоја

Све ставке укључене у инструмент у одговарајућој мери засићују изоловани фактор (Табела 426). Засићење последњим двама ставкама је знатно ниже у односу на остале, али је и оно на задовољавајуће високом нивоу.

Табела 426. Неротиране факторске тежине

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОР 1
ASP3	.862
ASP2	.816
ASP4	.750
ASP1	.716
ASP5	.612
asp.rekod.6	.409
asp.rekod.7	.401

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

У наредној табели представљене су вредности које показују колико добро се свака од ставки уклапа у структуру инструмента. Може се видети да се ставке 6 и 7 веома слабо уклапају у инструмент на испитиваном узорку (вредности мање од 0.3) и да би их можда требало искључити из даље анализе. Међутим, како се ради о инструменту који је дуго у употреби, одлучено је да се све ставке користе у даљим анализама. Наведени исказ оправдавају и остале задовољавајуће метријске карактеристике овог инструмента (поузданост и дискриминативност ставки).

Табела 427. Заједнички варијабилитет ставки

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ЗАСИЋЕЊЕ
ASP1	.512
ASP2	.666
ASP3	.744
ASP4	.563
ASP5	.374
asp.rekod.6	.167
asp.rekod.7	.161

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Закључак: Седам ставки које чине Адаптирану скалу префериране самоће, подвргнуто је анализи главних компонената. Пре спровођења поступка факторске анализе показано је да су сви потребни предуслови испуњени. Иако дијаграм превоја не показује баш једнозначне резултате, одлучено је да се испоштује препорука аутора о постојању само 1 фактора, којим је, на актуелном узорку, објашњено 45.52 % укупне варијансе. Последње две ставке најслабије се уклапају у структуру инструмента, али

како је већ речено, одлучено је да се не уносе било какве промене, које би утицале на трансформацију ауторске верзије инструмента.

Факторска анализа Упитника о смислу живота – MLO

1. Оцена прикладности података за примену факторске анализе

Из Табеле 428 види се да су вредности КМО показатеља и Бартлетовог теста сферичности одговарајуће, што оправдава примену поступка факторске анализе.

Табела 428. КМО показатељ и Бартлетов тест сферичности

КМО		.814
БАРТЛЕТОВ ТЕСТ	Approx. χ^2	2525.252
	df	45
	Sig.	.000

У наредној табели приказана је матрица корелација. Види се да се међусобне корелације између варијабли које улазе у склоп испитиваног инструмента крећу од веома ниских до високих. Има доста корелација чија вредност прелази 0.3.

Табела 429. Матрица корелација

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	MLQ1	MLQ2	MLQ3	MLQ4	MLQ5	MLQ6	MLQ7	MLQ8	MLQ10	rekod.MLQ,9	
КОРЕЛАЦИЈА	MLQ1	1.000	-.073	.172	.630	.353	.596	.082	-.073	-.211	.437
	MLQ2	-.073	1.000	.477	-.083	-.045	-.059	.529	.625	.535	-.258
	MLQ3	.172	.477	1.000	.239	.131	.215	.533	.433	.316	.025
	MLQ4	.630	-.083	.239	1.000	.378	.670	.140	.007	-.179	.446
	MLQ5	.353	-.045	.131	.378	1.000	.392	.107	.015	-.071	.267
	MLQ6	.596	-.059	.215	.670	.392	1.000	.194	-.017	-.157	.383
	MLQ7	.082	.529	.533	.140	.107	.194	1.000	.634	.384	-.063
	MLQ8	-.073	.625	.433	.007	.015	-.017	.634	1.000	.670	-.255
	MLQ10	-.211	.535	.316	-.179	-.071	-.157	.384	.670	1.000	-.446
	rekod.MLQ,9	.437	-.258	.025	.446	.267	.383	-.063	-.255	-.446	1.000

2. Издавање фактора

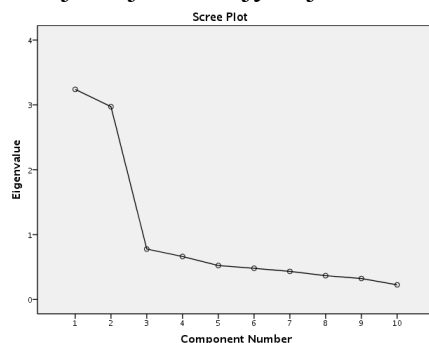
Из Табеле 430 може се видети да се на основу Кајзеровог критеријума могу јасно издвојити 2 фактора, који укупно објашњавају 62.11 % варијансе. При томе, први фактор објашњава нешто већи проценат варијансе 32.39 %, док други фактор објашњава 29.72 % варијансе.

Табела 430. Карактеристичне вредности фактора

ФАКТОРИ	ИЗДАВАЊЕ СУМЕ КВАДРИРАНИХ ЗАСИЋЕЊА		
	Укупно	Објашњени % варијансе	Кумулативни % варијансе
1	3.239	32.390	32.390
2	2.972	29.721	62.111

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

На дијаграму превоја, уочљив је јасан лом иза 2. фактора, да би након њега, од 3. фактора, па надаље лагано опадале вредности. Ово такође иде у прилог оптималном решењу од укупно 2 фактора, који објашњавају највећи део варијансе.

Графикон 60. Дијаграм превоја

У Табели 431 приказане су неротиране факторске тежине свих ставки за оба екстрахована фактора, добијене методом главних компоненти. Може се видети да све ставке имају одговарајуће факторске тежине за оба фактора, што такође иде у прилог исправности решења са постојањем 2 јасно издвојена фактора.

Табела 431. *Неротиране факторске тежине*

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
<i>MLQ10</i>	.793	
<i>MLQ8</i>	.761	.424
<i>MLQ2</i>	.736	.352
<i>rekod.MLQ.9</i>	-.620	.372
<i>MLQ4</i>	-.433	.729
<i>MLQ6</i>	-.403	.722
<i>MLQ1</i>	-.467	.659
<i>MLQ3</i>	.402	.629
<i>MLQ7</i>	.546	.597
<i>MLQ5</i>		.515

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

3. Ротација и тумачење фактора

У наредној табели приказана је међусобна корелација између екстраховних фактора. Види се да је корелација веома мала, што може значити да ови фактори нису узајмно зависни. У даљој процедури коришћена је Облимин ротација, која је једнако поуздана и за факторе који су јаче међусобно корелирани.

Табела 432. *Међусобна корелација фактора*

ФАКТОРИ	1	2
1	1.000	-.023
2	-.023	1.000

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

Облимин ротацијом добијене су две табеле у којима су приказане факторске тежине коришћених варијабли.

У првој, Табели 433, приказане су факторске тежине свих променљивих. Добијена је релативно једноставна структура, у којој се јасно види које ставке засићују који фактор. Ставке 3 и 10 засићују оба фактора, али се види да је њихов удео у објашњењу првог фактора већи. Главне факторске тежине првом фактору дају ставке 8, 2, 7, 10 и 3, док други фактор најбоље одређују ставке 4, 6, 1, рекодирана ставка 9 и ставка 5. Ако се погледа формулација сваки постаје сасвим јасно да је добијено адекватно решење за оба изолована фактора, које се подудара са решењем и истраживањима аутора овог инструмента Мајкла Стејдера и његових сарадника. Први фактор Стејдер и сарадници назвали су **ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ ЖИВОТА** и њега чине ставке: 8. *Трагам за сврхом или мисијом свог живота*, 2. *Тражим нешто што би мом животу дало смисао*, 7. *Увек трагам за нечим што би учинило да осетим да ми је живот значајан*, 10. *Трагам за смислом свог живота* и 3. *Увек се трудим да нађем сврху свог живота*. Други фактор је **ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА ЖИВОТА**. Чине га ставке: 4. *Имам осећај да мој живот има јасну сврху*, 6. *Открио сам сврху живота којом сам задовољан*, 1. *Разумем смисао свог живота*, рекодирана ставка 9. *Мој живот нема јасну сврху* и ставка 5. *Имам јасну идеју о томе шта чини мој живот смисленим*.

Табела 433. *Ротирани фактори*

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
<i>MLQ8</i>	.867	
<i>MLQ2</i>	.806	
<i>MLQ7</i>	.789	
<i>MLQ10</i>	.743	-.304

<i>MLQ3</i>	.689	.303
<i>MLQ4</i>		.847
<i>MLQ6</i>		.825
<i>MLQ1</i>		.808
<i>rekod.MLQ.9</i>		.652
<i>MLQ5</i>		.582

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти
Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У Табели 434, која представља други део резултата који се добија применом Облимин ротације, могу се видети корелације између свих променљивих и фактора.

Табела 434. *Корелације између варијабли и фактора*

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
<i>MLQ8</i>	.869	
<i>MLQ2</i>	.808	
<i>MLQ7</i>	.785	
<i>MLQ10</i>	.750	-.321
<i>MLQ3</i>	.682	
<i>MLQ4</i>		.846
<i>MLQ6</i>		.823
<i>MLQ1</i>		.808
<i>rekod.MLQ.9</i>	-.312	.659
<i>MLQ5</i>		.581

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти
Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У последњој Табели 435, приказане су вредности које представљају заједничким факторима објашњен део варијансе за сваку променљиву. Види се да се све ставке добро уклапају у инструмент. Једино ставка 5 у нешто мањој мери од осталих засићује одговарајући фактор, али је и њена вредност на задовољавајућем нивоу, тако да је није потребно уклонити из инструмента.

Табела 435. *Заједнички варијабилитет ставки*

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ЗАСИЋЕЊЕ
<i>MLQ1</i>	.652
<i>MLQ2</i>	.666
<i>MLQ3</i>	.557
<i>MLQ4</i>	.719
<i>MLQ5</i>	.342
<i>MLQ6</i>	.683
<i>MLQ7</i>	.655
<i>MLQ8</i>	.759
<i>MLQ10</i>	.655
<i>rekod.MLQ.9</i>	.523

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Закључак: Факторском анализом тестирана је структура инструмента Упитник о смислу живота Мајкла Стејцера и групе аутора. Методом главних компоненти потврђено је постојање два независна фактора, који су у својим истраживањима изоловали аутори. Ови фактори објашњавају укупно 62.11 % варијансе, при чему први фактор **ПОТРАГА ЗА СМИСЛОМ ЖИВОТА** објашњава 32.39 % варијансе, док други изоловани фактор **ПОСТОЈАЊЕ СМИСЛА ЖИВОТА** објашњава 29.72 % укупне варијансе. Облимин ротацијом добијено је релативно једноставно решење о томе која ставка засићује који од наведених фактора. Наведено решење у потпуности се поклапа са решењима аутора. Пре спровођења факторске анализе, на одговарајући начин, била је проверена подобност података за овај поступак.

Факторска анализа Модификоване скале о квалитету улога – MSK

1. Оцена прикладности података за примену факторске анализе

У следећој табели приказане су вредности Кајзер-Мејер-Олкиновог показатеља и Бартлетовог теста сферичности. Обе вредности задовољавају услове за примену факторске анализе.

Табела 436. КМО показатељ и Бартлетов тест сферичности

КМО		.669
БАРТЛЕТОВ ТЕСТ СФЕРИЧНОСТИ	Approx. χ^2	2603.004
	df	66
	Sig.	.000

У наредној табели представљене су међусобне корелације свих варијабли укључених у процедуру факторске анализе. Њихове вредности се крећу од малих до умерено великих.

Табела 437. Матрица корелација

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	MSK1	MSK2	MSK3	MSK4	MSK5	MSK6	MSK7	MSK8	MSK9	MSK10	MSK11	MSK12	
КОРЕЛАЦИЈА	MSK1	1.000	.354	.452	.315	.213	.273	.408	.158	.245	.093	.158	-.040
	MSK2	.354	1.000	.552	.147	.400	.242	.102	.504	.298	-.069	.249	-.065
	MSK3	.452	.552	1.000	.221	.286	.147	.259	.365	.545	.146	.245	.049
	MSK4	.315	.147	.221	1.000	.081	.289	.018	-.119	.089	.422	-.043	.029
	MSK5	.213	.400	.286	.081	1.000	.283	.122	.364	.239	-.022	.508	.049
	MSK6	.273	.242	.147	.289	.283	1.000	-.069	.010	-.013	-.026	.024	.126
	MSK7	.408	.102	.259	.018	.122	-.069	1.000	.382	.515	.270	.287	.361
	MSK8	.158	.504	.365	-.119	.364	.010	.382	1.000	.656	.014	.445	.157
	MSK9	.245	.298	.545	.089	.239	-.013	.515	.656	1.000	.330	.369	.331
	MSK10	.093	-.069	.146	.422	-.022	-.026	.270	.014	.330	1.000	.048	.442
	MSK11	.158	.249	.245	-.043	.508	.024	.287	.445	.369	.048	1.000	.175
	MSK12	-.040	-.065	.049	.029	.049	.126	.361	.157	.331	.442	.175	1.000

2. Издвајање фактора

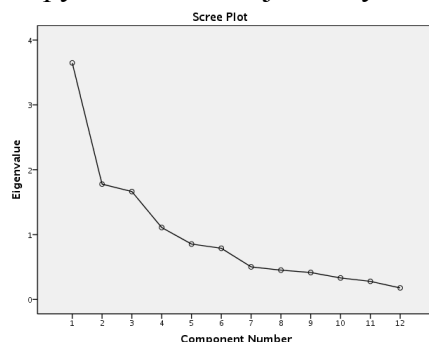
У Табели 438 може се видети да су поступком факторске анализе издвојена 2 фактора, која објашњавају укупно 45.21 % варијансе. Први фактор (30.39 %) објашњава дупло већи део варијансе од другог (14.81 %).

Табела 438. Карактеристичне вредности фактора

ФАКТОРИ	ИЗДВАЈАЊЕ СУМЕ КВАДРИРАНИХ ЗАСИЋЕЊА		
	Укупно	Објашњени % варијансе	Кумулативни % варијансе
1	3.647	30.394	30.394
2	1.778	14.819	45.213

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Дијаграм превоја приказан је испод. Може се видети да прва два фактора објашњавају највећи део варијансе. На дијаграму су уочљиве још неке тачке лома, које би могле ући у разматрање (између 2. и 3. фактора, 3. и 4. фактора и 6. и 7. фактора), али како је даље показано решење од 2 фактора показало се адекватним, као и остале метријске карактеристике инструмента и издвојених субскала.

Графикон б1. Дијаграм превоја

Табела 439. Неротиране факторске тежине

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
MSK1	.552	-.171

<i>MSK2</i>	.629	-.504
<i>MSK3</i>	.713	-.172
<i>MSK4</i>	.244	.095
<i>MSK5</i>	.562	-.383
<i>MSK6</i>	.242	-.316
<i>MSK7</i>	.593	.430
<i>MSK8</i>	.716	-.082
<i>MSK9</i>	.778	.289
<i>MSK10</i>	.300	.704
<i>MSK11</i>	.584	-.074
<i>MSK12</i>	.323	.658

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

У Табели 439 приказане су неротиране факторске тежине свих ставки укључених у инструмент, које се крећу од веома малих до веома високих. Методом анализе главних компоненти изолована су два фактора.

3. Ротација и тумачење фактора

У наредној табели приказана је међусобна корелација 2 фактора. Како је она мала може се претпоставити да изоловани фактори нису међусобно јако зависни.

Табела 440. Међусобна корелација фактора

ФАКТОРИ	1	2
1	1.000	.187
2	.187	1.000

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У Табели 441 приказане су факторске тежине свих варијабли. Добијена је релативно једноставна структура. Може се видети да све варијабле у задовољавајућој мери засићују одговарајуће факторе. Варијабла МСК6 има најмању факторску тежину за 1. фактор, али је и она на задовољавајућем нивоу, док варијабле МСК 8, МСК9, МСК 11, засићују оба фактора, с тим што у већој мери засићују други фактор. На основу прегледа ставки види се да се први фактор може дефинисати као **ЗАДОВОЉСТВО ПРЕУЗЕТИМ УЛОГАМА**, док се други фактор може одредити као **СТРЕС (ОСЕЋАЈ НАПОРА) ЗБОГ ПРЕУЗЕТИХ УЛОГА**. У први фактор улазе ставке МСК 2 *Задовољан сам улогом некога ко брине о својим родитељима*, МСК 5 *Задовољан сам улогом запосленог*, МСК 3 *Задовољан сам улогом некога ко брине о партнеровим родитељима*, МСК 1 *Задовољан сам улогом партнера*, МСК 4 *Задовољан сам улогом родитеља* и МСК 6 *Задовољан сам улогом домаћина своје куће*. Други фактор засићују ставке МСК 8 *Напорна ми је улога некога ко брине о својим родитељима*, МСК 11 *Напорна ми је улога запосленог*, МСК 10 *Напорна ми је улога родитеља*, МСК 12 *Напорна ми је улога домаћина своје куће*, МСК 7 *Напорна ми је улога партнера*, и МСК9 *Напорна ми је улога некога ко брине о партнеровим родитељима*.

Табела 441. Ротирани фактори

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
<i>MSK2</i>	.820	
<i>MSK5</i>	.692	
<i>MSK3</i>	.688	
<i>MSK8</i>	.636	.879
<i>MSK1</i>	.555	
<i>MSK11</i>	.523	.799
<i>MSK6</i>	.389	
<i>MSK10</i>		.778
<i>MSK12</i>		.746
<i>MSK7</i>		.656
<i>MSK9</i>	.463	.608
<i>MSK4</i>	.311	

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У Табели 442 дате су корелације између свих варијабли и фактора. Види се да се оне крећу од средњих до високих.

Табела 442. Корелације између варијабли и фактора

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
MSK2	.785	
MSK3	.718	
MSK8	.681	.359
MSK5	.672	
MSK1	.571	
MSK11	.559	
MSK6	.355	
MSK10		.745
MSK12		.721
MSK7	.348	.698
MSK9	.577	.695
MSK4	.211	

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У последњој табели приказане су вредности које представљају заједничким факторима објашњен део варијансе за сваку варијаблу, односно ставку у инструменту.

Табела 443. Заједнички варијабилитет ставки

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ЗАСИЋЕЊЕ
MSK1	.334
MSK2	.650
MSK3	.538
MSK4	.068
MSK5	.462
MSK6	.158
MSK7	.537
MSK8	.519
MSK9	.690
MSK10	.586
MSK11	.347
MSK12	.537

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Може се видети да ставке МСК4 и МСК6 имају најмање вредности, испод граничне (0.3), што би можда указивало на то да се оне не уклапају најбоље у први фактор са осталим ставкама.

Закључак: Поступком факторске анализе тестирано је 12 ставки скале квалитета улога. Пре спровођења саме анализе проверена је и потврђена подобност података за њену примену. Анализом главних компоненти потврђено је постојање 2 главна фактора, који објашњавају 45.21 % укупне варијансе. Први издвојени фактор означен је као **ЗАДОВОЉСТВО (ПРЕУЗЕТИМ) УЛОГАМА**. Њиме је објашњено нешто мање од 30.4 % укупне варијансе. Други изоловани фактор означен као **СТРЕСНОСТ УЛОГА** објашњава додатних 14.81 % укупне варијансе. Прегледом вредности, које говоре о делу варијансе који је објашњен заједничким факторима за сваку варијаблу, долазе у први план ставке МСК 4 и МСК 6, које можда наговештавају да нису добро уклопљене у први изоловани фактор када се узме у обзир њихов однос са осталим ставкама. Али, како се ради о инструменту, који као такав већ постоји и примењује се, никакве измене нису предузимане ради његове корекције. И остале провераване метријске карактеристике инструмента су на задовољавајућем нивоу.

Факторска анализа Скале конфликта професионалних и породичних улога – SKP

1. Оцена прикладности података за примену факторске анализе

У Табели 444 види се да су испуњени сви услови за примену факторске анализе. Кајзер-Мејер-Олкинов показатељ је веома висок и Бартлетов тест сферичности је на статистички значајном нивоу.

Табела 444. КМО показатељ и Бартлетов тест сферичности

КМО		.927
БАРТЛЕТОВ ТЕСТ СФЕРИЧНОСТИ	Approx. χ^2	3358.701
	df	45
	Sig.	.000

У наредној табели може се видети да су све корелације између променљивих веће од 0.3 – што представља граничну вредност, тако да је оправдано применити факторску анализу на таквим подацима.

Табела 445. Матрица корелација

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	SKP1	SKP2	SKP3	SKP4	SKP5	SKP6	SKP7	SKP8	SKP9	SKP10	
КОРЕЛАЦИЈА	SKP1	1.000	.762	.690	.624	.622	.461	.420	.409	.414	.403
	SKP2	.762	1.000	.836	.783	.782	.571	.524	.513	.545	.521
	SKP3	.690	.836	1.000	.707	.750	.554	.466	.489	.493	.472
	SKP4	.624	.783	.707	1.000	.735	.615	.562	.543	.584	.600
	SKP5	.622	.782	.750	.735	1.000	.596	.539	.546	.553	.535
	SKP6	.461	.571	.554	.615	.596	1.000	.809	.801	.773	.754
	SKP7	.420	.524	.466	.562	.539	.809	1.000	.840	.796	.794
	SKP8	.409	.513	.489	.543	.546	.801	.840	1.000	.850	.857
	SKP9	.414	.545	.493	.584	.553	.773	.796	.850	1.000	.888
	SKP10	.403	.521	.472	.600	.535	.754	.794	.857	.888	1.000

2. Издвајање фактора

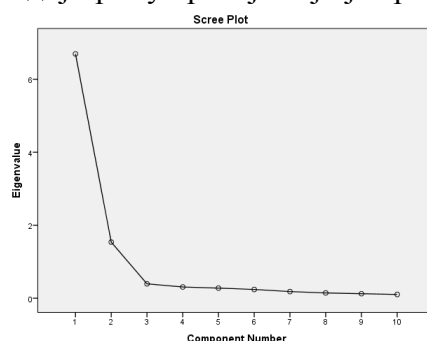
Подаци у следећој табели показују да се јасно издвајају два фактора, којима је објашњено укупно 82.3 % варијансе. Првим фактором објашњено је 66.93 % варијансе, док је другим фактором објашњено нешто више од 15.3 % варијансе.

Табела 446. Карактеристичне вредности фактора

ФАКТОРИ	ИЗДВАЈАЊЕ СУМЕ КВАДРИРАНИХ ЗАСИЋЕЊА		
	Укупно	Објашњени % варијансе	Кумулативни % варијансе
1	6.693	66.935	66.935
2	1.537	15.370	82.305

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Постојање два фактора, који се јасно издвајају од осталих, при чему је први много јачи јасно се види и на дијаграму превоја који је приказан у наставку.

Графикон 62. Дијаграм превоја

У Табели 447 приказане су неротирене факторске тежине свих ставки за издвојене факторе. Већина ставки има изузетно велике факторске тежине за први фактор. Засићења другог фактора одређеним ставкама на нешто су нижем нивоу.

Табела 447. Неротиране факторске тежине

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
SKP6	.854	
SKP9	.851	-.385

<i>SKP8</i>	.845	-.418
<i>SKP10</i>	.842	-.402
<i>SKP7</i>	.833	-.383
<i>SKP2</i>	.830	.450
<i>SKP4</i>	.823	
<i>SKP5</i>	.811	.332
<i>SKP3</i>	.783	.457
<i>SKP1</i>	.698	.486

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

У следећој табели представљени су ротирани фактори и ставке које их чине. Види се да се јасно издвајају ставке које засићују први, односно други фактор и да се оне не преклапају. Оба фактора засићује по 5 ставки. Засићеност оба фактора приказаним ставкама изузетно је велика (преко 0.7).

Табела.448. Ротирани фактори

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
<i>SKP8</i>	.964	
<i>SKP10</i>	.946	
<i>SKP9</i>	.932	
<i>SKP7</i>	.919	
<i>SKP6</i>	.805	
<i>SKP2</i>		.940
<i>SKP3</i>		.923
<i>SKP1</i>		.912
<i>SKP5</i>		.796
<i>SKP4</i>		.741

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

Корелација између два екстрахована фактора, која је приказана у наредној табели, умереног је интензитета, па се избор Облимин ротације показао као најоптималније решење.

Табела 449. Међусобна корелација фактора

ФАКТОРИ	1	2
1	1.000	.598
2	.598	1.000

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

Корелације између свих ставки и издвојених фактора приказане су у следећој табели. Оне се крећу од средњих до изузетно високих.

Табела 450. Корелације између варијабли и фактора

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
<i>SKP8</i>	.942	.540
<i>SKP9</i>	.934	.560
<i>SKP10</i>	.933	.545
<i>SKP7</i>	.917	.545
<i>SKP6</i>	.888	.620
<i>SKP2</i>	.568	.944
<i>SKP3</i>	.523	.906
<i>SKP5</i>	.600	.870
<i>SKP4</i>	.634	.855
<i>SKP1</i>	.433	.845

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У Табели 451 може се видети да се све ставке одлично уклапају у структуру инструмента, као и то да је њихов допринос објашњењу варијансе изразито велики.

Табела 451. Заједнички варијабилитет ставки

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ЗАСИЋЕЊЕ
<i>SKP1</i>	.723

<i>SKP2</i>	.891
<i>SKP3</i>	.821
<i>SKP4</i>	.755
<i>SKP5</i>	.767
<i>SKP6</i>	.801
<i>SKP7</i>	.840
<i>SKP8</i>	.889
<i>SKP9</i>	.873
<i>SKP10</i>	.872

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Закључак: Методом главних компоненти тестирано је 10 ставки Скале конфликта породичних и професионалних улога. Одговарајућим поступцима потврђена је подобност података за примену факторске анализе. Анализом главних компоненти изолована су два фактора, који објашњавају укупно 82.3 %, с тим што је првим фактором објашњен знатно већи проценат – 66.93 %, док је другим фактором објашњено 15.37 % варијансе. Да би се лакше протумачили добијени фактори спроведена је Облимин ротација, којом је откривено постојање једноставне структуре у којој су оба фактора високо засићена ставкама, а свака ставка засићују само један од фактора. Први екстраховани фактор одговара смеру **КОНФЛИКТА ПОРОДИЦА-ПОСАО**. Чине га следеће ставке: *Захтеви мог посла ометају мој породични живот, Због времена које ми посао одузима не успевам да завршим породичне обавезе, Оно што желим да радим код куће не успевам да урадим због обавеза које ми мој посао намеће, Мој посао ми ствара такав притисак да нисам у стању да испуним породичне обавезе и Да бих испунио пословне обавезе морам да мењам породичне планове и активности.* Други фактор представља **КОНФЛИКТ ПОСАО-ПОРОДИЦА**. Њега чине следећих 5 ставки: *Захтеви моје породице ометају моје активности у вези са послом, Морам да одлажем пословне обавезе због захтева моје породице, Ствари које желим да радим на послу не успевам да обавим због обавеза према својој породици, Моје породичне обавезе ометају моје пословне обавезе и Притисак због породичних онемогућава ме да испуним пословне обавезе.* Између ових фактора постоји умерено јака позитивна корелација, што упућује на то да су они узајамно зависни. Све ставке укључење у инструмент у великој мери засићују изоловане факторе.

Факторска анализа Скале позитивног преливања између посла и породице – SPP

1. Оцена прикладности података за примену факторске анализе

Резултати Бартлетовог тета сферичности и Кајзер-Мејер-Олкиновог показатеља представљени су у Табели 452. Види се да је њихова вредност на задовољавајућем нивоу што допушта примену факторске анализе.

Табела 452. КМО показатељ и Бартлетов тест сферичности

КМО		.941
БАРТЛЕТОВ	<i>Approx. χ^2</i>	4083.774
ТЕСТ	<i>df</i>	91
СФЕРИЧНОСТИ	<i>Sig.</i>	.000

У следећој табели може се видети да су све корелације варијабли које чине тестирани инструмент веће од 0.3.

Табела 453. Матрица корелација

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	SPP1	SPP2	SPP3	SPP4	SPP5	SPP6	SPP7	SPP8	SPP9	SPP10	SPP11	SPP12	SPP13	SPP14	
КОРЕЛАЦИЈА	<i>SPP1</i>	1.000	.744	.722	.726	.667	.649	.670	.539	.506	.482	.485	.411	.371	.377
	<i>SPP2</i>	.744	1.000	.698	.680	.680	.638	.672	.510	.457	.428	.402	.360	.356	.362
	<i>SPP3</i>	.722	.698	1.000	.794	.718	.645	.637	.506	.465	.504	.417	.399	.360	.355
	<i>SPP4</i>	.726	.680	.794	1.000	.770	.688	.693	.528	.484	.520	.510	.362	.345	.347
	<i>SPP5</i>	.667	.680	.718	.770	1.000	.762	.725	.519	.543	.479	.465	.407	.384	.367
	<i>SPP6</i>	.649	.638	.645	.688	.762	1.000	.775	.537	.528	.475	.470	.398	.388	.388
	<i>SPP7</i>	.670	.672	.637	.693	.725	.775	1.000	.672	.619	.573	.580	.474	.502	.525
	<i>SPP8</i>	.539	.510	.506	.528	.519	.537	.672	1.000	.736	.686	.710	.636	.638	.676

	<i>SPP9</i>	.506	.457	.465	.484	.543	.528	.619	.736	1.000	.744	.717	.633	.635	.630
	<i>SPP10</i>	.482	.428	.504	.520	.479	.475	.573	.686	.744	1.000	.707	.622	.586	.620
	<i>SPP11</i>	.485	.402	.417	.510	.465	.470	.580	.710	.717	.707	1.000	.681	.675	.666
	<i>SPP12</i>	.411	.360	.399	.362	.407	.398	.474	.636	.633	.622	.681	1.000	.791	.774
	<i>SPP13</i>	.371	.356	.360	.345	.384	.388	.502	.638	.635	.586	.675	.791	1.000	.813
	<i>SPP14</i>	.377	.362	.355	.347	.367	.388	.525	.676	.630	.620	.666	.774	.813	1.000

2. Издвајање фактора

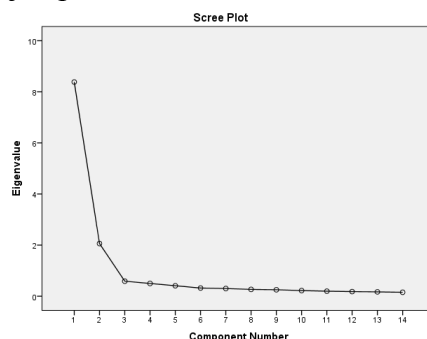
Издвајају се два фактора, којима је објашњено укупно 74.61 % варијансе. Први фактор објашњава 59.88 %, а други нешто више од 14.7 % варијансе (Табела 454).

Табела 454. Карактеристичне вредности фактора

ФАКТОРИ	ИЗДВАЈАЊЕ СУМЕ КВАДРИРАНИХ ЗАСИЋЕЊА		
	Укупно	Објашњени % варијансе	Кумулативни % варијансе
1	8.384	59.887	59.887
2	2.062	14.726	74.613

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Постојање два јасно издвојена фактора, од којих је први много јачи, уочљиво је и на дијаграму превоја, који је приказан испод.

Графикон 63. Дијаграм превоја

У следећој табели представљене су неротиране факторске тежине сваке од ставки за два изолована фактора. Види се да све варијабле, односно инструмент обухваћене ставке, имају задовољавајуће факторске тежине, које засићују изоловане факторе.

Табела 455. Неротиране факторске тежине

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
<i>SPP7</i>	.846	
<i>SPP8</i>	.823	
<i>SPP9</i>	.804	
<i>SPP5</i>	.787	-.395
<i>SPP11</i>	.783	.349
<i>SPP4</i>	.783	-.429
<i>SPP10</i>	.779	
<i>SPP6</i>	.774	-.346
<i>SPP1</i>	.773	-.370
<i>SPP3</i>	.760	-.416
<i>SPP2</i>	.738	-.411
<i>SPP12</i>	.729	.485
<i>SPP14</i>	.724	.518
<i>SPP13</i>	.719	.516

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Табела 456 у којој су приказани ротирани фактори, открива постојање идеалне структуре, у којој свака ставка у великој мери засићује само по један фактор.

Табела 456. Ротирани фактори

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
<i>SPP4</i>	.911	
<i>SPP3</i>	.884	

<i>SPP5</i>	.878	
<i>SPP2</i>	.867	
<i>SPP1</i>	.844	
<i>SPP6</i>	.820	
<i>SPP7</i>	.702	
<i>SPP14</i>		.948
<i>SPP13</i>		.943
<i>SPP12</i>		.916
<i>SPP11</i>		.799
<i>SPP9</i>		.724
<i>SPP10</i>		.704
<i>SPP8</i>		.696

*Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти
Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом*

Корелација између два изолована фактора је позитивна и умерено јаког интензитета (Табела 457).

Табела 457. *Међусобна корелација фактора*

ФАКТОРИ	1	2
1	1.000	.554
2	.554	1.000

*Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти
Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом*

У наредној табели, коју у склопу резултата даје примена Облимин ротације, представљене су корелације између свих променљивих и фактора. Види се да се оне крећу од умереног до јаког интензитета.

Табела 458. *Корелације између варијабли и фактора*

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
<i>SPP4</i>	.892	.471
<i>SPP5</i>	.880	.491
<i>SPP3</i>	.866	.457
<i>SPP1</i>	.856	.491
<i>SPP6</i>	.847	.503
<i>SPP2</i>	.844	.440
<i>SPP7</i>	.842	.642
<i>SPP14</i>	.412	.885
<i>SPP13</i>	.408	.879
<i>SPP12</i>	.431	.873
<i>SPP11</i>	.541	.854
<i>SPP9</i>	.596	.832
<i>SPP8</i>	.630	.831
<i>SPP10</i>	.576	.807

*Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти
Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом*

У следећој табели налазе се подаци које говоре да се све ставке одлично уклапају у постојећи инструмент, и да ни једну од њих не би требало уклонити из њега.

Табела 459. *Заједнички варијабилитет ставки*

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ЗАСИЋЕЊЕ
<i>SPP1</i>	.734
<i>SPP2</i>	.714
<i>SPP3</i>	.751
<i>SPP4</i>	.797
<i>SPP5</i>	.775
<i>SPP6</i>	.719
<i>SPP7</i>	.753
<i>SPP8</i>	.731
<i>SPP9</i>	.719
<i>SPP10</i>	.675
<i>SPP11</i>	.735
<i>SPP12</i>	.767
<i>SPP13</i>	.782
<i>SPP14</i>	.793

Закључак: Прелиминарним анализама утврђена је подобност 14 ставки Скале позитивног преливања између посла и породице за поступак факторске анализе. Анализом главних компонената екстрахована су 2 фактора којима је објашњено укупно 74.61 % варијансе, при чему је проценат варијансе објашњен првим фактором (59.88 %) знатно већи од оног објашњеног другим (14.72 %). Прегледом дијаграма превоја, јасно се уочава тачка лома након 2. фактора. Први екстраховани фактор назван је **ПРЕЛИВАЊЕ ПОСАО-ПОРОДИЦА**. Чине га следеће ставке: *Вештине које сам развио на послу помажу ми у породичном функционисању, Успешно обављање пословних помаже ми да успешније обављам и породичне обавезе, Понашања која захтева мој посао помажу ми у породичном животу, Обављање мојих породичних обавеза олакшиано је искуствима са радног места, Вредности које сам стекао на послу чине ме бољим чланом моје породице, У породичним ситуацијама примењујем принципе који се цене на мом послу и Вредности које сам развио кроз своја радна искуства помажу ми у испуњавању породичних обавеза.* Други фактор означен као **ПРЕЛИВАЊЕ ПОРОДИЦА-ПОСАО** чине ставке: *Вештине које сам развио у породици помажу ми у мом послу, Успешно обављање породичних помаже ми да успешније обављам и пословне обавезе, Понашања која захтева мој породични живот помажу ми на послу, Обављање мојих пословних обавеза олакшиано је искуствима из мог породичног живота, Вредности које сам стекао у породици чине ме бољим радником, У пословним ситуацијама примењујем принципе који се цене у мојој породици и Вредности које сам развио кроз своја породична искуства помажу ми у испуњавању пословних обавеза.* Облимин ротација показала се као оптимално решење, при чему сваки од фактора засићује у великој мери по 7 наведених ставки, које се не преклапају.

Факторска анализа Скале подршке која долази са посла и од породице – SPD

1. Оцена прикладности података за примену факторске анализе

У Табели 460 приказане су вредности Кајзер-Мејер-Олкиновог показатеља и Бартлетовог теста сферичности. Може се видети да су вредности задовољавајуће за примену факторске анализе.

Табела 460. КМО показатељ и Бартлетов тест сферичности

КМО		.679
БАРТЛЕТОВ ТЕСТ СФЕРИЧНОСТИ	Approx. χ^2	1169.873
	df	21
	Sig.	.000

У наредној табели представљене су вредности међусобних корелација између свих ставки укључених у инструмент. Оне се крећу од слабих до умерено јаких.

Табела 461. Матрица корелација

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	SPD1	SPD2	SPD3	SPD4	SPD5	SPD6	SPD7	
КОРЕЛАЦИЈА	SPD1	1.000	.672	.363	.390	.318	-.007	-.161
	SPD2	.672	1.000	.351	.519	.338	.055	-.090
	SPD3	.363	.351	1.000	.629	.292	-.052	-.180
	SPD4	.390	.519	.629	1.000	.394	.001	-.167
	SPD5	.318	.338	.292	.394	1.000	.168	-.076
	SPD6	-.007	.055	-.052	.001	.168	1.000	.414
	SPD7	-.161	-.090	-.180	-.167	-.076	.414	1.000

2. Издвајање фактора

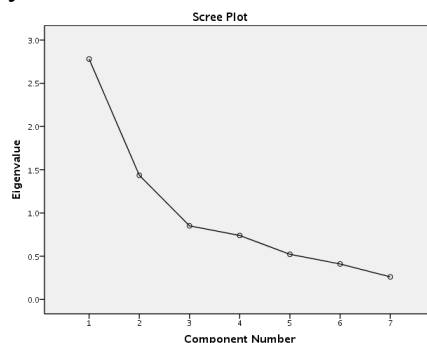
У Табели 462 види се да су издвојена 2 фактора, којима је објашњено укупно 60.23 % варијансе. Први фактор објашњава скоро 40 %, тачније 39.72 % варијансе, док други фактор објашњава нешто преко 20 %, тачније 20.51 % укупне варијансе.

Табела 462. Карактеристичне вредности фактора

ФАКТОРИ	ИЗДВАЈАЊЕ СУМЕ КВАДРИРАНИХ ЗАСИЋЕЊА		
	Укупно	Објашњени % варијансе	Кумулативни % варијансе
1	2.781	39.722	39.722
2	1.436	20.510	60.232

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

На дијаграму превоја може се видети благ пад од трећег фактора. Први и други фактор издвојени су у односу на остале.

Графикон 64. Дијаграм превоја

У наредној табели приказане су неротиране факторске тежине свих ставки. Види се да су оне на задовољавајућем нивоу. На основу наведених вредности може се закључити да је решење о постојању 2 фактора оптимално. У даљој процедури коришћена је Облимин ротација.

Табела 463. Неротиране факторске тежине

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
SPD4	.806	
SPD2	.787	
SPD1	.752	
SPD3	.719	
SPD5	.591	
SPD6		.862
SPD7		.769

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

3. Ротација и тумачење фактора

Корелација између два изолована фактора изразито је мала, па се може претпоставити да они нису узајамно зависни (Табела 464).

Табела 464. Међусобна корелација фактора

ФАКТОРИ	1	2
1	1.000	-.055
2	-.055	1.000

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

Добијена је најједноставнија могућа структура, у којој свака од ставки засићује само један фактор. Види се да први фактор засићује првих 5 ставки, на којима се резултат добија на петостепеној скали, док последње две ставке засићују други фактор где резултат представља категоричку дихотомну варијаблу, која говори о томе да ли одређене врсте подршке има или нема. Први фактор може се означити као **ПОДРШКА (континуална)**, а други као **ЕКСТЕРНА ПОДРШКА** (Табела 465).

Табела 465. Ротирани фактори

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
SPD2	.800	

<i>SPD4</i>	.797	
<i>SPD1</i>	.749	
<i>SPD3</i>	.696	
<i>SPD5</i>	.627	
<i>SPD6</i>		.860
<i>SPD7</i>		.795

*Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти
Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом*

У Табели 466 представљене су корелације између ставки – варијабли и издвојених фактора. Може се видети да су све вредности високе.

Табела 466. *Корелације између варијабли и фактора*

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
<i>SPD4</i>	.802	
<i>SPD2</i>	.797	
<i>SPD1</i>	.751	
<i>SPD3</i>	.705	
<i>SPD5</i>	.616	
<i>SPD6</i>		.853
<i>SPD7</i>		.804

*Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти
Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом*

На основу следеће табеле може се закључити да су све ставке добро уклопљене у тестирани инструмент и да их није потребно искључивати из даље анализе.

Табела 467. *Заједнички варијабилитет ставки*

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ЗАСИЋЕЊЕ
<i>SPD1</i>	.566
<i>SPD2</i>	.638
<i>SPD3</i>	.527
<i>SPD4</i>	.649
<i>SPD5</i>	.422
<i>SPD6</i>	.743
<i>SPD7</i>	.671

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Закључак: Методом главних компоненти тестирано је 7 ставки Скале подршке између посла и породице. Прелиминарним анализама закључено је да је на добијеним подацима могуће спровести поступак факторске анализе. Изолована су 2 фактора који објашњавају 60.23 % укупне варијансе. Први фактор који је означен као **ПОДРШКА (континуална)**, објашњава 39.72 % варијансе. Њега засићује првих 5 ставки, на које се одговара заокруживањем одговора на петостепеној скали. То су следеће ставке: *Партнер ми помаже у обављању кућних послова, Партнер ми помаже у погледу бриге о деци, У кућним пословима ми помаже члан породице или пријатељ, У погледу бриге о деци ми помаже члан породице или пријатељ и Моје радно место ми генерално излази у сусрет када су у питању моје породичне обавезе.* Други изоловани фактор, **ЕКСТЕРНА ПОДРШКА**, засићују 2 ставки, на које се одговор добија заокруживањем једне од 2 понуђене алтернативе. То су: *Моја породица редовно ангажује некога да помогне око чувања деце и Моја породица редовно ангажује некога да помогне око обављања кућних послова и текућих задатака.* Њиме је објашњено 20.51 % укупне варијансе. Може се закључити да је издвајање 2 фактора, адекватно решење за овај инструмент, односно да се на њему добијају 2 резултата, као на континуалној и категоријској варијабли.

Факторска анализа Модификоване скале међузависности пословних и породичних улога – MSM

1. Оцена прикладности података за примену факторске анализе

У наредној табели приказани су резултати Кајзер-Мејер-Олкиновог показатеља и Бартлетовог теста сферичности, који је на статистички значајном нивоу. На основу тога може се закључити да је оправдано спровести поступак факторске анализе.

Табела 468. КМО показатељ и Бартлетов тест сферичности

КМО		.618
БАРТЛЕТОВ ТЕСТ СФЕРИЧНОСТИ	Approx. χ^2	1021.226
	df	15
	Sig.	.000

Из матрице корелација види се да се међусобна повезаност варијабли које чине ову скалу креће од слабе до веома јаке (Табела 469).

Табела 469. Матрица корелација

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	MSM1	MSM2	MSM3	MSM5	MSM6	rekod.msm4	
КОРЕЛАЦИЈА	MSM1	1.000	.822	.377	.301	.296	-.260
	MSM2	.822	1.000	.376	.276	.259	-.196
	MSM3	.377	.376	1.000	.211	.207	-.363
	MSM5	.301	.276	.211	1.000	.885	-.207
	MSM6	.296	.259	.207	.885	1.000	-.182
	rekod.msm4	-.260	-.196	-.363	-.207	-.182	1.000

2. Издајање фактора

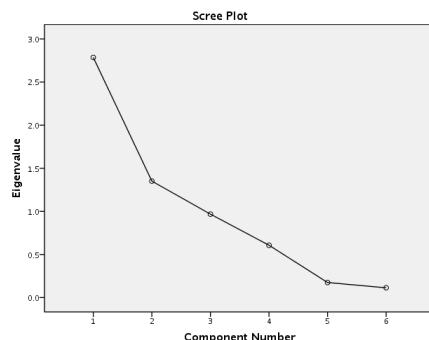
Из Табеле 470 види се да 2 изолована фактора објашњавају укупно 71.53 % варијансе, при чему је првим фактором објашњено 48.53 % а другим 22.99 %.

Табела 470. Карактеристичне вредности фактора

ФАКТОРИ	ИЗДАЈАЊЕ СУМЕ КВАДРИРАНИХ ЗАСИЋЕЊА		
	Укупно	Објашњени % варијансе	Кумулативни % варијансе
1	2.912	48.539	48.539
2	1.380	22.997	71.536

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

На дијаграму превоја такође се могу издавојити 2 фактора. Након 2. фактора уочљива је промена у кривуљи, која представља све остале потенцијалне факторе. Може се рећи да је решење са два фактора најоптималније.

Графикон 65. Дијаграм превоја

У Табели 471 приказане су неротиране факторске тежине свих ставки за 2 екстрахована фактора. Види се да све ставке имају задовољавајућа засићења.

Табела 471. Неротиране факторске тежине

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
MSM1	.789	-.443
MSM2	.762	-.481
MSM3	.696	
MSM5	.710	.664
MSM6	.712	.660
rekod.msm4	-.462	

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

3. Ротација и тумачење фактора

У следећој табели дата је међусобна корелација између два изолована фактора. С обзиром да корелација износи .361 не може се претпоставити да ови фактори нису узајмно зависни. Из тог разлога примењена је облимин ротација.

Табела 472. Међусобна корелација фактора

ФАКТОРИ	1	2
1	1.000	.361
2	.361	1.000

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти
Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У наредној табели приказане су ротиране факторске тежине свих варијабли. Добијена је најједноставнија могућа структура у којој се види, које варијабле засићују који фактор. Такође, може се видети да су сва засићења висока. На основу тога први фактор може се означити као **ПРОЖЕТОСТ ПОРОДИЧНИХ И ПРОФЕСИОНАЛНИХ УЛОГА**. Њега засићују ставке MSM 2 *По мом мишљењу добар супружник/партнер треба да ради и зарађује*, MSM 1 *По мом мишљењу добар родитељ треба да ради и зарађује* и MSM 3 *Мој посао доприноси благостању моје породице* и rekod.msm4 *Мој посао није повезан сада мојим породичним обавезама*. Други фактор означен је као **ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА**. Засићују га MSM 6 *Одрицање од времена које би се провело са породицом због посла је један облик личног жртвовања партнера који се труде да својој породици обезбеде благостање* и MSM 5 *Одрицање од времена које би се провело са породицом због посла је један облик личног жртвовања родитеља који се труде да својој породици обезбеде благостање*.

Табела 473. Ротирани фактори

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
MSM1	.927	
MSM2	.936	
MSM3	.708	
MSM5		.970
MSM6		.967
rekod.msm4	-.428	

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти
Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У Табели 474 приказане су корелације између варијабли и фактора. Ставке MSM1 и MSM2 у јакој су позитивној корелацији са 1. фактором, док је ставка rekod.msm4 у негативној корелацији средњег интензитета са овим фактором. MSM3 је у умереној позитивној корелацији са 2., а изразито јакој са 1. фактором, док су ставке MSM 5 и MSM 6 у умерено позитивној корелацији са 1. фактором и изразито јакој позитивној корелацији са 2. фактором.

Табела 474. Корелације између варијабли и фактора

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
MSM1	.903	
MSM2	.894	
MSM3	.736	.333
MSM5	.358	.973
MSM6	.360	.971
rekod.msm4	-.466	

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти
Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

Из следеће табеле види се да се све ставке добро уклапају у наведену скалу (вредности веће од 0.3).

Табела 475. Заједнички варијабилитет ставки

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ЗАСИЋЕЊЕ
<i>MSM1</i>	.819
<i>MSM2</i>	.812
<i>MSM3</i>	.547
<i>MSM5</i>	.946
<i>MSM6</i>	.942
<i>rekod.msm4</i>	.326

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Закључак: Шест стваки Модификоване скале међузависности пословних и породичних улога подвргнуто је анализи главних компоненти, након што је потврђена адекватност података за примену овог поступка. Екстрахована су 2 фактора којима је укупно објашњено 71.53 % варијансе. Прегледом дијаграма превоја и матрице корелације одлучено је да је решење са два фактора оптимално за коришћење наведеног инструмента на тестираном узорку. Први фактор који објашњава 48.53 % варијансе назван је **ПРОЖЕТОСТ ПОРОДИЧНИХ И ПРОФЕСИОНАЛНИХ УЛОГА**. Њега засићују четири ставке. Други фактор објашњава 22.99 % варијансе и назван је **ЖРТВОВАЊЕ ВРЕМЕНА**. Њега засићују 2 ставке.

Факторска анализа Скале емоција које се јављају због истовременог постојања породичних и професионалних улога – SEI

1. Оцена прикладности података за примену факторске анализе

У Табели 476 су приказане вредности Бартлетовог теста сферичности и Кајзер-Мејер-Олкиновог показатеља. Добијени резултати потврђују оправданост примене факторске анализе.

Табела 476. КМО показатељ и Бартлетов тест сферичности

КМО		.885
БАРТЛЕТОВ ТЕСТ СФЕРИЧНОСТИ	<i>Approx. χ^2</i>	4505.685
	<i>df</i>	15
	<i>Sig.</i>	.000

Из матрице међусобних корелација види се да су све позитивне и да се њихове вредности крећу од високих до изразито високих (Табела 477).

Табела 477. Матрица корелација

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	SEI1	SEI2	SEI3	SEI4	SEI5	SEI6	
КОРЕЛАЦИЈА	<i>SEI1</i>	1.000	.716	.663	.892	.741	.860
	<i>SEI2</i>	.716	1.000	.881	.715	.920	.705
	<i>SEI3</i>	.663	.881	1.000	.685	.867	.657
	<i>SEI4</i>	.892	.715	.685	1.000	.748	.868
	<i>SEI5</i>	.741	.920	.867	.748	1.000	.726
	<i>SEI6</i>	.860	.705	.657	.868	.726	1.000

2. Издвајање фактора

У следећој табели може се видети да два издвојена фактора објашњавају укупно 92.2 % варијансе, при чему је проценат објашњене варијансе првим фактором далеко већи, 81.37 % наспрам 10.82% колико је објашњено другим.

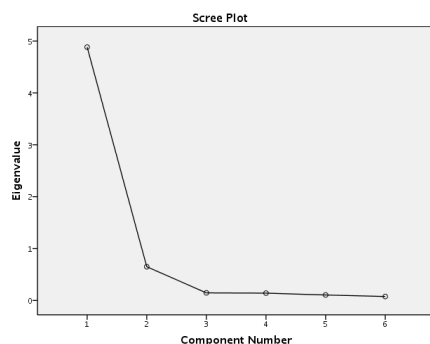
Табела 478. Карактеристичне вредности фактора

ФАКТОРИ	ИЗДВАЈАЊЕ СУМЕ КВАДРИРАНИХ ЗАСИЋЕЊА		
	Укупно	Објашњени % варијансе	Кумулативни % варијансе
1	4.883	81.378	81.378
2	.649	10.823	92.201

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

На дијаграму превоја такође се може видети да се два фактора јасно издвајају у односу на преостале. Први фактор је много израженији. Након другог фактора уочљив

је карактеристични благи пад. Остали потенцијални фактори се не разликују скоро уопште један од другог.

Графикон бб. Дијаграм превоја

У наредној табели приказане су неротиране факторске тежине свих варијабли за два изолована фактора. Може се видети да све ставке засићују у већој мери први фактор. Када се посматрају ротиране факторске тежине види се да је ситуација доста различита. У сваком случају засићења и првог и другог фактора свим наведеним ставкама су на задовољавајућем нивоу.

Табела 479. Неротиране факторске тежине

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
SEI5	.925	
SEI2	.913	-.327
SEI4	.907	.318
SEI1	.900	.331
SEI6	.889	.336
SEI3	.878	-.381

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Види се да су две изолована фактора у високој негативној корелацији, па се може претпоставити да међусобно зависе у великој мери један од другог (Табела 480).

Табела 480. Међусобна корелација фактора

ФАКТОРИ	1	2
1	1.000	-.757
2	-.757	1.000

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

Облимин ротацијом добијена је једноставна структура факторских засићења у којој се јасно види које ставке засићују који од два изолована фактора. Први фактор засићују ставка 6 *подстицај (елан)*, ставка 1 *срећа* и ставка 4 *понос*. Како се ради о емоцијама истог квалитета, овај фактор означен је као **ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ**. Други фактор засићују ставка 3 *стрес*, ставка 2 *туга* и ставка 5 *кривица*. У складу са тим, овај фактор означен је као **НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ** (Табела 481).

Табела 481. Ротирани фактори

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
SEI6	.959	
SEI1	.958	
SEI4	.942	
SEI3		-.962
SEI2		-.953
SEI5		-.880

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

У наредној табели, која је саставни део резултата Облимин ротације приказане су корелације између свих ставки и изолованих фактора. Може се видети да се интензитет добијених корелација крећа од високог до изразито високог.

Табела 482. *Корелације између варијабли и фактора*

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ФАКТОРИ	
	1	2
SEI4	.961	-.738
SEI1	.959	-.726
SEI6	.951	-.715
SEI2	.743	-.970
SEI5	.774	-.962
SEI3	.691	-.956

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Метода ротације: Облимин са Кајзеровом нормализацијом

Све ставке се савршено укпапају у тестирани инструмент (Табела 483).

Табела 483. *Заједнички варијабилитет ставки*

СТАВКЕ (ВАРИЈАБЛЕ)	ЗАСИЋЕЊЕ
SEI1	.920
SEI2	.940
SEI3	.916
SEI4	.923
SEI5	.930
SEI6	.904

Метода екстракције фактора: анализа главних компоненти

Закључак: Анализом главних компоненти спроведеној на 6 ставки тестираног инструмента, којим се испитују емоције које се јављају због истовременог поседовања одређених професионалних и породичних улога, изолована су 2 фактора којима је објашњено чак 92.20 % укупне варијансе. Први изоловани фактор означен је као **ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ**. Чине га 3 емоције сродног квалитета (*подстицај, срећа, понос*). Њиме је објашњено 81.37 % укупне варијансе. Другим фактором **НЕГАТИВНЕ ЕМОЦИЈЕ**, кога чине следеће емоције *стрес, туга, кривица* објашњено је додатних 10.82 % процента варијансе. Пре спровођења самог поступка факторске анализе, тестирана је и потврђена подобност података за наведени поступак.

Факторска анализа Адаптиране скале стресних животних догађаја – SNM

Због превеликог броја ставки које садржи адаптирана скала стресних животних догађаја Јелене Влајковић, у програму SPSS није могуће спровести поступак факторске анализе.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Милица М. Павловић рођена је 19.06.1984. године у Нишу. Завршила је основну школу Вожд Карађорђе, нижу музичку школу Др Војислав Вучковић (одсек клавир), гимназију Стеван Сремац у Нишу.

Дипломске академске студије психологије уписује 2003. године на Филозофском факултету у Нишу, а завршава 2008. године, као *студент своје генерације*, са *просеком оцена 9,77*. Током основних студија добила је више награда и диплома и то: (1) *награду и диплому за најбољег студента* у оквиру пројекта *Инвестирамо у европске вредности за „постигнуте изванредне резултате током студија“* (2006. године); (2) *диплому за најбољег студента IV године Департмана за психологију*, коју додељује парламент Филозофског факултета у Нишу (2007. године) и (3) *награду за најбољег дипломираног студента Департмана за психологију у школској 2007/2008. години*, коју додељује Филозофски факултет у Нишу (2008. године).

Дипломирала је у области социјалне психологије 30. септембра 2008. године са темом: *„Фацијални знаци експериментално изазване туге код испитаника мушког и женског пола“*, *оцењеном највишом оценом*, под менторством др Александре Костић.

Током основних студија, због одличног успеха, примала је *стипендије града Ниша и Министарства просвете Републике Србије*.

Докторске академске студије психологије уписује 08. децембра 2008. године под менторством др Владимира Нешића. Као *стипендиста Министарства просвете и науке* (некадашњег Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије), активно је била укључена у рад на *пројекту Индикатори и модели усклађивања пословних и породичних улога* (ID број 179002).

Свих 10 *испита* планираних планом и програмом докторских студија положила је са *максималним оценама (просек 10.00)*. Дана 12.06.2012. године прихваћена је тема, а дана 18.07.2012. године одобрена јој је израда докторске дисертације под називом *Начини испољавања кризе средњих година, осећање смисла живота и облици усклађивања породичних и професионалних улога у Србији*.

Још на *основним студијама* била је укључена у рад са *студентима* као један од *демонстратора* на предмету *Развојна психологија 2*, код др Татјане Стефановић-Станојевић. Током *докторских студија*, као *стипендиста Министарства* била је укључена у поједине сегменте *припремања, организовања и спровођења предавања и држања вежби студентима на основним студијама психологије*. Више пута је *дежурала на испитима*.

Поред *волонтерских активности* везаних за наставу и испите на факултету члан је и *Волонтерског центра из Ниша* у оквиру кога је, као волонтер, *радила са децом са посебним потребама* из Дома ученика средњих школа, *са децом без родитељског старања* из дома "Душко Радовић", и *децом из удружења самохраних мајки*. Члан је и волонтер *Саветовалишта за студенте*, где поред рада у оквиру *теле-апел службе*, учествује у *планирању, припреми и организовању научних и стручних семинара, трибина, фокус група и предавања*.

Завршила је *бројне едукације* од којих су најзначајније следеће:

- На Психополис институту завршила је едукације за водитеље тренинг група:
 - *асертивности* и
 - *емоционалне писмености* (2010. године, у трајању од по 40 часова).
- Похађала је:
 - 1. ниво »S1« *едукације из O.L.I. Psihodinamskog Integrativnog Savetovanja* и

- 1. ниво »LC1« едукације из *O.L.I. Psihodinamskog Life Coachinga* (2011. године, у трајању од по 16 часова).
- Прошла је такође и едукације:
 - *Академске вештине* (2010. године),
 - *Личност и васпитно-образовни рад* (2010. године),
 - *Психотерапија свакодневног живота* (2010. године),
 - *Рад са угроженим групама* (2010. године),
 - *Бихевиорална и когнитивна неуронаука* (2004. године),
- Као и одређени број часова едукације из различитих области психотерапије:
 - *Геиталт* (2006. године, у трајању од 8 часова),
 - *Психодрама* (2006. године, у трајању од 6 часова) и
 - *Системска породична психотерапија* (2006. године, у трајању од 4 часа).

Активно се бави планирањем, организацијом и спровођењем истраживања из различитих области психолошке науке. Припремала је и презентовала своје радове на бројним скуповима у земљи и иностранству. До сада има *17 радова објављених у целини, 3 приказа књига и 60 научних саопштења* на различитим скуповима, конференцијама и конгресима и *три коауторска поглавља у монографији*, која је у припреми и која ће ускоро изаћи, у склопу пројекта Индикатори и модели усклађивања пословних и породичних улога (ID број 179002) .

Говори течно енглески језик, а служи се француским, немачким и грчким. У оквиру рада на рачунару користи Windows, MS Office, Linux, SPSS и интернет.

Прилог 1.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом
*Начини испољавања кризе средњих година, особине смисла живота
и начина успостављања породичних и професионалних улога у Србији*

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација, ни у целини, ни у деловима, није била предложена за добијање било које дипломе, према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

у Нишу, 14.07.2014.

Аутор дисертације: Милица Павловић

Потпис докторанда:

Milica Pavlovic

Прилог 2.

**ИЗЈАВА О ИСОВЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКЕ
ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Име и презиме аутора: Милица Павловић

Студијски програм: Докторске студије социјалне психологије

Наслов рада: Начини искључивања кризе емоционалне регулације, особине личности и облици чинљивања дорадишних и професионалних улога у Србији

Ментор: Др Владимир Нешић, редовни професор филозофског факултета Ниш

Изјављујем да је штампана верзија моје докторске дисертације истоветна електронској верзији, коју сам предао/ла за уношење у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, 14.07.2014.

Аутор дисертације: Милица Павловић

Потпис докторанда:

Милица Павловић

Прилог 3.

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да, у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, унесе моју докторску дисертацију, под насловом: *Изучипи и поднабавља кризе средњих појина, особине система интелекта и социјалне услове живота доградити х и професионалних умора у Србији* која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство – некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да подвучете само једну од шест понуђених лиценци; кратак опис лиценци је у наставку текста).

У Нишу, 14.07.2014.

Аутор дисертације: Милана Павловић

Потпис докторанда:

Милана Павловић